342 **(Archeologia) MAZOCHIUS, Alexius Symmachus.** Ad amplissimum virum Bernardum Tanuccium Regis Nostri a secretis Epistola qua ad XXX. virorum clarissimorum de dedicatione sub ascia commentationes integrae recensentur. Quibus idem Mazochius, adnotationes adspersit, curasque posteriores adjunxit. Neapoli, F.C. Musca, 1739. **20.000**

In 8° picc. di pp. 330n. Leg. in t. perg. coeva. Ex-libris manoscr al frontesp. Alcc. tarletti, che non danneegg. il testo. Fiorit. e brunit. Retro del frontesp. con incisione di antico monumento Alcc. figg. in legno nel t., sopratt. « antiche asce ». Si tratta difatti di commentari, e dissertazioni dotte, archeologiche sulle antiche iscrizioni « Sub ascia dedicavit » che spesso compare in calce a monumenti antichi sepolcrali. È l'opera del Mazzocchi successiva al « In mutilum Campani Anphitheatri... » del 1727, come si sa. Scon. all'Artigliere che cita quasi tutte le opere del n. Autore; anche il Brunet l'ignora. Raro. Cf. « Biografia Universale ». Venezia, 1827. tomo XXXVII, pag. 438.

ap- '75

aglio

ALEXII SYMMACHI MAZOCHII

Canonici Neapolitani, & Regii
S. Script. Interpretis

AD AMPLISSIMVM VIRVM

BERNARDVM TANVCCIVM
REGIS NOSTRI
A SECRETIS
EPISTOLA

Qua ad XXX. virorum clariſſimorum de *dedicatione ſub aſcia* commentationes integrae recenſentur.

Quibus idem Mazochius adnotationes adſperſit, curaſque poſteriores adjunxit.

NEAPOLI
Felix Carolus Muſca excudit
An. CIↃIↃCCXXXVIIII.
Superiorum Permiſſu.

CONIVGI RARISSIMI EXEM
PLI MEIQ · AMAN TISS. QVAI
VIX · MECVM · ANN XXIII · D · XV.
SINE VLLA ANIMI LAESIONE
IVL · MARCIANVS DEC · CC · C · L ·
AVG · LVG · E QFVNG ·
VIVVS SIBI
POSTERISQ SVIS · P · C ·

ET SVB ASCIA DEDICAVIT

AMPLISSIMO VIRO
BERNARDO TANVCCIO
REGIS CAROLI
A SECRETIS

Alex. Sym. Mazochius.

Vm multus ubique de Te, TANVCCI Amplissime, in civitate sermo increbuit, tuam justitiam, abstinentiam, dexteritatem, virtutes alias depraedicantium; tum ille in ore omnium, scilicet disceptantium, Tu ne plus litteris, an illae Tibi debeant. Qua in disceptatione ad illam me partem soleo adjungere, quae tuetur hoc alterum. Nam etsi praeclara ista tua gerendae reip. ratio magnam partem est a philosophia interioribusque litteris hausta; tamen est quoque divino ingenio tuo acrique judicio longe plus tribuenda; sine quibus neque tot reconditae disciplinae tam cito in tuo solo comprehendissent, neque porro praeclaros illos fructus de se tulissent. At artes universae quantum se Tibi devinctas profiteantur, argumento illud est, quod ex quo heic summo apud Regem potentissimum loco consedisti, longe est jam alia litterarum hodie facies; non, ut pridem, illa quidem incultior atque horridior, sed nitens & multo quam umquam alias liberalior. Tanti profecto est ad praefecturas dignitatesque ceteras (quae tua est apud Regem sapientissimum auctoritas & gratia) disciplinarum cultores prae ceteris promoveri: per Te vero honorem haberi litteris, qui maximus potest. Tanti est scire hoc universos, Te quamvis curarum gravissimarum falce gravatum; tamen somno ceteraeque corporis curationi horas detrahere plurimas, quas in rerum pulcherrima-

rum cognitione & commentatione impendas: ut jam pro inertissimis habeantur, siqui sunt, qui suas nescio quas occupationes causantur, quominus vacare Musis possint. Itaque non tantum qui in hac civitate doctrinas impensius colunt; sed & exteri de tuo sinu sunt, & in tua sibi amicitia mirifice placent: nec desunt qui lucubrationes suas sub tuo apparere nomine pensi habent. Ego quoque, Vir eruditissime, tametsi non is sum, qui de eruditionis laude certare ausim; diu tamen est, quum, sicuti tuae de me quantulaecumque existimationis (spe quidem mea certe meritoque majoris) increbuere in civitate rumusculi; sic meae vicissim erga Te summae observantiae testimonium aliquod publice ut exstaret, cupiebam. Sed & affecta jam diu valetudo intercedebat; & si quod supererat virium, id ad demandatam mihi ab Rege Invictissimo provinciam Sacras Scripturas in hoc Gymnasio publice interpretandi, totum insumendum erat. Postremo & occasio deerat. Sic enim sum; prosilire in publicum nisi probabili de causa numquam animum induxi. Quare quum Tu mihi nuper dissertationum pulcherrimarum florentissimae illius ac praeclarissimae Cortonensis Academiae volumen alterum in manus tradidisses; imperassesque, uti meum circa novam de *Ascia sepulcrali* sententiam, quae Diss. VII. ejus voluminis a Cl. Muratorio mihique amicissimo proponitur, judicium expromerem: non potui sane Tibi, cui tum multis nominibus, tum hoc ipso quod novae hujus dissertationis indicium fecisti, non morem gerere. Ac Tu quidem, Vir Eruditissime, postquam quidquid super ea re judicii mei esset (quod non potuit in Cl. Auctorem, amicum utriusque nostrum, non esse honorificum) Tibi breviter pro meo more candideque aperuissem; de ea re sic censuisti, e re litteraria fore, si quidquid his ultimis annis de ea *dedicationis sub ascia* formula αἰνιγματῶδα a viris doctis traditum litteris reperirem, id uno sub aspectu exhiberem. Non enim dubitabas, quin collatis inter se virorum eruditorum sententiis, facilius quid simile veri, quid contra, viri judicio praediti perviderent; simulque novas procudendi interpretationes aditus patefieret iis, quibus ad haec investiganda satis est otii. Putabas autem paucis pagellis variarum de ea re opinionum expositionem posse comprehendi: nec tu a vero aberrabas. Vix enim paucarum chartarum opus fuisset, si aliorum sententias ut meis ipse verbis in compendium redigerem, satis mihi fore credidissem. Ego vero etsi Tibi per omnia morem gerere animum induxi: in hoc tamen uno dissentiebam. Nam quam longe alius sit hujus saeculi gustus, ex tot *Variorum*, uti quidem appellant, commentariis potest perspici. Ea qui digesserunt,

runt, nae ii quam minimo emtorum incommodo potuissent doctorum virorum illustrationes & notata ita pertexere, ut una perpetua esset critici alicujus ea recensentis oratio. At ii contra ut hujus aetatis hominum ingenio se accommodarent, qui auctorum ipsorum genuina loca perlegere, sibique integrum de iis judicium reservari amant, non sine summo emtorum dispendio ipissiora volumina compegerunt, dum integras annotationes & commentarios usque ad fastidium ingerunt. Idem prope consilium in hoc quidem certe pleno aleae negotio sequi constitui. Quid enim? Tam aequos ne lectores me nacturum putasses, ut dum hujus aut illius placita refero, de mea fide non dubitarent? Quis paullo efferatior criticus non statim de aliorsum acceptis sententiis accusationem institueret? praesertim quum vulgo in eo peccari magnopere videam; dum unusquisque aliorum sententias extenuat, ut suae interim velificetur: id quod ex his ipsis integris auctorum gravissimorum locis, quae recitatum imus, licebit animadvertere; quos non raro priorum opiniones non optima fide exposuisse animadvertes. Accedit hoc etiam, quod eorum auctorum, quos heic recensere aggredior, sunt qui aetatem ferunt; &, pro ea, quam habent demerendi litteras voluntate, ferant diutissime opto. Horum ego reverentiae parum tribuissem, si non suos ipsorum foetus atque carissimos filios eodem, quo ipsi ornarunt amictu, in publicum produxissem. Atque id quidem, TANUCCI Amplissime, caussae fuit, cur eadem omnia, ubicumque potui, auctorum verba lectori appendere ac numerare constituerim: cujus deinde integrum erit de re universa judicium.

I. *Aymarus Rivallius*.

Primus, BERNARDE TANUCCI, quem inveniam de hac formula verba fecisse, fuit Aymarus Rivallius Allobrox, qui exeunte XV. saeculo, partem etiam XVI. ineuntis, ad multam aetatem vitam produxit; jurisconsultus ut illis temporibus non incelebris. Is suae (1) Hist. juris civilis *lib.* 2. *n.*8. haec commentatur.

„ IN

(1) Rivallii Historia juris civilis agmen agit inter Tractatus diversorum. Reperitur, inquam, initio to. 1. Tractatuum universi juris Venet. an. 1584. Rivallium hunc Everardus Otto praef. ad to.III. thes. juris Rom. pag. 49. taxat temeritatis in confingendis lib. II. Hist. jur. civil. legibus xviralibus. Utiturque praeterea Antonii Augustini testimonio ex lib. de Legibus to.II. thes. Graeviani pag. 1262. *Non magis* (ait ibi Aug.) *ea Ciceronis XII. tabb. esse credendum est, quam quae Rivallius ingenii ostentatione usus effinxit.*

„ IN VRBE NE SEPELITO, NEVE VRITO, NE FA-
„ CITO ROGVM, ASCIA NE POLITO (2) Hanc legem
„ Petronius & Flora ejus uxor transgressi sunt: nam monu-
„ mentum vivi sibi poni Valentiae curaverunt, & sub Ascia de-
„ dicaverunt: quod adhuc in Aede D. Felicis exstat. Roma-
„ nus quoque apud Allobrogas juxta Lugdunum Eutycho (3)
„ filio monumentum sub Ascia dedicavit, unde asciae forma
„ semper marmori ea polito insculpta est, maxime ubi inscri-
„ ptio hujus instrumenti meminit. Alii etiam complures mo-
„ numenta contra hanc legem Ascia polire, ut in multis Ro-
„ manorum sepulcris regiones peragrans videre poterit, &
„ hanc constitutionem sumptus minuendi gratia Cicero inven-
„ tam fuisse dicit. Hinc sumendam conjecturam existimo, mi-
„ nimum quemque Romanorum cupiditate gloriae sibi monu-
„ men-

(2) Duo sunt legis xviralis fragmenta, quae recitat Cicero in II. de Leg. cap. 23., quae male Rivallius in unum conflavit. Primum est HOMINEM MORTVVM IN VRBE NE SEPELITO, NEVE VRITO. Alterum sic concipitur: HOC PLVS, *inquit*, NE FACITO: ROGVM ASCIA NE POLITO. Nec equidem Aymarum incuso, quod posterius caput alia distinctione legerit; nam varie olim distinctum fuisse, argumento sunt Turnebi & Manutii notationes. Turnebus: HOC PLVS NE FACITO ROGVM, *quidam legunt: male, ut opinor*. Paullus Manucius referente Aldo ejus filio haec habet: Hoc plus) *quid si opus legas? nam & infra* opere tectorio sepulcrum exornari non licebat. *Aut* hoc plus *intellige plus eo quod supra definitum esset: omittuntur enim fort. quaedam ex lege XII. tabb. sed magis placet* opus ne facito: *quod explanatur sequentibus verbis*: Rogum ascia ne polito. *Nam rogum ascia polire est opus facere. Sunt qui ita distinguant*: Hoc plus inquit: Ne facito rogum, ascia ne polito. *Sed non puto rogum prohiberi, quum uri concedatur. Prohibebatur autem rogus ascia politus, non omnis rogus. Haec Paullus pater*. Sed & Jac. Raevardus ad XII. tabb. cap. 15. legit: *Hoc plus inquit: NE FACITO ROGVM ASCIA, NE POLITO*. Quasi vellet Cicero legem XII. tabb. illud legibus a Solone latis *plus* continere, NE FACITO ROGVM ASCIA, NE POLITO. Sed nunc omnium ferme consensu illud HOC PLVS ad verba legis pertinet, estque tantumdem quod *hoc amplius*. Deinde sic distinguitur is Ciceronis locus: HOC PLVS *inquit* NE FACITO: ROGVM ASCIA NE POLITO. Vide ad id legis caput Jac. Gothofredi notata to. III. thes. Ottoniani, & alios. Haec eo pluribus deduxi, ut appareat, ex prava legis illius apud Ciceronem distinctione ortam fuisse Rivallianam *dedicationis sub ascia* interpretationem, non ineptissimam illam quidem futuram, si interpunctio proba esset.

(3) Haud dubie indicat Reinesianam inscriptionem Cl. XII. n. 34. (quam vide infra in Reinesio) quae Valentiae ab eo ponitur ex Jo. a Bosco; ibi Romanus pater Eutychiano (non Eutycho) filio PON. CUR. ET. SUB. ASC. DED. Sane hoc interest, quod Reinesii Eutychianus non XVIII. sed XXIII. annorum erat. Verum aut in Reinesio posterius X in V r[illegible]ingendum, aut contra Rivallius V [illegible] X sibi legere videbatur. Sed est cur magis Reinesii scripturae credatur.

„ menta facere, & Ascia polire voluisse, ut hac lege sumptus „ hujusmodi minuere necessarium fuerit. Sed Galli tanti sunt „ hujus gloriae spretores, quod ne bellicosi quidem princi„ pes apud eos sepulcra facere vel polire curaverint, vel adhuc „ curent: unde contraria lege potius monumenta facere & A„ scia polire astringi debuerunt: Ast vilissimus quisque gre„ garius Romanorum miles Galliam & Italiam, aliasque pro„ vincias suis inscriptionibus & sepulcris replevit & foedavit, „ ut ille bonus Petronius; qui suo testimonio veteranus erat, „ & honesta missione missus; & Romanus ille, qui Eutycho „ filio duodeviginti annos dumtaxat agenti tanta cura monu„ mentum fecit. Tanta fuit hujus gentis gloriae cupiditas. „ Hinc ratione quales his sepulcris conditi, aut marmori„ bus insculpti fuerint, saepenumero ignoramus; quia Hi„ storici & Scriptores eos commemorare ob vilitatem neglexe„ runt.

II. *Pierius Valerianus.*

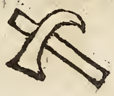
Excipit hunc Pierius Valerianus, qui an. 1550. major octogenario obiisse dicitur. Is in Hieroglyph. lib. XLII. haud longissime a fine haec posuit.

„ DVRATVRA MEMORIA.

„ In antiquorum memoriis plerisque securim & asciam (4) „ sed hanc frequentius videas adsculptam, addito etiam elo„ gio SVB ASCIAM DEDI VETVIT (5) quotiens defun„ ctus non obliterandam de sepulcro memoriam cavet, aversa„ que ideo sculpitur ferri acies. Sed in Divinis litteris per „ asciam simpliciter pravorum hominum in insectandis abolen-

disque

(4) *Securim & asciam, sed hanc frequentius)* Jam tum intellectum fuit duobus tribusve modis in monumentis id instrumentum scalpi; quorum duos priores Noster *securim*, tertium, quippe asciae materiariorum persimilem, *asciam* appellat, opportune utrumque vocabulum junctim in excitato Psalmi

loco nactus. Sed revera utraque ea icon multiplex caementariorum fabrorum (pro diversis scilicet locis, temporibus, usibusque) ascia erat, uti suo loco dicetur.

(5) SVB ASCIAM DEDI VETVIT) Ex prava, uti vides, formulae illius in monumentis lectione orta est Pierii interpretatio; quae quidem optima sine dubio esset, si, quod Pierius recitat, monumenta

 prae-

„ disque proborum operibus studium & conatum intelligimus,
„ ut Psalmo: In securi & ascia dejecerunt eam.

III. *Hadrianus Turnebus.*

Sequitur jam virorum doctissimorum par egregium, Hadrianus Turnebus, & Wolfangus Lazius, uterque eodem an. 1565. (ut reperio) demortui: sed prior, quia 53. annos natus occubuit, prior, uti credo, hac de re *scripsit*. Is ergo, etiam summae doctrinae merito, per me praeeat *licebit*. Ergo in commentario ad Cic. de Leg. II. 23. sic loquitur: „ *Rogum ascia ne polito*) Ascia dolabrae genus poliendis lignis aptum. Ne autem ex politis fiat lignis pyra, lex cavet. Sic „ ἀσκέπαρνον θᾶκον dixit Sophocles, impolitum sedile, non exasciatum, ascia non politum. Alii de sepulcris intelligunt; „ (6) nec, ut opinor, recte. Nam quibusdam in locis hodieque sepulcra sub ascia dedicata visuntur, hac inscriptione: „ VIVI. SIBI. PONEND. CVRAVER. ET. SVB. ASCIA. „ DEDICAVERVNT.

IV. *Wolfangus Lazius.*

Wolfangus vero Lazius in III. Commentarior. 18. pag. 432. sic commentatur: „ Praeterea in inscriptionibus „ monumentorum veteribus passim fit mentio monumentorum „ extra sortem & sub ascia positorum. Quae nondum satis intelligo, qualia fuerint, nisi (quantum divinare licet) forte monumenta extra sortem &c... (7) Deinde quoniam ascia „ in-

praeseferrent. Hoc si notassent, qui Valeriani sententiam unus ex altero descripserunt, nae ii ab ea recitanda sententia abstinuissent, quippe quae non *dedicare sub ascia*, sed DEDI VETARE sibi exponendum proponit.

Ipsum vero sane DEDICARE SVB ASCIA si cui forte *duraturam memoriam* cum Valeriano interpretari constitutum sit; hoc maxime argumento eam sententiam fulciat, moneo, quod nimirum ferme omnes inscriptiones, quibus illa formula adjungitur, sic ordiuntur: D. M. ET. MEMORIAE. AETERNAE τοῦ δεῖνος. Vel vide quas ex Menetrierii Hist. Lugdunensi infra dabimus. Non enim de nihilo illud plerumque cum illa formula jungitur. Sed quantulum hoc ad aenigmatis solutionem? Nonnunquam pro *memoriae aeternae* reperitur *quieti aeternae*, aut utrumque jungitur.

(6) *Alii de sepulcris intelligunt*) Prava scil. legis interpunctione adducti, quod fecit Rivallius: & alios quoque de sepulcris intellexisse verisimile est. Vide sup. not. 2.

(7) De *monumentis extra sortem* (si uspiam ea monumenta reperiuntur; nam certe lapis, quem hic affert Lazius, non nemini visus est spurius) vide Gutherium in II. Manium 25. copiose differentem.

„ instrumentum est fabrile, quo ligna dolantur; quaecumque „ monumenta sub contignationibus lignorum ac tecto exstiterunt (8) ut ab injuria pluviarum & nivis vindicata diutius „ durare possent, *sub ascia* nuncupata sunt. Sed placet ipsa „ antiquitatis exempla recensere. Lugduni in Gallia: SECVNDINVS ET PRIMARIA MARCELLINA PATRES „ AMISSIONE EIVS ORBATI P. C. ET S. ASCI. PO. „ C. ET.S. ASC. DDC. (9) (*quae sequitur deinde inscriptio, ubi* „ *τὸ EXTRA SORTEM, eam omitto*) Ibidem (*Ravennae scil.*) „ in Monasterio S.Irenaei. D. M. MEMORIAE AETERNAE „ SOLENNIA FIDO MIL. LEG. I. MINERVIAE IMAGINI FERO MATVRNIA VICTORINO CONIVGI „ CARISSIMO PONENDVM CVRAVIT ET SVB ASCIA „ DEDICA (10)

Huc usque recensitis succedere deberet triga virorum clarissimorum, unius ex Manuciis (11), Francisci Hotmani (12)

(8) Viri docti nescire se profitentur, quid heic sibi velit Lazius. Sed is procul dubio ob oculos habuit *opus intestinum*, cujus meminit Vitruvius IV. 4. V. 2. VI. 3. Plinius XVI. 39. & 42. Varro R. R. III. 1. unde dicti *Intestinarii artifices* l.2.Cod.Th. *de excus. artif.* Intestinum opus quid sit pluribus differuerunt Budaeus, Barbarus, Philander, Salmasius, Baldus in lexico Vitruviano, & alii plures; dum hi quodvis ex materia opus, illi laquearia lignea quibus ornatus gratia subgrundia suffiguntur, alii fenestras intelligunt. Sed vicit Budaei & Salmasii sententia, quorum hic ad Solinum pag.1034. sic scripsit: „ Sane sciendum est *intestinum opus* proprie dici, quod ex „ ligno fit, sed elegantiore fabrica, „ & ea arte quam *minutiariam* „ nunc appellamus. Veteres quoque „ λεπτουργίαν dixere . . . . Intestina autem dicta opera illa, quod „ intra domum tantum locum habeant, & in aedium interiore parte sita sint, ad differentiam τῶν „ ὑπαιθρίων . . . In intestinis operibus locum habent ASCIAE, „ runcinae & planae: in aliis dolabrae. Haec & plura Salmasius; qui haec ultima de asciis unde hauserit, nescio. Sed indidem forsan hauserat & Lazius, ut inde *sub ascia dedicata* ad intestina opera, & sub tecto posita retulerit.

(9) Eadem inscriptio integra & correctior infra inter Menetrierianas Lugdunenses (quas simul jungemus) dabitur num. XII.

(10) Ponitur haec inscriptio Lugduni, non Ravennae, a Menetrierio Praeparatione ad hist. Lugd. pag. 27. & quidem emaculatior in hunc modum. *D. M. & memoriae. aeternae. Solemnio. fido. Milit. leg. Minerviae. imaginifero. Maturinia. Victorina. Conjugi. Carissimo. ponendum. curavit. & sub. ascia. dedic.* Refertur etiam a Grut. 562.1.

(11) *Unius ex Manuciis*) *Alii cum Manutio*, (inquit Fabrettus infra producendus, nec quem intelligat, dicit) *ad caput illud legis XII. tabb. reducunt*, *Rogum ascia ne polito, ut superfluos sumptus hinc prohiberi putent*. Sane Paulli Manucii notationem ad eandem legem xviralem apud Cic. de Leg. supra not. 2. recitavimus, eo potissimum consilio, ut appareat, neque hunc neque ejus, filium Aldum ibi de *Dedicationis sub*

ascia

(12) & Jacobi Raevardi quos referri inter eos comperi, qui formulam dedicationis sub ascia tractandam susceperint. Verum in eorum scriptis ne γρῦ quidem.

V. *Robertus Stephanus.*

Quintus ergo prodeat in scaenam Robertus Stephanus, in cujus Thes. Linguae Lat. Lugd an. 1573. (cui editioni duae praecesserant, ut in Typographi epist.) in verbo *Ascia* sic reperio. „ *Rogum ascia ne polito*: Ex legib. XII. tab. apud Cic. „ l. 2. de leg. Ne pyra fiat ex dolatis seu politis lignis, lege „ cavetur. Alii de sepulchris intelligunt, putantque vetari, „ ne quibuslibet artificiosis structuris ea expoliantur. Existi- „ mant quoque asciam ab abscindendo dictam.

Nulla hic quidem *Dedicationis sub ascia* fit mentio, sed ad eam tamen formulam in sepulcris obviam haec, quae a Stephano aliorum refertur interpretatio legis XII. tabb., certe alludit.

VI. *Fulvius Ursinus.*

Sextus vero jam producatur Fulvius Vrsinus an. 1600. demortuus; qui sic commentatur ad leg. XII. tabb. (to. 2. thes. Graev. pag. 1366.) „ Rocom. ascia. nei. polito.) Cic. ibid. re- „ fert e XII. tab. hanc legem, quae vetabat e politis ascia li- „ gnis pyram confici, ne sumptus supervacanei fierent. Hinc „ illa in veteribus monumentis inscriptio: SVB. ASCIA. DE- „ DICAVIT.

Idem ad illud Ciceronis in II. de Leg. 59. *Rogum ascia ne polito*, sic notat: „ Facit ad hunc locum vetus inscriptio, „ in qua sunt haec SVB. ASCIA. DEDICAVIT. De ascia „ Plin. lib. XVI. cap. 4. Eam D. Hieronymus dolatoriam ap- „ pellat: inde verbum Ascio & Exascio: & Exasciatum opus „ pro expolito dixit Plautus in Asinaria.

VII.

ascia meminisse. Neque in ejusdem Paulli libro de legibus to. 2. thes. Graeviani usquam ejus rei vestigium, nec porro alibi in trium Manuciorum operibus, quod equidem sciam. Muratorius qui in sua differt. num. 1. Aldum Manuccium putat primum de ea formula disseruisse, quam vellem edixisset uter Aldorum, & quo loco. Sed Ursati hallucinationem Fabrettum & Muratorium bona fide in sua scripta transtulisse postea comperi.

(12) Pitiscus in verbo *Ascia* Hormanum & Raevardum inter eos numerat, qui de hac formula disseruerint. Sed ii locis a Pitisco laudatis tantum de xvirali lege de *rogo ascia non poliendo* disputant; de dedicatione sub ascia ne verbum quidem.

VII. *Paullus Merula.*

Age vero ſeptimus ſit interlocutor Paullus Merula, qui an. 1607. minor quinquagenario ſublatus eſt, pluribus ineditis a ſe relictis operibus. Is in opere poſtumo de legibus Romanorum cap.XI.num.6. (in Jo:Poleni V.Cl.ſupplem.theſ.Graeviani to. 1. pag. 94.) ad illud *Rogum aſcia nei poleito* ſic annotat „ *Aſcia* fabrorum materiariorum dolabra eſt, qua ad aſpe„ ra ligna polienda utuntur, ab *abſcindendo* dicta. Sumtuo„ ſior erat rogus ex lignis aſcia politis, quam ex rudibus ex„ ſtructus. Hinc etiam illa in veteribus monimentis inſcriptio „ *ſub aſcia dedicavit*; ut qui poſuerat, teſtaretur, quaſi in„ jecta *Aſciae* mentione, Dedicationem ſumtuoſiorem.

VIII. *Claud. Guichardus.*

Claud. Guichardus (an.1607. defunctus) ſcripſerat de hac formula in opuſculo, quod de antiquorum funeribus ſcriptum reliquit, quod numquam vidi. Sed quia in epiſtola Valbonaeſii (in memoriis Trevoltinis an. 1715. menſ. Junii pag. 1040.) quaedam ex Guichardi libro recitantur; ea quae ibi reperi, huc afferre non gravabor. „ Il eſt vrai, que les loix des dou„ ze tables defendoient de bâtir le bucher du bois choiſi & con„ royè; mais cette inhibition & defenſe par le plaiſible conſen„ tement du peuple fut petit a petit abolie & miſe a neant; car „ un chacun tâchoit de faire le mieux, qu'il pouvoit & le plus „ honorablement que ſes facultez le permettoient aux fune„ railles de ſes parens & amis, juſqu' a vouloir peindre le „ bucher, & l' orner de cire de diverſes couleurs, qui etoit „ une ſorte de peinture fort riche, & fort exquiſe en ce tems „ là Plin. XXXV. 7. (13) a quoi ſe peuvent rapporter „ ces trois paroles *ſub aſcia dedicavit*, qui ſont gravèes di„ verſement, ores abregèes, ores au long en tant de marbres „ antiques. Car pour en dire mon opinion a tout evenement, „ je ne penſe point, que les Romains ajoutaſſent à la fin de „ leurs epitaphes ces paroles, comme ont crû pluſieurs, pour „ montrer que le marbre, au quel elles etoient cizelèes, avoit „ ètè curieuſement liſsè & poli avec grand diligence, attendu „ que l'aiſcette, que l'on y voit quant & quant repreſentèe le „ plus ſouvent, montre aſſez, outre la proprietè du mot, par „ ſa figure, que cet outil ne ſervit jamais a quarrieur ni po„ liſſeur de marbre . . . . Moins eſtime je recevable l'interpre„ tation

(13) Ea eſt encauſtica pictura, de qua Plinius XXXV.11.Idem XXXV. 7. eodem picturae genere & rogos pingi innuerat.

„ tation de l'Auteur des Hieroglyphiques „ Pierium intelligit „ qui dit que toutefois & quantes que le defunt avoit pourvû, „ & mis ordre que l'epitaphe ne fut point effacè ni ôtè du ſepulcre, ains que sa memoire demeurât inviolable perpetuellement, on y faiſoit graver la figure d'un aiſceau avec cette „ clauſe *ſub aſcia dedicavit*, expoſant (14) *dedicavit* par *dedi vetuit*, comme ſi c'etoient deux mots, & remarquant qu'on y „ voit le tranchant de l'aiſceau tournè a contremont. Car il „ eſt evident que là où les loix publiques ont ſuffiſamment „ pourvû, il n'eſt nul beſoin que les particuliers interpoſent „ leur autoritè. Et posè que les decedans defendiſſent par teſtament qu'on ne dèmolit point, ni gâtât les epitaphes de „ leurs monuments, encore ne faudroit il pas expliquer ces mots „ *ſub aſcia dedicavit* (ou comme il ècrit, *ſub aſciam dedi vetuit*) de la façon, vû que tant & tant d'inſcriptions ainſi dediées portent le nom d'enfans morts au deſſous de l'äge de „ quatuorze ans (15), & qui par conſequent ne pouvoient rien ordonner qui valût pour ce regard, ni pur autre. „ Deinde „ paucis interjectis concludit. „ Ce qui m'induit a croire que „ ces paroles ne peuvent être miſes pour ſignifier ou dèmontrer „ autre que la peine & ſoigneuſe diligence employèe a faire „ les funerailles du dèfunt, comme ſi elles vouloient dire que „ les parens n'ont rien omis ni laiſsè en arriere de leur devoir, „ ains ont fait charpenter pour plus grand honneur le bois, „ dont le corps a ètè brulè.

VIIII. *Jac. Graſſerus.*

Guichardo ſubnectendus eſt Jac. Graſſerus, qui diſſertationem ſuam *De Antiquitatibus Nemauſenſibus* Pariſiis edidit an. 1607., deinde tom. 1. Sallengriani theſ. Antiquitatum inſerta fuit, ubi pag. 1082. E. has inſcriptiones (primam Nemauſi, reliquas Viennae) recitat: „ SEX. AVII. CAPELLIANI. LICINIA. FAVSTINA. MARITO. SIBI. „ MERENTISSIMO. SVB. ASCIA. POSVIT. Deinde: „ D. M ET. MEMORIAE. AETERNAE. DIV. LELIAE. „ ATILIAE. L. LEPIDVS. BASILAEVS. CONIVG. KAR. „ PONEND. CVRAVIT. ET. SVB. ASCIA. DEDICAVIT. Tum „ TITIAE. CATIAE. DEFVNCT. ANNORVM. VIII. „ M. V. D. VIII. CVTIA. (corr. *Catia*) BVBATE. FIL. „ PIISSIMAE. ET. SIBI. VIVAE. POSVIT. HOC. SAX. SVB. ASCIA.

(14) Non ita Lazius expoſuit, ſed ita putavit legi. Vide not. 5.

(15) In horum infantium tumulis eſt ſemper ad finem epigrammatis parentum aut alterius mentio, qui PON. CUR. ET. SUB. ASC. DED. Quo ſane ruit Guichardi ratiocinatio.

„ ASCIA. DED. EST. Postremo „ SERVI. SEVERI. F. CAS-
„ SIA . MISERA. MATER. FILIO. INCOMPARABILI.
„ ANN. XXIII. ARAM. POSVIT. ET SVB. A. D. (16) Deinde sic annotat. „ Ascia magnificentiam innuit, quae a Romanis „ in funere & monumento struendo adhibita, unde Plautus „ *opus asciatum* vocat affabre politum, & exornatum. *Sub* „ *ascia autem polire* olim sepulchralibus legibus Romae in „ duodecim Tabulis vetitum fuit, ne in rogo & sepulchro fa„ ciendo magni sumptus fierent. Hinc etiam prohibitum, *ne* „ *aurum adderetur, ne murrata potio mortuo inderetur, neve* „ *longae coronae, neve acerrae adhiberentur, ne plura fune*„ *ra uni fierent, ne lecti plures inferrentur*; sed prisco illo „ & modesto more, quem Naso noster *Fastorum* lib. 2. sequen„ tibus versibus describit, omnia administrarentur.

„ *Est honor & tumulis animas placare paternas,*
„ *Parvaque in exstructas munera ferre pyras.*
„ *Parva petunt manes: pietas pro divite grata est*
„ *Munere; non avidos Styx habet ima Deos.*
„ *Tegula porrectis satis est velata coronis,*
„ *Et sparsae fruges, parvaque mica salis:*
„ *Inque mero mollita ceres, violaeque solutae,*
„ *Haec habeat media testa relicta via.*

„ Hodie in nonnullis locis tam insana est epitaphiorum „ frequentia, ut posteri ne quidem pro unico versiculo spa„ tium sint reperturi, nisi parietarias istas herbas, (ut Con„ stantinus de Trajano, inanium titulorum nimium studioso „ dixit) & lascivientes hederas, religionis dememores evel„ lere velint.

X. *Jac. Gutherius.*

Venio jam ad uberiores accuratioresque formulae hujus interpretes, quorum signifer Jac. Gutherius, qui ann. 1638. diem suum obiisse dicitur. Is in II. de jure Manium cap. 28. ubi *de sepulcrorum ornamentis*, nostri argumenti haec habet. „ Praecipuum vero sepulchrorum ornamentum Tectorium opus „ fuit: quare cum Solon illorum amplitudines tolleret, lege „ sanxit (*Cic. 2. de Leg.*) *Nequis sepulchrum faceret operosius,* „ *quam*

(16) Harum inscriptionum prima est apud Grut. 760. 3. cum consueta ascia. Altera est apud eumdem pag. 799. 6. Tertia quoque est in Grut. 709. 5. ubi numerus annorum est XIII., non VIII. (X & V scil. facile confunduntur in fugiente scriptura) Ultima est in Grut. pag. 706. 13. cum ascia, ubi numerus annorum est XXIIII. Nota hoc etiam secundam inscriptionem a Grut. non Viennae (ubi Grasserus) sed Gratianopoli poni.

„ *quam quod decem homines efficerent triduo: neque id opere te-*
„ *ctorio exornare, nec Hermas, quos vocant, licebat imponi.*
„ Opere tectorio sepulchra exornare idem est, quod in veteri-
„ bus Inscriptionibus passim legitur SVB. ASCIA. DEDICA-
„ RE. Quae verba multis scriptoribus crucem infixerunt. Alii
„ sub Ascia dedicata credunt ea sepulchra esse (*Lasius lib. 3. Comment. cap.* 18.) quae sub contignationibus lignorum, te-
„ cto munita sunt, ut ab aeris injuria vindicentur. Quod qui-
„ dem tectorium ornamentum dici non potest, sed Protecto-
„ rium. Guichardus sub Ascia dedicare suspicatur esse, rogum
„ Ascia polire, quod legibus XII. vetitum est, atque in ho-
„ rum verborum interpretatione haeret maxime. Rogum po-
„ lire lex dicit, non dedicare, quod est, religione aliqua de-
„ vincire(17). Dedicare sepulchra, consecrare recte dicimus, quod
„ rogo convenire non potest. Haec ut facilius ex M. Tullii
„ opere tectorio explicemus, advertendum est sepulchrorum
„ perfectorum ornamenta potissimum contineri tectorio seu al-
„ bario opere, quibus ascia adhibebatur. In albario opere
„ maceratio calcis necessaria est, i. e. *Si calx in fornace cocta*
„ *fuerit parum, in maceratione diuturna, liquore coacta defer-*
„ *veat*: (*Vitruv. lib. 7. cap. 2.*) *Tum sumatur ascia, & quem-*
„ *admodum materia dolatur, sic calx in lacu macerata ascie-*
„ *tur. Si ad asciam offenderint calculi non erit temperata* (18).
„ *Ut ergo opus albarium probetur, macerata calx asciâ dolatur,*
„ *& si quod asciae adhaeret fuerit molle atque viscosum, con-*
„ *stat albariis operibus convenire.* (*Pallad. lib. 1. de Re Rust. cap.* 14.) En asciam in manibus habemus: maceratum hunc
„ locum, & a multis recoctum & inchoatum, placet perpoli-
„ re atque perficere, & sub ascia dedicare. *Ascia* σκέπαρνον,
„ *Gloss. vet.* dolabra est artificum, quâ asperitas perpolitur: se-
„ curis est, qua ligna levigantur: Tectorium opus asciam ma-
„ gis quaerit quam securim. Tectorium generale verbum est,
„ omnem

(17) Vides heic profecto, quid Gutherius, quid ante & post Gutherium ceteri τὸ *dedicare sepulcra* sint interpretati. At nos quid proprie istud sit, tum in Diatr. de dedicationib. in *Com. ad mutilum Amphith. Camp. titulum* diximus, tum in Curis posterioribus quas extremae huic epistolae adnectemus, planissime docebimus.

(18) Hactenus e Vitruvio sunt, quae ad editionem Elzevirianam Jo: de Laet multis modis emendavi. Quae porro sequuntur, sunt de Palladio, cujus lib. primi titulum 14. totum adscribam, ne nimium in Gutherii scripta licere mihi sinam. „ *De opere Albario* „ Opus quoque „ albarium saepe delectat, cui cal- „ cem debemus adhibere, quum „ multo tempore fuerit macerata. „ Ergo ut utilem probes, ascia cal- „ cem quasi lignum dolabis. Si „ nusquam acies ejus offenderit, „ & si quod asciae adhaeret, fue- „ rit molle atque viscosum, con- „ stat albariis operibus conveni- „ re.

„ omnem enim crustam induci solitam significat, estq; illinimentum quoddam & quasi incrustatio parietum, laterum sepulchri aut pavimenti. Hoc si calce pura fiebat, albarium opus; si calce & arena, arenatum; si marmore & calce, marmoratum vocatur. In albario opere superbia candoris: in marmorato precium & pulchritudo operis delectat. Marmoratum calce & marmore tuso, & triplici varietate comminuto fiebat: (19) nisi enim tectorium ter arenato & bis marmorato inductum esset, numquam splendoris habuit satis. Experimentum marmorati in subigendo fuit, donec ratio (20) non cohaereret: contra in albario opere, ut calx macerata seu glutinum haereret, *Plin. lib. 36. cap. 23.* Ex his facilè intelligitur SVB. ASCIA. DEDICARE idem esse, ac opere tectorio marmorato vel albario sepulchra exornare. Tectores κονιάται, qui ab albario albarii & albani dicti sunt, *l. 2. Cod. Theod. de Excusat. Artif. l. 1. Cod. eod. lib. 10.* Ut albarium opus κονίαμα: unde sepulchra albario opere inducta τάφοι κεκονιαμένοι, *D. Matth. cap. 23.* quibus similes Pharisaei incusantur, qui ut Plautus *in Trucul.* loquitur, cum exornatis ossibus & animis incedebant. Albarium opus in fragmento veteris Inscriptionis notavi (21). . . . .

„ Tectorium in alia est hoc modo exornatum: *Bene. memorandae. conjugi. dulcissimaeque. vix. an. XX. M. V. Fl. Fomentius. Aur. Justinae. maritus. et LECTORNAM. et protector. contra. votum. memoriam. posuit.* (*Apud Grut. DCCCXVI. 5*)

„ . . . . . . Vetusta inscriptio interpolanda nobis est: adhi-

„ benda

(19) Haec sunt ex Plinio XXXVI. 23. *Tectorium quidem, nisi ter arenato & bis marmorato inductum est, non satis splendoris habet.* At Vitruvius VII. 3. Palladius I. 15. tria arenae coria, totidem marmoris praescribunt, ut solidum sit opus, & nitor tantus, ut etiam expressas tamquam in speculo imagines intuentibus remittat.

(20) Etiam nitidam Gutherii editionem tom. XII. thes. Graeviani monstrosum istud *Ratio* pro *Rutro* foedavit, sicut & infra *seu* pro *ceu*. Sed corrigantur ex Plinio ibid. unde haec descripsit auctor. *Experimentum marmorati est in subigendo, donec rutro non cohaereat. Contra in albario opere, ut macerata calx ceu glutinum haereat.* Plinius hoc ex Vitruvio VII. 3. didicerat. *Marmorati ita materies temperetur, uti quum subigitur, non haereat ad rutrum, sed purum ferrum e mortario liberetur.* Male ad recitatum Plinii locum Harduinus notavit, rutro uti structores ad inducenda parietibus tectoria. Imo *rutrum* in rusticis instrumentis non est aliud quam palae genus, Catone teste: hinc etiam recurva illa pala, qua calx subigebatur, *rutrum* dicebatur, itemque *ascia*. At quod in *Rutro* Harduinus, idem in *Ascia* peccarunt alii, dum *ascia* induci tectorium scripserunt; quod & Gutherius videtur credidisse, si recte capio ultima Gutheriani loci verba.

(21) Est id fragmentum inscriptionis utrinque mutilum apud Gruterum CLXXII. 2. quod ad *dedic. sub asc.* nihil attinet.

„ benda ascia & arenæ, vel sine calce & marmore. LECTORNAM in illa scriptum pro TECTORNAM suspicor, T in L commutato, quod veteres solebant, qui *Thelim* pro *Thetim* dixerunt. *Varro de R.R. III. 9.* Forte quum scriptum esset TECTOR. ORNAM. repetitam syllabam OR elisit faber, & verba duo in unum transtulit. TECTORNAMENTVM vel tectorium ornamentum opus tectorium est, quo sepulcra ornabantur. Sic marmoratum assulis seu σκυρόις & frustulis, quae scalpendo marmore excidunt, fiebat. Haec enim fragmenta pistillis tundebantur, & setaceis incerniculis cribrabantur. (*Philander ad Vitruvium VII. cap. 6.*) Hinc Plautus in Menaechmis:

„ *Securim capiam ancipitem*

„ *Et dedolabo assulatim viscera.*

„ Hujus securis nota haec est in plerisque monumentis, quae in Lugdunensi provincia visuntur.

D DIS X M (22)

„ Cujus figurae nota nihil aliud significat, quam opus securi dedolatum & sub ascia dedicatum, quod ubique vulgatum erat . . . . . Sed nos sepulcra impolita & imperfecta perficiamus . . . . . . Perfectum opus *exasciatum opus* dixit Plautus in Asinaria ab *albario* translatione sumta, quod ascia perpolitur & perficitur.

XI. *Gerardus Jo: Vossius.*

Ad haec Gerardus Jo: Vossius (an. circ. 1650. demortuus) in Etymol. sic posuit: „ ASCIAE de notatione & etymo, sic Isidorus lib. XIX. cap. XIX. *Ascia ab astulis (l. assulis) dicta, quas a ligno eximit, cujus diminutivum nomen est asciola. Est autem manubrio brevi, ex adversa parte referens vel simplicem malleum, aut cavatum, vel bicorne rastrum.* Perotto, Hadriano Junio in Nomencl. & Fungero in Etymologico nomen accepisse videtur ab *a*, vel *ab*, & *scindo*. Sed omnino est a Dorico ἄξινα pro ἀξίνη. ξ conversum in *cs* (*fort.* in *sc*) more AEolum, qui pro ξένος dicunt σκένος pro ξιφίας σκιφίας &c. Hinc *sub ascia dedicare* dicebant. De quo vide indicem Grut. Inscriptionum. Ab eo *exasciare* „ ascia

(22) Hanc asciae formam Guetherius e Grutero (in quo saepissime occurrit) delineavit, quae a ceteris haud parum recedit.

„ ascia praeparare. Ἀξίνη autem ab ἄγνυμι, i. frango, cujus
„ fut. ἄξω.

XII. *Claud. Salmasius.*

Succedit summorum criticorum biga, Claud. Salmasii & Thomae Reinesii, quorum ille an. 1652. hic 1657. vivere desierunt. Salmasiani loci indicium mihi fecit doctissimus Facciolatus in suo Calepino in verbo *Ascia*. Sic ergo nobilissimus philologus ad Trebellii Pollionis XXX. tyran. cap. 32. ubi de Tito, ad illud *Cujus statuam in templo Veneris adhuc videmus acrolitham, sed auratam*, haec prae ceteris notavit.
„ Statuas etiam *sub auro* decerni, & constitui dicebant, quae
„ auratae decernerentur. Vetus saxum: STATVAM. SVB.
„ AVRO. CONSTITVI. LOCARIQ. IVSSERVNT. i. e.
„ *statuam auratam locari jusserunt*. Item in alia inscriptione:
„ STATVAM. SVB. AVRO. IN. FORO. DIVI. TRAIA-
„ NI. SVMPTV. PVBLICO. LOCO. SVO. RESTITVEN-
„ DAM. CENSVERVNT. *statuas in auro*, & *statuas sub au-*
„ *ro* dicebant pro *auratis*. Haud dissimili genere locutionis
„ hominem in armis & sub armis i.e. armatum vocabant. En-
„ nius:
„ *Ter me sub armis malim vitam cernere.*
„ *i. e.* malim armatum me vitam cernere. Virg.
„ - - *sedet circum castella sub armis.*
„ pro *armatus circumsidet castella*. Idem: *Ludunt belli simula-*
„ *cra sub armis* pro armati ludunt . . . Sic Manilio *Centau-*
„ *rus sub arcu*, & *Centaurus in arcu*, qui arcum gestat, arcu
„ armatus: *Geminumque sub arcu Centaurum* . . . . Vt autem
„ *statuae in auro* & *sub auro* sunt auratae, sic *pocula in gem-*
„ *mis* & *sub gemmis* sunt gemmata apud Anastasium Biblioth.
„ Idem *marmora in exemplis* dixit *exemplata*, h. e. exemplis
„ & argumentis figurisque picta. Eadem plane locutione di-
„ cebatur *statua sub auro decerni*, quae aurata decernebatur,
„ qua opus aliquod *sub ascia dedicari*, quod asciatum dedica-
„ batur. De quibus loquendi generibus nos alibi.

XIII. *Thom. Reinesius.*

Reinesius autem ad inscriptionem Valentinam Cl. XII. n. 34. quae talis est: D. M. ET. QVIETI. AETERNAE. EVTYCHIANI. FIL. DVLCISSIMI. QVI. VIXIT. AN. XXIII. M. I. D. IIII. ROMANVS. PATER. PON. CVR. ET. SVB. ASCIA. DEDICAVIT. sic commentatur. „ Formulam *sub*

„ *ascia dedicare* non fere nisi in Gallicis, Vienn. (*5. hujus Cl.*) „ Lugdun. Valent. Nemaus. & Narbon. memoriis legimus. Si- „ gnificarunt autem eâ, se marmorariis, quorum ascia & do- „ labra λαξευτικὰ ὄργανα, faciendum locasse, h. e. *ab inchoato* „ opus curasse. Vide ad *32.* Cl. II. 5. & 12. Cl. hujus. 167. 168. „ 169. Cl. XIV. (23)

XIV. *Sertorius Ursatus*.

Sertor. Vrsatus in marmoribus eruditis ad finem epistolae V. (quae est ad Ludovicum Vedrianum an. 1666.) pag. 95. haec scripta reliquit. „ Finalmente quello stro- „ mento, che lei così mi disegna, è l'Ascia, „ ne' sepolcri loro frequentemente dagli an- „ tichi scolpita con l'aggiunta di queste tre „ lettere S. A. D. che *sub ascia dedicavit* si „ leggono da tutti gli espositori delle ab- „ breviature, perche con le intiere parole „ ancora tal volta ne' marmi s' incontrano.

„ Aldo (24) Manuzio nel comento a Cicerone sopra il secondo „ delle Leggi, ed a quella che dice *Rogum ascia ne polito*, osserva „ come con quella vollero esprimersi i Romani, che non solo „ il Rogo, ma il sepolcro ancora non doveva esser preparato „ con superflua spesa; il che quando così fosse, sarebbe da „ dire, che l'Ascia ne' sepolcri scolpita era testimonio, quel- „ li esser fatti senza profusione di danaro, e secondo la dispo- „ sizio-

(23) Ne viri summi βραχυλογία te moretur: Cl. II. 32. illud est notabile: A. NOVO. RES*tituit*. Cl. XII. 5. est Viennensis inscriptio talis: ANCILIAE. MARCELLAE..., ANCILLIVS. ET. MODESTIA. MARCIANA. PARENTES. INFELICISSIMI. FILIAE. PIENTISSIMAE. P. C. ET. SVB. ASCIA. DEDICARVNT. Deinde Cl. ejusdem num. 12. nihil aliud notandum est quam FECERVNT RVDEM (memoriam) A. FVNDAMENTO. At Cl. XIV. tres sunt aliae inscriptiones, quae *dedic. sub asc.* complectuntur. Num. 167. in Sabaudia: SAB. TITIOLAE . . . M. MATVSSIVS . . . CONIVGI. INCOMPARABILI. P. C. ET. S. A. D. Num. 168. Bellici: *Memoriae. aeternae. Marcelliipae. Pupil. fil. Sextilius. Bellinus. conjugi. incomparab. faciendum. curavit. & sub ascia dicavit*. Demum num. 169. ibidem: *M. Antistio. Aeliano. Julia. Avita. Conjux. & Antistius. Atticus. & . Aelianus . patri . P . C . & . sub. A. D.*

(24) Aldi Manucii locum ad II. de leg. ubi Paulli patris interpretationem exponit, supra not. 2. exhibui, ubi nullum verbum de *dedic. sub ascia*: quae certe formula Aldo latuit, ut qui priores hujus clausulae notas singulares S. A. interpretatur *secundum artem* pro *sub ascia*, ut annotat Ursatus ipse in De notis Rom. Et tamen ex hac Ursati epistola ceteri deinde bona fide adducti sunt, ut scriberent, Manucio id umquam quod heic ei tribuitur, venisse in mentem. Vide etiam supr. not. 11.

„ fizione della legge. Aimario Rivalio nelle osservazioni da
„ lui fatte alla prima legge delle XII. tavole, tutto contrario
„ al Manuzio, scrisse che l'Ascia ne' monumenti era testimo-
„ nio di molta coltura de' medesimi, e spesa considerabile,
„ perche nelli sepolcri rozzi ed impoliti ella non vi si ritrova
„ scolpita. Il Pierio poi, a cui più volontieri mi accosto,
„ vuole che l'Ascia in quelli fosse segno di memoria durabile,
„ dicendo. *In antiquorum memoriis plerisque securim & asciam,*
„ *sed hanc frequentius videas adsculptam, addito etiam elogio*
„ *SVB ASCIAM DEDI VETVIT, quotiens defunctus non oblit-*
„ *terandam de sepulcro memoriam cavet, aversaque ideo scalpi-*
„ *tur ferri acies*. Lei scelga di queste opinioni quella che più
„ si aggiusta al suo genio, sino a che da più felice intendimen-
„ to delle migliori ne riceva.

XV. *Jo: Baptista Ferretius.*

Jo: Baptista Ferretius Casinensis Musarum lapidariarum (quod opus Veronae edidit an. 1672.) lib. 2. mem. XLVIII. ad Lugdunensem titulum, in quo ea formula reperitur, qui talis est: *D. M. M. Aetenarae L. Cl. Rufini. Cl. nunc. vvius.* (25) *stygias. Rufinus. ad. umbras. Instituit. titulum. post. animae. requiem. qui. testis. vitae. fatis. sit. lege. futurus. cum. domus. accipiens. saxea. corpus. habens. quodque. meam. retinet. vocem. data. litera. saxo. voce. tua. vivet. quisque. leget. titulos. Rottio. hic situs. est. juvenili. robore. quondam. cum. sibi. moxq...... Nutrici. Marcianae. item. Verinae. Collatia. N. . . . . . monumenta. dedit. et. sub. ascia. dedicavit. Curante. Cl. Sequente patrono.* ad eum inquam titulum sic adnotat: „ SVB. A-
„ SCIA. DEDICAVIT. vetitum lege IV. Duodecim ta-
„ bular. ne fastu nimio sumptuque exornarentur sepulcra, sed
„ ex lignis rudibus & impolitis pyra vel rogus conficeretur,
„ & haec lex ROGVM. ASCIA. NE. POLITO: & Ascia
„ fabrorum lignariorum dolabra est ab abscindendo sic dicta,
„ & usurpata ad ligna aspera polienda. Idem etiam ad mem. nonam lib. 4. de lege *Rogum ascia ne polito* ea commentatur, quae non opus est huc afferre.

XVII.

(25) Restitue sic: *D. M. M. aeternae*. i. e. *Dis Manib. memoriae aeternae* &c. Deinde primus hexameter incipit: *Cl.* (Claudius) *hunc vivus* &c.

Videntur sane duo fuisse elogia; quae quia junctim muro alicui affixa fuere, pro uno sunt habita. Prius cum elegiacis desinit: alterum inde incipit: NVTRICI. MARCIANAE .... COLLATIA &c. sed ex mendoso titulo nihil certi erui potest, unum, an duo epigrammata fuerint.

XVI. *Chorerius*.

Jam vero Chorerium nescio quem Viennensium antiquitatum descriptorem nec usquam vidi, nec tanti fuit. Ejus sententiam ex Sponio in *Recherch. des Antiquit. de Lion.* (quas nec videre contigit) infra pro me recitabit Fabrettus, nim. *asciam* venire ab ἄσκιος, quia veterum sepulcra subdivalia erant, eoque sine umbra. Quam sententiam reperisse approbatores suos, alibi observabis.

XVII. *Menetrierius*.

Et huc usque, Tanucci doctissime, per ducentos amplius annos ita de hujus formulae significatu decertatum fuit, nemo ut tamen in ea rei antiquariae summam verti putaret. At XVII. exeunte saeculo fuere demum, quibus id aenigma utramque paginam faceret. Et Menetrierio quidem plus caussae fuit, cur multus in eo esset, propterea quod is Lugdunensem historiam scriberet; qua in provincia ejus locutionis potissimus in sepulcris usus reperitur. At subinde exortus est homo Vrbinas, harum ille quidem litterarum, quantum nemo alius, callidissimus, sed tamen suis in bonos viros assultibus non raro importunior: quod hominis ingenium in hoc quoque aenigmate explicando se prodidit. Et bene est, quod bonus ille Reinesius, adversus quem immerentem amariore ibi verbo Raphael Fabrettus utitur, jampridem decesserat: nihil enim, Tanucci, propius fuisset, quam ut cruenta illa grammaticorum praelia (cujusmodi olim Philelphum inter & Graeculum quemdam Timotheum super syllabae unius προσῳδίᾳ exarsisse audivimus) redintegrata doleremus. Sed tamen fatendum est, ex horum duovirorum aetate excitata maxime fuisse criticorum ingenia, ut in hanc formulam sollertius inquirerent; & jam tum crebriores quotidie spissioresque de ea re commentationes publici juris factas. Verum his missis, ex Menetrierio prius hauriemus, deinde & Fabrettiana producemus. Itaque Claud. Franciscus Menêtrier in Historia consulari Lugdunensi (quam an. 1696. Lugduni edidit) sic *Praeparatione* ad eamd. hist. pag. 22. orditur.

„ 1. Je ne puis omettre ici une ceremonie, qui paroit avoir
„ etè singuliere pour nos Segusiens & nos Habitans de Lyon.
„ C'est la dedicace de leurs Tombeaux, ou nous vojons en
„ la plûpart la figure d'un instrument semblable a un Hoyau
„ propre a remuer la terre, au quel ils donnoient le nom d'
„ *Ascia*, qui se trouve en plus de cent Epitaphes en cette ma-
„ niere

„ niere *sub Ascia dedicaverunt*, ou *dedicavit*.
„ 2. Je dis que c'etoit une ceremonie particuliere a ce pays, „ parce que dans tout le grand recueil de Gruter, de Lipse, „ & de Smece, il se trouve peu d'exemples de semblables Epi- „ taphes en d'autres lieux, un seul a Rome d' un Homme „ que je soupçonne avoir èté de ce pays, & deux ou trois à „ Vienne, & à Valence en Daufinè, qui sont si proches de „ Lyon, qu' il est aisè de voir, que c' est de cette ville, que „ l'usage en etoit passè chez nos voisins: autre que ceux de „ Valence sont nommez *Segalauni*, d'un nom qui semble avoir „ la même origine que celui des Segusiens. Quoi que j'attende „ de donner mes conjectures sur cet usage dans le premier „ Livre de cette Histoire avec quelques exemples, je dois „ ce me semble rechercher ici l'occasion de cette Ceremonie. „ Guichenon qui a ecrit l'Histoire de Bresse & de Bugey, en „ rapporte douze exemples dans les Epitaphes trouvées en „ ces pays là, & copièes avec peu de soin, comme on peut „ juger par les fautes, qu'il y a laissèes. Il y en a plus de „ cinquantes de cette Ville dans Gruter: Mons. Spon en a pleu- „ sieurs dans ses Recherches des antiquitez de Lyon; & j'en „ ay decouvert de nouvelles, autre celles que je donneray ci „ apres. En voici quelques unes, qui sont aupres de Four- „ viere dans une maison nommèe l' Angelique....

D. adest ascia M.

ET. QVIETI. AETERNAE. DOMITIAE. EVTYCHI. . . . ANIMAE. PIENTISSIMAE. QVAE. VIXIT. ANNIS. X.... III. M. III. D. XIIII. DOM. . . . . NVS. HEVTYCHIA- NIVS. DOMITIA. MYNNE. . . . . PARENTES. FILAE. CARISS. ET. SIBI. VIVI. P. C. ET. SVB. ASC. DEDI- CAVERVNT.

. . . .

CONIVGI. PIISSIMO. DE. SE. BENE. MERITO. PO- NENDVM. CVRAVIT. ET. SVB. ASCIA. DEDICAVIT.

„ 3. Voici mes conjectures sur cette Ceremonie particuliere à „ ce pays, dont je laisse le jugement & la censure aux savans de „ l'antiquitè. J'ay dit que nos Segusiens adoroient une Deesse de „ l'Abondance, qui etoit *Segetia*, ou *Segusia*, la quelle n'ètoit „ autre chose que la Terre, adorèe par les anciens infideles „ sous divers noms d'*Isis*, de *Rhea*, de *Berecynthia*, de *Ma-* „ *ter Augusta*, *Magna Mater Idaea*, &c. Comme il falloit en „ ouvrir le sein pour y creuser des Tombeaux, ou du moins „ pour les y affermir, nos Segusiens, qui le faisoient avec des „ Ceremonies accompagnèes de sacrifices, quand c'etoit pour „ semer & pour cultiver la terre, a l' exemple de ceux qui

„ etabliſſoient les Colonies, voulurent auſſi obſerver de ſemblables Ceremonies pour les Tombeaux de leurs proches.(26)

„ 4. En fin, je remarque que tous le mêmes termes que l' on employoit pour les exercices de la Religion Payenne, & pour le culte des Dieux, s'employoient pour l'Agriculture, & que comme la terre levèe par le ſoc au deſſus de ſillons ſe nommoit *Ara* (27), d'où etoit derivè le mot *Arare*, pour labourer; on donna le même nom aux Autels, qui ne furent au commencement que de terre, ou de gazon. On faiſoit donc a peu près lès mêmes ceremonies pour le tombeaux, que l'on conſacroit aux Dieux Manes, & ſur leſquels on elevoit un Autel ou Cippe quarre (28) & quelquefois rond, ſur le quel ſe gravoit l'Epitaphe.

„ 5. Nos anciens Lyonnois conſacroient donc ainſi leurs Tombeaux, & comme l' inſtrument dont ils ſe ſervoient pour ouvrir la terre ſe nommoit *Aſcia*, ils diſoient auſſi *ſub Aſcia dedicare*, pour cette eſpece de dedicace où de ceremonie.

„ 6. Nous avons un rare Monument, ou cette ceremonie eſt perfaitement bien repreſentèe, c' eſt un Cippe d' un beau marbre blanc, où Julius Marcianus Decurion de la Ville de Lyon fait lui même la ceremonie de ſa conſecration du tombeau de ſa femme. Il eſt vêtu en Prêtre devant un Autel, dont le feu eſt allumè, il tient en main un rameau de Verveine, qui etoit l' herbe ſacrèe, avec la quelle il fait les aſperſions ſur le feu, & au pied du Cippe eſt la figure de la Gaſche, avec la quelle on ouvroit la terre. La formule ordinaire *ſub Aſcia dedicavit*, ne s'y voit point, parce que la ceremonie y eſt repreſentèe, & il y eſt lui même conſacrant actuellement le Tombeau (29) CONIVGI. RARISSIMI.

„ EXEM-

(26) Quae heic Auctor ſubjicit de ritu deducendae coloniae, operae non fuit huc comportare, quippe trita & vulgaria, nec plane prorſus ad veritatem exacta. Satis erit Ovidii locum IV. Faſtorum, quem recitat, produxiſſe, fortaſſe in ſequentibus uſui futurum.

Inde premens ſtivam deſignat moenia ſulco,
Alba jugum, niveo cum bove vacca tulit.
Foſſa fit ad ſolidum, flores jaciuntur in imo:
Et de vicino terra petita loco.
Foſſa repletur humo, plenaeque imponitur ara,
Et novus accenſo funditur igne focus.

(27) Ubi *Ara* pro *ſulco* reperitur? nuſquam id equidem reperi.

(28) *Ara* in re ſepulcrali quid ſit, norunt eruditi. Vel vide Fabrettum pag, 107. 108.

(29) Vide id monumentum hujus epiſtolae initio. Cave autem putes ex ſacrificii iſtius habitu geſtuve quidquam colligi poſſe, quaſi is *dedicationem ſub aſcia* peragat. In extrema quidem cippi ora aſciola (ſive ſecuricula eſt; non enim probe internoſcitur) ſcalpitur. Sed nihil

" EXEMPLI. MEIQ. AMANTISS. QVAI. VIX. MECVM.
" ANN. XXIII. D. XV. SINE. VLLA. ANIMI. LAESIO-
" NE. IVL. MARCIANVS. DEC. C. C. C. L. AVG. LVG.
" . . . EQ. FVNG. (30) VIVVS. SIBI. POSTERISQ. SVIS.
" P. C.

Adſtat

hil inde exſculpi poteſt. Ac bene eſt quod Menetrierius monuit, deeſſe in hoc cippo formulam *ſub aſcia ded.* Nam niſi caute id praemonuiſſet; cui non imponeret id quod figurae iſtius inciſor ſub ſacrificulo de ſuo poſuit, ET. SVB. ASCIA. DEDICAVIT? quando poſt diſertam Menetrierii confeſſionem, tamen repertus eſt Auctor *De religione Gallor.* infra producendus, qui num. 21. in ea ſubſcriptione *SVB. ASCIA. DEDICAVIT* ſic triumphat, quaſi minime ſit dubitandum, quin ſacerdos iſte in *Dedicatione ſub aſcia* peragenda ſit occupatus. Exſpecto dum ſacrifico iſti aſciam in manus tradiderint, terramque egerentem exhibuerint. At ne ſic quidem pedibus in eorum ſententiam ibitur. Mihi quidem Sacerdos iſte non alius eſt quam MARCIANVS ipſe; qui duplici honore, decurionatus & Auguſtalitatis Lugduni utebatur (ſi modo recte notas interpretor. DEC. C. C. C. L. AVG. LVG. i. e. *Decurio coloniae Copiae Claudiae Lugduni, Auguſtalis Lugduni*) Auguſtalitatem porro genus Sacerdotii fuiſſe nemo ignorat: eaque gratia Marcianus ſacrificans inducitur. Nam certe ſtudia & profeſſiones in epitaphiis inſculpi, lapides omnis aevi teſtantur.

(30) In marmore ſine dubio erat EQ. SING. *Equitum* porro *ſingularium* in vetuſtis titulis crebrior eſt mentio, quam ut docto Auctori id latere debuerit. Quid ii fuerint, vide praeter ceteros Fabrettum pag. 354. & ſeq. ubi ex Hygini Gromatico demonſtrat, *gradum militiae conſtituiſſe Praetorianae proximum, tum munere cuſtodiae, tum praetenturae vicinia.* Nec aliud addam de gradu militiae hujus, de qua copioſe ac ſcite Fabrettus loco cit.

At de originatione nominis non minor eſt quaeſtio. Reineſius quidem ad Cl. I. 16. *ſingulares* dictos putavit, quaſi *uno equo merentes*. Sed Marcellus Donatus ad Suetonium in Caeſ. cap. 39. *ſingulares* interpretatur *excellentes*. Frigida originatio. At illud minus ferendum, quod eam ſententiam rejicit, quae *ſingulares* & *deſultores* eoſdem facit. Placuiſſe videtur haec, quae a Marcello refellitur, ſententia Salmaſio, qui eam obiter firmat ad Vopiſci Carinum cap. 19. ad illud *Exhibuit & ludum Sarmaticum* &c. Eamque veriſſimam puto; quam (praeter ea, quae ibi Salmaſius affert) diſertis verbis reperi in Iſidori Gloſſis, ubi ſic legitur: *Diſſultores: ſingulares.* *Diſſultores* autem, quos gloſſographus *ſingulares* interpretatur, non alios, quam quos vetus Latium *deſultores* vocabat, fuiſſe, ex Gloſſis optimis Graecolatinis colligo, ubi ſic ponitur: *Diſſultor*: μεταβάτης. Sane μεταβαίνειν *deſultorium* verbum fuiſſe, ſine me docebit Salmaſius loco cit. Ergo μεταβάτης idem qui *deſultor* (qui & *diſſultor*) hic autem ex Iſidori Gloſſis non alius, quam *Singularis.*

Sane evicimus, *ſingulares* non aliud ſignificare, quam *deſultores*. Verum non adhuc expeditam puto rationem, cur *ſingulares* dicerentur. Equidem eam appellationem ab equis tranſiſſe ad equites, non dubito. Equi ἄζυκτοι erant qui ad currum juncti non eſſent. Iidem & *ſimpli* in vetere epigr. quod recitat Salmaſius dicebantur.

Lunae biga datur ſemper, ſolique quadriga,
Caſtoribus ſimpli rite dicantur equi.

Iidem pari ratione & *ſolitarii* vocabantur & *ſingulares*, ex eo ſcil. quod juncti non eſſent. At ea appellatio & ad eum qui equo ſingulari vehe-

Adſtat Sacerdotis icon ſacris operantis, & in extrema cippi ora aſciola (an ſecuricula?) ſcalpta viſitur. Videſis totius monumenti typum (qualem Menetrierius loco cit. inſeruit) hujus epiſtolae initio.

„ 7. Le Pere Claude Perry en ſon Hiſtoire de Chalon ſur „ Saône, a remarquè qu' aux murailles de la Citadelle, du „ côtè de Saint Jean des Vignes, on voit une petite ſtatue „ d'une femme aſſiſe, qui tient ſur ſes genoux une Corne d' „ Abondance, & toute ſorte de fruits. C' eſt nôtre Deeſſe *Se-* „ *guſia*, ou *Segetia* (31) auſſi y a t'il en ce pays-là quelques „ Inſcriptions avec la formule *ſub Aſcia*. En voici trois.... „ La premiere eſt au Village de Rully .... VIXIT. AN- „ NIS. XVII. MENSIBVS. V. DIEBVS. XII. PONEN- „ DVM. CVRAVIT. ET. SVB. ASCIA. DEDICAVIT. „ La ſeconde eſt .... au Village de S. Martin des Champs.... „ HERMIANVS. CONIVGI. PONENDVM. CVRAVIT. „ ET. SVB. ASCIA. DEDICAVIT. La troiſieme a etè tirèe „ des anciennes murailles de la ville ... D. M. ET. ME- „ MORIAE. VEGETINIAE. ROMANAE. MEMMIVS. „ RVSTICVS. MILES. LEG. V. VICTRICIS. ANTONI- „ NIAN. CONIVGI. INNOCENTISSIMAE. LOCO. PE- „ REGRINO. DEFVNCT. P. C. ET. SVB. ASCIA. D.

Atque huc uſque ex viri docti *Praeparatione* hauſiſſe ſufficiat: nam quae ibidem ſequuntur, merae ſunt inſcriptiones per ſaturam collectae; quarum pleraeque formulam *Dedicationis ſub aſcia* complectuntur: cujus generis paſſim per totum etiam Lugdunenſis ejuſdem auctoris Hiſtoriae lib. 1. inſperſae leguntur: quas mox in unum faſciculum colligam.

Nunc

vehebat, tranſiit, ut is & *Singulator* (in Gloſſis Gr. Lat. *Singulator* redditur ἱππαςὴς κέλης, i. e. *eques deſultor*: Heſychio idem dicitur μονάπωρ, quod examuſſim *ſingulatori* reſpondet: celebris eſt is locus Heſychii: Κέλης. ἵππος καὶ ἱππαςὴς ... καὶ μονάπωρ.) & *ſingulator* inquam diceretur, & *ſingularius*, (ut in inſcriptione apud Grut. 1028. 2.) & maxime uſitato vocabulo *ſingularis*. Itidem Graecum κέλης & de equo deſultorio dicitur & de equite deſultore. Ergo, ut vela contraham, *deſultores* (i. e. ii qui binos trahebant equos, ut inter acerrimam pugnam, ut loquitur Livius, in recentem equum ex feſſo tranſultarent) quia binos equos, hos autem non junctos, ſed *ſingulares* trahebant, ut ex uno in alterum deſilirent, inde & *ſingulatores*, & ſaepius *ſingulares* dicti fuere: at in uno equo merentibus non erat periculum, ne *junctum* intelligeres; unde nec equi nec equites *ſingulares* dicebantur. Iidem quia prope praetorium tendebant, inde *equites ſingulares imperatoris* aut *Caeſaris*, aut *Auguſti*, ſive *Augg.* aut *Aug. N.* in elogiis nuncupantur. Haec habui, quae ex Gloſſis veteribus de notione & etymo ſingularium expiſcarer.

(31) Aut quodvis aliud numen ſcil. Pauci ſunt in nummis & anaglyptis dii, cui non cornu abundantiae adpingatur.

Nunc ad ejusdem Menetrierii Consularem Historiam Lugdunensem propero, ubi diversam ab ea, quam in *Praeparatione* docuerat, ejus formulae interpretationem sequitur. Ergo *lib.* 1. *pag.* 52. postquam hanc inscriptionem:

. . . D. M. ET. MEMORIAE. AETERNAE. SEXTI. TERENTI. LVCILLI. PVERI. DVLCISSIMI. QVI. VIXIT. ANNIS. XIII. DIEBVS. XXXXVII. FELICIANVS. AVG. N. VERNA. EX. DISPENSATORIB. PATER. ET. SATRIA. LVCILLA. MATER. PARENTES. FILIO. KARISSIMO. PONENDVM. CVRAVERVNT. ET. SVB. ASCIA. DEDICAVERVNT.

recens Lugduni effossam recitasset; in cujus inscriptionis latere ascia exsculpitur: inde occasionem arripit hujus formulae fusius exponendae. Praefatus igitur hoc mysterium latuisse ante se tum omnibus inscriptionum collectoribus, tum etiam Gutherio, Guichardo, Kirchmanno ceterisque rei funerariae Scriptoribus, (dum alii spectant ad legem decemviralem ROG. ASCIA. NE. POLEITO, alii ad Graecum ἀαξία referunt &c.) deinde ultimo versu *pag.* 52. sic orditur.

„ 1. L'instrument representè sur les Tombeaux des Payens n'„ est pas une hache, ny une douloire a couper & aplanir le „ bois; mais une gasche a detremper la chaux, que l'on nom„ me a Paris un rabot, & en terme de Blason un rustre, du „ mot Latin *rutrum*, ou *rutabulum*. Vitruve nomme cet in„ strument *Ascia*, dont il dit, que l'on se sert a gâcher la „ chaux & le mortier. *Materata calx ascia dolatur*, dit-il au „ livre 7. de l'Architecture chap. 2. & c'est de ce mot *Ascia*, „ que l'on a fait le terme de gâcher, dont on se sert en ce „ pays, & non pas du mot Alleman *Vasser*, qui signifie de l'eau, „ comme Nicod l'a imaginè en son Dictionnaire.

„ 2. Sidonius Apollinaris, en une lettre qu' il ècrit a „ Secundus Apollinaris son Neveu, fils d' Apollinaris son „ frere, nomme ce même instrument, *Rateau*, ou *Rabot* fu„ nebre; lors qu' indignè contre ceux qui avoient profanè le „ lieu ou ètôit le Tombeau de son ayeul Apollinaris, qui avoit „ ètè Prefet du Pretoire, c'est a dire, Gouverneur des Gau„ les, il dit: *Je n'ay pû retenir ma colere & mon indignation*, „ *lors que passant auprès du Tombeau de vostre bisayeul, & de* „ *mon Ayeul, le Grand Apollinaris, j'ai aperçus qu'une troupe* „ *d' Infidelles s' ètoit appropriè le Champ où est ce Mausolèe*, „ *& que le considerant comme un lieu abandonnè, ils y portoient* „ *indifferemment les corps qu' ils vouloient inhumer, & avec* „ *leurs ceremonies impies y creusoient des tombeaux a ceux qu'* „ *ils vouloient. Ut locum auderent tanquam vacantem corporum*

„ *baju-*

„ *bajuli rastris funebribus impiare. l.3. Epist. XII.* Ce Saint qui „ ètoit sorti de Lyon pour aller a Clermont, vît de loin ceux „ qui travailloient dans ce Champ autour du Tombeau de „ son Ayeul, & mû d'indignation contre ces impies, il y „ courut, & les maltraita: puis ètant revenu de ce premier „ emportement, il rentra dans la Ville, & alla s'accuser au „ Saint Evêque Patient, de ce qu'il avoit fait, lui demandant „ pardon. May le Saint Evêque, dit-il, bien loin de con- „ damner mon emportement, loua mon zele d'avoir châtiè „ ces impies.

„ 3. Voici la figure de ces instru- „ ments, dont on se servoit, pour „ ces ceremonies, tirèe d'un Tombeau „ antique.

„ 4. C'ètoit donc la coûtume, „ quand on consacroit ces Tombeaux „ aux Dieux Manes, que celui qui „ faisoit cette dedicace, prenoit du „ mortier avec une Gasche, & la „ mettoit le premier avec ceremonie dans le creux, sur „ le quel on vouloit placer ce Tombeau, ceremonie qu' „ on a retenue dans les premieres pierres des Eglises, „ des Monasteres, des Palais, & des autres Edifices pu- „ blics, où les Princes, les Prelats, & les Magistrats avec „ une trovelle d'argent, prennent du mortier, & en font l'as- „ sise de cette premiere pierre. Voilà le mystere de ces paro- „ les *sub ascia dedicare*, qui avoit èchapè a tous nos Savans, „ & qui n'est pas une digression hors d'oeuvre en cette Histoi- „ re, puisque c'est en cette Ville, & en cette Province, que „ les Antiquaires ont remarquè, que l'usage en ètoit plus „ frequent qu'ailleurs; & dont je donne ici autant d'exem- „ ples que j'ay pû decouvrir de pareilles inscriptions. L'une „ des plus considerables, est celle d'un Augustal, dont il ne „ reste, qu'une partie du nom. Elle etoit grande & ècrite sur „ trois grands quartiers de pierre, qui ont ètè dejonts, & „ employez a bastir la porte du bourg de S. Irenèe . . . . . .

„ ONDANIVS. COR.* . . . . IIIIII. VIR. AVG. „ LVGDVNI. NEGOTIATOR. ARGENTARI. VASCV- „ LARIVS. SARCOPHAGVM. S. S. (*quod Menetr. interpretatur* suo sumptu; *quum potius sit* suprascriptum, *ut mox* „ INFRA SCRIPT.) VIVVS. SIBI. INSCRIPSIT. VT. „ ANIMAE. ABLATAE. CORPORE. CONDITO. MVL- „ TIS. ANNIS. CELEBRARETVR. EOQVE. FATO. En „ un morceau placè plus haut on lit: IVLIVS. NVMIA- „ NVS.

„ NVS. FRATER. POSVIT. Et au dedans de la porte: „ HAEC. OMNIA. SVB. ASCIA. DEDICAVIT. Avec „ une grande moulure au dessous, qui marque, que ce de- „ voit ètre un superbe mausolèe d'un jeune homme. . & qu' „ il y avoit là même un autel, . . sur le quel autel l' Augu- „ stal avoit mis son nom.

Haec sunt, quae Vir doctus lib. I. Hist. Lugd. de ejus formulae significatu disputat, diversa plane, ut initio monui, ab iis, quae in sua Praeparatione docuerat. Qui deinde pag. 54. & seq. ac toto late ejus historiae libro primo (ut & in Praepar.) multa passim monumenta eamdem formulam continentia inspergit: quae nequid ex viri eruditi labore depereat, consului in subjacentem notationem (32) sicui forte usui esse possint.

XVIII.

(32) Lugdunenses Menetrierii inscriptiones complectentes hanc formulam (praeter eas, quae aut in superioribus productae sunt, aut infra passim proferentur) in unum heic fasciculum colligere statui, & quidem ordine alphabetico nominum, quae primo ponuntur, observato.

I. Menetr. lib. I. Hist. Lugd. pag. 94.
D. M. & memoriae. aeternae. Antonij. Constantis. Vet. Leg. XXII. Praemissus. (a) honesta. missione. castris. inter. ceteros. conveteranos. suos. revocatus. quique. bello. interfectus. obiit. Attia. Florentina. conjugi. carissimo. & sibi. viva. ponendum. curavit. &. sub. ascia. dedicavit.

(a) Pro PRAEMISSVS lege PR. P. F. MISSVS. erat scil. is Antonius Constans *Veteranus legionis XXII. Primigeniae piae felicis*, vel *fidelis* (Nota est in pluribus marmoribus ea legio: exempla reperies & in his Menetrierianis, & multo plura in indic. Grut. in *Quae ad rem militarem*) *missus honesta missione* &c. ac deinde REVOCATVS, quod alibi legitur EVOCATVS.

II. Idem in Praeparat. ad hist. Lugd. pag. 36.

Et. memoriae. aeternae. (b) Mattoni. restituti. civis. Triboci. negotiatoris. artis. macellariae. hominis. probissimi. qui. defunctus. est. ann. XXXX. men. III. d. XVIII. Ruttonia Martiola. conjunxs. quae. cum. eo. vixit. Ann. VIIII. D. VIIII. sine. ulla. animi. laesione. et. Mattonius. Germanus. relictus. a. patre. Ann. IIII. Men. I. D. XII. et. Mattonius. Respectinus. Mens. VIIII. fil. et. haeredes. ponendum. curaverunt. sibi. vivi. sub. ascia. dedicaverunt.

(b) Suspicor legendum M. ATTONI. & infra M. ATTONIVS &c. etsi Grut. 647. 5. hanc inscriptionem referens, etiam MATTONI habeat. At apud eundem Grut. LXIV. 6. occurrit *Sex. Attonius. Privatus.*

III. Idem Praeparat. pag. 34.
D. M. et memoriae. aeternae. Aufidi. Militaris. qui. vixit. ann. XXI. cujus. suprema. talia. fuerunt. hic. iens. in. curam (c) per. amnem. Arar. subito. casu. abreptus. Hunc. tumulum. posuit. L. Ignius. Charito. sororius. ejus. et. Claudianus. Dulcicius.

cicius. (d) soror. sibi. posterisq. suis. et. sub. ascia. dedicavit.

(c) Queritur heic Menetrierius pro CVRAM alios legisse CVRRV, alios CVRIAM, non animadvertentes CVRAM accipi *pour une ferme selon Ulpien en la loy Absens* (imo in l. Heres absens) §. *si quis tutelam*. D. *De judiciis*. At verba Ulpiani in ea lege haec sunt: *Si quis tutelam vel CVRAM vel negotia, vel argentariam, vel quid aliud, unde obligatio oritur certo loci administravit; etsi ibi domicilium non habuit, ibi se debebit defendere*, Quid heic CVRA cum *une ferme* commune habet? At equidem in nostra inscriptione CVRAM acceperim eam, unde CVRIOSI dicti fuere, qui & *Agentes in rebus* & *Frumentarii* appellabantur, qui ad principem deferebant quaecumque per privatas domos rimati essent; de quibus apud Tert. & in utroque Codice. *Curiosi* etiam fuere tum ii qui *cursus publici* curam agerent, tum qui *litorum*, nequis illicitas merces exportaret, l. 2. 4. 5. ult. Cod. Th. *de curios.* lib. 6. tit. 29. Et l. un. *Ne Praefect. Exact. vel Curios.* eod. Cod. *Curarum jus* in Cod. Justinianeo eodem pertinet. Occurrunt *curiosi litorum* Nov. un. Th. & Valent. *De trib. fisc.* Videntur sane in scholas fuisse distincti, unde *Primi scholarum curiosi* l. 6. *de Curios.* Cod. Th. Postremo ut *litorum curiosi* fuere, de quibus modo dicebamus, sic, opinor, & *riparum* & *fluminum* navigabilium, qualis noster Aufidius fuit, qui *iens in curam per amnem Ararim, subito casu abreptus* est.

(d) DVLCICIVS. SOROR. Facile legerim DVLCISSIMVS SORORius. *Sororius* est sororis meae maritus. Apud Grut. 1052. 11. COGNATVS. DVLCISSIMVS. SORORIO. AMANTISSIMO.

IV. Idem diss. *sur l'origine de la Ville de Lyon*.

D. M. Avitiae. Severae. viva. sibi. posuit. posterisq. suis. adfinibus. et. libertis. et. sub. ascia. dedicavit.

Gens Avitia est apud Grut. 933. 9.

V. Idem lib. 1. hist. Lugd. pag. 124.

D. M. et. quieti. aeternae. Aureliae. Munatiae. Conjugi. carissimae. et. incomparabili. quae. vix. ann. XXIIII. mens. VI. dieb. IX. Quincio. Aug. lib. tabularius. XXXX. Galliarum. sub. ascia. dedicavit.

VI. Idem lib. 1. Hist. Lugd. pag. 58.

D. M.

M. aeternae. Cl. Rufini. Cl. hunc. vivus. Stygias. Rufinus. ad. umbras. instituit. titulum. post. animae. requiem. qui. testis. vitae. fatis. sit. lege. futurus. cum. domus. accipiet. saxea. corpus. habens. quodque. meam. retinet. vocem. data. litera. saxo. voce. tua. vivet. quisque. leget. titulos. Roffio. hic. situs. est. juvenili. robore. quondam Qui. sibi. moxque

Nutrici. Marcianae. item. Verinae. Conlactiae. haec. monimenta. dedit. et. sub. ascia. dedicavit. Curante. Cla. Sequente. patrono.

Haec allata fuit supra in Ferretio. Sed est a Menetrierio multis modis correctior: & quidem ut una sit inscriptio, non duae, contra ac ibi (quamvis non temere) augurabamur.

VII. Idem lib. 1. hist. Lugd. pag. 56.

D. M. et. memoriae. aeternae. Faustini. M. Aureli. infantis. dulcissimi. et. incomparabili. qui. vixit. annis. VIIII. M. II. D. XIII. qui. sibi. ante. mortem. rogavit. quam. parentibus. suis. C. Jul. Maximus. filiastro. et. Aurelia. Faustina. Mater. unico. filio. desolat. P. C. & sub. ascia. dedicaverunt. multis. annis. vivat. qui. dixerit. Arpagi. tibi. terram. levem.

Refertur a Grutero pag. 682. 9. cum asciae icuncula, quae in Menetrierio abest. Multa autem ad hunc titulum (quem a Sponio in Antiquit. Lugdun. cap. 2. pag. 47. non intellectum conqueritur) commentatur Menetrierius, haud multo ipse Sponio felicior.

Ac primum conjicere se ait, Faustino patrem fuisse alium ab Julio

lio Maximo. Quis conjecturae locus, ubi res ipsa loquitur? nam primum Julius Faustinum *Filiastrum* appellat (vocabulum in inscriptionibus usitatum tum Fabrettianis, tum apud Grut. 681.8, pro *privigno*: quod retinuit sermo Italus in voce *figliastro*) deinde elogii initium FAVSTINI. M. AVRELI non aliud significat, quam *Faustini* (qui fuit filius) M. Aurelii.

Deinde mira est illa conjectura, quod a Faustina Augusta inditum huic Faustino nomen putat. Nihil propius erat quam, ut a Faustina matre, cujus meminit marmor, filius Faustini nomen acquireret: cujus moris sexcenta sunt in saxis exempla.

Adhaec ex Graecis nominibus, quae in Lugdunensibus memoriis occurrunt, fuisse Lugduni Graecae linguae usum, colligit. Ἄπερ. Ubi non servorum aut libertinorum Graeca nomina aut cognomina?

Postremo recte quidem illud ARPAGI ad ἁρπαγὴν refert. Sed immerito expostulat, id, se docente, Sponium non intellexisse. Nec alius, credo, intelliget, nisi porro addas, venire non ab ἁρπαγὴ substantivo, sed a participio ἁρπαγὲς *raptus*; cujus vocandi casus exibit in ε, sicut a χαρίας fit χαρία. *Multis annis vivat, qui dixerit ARPAGI* (i. e. o rapte) *tibi terram levem.*

VIII. Idem lib. 1. hist. Lugdun. pag. 82.
D. M. Bonae. memoriae. et. spei. aeternae. spiritu. quoq. incomparabili. Feliciae. Minae. feminae. rarissimae. castitatis. exempli. affectionis. plenissimae. erga. omnes. homines. Julius. Primitius (fort. *Primitivus*) *Dec. C. C. C. Aug. Lugd. conjugi. incomparabili. quae. vixit. an. XXXII. mens. V. dies. IIII. sine. ulla. querela. sibique. vivus. fecit. et. sub. ascia. dedicavit.*

Illud C. C. C. *Aug. Lugd.* est *Coloniae Copiae Claudiae Augustae Lugduni*, quod ὁλογραμμάτως reperitur pag. 83, lib. 1. apud Menetr. & apud Grut.

IX. Idem lib. 1. hist. Lugd. pag. 69.
. . . .
. . . *VS. Felicissimus. Filj. et. heredes. pon. curaver. et. sub. ascia dedicaverunt. curant. Salvio. Dovico. et. Glauco. tutorib.*

X. Idem lib. 1. Hist. Lugd. pag. 78.
Grassiae. DemincilIae. et. . . . .
L. L. Heliodori. IIIIII. *VIR. Augustalis. Primia. Prima. matri. Karissimae. et. conjugi. pientissimo. ponendum. curavit. et. sub. ascia. dedicavit.*

In Grut. 418.5. est paullo aliter: CRASSIAE (cum tertio elemento) EMINCILLAE. LIT. HELIODOR. &c.

XI. Idem lib. 1. hist. Lugd. pag. 78.
D. M. et. securitati. aeternae. Julia. Marcia. conjunx. M. Caesonj. viro. quondam. sibi. carissimo. IIIIII. *VIR. Aug. C. C. C. Aug. Lugduni. viva. in. suo. posuit. et. sub. ascia. dedicavit.*

Est apud Grut. 382.1.

XII. Idem lib. 1. hist. Lugdun. pag. 59.
D. M. M. Justini. Marcelli. infantis. dulcissimi. qui. vixit. annum. unum. Dies XXXXVII. M. Justinus. Secundinus. et. Primana. Marcellina. patres. amissione. ejus. orbati. P. C. et. S. A. DDC.

Est apud Grut. 692. 1. ubi PRIMANIA pro *Primana*. Ascia utrobique scalpitur.

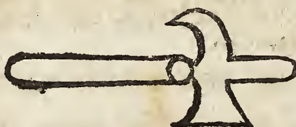
XIII. Idem Praep. pag. 40.
D. M. et. memoriae. aeternae. Laninae. Galatiae. N. Graecae. feminae. sanctissimae. quae. vixit. an. XXX. sine. ulla. animi. laesione. Q. Julius. Hylas. conjugi. piissimae. quem. tumulum. duplicem. posuit. et. sibi. vivus. posterisque. suis. et. sub. ascia dedicavit.

Est apud Grut. pag. 799. 1. *Tumulum duplicem* intelligo quem DISOMVM appellatum reperio in epi-

epigrammate apud Gutherium in I. De jur. Pont. 24. *P. Aelius. Venerianus. hoc. vas. disomum. sibi. et. Felicitati. suae. posuit.*

XIV. Idem lib. I. hist. Lugdun. pag. 116.
D. M. et. memoriae. aetern. G. Liberti. Decimani. civi. Viennens. naut. Ararico. honorato. utriclario. Lugduni. consistenti. Matrona. Marcia. qui. cum. ea. vixit. ann. XV. mensibus. III. diebus. XV. sine. ulla. animi. laesione. ponendum. curavit. et. sub. ascia. dedicavit.

Refertur a Grutero pag. 428. 10. cum hac ferme asciae icone;

apud quem haec discrepant. 1. C. LIBERII. Sed malo LIBERTI. ut sit gens *Libertia*. Ceteroqui patrius casus in simplex I exibat. 2 MATRONA. MARTIA. NI. CONIVGI. KARISSIMO. QVI. CVM. EA. VIXSIT. ANNIS. XV. &c. Vides jam plura in Grutero esse. LVGVDVNI. non ex errore scriptum fuit, nam sic non raro in saxis reperitur, ut apud Grut. pag. 588. & 390. & apud Sponium pag. 171. eaque vetus scriptura fuit, teste Dione Cassio lib. XVII. τὸ Λουγούδουνον μὲν ὀνομασθέν, νῦν ᾗ Λούγδουνον καλούμενον. *quod olim Lugudunum vocatum fuit, nunc autem Lugdunum.*

XV. Idem Praeparat. pag. 40.
D. M. et. memoriae. aeternae. Marcellinae. Soliciae. filiae. animae. sanctissimae. et. rarissimi. exempli. quae. . . . vixsit. annis. XXII. M. V. D. IIII. sine. ulla. animi. conjugis. sui. laesione. integro. corde. felix. etiam. in. eo. quod. prior. occupavit. Martii. . VS. (fort. *Martinius* aut *M. Artinius*) *maritus. suae. carissimae. et. sibi. vius. P. C. et. sub. ascia. dedicavit.*

Refertur a Grut. pag. 804. 9. in paucissimis discrepans. In eo MARCELLINAE. SOLICIAE. FILIAE videtur innui, huic Marcellinae matrem fuisse Soliciam.

XVI. Idem lib. I. hist. pag. 54.
Salvio. . . . . . et. suo. ascia. dedicavit.

XVII. Idem lib. I. hist. pag. 54.
D. M. et. memoriae. aeternae. Salviorum. Asteris. et. Victorinae. Conjugi. ejus. et. Victorin. filiae. eorum. Doviocus. lib. pon. curav. et. sub. ascia. dedic.

Refertur a Grut. pag. 953. 9.

XVIII. Idem lib. I. Hist. Lugd. pag. 67.
D. M. memoriae. aeternae. Tertiniae. Victorinae. feminae. rarissimae. stolatae. quondam. Spirito. incomparabili. Tertinius. Severianus. G. leg. II. Aug. cum. Paternia. (fort. *Ternia.*) *Victorina. et. Ternia. Tertinia. filis. . . . . . et. S. AS. D.*

In latere dextro ΚΑΙΡΕ ΝΙΚΑCΙ & latere sinistro ΥΓΕΙΑΙΝΕ ΝΙΚΑCΙ.

Refertur a Grutero pag. 563. 7. cum his discrepantiis: *memoriae. perenni. quiaeti.* (sic) *aeternae. Tertiniae.* &c. . . . *Tertinius. Severianus. 7. leg. II. . . . . . et. Tertinia. Tertina. filis. P. C. ET. S. AS. D.* ΧΑΙΡΕ &c.

Sane in duabus non alibi obviis voculis STOLATAE QVONDAM habebunt quo se exerceant rei vestiariae scriptores: de quo praestat tacere, quam incerta dicere. Si τὸ STOLATAE in laude ponitur; quid in eo singulare, quum stola matronis omnibus communis fuerit? An potius STOLATAE heic idem quod *manumissae*? Prorsus sic censeo. Nam ancillabus manumissis stolam concessam interdum (interdum, inquam, non passim; idque inter Victorinae laudes heic merito proponitur) fuisse, possumus ex Quintiliano decl. 342. discere. *Hanc, de qua quaeritur, dico voluntate tua esse in libertate. Hoc quomodo probo? Quo uno probari potest . . . . Et viden-*

te te, & spectante, habitu matronae fuit. Hoc satis erat, etiamsi postea nulla esset consecuta. An vero majus in hoc putamus esse momentum, ut circumverteres mancipium, aut si una voce liberum esse jusseris, quam si habitum dederis, STOLAM DEDERIS? QVOD NE MANVMISSIS QVIDEM OMNIBVS CONTINGIT. Vides ut Declamatio atque haec quantivis pretii inscriptio mutuam sibi ac mirificam lucem affundunt. Dices, libertinis Graeca fuisse cognomina, aut certe barbara, non Latina, ut heic VICTORINAE. Ajo, plerumque (non semper) id verum esse. At & Victorinae huic Graecum fuisse antea nomen NIKACIC, latera inscriptionis testantur. Quae ubi manumissa fuit, simul gentilitium Tertiniae nomen a patrono (qui videtur ei & maritus fuisse, uti patet ex filiarum nominibus) accepit, simul etiam pristinum NIKACIC in ejusdem significationis VICTORINA commutavit. Ergo ex hac praeclara inscriptione hoc etiam assequimur, unum ex manumissionis effectibus & hunc interdum fuisse, ut Graeca antea nomina in ejusdem significationis Latina transirent. Postremo quod heic STOLATAE QVONDAM dicitur, id in sequente inscriptione sine ulla ambage sic ponitur: LIBERTAE. QVONDAM. ET. CONIVGI. CARISSIMAE.

XIX. Idem *Praepar.* pag. 28.
D. M. et. quieti. aeternae. Veriniae. Ingenuae. Libertae. quondam. et. conjugi. carissimae. quae. vixsit. mecum annis. XXII. M. II. D. III. sine. ulla. animi. laesura. C. Verecudinius. Verinus. veter. leg. XXII. P F. conjuxs. et. patronus. et. Verecundinia. et. Verina. et. Vera filiae. matri. Karissimae. et. sibi. vivi. ponendum. curaverunt. et. sub. ascia. dedicaverunt.

Refertur a Grut. 567. 8. ubi ANNIS. XVII. pro XXII. Gudius adnotat, in lapide a se viso esse VERECVNDINVS & VERECVNDINA. Hoc amplius in Grut. reperitur LEG. XXII. R. P. F. sed corrigendum XXII. PR. P. F. Vide notata ad inscriptionem I.

In hac porro femina, cui memoria ponitur, nequis putaret τὸ INGENVAE (quod ei cognomen fuit) ad statum sive conditionem pertinuisse; idcirco, opinor, additum fuit LIBERTAE QVONDAM &c.

XX. Idem in Praeparatione ad finem pag. 32.
D. M. et. memoriae. aeternae. T. Vettj. Decimini. Veterani. Leg. VIII. immuni. consularis. hominis. optimi. et. verecundissimi. et. probissimi Mercurialia. Casata. conjugi. Karissimo. et. Decimina. filia. vivae. ponendum. curaverunt. et. sub. ascia. dedicaverunt.

Illud IMMVNI Sponius *Rech. de Lion* cap. 8. pag. 189. legionis VIII. cognomen putavit. Male. Nec tamen eam significationem habet, de qua Fabret. agit pag. 449. 450. Erat hic opinor, immunitatem consecutus beneficio Consularis alicujus, (cujus proinde Vettius beneficiarius erat) quem consularem tacet inscriptio. Quod sequitur HOMINIS OPTIMI, refer ad Vettium.

XXI. Idem in Praeparatione pag. 33.
D. M. et. quieti. aeternae. C. Victorj. . . . . uricis. sive. Quigronis. Civ. Lug. corporato. inter. Utricularios. Lug. cons. . . . Castaurina mater. unic. filio. piiss. ponendum. curavit. et. sub. ascia. dedicavit.

Illud LVG. CONS. . . . est *Lugduni consistentes*, quod frequens est in Lugdunensibus.

XXII. Idem lib. I. hist. Lugdun. pag. 59.
D. M. memoriae. aeternae. Quarti. Ulpj. Primitivi. Libert. Augg. Quartia. Secundilla. liberta. et. conjunx. patrono. pientissimo. et. sibi. Karissimo. erga. se. bene. merenti. cum quo vixit. annos. XXIII. M. VIII. D. XXV. Ann. XXXXVII. sibi. viv. posuit. et. sub. ascia. dedicavit.

For-

Fortaffis pro AVGG. reponendum AVG. Nam fi illud AVGG recte fe habet, quaero ex eruditis qui fint ifti Augufti. Nam Ulpium imperatorem unum fcimus, Trajanum. Quamquam fub imperatoribus alia fubinde atque alia imponendorum nominum confuetudo fuit. Ut ecce hic VLPI nomen non etiam *Marci* praenomen tulit.

XXIII. Idem lib. 1. hift. Lugd. pag. 89.
D. M. et. memoriae. aeternae. C. Vrogenii. VI. viri. Aug. Vrogenia. conjugi. incomparabili. quae. vixit. ann. XV. (fupple *cum eo*) *menf. IIII. dieb. V. ponendum. curavit. et. fub. afcia. dedicavit.*

XXIV. Idem lib. 1. hift. Lugd. pag. 5.
D. M. et. memoriae. aeternae. Vrogenonerti. vet. leg. XXII. P. F. Acceptia. Accepta. conjugi. cariſsimo. et. fibi. viva. P. C. et. fub. afc. dedicavit.

Refertur a Grut. 570. 6. cum afciae fimulacro. In indice Gruteriano nominum citatur fic: *Vrogenus Nertes.*

Atque hactenus Menetrierianas dedimus, quarum plurimae funt ei cum Grutero communes; qui ex Scaligero aut Paradino habuit. Paradinum videre non contigit, ficuti nec Sponii *Recherch. de Lion*. Ex Reinefio infcriptiones cum afcia fupra in Reinefio dedimus, Gruterum (ut & alios) percurrere non vacabat. Verum hae interim Gruterianae cafu fe mihi obtulerunt. Nec dubito, quin omnes Gruterianas corrafe-rim, aut certe (tam productarum e Menetrierio & aliis, quam producendarum ratione habita) vix unam aut alteram fortaffis reliquam fecerim.

1. Grut. 556. 6. Valentiae Cavarum.

D. M.

Et. memoriae. aetern. Petronj. Cafti. vet. miſsi. honefta. miſsione. ex. leg. prim. Min. (i.e. Minervia) *exceptione. proc. Ducenar. et. Vitaliniae. Florae. conjugi. ejus. vivi. fibi. ponend. curaver. et. fub. afcia. dedicaverunt.*

Adeft initio afciae figura talis, qualis fere femper in Gruter. adpingitur:

2. Grut. 564. 10. Lugduni. cum afciae figura confueta.
D. M. et. aeternae. quieti. P. Aelj. Maximi. Polychroni. qui. vixit. annis. II. M. III. D. IIII. Aelia. Eutychiane. et. Agapetus. parentes. filio. dulciſsimo. P. C. cui. locum. are (pro *arae*) *pietati. conceſsit. Jul. Barane. Matrona. incomparabilis. fub. afcia. dedicatum. eft.*

Ultimum nomen fortaffe fic legendum AEL. BARANE. PATRONA, &c.

3. Grut. pag. 675. 9. Lugduni, Cum afciae figura confueta.
D. M. et. memoriae. aeternae. Cavj. (corr. FLAVI) *Maximini. infantis. dulciſsimi. qui. vixit. annis. VII. menf. VII. dies. XII. Flavius. Mafcel. et. Maximinia. Murfa. parentes. filio. dulciſsimo. ponendum. curaverunt. et. fub. afcia. dedicaverunt.*

4. Grut. 850. 4. Lugduni.

D. M.

Et. memoriae. aeternae. Mariniae. Demetriati. Natione. Graecae. Marinius. Demetrius. foror. dul.

5. Grut. 678. 6. Auguftae Taurin.
D. M. Coeliae. Severinae. quae. vixit. ann. VIII. M. IX. D. VII. filiae. dulciſs. L. Mindius. Supernus. pater. et. Cornelia. Soteris.

Hinc quidem abeft formula, fed adeft afciae forma, qualis in fuperiore.

Paucis deinde post annis (33) Raphael Fabrettus ad hoc elogium: *D. M. Salsoniae. Fortunatae. vix. A.III. M.I.D.VIII. C. Salsonius. Eutychus. et. Sulpicia. Vitalis. Parentes. filiae. dulcissimae. fecerunt. et. sibi. et. suis. libertis. libertabus. Q. posteris. Q. eorum.* in quo elogio erat haec asciae forma, copiose sic subnotavit. „ Asciam significare „ instrumentum illud in summo lapide positum, quilibet in hoc studio vel leviter versatus jam novit; & Lugdunenses praecipuè inscriptiones declarant, in quibus, cum ascia, sollemnis illa clausula epigraphen claudere solet, ET SUB ASCIA DEDICAVIT. Difficiles autem explicatus communem hanc clausulam habere, docent variae atque incertae hactenus virorum doctorum sententiae. Alii enim cum Manutio (34) ad Caput illud Legis XII. Tabularum reducunt, ROGUM ASCIA NE POLITO, ut superfluos sumptus hinc prohiberi putent: Alii cum Aimaro Rivalio, asciam in monumentis indicem esse (35) *di molta coltura de' medesimi, e spesa considerabile, perche nelli sepolchri rozi & impoliti ella non si trova scolpita.* Cum Pierio Valeriano alii, cautum indè volunt, non obliterandam de sepulchro defuncti memoriam. Alii cum Reinesio, se Marmorariis, quorum ascia & dolabra λαξευτικὰ ὄργανα, faciendum locasse, hoc est *ab inchoato* opus curasse. Chorerii in suis Antiqu. Viennen. hybridam

„ atque

(33) Annus, quo Fabretti immortale Inscriptionum syntagma excudi desiit, non fuit 1702. qui in operis titulo ponitur (nam certe Phil. a Turre qui an. 1700. Monumenta Veteris Antii publicavit, Fabrettianum opus sic laudat, ut etiam paginas designet, ut mox in eo Auctore videbis) sed annus 1699. qui in ejusdem operis calce adnotatur. Credo equidem paullo ante aut post excusum opus Cl. Auctorem diem obiisse (certe an. 1700. idem Phil. a Turre in loco mox producendo de Fabretto loquitur uti mortuo) librum vero, statim ut e typographicis prelis evasit, etsi nondum publicatum, in Philippi ejus, quem modo nominavi, manus venisse.

(34) Vide not. 11. & 24. ex quibus intelliges nulli ex Manuciis id venisse in mentem, sed Ursati μνημονικὸν ἁμάρτημα in causa fuisse, cur ei bona fide Fabrettus crederet, & post Fabrettum Valbonaeius, Muratorius, alii.

(35) Verba sunt non Rivallii, cujus nihil exstat Etrusce scriptum aut redditum, sed Sert. Ursati Rivallianam opinionem memoriter referentis. Vide supra in Ursato.

„ atque argutulam ſignificationem non prætermittam , & „ verbis ipſius Sponii , qui , ut *Senex ſenem fricat* , ei plaudit , & palmam prae caeteris tribuit , ridendam , non confutandam proponam , non enim vacat deliria ſcriptorum „ perſequi ; *Monſieur Chorier* , ait ipſe Antiq. Lugdun. cap. „ IV. pag.61. , *qui a decrit les Antiquitès de Vienne , l'explique fort ingenieuſement* : Σκία , *dit il , ſignifie en Grec* ombre , *d'ou ſe fait le mot d'* ἀσκία , *& en latin aſcia , un lieu ſans ombre ; & l'on avoit accoutumè de mettre les tombeaux à decouvert , ou dans un lieu ſans ombre* .

„ Prima opinio non placet , quia , quod de rogo aſciâ „ minimè expoliendo ſancitur , de lignis ſcilicet cremando „ cadaveri adhibendis , nîl commune habet cum ipſa cadaverum domo , quae non lignea , ſed caementitia , aut lapidea conſtruebatur , in qua nullus aſciae lignariae , de „ qua lex loquitur , locus relinquitur .

„ Secunda Rivalii explicatio eò minùs probatur,quò ipſius „ legis quam exponit menti ac fini opponitur ; (36) tranſtulit namque illud caput ex Solonis legibus de minuendo ſumptu in Funeribus , ſuis quidem verbis , ſed ad vetuſtatis „ imitationem & morem Cicero lib. II. de Legib.

„ Tertia Pierii ſi vera eſſet(37)jam in caeteris omnibus monumentis, in quibus aſcia ſcalpta non reperitur (in pauciſſimis enim extra Galliam monumentis reperitur , ut obſervat Reineſius Claſſ. XII. inſcript. 34.) de non obliteranda, „ ſed perpetuanda defunctorum memoria , ſepulchrorum magnificentiſſimorum excitatores ſollicitos minimè fuiſſe, hinc „ inferri deberet .

„ Reineſii uti poſtremam omnium , ita abſurdiorem „ ſententiam videri , invitus dicere cogor ; tum in ea parte, „ in qua, *monumenta dedicare*,idem ac ea (38) *facienda locare* „ eſſe vult ; tum ubi *aſciam & dolabram* , Marmorariorum , „ ſeu

(36) Sicut aſcia rogo adhibita ſumtuoſius funus notabat ; ſic putavit bonus Rivallius , eamdem ſepulcro adhibitam opus ſumtuoſius notare . Quid heic magnopere peccavit Allobrox ?

(37) Interpretationis ceteroqui non optimae frigidiſſima refutatio .

(38) Numquam hoc ſomniavit Reineſius τὸ *dedicare ſub aſcia* tantumdem eſſe quod *faciendum locare*; ſed *locaſſe* : inter quae quantum interſit , qui in Reineſii contextu non intelligit , ecquod collyrium tantae lippitudini illinam non reperio. Vel confer contextum Reineſianum : cujus λαχανισμὸς (majorum gentium criticis familiaris)ne fraudi ſit, cave.

„ seu lapidum scalptorum (is enim λαξευτὰς) instrumenta esse
„ ait, quod nunquam satis probabit (39).

„ Quid lucis igitur in tantis inscientiae tenebris, in qui-
„ bus egregii viri caligarunt, ingeniolo meo affulgere posse
„ sperem? Suscepta tamen provincia, quae me silere non
„ permittit, utinam aliquid silentio melius a me extorqueat.
„ Praemittenda autem aliqua sunt nostrae interpretationi;
„ scilicet, antiquas Romanorum leges, quas in summam re-
„ digit Cicero loco laudato, ubi de Civibus letho datis tumu-
„ landis agunt, *sumptum in ollos* minuendum decernere;
„ ideoque, ut subdit Cicero, *illius legis interpretes quo capi-
„ te jubentur sumptus & luctum removere a deorum Manium
„ jure, hoc intelligunt, in primis sepulchrorum magnificen-
„ tiam esse minuendam*; quod ipsum servatum fuisse ait Ser-
„ vius ad lib. VI. Aeneid. vers. 226, *ut pro qualitate personae
„ Sepulchra etiam vel minora, vel majora fierent*: atque etiam
„ apparet ex responsis veterum Iuris Prudentum, qui *proba-
„ bilem modum faciendi monumenti sumptus* agnoscunt in l.
„ hereditas 50. D. de petit. her. qualem scilicet modum Di-
„ vos Fratres praescripsisse refert Capitolinus, iis verbis, ma-
„ lè a quibusdam intellectis, & optimè ab eruditissimo Jaco-
„ bo Gothofredo in Cod. Theodos. lib. IX. tit. 17. de Sepulchr.
„ viol. interpretatis, *Tunc autem Antonini leges sepeliendi sepul-
„ chrorumq. acerrimas sanxerunt; quandoquidem caverunt, ne
„ uti quis vellet, fabricaret sepulchrum, quod hodieq. servatur.*
„ Ex quibus miror de Kirchmanno afferente lib. III. de Funer.
„ cap. XVI. sepulchrorum aedificandorum amplitudinem, &
„ magnificentiam, Athenis quidem certis legibus fuisse in-
„ hibitam, Romae cujusque arbitrio relictam. Nam ultra
„ praemissa, Cicero Ep. VII. lib. XII. ad Atticum legis qui-
„ dem verba ignorat, quam sibi mittendam jubet, summa-
„ tim verò ita sententiam attingit, *quo plus insumptum in
„ monumentum esset, quàm nescio quid quod lege conceditur,
„ tantumdem populo dandum esse*: quocirca, ut legem hanc
„ sumptuariam eludat, de Fano sibi aedificando proponit,
„ *Fanum fieri volo, neque hoc mihi erui potest: sepulchri simi-*

„ *litu-*

(39) Magno illi critico supervacaneum videbatur id probare, quod vel semidocti norunt. De quo quando hodie sunt qui adhuc addubitent; id jam suo loco invicte probabitur.

„ *litudinem effugere non tam PROPTER POENAM LEGIS ftu-*
„ *deo , quàm ut maximè affequar* ἀποθέωσιν , *quod poteram , fi*
„ *in ipfa Villa facerem* . Quae forfan ratio fuit , cur tot per
„ Agrum Romanum fplendida monumenta , supernè Fani
„ fpeciem retineant , tumulis , & loculis in hypogæo abfcon-
„ ditis . Majora itaque Sepulchra nec nifi fummo genere
„ natis , aut ob geftos Magiftratus illuftriffimis viris indul-
„ genda , ea erant , quæ ex lapide conftruebantur , ftatuif-
„ que , & columnis ornabantur ; cujus generis funt ea , quo-
„ rum adhuc reliquiae apparent in Caeciliae Metellae Sepul-
„ chro Viâ Appiâ , C. Ceftii Epulonis Viâ Oftienfi , C. Pobli-
„ ci Bibuli fub Capitolio , Plautiorum Viâ Tiburtinâ , &
„ Gentis Rufticeliae nuper fub Doliolo monte detecto , ut alia
„ quamplurima pafsim obvia , tanquam ad incertos pertinen-
„ tia omittam . Minora Sepulchra , mole & fplendore modi-
„ ca , & proinde frequentiora , è lateritia ftructura confta-
„ bant , elegantiâ quidem operis materiem fuperante . Un-
„ de ii , quibus ex mediocritate conditionis marmoreos tumu-
„ los condere non permittebatur , lateritios , quorum plures
„ in praecipuis Viis videmus , & admiramur , exquifitâ arte
„ ftatuebant ; atque in moderationis fuae teftimonium , for-
„ fanque in magnificentiae in modico quaefitae jactantiam
„ quandam , & oftentationem , fe SVB ASCIA , hoc eft ope
„ ac minifterio folius afciae, non alterius λαξευτικοῦ ὀργάνου (con-
„ trà prorfus ac Reinefius opinatus fuit) opus confummaffe
„ infcribebant . Probabile igitur eft , hanc mediocritatis lau-
„ dem circumfpexiffe Lugdunenfe hoc monumentum fub afcia
„ pariter dedicatum , de quo apud Sponium Recher. de Lion.
„ pag. 226.

„ D. M.

„ IOVINO.VALERIONI.VET.EX.LEG.I.M.(i.e. *Minervia*)IV-
„ LIA. MATERNA. CONIVGI. INCOMPARABILI. MEMO-
„ RIAM. POSVIT. E. MEDIOCRITATE. SVA. ET . SVB.
„ ASCIA. DEDICAVIT .

„ Planius hoc fiet , fi afciam iftam , non eam qua Fabri li-
„ gnarii ad ligna utuntur , fed aliam , quae eodem nomine,
„ eâdemque figurâ , longiori tantùm haftae infixa , ad ma-
„ cerandam , & fubigendam calcem arenae commiftam mu-
„ rariis fabris hodiedum infervit , effe intelligamus : calcem

„ enim

„ enim ita *asciari*, & a suis calculis & scabritie purgari, tra„ dit Vitruvius lib. VII. cap. II. dorso scilicet asciae curren„ tis & recurrentis maceratione procuratâ.

XVIIII. *Philippus a Turre.*

Fabrettum pone sequitur nobilis cum primis ἀρχαιολόγος Philippus a Turre Adriae in Venetia Episcopus, cui contigit a viro laudato laudari, Jacobo Facciolato viro doctissimo, qui Philippi elogium pertexuit. Is in monumentis veteris Antii, quae an. 1700. publici juris fecit, ad inscriptionem M.Aquilii cap.2. pag. 21. ea de *Acisculo*, cognomine gentis Valeriae, disserit, quae ab hoc argumento non sunt aliena. „ Sex denarios exhibet tabula illius familiae (*Vale*„ *riae*) pag. 281. (*apud Ursinum*) impressos nomine L.Valerii „ *Acisculi*. Horum quinque delineatum ostendunt instrumen„ tum quoddam fabrile, quod ipse Ursinus *Malleum* esse pu„ tat...Alterum eorum excudimus, in quo „ ipsum instrumentum, inter cetera ma„ gis conspicuum & grandioris formae, „ repraesentatur, circumscripto, in me„ dio coronae querceae, vocabulo: ACI„ SCVLVS. Sirenem, quae in secundo ex „ iisdem nummis visitur, a L.Valerio im„ pressam existimat idem Auctor, ut ea „ significaretur, Acisculos Acidis fluvii,

„ atque ejus in Sicilia regionis, quam Sirenes tenuerunt, ac„ colas aliquando fuisse, indeque profectos, Sabinum agrum „ primò tenuisse, deinde Civitatem Romanam adeptos esse. „ Ex *Mallei* verò signo conjici posse arbitratur, Valerium „ hunc Praefectum Fabrûm fuisse, cum illud ejus officii sym„ bolum in veteribus monumentis observaverit. At haec co„ gnominis originatio longè satis petita est, imò & durius de„ torta, ut videtur. In Glossis Isidori est *Asciculus*, *Asciola* „ *Dolabra*. Joannes Meursius par.2. *exercitat.critic*.l.1.cap.10. „ rectè legit *Acisculus*. Hinc *Acisculariu*s in glossis a Stepha„ no editis dicitur λατόμος, is nempe qui saxa in lapicidinis „ excindit. At verò eidem Isidoro paullò post *Ascisculum*, vel „ ut pariter emendat Meursius, *Acisculum* est *Malleolum* stru-

„ ctorum; quamvis haec verba omninò absint ab Isidoro, quo
„ utor emendatissimae editionis Coloniensis (40) anni 1617.
„ Quod si *Acisculus* idem est (41) ac dolabra, quomodo malleolum esse possit, nescio. Ab *Ascia* utique nomen derivatum. At
„ Ascia vel fabrile instrumentum est ad ligna polienda, & levigandа; vel ad macerandam & subigendam calcem. Priorem
„ significationem deprehendimus in lege 10. duodecim Tabularum cap. 2. *Rogum ascia ne polito*. Utramque usurpat Vitruvius lib. 7. cap. 2. his verbis. *Sumatur ascia, & quemadmodum materia dolatur* (en dolabram ad ligna polienda)
„ *sic calx in lacu macerata ascietur*. Neutra igitur malleo convenit. Asciae figuram Cl. Raphaël Fabrettus exhibet, exsculptam veteri saxo cap. 3. Inscriptionum, quas nuper publicavit pag. 203.... Asciae hanc formam reperies etiam
„ apud Gruterum (42) Inscript. 10. pag. 664. 9. 675. & 9. 682. &
„ fortè ascia lignaria, non securis, ut placet ipsi Grutero, est illud
„ instrumentum (43) quod primum in tabula 2. pag. 644. depictum conspicimus, cùm proximè imaginem reddat illius,
„ quod hodie etiam *Ascia* vulgò appellatur, convenitque descriptioni Isidori originum lib. 19. cap. 19. Itaque instrumentum in nummis gentis Valeriae expressum, *Acisculus*
„ est, seu parva *Ascia* poliendis vel dolandis lignis deserviens.
„ Sanè idcircò *Acisculus* solitariè scriptus fuisse videtur in nostro denario, ut designaret nomen adiecti instrumenti. Perperam verò malleum esse putavit Ursinus, qui si denarios
„ jam indicatos gentis Policiae attentiùs observasset, figu-

„ ram

(40) Absunt quoque ab Isidoro meo rarissimae editionis Parisinae a Monacho Jac. Du Breul procuratae an. 1601. cum notis Griali: sicut & a Glossario Isidori, quod est ad calcem *Auctor. L.L. Dionys. Gothofr.* & ab excerptis Pythoeanis ibidem; & a quibusvis aliis Glossarum συναγωγαῖς quas viderim.

(41) *Quod si Acisculus idem est ac Dolabra*) Ex Glossis Isidori (in quibus ponitur: *Asciculus: Asciola, Dolabra*) id collegit Noster. At nollem cum statuere *Asciam & dolabram* (affinia ceteroqui instrumenta) plane eadem fuisse: deinde sive *dolabram* sive *asciam* nihil habuisse cum *malleo*, aut saltem *marculo* commune. Nam & ascia & dolabra ex una parte ad caedendum, ex altera ad tundendum non raro comparata erant. Vide quae mox sequuntur apud Nostrum: plane duo, quae dixi, παρόραματα in eo deprehendes.

(42) Harum inscriptionum Gruter. τριάδα jam supra retulimus: prima occurrit in not. 32. estque inter Gruterianas altera, quae incipit *P. Aeli Maximi*: altera est ibidem inter Gruterianas tertia: postremo tertia est ibidem inter Menetrierianas num. VII.

(43) Ei simile, quod in Ursato & alibi exhibuimus.

„ ram malleoli omninò ab acifculo diverfam reperiffet. Eam „ delineavi in tabula (44) n. 1. ut quifque cum acifculo comparare poffit. Similis mallei forma paffim Vulcano tribuitur „ in veterum monumentis. Et Cabiros, qui Vulcani filii funt „ habiti, eundem plane geftare videas in duobus nummis „ Theffalonicae apud Patinum de numifm. Imp. p. 190. & 291. „ Ab *Acifculo* igitur cognomen familiae Valeriae inditum, „ ideoque in nummis illud inftrumentum fabrile exculptum. „ Porro & Quintilianus lib. 6. cap. 3. Acifculum inter cognomina Romana refert, idemque illud eft nobiliffimi martyris Cordubenfis, de quo Prudentius *Periftephan. hymn. 7. verf.* „ 19. *Corduba Acifclum dabit, & Zoellum*. Gratiam ab Hifpanis aliquam me initurum fpero, fi hunc martyrem genti „ Valeriae (45) ex dictis, adfcribi poffe moneam.

Idem gravis auctor pag. 355. ubi de Colonia Forojulienfi, ad hoc Aquilejenfe epigramma „ *Cervonia. Tiche. V. F. fibi. et.* „ *lib. libq. poftq. eor. fi. quis. hanc. arcam. five. hoc. moniment.* „ *vendere. aut. emere. aut. EXACISCLARE. volet. tum. poenae.* „ *nomine. HS. XX. Reip. Aquil. dare. debebit.* „ haec fane quam bonae frugis habet, quae & noftrum argumentum propius fpectant. „ Vox illa EXACISCLARE . . . infolentia & novitate „ viam moratur, pofcitque explicationem. Cùm pridem falivam moviffet, atque ideo Fabrettum, qui dum viveret mihi faepe lapidum Oedipus erat, confuluiffem, fcriptorefque

„ an-

(44) Malleus ibi a noftro Epifcopo delineatus eft utraque parte capitatus, & cylindricus; itaut forma & nomine refpondeat ei, quem noftri homines *Maglio* appellant. Quod fi vere ea propria eft *mallei* forma: reftat ut altera forma (quae ex una parte capitata eft, ex altera roftrum aut fimplex aut bicorne gerit) fit *marculi* five *marcelli*; quem pofterior Latinitas *martellum* dixit, quod & regum Francorum cognomen fuit. Etiam apud Grut. pag. 644. tab. 1. quinto loco inftrumentum fcalpitur, quod ei *malleus capitatus* dicitur: fatis erat *malleum* dixiffe, fi hic plane idem ac quem *maglio* appellamus.

(45) S. Acifclum ex gente Valeria fuiffe, non eft ἐκ τῶν ἀδυνάτων. Sed non magis id praeftabit vir doctus, quam fe propter *Philippi* nomen de gente Marcia fuiffe. Sane a cufo hoc gentis Valeriae denario ad S. Acifclum Mart. (qui fub Diocl. & Maxim. anno 303. paffus dicitur) quadringenti prope anni interceſferunt. Credibile ne eft, *Acifculorum* cognomen tamdiu in gente Valeria perduraffe? At fcimus, non modo tertio & quarto, fed & altero Chrifti faeculo nominum rationem longe aliam, quam in libera rep. fuiffe. Diverfa in eadem domo familiaque filii a parentibus, fratres a fratribus cognomina gerebant. Ut vaniffimum fit ex *Acifcli* nomine ftatim hunc Martyrem ad gentem Valeriam referre.

„ antiquitatum & Lexicographos intentè perlustrassem, non
„ modò interpretationem, sed ne vestigium quidem ullum
„ vocabuli assequutus sum. Unus Sponius hanc ipsam inscri-
„ ptionem ex schedis Equitis Ursatti producens, Miscellan.
„ erudit. sect. 9. pag. 294. verbo nodum extricat: *observanda*,
„ inquit, *vox antiqua* exancisclare *pro distrahere*. At parum
„ feliciter, si potior est nostra conjectura inferius exponenda.
„ Perperam quoque addidit literam N; & caput non suum in-
„ scriptioni affixit, *Patroclorum Ulpius Priscus animae meren-*
„ *ti* Cervonia Tyche &c. Ea enim sunt verba alterius inscri-
„ ptionis Aquilejensis, quae in collectione Capodalei legitur.
„ Notanda iterum eadem vox *exacisclare* in alio Epitaphio A-
„ quilejensi. *Atiliae. Onesimeni. cum. qua. vixi. annis. XV.*
„ *conjugi. carissimae. C. Julius. Epictetus. qui. et. fato. vivus.*
„ *posuit. et. sibi. si. quis. post. dua. corpora. posita. hanc. ar-*
„ *cam. aperuerit. aut. exacisclaverit. et. aliut. corpus. po-*
„ *suerit. in. F. L. El. Cons. M. N.* In postremo versu medias
„ literas vel culpa exscriptoris (46) vel injuria temporum igno-
„ rabi-

(46) Dum de culpa exscriptoris expostulat doctissimus Praesul, plane fatetur, a se non visum lapidem: de quo doleo. Nam si inspexisset, medicinae me hoc qualicumque labore liberasset. In saxo nihil deerat praeter caninam litteram, quam vel delevit antiquitas, vel evanidam non vidit exscriptor; qui etiam, ratus illo extremo versu esse singulares litteras, interpunctiones de suo adpinxit. Eum sane inscriptionis locum sic Noster litteris majoribus exhibet: I N. F. L. EL. CONS. M. N. Nullae ibi *mediae litterae, quas vel culpa exscriptoris, vel injuria temporum ignorabiles fecerit*, praeter R, quod in illo majore interstitio inter prius L & E fuerat. Ceterum sublatis interpunctionibus, & priore L in E, posteriore in T commutato, ac suppleto ut diximus R; prodibit integrum INFERET. Sequitur deinde CONS cum lineola superne: quod CONS*ulari* significat. Intelligitur autem CONS. VENET. ET. HIST. (ut alibi est apud Grut. 285. 2.) i. e. *Consularis Venetiae & Histriae*, cui suberat Aquileia, in qua haec inscriptio reperitur. Quod sequitur M. N. significat *mille nummum*. Dicat aliquis, recte dici *inferet* tot millia *aerario* aut *arcae pontificum* &c. non autem de personis, puta *inferet Consulari*. Verum in Grut. 861. 13. poena sic concipitur: *Si quis &c. inferet. Virginib. Vestalib.* H-S. XX. N. Nec dubito, quin alibi pluries his aut illis personis aut magistratibus poena inferri jubeatur.

Sane de celebri hac in inscriptionibus poena *siquis &c. inferet* &c. nihil in tit. Dig. & Cod. *de sepulchro violato* (nec alibi) reperies; quo tit. multus est de actionibus in sepulchri violatores, deque poenis sermo. Nisi siquis huc pertinere velit illud Macri l. 9. eod. tit. ubi ait: *De sepulchro violato actio quoque pecuniaria* (nam criminalis plerumque erat) *datur*. Sed dubitari heic potest, utrum ea poena (quae in hac & aliis inscriptionibus reperitur *Siquis &c. inferet &c.*) ad omnes pertineat, an tantum ad here-

,, rabiles fecit. Hoc certum continere poenam. Prima nota INF.
,, sublata interpunctione, explicatur, *inferet*, ultima M. N.
,, indicat *Millia Nummum*. Ut sit sensus: *inferet poenae no-*
,, *mine arcae Pontificum*, vel *aerario*, ut expressum est in aliis,
,, tot *millia nummum*. Itaque *exacisclare* verbum est ab *Ascia*,
,, *Aciscalo*, seu *Aciscلo* derivatum. In dissertatione M. Aquilii
,, pag. 21. dixeram Vitruvio *Asciam* esse instrumenti genus
,, ad subigendam & macerandam calcem. Praeterea in glossis
,, Isidori *asciam* & *asciolam* vocatam quoque *aciscolum* & *aci-*
,, *sclum*(47)& *acisculariam* dici lapidicidam. Rursus Meursium
,, exercit. crit. part. 2. cap. 10. legisse in eisdem glossis, *Aci-*
,, *sculum* esse malleum structorum. Fabrettus cap. 3. pag. 205.
,, formulam hanc *sub ascia*, frequenter inscriptionibus sepul-
,, cralibus usurpatam, significare ait, monumenta & sepulcra
,, ex lateritio opere, quibus insculpta est, solius *asciae* ope &
,, ministerio constructa fuisse. Si quis igitur monumentum,
,, *ascia* seu *aciscلo* constructum destruxerit,(48)fregerit, vel quo-
,, quo

heredes. Sane non alios quam heredes ea poena teneri censeo; nam ridiculum est, posse a privato quoquam legem universalem condi. Deinde & huc facit l. 3. §. 3. tit. eod. ubi Ulpianus sic ad Edictum commentatur: *Siquis in hereditarium sepulchrum inferat, quamvis heres, tamen potest sepulchri violati teneri, si forte contra voluntatem testatoris intulit: licet enim cavere testatori, NEQVIS EO INFERATUR, ut rescripto Imp. Antonini cavetur: servari enim voluntatem ejus oportere*. Postremo (ne legum cupidos adolescentes, quibus haec scribimus, longius teneam) haec sunt *legata poenae nomine*, de quibus vide Instit. §. ult. tit. *De legatis*, & tit. Dig. & Cod. *De his quae poenae causa relinquuntur*; quae legata plurimis principalibus constitutionibus (quorum impp? non enim dicit Auctor Institutionum: sed Capitolinus in Pio c. 8. ab hoc primum ea prohibita narrat: at irrito, opinor, effectu, quoniam in saxis nusquam non ea occurrunt; & ex l. 2. eod. tit. colligo, divos Sever. & Antonin. ea rata habuisse) improbata, revocavit Iustinianus. In hac quidem inscriptione illud POENAE NOMINE, non expressum, supplebis ex aliis millenis, in quibus diserte id ponitur; ut in superiore apud Phil. a Turre SI. QVIS . . . EXACISCLARE. VOLET. TVM. POENAE NOMINE &c. Quum ergo legatum poenae nomine non nisi heredem spectet (sic enim definitur in Inst. loc. cit. *Quod coercendi heredis causa relinquitur, quo magis aliquid faciat aut non faciat: veluti siquis ita scripserit*: Heres meus si filiam suam in matr. Tit. collocaverit, *vel* . . si non coll., decem aureos dato) consequens est, illud SI QVIS &c. INFERET &c., quod est in saxis obvium, non alios quam heredes tangere.

(47) In Glos. Isidori nec *Aciscolus* est (sed *Asciculus*) nec *Acisclus*: ceterum non dubito, quin *Acisculus* etiam *Acisclus* diceretur; uti liquet ex Prudentii versu; quem Noster supra produxit: *Corduba Acisclum dabit & Zoellum*.

(48) Tò *exacisclaverit* non puto esse *destruxerit*, *fregerit*, *aut quoquo modo dissolverit*, uti Phil. in-
quit

„ quo modo dissolveris, is monumentum *exacisclare* dicetur.
„ Nam particula *ex* contrariam actionem saepius designat, ut
„ *exarmare*, *exheredare*. Cum in secundo C. Julius ait, *si quis*
„ *arcam aperuerit*, *aut exacisclaverit*, *& aliud corpus posuerit*,
„ manifestum est, prioribus utrisque verbis vetuisse aperitio-
„ nem & dissolutionem arcae, ne aliud corpus inferretur. Ita
„ usitatiori vocabulo in 4. pag. 383. apud Gruterum dicitur.
„ *Si quis autem infringere vel aperire ausus fuerit* &c. Quò reci-
„ dunt hae aliae formulae, pag. 1056. 1. *Hic si quis removere*
„ *vos quaeret*, *aut aperire*, *aut aliud corpus invehere* &c. Pag.
„ 825. 8. *Huic monumento manus qui intulerit* &c. Passim ve-
„ rò *violari* prohibentur tituli sepulcrales & monumenta.

XX. *Joannes Mabillonius.*

En Alpes iterum transmittendae, TANVCCI: de Italia in Galliam Te volo, ubi haec quaestio diu substitit. Ac primum illud Galliae lumen Joannes Mabillonius in medium prodeat. Is in celebri epistola *Eusebii Romani* (49) *ad Theophilum Gallum de Cultu Ss. Ignotor.* (edita Paris. an. 1705.) num. XXII. sic orditur „ Jam tempus est, ut de duabus istis
„ inscriptionibus, quae huic epistolae occasionem praebue-
„ runt, paucis edisseram. Prima ante triennium (50) re-
„ perta

terpretatur; sed sicut APERVERIT ad clavi aperientem refertur, sic *exacisclaverit* spectat ad violentam apertionem, quae ope *acisculi* fiebat; quo instrumento quae adplumbata erant, aut aliter ferruminata, replumbabantur. Nec tantum praecedens *aperuerit* meam expositionem firmat, sed multo magis quod sequitur ET. ALIVT. CORPVS. POSVERIT., nec enim in destructa & dissoluta arca poterat aliud corpus collocari.

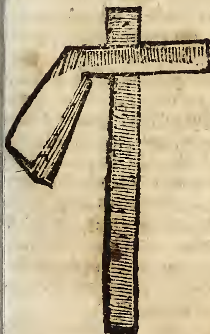
(49) Eusebius Romanus non est alius, quam personatus Mabillonius. Cur Eusebii potius quam quodvis aliud sibi nomen indidit? An ad amoliendam ab argumento epistolae impietatis notam? an quod in inscriptione CASONIAE aut potius CAESONIAE DONATAE, quae epistolae occasionem praebuit, bis reperitur EVSEBI? de quo vide quae mox adnotabimus.

(50) Detectae hujus arcae epocham ignoravit Mabillonius. Menetrierius, qui suam historiam Lugd. an. 1696. edidit (quam excudere coeperat an. 1694. uti post dedicationem adnotatur) eam ad se missam (quam pridem, non dicit) producit in sua Præpar. pag. 38. & seq. ab eo tempore ad ann. 1705. (quo epist. *de cultu SS. Ignot.* Paris. prodiit) anni sunt minimum decem. Nisi forte ea non sit prima epistolae ἔκδοσις, aut vero eam vir Cl. jam antea scripserit. Sed Fabrettum tamen Mabillonius citat; cujus opus, etsi an. 1699. excudi desiit, tamen non ante an. 1702. publicatum fuit. Ita *triennium* in-
scri-

„ perta eſt in agro Veſontionenſi, nempe in vico ſancti Fer„ reoli. Illic tumulus magnae molis defoſſus, in quo loculus „ plumbeus (quod inſolitum mihi videtur) cadaver continens „ habebatur. Lapidi inſculpta erat litteris Romanis, quarum „ nonnullae detritae, haec inſcriptio (51) AVE. EVSEBI. CA„ SONIAE. DONATAE QUAE. VICXIT. ANNIS. XXXXVII... „ D. XI. HORIS IIII. CANDIDVS. AVG. PII (52) VERNA. „ EX. TEST. CONIVGI. BENE MERENTI POSVIT. EV„ SEBI (53) HAVE. ET. VALE LOC. (54) LIB. Appoſitum erat „ qua-

…riptionis tueri vir doctus nullo …odo poteſt. Sed tricarum ſatis: …n quas ſtudium detegendi annum …riptae a Mabillonio epiſtolae me …onjecit.

(51) Menetr. allatam ſibi ſepul…ri hujus recens detecti deforma…ionem exhibet pag. 38. 39. *Praepa…ationis ad Hiſtoriam Lugd.*, in quo …uia paucula quaedam diſcrepant a …Mabillonio, non erit alienum heic …dem ex Menetrierio afferre. Fines …erſuum aſteriſcus indicabit. CAE…ONIAE. DONATAE. QVAE. …IXSIT. ANNIS * XXXXVII. …I. . . . . D. XI. HORIS. IIII. …ANDIDVS. AVG. * PII. VER…NA. EX. TEST. CONIVGI. BE…NE. MERENTI. * POSVIT. EV…SEBI. HAVE. ET. VALE. * LOC. …IB. Deinde latere dextro VALE. …EVSEBI. ſiniſtro AVE. EVSEBI. Adſunt quatuor aſciae tales, ut a Menetrierio delineantur. In arcae operculo ſcalpitur latere dextro ovis (etiam ſiniſtro, opinor, erat; nam ea parte operculum eſt antiquitate exeſum) in medio male effigiata icon paſtoris, uti cenſet Menetrierius,

cumque putat eſſe *Candidum Vernam*, quem vult procuratoris Auguſti greges paviſſe: quod cui libitum eſt, credat. Narrat ibidem Menetr. de litigio inter parochum & loci dominum eadem ferme, quae Mabillonius.

(52) CANDIDVS. AVG. PII. VERNA. Non poſſum heic invidere lectoribus ſuavem Menetr. adnotationem. Alibi inter AVG. & VERNA reperiri ait N cum lineola ſuperne, quod queritur male exponi ab antiquariis *Auguſti noſtri*, quum, ſi Menetrierio credimus, ſit *Auguſti numerarius Verna*. Vernas numerarios intelligit eos, quibus inurebatur nota numerica, veluti *primi*, *ſecundi* &c. Hinc manumiſſos, ſortitos ait nomina *primi* &c. uſque ad *decimum* &c. Plane inaudita nos heic docet ἀρχαιολόγος. Antea didiceramus manumiſſos praenomina & nomina a manumittente ſortitos. Siqui forte vernae ab ordine nativitatis *primi*, *ſecundi* &c. nomen geſſerunt, ea nomina in manumiſſis cognomina evadebant. Itaque ne expoſita huc uſque a Menetr. ἀρχαιολογία depereat; ſuſpicatur in hac inſcriptione pro AVG. PII. VERNA. legendum AVG. N. VERNA. i. e. *numerarius verna*. Mira ſuſpicio.

(53) EVSEBI. HAVE. ET. VALE. & in uno latere AVE. EVSEBI. in altero. VALE. EVSEBI. Nam illud *ave Euſebi* quod Mabillonius elogio praefigit, abeſt a Menetr. Quid nam ſibi iſte EVSEBI*us* ter repetitus velit, quidve is cum his con-

„ quatuor in locis quoddam ſignum, quod crucem referre vi-
„ debatur. Parum abfuit, quin ex delectorum Eccleſiaſtico-
„ rum teſtimonio oſſa cadaveris in locum ſacrum efferrentur;
„ verùm Abbas Boiſotus, vir doctus ac pius, qui nuper ex-
„ ceſſit e vivis, interceſſit. Hic omnibus diligenter inſpectis,
„ non chriſtianum, ſed gentilem quemdam hominem iſto lo-
„ culo

conjugibus, quos loquitur epigraphe, commune habuerit, par erat, ut noſter Romanus Euſebius nobis ediſſeruiſſet. Verum ſuperſedit, credo, eo labore propterea, quod eo jam defunctus eſſet Menetrierius; cui quidem *Nil intra eſt oleam, nihil extra eſt in nuce duri*. „ Caeſonia, „ ait ille, s'adreſſe donc au paſſant, „ qui a de la pietè; ce que ſignifie „ ce mot Grec Εὐσεβὴς . . . . L' an „ 1617. on trouva ſur le Mont-Coe- „ lius une pierre antique avec cet- „ te inſcription (in primo verſu „ EVSEBII; deinde ſic ſequitur ti- „ tulus) *Q. Valerio. Symmacho. V. „ C. quaeſt. praet. &c. . . . Q. Fab. „ Memm. Symmachus. V. C. patri. opti- „ mo.* On voit que le m t EVSEBII „ s'adreſſe en ce lieu aux paſſans „ religieux, parce que l' on don- „ noit le mot de *Religion* au re- „ ſpect, que l'on devoit avoir pour „ les tombeaux. Ut ab ultimo ordiar; celebris Symmachi inſcriptio non ſepulcralis, ſed dedicatoria erat. In talibus autem quarti potiſſimum ſaeculi dedicatoriis reperitur paſſim primo verſu aliquod proprium nomen caſu patrio. Multas ego hujuſmodi baſes vidi, plures in libris reperi, quibus genitivus ille praeſcribitur, qui interdum non in area, ſed in baſeos ornamentis latet. Cauſam, ne heic longum faciam, in locum commodiorem differo. Nunc illud EVSEBI noſtrum, non eſt vocativus ab Εὐσεβὴς, quod eſſet EVSEBES, ſed eſt ab Εὐσεβέω imperativus Εὐσέβει. Sicut Εὐψύχει (quod eſt in Graecis titulis obvium) eſt imperandi modus ab εὐψυχέω. Nec credo Caeſonia *religioſum* aut *religioſos* alloquitur, ſed potius Candidus eo adſcitus genere in conjugem ſuam

utitur: nam & illa εὐψύχει, & ſimilia mortuum ſpectant. Uti ſ . t illa in Grut. indice XVI. εὐθύμει καλλίστη · οὐδεὶς ἀθάνατος · *bono animo ſis pulcherrima: nemo immortalis.* Ut &, haec eod. ſenſu: Θάρσει, εὐγένει · οὐδ. ἀθαν. & εὐψύχει τέκνον · οὐδ. ἀθάν. Item: εὐψύχει · κἀμὲ μένει τὸ θανεῖν. *bono ſis animo: me quoque mors manet.* &c quae certe ſepulto dicuntur. At iſtud εὐσέβει aut litteris Latinis EVSEBI non alibi reperi. Nemo mihi hoc eripiet, quin Candidus, qui eſſet AVG. PII. VERNA, ad nomen Imp. alluſerit.

(54) In ultimo verſu ſolitarium in medio legitur LOC. LIB. quod quid ſibi velit, Mabillonium eſſe praetervectum doleo. An quia id occupaverat Menetrierius? Age audiamus, quid afferat. Sic enim in *Praepar.* pag. 39. commentatur. „ Ce fut Caeſonia qui ordonna par „ ſon teſtament que l' on lui dreſ- „ ſat ce tombeau de ſes propres „ biens; car ſon mary etant eſcla- „ ve, ne pouvoit rien poſſeder en „ propre. Et comme elle n' avoit „ pû faire ſon mary heritier, pour „ lui donner place dans ſon tom- „ beau, elle ordonne, que le champ „ ou etoit le tombeau, fût com- „ mun aux affranchis: *Locus liber- „ torum*: (ſic enim interpretatur „ illud LOC. LIB.) peut être dans „ l' eſperance, que Candidus ſon „ mary pourroit être affranchi avec „ le temps, & avoir droit de s' y „ faire inhumer. „ Plane recreat nos hominis acumen. παραδοξολογίαι quos capiunt, habent in his ſatis, quo ſe oblectent.

Mihi LOC. LIB. eſt *locus liberatus*, ſive potius *liber*? Quo *liber*? inquis. ſive *ſervitute* aut quavis alia

„ culo contineri, eaque inscriptione designari non dubitavit.

„ Signum verò, quod Crucis esse credebatur, hoc modo efformatum, fabrorum lignariorum esse instrumentum, quod illi vulgari nostra lingua *erminette*, veteres *asciam* appellant. Ita unius viri judicio impedita est hominis fortasse, immo certò, profani in locum sacrum translatio. Sanè haec affectuum vocabula, *Ave* seu *Have* & *Vale*, vix crediderim reperiri in aliis, quam ethnicorum epitaphiis. qua

„ de

alia *obligatione*; sive *religione*. Ordior a priore conjectura.

Locus, qui servitutem debet, *serviens locus* appellatur l.20.§.5.D. *de servit. praed. urban.* sic & *serva area*, *servae aedes*, *servus fundus* passim in jure nostro. Nec aliter loquitur Tullius in agrar. *Optimo enim jure ea sunt profecto praedia, quae optima conditione sunt. LIBERA meliore jure sunt, quam SERVA*. Ubi vides pulchre servis libera opponi: quemadmodum & apud Paullum l. 8. D. *de action. empti & venditi*. *Si tibi liberum praedium tradidero, quum serviens tradere deberem*. Mox: *Quod si servum praedium in traditione fecero, quod liberum tibi tradere debui*. Sic passim in hisce libris *liberare praedia servitutibus* (imo absolute *vicinor. praedia liberando* l.2. D. *si ususfr. petat.* ut & *liberare fundum* & *liberari* in l.6.§.1. & §.*possunt* D. *quemadm. servit. amit.*) quod fiebat extincta, aut amissa, vel remissa servitute. An eo igitur spectat nostrum hoc LOC.LIB? Neque enim monumentum, etiam illato mortuo, locum a servitute liberabat, sed servum, uti erat, relinquebat. Imo *Locum* (ait Ulpian. l.2.§.9. D.de religios.) *qui servit, nemo religiosum facit* (etiam illato mortuo) *nisi consentiat is, cui servitus deberetur*. Sic etiam proprietarius inferendo mortuum in locum, qui debet usumfructum, locum religiosum non facit, ut idem §. 7. censet. En cur merito is qui sepulcrum fieri curavit, notare id pensi habuit, eum locum servitutem non debere, aut ea, quam debebat, esse liberatum. Id eo pertinebat, ut locus is, qui liber esset, deinde illatis reliquiis vere religiosus censeretur, non autem purus. Quamquam & *liberum praedium* dicitur non tantum, quod nulli servit, sed & quod nulli obligatum est, l. 52. §. 1. D. *de action. empti.* l.ult. §.1. D.*ad SC. Vellej.* l. 3. C. *de transact.* Eo quoque si spectavit tituli auctor, non inutiliter spectavit; multum enim intererat in jure Manium, nexu ne pignoris, aut quo alio vinculo, liber an obstrictus locus esset. Quae persequi pluribus non est opus. Sed blanditur mihi non minus conjectura altera superiori quodammodo adversa, ex qua detur intelligi, LOC*um* hunc LIB*erum* (religione scil. nam non tantum *domos liberas religione* dixit Cic. de Arusp. rr. & *liberare locum religione* Ulpianus; sed & absolute eod. sensu *liberare* in Jure Rom. haud raro reperi) fuisse h. e. purum non religiosum. Quonam id pacto, inquies, quando jam corpus illatum fuerat? nam sola illatione locus religiosus evadebat. Ut paucis rem complectar (nam de his in *curis poster.* plura dicentur, unde cupidi petant, censeo) qui mortuum sepultura aliqua, non tamquam aeterna sede donabat, sed usque dum opportunum locum nactus fuerit, is eum locum religiosum non faciebat: dicebatur corpus commendare, (l.12. §. 4. D. *de relig.* & Cujac. II. Observ. 17.) quoad scil. justae sepulturae tradatur. Vetus

inscri-

,, de re consule Brissonii Formulas sub finem libri VIII. Asciae ,, quoque instrumentum solis paganorum tumulis appositum ,, fuisse puto, nec fere alibi, quam apud Gallos maximè Cel- ,, tas. Hujus rei plurima exempla referuntur a Paradino, & ,, in Consulari Historia Lugdunensi: ubi sollemnis haec legi- ,, tur formula, SVB ASCIA DEDICAVIT. De cujus inter- ,, pretatione nondum convenit inter eruditos. Varias eorum ,, sententias affert, refellitque Fabrettus inscriptionum capi- ,, te 3. suamque non tam sententiam, quàm conjecturam pro- ,, fert, haud scio an aliis probandam: scilicet asciam istam ,, non eam esse, qua fabri lignarii ad ligna utuntur, sed aliam, ,, quae eodem nomine, eademque figura, longiori tantùm ha- ,, stae infixa, ad macerandam & subigendam calcem arenae ,, commistam hodie-dum inservit. Calcem enim ita *asciari*, ,, & à suis calculis & scabritie purgari tradit Vitruvius. Ve- ,, rùm ejusmodi instrumentum non benè referunt asciae figu- ,, rae, quales in tumulis Lugdunensibus, aliisque inveniun- ,, tur sub hac forma. Fortè sollemni illa *sub* ,, *ascia* sepulcrorum dedicatione *Diis Manibus* ,, facta nihil aliud volebant veteres, quàm ut ,, ejusmodi monumenta magis inviolata red- ,, derentur sub poena asciae seu capitis, quam ,, violatoribus sepulcrorum intentarent. Ea- ,, dem ratione aram insuper quandoque adji- ,, ciebant, ut in hac inscriptione Viennensi (55) SERVI. SEVERI ,, FL. CASSIA MISERA. MATER. FILIO INCOMPARABI- ,, LI. ANN. XXIII. ARAM. (56) POSVIT. ET. SVB. ASCIA. D.

,, Unum

inscriptio: *Et. pressus. necessitate. fi- ctili. sarcophago. corpora. commenda- verim*. Tale aliquid de nostrae Caesoniae reliquiis suspicari licet; quod quale sit, dicetur in *curis poster.* Multum autem intererat, monere locum illum, etsi illatis reliquiis, liberum religione esse, sive purum. Ex hisce se mutuo col- lidentibus conjecturis, donec u- tra vera sit, perspiciatur, inte- rim utramvis sequare, per me li- cebit.

(55) SERVI. SEVERI. Postrema est earum, quas ex Grassero reci- tavi supra pag. 13. quam confer.

(56) ARAM. POSVIT. Hunc eumdem cippum intelligit, in quo inscriptio scalpta erat, non aram ab hac diversam, uti credidit Ma- billon. Exempla similia vide in Fa- bret. pag. 107. & seq. ex quibus col- ligit aram in sepulcralibus urnam sive arcam notare. Plane καταχρη- στικῶς, ex eo, opinor, quia cippi plerumque arae formam referebant. Unde etiam, quum cippi non erant, *arae* vocabantur. Aut refer ad il- lud Virg. *Saxa vocant Itali, mediis quae in fluctibus, aras*.

„ Unum tantùm addo : ſcilicet non ſemper aſciae figuram
„ imprimi ſolere illis monumentis , in quibus ſollemnis haec
„ formula legitur . Certè nulla aſciae figura apparet in inſi-
„ gni magnae molis monumento,quod in Ambroniacenſi agri
„ Lugdunenſis abbatia viſitur cum hac inſcriptione : D. M.
„ ET. MEMORIAE. AETERNAE LAETINI. VERI. QVI.
„ ET (57) LEONTIVS QVI. VIXIT. ANNOS XVIII. M.III.
„ DIES XXV. LAETINIVS. LAETVS. PATER FILIO.
„ DVLCISSIMO SVB ASCIA DEDICAVIT . Ubi vides du-
„ plex nomen *Laetini Veri , qui & Leontius* : cujus monu-
„ mentum , ex rudi & impolito lapide , ſex pedes cum dimi-
„ dio longitudinis , quatuor altitudinis , duorum latitudinis
„ cum uno quadrante habet . Haec referre viſum eſt , ne cui
„ fidem faciant in poſterum ejuſmodi aſciarum notae , quaſi
„ ſigna ſanctae Crucis in tumulis exhibeant . .

XXI. *Monſieur L' Ainè.*

Jamque BERNARDE decem annos ſilentium aſcia tenuerat ; quum ecce Lugduni ad S. Juſti detecta quum eſſet menſ. Nov. an. 1714. hujuſmodi epigraphe : *D. M. et. memoriae. aeternae. Hyiatis. Dymachero. ſive. aſſidario. P. VII. RV. I. Ermais. conjux. conjugi. Kariſſimo. P. C. et. S. A S. D.* cum hac aſciae figura : id elogium multis ultro citroq. ſcriptionibus occaſionem praebuit , quae Diariis Trevoltinis menſ. Maî & Jun. ann. 1715. inſeruntur. Triumvirorum honoribus & litteris illuſtrium , qui ſe in hac arena exercuerunt , *Monſ. l'Ainè* ibi agmen ducit , idemq. claudit . Eas ſive epiſtolas ſive diſſertationes , quatenus formulam noſtram tangunt (nam totius pulcherrimi epigrammatis interpretatio infra in Monfauconio dabitur) heic adſcribere non pigebit.

Ergo *Monſieur l'Ainè* in epiſt. ſcripta IV. Non. Jan. 1715. (occurrit in diariis Trevoltinis an. 1715. menſ. Maj.) haec habet;

(57) QVI . ET . LEONTIVS . cumulat Fabrettus pag. 145. & ſeq. Binominum inſcriptiones plurimas In his ſaepe illud QVI, ET.

habet : „ 1. Pour ce qui eſt de la formule S. A. D. Monſieur de „ Valbonais a raiſon de dire qu' il n' y a point encore eû d' „ Auteur qui l'ait bien expliquée : tout ce qu' on en peut dire „ de mieux en general, c'eſt, que c'etoit une ceremonie particu- „ liere aux Gaulois Romains des provinces deçà la Loire.

„ 2. Cette formule ſe trouve dans cinquante inſcri- „ ptions de Gruter trouvèes en cette ville, ou dans celle de „ Vienne, Niſmes, Arles, Grenoble, & Geneve, d'ou on peut „ tirer trois concluſions.

„ 3. La premiere, que cette ceremonie ètoit particuliere „ dans cette partie des Gaules, qu'on appelloit *Gallia Bracca-* „ *ta*, puiſqu' on ne trouve point cette formule uſitèe en d' au- „ tres pays.

„ 4. La ſeconde, que cette ceremonie n'etoit pas generale „ par toutes les Gaules : & la 3. qu'elle n' etoit pas même ge- „ nerale dans les endroits, que j' ai citez, puiſqu'on y trouve „ quantitè d' autres epitaphes qui n' en font point mention.

„ 5. Le mot d' *Aſcia* ſignifie une hache ou doloire. On „ trouve ce mot dans un fragment des loix des douze Tables, „ *Rogum aſcia ne polito* .... la loi voulant, qu' on le laiſsât „ brut, comme nôtre bois a brûler, pour èpargner des façons „ & des dèpenſes ſuperfluës. Pline XVI. 40. *Tilia citiſſime aſcias* „ *retundit*. S. Auguſtin ſe ſert auſſi de ce mot dans le même „ ſens (58).

„ 6. On trouve encore ce mot dans le *Pſ.* 73. *In ſecuri &* „ *aſcia dejecerunt eam*. Il a dans cet endroit une ſignification „ differente de hache, & il deſigne une eſpece de marteau de „ maçon. J'ai citè cet endroit des *Pſ.*, parce qu' il eſt pris de „ l'ancienne verſion faite avant Saint Jerôme, & qui etoit „ peut-être en uſage au tems d'Origene au commencement du „ 3. ſiecle, ou l'on peuvoit bien ſçavoir la force, & la ſignifi- „ cation de ce mot. Vitruve VII. 2. marque poſitivement que „ les maçons ſe ſervoient d'un'inſtrument, que l'on nommoit „ *Aſcia*; ... pour ſçavoir ſi la chaux ètoit bien fusèe; *ſumatur* „ *aſcia, & quemadmodum materia dolatur, sic calx in lacu ma-* „ *cerata aſcietur* &c.

„ 7. C'eſt

(58) Facile prae oculis habuit Auguſtini locum in I. de Muſica 4. *Opinor*, inquit, *nonnumquam te animadvertiſſe fabros, & hujuſmodi opifices aſcia ſive ſecuri eumdem locum feriendo repetere, & non alio, quam eo, quo intendit animus, ictum perducere : quod nos tentantes quum aſſequi nequimus, ab eis ſaepe irridemur.*

„ 7. C'eſt ſur ces deux autoritez, que je donne au mot „ d'*aſcia* cette ſeconde ſignification dans nôtre formule, & il „ me ſemble, qu'un marteau de maçon convient mieux, qu' „ une hache, avec la figure de cet inſtrument, comme elle ſe „ voit dans Gruter(59)pag.428.priſe ſur un tombeau trouvè a „ Lyon. Les autres (60) figures... quoique moins marquèes, „ s' y peuvent auſſi tres bien rapporter.

8. Deinde quorumdam, inprimis Chorerii, interpretationibus refutatis, ſic ſtatuit. „ Ma pensèe eſt, que cette ceremonie „ venoit d' une ſuperſtition particuliere a quelques Gaulois; „ d' ou elle avoit paſsè aux Romains habituez parmi eux; & „ voici a mon avis, ſur quoi elle etoit fondeè. Le marteau de „ maçon ſert a detruire les edifices, auſſi bien qu' a les bâtir: „ *diruit aedificat*.

„ 9. C' eſt dans cette vuè, qu' ils l' employoient comme „ une eſpece de Taliſman, pour rendre leurs tombeaux inviolables. Je crois qu' ils ſe ſervoient de quelques formules de „ conſecrations & d'imprecations faites ſur l' *Aſcia*, qu' ils te„ noient èlevèe en l'air au deſſus de leur monument, comme „ s'ils euſſent conjurè cet inſtrument de ne pas ſervir a la de„ ſtruction d'un ouvrage, qu'il avoit aidè à conſtruire. C' etoit „ ce qu'ils appelloient *ſub Aſcia dedicare*, & ils croyoient que „ cette ceremonie ſuperſtitieuſe aſsûroit, pour ainſi dire, l'e„ ternitè a leurs monumens (ce qui ètoit la choſe du monde „ qu'ils ſouhaittoient avec plus de paſſion) Cette pratique n' „ etoit pas connuë hor des Gaules, elle n'y ètoit pas même ge„ neralment reçûë, comme il arrivoit à d'autres pratiques ſu„ perſtitieuſes qui n'avoient la vogue qu' en certaines provin„ ces, & quelquefois ſeulement dans de petites villes; & c' eſt „ de là que peut venir le ſilence des anciens Auteurs à cet „ ègard.

„ 10. Voila,

(59) Inſcriptionem Grut. 425.10. G. LIBERTI. DECIMANI. ſupra (not. 32. in Menetrierianis num. XIV.) protulimus cum hac aſciae

figura, quae ab illa Gruteriana parum diſſidet.

(60) Ad ſuperiorem formam revocari poteſt haec alia Gruteriana pag. 850. 4. & 678. 6. (quamvis ab ea diſſidere in ſpeciem longiſſime videatur) ut conſideranti patebit.

„ 10. Voila, Messieurs, quelles sont mes conjectures sur
„ cette formule. Si vous les appuyez par vos suffrages, j' oserai
„ me flatter d'avoir donnè a cette ènigme une explication du
„ moins fort approchante de son veritable sens. IIII. Non. Jan.
„ Ann. 1715.

XXII. *Aubertus.*

Sequuntur deinceps in eisdem memoriis Trevoltinis (an. 1715. mens. Maj. art. 69.) „ Reflexions sur ces mots *sub ascia* „ *dedicavit* par Monsieur Aubert.

„ 1. Ce seroit m' engager dans une discussion longue & „ ennuyeuse que d' examiner les differens sentiment de plu„ sieurs Antiquaires sur ces mots, *sub ascia dedicavit*, que l' „ on trouve dans quelques inscriptions gravèes sur des tom„ beaux, & qui n' y ont pas ètè mis sans raison.

„ 2. Je remarquerai d'abord que les Romains n' observe„ rent pas toujours la loi, qui leur dèfendoit d' elever des bu„ chers magnifiques pour honorer la memoire de leurs parens, „ ou de leurs amis, *Rogum ascia ne polito.*

„ 3. Lorsque cette loi fut publicèe a Rome par les Decem„ virs, la Republique encore naissante ètoit enfermèe dans des „ bornes très ètroites, & la pauvretè des Citoyens ne leur per„ mettoit pas de faire de magnifiques funerailles; l' Historique „ Florus, aprés avoit racontè les ravages des Gaulois & l' in„ cendie de Rome, se recrie, *agere gratias Diis Immortalibus* „ *ipso tantae cladis nomine libet: Pastorum casas ignis ille, &* „ *flamma paupertatem Romuli abscondit.*

„ 4. Il fut donc trés-aisè aux Romains de se soumettre a „ une loi qui leur convenoit si parfaitement; mais la Republi„ que ètant devenuë dans la suite riche des depouilles de pleu„ sieurs nations, le luxe s'y introduisit, malgrè toute la seve„ ritè des Censeurs; on vit dans Rome des maisons magnifi„ ques, on y vit aussi des tombeaux ornez de colomnes & de „ statues, & dont la dèpense ètoit excessive.

„ 5. Mais comme tous les citoyens n' ètoient pas egale„ ment riches, les tombeaux n'ètoient pas ègalement ornez, „ & l'on se contentoit quelque fois d'une construction simple, „ & couverte seulement d'un enduit, dont la blancheur faisoit „ tout l'ornement de l'edifice.

„ 6. Ser-

„ 6. Servius a remarquè sur le sixieme de l'Eneïde, que: „ *pro qualitate personae sepulchra etiam vel majora, vel minora*: „ & nous lisons dans l'histoire de Capitolin citè par Godefroy „ sur le titre *de sepulchro violato* du Code Theodosièn, que les „ Antonins firent de severes loix pour abolir les depenses ex„ traordinaires des funerailles. *Tunc enim Antonini leges se„ peliendi sepulchrorumque acerrimas sanxerunt, quandoquidem „ caverunt, ne uti quis vellit, fabricaret sepulchrum, quod hodie„ que servatur*.

„ 7. Les Romains avoient donc de grands & magnifiques „ tombeaux, *majora sepulchra*; ils en avoient aussi de simples, „ & qui avoient ètè construits a peu de frais, *minora sepulchra*.

„ 8. Ces mots, *sub ascia dedicavit*, marquent que le tom„ beau avoit ètè construit sans art, sans ornement, par rap„ port a la qualitè de celui pour qui il avoit ètè destinè, com„ me il est expressement marquè dans cette inscription rappor„ tèe par Monsieur Spon dans ses antiquitez de Lyon. D. M. „ IOVIANO. VALER. VET. EX. LEG. I. M. IVLIA. MA„ TERNA. CONIVGI. INCOMPARABILI. MEMORIAM. PO„ SVIT. E. MEDIOCRITATE. SVA. ET. SVB. ASCIA. DE„ DICAVIT. Ces termes, *e mediocritate sua* se rapportent ou „ à Jovianus, qui n'ètoit qu' un simple soldat de la premiere „ Legion, ou à Julia Materna femme de ce soldat, & qui par „ consequent n'ètoit pas en ètat de faire beaucoup de dèpense „ pour honorer la memoire de son mari; cette idee de la me„ diocritè des biens & de la condition de l' un & de l' autre, „ nous donne en même temps celle que nous devons avoir du „ tombeau, & nous fait connôitre par la liaison de la conjon„ ctive ET, que ces termes, *sub ascia*, signifient que le tom„ beau a ètè elevè sans dèpense, & avec un simple enduit de „ plâtre, ou de chaux, pour ornement.

„ 9. Pour rendre ma pensèe plus intelligible, je remar„ querai que *ascia* a eû une double signification. On appelloit „ ainsi un instrument propre a polir & le bois & les pierres 61) „ on s' en servoit aussi pour exprimer cet instrument avec le

„ quel

(61) Miror Aubertum, qui huc usque sententiam, & sententiae fundamenta sibi cum Fabretto communia esse voluisset, heic tamen habere sibi res suas illum jussisse, qui certe in eo totus erat, ut de lapicidarum manibus asciam penitus excuteret.

„ quel les maçons courroyent la chaux & le sable, pour en faire du mortier & toutes sortes d'enduits, que les Romains appelloient *tectorium*.

„ 10. Vitruve sera mon garant dans cette occasion : il enseigne dans le chapitre 2. de son 7. livre la maniere de faire les enduits, & il dit qu'apres avoir broyè & macerè le mortier, il faut encore se servir de l'instrument appellè *ascia*, a fin de le rendre plus propre à être ètendu & poli sur la superficie de l'èdifice, pour le quel il est destinè. *Quum autem habita erit ratio macerationis, & id curiosius opere praeparatum erit, sumatur ascia, & quemadmodum materia dolatur, sic calx in lacu macerata ascietur*.

„ 11. L'*ascia* ètant donc employèe a faire une materie propre aux enduits, ne peut-on pas dire avec raison que par ces mots *sub ascia dedicavit*, on a voulu remarquer que l'on ne s'etoit servi que d'un simple enduit pour orner le tombeau ?

„ 12. Ce qui confirme ma conjecture, c'est le titre du chapitre, d'ou j'ai tirè ces termes de Vitruve, il est conçu de cette sorte : *De maceratione calcis ad albaria opera & tectoria perficienda*.

„ 13. On sçait qu'*albarium* & *tectorium* ont signifiè la même chose, selon le tèmoignage de Bernardin Balde dans son Glossaire des termes difficiles de Vitruve. *Albarium opus est*, dit il, *tectorium quod pura calce inducebatur, ubi parietes pingendi non essent*: & nous apprenons de ce fragment d'une inscription rapportèe par Gruter : *summa. particula. mar. .... albario. adjecto. ... quinque . passuum.* que l'enduit dont on se servoit pour orner les tombeaux, etoit fait avec de la chaux, car il y avoit parmi les Romains trois sortes d'enduits, celui qu'ètoit fait avec de la poussiere de marbre, ètoit appellè *marmorarium* (lege *marmoratum*) : on appelloit *arenarium* (l. *arenatum*) l'enduit fait avec de sable; & *albarium* celui qui ètoit composè de chaux.

„ 14. C'est a ces tombeaux blanchis avec de la chaux par le dehors, que Saint Mathieu (XXIII.27.) compare les Pharisiens, *Vae vobis Scribae, & Pharisaei, hypocritae, quia similes estis sepulchris dealbatis, quae a foris parent hominibus speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia*.

„ 15. Je

„ 15. Je sçai que le terme *dedicare* a donnè lieu de pen-
„ ser que *sub ascia dedicare* marquoit, que le tombeau avoit ètè
„ dediè avec certaines ceremonies, dont a la veritè il ne reste
„ aucun vestige.

„ 16. Mais je rèponds, que *Dedicare* signifie seulement
„ en cet endroit *destiner*, *construire pour un certain usage*,
„ comme pour conserver la memoire d'une personne.

„ 17. Les tombeaux n'ont jamais ètè mis au rang des cho-
„ ses saintes & sacrèes, que l'on dedioit aux dieux: on les a
„ considerè comme etant des choses religieuses, c'est-à-dire,
„ qui n'entroient point dans le commerce; & dont le respect
„ ne pouvoit être violè sans une espece de profanation. Cette
„ distinction est un des premiers èlemens de la jurisprudence:
„ l'Empereur Justinien ayant distinguè dans ses Institutes les
„ choses en trois classes, *inter res sanctas, religiosas, & sacras*.

„ 18. La loi 14. du Titre *De in rem verso* au Digeste con-
„ firme authentiquement ce que je vien de dire; le Juriscon-
„ sulte posant le fait, sur le quel il ètoit consultè, s'explique
„ ainsi: *filius familias togam emit; mortuo deinde eo, pater igno-*
„ *rans dedicavit eam in funus*. Peut on dire que ce pere avoit
„ dediè & consacrè la robe de son fils? & le veritable sens de
„ la loi n'est-il pas que ce pere s'ètoit servi de la robe, que son
„ fils avoit achetèe pour l'inhumer (62) suivant la coutume?

„ 19. Mais quand il faudroit croire, que ces mots *sub*
„ *ascia dedicavit* marquent une certaine maniere de dedier &
„ de consacrer les tombeaux, il ne feroit pas moins certain,
„ que ces sortes de tombeaux dèdiez *sub ascia* etoient du nom-
„ bre de mediocres, & c'est ce que j'ai eu dessein de preuver.

XXIII. *Valbonaesus.*

In secunda Valbonaesi epistola (scripta Gratianopol. X. kal. Mart. 1715. quae Diariis Trevoltinis mens. Junii ejusd. anni inseritur artic. 88.) haec nostri argumenti reperiuntur.

„ 1. Quand

(62) Non ad inhumandum, sed ad funerandum filium togam *dedicavit* h. e. *encaeniavit*. Sic verissime hanc legem interpretabamur in de Camp. Amphit. Diatriba de dedicationibus pag. 83. Videsis locum, & confer cum dicendis infra in *Curis posterior.* de dedicandi notione in sepulcralibus.

„ 1. Quant à la conjecture proposée dans la même differta-
„ tion (53) touchant la formule *fub afcia*, quelque vraifembla-
„ ble qu'elle puiffe être, il refte encore bien des difficultez a op-
„ pofer de la part de ceux, qui refuferont de s'y rendre. Je ne
„ croy pas, qu'il foit poffible de trouver le dènoüement de cet-
„ te enigme d'une maniere a pouvoir s'afsûrer d'y avoir rèüf-
„ fi. On peut dire que nous fommes abfolument dèpourvus de
„ guides, & que nous marchons à tâton dans cette recherche.
„ Comme cette formule ètoit particuliere aux Provinces fi-
„ tuèes en deça des Alpes, qui ne fourmilloient pas apparem-
„ ment en ecrivains celebres pour en laiffer des memoires a la
„ pofteritè, on ne doit pas s'etonner fi nos connoiffances font
„ fi bornèes aujourdhui fur ce point de la Religion de nos An-
„ cêtres. C'en eft affez pour ne pouvoir jamais fixer nos incer-
„ titudes fur cette matiere, qui fournira toujours un champ
„ vafte au conjectures, fans être jamais fuffifamment èclaircie.

„ 2. Voilà en general ce qu'on en peut penfer. Mais ve-
„ nant à quelque chofe de particulier fur l'explication dont il
„ s'agit; le mot *afcia*, qu'on veut fignifier un marteau, ou un
„ inftrument à detruire, ne fe prend nulle part chez les an-
„ ciens dans ce fens-là, fi on en excepte le paffage du Pfaume
„ qu'on a citè: *in fecuri & afcia dejecerunt eam*; encore peut
„ on dire qu'en cet endroit *afcia* ne fe doit point entendre d'
„ un inftrument qui rompt & qui brife, comme le marteau.
„ Il eft bien plus ordinaire qu'on fe ferve d'un inftrument
„ trenchant pour abbatre des toits & pour renverfer des portes,
„ & c'eft ce que le Prophete a voulu dire prècifement felon le
„ fentiment de tous les Interpretes.

„ 3. On voit dans tous les Auteurs le mot *Afcia* pris pour
„ un inftrument propre à polir. Cette notion ètoit devenue fi
„ commune, qu'on en forma le verbe *afciare* pour fignifier
„ *polir*, ce qui marque affez l'ufage ou l'on ètoit d'y attacher
„ cette idèe. Il y a plus que cela. On trouve dans Gruter 644.
„ une infcription où font marquez en dètail tous les inftru-
„ mens dont fe fervent les ouvriers en bois, *inftrumenta fabr.*
„ *tignar.* comme le porte le titre: l'*afcia* y tient un des prin-

„ cipaux

(63) Cum Monfieur *l'Ainè* huic Noftro res eft; cui mox (vide numer. XXIII.) idem *l'Ainè* refpondet.

„ cipaux rangs. Quant' au fragment d'inſcription *ſub aſciam*
„ *dedi vetuit*, ſur la quelle on ſe fonde pour donner lieu à l'i-
„ dèe qu'on s'eſt faite d'une imprecation, où l'on conjuroit cet
„ inſtrument de ne point detruire l'ouvrage qu'il avoit aidè à
„ conſtruire, je m' accommoderois fort de cette explication,
„ qui me ſembleroit pouvoir nous tirer d' affaire, ſi l' on ſça-
„ voit où Pierius a pris ce(64) monument. Il le rapporte ſimple-
„ ment ſans indiquer le lieu où il ſe trouve. On ne pourra ja-
„ mais former qu' un jugement tres imparfait ſur le ſens, que
„ ce fragment pouvoit renfermer, ſi l' on ne connoit exacte-
„ ment toutes les circonſtances, qui ont rapport a cette In-
„ ſcription, & tous les termes dans les quels elle eſt conçûë.

ARTICLE LXXXIX.

„ Troiſieme lettre de Monſieur de Valbonnais Premier
„ Preſident de la Chambre des Comptes de Dauphinè, &c.
„ A Grenoble le 12. Mars 1715.

„ 1. Je ne puis aſſez vous remercier, Monſieur, du ſoin
„ que vous prenez de me faire part des productions de vôtre
„ Academie; dont je m' apperçois que la ſource eſt abondant
„ ſur les ſujets mêmes les plus ſteriles.

„ 2. La derniere conjecture que vous m'avez envoyèe ſur la
„ formule *ſub aſcia*, eſt venue dans l'eſprit a Alde(65) Manuce.
„ Il a crû pareillement qu'on vouloit marquer par là la ſimpli-
„ citè du tombeau, & le peu de depenſe qu'on y avoit fait. Il
„ ne dit pas a la veritè que le mot *aſcia* ſignifiât l' outil avec le
„ quel les maçons conroyent la chaux & le ſable pour en faire
„ les enduits, dont on couvroit les tombeaux des pauvres; il ne
„ croit pas non plus que cet inſtrument y fut repreſente pour
„ faire connôitre que leurs facultez ne permettoient pas qu'on
„ y fit plus de façons; mais il ſe fonde uniquement ſur la de-
„ fenſe de la loi des douze Tables, *rogum aſcia ne polito*, qui ne
„ regardoit pas moins le ſepulcre, que le bucher. L' *aſcia* ſe-
„ lon lui, n'eſt gravèe ſur le tombeau, que pour faire ſouvenir de
„ cette defenſe, & de l'attention qu'on a eüe a n' y point con-
„ tre-

(64) Ne multis: nuſquam Pieriana formula reperitur. Vel ipſe Valerianus, ſi umquam Alpes tranſcendit, oculis male lippus innunctis titulos vetuſtate exeſos deſcripſit; vel, quod malo, imperitus exſcriptor ſeni impoſuit. Vide ſupra in Pierio not. 5.

(65) De afflicta Manutii Manibus opinione nolo crambem recoquere. Vide ſupra not. 11. & 24.

„ trevenir. Un Auteur Italien, nommè Orſato, s' explique „ en cette façon : Aldo Manuzio nel commento a Cicerone &c. (*Urſati verba vide ſupra in Urſato pag.* 18.)

„ 3. Je vous avoue, Monſieur, que je ne ſuis gueres diſposè non plus que vous, à recevoir cette explication, qui „ me paroit forcèe, & contraire à l' idee, que ſemblent nous „ donner quelques Epitaphes qui nous reſtent, où cette for„ mule eſt employèe. Il eſt vrai que les païs où cette coutume „ a eû lieu ont ètè ſi depourvûs d'Ecrivains qui nous pouſſent „ fournir quelque èclairciſſement, qu'il ne faut pas s'etonner de „ la diverſitè des ſentimens ſur cette matiere. Ce n' eſt pas „ même aſſez dire : puis qu'il ſemble qu'on en peut fournir d' „ entierement oppoſez, pour preuve qu' on eſt encore bien „ èloignè d'avoir attrapè ce point d' èvidence, qui eſt le cara„ ctere ſenſible de la veritè. Je puis m'alleguer ici pour exem„ ple. J'avois pensè, ſi j'oſe vous faire part de ma conjecture, „ que ces mots *ſub aſcia dedicavit* marquoient un ſoin plus „ recherchè dans la ſtructure du tombeau & dans les honneurs „ rendus au defunct ; à quoi m'avoit induit un paſſage de Ci„ ceron au ſecond des loix, où il donne à entendre que de ſon „ temps on n'obſervoit pas ſcrupuleuſement la loi des douze „ Tables ſur cet article, & qu'on faiſoit des lors des depenſes „ conſiderables dans les pompes funebres. Il eſt aisè de juger „ par le peu d'exactitude qu'on avoit à Rome à ſe conformer à „ cette loi, qu'on s'en diſpenſoit encore plus volontiers dans „ les Provinces èloignèes, qui avoient des loix & des coutu„ mes particulieres, & où l'on peut prèſumer que celle de po„ lir le bois qu'on employoit aux funerailles, s'ètoit conſervèe.

„ 4. Il paroit par tous les Auteurs, que le tombeau où „ l'on renfermoit les cendres, ètoit conſtruit pour l' ordinaire „ dans le lieu même où avoit ètè dreſsè le bucher, & où l' on „ avoit brûlè le corps du defunt, d' où il ſemble qu' on peut „ conclure, que ce bucher faiſoit partie des obſeques, & que „ toutes les autres pratiques qu'on y obſervoit, n'ètoient que les „ ſuites de la même ceremonie. En effet, ſuivant l' ordre „ que les anciens gardoient dans leurs funerailles, on met„ toit d'abord le corps ſur le bucher. Apres qu'il ètoit rèduit „ en cendres, celles, qu'on en pouvoit ramaſſer, ètoient „ renfermèes dans l' urne avec les oſſemens ; & les derniers

„ des

„ devoirs n'ètoient censez rendus qu'apres qu'on avoit jettè de „ la terre sur l'urne & sur le tombeau. Par là le lieu devenoit „ sacrè. Ciceron le marque expressement. *Priusquam in eos „ injecta gleba est, locus ille ubi crematum est corpus nihil ha- „ bet religionis, injecta gleba tumulis(66) & humatus est & gleba „ vocatur; ac tum denique multa religiosa jura complectitur.* S'il „ falloit donc pour rendre la ceremonie parfaite qu' elle fût „ revêtuë de toutes ces formalitez, & que l' appareil en fût „ tel que Ciceron le represente, on voit la part que l' *ascia* y „ pouvoit avoir, puis qu' elle servoit a polir & preparer le „ bois du bucher où le corps devoit être mis en cendres, & que „ c'est par où l'on commençoit à consacrer aux Dieux Manes „ la memoire du defunt, & a leur rendre le culte prescrit par „ la Religion.

„ 5. Je n' osois presque mettre au jour cette pensèe, qui „ m' ètoit venuë il y a quelque tems, & que j' avois rejettèe, „ ne la trouvant pas assez solidement ètablie, jusqu' à ce que „ le hazard m'a fait tomber entre les mains *un traitè des fune- „ railles des anciens*, composè par un Auteur nommè Gui- „ chard, qui deduit fort amplement tout ce qui se pratiquoit „ en pareils cas. Sa conjecture sur le sujet que nous traitons „ roule àpeu près sur les mêmes idèes. „ *Guichardi verba, quae heic in Valbonaeso sequuntur, supra in Guichardo num.* VIII. *produximus* „ On voit ici une refutation de l'opinion qu'a „ voulù etablir l'Auteur de vôtre premiere dissertation, qui „ suppose l' *ascia* comme un' instrument propre a demolir le „ tombeau, & dont la figure n'y est empreinte . . . que „ pour en detourner l'effet par un'espece d'imprecation, que „ il lui a dresse. Le meme (*Guichard*) conclud peu apres „ *Guichardi reliqua ibidem dedimus.*

„ *6.* J'ai rapportè ce sentiment un peu au long. Il sert, „ non seulement a confirmer celui, que j' avance, mais il „ dètruit la conjecture d'Alde Manuce, qu' il paroit, qu' on „ a voulu renouveller. D'ailleurs il conserve a l'*ascia* le veri- „ table usage qu' elle a dans tous les monumens qui nous re- „ stent. Ce terme y est toujours pris pour un outil a tailler ou „ polir le bois. L'inscription de Gruter (*644*) que j' ai citèe „ dans

(66) *Tumulis & humatus est*) E *& illic humatus est*. Melius Tur- libris optimis emendavit Grut. *Tum* Neb. *Tum & ille humatus est*.

„ dans ma seconde lettre en est un temoignage autentique. On
„ ne trouverà pas qu' aucun Auteur ancien en ait jamais fait
„ un instrument de maçon propre a tailler la pierre, ou a fai-
„ re des enduits. Ce sont des interpretations forcèes qu' ont
„ imaginèes ceux qui l'ont voulu mettre à un usage qui favo-
„ risât leurs prèventions. Je n'exclus pas de ce nombre le Pere
„ M.(*Menetrierium intelligit*)quoique d'ailleurs très ingenieux
„ dans la plûpart de ses recherches. C'est à lui qu'est dûë l idèe
„ de *truelle*,ou de *gasche* a remuer du mortier,qui sert de fonde-
„ ment à l'avis qu'on propose dans cette derniere dissertation,
„ ce qu'on appuye de même que lui sur le tèmoignage de Vi-
„ truve. Mais si l'on fait quelque attention a la maniere dont
„ cet Auteur s'explique,on sera facilement convaincu qu'il a ètè
„ mal entendu. C'est dans le chapitre second du livre septiè-
„ me, où il parle de la preparation de la chaux pour le stuc,
„ où pour les enduits. Ses termes sont ceux-ci: *Cum autem ha-*
„ *bita erit ratio macerationis & id curiosius opere praeparatum*
„ *erit, sumatur ascia, & quemadmodum materia dolatur, sic*
„ *calx in lacu macerata ascietur. Si ad asciam offenderint cal-*
„ *culi, non erit temperata; quumque siccum & purum ferrum*
„ *educetur, indicabit eam evanidam & siticulosam; quum vero*
„ *pinguis fuerit & recte macerata, circa id ferramentum uti*
„ *glutinum haerens, omni ratione probabit se esse temperatam.*
„ Le sens naturel de ces paroles, est, que pour connoitre si la
„ chaux est bien èteinte & assez detrempèe, il faut passer une
„ doloire sur sa superficie(67)de même que lors qu'on se sert de
„ cet instrument pour polir du bois; car si elle rencontre des
„ petites pierres, c'est une marque que la chaux n'est pas en-
„ core bien èteinte. C'est abuser etrangement du texte de Vi-
„ truve, que de pretendre qu' en cet endroit une doloire de
„ Charpentier exprimèe par ce mot *ascia*(68)devienne un outil
„ de maçon, parce qu' on l'employe a l'epreuve de la chaux.
„ 7. Monsieur Perrault, dans la magnifique edition qu'
„ il

(67) Non *sur sa superficie* asciam sive rutrum hodie ducunt (nec olim aliter fieri oportuit) structores (quomodo si fiat, numquam est ut *ad asciam offenderint calculi*) sed per asciae itum ac reditum terram radunt; ita enim demum offendent calculi.

(68) Si non plane idem, at propter similitudinem, ὁμώνυμον. Nisi quod calcariae asciae longius fortassis erat manubrium; si ex utilitate & hodiernis moribus rem aestimare volumus. Sed de manubrio nolo contendere.

„ il a donnèe de sa traduction Françoise de Vitruve, n' a pas
„ ètè plus heureux; du moins n' a pas rendu plus fidellement
„ son original. *Ascia* n'est plus, selon lui, un outil de ma-
„ çon, ou de charpentier; mais un simple coppeau(69) ou me-
„ nubois; qu'il fait servir a l' epreuve que Vitruve propose.
„ Comme suivant cette idèe il se trouve embarassè des mots
„ *ferrum & ferramentum* qui suivent par apres, il a fallu qu'
„ au defaut du coppeau, qui ne lui pouvoit plus être d'aucun
„ usage, il ait mis a la place un couteau, ou une piece de fer,
„ pour achever cette epreuve. C'est ainsi que pour s'être trop
„ abandonnè à lui même il a perdu de vûë son Auteur, & qu'
„ au lieu de l'instrument *ascia* il en a substituè deux autres, qui
„ ne font point le même effet. En quoi il est d' autant moins
„ excusable, qu' il avoit des guides devant les yeux, entre
„ autres la Note de Philander, qui l'auroient pû conduire plus
„ sûrement. *Sumatur Ascia) Dolabra notum fabrorum materia-*
„ *riorum instrumentum quo asperitas dolatur & perpolitur.*
„ Ce Commentateur a crû s'en devoir tenir en cet endroit à la
„ signification naturelle, qui par elle même donne une idèe
„ si nette de la pensèe de l'Auteur, & de la methode qu' il a
„ voulu enseigner pour la preparation de la chaux. Mais je
„ m'apperçois que cette matiere deja si rebattuë me mene
„ plus loin que je n'avois resolu, lorsque j'ai commencè cette
„ lettre. Je la finis donc en vous assurant que je suis.

XXIIII. *Monsieur l'Ainè* iterum.

In iisdem Diar. Trevolt. mens. *Jun.* ann. 1715. art. 90. haec ex Monsieur l'Ainè de *Dedic. sub Ascia* sequuntur, quibus Valbonaesi modo productae scriptioni respondet. „ Pour ce
„ qui est de ma conjecture sur la formule *sub Ascia*, je l' estime
„ encore plus que je ne faisois, depuisque des personnes d'e-
„ ru-

(69) Perraultii Gallicam Vitruviani loci (VII. 2.) modo recitati interpretationem non pigebit adtexere. „ Mais pour connoistre si la chaux „ est bien eteinte & suffisamment „ detrempèe, il la faut couper avec „ un COPPEAV comme on fait le „ bois avec une COGNEE: car si le „ coppeau rencontre de petites pier„ res, c'est une marque, qu' elle „ n'est pas encore bien eteinte: de „ mesme si aprés y avoir fourrè un „ COVTEAV, on le retire net; ce„ la signifiera, qu' elle n'est pas as„ sez abbreuvèe, au lieu, que si la „ chaux est si grasse & si gluante, „ qu'elle s'y attache, on ne pourra „ plus douter, qu' elle ne soit assez „ bien detrempèe.

„ rudition & de bon goût paroiſſent l' approuver . A l'egard „ des difficultez qu'on y pourroit oppoſer ; l' obſcuritè qui eſt „ rèpanduë ſur cette matiere fournira ègalement des armes „ pour defendre ce ſentiment, comme pour l attaquer . C'eſt „ aſſez pour moi d'avoir dit quelque choſe de nouveau & de „ plauſible ſur une matiere auſſi difficile à traiter ; mais pour „ reſpondre un peu plus preciſement aux remarques, le mot „ *Aſcia* ſignifie non ſeulement un outil, dont ſe ſervoient les „ Charpentiers, mais auſſi un inſtrument de Maçon . Vitru„ ve eſt expreſſe pour ce dernier ſens ; car quand' il dit pour „ eprouver ſi la chaux eſt bien fusèe, *ſumatur aſcia* &c. il ne „ pretend pas ſans doute que le maçon ait recours au Char„ pentier pour lui emprunter cet inſtrument. Ils s' en ſer„ voient l'un & l'autre : le nom ètoit commun, mais la fi„ gure en ètoit differente. Celui de Charpentier eſt repreſentè „ dans Gruter pag.644.(70)citèe dans les remarques: celui de „ maçon eſt figurè ſour toutes les Inſcriptions où ſe lit la for„ mule *ſub Aſcia*, & cet inſtrument eſt repreſentè, comme „ un marteau de maçon, particulierement pag. 428. ſur un „ tombeau trouvè a Lyon,& pag.678.(71)ſur une autre inſcri„ ption . On peut confronter ces citations ; & on verra que „ la page 644. repreſente un inſtrument qui n'a point de rap„ port avec ceux des pages 428.& 678. j'avois oubliè dans ma „ diſſertation de marquer cette figure de la page 678. qui for„ tifie celle de la page 428. Ce but crochu & pointu de cet „ inſtrument, tel qu'il eſt repreſentè en ces deux endroits, „ montre qu'il peut ſervir à dètruire auſſi bien qu'à èdifier .

„ Je n'avois point ſongè au fragment d'inſcription de Pie„ rius ; je demuere d'accord qu'il pouvoit ſervir a ma pensèe, „ quoiqu'il ne me fût pas d'un grand ſecours, par les raiſons „ dont on ſe ſert dans les remarques (72)pour en affoiblir l'au„ toritè .

XXV. *Bernardus Monfauconius.*

Trevoltinis triumviris de ſcaena ſubductis, BERNARDE, ſuc-

(70) Pag. 644. tignariorum inſtrumenta delineantur.

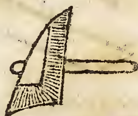
(71) De Gruteriaⁿis pag. 428. & 678. vide ſup. not.48.& 49.

(72) Harum notationum ſeu *remarques*, quarum in Trevoltinis hiſce triumviris eſt alibi mentio, nihil in *Trevoltinis Diariis* occurrit.

succedit par egregium Monachorum e Congr. S. Mauri (ex qua tamquam ex Equo Trojano tot virorum strenuissimorum centuriae prodierunt) Monfauconii, & alterius Anonymi. Verum quam dispari sunt ingenio! Ille (cui pietas & omnijuga eruditio *Quando ullum invenient parem?*) subactus judicio non nisi certa pro certis ponit; de dubiis ex sollemni judiciorum formula pronuntiat NON LIQVERE. At hic alter, nimium conjecturis indulget, quas pro rebus exploratis obtrudit; nihil non dicendo, & amplificando, non dico probabile, sed verum effici posse, ratus. A priore incipiam, qui & prior scripsit. Is to. V. *Antiquitatis Illustratae* (qui tomus an. 1722. prodiit) cap. V. pag. 107. haec habet. „ I. Inter epitaphia quaedam observan„ tur admodum singularia, in iis maxime inscriptionibus, quae „ Lugduni & in circumpositis provinciis eruuntur, apud In„ subres scil. & Allobrogas in Septimania; imo etiam Bono„ niae, quin & Romanam unam similem affert (73) Grut. „ pag. 698. & Moguntinam aliam (74.) pag. 556. In his ita„ que sepulcris Ascia quaedam repraesentatur, quae in epi„ taphio memoratur his verbis, *sub ascia dedicavit*, quae „ verba sic plena integraque aliquando scribuntur; aliquan„ do etiam a primis solum litteris designantur S. AS. D. Sunt „ etiam monumenta, in quibus ascia sola conspicitur, licet „ in epitaphio non memoretur, ut illa Romana, de qua supra; „ atque etiam lapis ille Lingonis repertus, cujus fragmentum „ so-

(73) Ea Romana inscriptio apud Grut. 698. 7. sic habet (asterisci autem heic & in sequentibus, ubi id opus, fines versuum notabunt: *Dis. Manibus * Cn. Ofillio. Cn. F. Quir. Pisoni * V. A. XXIII. M. IX. D. IX. * Cn. Offillio. Cn. F. Quir. Frugi. vix. A. XVII. M. II * Cn. Ofillius. Successus. & * Antonia. Restituta. parentes. filjs * pientissimis. fecerunt. et. sibi. et. suis * libertis. libertabusque : posterisque . eorum*. Inferne apposita est eadem asciae figura, quae pag. 49., nisi quod in versa.

(74) Moguntina in pago Fritzheim ap. Grut. 556. 7. talis est: *M. Petronius. C. F * Cla. Cele* mil. leg. XIIII. GE* (ea est *leg.* o XIIII. *Gemina*, quae & *Gemina Martia Victrix* dicta reperitur) *an. XX. stip. V** (stipendior. V) *H. S. est* C. Petronius frater* pie. F.* Supponitur hoc schema,

quod utrum pro ascia, uti putat Monfauc. sit habendum, ignoro. Jam vero illud primo versu CLA, *Claudiâ tribu* interpretare. Quod ib. sequitur CELE (nisi sit detritum R, ut sit cognomen *Celer*) notabit patriam, quae in militibus plerumque apponitur, auferendi casu, ante aut post cognomen, quod & interdum deest. Ita erit CELE*iâ* (quae Ptol. est Κέλεια) in Norico: idque potius, quam *Celemantia* in Germania, aut aliud ignobile oppidum a *Cele* incipiens.

„ solum supereſt, in quo crura viri cujuſpiam viſuntur, & in „ ima parte Aſcia, quae a ceterarum forma paulum (75.) deflectit: Sed ſunt illae aſciae in variis monumentis ita diſſimiles, & forma diſpares, ut haec etiam pro aſcia haberi poſſe videatur, ut aliae ejuſdem pene formae.

II. „ Aſcia hujuſmodi cum inſcriptione in monumentis „ bene multis comparet; quae longius eſſet referre; ſed ſatis „ erit a paucis annis detectam talem cum Aſcia inſcriptionem „ in medium adducere, in qua explicanda multi docti viri deſudarunt, quorum explicationes in diariis (*Trevoltina intelligit; ex quibus eas modo produximus*) eruditorum inſertae reperiuntur. Quoniam autem adhuc ſub judice lis eſt, ac „ nonniſi conjecturis poteſt tum inſcriptio tota explicari, „ tum cauſa dici, cur epitaphia illa ſub aſcia dedicarentur; „ nulla rejecta eorum, qui jam ſententiam dixere, opinione, „ meam hic paucis expromam. Inſcriptionem (76) ſic legendam eſſe probabiliter puto: *Dis manibus & memoriae aeternae: Hylati ſuo Dymachero ſive Aſſidario. Pugnavit ſepties, „ rude donatus ſemel. Ermais conjux conjugi Kariſſimo poni curavit, & ſub aſcia dedicavit.* Inter poſtrema verba appingitur aſcia. Quod ſpectat ad vocem, quam legi *Hylati ſuo* „ (77) nihil dubii eſt litteram illam in crucis ſimilitudinem „ effor-

(75) En inſtrumentum, quod inter viri crura delineat Mon-

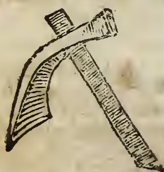

fauc., quod genus aſciae fuiſſe, praeſtare non auſim.

(76) Quae talis eſt: D. ET. MEMORIAE.M* (ſic primo verſu heic, & haud raro alibi; ita ut illud *Djs. Manibus* extrema primi verſus occupet, ſed ante omnia pronuntietur) AETERNAE. HYLATIS * DYMACHERO. SIVE* ASSIDARIO. P. VII: RV. I * ERMAIS. CONIVX. (heic

palma inſculpitur) CONIVGI. KARISSIMO * P. C. ET. S. AS: D: Haec aſciae icon infra exhibetur.

(77) Non HYLATI. SVO, (quippe ante S nullum eſt punctum, aut ſpatiolum; nec facile S. pro *ſuo* reperias, niſi forte in S. P. *ſua pec.* S. S. Q. *ſibi ſuiſque*, & ſiqua ſunt alia uſu trita) ſed HYLATIS caſu patrio. Fortaſſe ſoloecon illud offendit noſtrum, quod non belle genitivo dandi caſus ſubnectitur. Vitium id quidem ſermonis eſt, ſed ita paſſim in inſcriptionibus obvium, ut mirer poſſe quem-

„ efformatam ✠ esse litteras T & I. Sic etiam in secundo tomo, „ tabula 136. in voce Neptis, TI eodem prorsus modo depin- „ gitur. S vero sequens *SUO* exprimet, *Hylati suo*: hic mo- „ dus loquendi in epitaphiis non est insolitus.

„ *Dymachero sive Assidario*, in aliis inscriptionibus repe- „ rimus *Essedarium Dimachaerum*(78) certumque videtur heic „ *Assidario* (79) pro Essedario positum fuisse. Qui sunt legendis „ inscriptionibus assueti, hanc vocalium mutationem frequen- „ ter occurrere non ignorant; sic *Neptinus* pro *Neptunus* re- „ peritur; hic etiam Dymacherus per Y scribitur pro I. *Esse-* „ *darius Dimachaerus* is erat, qui in ludis publicis in Essedi de- „ cursione duobus gladiis cum alio pugnabat; ideoque in gla- „ diatorum numero censebatur. P. VII. significat, ni fallor, *Pu-* „ *gnavit* (80.) *septies*. RV. i. e. fortasse (81.) *Rude donatus* „ *semel*;

quemquam de eo dubitare. Imo & character proprius est sermonis ἰδιωτικοῦ, qui tum passim in elogiis, tum vero etiam interdum in Divinis Scriptoribus non sine quadam venusta simplicitate observatur; apud quos etiam talia σολοικοφανῆ reperias, ut illud *sive pro Tito* . . . *sive fratres nostri*, & alibi: quae inepte viri docti ad Hebraicos casus similiter desinentes referunt; quum revera peculiares ἰδιωτικοῦ sermonis stylique simplicissimi esse hujusmodi ἀντιπτώσεις, tot epigrammatum millia, abunde testentur.

(78) Quam vellem indicasset nobis Vir eximius, quibusnam in elogiis *Essedarium Dimachaerum* repererit sive conjunctim, sive etiam seorsum. Nam hucusque credideramus, *Essedariorum* quidem in Seneca, Suetonio, aliisq. Scriptoribus (non in titulis, quod sciam) διμαχαίρων autem non alibi quam in Artemidoro fieri mentionem. Ac ne Trevoltini illi quidem tresviri, qui in interpretanda *Hylatis* epigraphe certatim se exercuere, ullius (quantum meminisse possum; nec enim nunc librum ad manus habeo) tituli meminerunt, in quo sive *Essedar.* sive *Dimacher.* sit vola aut vestigium.

(79) *Assidario pro Essedario positum*) Non errore sed consilio; sicut tum de hac, tum de voce DYMACHERO demonstrabimus infra not. 83.

(80) *Pugnavit septies*) Si pugnas heic numerare epigrammatographo propositum fuit, legas censeo PVGNARVM (quod integrum in gladiatorum titulis reperi) SEPTEM. Sed adpicta palma suadet, victorias heic numerari. Lege ergo PALMARVM (quod in agitatorum elogiis interdum reperi) SEPTEM: idque longe plus est, quam PVGNAR. VII.

(81) Fort. *Rude donatus semel*) Si τὸ RV. heic *rudem* significat (quod, quamvis dubitante Montfauc., mihi perquam probabile fit; etsi nota RV. hoc significatu exemplo caret) tum legendum erit RVDIS VNIVS: quomodo legisse videtur Valbonaeius (in Diar. Trevolt. m. Jun. 1715. pag. 1564.) hujus lectionis fidem faciens ex Gruteriana 77. 8. quae talis est. *Deo. Marti. Aug. Callimorphus*. SECVNDA (pro *secundae*) RVDIS. V. S. L. M. i. e. *votum solvit libens merito*. Si erat, quum rudis pluries daretur; merito sit *pugnarum* aut *palmarum*, sic *rudium* numerus enotabatur.

For-

" *semel*; quam tamen lectionem non ut certam proferre au-
" sim. Quando gladiatores strenue rem gesserant, rude dona-
" bantur, seu virga, quae *rudis* appellabatur, a quo tempore
" ab hujusmodi certaminibus publice ineundis liberi erant,
" neque in ludis publicis iterum comparere tenebantur; si po-
" stea pugnarent, id arbitratu suo nullo cogente praestabant.
" Quantumvis autem cruentus & periculosus ille ludus esset;
" multi ex iis qui libertatem hujusmodi erant consecuti, mer-
" cede conducti in arenam iterum descendebant ibique pugna-
" bant. Finis inscriptionis est: *Ermais* (82) *conjux conjugi Ka-*
" *rissimo poni curavit, & sub ascia dedicavit* (83). Et vere ascia
" probe delineata hic conspicitur.

" III.

Fortassis illud dubitari possit, utrum essedarii (quos non collato gradu, sed de curru pugnasse volunt) rude donarentur. Verum nihilo minus, quam ceteros gladiatores donatos, testatur Suet. Claudio cap. 21., dum ait hunc principem cuidam *essedario*, *quum pro eo quatuor deprecarentur filii*, *magno omnium favore* indulsisse *rudem*. Accedit, quod quamvis Philargyrius ad III. Georg. v. 204. annotet; *Hinc & gladiatores essedarii dicuntur*, qui *curru certant*: tamen non semper eos de curru certasse, sed identidem collato pede, certissimum habeo, idque infra not. 83. demonstrabitur.

Postremo, quod supra monui, notam RV. ad *rudem* significandam exemplo carere, verissimum arbitror; sed satis, ut dixi, interpretatio *Rudis unius* fulcitur Gruteriana 77. 8. Ceterum in celebri tabula (in qua nomina Circensium equorum plurima, & alia id genus) apud Panvin. *de lud. Circ.* 1. 13. saepe τὸ RV (plerumq. conjunctim scriptum) reperitur, quod Onuphrius exponit *Rufo*.

(82) ERMAIS) Peccavit heic quidem scalptor, sublata aspiratione: sed cum multis peccavit. Ex solo Grut: haec suppetunt: ERMES. 483. 6. 881. 6. ERMETIO. 742. 3. ERMERO. 1028. 3. ERMAISCVS. 642. 1. ERMADION. 1142. 12. ERMIONE. 691. 2. M. ERMIVS. 251. Et haec quidem in derivatis ab Ἑρμῆς; nam in ceteris Graecis nominibus δασυνομένοις, Latine verò non aspiratis, exempla sunt in titulis, ὅσα κόνις. Scalptores isti nonnumquam Graeci erant, quibus nulla est in Alphabeto littera, quae τῷ H Latino respondeat: at erat antiquitus in Alphabeto Jonico ea littera. Sed frigida est defensio. Nam peccavit cum multis.

Unus ex Trevoltinis, ut huic incommodo succurreret, praecedens I in extremo versus superioris, voluit esse H. Deinde illud RV. sine nota numerica, interpretabatur *Rudiario*. Sed allata ex Grutero exempla, non esse sollicitandam lapidis scripturam monent.

(83) *Ad secundum versum inscription.*
Hylatis, nim. DYMACHE-
RO SIVE ASSIDARIO.

Et haec quidem *Hylatis* inscriptio tam multis eruditorum Gallorum (in primis trium illorum, quos ex Diar. Trevolt. produximus, deinde Monfauconii & Auctoris *de relig. Gallor.*) scriptis celebrata est; ut merito ei accini poetae illud possit *Cui non dictus Hylas*? Verum quis prohibet, quominus & nos in ejusdem *Hylatis* gratiam (praeter notata superius) aliquid uberioris symbolae conferamus?

Et quidem scriptura, quae perversa visa est Gallis, ea videtur mi-

hi

hi rectissima in illis duobus vocabulis DYMACHERO sive ASSIDARIO: Posterius errore lapicidae pro *essedario* positum putant. Quod minime credo. Nam pro A in eo vocabulo lapis iste & libri stant: pro E vero libri editi: nam vetera MSS. quid praeferant, ignoro) quorum incerta est scriptura. Lapidi ergo huic consentit Isidori glossarium, in quo reperitur: *Adsella: sella quadrijugis*. Posterius *Sella* fecit ut praecedens *Adseda* (quomodo scripserat auctor, & quomodo alicubi legit Cangius, qui utramque scriptionem *Adseda* & *Adsella* producit) legeretur & scriberetur *Acsella*. Ceterum feminino genere hoc vehiculum fuisse usurpatum, & Seneca epist. 56. & Jornandes in Gothicis cap. 2. ostendunt, qui *essedas* dixerunt. Postremo & Artemidorus auxilio veniet, qui non tantum A in prima syllaba vocabuli, sed & I in secunda tuebitur. Nam huic in II. ὀνειροκρ. 32. inter gladiatores nescio quis Αρμδάρειος adnumeratur. Jampridem Lipsius in II. Sat. 12. legendum esse Εσσεδάριος vidit. Ea non tam correctio, quam unius dictionis in aliam conflatae transmutatio videbatur. At ope hujus lapidis jam tuta est Lipsii medicina. Nam canina tantum littera in sibilum commutata, jam evadet Ασσιδάριος. Atque haec ASSIDARII scriptura favebit Bocharto, qui in Chan. pag. 622. 19. ab הסדן *baßedan* id vocabulum deducit. Favebit & iis qui ab *Adsidendo* derivant: sed labor est inutilis, quando vocabulum est Celticum, non Latinae originis. Porro quae pro *Assidarii* scriptura dixi; non eo pertinent, ut alteram *Essedarii* de sua possessione deturbem. Quam multae in barbaris vocibus, praesertim vocalium, alternationes! Utrumque recte scribatur, per me licebit.

Venio ad nomen alterum DYMACHERO, videndumque, num & ea vox, quemadmodum in saxo scalpitur, latenti Artemidori ulceri mederi possit. Non quaero de Pythagorica littera; quam sicuti recentiores grammatici ab hujus generis compositis removerunt, rati priorem compositionis partem esse adverb. Δὶς, non nomen δύο; sic verisimile est veterum nonnullos contrariam rationem secutos usurpasse τὸ Υ in prima horum compositorum syllaba, aut certe utroque id scriptum modo, prout regionis dialectus ferebat. Nunc de penultima syllaba disputo, de qua Galli cum scalptore expostulant, prave ab eo simplex E ibi caelatum fuisse; quando & etymon (eum enim *Dimachaerum* putant, qui duabus machaeris utatur: quod & in pictura exhibuit Lipsius ibid.) & Artemidori scriptio diphthongum ibi postulent.

At equidem pro lapidis scriptura vindicanda meam proponam conjecturam; magis id adeo experiundi causa, quam quod in augurali scientia mihi magnopere placeam. Et quidem, ut inde exordiar, illud SIVE, quod inter utramque vocem medium intercedit, certum heic esse συνωνυμίας indicium, qui Latinos scriptores novit, non dubitabit; nam SIVE disjunctivum non magis heic locum habet, quam in illa formula, *Hoc monumentum sive sepulchrum est* &c. Tantumdem igitur Latine esse ASSIDARIVS quantum Graece DYMACHERVS, illud SIVE prope clamitat. Tituli auctor quum Graecum nomen, quod erat ignotius, praeposuisset, existimavit (idque per SIVE ἐξηγητικόν) altero Latino *Assidarii* subjecto illud obscurius interpretari. Certe nisi *Dimacherus* idem prorsus sit, quod *Assidarius*; miraculo erit, cur Artemidori διμάχαιρος nusquam in Latinis scriptoribus compareat. Nunc nihil in eo silentio est mirabile. Quid enim Graeco nomine Latini uterentur, quando Latinum alterum *Assidarii* aut *Essedarii* suppetebat, usu tritissimum? Sed tamen antequam ultra progrediar, evellendus est scrupulus, qui ex cit. Artemidori loco ultro se offert; qui Auctor ubi Αρμδάρειον (qui nobis est *Assidarius*) memorasset; deinde, *Probatore* interjecto, ita demum ad

διμάχαιρον gradum facit. Annon igitur Artemidoro Assidarius diversus omnino a *διμαχαίρῳ* est? Verum, ut fatear, plus apud me valet lapidis hujus fides, in quo ea duo sunt unius gladiatorum generis nomina, quam vanissimi illius somniorum conjectoris. Quamquam ne hujus quidem fides periclitatur. Nam jam inde ab initio ejus capitis professus est, se somniorum conjectiones nominibus magis gladiatorum, quam rebus ipsis, accommodaturum. Ἐπειδὴ δὲ ἄνευ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν οὐκ ἔστι σαφῶς παραστῆσαι τὰς ἀποδέξεις, χρήσομαι καὶ τοῖς ὀνόμασιν. Quod verterem: *Quoniam autem, nisi nominibus ipsis productis, non est facile ostensa* (illud *ἀποδέξεις* vox est mea sententia somnialis, notatq. ni fallor id, quod Latini *ostensum* appellant: eaque notione *ostendendi* verbo utitur saepe Cyprianus & alii) *depromere, utar ejus rei appellationibus*. Deinde sic singula gladiatorum nomina percenset, tamquam de nominibus tantum sollicitus, de re parum. Sive ergo noster conjector ex duobus ejusdem rei nominibus diversa se posse putavit interpretamenta elicere; sive Graeculus ignoravit *assidarium* eumdem esse ac *διμάχαιρον*: hoc interim pro certo ponendum censeo, nutare non posse lapidis hujus fidem, qui voces duas illas pro eodem posuit.

Viso, vocabula haec esse *συνώνυμα*; & illud porro videamus utrum par idemque utrisque munus respondeat. Essedariorum gladiatorum peculiare fuit de essedo depugnare. Philargyrius ad Georg. III. *Gladiatores Essedarii dicuntur, qui curru certant*. In quo scholiastes ille unum dixit, quod omnes sciunt, eccur essedarii dicerentur, quia scil. de essedo depugnarent: alterum, quod ad ejus propositum nihil faciebat, tacuit, nim. eos nonnumquam de curru desiliisse, ac pedites decertasse. Posterius hoc visus est sibi ex epistola Senecae 29. elicuisse Lipsius in II. Sat. 12. in joco Graecini de Aristone philosopho, qui in gestatione disserebat. *De eodem* (Aristone) *quum consuleretur Jul. Graecinus vir egregius, quid sentiret; Non possum, inquit, tibi dicere: nescio enim, quid de gradu faciat: tamquam de essedario loqueretur*. Equidem, quamvis Schefferus (ratus, hos gladiatores numquam de essedo desiliisse) in II. vehic. 23. in contrariam partem invito Apolline torqueat hunc locum; Lipsii sententiae libens accedo; maxime ob hanc rationem, quae ita statim in oculos incurrit, ut vix sit, quin & aliis in mentem venerit. Nam Caesar in IV. B. G. 33. Britannorum Essedarios eleganter describens, ait: *Genus hoc est ex essedis pugnae. Primo per omnes partes perequitant, & tela conjiciunt, atque ipso terrore equorum & strepitu rotarum ordines plerumque perturbant; & quum se inter equitum turmas insinuavere, ex essedis desiliunt, & pedibus praeliantur. Aurigae interim paullum e praelio excedunt* &c. Sic justi illi Essedarii justo in praelio depugnabant. An putamus istos imaginarios (gladiatores essedarios intelligo) aliter in gladiatorio munere depraeliatos? Non credo; qui sciam, gladiatores, eos maxime, qui nationis alicujus nomen gererent, uti *Samnites*, *Thraces* &c. sua arma & suum pugnandi genus, quoad fieri poterat, ex illa natione petitum retinuisse. Ergo hoc erat Essedariorum peculiare, quod modo de essedo, modo pedibus congrederentur. At idem prorsus & *Dimacherus* sine diphthongo (quomodo in hoc saxo scribitur) significat. Sane Lipsius in II. Sat. secutus vulgatam Artemidori scripturam, id vocabulum a duabus machaeris adsciscit; itaque hos gladiatores, quasi totidem Homericos Asteropaeos, *ἀμφιδεξίους* scil., in sua tabella depinxit. Id post Lipsium tum Trevoltini tresviri, quos saepe laudavi, tum alii eruditi Galli statim arripuerunt. At equidem pro lapidis scriptura steterim, & Artemidorum non semel a librariis nefanda passum, heic quoque ex hoc lapide sanandum, crediderim. Sane ut a *βλάβη βλαβερὸς*, & a *τρυφὴ τρυφερὸς*; sic a

μάχη

III. „ Quaeritur autem, cur hujusmodi instrumentum in „ monumentis sepulcralibus poneretur, & cur sub hoc instru- „ mento illa dedicarentur. Hic opinionum facta sunt divortia: „ nec mirum; veram nempe hujusce rei causam attingere non „ ita facile fuerit. Lex XII. tabb. sic habet: *Rogum ascia ne po-* „ *lito*. Hae XII. tabb. leges non semper observatae fuerunt: „ hac de re convenit inter omnes: Multi hic quasi augurando „ sententiam dixere, nullusque fortasse rem acu tetigit. Ab „ omnibus autem exploditur opinio Chorerii, sic a Sponio „ allata & laudata: *Chorerius qui antiquitates Viennae Allo-* „ *brogum descripsit*, inquit Sponius, *ingeniose haec explicat;* „ σκιά *inquit Graece significat umbra, unde fit* ἄσκια *& Lati-* „ *ne Ascia, locus umbra vacuus, & in simili loco aperto, & um-* „ *bra*

μάχῃ erat μαχερός: quod vocabulum ut simplex inusitatum fuerit, at compositum certe διμαχερός dici consuevisse, lapis hic docet. Is erat, qui duplici pugnae genere utebatur, modo de curru, modo collato gradu, eo ritu modoque quo ad Ilium decertabant heroes. Id autem in aurigatione & vectatione διμαχεροὶ erant, quod in equitibus διμάχαι, ii scil. qui pro loco vel equites vel pedites erant. Hesychius: Διμάχαι· οἱ λεγόμενοι ἄμιπποι οἵτινες ὅτε μὲν πεζῇ, ὅτε δ' ἐφ' ἵππων μάχονται. *Dimachae, qui & Amippi* (fort. *aphippi*, ut ἄφιπποι sint, qui ab equis desilire sunt assueti) *dicuntur, qui modo pedites, modo equites se gerunt*. Sed copiosior est Jul. Pollux in I. cap. 10. 132. Ἦν δέ τι καὶ ἕτερον εἶδος ἱππέων, Διμάχαι, Ἀλεξάνδρου τὸ εὕρημα, κουφοτέραν πεζοῦ ὁπλίτου, καὶ βαρυτέραν ἱππέως ἔχοντες σκευὴν, ἐξησκημένοι πρὸς ἄμφω, καὶ τὴν ἐκ γῆς, καὶ τὴν ἀφ' ἵππου μάχην. ὅπως ἂν &c. *Fuit & aliud genus equitum, Dimachae, Alexandri inventum, leviorem peditis, gravioremque equitis armaturam gerentes, ad utramque pedestrem & equestrem pugnam comparati, prout locus suadebat; ne Lydium incommodum paterentur* (de quo Herodotus Musa I. Xen. in VII. παιδείας, quando equitatus Lydis inutilis evasit adversus Cyrum, qui immissis camelis equos proturbaverat) *sed equum quidem famulus, qui ad hoc ministerium subsequebatur, excipiebat: at ille ex equo desiliens pedestrem pugnam inibat*. Ergo uti dicebam, sicuti διμάχης modo de equo, modo de gradu pugnabat; sic & Assidarius (qui utrumque pro loco implebat, ut de curru se in pedes, ubi res ferret, proriperet, & pedibus congrederetur) ob eamdem rationem διμάχης, & peculiari dialecto διμαχερὸς appellabatur. Ut ad Artemidorum redeam; viderint, quibus est facultas, num scripti antiquitus libri diphthongum, an simplex E, in eo vocabulo exhibeant. Ceterum nihil proclivius fuit, quam ut sive antiqui librarii, sive nostri editores, rati id nomen a *machaera* venire, se gratiam inituros ab hoc scriptore putarent, si pro E diphthongum reponerent.

Par ergo, quod initio proposueram, utrique vocabulo subjecta est notio: par *Assidario* & *Dimachero* munus: recta est scriptura lapidis: & Artemidorus ex hoc saxo, ut in *Assidarii*, sic & in *Dimacheri* scriptione restituendus. Sed conjecturarum satis.

„ *bra vacuo haec monumenta collocabantur.*

„ Fabrettus putat, Asciam in his monumentis exhibi-
„ tam non esse dolabrum ad ligna caedenda & expolienda, sed
„ ad expoliendas strues lateritias. Inopes solum iis usos existi-
„ mat, qui lateritia tantum habent sepulcra, quod etiam
„ significabant, quum instrumenti hujusmodi schema sepulcris
„ apponerent, ac dicerent, se *sub ascia* monumentum *dedica-*
„ *visse*. Verum haec explicatio statim ruit, quandoquidem cer-
„ tum est, monumenta illa plerumque lapidea, non lateritia
„ fuisse. Certe nihil potest sine periculo errandi de re tam ob-
„ scura dici; ex iis omnibus explicationibus, quae hactenus
„ prodiere, nullam mihi arridere fateor. Nec puto, rem claram
„ evadere posse, donec aliquod monumentum eruatur, quod
„ tam obscurae rei lucem afferat.

XXVI. *Auctor de Religione Gallorum.*

Sub haec anno 1727. opus eruditum Parisiis prodiit, duobus tomis comprehensum Auctore Anonymo (84) Monacho Congregationis S. Mauri, cui praescribitur index *La Religion des Gaulois*. Is auctor lib. V. cap. 5. & 6. copiose & accurate de ea formula sic agit, ut priore capite aliorum sententias referat ac refellat, posteriore suam proponat atque argumentis stabiliat.

Ergo cap. V. postquam Chorerii & Fabretti (tacito utriusque nomine) placita confutasset, deinde & recitata Mabillonii sententia, ad extremum de Menetrierio sic exorditur. „ Il y
„ a un autre sentiment, qui frappe d'abord, & qui merite
„ d'avoir ici sa place; il est du P. Menetrier (Hist. de Lion p. 52.
„ & seq.) qui le donne comme ne souffrant aucune difficultè.
„ L'Instrument, dit-il, representè sur les tombeaux des Pa-
„ yens n'est pas une hache ni une doloire a couper & aplanir
„ le bois, mais une gâche a dètremper la chaux (ce sentiment
„ est celui de M. Fabretti rapportè par le P. Mabillon, qui le
„ combat, *ubi supra*.) que l'on nomme à Paris un rabot, & en
„ terme de blason un rustre, du mot Latin *rutrum* ou *rutabu-*
„ *lum.*

(84) Nec sane in pervestigando auctoris nomine laborandum censui: quoniam is, quisquis fuit, ubi veterum pictorum exemplo, opus jam perfectum in pergula transeuntibus proposuisset, ipse post pergulam latere voluit; liberiora nimirum de se judicia eliciturus.

„ *lum*. Vitruve nomme cet instrument *ascia*, dont il dit que
„ l'on se sert à gâcher la chaux, & le mortier, *macerata calx*
„ *ascia dolatur*, dit il au Livre septième de l' Architecture
„ chap. 2. & c' est de ce mot *ascia* que l'on a fait le terme de
„ gâcher. C'ètoit donc, ajoute-t-il, la coutume, quand on
„ consacroit ces tombeaux aux dieux Manes, que celui qui
„ faisoit cette Dedicace, prenoit du mortier avec une gache, &
„ la mettoit le premier avec ceremonie dans le creux, sur le
„ quel on vouloit placer ce tombeau; ceremonie qu'on a rete-
„ nue, quand on met les premieres pierres des Eglises, des
„ Mona eres, des Palais, & des autres edifices publics, où les
„ Princes, les Prelats & les Magistrats, avec une truelle d'ar-
„ gent prennent du mortier, & en font l' assise de cette pre-
„ miere pierre. Voilà le mystere de ces paroles *sub Ascia dedi-*
„ *care*, qui avoit èchappè à tous nos savans. I. Cependant
„ quand on vient a l'examiner de près, on trouve qu'il ne se
„ soutient point . . . car en fin il est sur que le rabot ou gache
„ du P. Menetrier doit toujours avoir eu un manche infini-
„ ment plus long que l'*ascia* ne l'a dans aucun des monumens,
„ qui ont paru jusqu'ici. II. D'ailleurs on ne persuadera ja-
„ mais qui que ce soit, qu'il ait ètè possible en aucun pays,
„ de se servir du rabot ou gache pour prendre du mortier, &
„ observer la ceremonie dont parle le Pere Menetrier; la lon-
„ gueur que devoit avoir le manche de l'*Ascia*, & toute la fi-
„ gure de l' *ascia* meme, ne permettoient point de l' emploier
„ à cet usage. III. Le rabot ou gache des maçons Gaulois peut
„ il avoir eu la figure de l'ascia des sepulcres? comme c'est
„ une chose, dont les yeux peuvent mieux juger que tout ce
„ qu'on pourroit dire; qu' on examine, qu' on compare bien
„ tout ensemble; & l'on verra qu'il etoit moralement impos-
„ sible que l'*ascia* servit a detremper la chaux. IV. Qui a dit
„ au P. Menetrier que le rabot ou gache dès maçons Gaulois
„ etoit de fer, & non de bois; comme il l'est dans la plupart
„ de nos Provinces? V. Pour l'autoritè de Vitruve, elle ne fait
„ rien ici: cet Auteur est reconnu pour avoir fait une infinitè
„ de mots nouveaux, & il n'est gueres personne qui voulut ga-
„ rantir *ascia* pour un bon mot Latin dans le sens du P. Me-
„ netrier. VI. Bien plus, c'est que Vitruve n'a jamais dit qu'
„ il y eut un outil de maçon, qui fut nommè *ascia*; & c'est abu-

 „ ser

„ ſer etrangement du texte de cet Auteur . Pour ſe convain-
„ cre de ce que je dis , on n'a , qu'à conſulter Vitruve lui-me-
„ me : on trouve d'abord que jamais Auteur ne fut plus mal
„ entendu . Il parle de la preparation de la chaux pour le
„ ſtuc & les enduits en ces termes : (VII. 2.) *Cum autem*
„ *habita erit ratio macerationis* , &c. (*Reliqua loci Vitruv. vide ſup. in Valbonæſo pag.* 58. *num.* 6.) „ Pour connoi-
„ tre , dit Vitruve , ſi la chaux eſt bien èteinte , bien fu-
„ sèe, & bien temperèe, il faut paſſer deſſus un rabot (Mon-
„ ſieur Perrault appelle cet outil un Coupeau. *Voyez l'endroit)*
„ mais quel rabot ? Celui qui fait le meme effet ſur la chaux,
„ que la doloire fait ſur le bois. VII. En fin qu'a de remar-
„ quable le rabot des maçons pour entrer dans une des plus
„ ſerieuſes ceremonies de nos ancetres, preferablement a tant
„ d'autres inſtrumens , & outils bien plus nobles , du moins
„ plus autoriſez par l'uſage & la Religion ? (85)

Poſtremo Trevoltinorum ſententiis recitatis , ad ultimum obſervat „ que parmis le grand nombre de tom-
„ beaux qui ſont conſacrez *ſub aſcia* ; les uns contiennent tout
„ a la fois la formule de la dedicace , & la figure de l'*aſcia* : les
„ au-

(85) Anonymum cum Menetr. conferenti mirari ſubiit , cur ille in poſteriorem Jeſuitae ſententiam (pag. 52. *Hiſt. Lugd.* propoſitam) tantus inſurgat ; de altera interim, quam bonus Menetr. *Praepar.* ad Hiſt. Lugd. expoſuerat , prorſus ſileat . Quid dico ſileat ? Imo hanc alteram buccis crepantibus cap.ſeq. eloquitur , ſed ita ut ſibi auctori magnifice vindicet, nulla cum mentione Menetrierii , quocum habet omnia communia , tum ſententiam , tum fundamenta ſententiae.

Sed facilis eſt defenſio . Jeſuita , qui opinionem ſuam in *Praepar.* traditam , poſtea in Hiſt. retractaſſet (nam certe qui diverſam a priore docet , priorem jam revocavit : & ſane illam in *Praepar.* traditam , fuiſſe prius ſcriptam , quam quae in *Hiſtoria* , colliges ſupra in Menetr. pag.21. verſu 11.) illam priorem tacite a ſe abdicavit , & pro derelicto habuit . Derelicta autem ſunt ἀδέσποτα , & primo invadenti acquiruntur.

Aut ſi ea defenſione uti nolet ; erit parata altera . Nam , opinor , Anonymus , qui Lugdun. hiſtoriam vidit, Praeparationē hiſtoriae praeviam non vidit : tum non tantum eadem prorſus opinio Benedictino huic,quae antea Jeſuitae,in mentem venit , verum etiam omnes ratiunculae , quas ille occupaverat . Quo minus mirari debes , ſi noſter Anonymus athleticas illas in inſcriptionibus pugilum formulas uſurpet , ſe ΠΡΩΤΟΝ ΚΑΙ ΜΟΝΟΝ &c. hoc omnibus ignoratum aenigma e tenebris eruiſſe . Tales nimirum plures inventores aetas haec noſtra profert : quibus ſi priorem auctorem opponas , protinus in eadem ſe veſtigia , in quae ante alii, incurriſſe nullo monſtrante ajunt: tum ſancte ajentibus ſancte creditur . Quid enim in his non gratificemur?

,, autres n'ont que l'*afcia* feule, fans la formule de la dedicace: ,, au contraire fur d'autres la formule de la confecration eft ,, bien exprimèe, mais fans nul veftige de l'*afcia*. D'où il ,, paroit qu'on peut raifonnablement inferer, qu'il peut y ,, avoir des tombeaux, qui ont ètè fort bien confacrez *fub* ,, *afcia*, quoiqu'ils ne portent point de marques de l'afcia, ni ,, de la formule de la confecration.

Chap.VI. L'Afcia des fepulcres eft veritablement une hoüe ou ,, *marre. Les Gaulois en avoient de plufieurs fortes. Cippe de* ,, *marbre confacrè SUB ASCIA. Cette confecration avoit grand* ,, *rapport avec celle des fondations des Villes.*

,, 1. L'Auteur de l'Antiquitè expliquèe a fait un chapitre ,, expres (*tom.V.p.*10 .) pour tâcher de bien expliquer ce que ,, c'etoit que fub afcia dedicare, & fans donner aucun fenti- ,, ment auquel on put s'arreter, il conclut en difant qu'il fal- ,, loit attendre qu'on deterrât quelque nouveau fepulcre, dont ,, on pût tirer les eclairciffemens neceffaires. La modeftie d'un ,, sì grand homme devroit etre notre modelle, & notre regle: ,, mais le danger qu'il y a d'attendre toujours inutilement ou ,, du moins trop long-temps, nous a portez à propofer ici ,, une opinion, qui nous paroit etre non-feulement bien ,, mieux fondèe que toutes celles qu'on a inventèes, mais en- ,, core la feule vraye.

,, 2. L'*Afcia* que l'on a pris jufqu'ici pour une doloire, & ,, un outil de charpentier ou de maçon, n'eft rien moins que ,, cela; du moins dans le fens qu'on l'a entendu jufqu'ici: c'eft ,, au contraire un'inftrument a remuer la terre, & qui revient ,, à la houe & marre de nos vignerons. En effet, ces marres, ,, ces houes ont encore l'air & la figure de l'*afcia* des fepulcres; ,, auffi ont-elles retenu leur ancien nom dans le Languedoc, ,, où on les appelle *affados* ou *aiffados*, mot qui eft vifiblement ,, dèrivè d'*afcia*. (86)

,, 3. Il ne faut point croire, que l'*afcia*, qui fervoit a la ,, dedicace ou confecration des fepulcres de nos ancetres, fut ,, un inftrument ordinaire; c'ètoit au contraire un outil par-

,, ticu-

(86) Confer hoc Anonymi fegmentum cum Menetr. fupra pag.20. ver. antep. ubi, quod Nofter heic appellat: *Houe & un' inftrument a remuer la terre*, ille vocaverat *un Hoyau propre a remuer la terre.* Vide eumd. Menetr. fup. pag.21. num. 3. 4. 5.

„ ticulier, & consacrè à creuser la terre en vûë d'èriger des
„ sèpulcres. Cela est evident par une lettre de Sidonius (87) Apollinaris à son neveu (lib. 3. ep. 12.) où il raconte qu'etant
„ parti de Lion pour se rendre à Clermont en Auvergne, il
„ vit d'une èminence que le champ où ètoit le sepulcre de son
„ ayeul, qui avoit ètè Prèfet du Pretoire de Gaules, au commencement du cinquième siècle, & qui auoit embrasse le Christianisme, ètoit profanè non seulement par les ossemens des
„ gens, qu'on y venoit enterrer tous les jours, mais encore
„ par les cendres qui provenoient des buchers: qu'il fremit a
„ ce spectacle, & que ne pouvant souffrir de voir de ses propres
„ yeux des ouvriers travailler actuellement a faire des creux,
„ & des fosses pour elever là de nouveaux sepulcres; il courut
„ sur eux, les chargea, & vengea sur le sepulcre même de son
„ ayeul l'affront, qu'on lui faisoit de le confondre avec des
„ payens, & d'autres gens voulgaires. Or il est à remarquer
„ que Sidonius appelle l'instrument, dont se servoient ces
„ ouvriers pour creuser la terre *Rastrum funebre*, qui n'est &
„ ne peut-etre que l'*ascia* des Inscriptions: ce qui d'une part
„ merite d'autant plus d'ètre observè, qu'il s'agit dans cette
„ lettre d'un sepulcre des environs de Lion, d'où nous viennent la plus grande partie des monumens, qui parlent de
„ l'*ascia*: & que de l'autre *Rastrum* grammaticalement signifie dans Terence, Columelle, Pline, Caton & autres anciens
„ un outil qui sert à remuer, creuser, ou labourer la terre.

„ 4. Mais ce qui fait encore mieux voir que l'*ascia* est ce même instrument, c'est ce proverbe si frequent (88) dans les Auteurs Latins (*Petron. Apul*) *Ipse mihi asciam in crus* (89) *impegi*;
„ je me

(87) Totum hunc Sidonii locum produxerat & argumento accommodaverat Menetr. quem vide sup. pag. 25. num. 2. Sed quod is locus priori Menetr. sententiae magis faveret; laudo, quod illum in rem suam jure suo vertit Anonymus. Ceterum Sidonii *Rastrum funebre* esse *Asciam*, de qua quaerimus, credat qui volet.

(88) *Si frequent dans les Auteurs Latins*] Quum haec audis, putabis, aliquot Auctorum decadas esse mox producendas. Tamen Petronium tantum & Appuleium laudat. Ex his duobus, in Petronio neque vola neque vestigium illius paroemiae: nisi Anonymus nova exspectet fragmenta Traguriana. Itaque instar omnium unus restat Appuleius; cujus tamen verba longe sunt alia. Nam

(89) Appulei locus est in III. de Asino in haec verba: *Meque sponte asciam cruribus meis illidere compellis.*

„ je me ſuis donnè moi-mème un coup de houe à la jambe ;
„ c'eſt preciſemet ce qui arrive ſouvent a ceux qui ſe ſervent
„ de la houe; parce que cet inſtrument eſt difficile à manier:
„ car I. Son manche eſt fort court. II. Le fer au contraire eſt
„ ou auſſi long ou plus long que le manche. III. Ce fer eſt ſi
„ recourbè, qu'il eſt preſque parallele au manche même, & dans
„ ce cas ſi l'on ne meſure bien ſon coup, au lieu de donner en
„ terre, la hoüe porte infailliblement ſur la jambe de celui
„ qui la tient; ainſi on ſe bleſſe ſoi-meme ſans pouvoir en re-
„ jetter la faute ſur d'autres; ce qui eſt le vrai ſens du (90)
„ proverbe.

„ 5. Toutes ces preuves conduiſent a la vraye intelligence
„ de la Loi des douze Tables, *Rogum aſcia ne poleito*; pourvu
„ qu'on obſerve que ces loix furent toutes dreſsèes dans le tems
„ que les Romains parloient encore Grec, en tout, ou en partie.
„ Ainſi tous les mots qui compoſent notre Loi ſont purs Grecs
„ & non Latins. *Rogus* n'eſt point un bucher, mais une ou-
„ verture, une foſſe, Ρωγὸς ou Ρωγμὸς; l'*aſcia* n'eſt ni une *ha-*
„ *che*, ni une *doloire*, ni une *ſcie*, ni une *gache*, mais une *mar-*
„ *re* ou une *hoüe*; & vient de ἀσκῶ, ou ἀσκέω travailler, cultiver,
„ chercher avec travail, operer. *Poleito* ne vient point non
„ plus du Latin *polire*, qui ſignifie polir, rendre uni; mais de
„ πολέω

(90) Ut paroemialem aſciam de ligone interpretaretur, *ſponte aſciam cruribus ſuis illiſit*. Argumenta Anonymi eo redeunt. Aſcia in ſepulcris ſcalpta (quam fuiſſe ligonis genus, aut aliud ſarritorium inſtrumentum, jam videlicet ſibi ſumſerat) perbrevi eſt manubrio, (nam quod vult, brevius ei manubrium, quam ferrum, nemo id ei accredet eorum qui ea monumenta oculis uſurparunt) adhaec ferrum habet Manubrio fere παράλληλον. Ex his incommodis ſequitur, vix fieri potuiſſe, quin eam facile foſſor cruribus ſuis illideret. At ex his Anonymi προλεγομένοις hoc alterum ſponte fluit, nim. aſciam in ſepulcris ſcalptam quidvis potius fuiſſe, quam ſive ſarculum ſive ligonem, ſive inſtrumentum ad eruendam terram: quandoquidem ſi ad humum egerendam eo ferramento uti voluiſſent, non poterant illud non cruribus illidere. Aut ſi revera illo ferramento in tumulis obvio ad fodiendum uti voluiſſent; quanti hoc erat laboris manubrium producere, & ferrum divaricare; ne foſſor aſciam cruribus illideret?

Jam vero adagium quod ſpectat: adjungam Hadr. Junii interpretationem. *Proverbiali ſchemate de eo dicitur, qui ſibi ipſi malum arceſſit deditâ opera aut temeritate quapiam. Translatum videtur a fabula quae memorat Lycurgum Thracem ſuccidendis vinetis intentum crura ſibi amputaſſe, impacta ſecuri . . . . . Eſt a. aſcia fabrile inſtrumentum ad caedendam materiam comparatum: cujus inventio Daedalo attribuitur a Plinio. Simili metaphora Cic. dixit in or. pro Plancio: Infligere ſecurim pro damnum afferre.*

„ πολέω labouser, faire des sillons, hercer, remuer, travailler
„ la terre, c'est aussi dans ce sens que les Grecs disoient, δίπολος
„ γῆ καὶ τρίπολος, un champ labourè deux, & trois fois. Sur ce
„ pied cette celebre Loi, qui a mis les Antiquaires des derniers
„ siecles a la torture, portoit defense aux Romains de creuser
„ des fosses aux morts avec aucun instrument de fer ou d'ai-
„ rain, tel qu' ètoit l' *ascia* dont nous parlons (91) Les Au-
„ teurs de cette Loi ne faisoient que suivre une tradition, *des*
„ *tems les plus reculez, qui ne souffroit point que les outils, où*
„ *il entroit de ces sortes de metaux servissent a la construction*
„ *des sepulcres (Etymol. Magn. in* Ηρία: Τὸ παλαιὸν, ἐν τοῖς
„ κοιλώμασι τῆς γῆς ἔθαπτον, μήτε σιδήρῳ μήτε χαλκῷ κεχρημένοι) *On*
„ *choisissoit un lieu creux : le mort ètoit jettè dans ce creux, &*
„ *on le couvroit indifferemment avec les mains de terre & de*
„ *pierres, sans le secours d'aucune ascia.* (92)

„ 6. Voila

(91) Ἔσπετε νῦν μοι Μοῦσαι &c. non enim nisi rite prius invocata Musa, ad tam mirifica ab Anonymo detecta mysteria commentari possum. Miseret me Ciceronis, qui legis hujus aliarumque sepulcralium una productarum sententiam ignoraverit, dum eas ad minuendos sumptus (qui certe in dolanda pyra, mox statim arsura, supervacanei videbantur) comparatas tradit. *Jam cetera (ait in II. de Leg:23.) in XII. minuendi sumptus lamentationesque funeris, translata de Solonis legibus.* HOC PLVS *inquit* NE FACITO. ROGVM ASCIA NE POLITO. At si Graece scisset Tullius, quantum Anonymus (qua lingua videlicet decemvirali aevo Romulidae loquebantur, si Nostro credimus: vide initio hujus num. 5. versu 4.) longe aliam sententiam ex XII. extudisset, tum heic, tum in ceteris fragmentis, quae is passim adspergit. Ceterum rogandus est Noster, ac magnopere obtestandus, ut quidquid fragmentorum superest e XII., pergat eadem felicitate ex Graeco fonte interpretari; deinde & Saliare carmen, & quidquid aliud apud cascos Romanorum usurpabatur, a se expositum publici juris faciat.

(92) In Etymologici loco interpretando pari felicitate versatur. Totus Etymologici locus in Ηρία sic habet. Ubi quid id vocabulum προπαροξυτόνως significet, adnotasset; haec statim adtexuit: παροξυτόνως δὲ (σημαίνει) τοὺς τάφους, παρὰ τὴν ἔραν. τὸ γὰρ παλαιὸν ἐν τοῖς κοιλώμασι τῆς γῆς ἔθαπτον, μήτε σιδήρῳ, μήτε χαλκῷ κεχρημένοι· ἢ παρὰ τὸν ἀέρα, ἤγουν τὸν ἐπικείμενον σκότον τοῖς τεθνεῶσι· i. e. Ηρία *penacutum sepulchra significat, ab* ἔρα *i. e. terra. Nam antiquitus in terrae cavis sepeliebant, neque ferramento neque aereo instrumento usi. Sive ab* ἀήρ, *qua tenebras significat, ob incumbentem scil. mortuis caliginem.* Similia in Suida reperies; qui & originem ab ἔρα notat, & quosdam epigr. locos producit, ubi id vocabulum pro terreis sepulcris usurpatur. Itaque hucusque credideramus, hoc sibi velle Etymologum, sepulcra Graecis iccirco ἠρία (quod voc. a terra deducitur) fuisse appellata, quia antiqui mortuos in terra defodiebant, non vero in editis Mausoleis; cujus rei hoc argumentum affert;

„ 6. Voila enfin la ſignification de l'*aſcia* des pierres ſe„ pulcrales èclaircie & fixèe : mais ce n'eſt pas tout ; les Gau„ lois avoient des *aſcia* de deux ſortes, ſelon la difference ou la „ qualitè du terrain où ils conſtruiſoient leurs tombeaux: ſi c'è„ toit dans un champ, ou lieu pierreux, ils ſe ſervoient d'une *a*„ *ſcia* ou outil pointu & acerè, comme un pic dès maçons, ter„ raſſiers ou pionniers d'aujourd'hui : ſi c'etoit dans une bonne „ terre, ils employoieēt pour l'ouvrir une *aſcia* ou inſtrument de „ fer, large & plat, cōme une *bèche* qui ſeroit renversè, ou comme „ une *houe recourbèe*, dont les vignerons ſe ſervent encore pour „ travailler les vignes. Cette derniere forme d'*aſcia* eſt fort en „ vogue dans le Languedoc, où elle a le nom d'*aſſado*, comme „ je l'ai dèja dit. Je n'ai decrit juſqu' ici que le cotè de l'*aſcia*, „ qui ſervoit a remuer, & creuſer la terre, qui etoit en effet le „ plus conſiderable; l'autre qui repondit au premier, & qui „ croiſſoit ſur le manche comme un marteau, avoit auſſi la fi„ gure d'une moitiè de *marteau*, & il ſervoit a briſer les poin„ tes de roc vif, qui avançoient dans la foſſe qu'on creuſoit, „ ou à faire tomber & amener les pierres & les cailloux, qui „ faiſoient le meme effet, & n'etoient qu' à demi dècouverts.

„ 7. Ces deux ſortes d'*Aſcia* ſe trouvent ſouvent gravèes „ ſur

affert; quia neque ferramento neque aeramento ad ſtruendas hujus modi ſepulcrorum moles utebantur. Non vetari credebam ligonem ad egerendam terram, ſed tot ferramentorum apparatum, quibus ad Mauſolea erigenda opus erat. Nec aliud ex Suida colligebam: *Ποία· οἱ τάφοι· φασὶ δέ τινες κοινότερον μὲν πάντας τοὺς τάφους οὕτως ὀνομάζεσθαι· κατ' ἐξαίρετον δὲ τοὺς μὴ ἐν ὕψει ᾠκοδομημένους*. Ubi ait, *univerſe quidem eo vocabulo omnia ſepulcra notari, ſpecialiter vero non in ſublime erecta*, ſed terrea. Nunc, ubi novus ignoratarum antea religionum indagator prodiit, docemur alia omnia. Nimirum enim hoc ad ſepulcrorum leges pertinebat, terram ferramento ullo eruere ne liceret: in oblatos caſu cavos mortui conjiciendi erant (*on choiſiſſoit un lieu creux* &c.) aut ſi nullus cavus ſeſe offerret, quid aliud reſtabat, niſi ut arceſſerent

Canidiam pedibus nudis, paſſoque capillo,
Cum Sagana majore ululantem
(quibus penſi eſſet) *ſcalpere terram*
Unguibus?

Nunc quaeramus ex Anonymo Caſſii illud, CUI BONO? Cui bono, inquam, inauditas XII. tabb. interpretationes novaſque funerum & ſepulcrorum leges procudit, & caelum terrae commiſcet? ut argumento ſuo ſerviat, inquis. Minime omnium. Imo ut hypotheſim ſuam confodiat. Non alio certe quae comportavit, pertinent, niſi ut intelligatur, vetitum fuiſſe aſciae ſarritoriae uſum in re ſepulcrali. En iterum ſarritoriam aſciam, quam tanto molimine in ſepulcrales religiones invitam infert, elabi ſibi de manibus patitur: nec hoc ſatis: etiam *ſponte cruribus ſuis illidit*.

„ sur les sèpulcres des Gaulois : on voit la premiere non-seule-
„ ment sur la pierre & l'Inscription de S. Ferriol, dont nous
„ avons parlè, & qui fut prise pour une Croix; mais encore
„ au-dessus d'une Inscription trouvèe a Lyon, que Gruter nous
„ a donnèe *pag*. 428. 10. (93) L'autre *ascia* est aussi dans plu-
„ sieurs anciens Monumens de Lion, principalement dans ce-
„ lui qu' a donnè le P. Menetrier dans l'Histoire qu'il a fait de
„ cette Ville, & qui nous allons donner d' aprés lui. Ce qu'on
„ ne doit pas passer sans ètrè remarquè, c' est que l'*ascia* de ce
„ tombeau, s'est presque conservèe autant pour la forme que
„ pour le nom, dans l'outil dont nos vinaigriers & tonneliers se
„ servent pour couper par un cotè les fossets, & par l'autre
„ pour mettre & ôter les bondons. Ce qui peut servir à enten-
„ dre la maniere dont les Gaulois se servoient de leur *ascia*:
„ c'est-à-dire, qu' ils fouissoient, creusoient & remouoient la
„ terre par le cotè de l'*ascia* qui repond a celui de l'aissette,
„ avec le quel les tonneliers coupent les fossets, & qu'ils ap-
„ pellent tranchant; & qu'ils brisoient les rocs & les cailloux,
„ ou faisoient èbouler la terre, par celui qui repond à celui
„ qui sert aux tonneliers à enfoncer ou oter les bondons; qui
„ porte chez eux le nom de tête. La distinction des deux parties
„ de la hoüe ou marre des Anciens, est necessaire pour bien
„ entendre ces paroles du Pseaume 73. *In securi & ascia deje-*
„ *cerunt eam*, que l'on traduit ordinairement par ces mots;
„ *ils ont avec la cognèe & la hache renversè votre heritage*; ce
„ qui est une veritable *tautologie*; car cognèe & hache sont
„ synonymes, & ne different tout au plus qu'un peu en gran-
„ deur. L'*Ascia* de la Uulgate est une veritable hoüe ou marre,
„ que les ennemis du Peuple de Dieu employerent a la demoli-
„ tion du temple, en frappant par le cotè de la tête, qui a la
„ forme de marteau. En effet le mot Hebreu *Chelaphoth*(94) qui
„ repond a l' *ascia* de l'Ecriture, signifie dans l' original des
„ marteaux.

„ 8. Les Gaulois donc creusoient avec l'une ou l'autre

„ *ascia*

(93) Eam vide sup. pag. 30. num. XIV. quae & referri potest ad alteram Gruterianam sup. pag. 32. num. 4. At ab his illa ad S. Ferreoli, quam in Mabill. produximus, valde dissidet.

(94) Non id laborandum est, quid in Hebraeo sit, quod *Asciae* respondeat, sed quid in LXX. Nam Veterem Psalmorum Lat. interpretationem, non ex Hebraico fonte, sed ex seniorum Graeco expressam esse, vel pueri sciunt. Sed de his alibi.

„ *ascia* les fondemens des sepulcres qu'ils vouloient elever, & „ les purifioient par le moyen des lustrations, des sacrifices, & „ des autres ceremonies qu'ils pratiquoient. C'est ce que re- „ presente fort bien le monument du Pere Menetrier, dont „ nous venons de parler (*vide supra in Menetrierio num. 6.*) „ On y voit un Pretre, qui est sans doute Julius Marcianus, „ devant un Autel quarrè, flamboyant, tenant de la main droi- „ te un rouleau ou bâton de commandement, qui marque sa „ dignitè; & dans sa gauche de la verveine ou un rameau de „ quelque arbre sacrè, qu'il ètend sur la flamme de l'Autel, „ comme pour l'asperger. Le vuide qui est depuis la tête de „ Julius Marcianus jusqu' à la corniche est rempli par une „ Inscription dont voici le sens: *Julius Marcianus Decurion de la* „ *Colonie Cornu-Copia* (95) *de Lyon, a consacrè ce monument a la* „ *memoire de sa femme, exemple d'une rare vertu, & l'objet de* „ *son amour: elle a vècu avec lui vingt-trois ans, & quinze* „ *jours, sans la moindre alteration d'esprit. Son epoux a fait* „ *èriger ce Cippe pour lui & pour les siens*. Sous les pieds de „ Marcianus on lit ET SUB ASCIA DEDICAVIT (96) &

„ l'*ascia*

(95) *De la Colonie cornu-copia de Lyon*) Mira semper & portentosa docemur. Nam novus coloniae conditor, etiam novo nomine auctiorem facit, ut *Cornu-copia* jam sit, quae antea erat *Colonia Copia Claudia Augusta Lugdunum*; quomodo integra alicubi haec nomina reperiuntur, & passim cum his notis C. C. C. AVG. LVG.

Sane (nolo hoc enim dissimulare) in cippo (prout initio exacte ex Menetr. exhibuimus) quia ultimum C ab L non tantum interpunctio sed & majus spatiolum removet; idcirco supra pag. 23. not. 29. has notas DEC. C. C. C. L. AVG. LVG. interpretabamur *Decurio Coloniae Copiae Claudiae Lugduni, Augustalis Lugduni*, ut idem & decurio & Augustalis Lugduni fuerit. Quod si non recte interstitia notarum exhibuit Menetr. & in cippo ultimum C τῷ L adhaereat; tum sane totum illud CL. erit *Claudiae*; sicque interpretabere: *Coloniae Copiae Claudiae Augustae Lugduni*, itaut Marcianus decurio tantum, non etiam Augustalis fuerit. Nec Augustalitate opus erat ad adolendum ramum. Quid saxum prae se ferat Lugdunenses viderint.

Sed interim (donec oculatus aliquis meliora doceat) Menetrierianae scriptioni ut accedam, hoc etiam facit, quod Grut. (mox mihi citandus) sic exhibeat: C. C. COL. quod etsi est mendosissimum (nam quia primum C significat *coloniae*; quo deinde COL. additur?) tamen palam facit inter C & L fuisse litterae unius spatium, interpunctioni destinatum; quod semidoctus descriptor addito O supplevit. Ergo C. L. est *Claudiae Lugduni*. Deinde AVG. LVG. est *Augustalis Lugduni*, ut dixi not. 29.

(96) *Sous les pieds de Marcianus on lit* ET SVB ASCIA DEDIC.) Hanc inscriptionem, cippique descriptionem Menetrierio candide acceptam refert, apud quem eam confer sup. pag. 22. num. 6. Atqui ea est in *Praepar.* non in Hist. Lugd.

Sed

„ l'*ascia* est representèe sous le soubassement du Cippe.

„ 9. L'usage de consacrer ainsi les sepulcres n'etoit pas si „ particulier aux Gaulois, qu'on n'en trouve des vestiges chez „ les

Sed, opinor, inscriptionem ibi vidit, at Jesuitae opinionem, cui subservit inscriptio, non vidit. Deinde quia indecorum putavit ita ex Menetr. haurire, ut non aliquid de suo afferret; hoc scil. de suo admensus est, *sub pedibus Marciani legi* ET SVB ASCIA DEDIC. Nam certe Menetr. diserte monuerat (vide sup. ib.) *La formule ordinaire* sub ascia ded. *ne s'y voit point*. Sed monitum istud aut non vidit Noster, aut, quod malim, incisori magis, qui litteras illas invito Menetr. affinxit, quam Jesuitae credendum, e re sua censuit. Sane tanta Anonymi asseveratio, qua formulam *sub asc. ded.* ibi scriptam testatur, scrupulum mihi injecerat, utrum Jesuitae monitum aut inter auctoris, aut operarum errata referendum esset. Cumque etiam epigraphe mihi visa esset ἀκέφαλος, cui conjugis nomen deesset; utrumque scrupulum evellit mihi tandem Gruterus, qui pag. 422. 10. producit non tantum capite (nam *fragmentum* appellat) sed & cauda defectam i. e. sine affictа ab Anonymo clausula SVB ASCIA DED. Ex Grutero talis est (extrema versuum asterisci notabunt) *Conjugi. rarissimi. exem* * *pli. mei. amantiss. quai* * *vix. mecum. an. XXIII. D. XV* * *sine. ulla. animi. laesione* * *Jul. Marcianus. Dec. C. C. COL* * *AVG. LVG. ET. Q. FVNG* * *Vivus. sibi* * *posterisq. suis. P. C.* Tres ultimos versus medios interrumpit *Sacerdos* (ait Grut.) *velatus, olivae ramum supra foculum astantem tenens*. Confer hanc Gruterianam cum eadem, ut initio hujus epistolae ex Menetr. exhibuimus (nam quaedam utrinque discrepant) & quae supra in not. 29. & 30. contulimus. Interim ex cippi schemate, quod initio epistolae dedimus, non tantum τὸ SVB ASC. DED., sed & corona & superiora reliqua, baseos ornamenta sunt detrahenda.

Sane duobus maxime locis Gruterianae cum Menetrieriana non convenit. 1. ad finem quinti versus Grut. habet C.C.COL. sed id aperte est mendosum. Vide superiorem adnot. in fine. 2. Ad finem sexti versus Grut. sic ponit: ET. Q. FVNG. At novae editionis Grut. Adnotator pro eo ex Paradino affert AED. Q. FVNG. Equidem non video cur iis, ex quibus Grut. habuit, magis credam, quam Menetrierio (quippe & Lugdunensi & Lugdunensium originum scriptori, & qui Paradinum & alios, imo & lapidem viderit) qui E. Q. FVNG. edidit. Id ego supra not. 30. in EQ. SING. i. e. *eques singularis* refingebam. Nec id muto; donec rectiora nos αὐτόπτης aliquis eruditus doceat. Nam certe tot exscribentium varietates indicant, ea parte exesum lapidem; qui ea parte oculum eruditum desiderat.

Antequam manum de tabula: Scaliger (si modo hunc unum indices Gruteriani omnes auctorem habent) in indice XX *notar. ac litterar. singularium* sic ponit: Q. FVNC, (cum C) idque affert non aliunde, quam ex sola 422. 10. (quae est haec ipsa, in qua tamdiu versamur) Id vero interpretatur *Quinquennalitate functus*. Sed Scaligeri conjectura ruit, 1. quia ex tot descriptoribus omnes in G consentiunt. 2. Quinquennalitate functi *Quinquennalicii* (sive integre sive per notam Q aut QVINQ) dicebantur. Postremo FVNC. pro *functus* nusquam alibi est. Omnino hae varietates me in eo magis obfirmant, ut in corrupto ea parte saxo EQ. SING. fuisse putem. At Anonymus in sua versione hunc scopulum caute praetervehitur.

„ les autres Nations ; soit qu'elles ayent empruntè d'eux cette „ coutume , ou qu'elles la leur ayent communiquè . Sur quoi „ on peut voir ce que nous avons dit sur l'origine de la Reli- „ gion des Gaulois . On peut même assurer sans balancer , qu' „ en s'en tenant precisement aux tombeaux , la ceremonie „ dont nous parlons , venoit certainement des Gaulois . Ce n' „ est point qu'on ne voye , que les Grecs , & les Romains ont „ pratiquè independamment des Gaulois d' autres exercices „ de Religion semblables ; car pour parler daprès Dom Mont- „ faucon , le *suovetaurilia* de ces Nations se faisoit pour la lu- „ stration , ou l'expiation des champs, des fonds de terre, des „ armèes , des Villes , & de pleusieurs autres choses , pour les „ sanctifier , ou les expier , ou les purifier , & attirer la prote- „ ction des Dieux. Il faut pourtant avouer de bonne foi, que les „ Gaulois tout auteurs, tout inventeurs qu' ils ètoient de la „ consecration des sepulcres *sub Ascia* , imitoient presque en „ tout les ceremonies , qu'observoient les Romains , ou pour „ mieux dire les Etruriens,à la fondation des Villes.(97)On en „ peut

(97) Novae hinc epopoejae exordia procedunt Anonymo . Comparationem exstructionis sepulchri cum coloniae conditu instituerat Menetr. in *Praepar*. Vide sup. initio pag. 22. Ibi Ovidii locum recitaverat (quem ibi in not. 26. produximus) & alia quaedam ejus argumenti adjecerat . At Noster non tantum ex Ovidio, sed & ex Plutarcho haurit ; qui in Romulo (pag. 23. D. edit. Francof. 1620.) haec habet , ex quibus hunc Anonymi locum illustrare possis . Nam praefatus ibi , Romulum in urbe condenda Etruscos accivisse , qui ejus rei caeremonias docerent ; sic pergit . *Scrobs effossa rotunda est ferme ubi nunc est Comitium* (male omnino hoc verterat Cruserius interpres in hunc modū:*Comitio fossa est rotunda circumducta*: at Graece est:Βόθρος γὰρ ὠρύγη περὶ τὸ νῦν Κομίτιον κυκλοτερής. quo significatur, locum scrobis comitium fuisse , non comitium fossa esse circumductum) *In eam primitias detulerunt omnium , quae de more ut bonis , natura utebantur ut necessariis . Postremo ex qua quisque advenerat regione , ejus terrae portiunculam collatam eo conjecerunt & commiscuerunt . Scrobem hanc eodem, quo caelum nomine , vocaverunt Mundum . Hoc usi centro urbem , quasi circulum , circumscripserunt. Conditor aratro aereum vomerem adjungit , junctisque bobus mare & femina , ipse circum terminos profundum sulcum inducit . Sequentium munus est , ut erectas ab aratro glebas intro vertant , nec ullam sinant extra ferri . Hac murum linea definiunt , quae per syncopam Pomerium dicitur , quasi ex* pone *aut* post *murum* . (hic quaedam in Cruserio castigavimus , qui *moenia* semper usurpat ; cum *pomoerium* sit a *murus* olim *moerus*) *Ubi portam designare visum est , vomere exempto , atque aratro sublato, spatium relinquunt . Unde totum habent murum praeter portas sacrum. Nam eas si sacras haberent , religioni sibi ducerent necessaria & impura in urbem recipere aut exportare .* At

,, peut juger par ce que Plutarque & Ovide en ont ècrit, (*Plut.*
,, *in Romulo, Ovid.IV.Faſt.*)dont voici le precis.On creuſoit une
,, foſſe ronde,dans la quelle on jettoit les premices de toutes les
,, choſes,que les hommes mãgent legitimement cõme bonnes &
,, naturellement come nèceſſaires;& chacun y ajoutoit une poi-
,, gnèe de terre, qu'il avoit apportèe du pays d'où il ètoit venu.
,, Après cela, on traçoit l'enceinte avec un roc d'airain, qu'on
,, mettoit a une charrue attelèe à un taureau blanc, & a une
,, geniſſe de meme couleur. Dans l'endroit où l'on vouloit
,, faire les portes, on ſuſpendoit la charrue, & on la portoit
,, ſans continuer le ſillon. A meſure qu'on traçoit les ſillons, on
,, y jettoit des fleurs (98) & enſuite de la terre, dont on les cou-
,, vroit.Toute la ceremonie ſe terminoit à l'erection d'un Autel,
,, ſur le quel le taureau & la geniſſe ètoient immolez. Cette
,, cèrèmonie fut religieuſement obſervèe par toutes les Colo-
,, nies Romaines, avant de jetter les fondemens d'une Ville.
,, 10. Les ceremonies qu'obſervoient ces Colonies dans le
,, partage des champs, eſt tout-a-fait curieuſe,& donne du jour
,, au ſujet que nous traitons. On plantoit des bornes, aux fon-
,, demens deſquelles les uns ne mettoient rien, d'autres y jet-
,, toient ou des cendres, ou des charbons, ou des pots caſſez, ou
,, du verre briſè, ou des os brulez, ou de la chaux, ou du plâ-
,, tre.

At Ovid. in IV. Faſt. (vide locum ſup. pag. 22. not. 26.) haec eadem poſuit ὕϛερον πρότερον. Nam prius de ſulco loquitur: *Inde premens ſtivam* &c. Deinde de ſcrobe rotundo: *Foßa fit ad ſolidum* &c.

De Ovidii inverſo narrandi ordine, quod modo dixi, is verus erit, ſi ea ſerie Naſonis verſus legantur, qua eos ex Menetr. produximus ſup. pag. 22. not. 26. Verum quum illud *Funditur* (quod ultimo illorum verſuum legebatur, quodque mendoſum videbatur) me impuliſſet, ut Ovidium ipſum adirem; reperi Menetrierium non tantum in *funditur* aberraſſe (quod in Naſone eſt *fungitur*) ſed & foediſſimum ὕϛερον πρότερον in eum poetam intuliſſe. Locus eſt in IV. Faſt. ubi de Palilibus; qui ſic legitur: *Foßa fit ad ſolidum; fruges jaciuntur in ima, * Et de vicino terra petita ſolo: * Foßa repletur humo, plenaeque imponitur ara, * Et novus accenſo fungitur igne focus. * Inde premens ſtivam deſignat moenia ſulco, * Alba jugum niveo cum bove vacca tulit.*

(98) Non ſulco, ſed rotundo ſcrobi tribuunt Plut. & Ovid. florum & terrae jactus & ſacrificium. Sed Anonymo τὰ ὕϛερα πρότερα Ovidii Menetrieriana impoſuerunt. Vide finem adnot. praecedentis. Nam quia in Menetrierio illud *Inde premens ſtivam* &c. prius ponitur; putavit Noſter *foſſam* (de qua Ovidius illis verſibus: *Foſſa fit ad ſolidum*, non aliam eſſe quam ſulcum. Hinc heres, humum aliunde petitam &c. in ſulcum projicere non dubitavit, & cetera in ſulco fecit, quae Naſo in ſcrobe feccrat.

„ tre. En certains endroits c'ètoit une loi d'y planter des bou-
„ teilles renversèes. (*In quibusdam regionibus jubemur vertices*
„ *amphorarum defixos inversos observare pro terminis*)(99)Tout
„ cela est justifiè par les marques qu'on a trouvèes enBellecourt
„ (*Le P.Menetr. diss.*3.) Apres cela on repandoit de l'huile
„ sur les Termes, on les couvroit de quelque voile, & on les
„ ornoit de festons, & de couronnes. Ce qui pourtant ne se
„ faisoit qu'après un sacrifice, & avoir rèpandu du sang de la
„ victime dans la fosse du Terme. A cette effusion ou aspersion
„ le Prêtre devoit etre voilè. Outre ce sang, on jettoit dans ces
„ creux de l'encens, des grains, du miel, du vin, & plusieurs
„ autres choses, ausquelles on mettoit le feu; & tandis que le
„ feu les consumoit, on plaçoit, on erigeoit & on assuroit bien
„ ces bornes. *Consumtisque omnibus dapibus, super calen-*
„ *tes reliquias lapides conlocabant; atque ita diligenti cura con-*
„ *firmabant*. (100)

„ 11. Partie de cela ètoit observè par les Grecs, & les
„ Romains, dans l'erection des sepulcres de leur nation. Car
„ sans compter que chez eux les sepulcres n'ètoient pour la
„ plupart que des colonades, les uns couronnojent de festons
„ ces pieces de maçonnerie, & les oignoient de baumes pre-
„ cieux; d'autres elevoient un bucher joignant le sepulcre, &
„ creusant une fosse, ils y jettoient d'excellens mets, du vin,
„ & une liqueur faite avec du miel; croyant que les ombres
„ des morts venoient voltiger autour de leurs sepulcres, &
„ s'y repaissoient à leur maniere de l'odeur, & de la fumèe
„ de toutes ces viandes a mesure, qu'elles se consumoient.
„ *Lucian.Char.sive contempl.circa finem.* Πεπιστεύκασι δ' εἶναι τὰς
„ ψυχὰς ἀναπεμπομένας κάτωθεν· δειπνεῖν μὲν, ὡς οἷόν τε, περιπετο-
„ μένας τὴν κνίσσαν καὶ τὸν καπνὸν, πίνειν δὲ ἀπὸ τοῦ βόθρου τὸ μελί-
„ κρατον &c.

„ 12. Les

(99) Sunt credo haec ex aliquo rei Agrariae scriptore: quae nisi tamquam in tabula cupressus heic apponantur; quid huc faciant (sicut & quae mox ex Menetr. affert, &c.) non satis video.

(100) Vel diceret Noster, unde haec sibi tam praeclara loca petantur: quando ea decretoria putat, & quibus res summa conficiatur. Sed jam reliqua poematis hujus, quibus cum condendarum coloniarum caeremoniis sepulchrorum *sub ascia* consecrationes per omnia convenisse, evincitur, pone sequi commentando piget. Nec enim possum pernicitate maxima aëra nubesque tranantem pari celeritate assequi. Laxemus habenas licebit, & illum sibi permittamus.

„ 12. Les Gaulois au contraire quand'ils consacroient un „ tombeau *sub ascia*, observoient toutes les ceremonies, que „ les Etruriens ou Toscans pratiquoient a la fondation des „ Villes: & c'est ce qui faisoit la distinction & le caractere „ propre de ces sepulcres; comme je vais le faire voir. I. La „ premiere ceremonie des Etruriens, & des Romains d'après „ eux, en fondant les villes, ètoit de faire une fosse ronde. „ Les sepulcres des Gaulois n'etoient de leur nature qu'une „ fosse fort enfoncèe. Tous ceux qu'on a deterrez jusqu'ici, „ justifient cette veritè. La fosse ètoit quelque fois ornèe d'u„ ne maçonnerie ronde: on a trouvè même des pierres entiè„ res dans la fosse, creusèes en rond, qui contenoient les cen„ dres des morts, & autres choses particulieres a la nation „ Gauloise. II. Celui qui ètoit chargè d'offrir des sacrifices, „ soit pour consulter les Dieux, soit pour se les rendre favo„ rables dans la construction des villes, devoit etre voilè. „ Julius Marcianus dans le sepulcre consacrè *sub ascia*, (*vi„ de schema initio hujus epist.*) est garant que tous ceux qui „ comme lui, faisoient une ceremonie si religieuse aux „ yeux des Gaulois, devoient être aussi voilez.

„ 13. Nous avons vû que les Romains jettoient des fleurs & „ les premices de toutes choses, dont les hommes mangent „ legitimemẽt, soit dans les sillons(101) soit dans la fosse ronde, „ qu'ils creusoient expres. Mais les Gaulois observoient tout „ cela, non seulement lors de la construction des sepulcres, „ mais encore tous les ans, le jour qu'ils cèlèbroient l'anni„ versaire de la mort de quelqu'un, qu'ils appelloient jour „ natal. Une Inscription trouvèe a Nice contient un dètail „ de ces sortes de ceremonies, qui a de quoi piquer la curiositè „ du Lecteur. Spon, Misc, erud, Antiq. pag. 62. *P.Petreio.P. F.* „ *Quadrato. & P.Evaristo.Lais. mater.statuam. posuit, ob.cujus.* „ *dedicat. coll. cent.* (on croit que les centoniers etoient un „ corps de metier, qui s'occupoient à faire des feutres, sortes de „ gros draps qui servoient aux soldats, & resistoient au fer: vo„ yez Du Cange) *Epulum.ex.more.ex.IP.HS.XII.ut quodann. in* „ *perpet.die.Natal.Quadr.V.Id.Apr.qua.reliquiae.ejus.conditae.* „ *sunt sacrificium. facerent.an. fare.et.libo.et.in.templo ex. mo-*

„ *re,*

(101) Non in sulcum, sed omnino in scrobem. Vide not.98.

„ *re.epularentur. et. rosas. suo tempore. deducerent.et.statuam.* „ *dercernt.& coronarn. quod.se.facturos.receperunt.* Après cette „ inscription, je ne crois point qu'on exige de moi, que je „ rapporte toutes celles qui parlent de fondations semblables: „ j' indiquerai seulement deux monumens consacrez *sub ascia*; „ le premier a ètè mis au jour par Guichenon dans son Histoi„ re de Bresse (*pag.*10.) ou Rufius Catulus legue une maison, „ une vigne, & quelques batimens pour fournir aux frais d'un „ souper, qu'il fonde à perpetuitè, & pour d'autres dèpen„ ses qu'il a soin d'exprimer. Bouche dans sa Chorographie de „ Provence, cite une autre Inscription (*pag.*70.) qui se voit „ encore dans l' Eglise de S. Laurent d'Arles; par la quelle „ Julius Secundus consacre un fond, dont il veut que le reve„ nu soit employè à la depense d'un sacrifice, qu'on devoit „ offrir tous les ans sur son tombeau. *VT. EX. VSVRE.* (*corr.* „ VSVREIS) *omnibus.annis.sacrificio.ei parentetur.*

„ 14. IV. J'avois oubliè de dire, que les Romains en fon„ dant les Villes renouvelloient tout autour les sacrifices en „ differens endroits, & marquoient les lieux où ils ètoient of„ ferts par des pierres qu'ils y elevoient, & qu'ils appelloient „ Cippes. Les Gaulois plantoient aussi des Cippes autour de „ leurs sepulcres pour y offrir des sacrifices & des libations aux „ Dieux Manes: c'est ainsi que parle une inscriptiõ deBeziers.HI „ CIPPI.(102)IN.PEDATVRA.MONIMENTI.POSITI.SVNT. „ LIBERTABVSQVE.EIVS (*Catel.hist.du.Languedoc.pag.*275.) „ Même pour faire mieux entendre, que ces Cippes n'ètoient „ èlevez que pour y offrir des sacrifices, les Gaulois qualifioient „ ces monumens du nom d'Autels(103)comme dans ces Inscri„ ptions.

(102) Putavit enim *Cippos θυτικὸν* aliquod nomen esse, quo peculiari nomine *arae ad sacrificia* positae in *pedatura monimenti* significarentur. Atqui ita se res habet. *Pedatura* a pedibus dicitur. Monebatur in titulis, quousque sepulchri religio pertineret, hisce notis: IN FRonte Pedes tot, IN AGRo *Pedes tot*. Sed quia molestum erat semper afferre decempedam, nequid contra religionem peccaretur; hinc cippis illam pedaturam, sive spatium tot pedibus circumscriptum saepe terminabant. En quo cippi in sepulchris. At in coloniis cur cippi depangerentur, dixi in *Com. ad titulum Camp. Amphith.* pag. 51. & seq. ubi de *Campanae coloniae terminis litteratis*, ex occasione non unius cippi Capuae reperti cum hac epigraphe: IVSSV. IMP. CAESARIS. QVA. ARATRVM. DVCTVM. EST.

(103) Non *cippi in pedatura positi*, sed quibus inscribebatur elogium (cujuscumque modi essent, sive revera aram referrent, sive

„ ptions.Chorier.Antiq.Vien.p.166.*D.M.Servii.Severi.fil.Cas-
„ sia.misera.mater.filio.incomparabili. An.XXIIII. aram.posuit.
„ et.sub. A D.* Spon.Miscell.p.66.67. Recherch.de Lion p.92.
„ 94. ...*N.Danius Co.... minus* IIIIII *Vir. AVG. ....Lugduni*
„ *negotiator argentar- ....vascularius sarcophagum. ....alum-*
„ *no posuit et aram infrascript. vivus sibi inscripsit vt animae*
„ *ablatae cor reconditi tum vit. annis celebe*(104)je ne dis rien
„ ici du beau cippe de marbre, que nous avons donnè, sur le
„ quel Marcianus est representè offrant des libations sur un
„ Autel gravè sur le cippe même : je me contenterai de remar-
„ quer que les Gaulois ont appellè *saxum* les cippes, & les
„ Autels de leurs tombeaux. *D.M.Ittiae.Catiae defunct. anno-*
„ *rum VIII. M.V. D.VIII. Catia Bubate.fil.piissimae. et sibi vivae*
„ *posuit hoc sax. sub ascia ded.est.*

„ 15. V. Au reste les femmes n'avoient nulle part, n'a-
„ gissoient point, & n'entroient en rien dans les ceremonies,
„ qu'observoient les Romains dans la consecration des Villes.
„ C'ètoient les hommes, qui ouvroient la fosse e les sillons, qui
„ se purifioient en sautant par-dessus des feux allumez exprès,
„ qui jettoient dans la fosse les fleurs, les premices des fruits,
„ & quelques poignèes de la terre du pays, d'oû etoit venu
„ chacun de ceux qui ètoient presens à la ceremonie, à dessein
„ de s'etablir dans la nouvelle ville: en un mot, les hommes
„ seuls remplissoient toutes les fonctions de la ceremonie.Il en
„ est de même pour la consecration des sepulcres *sub ascia*: les
„ femmes pouvoient bien elever elles memes ou faire èlever
„ des tombeaux a leurs parens, èpoux, enfans, amis &c. &
„ fournir a tous les frais : mais vouloient elles que ces monu-
„ mens fussent consacrez *sub Ascia* ? la ceremonie n'etoit
„ point de leur ressort(105)leur sexe la leur interdisoit,il falloit
„ avoir

urnam aut arcam) *arae* appellabantur. Vide sup. in Mabill. pag. 46. not.56.

(104) Corrige menda inscriptionis hujus ex ea, quam ex Menetr. dedi supra ad fin.pag.26.

(105) Ait feminis interdictum, ne *sub ascia dedicarent*. Cur non libuit Menetrierianas (cujus librum ad manus habuit) saltem inscriptiones perlustrare? Ex Menetrierianis, quas sup.not.32.pag.27. & seq. attuli, plures sunt, in quibus feminae sub ascia dedicant. In I. *Attia Florentina conjugi* : in IV. *Avitia Severa* ; in VII. simul cum marito *Aurelia Faustina* : in X. *Primia Prima matri* : in XI. *Julia Marcia viro* : in XII. *Primana Marcellina* : in XIV. *Marcia* : in XVIII. pater cum duabus filiabus; in XIX. tres filiae : in XX.

„ avoir recours à des hommes, & se dècharger sur eux d'un „ acte de religion, qui leur ètoit dèfendu par la nature même. „ L'Inscription suivante autorise tout ce que je viens de dire. „ *D.M.& quieti aeternae.Lucili.Metrobi.signo*(106) *Saprici.strator.civitatis.Vien.qui.VIX.ann.XXXVIII.M.II.Divicia.Domitiola.mater.filior.III.*(107) *conjugi Karissimo.et.incomparabili.ponendum.curavit et fili.sub.ascia.dedicaverunt.* C'est pour cela que Catia dans l'Inscription qui prècede celle-ci, dit bien „ qu'elle avoit *èrigè* elle-même un monument pour honorer la „ memoire de sa fille: mais elle n'a garde de continuer sur „ le même ton: car au lieu de dire qu'elle l'a aussi consacrè „ *sub ascia*; elle dit ingenuement qu'il a ètè consacrè *sub ascia*; „ *Hoc saxum sub ascia dedicatum est.* On tire encore de cette „ Inscription, & du bas relief de Lion, ou Julius Marcianus „ consacre lui même un tombeau *sub ascia* pour lui, pour „ sa femme, & toute sa posteritè, que tous les hommes ètoient, „ pour ainsi dire, Pretres nez, pour remplir cette fonction, „ & qu'il n'ètoit pas besoin d'avoir recours aux Druides(108) „ pour-

XX. *Mercurialia Casata & Decimina*. Adde etiam XXI. XXII. XXIII. XXIV. Vides ex Menetr. plures esse feminas dedicantes sub ascia, quam viros. Omitto celebrem inscriptionem *Hylatis*, & ex Gruterianis, & aliis plures. Hoccine est in antiquitates caste & sincere commentari? Aut haeccine est *une profonde & serieuse attention* una cum *la droiture & la bonne foi*, quas (infra ad fin. num. 15.) ad haec se attulisse, profitetur?

(106) *Signo.Saprici.Strator.Civitatis.Vien.*) SIGNUM heic usurpari crediderim pro *centuria*; nam quaelibet centuria suum signum habebat, ut alii demonstrarunt. Erat omnino hic ex centuria Sapricj. Illud vero STRATORis referturne ad *civit. Vien.* (quasi strator viarum Viennae fuerit, aut tale aliud) an ad praecedentia? Hoc alterum malo. *Stratorum* in exercitu meminit Vegetius. Horum munus erat, cum metatore loca explicatiora ad traducendum exercitum inquirere, pontes struere, obstacula, quantum fieri poterat auferre. Deinde natio (ut in militaribus) subjungitur: CIVITATIS. VIENnensium.

(107) *Mater filiorum III.*) Jus trium liberorum (de quo in *com. ad tit. Camp. Amphith.* memini dicere) non patri solum, sed & matri & fructuosum & honorificum fuisse, ista heic non otiosa *filior.* III. commemoratio ostendit.

(108) Quo Druidarum heic mentio? Eos sustulerat Claudius ex Suetonio. Fac, non passim exstirpatos. At Lugdunum ceteraeque civitates, quarum inscriptiones afferuntur, coloniae Romanae erant h.e. totidem Romae simulacra cum eisdem sacris & sacerdotiis, quae Romae. Vix ullus jam erat Druidis locus, maxime post Caracallum, qui universum orbem Romanum civitate donavit. Post quae tempora, siquis Druidis locus usquam fuit, in pagis & obscuris oppidulis fuit: sicuti post orbem principum edictis χριστιανισθέντα, diu tamen idola in pagis substiterunt, unde & *paganis* nomen.

„ pour l'exercer ; ni qu'on fût destinè par choix ou par ètat au
„ service de quelque Divinitè, Temple, Oracle ou Autel. Voi-
„ là tout ce qu' une profonde & serieuse attention m'a pû
„ faire remarquer de convenence entre les ceremonies des
„ tombeaux *sub ascia*, & les cèrèmonies qu'observoient les An-
„ ciens à la fondation des Villes. J' y ai bien trouvè encore
„ deux autres traits fort ressemblans ; mais la droiture & la
„ bonne foi dont je fais profession (109) m'obligent d'avertir
„ ceux qui jetteront les yeux sur cet Ouvrage, que ces traits
„ ne sont point si particuliers aux tombeaux de Gaulois, qu'ils
„ ne conviennent aussi à ceux de Romains.

In Auctoris gratiam, sequentes duas comparationes non magni faceintis, non invitus feci, ut eas praeciderem : quarum tamen summam in substratam adnotationem (110) conjeci. Postremo sic Noller concludit :

„ 16. Je ne sai apres cela si je puis me promettre, que
„ les reflexions, que j'ai faites sur les sepulcres consacrez *sub*
„ *ascia*

(109) Quem ego amo ac deosculor, virtutum harum gratia, quas profitetur. Ego vero, tantumdem saltem bonae fidei professus, quantum Anonymus, ajò, quas ille subjiçit comparationes duas, nihilo deteriores esse (fort. etiam tolerabiliores) praecedentibus; aut vero praecedentes, si hoc mavult, nulla re meliores esse subsequentibus, quas despicatur. Nec enim video quid intersit. Sequentes duos sepulcrales ritus negat fuisse Gallorum peculiares. At praecedentes nihilo magis. Nam quas hucusque comparationes tanto πολυλογίας apparatu inculcavit, eae primum non recto stant talo; quod erudito cuique attendenti constabit. Deinde fac esse luculenter demonstratas, fac pulchras & ingeniosas esse : at eorum quae attulit, nihil ad veteres Gallos. Quas affert inscriptiones, eae sunt civium Rom. in coloniis Romanis per Gallias dissem inatis degentium. Siquid ex scriptoribus deprompsit (non enim commemini) ejusdem est indolis. Cedo, ubi sepulchrales Galliorum (illorum inquam indigenarum ante subactas Gallias) ritus descripserit.

(110) Duarum comparationum prior sic Anonymo procedit. Quod pomerium in urbibus erat, hoc in sepulchris fuit id spatium, quod circa sepulchrum eadem religione tenebatur (id quod *pedatura* in saxis dicitur, ut monui not. 102.) idque definiebatur his notis : *In fronte pedes tot, in agro pedes tot*. Altera talis est. Quum circumducebatur aratrum, ubi ad portam ventum fuit, suspendebatur : id ea gratia, ne, sicuti murus, sic & portae, per quas iter & actus, sanctae evaderent. Sic etiam in monumenta nefas erat aliunde, quam per ostium, introgredi. Hinc sedulo in titulis apud Kirchman. enotatur, qua parte introitus esset, ut CVIVS (monumenti) PARS. SINISTERIOR. INTROITVS. Alibi : CVIVS. PARS. DEXTER. INTROIT. In epistola Aeliani INTRANTIBVS. A. VIA. PARTE. LEVA.

„ *ascia*, soient reçues favorablement. J' avoue que le peu de „ fondement, qu' on doit faire sur tout ce qui a ètè dit & re- „ battu jusqu'ici là dessus, & le peu de cas qu'on en a fait, „ joint au rapport entier qu' il y avoit entre l' *ascia* des Gau- „ lois, & le soc d'airain des Etruriens, aussi-bien qu'entre les „ memes ceremonies qu'observoient les uns, & les autres, les „ premiers à la consecration des sepulcres, les derniers avec „ les Romains a la fondation des Villes; j'avoue (111) dis je, que „ tout cela me fait esperer un plus heureux sort, que ceux qui „ sont entrez en lice pour trouver le noeud de la difficultè.

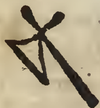
XXVII. *Alexius Symmachus Mazochius.*

Jam vero eodem an. 1727. quo Anonymus tomum alterum de *Religione Gallorum* edidit, scripsi ac vulgavi *In mutilum Campani Amphitheatri titulum* (tum recens detectum) commentarium. Ei libro inserui *Diatribam* tum recens inter opusculi scriptionem mihi natam *De dedicationibus*: qua in diatriba praeter cetera totus in eo fui, ut argumentis undecumque petitis ostenderem *τὸ Dedicare* plerumq; longe aliud esse, quam quod viris doctis persuasum erat, ac plane tantumdem quod posterior aetas *Encaeniare* dixit. Ea jam certa notione mihi praeeunte, accessi ad formulam istam SVB ASCIA DEDIC. ad eum diem visam αἰνιγματώδη ac desperatae intelligentiae. Itaque experturus, utrum tradita *dedicandi* notio ei quoque formulae conveniret, scripsi pag. 88. in haec verba.

„ Quamquam vero ex iis auctorum & inscriptionum lo- „ cis, quos non mediocri luce perfudimus, satis intelligi po- „ test, non sine operae pretio me tamdiu in ea dedicationis „ notione versari: tamen quid sollemnis illa formula sibi ve- „ lit, quae in Lugdunensibus, aliisque per Gallias saxis occur- „ rit, *monumentum sub ascia dedicare*, quae nemini ad hunc „ usque

(111) Heic perorata causa, permotisque affectibus, ad extremum fidem judicum obtestatur, ceteraq. ex rhetorum scitis facit. Restant & pauca quaedam declamationis hujus (quam cui cupido legendi est, Auctorem adeat) eo pertinentia, ut ex dogmate immortalitatis animorum, (de qua praeclare sensisse veteres Gallos credit) ostendat manasse illud, ut pari saltem caeremoniarum apparatu sepulcra (h. e. *domos aeternas*) *sub ascia dedicarent*, ac ex Etruscorum disciplina oppida muro cingebant.

,, usque diem intellecta, viris doctissimis crucem fixit, age videamus; & an tradita dedicationis notio tam late pateat, quam initio polliciti sumus, porro experiamur. Et ceterorum quidem sententias (an nugacissimas nugas?) tum numerare difficile, tum recocta crambe id putidius fuerit. Adeat, si cui est otium, eos qui leges XII. tabularum explicuerunt, ad eam legem *Rogum ascia ne polito*, tum & Gutherium de jure Manium II. 28. Sponium in Antiquitatibus Lugd. ac Fabrettum in vol. inscr. a p. 203. ad 206. & alios. Omnes vero sententiae in eo fere versantur, ut aut sepulcri modestiam ea clausula commendari, aut contra magnificentiam arbitrentur, ac fere respici putent ad eam legem XII. tab. *Rogum ascia ne polito*; quum tamen nihil monumentum cum rogo commune habuerit, ac nihil etiam ascia, qua ligna dolantur, cum ascia fabrorum caementariorum, de qua hic sermo. Quare desinant aliquando legem illam in praesidium adsciscere, praesertim cum illa asciae usum vetet, quem ista formula sepulcralis admittit. Reinesius ad cl. XII, num. 34. ab aliis diversus abiens, tantum non acu rem tetigit: *Significarunt autem ea* (formula) inquit, *se marmorariis, quorum ascia & dolabra* λαξευτικὰ ὄργανα, *faciendum locasse, hoc est ab inchoato opus curasse*. Quae Reinesii sententia quid quaeso commeruit quamobrem acriore censura a Fabretto perstringeretur? Et verisimiliora certe Reinesius paucis verbis, quam Vrbinas ille totis chartis edisserit. Quamquam quod eo sensu formulam illam accipi Fabrettus jubet, quasi vero sepulcri mediocritas commendetur, quod unius asciae ope, qua calx subigitur, sine ullo λαξευτικῷ instrumento fuerit exstructum: nihil novi affert; idque jampridem Gutherius in II de jure Manium 28. disertissime tradiderat, ubi *dedicare sub ascia* hoc demum significare statuit, *opere tectorio marmorato vel albario sepulcra exornare*. Jam vero quod negat asciam λαξευτικὸν, sive lapicidarum fuisse instrumentum, ac non nisi lignariam aut calcariam asciam inveniri pertendit, nihil agit: & vel ipsa asciae figura, quae in Salsoniae monumento, de quo ibi Fabrettus commentatur, & alibi visitur in hunc modum, virum doctum monere po-

,, tuis-

„ tuisset, neque ad dolandam materiam, neque ad maceran„dam calcem illud instrumentum usui esse potuisse, sed „unice ad lapides excidendos poliendosque: quippe cum secu„riculae potius speciem oculis exhibeat, quam lignariam aut „calcariam asciam, quarum utramque recurvam, perinde ut „hodieque adhibentur, fuisse oportuit. Et possum non pau„cis argumentis evincere, asciam, de qua monumenta lo„quuntur, fuisse λαξευτικὴν, quae compendifacturus, contuli „in subjacentem notam (LI.)

„Jam

„(LI) Nam certe ascia, „cujus in monumentis men„tio exsistit, etiam faten„te Fabretto, non est ligna„ria, qua materia dolatur. „Superest ergo ut sit illa alte„ra ad calcem subigendam „composita. Atqui istius „asciae multo longius erat „manubrium, praeut illud „est quod in lapidibus in„sculpi solet. Aliud ergo es„se non potuit quam ascia „quaepiam λαξευτικὴ. Scio „objicere Fabrettum, asciae „lapidariae nusquam apud „auctores fieri mentionem. „Atqui fit ejus mentio in „sexcentis monumentis, „quibus illa formula adhi„betur, & insuper ascia in„terdum scalpitur, quae non „potest esse nisi lapicidarum, „quae & fabricatorum eadem „quoque fuit, quippe quum „in omni fabrica sive reticu„lati, sive incerti operis per„multum ejus instrumenti „usum fuisse oportuerit ad „lapides complanandos; quũ „contra illa altera non ad „muros exstruendos, neque „ad tectorium inducendum, „sed tantum ad calcem subi„gendam usui esset. Sed missis „inscriptionibus, si scriptorũ „judicio rem transigi mavis; „ecce Psalmorum interpres, „Hieronymo haud paullo „antiquior, & alterius sal„tem saeculi auctor, id quod „Ps. 73. ver. 6. apud LXX. „legitur, ἐν πελέκει καὶ λαξευτη„ρίῳ κατέῤῥαξαν αὐτὴν, sic est „interpretatus, *in securi & „ascia dejecerunt eam*. An „non intelligis asciam λαξευ„τικὸν quoque instrumen„tum fuisse, imo & huic „Graeco vocabulo λαξευτήριον „respondisse? Et scimus Hesy„chiũ λαξευτήριον sic exponere, „ut sit λιθοτόμον σιδήριον. (112) „Nam quod Graeci posterio„res

(112) Cetera quae huc pertinent, copiosius, ni fallor, edisserentur infra in *Curis posterioribus*.

,, Jam verò quae nostra interpretatio sit, aperire praestat, ,, quam in aliis refellendis tempus terere. *Dedicare* in his mo- ,, numentis cave putes consecrandi, id quod sibi nonnulli ,, persuaserunt, significatione positum: nec est secundum Rei- ,, nesium *ab inchoato opus curare*: nec demum quidvis aliud: ,, verum secundum semel traditam ejus verbi notionem nihil ,, aliud istic est *dedicare*, quam usum monumenti illato cada- ,, vere inchoare, sive encaeniare, quemadmodum tot jam au- ,, ctorum locis fidem feci: *dedicare* vero *sub ascia* idem prorsus ,, est, quod in sepulcrum recens exstructum cadaver inferre, ,, &, ut Festi verbum adhibeam, *usui dicare*: sive, si forte ,, mavis, monumentum encaeniare antequam fuerit perfe- ,, ctum; dumque adhuc fabrorum caementariorum, qui per ,, asciam

,, res astrologiae libros λαξευτή- ,, ειον ex usu linguae Persicae ,, inscripserunt, uti ex Can- ,, gii Graeco glossario licet in- ,, telligere: id perinde factum ,, puto, quemadmodum Ari- ,, stotelis logica Organum fuit ,, appellatum. Verum hoc ,, obiter. Altera vox, qua ,, Graeci asciam exprimerent, ,, fuit ἀξίνη, (unde & *ascia* ,, nomen invenit, Aeolum ,, more qui pro ξίνος dice- ,, bant σκίνος, & alia in eun- ,, dem modũ) quae & securim ,, & asciam(113) aeque signi- ,, ficat, eo quod fuissent figura ,, similes (114) (id quod ex ,, asciae forma in monumen- ,, tis perspicitur) imo & offi- ,, cio: nam ἀξίνη ab ἄγνυμι ,, venit, cujus futurum ἄξω, ,, quoniam ad frangendum ,, lapides tam securis, quam ,, ascia comparata fuit. Atque ,, haec quidem verissima est ,, asciae illius, quae in monu- ,, mentis nominatur atque ,, insculpitur, significatio: ,, quam non eo pluribus con- ,, firmavi, quod ea magno- ,, pere indigerem (nam modo ,, fabricatorum fuisse instru- ,, mentum conveniat, cete- ,, rum λαξευτικὴ an calcaria ,, sit ascia intelligenda, mea ,, nihil interest) sed ut Reine- ,, sium ab injusta reprehen- ,, sione vindicarem.

(113) Non aeque, sed primario *asciam*: imo negat H. Steph. eo vocabulo *securim* notari. Sed de hoc in *Cur. poster.* infra.

(114) Schema quod ex Fabrettiano Salsoniae sepulcro heic apposui (quod ille pro *ascia* habuit; nec ego abnuerim, modo ea delineatio commoda aliqua correctione juvetur, uti fort. alibi ostendam) impulit me ut crederem, asciam & securim esse inter se figura similes: quod non ita esse, Deo dante ibid. dicetur.

" asciam designantur, serves opus, mortuum illic collocare.
" In hac enim formula *ascia* pro ipso aedificationis opere po-
" nitur, & particula *sub* potest significare vel *statim post*, vel
" *in ipso aedificandi actu*. Ut semel dicam, hoc innuere ea
" clausula voluerunt, non esse illatum cadaver in alias sive
" emtum sive exstructum monumentum, sed in sepulcrum
" tum primum data opera & ad eum finem aedificatum, ut
" is mortuus, cui memoria ponitur, eo inferretur (LII):
" conjungitur enim semper cum illa formula haec altera *mo-*
" *numentum facere* aut *ponere* in hunc modum: ὁ δεῖνα τῷ δεῖνα
" PONI. CVRAVIT. aut FACIENDVM. CVRAVIT. ET.
" SVB. ASCIA. DEDICAVIT. Accedit quod apud Gruterum
" pag. 339. n. 4. *sarcophago condere*, & *sub ascia dedicare* jun-
" guntur (116) hoc modo: MEMMIA.CASSIANA.CONIVNX.
" (maritum suum paulo ante nominatum) SARCOFAGO.
" CONDIDIT. ET. S. A. D. hoc est *sub ascia dedicavit* mo-
" numentum. Nec vacat inscriptiones percurrere, quibus ea
" clausula adhibetur, propterea quod de hoc commentario ve-
" re hoc mihi videor esse dicturus eum SVB ASCIA DEDI-
" CARI, ita raptim & adhuc atramento madens prelo com-
" mittitur. Quo dabitur, spero, venia toto hoc opusculo se-
" cus fortasse dictorum, ac viri docti sint judicaturi; quorum
" sententiae lubens subscribam.

XXVIII. *Jacobus Facciolatus.*

Vix haec prodierant; quum nec opinanti litterae a vi-

ris

" (LII) Secundum hanc " illius formulae notionem, " Joseph Christi Servatoris ca- " davere in novum monu- " mentum illato, illud haud " dubie *dedicasse* dicetur: imo " cum illud monumentum " Lucae XXIII, 53. λαξευτὸν " dicatur, quasi si dicas *ascia-* " *tum*, sive asciae ope exci- " sum, etiam *sub ascia dedi-* " *casse* fortasse dicetur. Verum " quum illud sepulcrum non " recens exstructum fuerit, " nec in eum finem, ut ibi " Servator conderetur: non " belle ibi quadrat haec clau- " sula *sub ascia dedicavit* (115)

(115) Quadret necne Christi sepulcro *sub ascia dedicatio*, (quod olim negavi) nunc nec ajente nec pernegante me, in ambiguo tantisper relinquatur. Ceterum id fortasse ex iis intelligetur, quae in *Cur. poster.* disputare animus est.

(116) Junguntur, inquam, κατ' ἐπεξήγησιν, uti plenius infra ostendetur in toties jam promissis *Cur. posteriorib.* quibus, si Deus annuet, hanc epistolam terminare constituimus.

ris Cl. Justo Fontanino, Andrea Lama (quos honoris atque amplitudinis causa nomino) aliisque allatae fuerunt; quibus difficillimae formulae planissimam, uti putabant, explicationem gratulabantur. Eruditi Lipsienses quum totius lib. de *Camp. Amphith.* epitomen in *Acta Erud.* mens. Jan. an. 1728. retulissent, interpretationis ejusdem formulae cum laude meminerunt. Verum his missis, non possum sine piaculo praeterire Jac. Facciolati, viri undecumque doctissimi ac disertissimi, in his vero litteris plane summi, judicium. Is in repetita Latini Lexici, quod *Calepinum* appellant (quo nihil accuratius ac limatius vidit Latium) editione, quam vulgavit an. 1731. ac deinde 1736. haec posuit in verbo *Ascia*.
„ *Sub ascia dedicare* formula est, quae in veteribus sepulcris
„ saepe invenitur: significat autem recens sepulchrum usui
„ dicare, hoc est cadaver inferre, dum adhuc sub ascia est
„ opus. Vide *Mazochium in titul. Camp. Amphith. c. 3. p. 90.*
„ Nisi forte sepulchrum sub ascia est sepulchrum asciatum.
„ V. Salmasium ad Trebell. in trig. Tyrann. cap. 32.

XXVIIII. *Scipio Maffeius.*

Jamque tandem BERNARDE diuturna recitatione tibi juxta mihique submolesta perfunctus, jucundiore te jam auscultatione deliniam. Deventum est enim ad ultimos ex xxxviris duos, nimirum ad par egregium Italorum, Maffejum atq;Muratorium;per quos hodie duos(ut alios plurimos taceam) litterariae rei rationes in Italia strenue sustinentur. Hos nunc duos eruditione germanos conjunctim dabimus: nisi quod iis eruditus Batavus,is quoq.ex xxx unus,parumper medius interveniet.Atq;equidẽ,quod in praestantissimo quoq;ex his xxxviris, Fabretto, Phil. a Turre, Mabill.Montfauc.feci, ut quamvis longiores essent (nam & breviores ceteroqui hanc ipsam ob causam non mutilavi) nihil tamen ex eis, ne praedicta quidem uti sit per alios centies, praeciderem; id quoque horum duovirorum honori & amicitiae dabo, nihil ut ferme ex eorum scriptis decedere cupido lectori patiar. Horum, qui prior auscultandus venit, Maffeius in Gallica peregrinatione, (quam antiquorum sophorum exemplo unice doctrinae studio suscepit, quippe natura ad litteras incitatus) an. 1733. epistolas aliquammultas Parisiis edidit, per quas quae visendis anti-

quita-

quitatum ruderibus, & commentatione didiciſſet, communia cum amicis fecit. Cui, quod earum epiſtolarum undeviceſimam mihi inſcripſerit, & tum ſtatim gratias egi, & habebo, quoad vivam. Earum igitur epiſtolarum XI, quae ad Lud. Ant. Muratorium mittitur, tota eſt noſtri argumenti: quae ſic orditur. „ Quoniam ea, quae aliquando meditor, mihi
„ probatum iri non eſt quod ſperem, niſi prius doctis &
„ amicis viris probentur, de lapidario aenigmate ſenten-
„ tiam tuam rogatum venio, petitumque, ut, utrum ex-
„ plicationem meam ratam facias, candide (117) hoc eſt
„ more tuo, profiteri velis. Clauſulam noſti in quamplu-
„ ribus Galliae ſepulchralibus titulis extantem, *ſub aſcia de-*
„ *dicavit*. Lugdunenſem ſunt qui appellent; ſed in tribus olim
„ Provinciis paſſim adhibitam, multae, quas ſum intuitus,
„ Inſcriptiones teſtantur: rarius in Narbonenſi, Italicis nem-
„ pe magis conformata moribus. Frequentius autem Lugdu-
„ ni occurrit, quod in hac urbe literati lapides majori copia
„ ſuperſint. Ad Fourvieram in aede, quam Serram dicunt,
„ hanc nuper excepi hactenus incompertam. C. CATI. DRI.
„ BVRONIS * CORPORIS. VTRICLA * RIORVM. LVGDVNI*
„ COSISTENTIVM * CATIVS. PVPVS. PATRI * PIENTIS-
„ SIMO. ET CATIA - SILVINA CONIVGI * PIENTISSIMO
„ ET.....* NVRVS.SOCRO(118) DVL*CISSIMO.PONENDVM*
„ CVRAVERVNT. ET. SVB * ASCIA. DEDICAVERVNT*
„ Quid poſtrema verba ſibi velint, perquiritur, & poſt tot
„ concertationes adhuc ſub judice lis eſt. Diverſae ſententiae
„ ad hanc diem plus quam duodecim prodierunt; quin &

alias

(117) Haud ſecus, ac juſſus, fecit. Nam *candide & more ſuo profeſſus* eſt Muratorius in diſſert. quae anno elapſo prodiit; quae mox dabitur.

(118) SOCRO pro *ſocero*, non errore, ſed antiquo loquendi more. Priſcianus quidem teſtatur τὸ *ſocrus* antiquis communis fuiſſe generis: quem falſum, ſuſpicor. Nam antiquis ſicut *ſocerus* maſc. gen. (quo bis utitur Plautus) dicebatur, ſic per ſyncopam *ſocrus*, ſed ut ab hoc gignendi caſus eſſet, opinor, *ſocri*, non *ſocrus*, ſicut & heic dativus SOCRO. At hoc diverſum erat a feminino *ſocrus*, cujus genitivus in VS exibat. Jam vero ſicut olim mas *ſocerus*, ſic & femina *ſocera* dicebatur. Quod reperitur in Anglico lapide apud Grut. 546. 5. SOCERAE. TENACISSIMAE. At eruditiſs. Facciolatus (quem vide in *Socera*) allato hoc exemplo ſic excipit: *Quae tamen inſcriptio parum ſapit antiquitatem*. Quare fulcienda eſt vox *ſocera* elogio altero Gruteriano pag. 745. 9. ubi legitur *Valeriae . . . L. Metilius . Herm.* SOCERE (pro *ſocerae*) INCOMP. Ceterum illud Anglicanum elogium, ut non valde elegans fateor, ſic a νοθείας libe-

rare

„ alias fando audivi, quae nondum(119)prodierunt, velut il-
„ lam, *ascia* (120) Celticam dictionem esse; ne mireris; fuerunt
enim

rare posse videor: quod tale est; *His. terris. tegitur * Ae . . . . .* (fort. Aelia) *Matrona. quond * vix. an. XXVIII. M. II. D. VIII * et. M. Julius. Maximus. fil. * vix. an. VI. M. III. D. XX. & Cam * pania. Dubba. mater * vix. ann. L. Julius. Maximus. * . . . alae. Sar.* (in lacuna erat fort. EQ. i. e. eques Alae Sarmaticae) *conjux * conjugi. incomparabili * et. filio. patri. pientis * simo. et. socerae. tenacissimae * memoriae. P* * Grutero Camdenus.

Nunc quae huic lapidi apud virum doctiss. invidiam fort. creaverint, ea, siqua possumus, diluamus. Illud initio *His terris tegitur*, hemistichium est poeticum, qualia multa in tumulis. Versu antep. negotium facessit illud FILIO. PATRI. PIENTISSIMO: nam si pater filio memoriam ponit: quo illud PATRI? Casaubonus in his litteris vere magnus hanc marmoris particulam non intellexit; nam sic citat ad Spartiani Severum cap. 27. PATRI. PIENTISSIMO. ET. SOCERAE. TENACISSIMAE. quum tamen filio non patri monumentum ponatur. Verum quid moror? Julius Max. pater FILIO PATRI. (i.e. *in patrem*) PIENTISSIMO ponit: inelegans quidem locutio, sed quae νοθείας suspicionem amoliatur: cui simile est, quod in mea quadam marmorea tabula Scantiae Redemptae PIAETAS. IN. PARENTIBVS (pro *in parentes*) commendatur: quibus adde & hoc elogium, quod dum in his essem, ex Dan. Clerici Hist. Med. suppeditavit mihi vir doctiss. & amiciss. Franc. Seraus: TI. LYRIVS (pro quo in Grut. 1121. 6. est TIBERIVS: at vera lectio est ILLVSTRIVS ex Fabret. p. 300. n. 274.) *Ti. Caesaris. Aug. Ser. Celadianus. medicus. ocularius*. PIVS. PARENTVM. SVORVM. &c. An offenderit quempiam illud SOCERAE? (quod altero exemplo Grut. 745. 9. modo vindicavimus) an illud TENACISSIMAE, in laude positum (nam apud probos scriptores vitii vocabulum est) at in ead. mea tabula inter ejusdem Scantiae virtutes refertur, quod esset TENACITATIS (i. e. *parsimoniae*, ut in schedis adnotavi) MAGISTRA. Haec pro Anglicani lapidis antiquitate.

At erit fortassis, cui salivam moverit illud versu secundo MATRONA. QVONDAM. Consentit enim cum illo STOLATAE. QVONDAM sup. pag. 30. num. XVIII. Et quidem Festus ait; *Matronas appellabant eas fere, quibus stolas habendi jus erat*. Hinc *habitum matronae* appellavit Quint. decl. 342. manumissionem per stolae dationem. Verum inter duas hasce inscriptiones hoc interest, quod illa Menetr. num. VIII. libertina erat, & *Stola* h. e. matronali habitu donata, haec autem AE . . . (i. e. *Aelia*) ingenua, uti patet ex matre *Campania* ingenua, & quod diversum nomen a marito gerebat. Fort. *Matrona* heic dicitur, ut distinguatur a concubina. Nam matrona ex Gellio est, *quae in matrimonium cum viro convenisset*. Plaut. Trin. III. 2. 64. ea duo inter se opponit: *Ne mihi hanc famam differant * Me germanam meam sororem in concubinatum tibi * sic sine dote dedisse magis, quam in matrimonium*. Ubi vides sic *concubinatum matrimonio* opponi, ut *concubinam matronae*; quae certe, teste Gellio, a *matrimonio* sic dicebatur.

(119) Rogandus est Noster ut ἀνεκδότοις istis opinionibus xxxviratum nostrum auctiorem faciat.

(120) Non magis Celticam vocem esse, quam Germanicam aut Aethiopicam (V. infra not. 126.) pro-

„ enim & qui Graecam(121)dicerent. Vir Cl.P.Montfauconius
„ postquam ante annos aliquot opiniones pensitasset singulas,
„ nihil adhuc in hac quaestione videre nos, & tam exoticam
„ formulam sperandũ non esse, ut intelligamus, *donec aliquod*
„ *monumentum eruatur, quod tam obscurae rei lucem afferat*,
„ pronunciavit. Tamdiu expectandum non autumavit nupe-
„ rus Scriptor de Religione Gallorum (vides me doctiorum
„ praecipue rationem habere) sententiamque suam ceteris re-
„ jectis protulit; asciam scilicet ligonem, seu marram signi-
„ ficasse, haud communem tamen, & qua uterentur, *cum*
„ *longis purgare ligonibus arva* oporteret, sed peculiarem, &
„ ad terram sepulcrorum struendorum causa fodiendam so-
„ lummodo adhibitam. Utrum haec sententia, cui P. Mene-
„ trierius quoque aliquando appropinquavit, calculos omnes
„ reportatura sit, vereor, cum in quo nitatur, non appareat;
„ eoque vereor magis, quo cum doctrina conjungitur, cujus
„ pariter fundamentum, & auctoritas non exhibentur: nem-
„ pe Gallos, cum sub ascia monumenta dedicarent, maximis,
„ quae fuse describuntur, caeremoniis fecisse, iisdemque, qui-
„ bus ab Etruscis urbes condebantur. Additur praeterea, mu-
„ lieres numquam ejusmodi sepulcra dedicasse (122) cum
„ tamen viginti circiter ex Lugdunensibus tantum Sponius in-
„ scriptiones ediderit, in quibus mulieres, vel simul cum
„ viris, aut filiis, vel ex seipsis sub ascia dedicant; & cum
„ in Decimani ipsa, quae ibidem ex Grutero affertur, ejus
„ uxor sub ascia dedicet. Multoties accidit, ut dedicandi ver-
„ bum hallucinationes pareret, saepe enim nihil aliud signi-
„ ficat quam ponere, collocare, perficere, & rei cujuspiam
„ usum(123)inchoare. De hoc alicubi verba feci:docte hunc de
„ dedicationibus locum pertractare memini Alexium Mazo-
„ chium, cujus de Capuano Amphitheatro commentarium
„ frustra heic perquisivi. Narbonae in moeniis hanc nondum
„ edi-

probat lex XII. tabb. tunc edita, quum vix Celtas usquam esse, fando auditum fuerat. Nisi vero aliam ex Celtica lingua ei voci notionem tribuant: quos tamen Asciae figura in tumulis redarguit.

(121) Graecam putavit Chorerius, & Anonymus quem vide pag.73.num.5.

(122) Vide Anon. sup. not. 105. Ceterum quas ibi Menetrierianas ad refellendum Anonymum dedi, credo easdem esse ac Sponianas, quas Menetr. in suam hist. derivavit. Nam Sponii Antiq. Lugd. nusquam reperi.

(123) Hoc ultimum ego in *De dedicationib.* argumentis evidentissimis ante sex annos ostenderam.

,, editam epigraphen vidi . VOLILIA D·L * SECVNDA * SIBI ,, ET CNEO * DOMITIO * AVCTO VIRO * SVO DICAT * ,, monumentum ſcilicet. Theatrum ſuum dedicavit Pompeius, ,, cum in eo primos ludos fecit, quod Aſconius innuit . Avii ,, Capelliani lapidem Nemauſi inſpexi pluries editum , in quo ,, pro iis *ſub aſcia dedicavit*, habetur SVB ASCIA POSVIT. ,, Funebres autem caeremonias, aut Diis exhibitas , interceſſiſ- ,, ſe nullas, vel ex hoc ipſo diſcere eſt, quod vivi ſaepe ea ,, ſtruerent monumenta , & inſcriberent, ſibique ipſis dedica- ,, re interdum profiterentur . Secundilla *ſibi viva poſuit* , *& ſub* ,, *aſcia dedicavit* ; Sulpicia (in eo lapide quaevis ſyllaba inter- ,, pungitur) Agathemeris *conjugi* , *ſibique viva ſub aſcia dedi-* ,, *cavit* ; Mattonio Reſtituto *filii* , *& heredes ponendum curave-* ,, *runt* , *& ſibi* (ita in marmore) *vivi ſub aſcia dedicaverunt*.

,, Jam quid ego ſentiam expono , ſed quibuſdam tibi ,, comprobare teſtimoniis non potero , quae domi in adver- ,, ſariis habeo , nec memoria teneo. Opinor , nihil aliud ea ,, formula , & aſciae figura , quae ſummo lapide inſculpi ſolet, ,, ſignificari voluiſſe , niſi ea monumenta de novo fuiſſe exci- ,, tata , & nulli antea patuiſſe. Honorificum hoc plane erat, ,, & minime vulgare; quapropter ἐν τῷ καινῷ μνημείῳ ſacratiſſi- ,, mum Servatoris noſtri corpus Joſeph ab Arimathaea depo- ,, ſuit , neque id memorare D. Matthaeus praetermiſit. S. Lu- ,, cas monumentum dixit, οὗ οὐκ ἦν οὐδέπω οὐδεὶς κείμενος. Utrumq. ,, conjunxit S. Joannes : *Monumentum novum* , *in quo non-* ,, *dum quiſquam poſitus erat* . Quidquid hoc honoris eſſet , & ,, amoris , & liberalitatis oſtentare non praetermittebant ,, Lugdunenſes , Gallique ceteri; tantum abeſt , ut eam clau- ,, ſulam modicis tantum, ac minoribus tumulis inditam, eaque ,, *mediocritatis laudem* quaeſitam putem, ut Aldus(124) olim, ,, deinde Fabrettus cenſuere . Cum ergo minus commode, mi- ,, nuſque eleganter conſuetis & communibus verbis id expri- ,, mi poſſet in funebribus titulis , hanc formulam amplexi ,, ſunt : qua indicabant , ab artificum manu eo ipſo tem- ,, pore id monumentum exiſſe . Propterea in praeclara ,, apud Guichenonium , & ſubinde apud Reineſium Inſcriptio- ,, ne , quam & in mſ. codice reperi etiamſi aliquanto diver- ,, ſam , haec habetur clauſula : CONSVMMATVM HOC OPVS

,, SVB

(124) Vide ſup. in Urſato not. 24. & inſuper not. 11.

„ SVB ASCIA EST . Ultimum siquidem instrumentum quo
„ in ὑπογαίοις, sive subterraneis cubiculis aedificandis, ut & in
„ aedificiis aliis, utebantur, ascia erat, qua calx macerabatur ad inducendum tectorium muris, ut adhuc fit. Triplex,
„ non unum tantùm, ut a recentioribus, qui hanc quaestionem agitant, asseritur, eodem nomine ὄργανον appellatum
„ invenio, quod eamdem speciem referrent singula: primo
„ quidem teli, sive armamenti genus securi proximum (125)
„ inde adagium, cujus Apuleius meminit, *asciam cruribus suis*
„ *illidere*: Psalmorum interpres; *in securi, & ascia dejecerunt.*
„ Hinc *azza* Italis, Gallis *hache*, quam vocem fuere qui a Germania, nec non qui ab AEthiopia Gallos accepisse asseverarent, ut perdoctus (126) Bochartus. Ita deinde ferrum dictum,
„ quo ligna laevigabantur, unde vetitum in XII. tabulis polire ascia rogum, ut non sepulchri quidem, quod communiter dici solet, sed exustionis sumptus minuerentur. Instrumentum denique eo nomine vocarunt passim, quo murarii fabri utebantur, ut extremam muris navarent operam. Vitruvius de tectoriis agens, deque albariis operibus;
„ *Sumatur ascia, & quemadmodum materia dolatur, sic calx in*
„ *lacu macerata ascietur*. Palladius: *Si quod asciae adhaeret,*
„ *fuerit molle ac viscosum; constat albariis operibus convenire.*
„ Cum vero dealbati parietes novitatem operis arguerent,
„ praecipui ad id adhibiti instrumenti nomine, ac figura monumentum illius causa, quem loquebatur lapis, recenter
„ constructum fuisse, significabant. Consuevisse autem veteres sepulcra sic nobilitare, ac polire, testatur Cicero, qui
„ Solonem Atheniensibus expresse vetuisse tradit, illa, ut moris erat, *opere tectorio exornare*. Graecum tetrastichon sepulcrali titulo additum Nemausi exscripsi, in quo monumen-
„ tum

(125) Asciae genus esse securi simile, (quod antea ex Fabretti deformatione in monumento Salsoniae persuasum habebam) praestare non possum. Ceterum si ascia ulla fuit securi similis, de ea Appuleiana paroemia belle intelligeretur: nam hodieque heic apud nos dicitur *darsi l'accetta* (sic nostris dicitur quae Gallis *hache*) *a i piedi:*

(126) Non magis Germanicum aut Aethiopicum est *Ascia*, quam Celticum, de quo vide sup. not. 120. nec in omnibus Bocharti indicibus ullum hujus originationis vestigium reperi; sed nec ante me doctissimus Batavus mox producendus; qui in hujus Maffei epistolae epitoma sic de Bocharto heic laudato subnotavit: *On ne dit pas, où cela se trouve. Je l'ai cherché inutilement dans toutes les Oeuvres de BOCHART de l'edition de Hollande.*

„ tum illud νεόδμητον fuisse, declaratur. Vides quod Latine *sub* „ *ascia dedicatum* dicebant, Graece *noviter aedificatum* dixis„ se. Edita inscriptio est in Sallengrii(127) praefatione, & nuper „ in itinere Literario; sed cum carmina carminibus nondum „ sint reddita, ut id praestarem, operam utcumque dedi.
„ DM * C. VIBI LICINIAN * V. ANN. XVI. M. VI * C.
„ VIBIVS * AGATHOPVS ET * LICINIA NOMAS * FIL
„ OPTIMO PIISSIM *

„ *Ἄνθεα πολλὰ γένοιτο νεοδμήτῳ ἐπὶ τύμβῳ,*
„ *Μὴ βάτος αὐχμηρή, μη κακὸν αἰγίπυρον,*
„ *Ἀλλ' ἴα, καὶ σάμψουχα, καὶ ὑδατίνη νάρκισσος,*
„ *Οὐίβιε, καὶ περὶ σου πάντα γένοιτο ῥόδα.*

Plurimus hunc tumulum flos induat, inque recentem
Haud rubi horrentes, aegipyrusque mala,
„ *Sed properent violaeque, & amaracus, & narcissus,*
„ *Vibie, & omnis humus te prope jam rosa sit.*

„ Collectionem tuam, qua Rerum Italicarum Scriptori„ bus consuluisti, ubique reperio, & ubique praedicari audio. „ Supremam eodem spiritu quo primam admovisti, impone „ labori manum. Vale.

XXX. *Anonymus Batavus Auctor* de la Bibl. Raisonnèe.

Locum sane suum, TANVCCI, inter xxxviros heic merito suo tuebitur is, qui mira accuratione ac judicio paucis abhinc annis in Bibliothecam (quam *Raisonnèe* appellant) incumbit. Ergo vix haec Maffeius emiserat; quum anno sequente is Auctor (an Auctores?) accuratissimam epistolae Maffeianae ὑποτύπωσιν in to. xii. par. 2. (qua April. Majus & Jun. anni 1734. continentur) inseruit. Ibi postquam luculentissimam epistolae totius adumbrationem oculis subjecisset; sic ad extremum concludere non dubitavit, „ Nôtre Au-

(127) Est in praef. ad 1. to. Sallengriani thes. Antiq. Leviculum hoc est quod in Sallengr. in priore pentametro AIXMHPH, in posteriore CAMYOYXA exhibetur: sed Graecos errores duos Sallengrius mox castigavit, perinde ut Maffeius exhibet; qui tamen, quando lapidem & Sallengrium vidit, monere debuisset utram scriptionem lapis prae se ferat; nonnumquam enim in his, quae vulgo mendosa putantur, rerum abditarum scituque dignissimarum momenta vertuntur. Ceterum Αἰγίπυρον neutro gen. haud facile alibi reperies: certe Theocrito & Theophrasto muliebris generis est.

„ Auteur declare, que dans les Recueils qu' il a laiſſez chez „ lui, il a encore d'autres autoritez pour confirmer ſon expli„ cation, mais dont il ne ſauroit ſe ſouvenir (128). Ce qu'il „ dit ici, eſt ſuffiſant, a mon avis, pour faire juger, qu'il „ a heureuſement dèchifrè l'enigme.

XXXI. *Franciſcus Carolus Conradus.*

Et Maffeio quidem ac Muratorio dumtaxat prioris adſtipulatorem Batavum interlocuturum, BERNARDE, in *Maffeio* pollicitus; nunc fidem fallere, & Germanum ſuper haec alterum interjicere cogor. Nam quum ſeptima haec iſtius epiſtolae plagula jam typothetae, ut appellant, manus evaſiſſet, nec quidquam aliud morae eſſet, quin prelo ſubjiceretur: ecce tibi neſcio quid inſciente me turbatum eſſe in Germania, nuntiatur. Et tu harum indicium affertur tomus 55. Lipſienſium, quo *Acta eruditor.* an. 1736. continentur. Eum quum evolverem, laetatus fui, pag. 302. *ingenioſam illam Mazochianam* ſententiam appellari meam. At pag. 510. novus prodit non infimi ſubſellii ἀρχαιολόγος, in Acad. Julia Jurec., qui edito Helmſtadii an. 1735. *Parergorum* libro, diſsertationes ſeptem complectente, earum quartam totam in hanc formulam *dedic. ſub aſcia* impendit. Itaque, dum πάντα λίθον κινήσω, ſiquo pacto librum hunc nanciſcar, eoque xxxviratum noſtrum auctiorem efficiam; ejus interim excerpta Lipſienſia non poſsum Tibi, BERNARDE, invidere. Ergo doctiſſimus Lipſienſis breviator pag. 514., indicato diſsertationis titulo, ſubdit „ Non infre„ quens eſt haec formula in Gallicis, Viennenſibus, Lugdu„ nenſibus, Valentinis, Nemauſenſibus, & Narbonenſibus In„ ſcriptionibus, ſed nulli ſcriptorum veterum nominata. Fa„ ctum hinc, ut, qui recentiori aetate in explicanda ea ex„ perti ſunt vires ſuas, multum inter ſe diverſa proferrent. „ Nuper demum, poſt *Fabretti* vulgo receptam huc uſque opi„ nionem, auditae ſunt novae P. *Jac. Martini* Benedictini

„ Mau-

(128) Bene eſt, quod quae in *Adverſariis* ſe habere Maffeius innuit, ea nobis minime deperiiſſe credendum eſt. Nam vix ego hanc epiſtolam ſcribere aggreſſus eram, quum allatum fuit, hoc ipſo anno alteram a Maffeio de eodem argumento lucubrationem prodiiſſe. Cujus exemplum tandem ab optimo Amico impetratum, mox Muratorio ſubjicietur.

„ Mauriani, & *Alexii Symmachi Mazochii* conjecturae, illius
„ in Opere *de religione Gallorum*, hujus in erudito *ad Campa-*
„ *ni Amphiteatri titulum commentario.* Sed nec horum labor,
„ quantumvis per se laudandus, tulit suffragium Auctoris
„ nostri, qui data opera id agit, ut, quantum difficultatis
„ insit in unaquaque harum opinionum, rationibus minime
„ spernendis ostendat. Applaudimus vero optimi viri studio
„ meliora nos docendi, remque satis obscuram in clariori luce
„ collocandi. Rejectis aliis omnibus conjecturis, ita decernit:
„ *sub ascia dedicare* nihil esse aliud, quam monumentum sub
„ tutela & cultura fabricae, ut sartum tectum praestetur, con-
„ stituere. Robora huic sententiae ex more veterum, de tute-
„ la, & refectione monumentorum sedulo prospiciendi, &
„ pecuniam ad id conferendi, nec non ex eo arcessit, quod huic
„ explicandi modo conveniant locutiones eae omnes, quibus
„ conceptam ipsam hanc formulam in vetustis inscriptioni-
„ bus apparet. In his omnibus copiosus est Auctor, tamque se-
„ lectis eam in rem testimoniis utitur, ut jam nemini non fe-
„ licissime enodata brevior illa, & ob id obscurior, vetustiorum
„ temporum formula videri possit.

XXXII. *Ludovicus Antonius Muratorius.*

Maffeio jam, Batavo, atque Conrado, viris doctissimis vir aeque summus, Muratorius succedat; cujus copiosior de *Ascia sepulchrali* dissertatio (quae superiore anno 1738. in Cortonensium Dissertationum volumine altero prodiit, estque num. VII) a Te nuper mihi, TANVCCI, commodata, huic longiori jam sensim, quam suspicabar, epistolae occasionem praebuit. Ea in viri tanti, utriusque nostrum amicissimi, gratiam integra heic dabitur. Itaque vix paucis *Ridolfinum Venutum*, in cujus nomine ea Dissertatio apparet, allocutus, de re ipsa sic incipit. „ Già è noto, che nel Delfinato, nella
„ Provenza, e spezialmente in Lione, fu a'tempi antichi in
„ uso questa Formola, unicamente nondimeno nelle Iscrizio-
„ ni Sepolcrali. Similmente sappiamo, che anche in Italia si
„ truovano varj vestigj, non già della Formola suddetta,
„ ma bensì della cosa stessa, osservandosi alcuni Marmi, in
„ cima o in fondo de'quali si vede scolpita l'*Ascia*. Il medesi-
„ mo tengo io, che significhi quella nuda *Ascia*, che il *sub*

„ *Ascia*

,, *Ascia dedicavit* delle Gallie Lugdunense, Viennense, Narbo-
,, nense. Il Chiarissimo Signor Abate Gori ultimamente ne
,, ha dato alla luce quattro, conservate in Toscana, e sono le
,, seguenti. Florentiae apud Nobb. Gaddios. *D.M* * *L. Valerio.*
,, *Philumeno* * *filio. qui. vixit. an. VIII* * *L. Valerius. Adjectus* *
,, *et. Sativa. Margaris*(129) * *Fecerunt. sibi. et. suis* * *lib. libertab.*
,, *q.p.q. eorum* * Florentiae olim in S. Hilarii in agro Campo-
,, rano. *D.M* * *Hostilia* * *Omphale* * *hic. adq* * *M.B.M.* * Floren-
,, tiae in aedib. Excell. Gentis Corsiniae * *Laberia* * *Maximina* *
,, *matri. dulc* * *in. fr. P.V* * *in. agro. P.VI* * Pisis apud Nobb.
,, Roncionios. *D.M* * *Mettia. Ianuaria. hic. adq. coni* * *B.M* *
,, *Q.Obsequentius Severinus* * *Aug. Pisis. cur. Kal. Florentinor* *
,, *sibi posterisque suis* * Mirasi in tutti e quattro questi Marmi
,, scolpita l'*Ascia*(130) Coparisce del pari nelle Iscrizioni Gal-
,, liche l'*Ascia*, ma con esprimervi per lo più *Monumentum po-*
,, *suit*, o pure *faciendum curavit, & sub Ascia dedicavit*. Il primo,
,, che prese a spiegar questa formola, probabilmente fu Aldo
,, Manuzio(131) il quale osservata che ebbe una delle Leggi del-
,, le Dodici Tavole, cioè ROGUM ASCIA NE POLITO, si cre-
,, dette d'aver colto nel segno, immaginandosi, che l'*ascia* po-
,, sta ne' Monumenti, e il *sub ascia dedicavit*, non altro signi-
,, ficassero, se non un Sepolcro formato con mediocrità, e
,, rozzezza. Ma non ha avuto corso questa spiegazione; per-
,, ciocchè l'*Ascia* mentovata nella Legge suddetta è strumen-
,, to

(129) MARGARIS) Feminae hujus cognomen non est a *μαργαρίτης*, quod est mas, sed a *μάργαρον unio*, quo Pausanias utitur (cujus plur. *μάργαροι* affertur ex quodam epigr.) fit primum MARGARIS (hujus feminae cognomen, quae vox fort. Graecis etiam *unionem* notabat) & *Margarides*, palmarum genus margaritas referentium, acinis quam balanis similiorum, teste Plin. XIII. 4. deinde fit ὁ *μαργαρίτης λίθος* & ἡ *μαργαρῖτις λίθος*. Levia haec quidem, sed quae videbantur tironibus, quorum utilitatis satagimus, non inutilia. Ceterum quantopere inscriptionibus, plus quam libris, res grammatica juvari possit, ejus rei graviora specimina saepe dedimus dabimusque.

(130) Asciae forma in hisce titulis scalpta conspicitur & quidem in duobus haec prior:

In aliis duobus haec altera recta aut inversa.

(131) De Aldo vide not. 11. & 24.

„ to da Falegname ; e la Legge vietava il pulire il legno , che
„ dovea servire pel Rogo , ficcome spesa superflua e buttata,
„ da che esso Rogo da lì a poco dovea bruciarsi , e andare in
„ cenere. Ma parlandosi di Sepolcri , ch'erano fabbricati di
„ marmo, o di mattoni ; l'*ascia* de' Legnajuoli nulla avea che
„ fare con questi . E poi a che avvisare i passaggieri o spetta-
„ tori , che quello era un Sepolcro rozzo , e non pulito ? Ba-
„ stava bene, ch'avessero gli occhi per accorgersene. Altri poi,
„ trovata in Vitruvio menzione dell'*Ascia*, si figurarono , che
„ tanto lume nelle parole di lui si chiudesse da potere rischia-
„ rar queste tenebre . . . . . . (*Vitruvii locum V. sup. in Gutherio pag.* 14. *& in Fabrct. & alibi passim*)
„ Ma chi non vede , che l' *ascia* mentovata da Vitru-
„ vio altro non potè essere, che una specie di *Zappa* , la qual
„ certo può ben servire a muovere, e provar la calce , ma non
„ già à far delle muraglie , e fabbriche di marmi , ò mattoni?

„ 2. Ha poi ultimamente trattata questa scura quistione
„ anche il Chiarissimo Marchese Scipione Maffei nel suo Libro
„ intitolato *Galliae Antiquitates quaedam selectae* nell' *Epist.*
„ XI. ch'egli per sua gentilezza ha indirizzato a me . Ora va-
„ lendosi anch'egli del passo suddetto di Vitruvio , ne ha ca-
„ vata un'altra interpretazione: Cioè, che l' *ascia* fosse indicio
„ di Sepolcro compiuto , e perfezionato . Imperciochè , scrive
„ egli, tre sorte d' *ascia* conobbero gli antichi. La *Scure* , o sia
„ l'*Accetta*, o sia qualche strumento simile da tagliare. Lo *Zap-
„ petto* (così lo chiamano i nostri Falegnami) da pulire il le-
„ gno . E finalmente *Instrumentum eo nomine vocarunt passim,
„ quo murarii Fabri utebantur , ut extremam muris navarent
„ operam* , cioè col dare il bianco alla fabbrica. *Cum vero de al-
„ bati parietes novitatem operis arguerent, praecipui ad id adhi-
„ biti Instrumenti nomine ac figura*(cioè dell'Ascia) *Monumen-
„ tum illius causa , quem loquebatur lapis , recenter constru-
„ ctum fuisse , significabant* . Ingegnosa è questa opinione ; ed
„ essa piacque , ha più di cento anni , anche a Jacopo Guthier
„ nel suo Trattato *de Jure Manium Lib.* II. *cap.* 28. Pure non
„ la so io credere verisimile . Primieramente , perchè l'*Ascia*
„ siccome specie di *Zappa* , si adoperava bensì per dimenare
„ coll'acqua la calcina bianca nella buca, e per provare, s'essa
„ era ben disciolta e macerata , ma non già per dare con essa
„ il bianco alle mura: perchè tanto allora, come adesso, m'av-
„ viso

„ viso io che si servissero di un Pennello (132) a questo effetto.

„ Adun-

(132) *De antiquor. opere albario ac de marmorato.* *Schedium.*

Quod penicillo usos antiquos ad inducendum parieti albarium, contendit; praeter conjecturam ductam ab hodiernis moribus, nullum ad id affert argumentum ὁ πάνυ. At nodus erat (apud me certe) vindice dignus, penicillo ne, an trulla (in cujus locum alii asciam substituunt: de quo alibi disputabimus) albarium opus parietibus illi induceret, aut omnino dealbarent. Videamus quid in utramque partem dici possit; nam utrum haec quaestio a quoquam pertractata fuerit, juxta cum ignarissimis scio.

Ac primum Muratorii conjecturam ex notissimo adagio comprobare posse videor, quo utitur M. Curius (in VII. ep. ad Fam. 29.) *Duos parietes de eadem fidelia dealbare*. Nam *fidelia* erat κεράμιον, aut certe (quia *In fictili fidelia* dixit Colum. XII. 38. ut videatur etiam non fictilis fuisse) vas erat. Quoniam autem albarium in vas infundebant, id liquidum erat; & penicillo, non ferramento inducendum. Adhaec eamdem paroemiam sic Graece paullo aliter Suidas affert in Δύο; ubi ait: Δύο τοίχους ἀλείφεις. *Duos parietes linis*. Qui ubi usum paroemiae ἐπὶ τῶν ἐπαμφοτεριζόντων *de iis qui utrique factioni blandiuntur* docuisset; subjecit: εἴρηται δὲ ἴσως ἀπὸ τῶν δύο τοίχους ἀφεγγίας ποιούντων. Quod sic vertit Portus (nec enim Kusteri editionem habeo.) *Fort. dictum est ab illis, qui duos parietes faciunt luciditatis ac majoris lucis habendae causa*. Pessima interpretatio (quae Suidam sibi in iis quae de usu proverbii dixerat, minime constantem efficit; nam quid istuc cum ἐπαμφοτερίζειν commune habet?) ex eo orta, quod insigne mendum Porto minime suboluit, quum non ἀφεγγίας (quod vocabulum nusquam usurpatum legitur) casu patrio, sed ἀφεγγέας quarto casu olim scripserit Grammaticus. Vertendum erat, *tractum fuisse ab iis qui duobus parietibus* (opere albario) *splendorem* (h. e. candorem) *inducunt*. Nitorem illum albarii aut marmorati tantum, ut etiam expressas tamquam in speculo imagines contuenti remitteret, Plinius XXXVI. 23. *splendorem* appellavit. Vide locum sup. pag. 15. not. 19. ex quo Suidae τοῖχος ἀφεγγής pro eo positus quod nos dicimus *parietem dealbatum*, multum splendoris accessit: ut & ex Julio Polluce VII. 124. ubi inter albarii operis locutiones affert etiam τὸ ἐπιλαμπρύνειν, φαιδρύνειν, ἀποφαιδρύνειν. Sed cur non totum locum adscribo huic quaestioni decidendae idoneum? Τιτάνῳ δὲ χρίειν, ἀπαλείφειν, ἐπαλείφειν, καταλείφειν. Quibus addit ἀπολαμπρύνειν, φαιδρύνειν, ἀποφαιδρύνειν, ἐπιλεαίνειν (cujus simplex etiam cum diphth. scribitur λεαίνω a λεῖος *levis*; a quo *Liaculum* Vitruvii, & verbum *Lio* Tertulliani) ἐπιλεπτύνειν. Vides igitur non alio ferme, quam *liniendi* verbo veteres usos in opere albario. At penicillo, non solido instrumento certe liniri poterat.

Atque haec mihi quidem pro Muratorio succurrebant, haud illa tamen satis firma, ut fatear. Quid enim? fidelia vas fuit: non nego. At id vas non tantum liquidae calci, sed & crassiusculae, ope ferramenti inducendae, subservire potuit. Adhaec verba illa ἀλείφειν, χρίειν, παραχρίειν, λεαίνειν &c. non tantum liquido, sed & crassiori linimento conveniunt: imo Auctori vulgatae Ez. XIII. *Linire* de lapidum ferrumine & farcimento dicitur, ut *liniebant eum* (parietem) *luto absque paleis*: & passim eo capite. Jam vero *albarium opus*, ut a Vitruvio, Plinio, Palladio &c. describitur, non simplicem tenuemque calcis inunctionem, sed spissiorem parietis incrustationem notet, necesse est. Sic enim antiqui inter *Albarium*, *Arenatum*,

natum, & *Marmoratum* distinguunt, ut primum sola calce fiat, alteri addatur arena, tertio tusum marmor: ab eo discrimine ubi discesseris, ea tria tectoria in ceteris omnino conveniunt. Ac discrimen inter arenatum & albarium eruitur ex inscriptione apud Salmas. ad finem pag. 1228. edit. Paris. *Eosque parietes marginesque omnes, quae lita non erunt, calce harenata lito* (pro linito) *politoque, & calce nuda dealbato*. Habes heic inter arenatum & albarium quid intersit: at inter marmoratum & albarium Plinius & Palladius tale discrimen ponunt, quod tamen eamdem in utroq. crassitiem arguat. Plin. XXXVI. 23. *Experimentum marmorati est in subigendo, donec rutro non cohaereat. Contra in albario opere, ut macerata calx ceu glutinum haereat*. Palladius I. 14. *Opus quoque albarium saepe delectat, cui calcem debebimus adhibere, quum multo tempore fuerit macerata. Ergo ut utilem probes, ascia calcem quasi lignum dolabis. Si nusquam acies ejus offenderit, & si quod asciae adhaeret, fuerit molle atque viscosum, constat albariis operibus convenire*. Ex his auctoribus vides eamdem spissitudinem albario ac marmorato fuisse: utrumque ascia seu rutro subigi consuevisse: hoc tantum interfuisse, quod marmorato praeter calcem marmor pinsitum inerat. Nec hoc satis. Eousque crassitudinis albarium procedebat, ut ex eo coronae (quos nostri appellant *cornicioni*) fierent. Testis ejus rei Vitruvius V. 2. *Praecingendi*, inquit, *sunt parietes medii coronis ex intestino opere aut albario*. An igitur in tam crasso tectorio, ut ex eo coronae fierent, tam lento & glutinoso, ut rutro adhaeresceret, ullus esse poterat penicillo locus, quo parietibus induceretur?

Heic vero antequam ultra progredior, non possum de Perraultio non obiter mentionem injicere; quē modo productus Vitruvii locus eo impulit, ut Philandri, Baldi, Salmasii, Gutherii (quem vide supra pag. 14. & 15.) ceterorumque illud, quod dixi, inter albarium & marmoratum discrimen adstruentium deserta sententia, crederet, albarium idem plane esse, ac *le stuc*, quod nostri quoque vocant *stucco*: nec inter *albarium* quidquam ac *marmoratum* interesse, eaque duo esse ejusdem rei *συνώνυμα*: postremo in re architectonica Vitruvio potius, quippe architecto, quam Plinio inter albarium & marmoratum distinguenti, fidem habendam. Verum de Perraultii sententia quid sentiam mox pluribus aperiam.

Non enim me continere diutius possum, quin lucem mihi jam, dum in his essem, ex Plinio affulgentem, aliis statim affundam. Reperi enim tandem apud hunc locupletissimum scriptorem *penicilli tectorii* mentionem; quo uno loco quaestio initio proposita profligatur: simul interim a Muratorio nostro initurum me gratiam spero. Est is locus in XXVIII. 17. ubi inter cetera, quae ambustis auxiliari dicit, refertur *setarum ex his* (apro aut sue) *e penicillis tectoriis cinis cum adipe tritus*. Ergo erat, quum penicillo ad dealbandum uterentur. Id ubi fiebat, tunc calce liquida prorsus utebantur, cujus mentio est apud Vitruvium VII. 4. *Tum autem calce ex aqua liquida dealbentur, ut trullisatiónem testaceam non respuant*. Eo genere liquidi albarii utebantur ubi exolescens candor erat reducendus: nec aliud mihi videtur voluisse Plinius XXXV. 16. ubi de terra Chia: *Eademque* (terra) *lacte diluta & tectoriorum albaria interpolantur*. Nam suspicor ibi Plinium liquidam calcem *lac* cum structoribus sui aevi appellasse; quod hodieque Galli *lait de chaux* nuncupant: & ceteroqui incredibile videtur tam sumtuoso albario veteres usuros fuisse, si lac ex animalibus adhibuissent: imo scriptor accuratissimus non tacuisset, ovillum ne, an caprinum, an ex alio genere esset usurpandum. Sic etiam lib. XXXVI. 23. *In Elide aedes est Minervae, in*

qua frater Phidiae Panaenus tectorium induxit lacte & croco subactum, ut ferunt: ideoque si teratur in ea hodieque saliva pollice, odorem croci saporemque reddit. Mirum ni etiam saporem lactis reddidisset, si quidem ex animalium lacte id albarium subactum fuisset. Sed, uti dictum, facile Plinius liquidam calcem *lac* appellavit. Nisi vero volumus in Graecos artifices potius causam conjicere, quibus liquidum albarium κατὰ τεχνικὴν γλῶτταν appellatum γάλα, fabellae locum dederit. Sed quidquid horum Plinii locorum sit; certum est quoties, uti dixi, exolescens candor erat revocandus, liquida calce litos fuisse parietes, idque ope penicilli. Ridiculum est enim putare, novum quotannis, aut quoties opus erat, spissioris calcis corium cubiculis inductum. Adde quod id veteri incrustationi non adhaesisset, nisi hanc scalpello aliove ferramento asperassent.

Restat nunc novi parietis dealbandi ratio definienda; utrum liquida calce & penicillo, an crassiore illa (quam *Albarium opus* dicebant) tectoriis trullae ministerio applicita, ita demum extimum candorem conciliarent. Sed antequam id expedio, prius illud inquirendum videtur, utrum *Albarium opus*, de quo Vitruvius aliique, tantumdem sit quod marmoratum, sive *lo stucco* nostrorum structorum, ex Perraultii sententia (quam vide omnino paullo supra, ubi Vitruvii locus id requirebat, expositam, sed sine examine, quod huc rejecimus) an, ut alii statuerunt, hoc interest, quod illud sola calce constabat, hoc etiam marmoris scobe? Equidem non possum hoc Perraultio assentiri, Plinium & Palladium inter *marmoratum* & *albarium* distinguentes fuisse deceptos. Veluti siquis nunc reperiatur, qui, quia architectonicen non profitetur, ignoret quid sit simplex tectorium, quid *lo stucco*, quidve hodiernum albarium. At enim (inquit ille) si *albarium* non idem quod *marmoratum*, quo pacto Vitruvio fides constabit, coronas albario opere conficienti? Sic enim ille V. 2. *Praecingendi sunt parietes medii coronis ex intestino opere aut albario*. Dicam quod sentio. Ibi quidem per *albarium opus* non aliud quam *lo stucco* intellexit Architectus; non quod *Albarium* idem plane quod *marmoratum*, sed quia marmorato superinducitur. Nec aliter nostri homines loquuntur, qui templa aut conclavia opere marmorato exornata nuncupant *Mura bianche*, uti ab aliis ornamentorum generibus sive intestini operis, sive marmorum incrustatione, sive picturis distinguant. Quem in modum & Plinius loqui consuevit; qui XXXVI. 25. sic narrat: *Agrippa certe in Thermis, quas Romae fecit, figlinum opus encausto pinxit: in reliquis ALBARIA ADORNAVIT* (nel resto fe ornamenti bianchi) *non dubie vitreas facturus cameras* (i.e. opere musivo) *si prius inventum id fuisset*. Qui vitreas tanto sumtu facturus fuisset cameras, certe operi marmorato non pepercit: at hoc Plinius mera *albaria* appellavit, quia marmorato postremum albarium accedit; non quod marmoratum & albarium duo sint ejusdem rei vocabula. Atque haec ad refellendum Perraultium.

Quando igitur Albarium opus mera calce fiebat, idque sic densum erat, ut rutro subigenti adhaeresceret; quid aliud restat, nisi ut id trullae ope (non penicilli ad complanandum ineptissimi) substrato tectorio superinduceretur? Ne id quidem sentio. Nec enim puto, si superinductum merae calcis corium esset, id satis tenax fuisse, nec tectorio satis arte adhaesisse, nec quantavis perfricatione adhibita, a rimis immune; nec satis splendoris remisisse, imo substrati marmorati splendorem interclusisse. Quid igitur sentio? Id quod unum restat scilicet, *albarium* (quale a Vitruvio, Plinio, Palladio describitur) tamdiu densius fuisse ita, ut asciae sive rutro adhaeresceret, quamdiu subigebatur.

At

At subactione peracta, ubi inducendum erat, aqua copiose affundebatur, ita ut *lac* illud calcis existeret, de quo Plinium supra interpretabamur. Eo lacte recentia tectoria penicillo setaceo perungebant; atque ea demum erant tectoriorum albaria. Nec enim inter album ceterosque colores induci consuetos (nam permultum in coloribus olim lasciviae fuit) quidquam interfuisse arbitror. Ut ceteri colores aqua multa diluti, udo adhuc tectorio inducebantur, haud secus & albus color. Cujus rei hanc rationem tradit Architectonices Magister VII. 3. *Colores autem udo tectorio quum diligenter sunt inducti* (id quod *dipingere a fresco* hodie dicimus) *ideo non remittunt, sed sunt perpetuo permanentes, quod calx, in fornacibus excocto liquore, & facta raritatibus evanida jejunitate, coacta corripit in se quae res forte eam contigerunt* &c. Ergo quum audis *albarii* densitatem tantam, ut ferro adhaereret; tantum in albarii praeparatione sic res se habebat. Nam postea in lactis modum dilui oportuit, ut sive recenti tectorio, sive veteri, & arido (si quando esset interpolandum) injiceretur. Id vero nec ascia nec trulla fiebat, sed penicilli ministerio.

At finito linimento, tunc vero *liaculo* (sive quodcumque ὄργανον erat) locus fuit ut per crebram politionem ac perfricationem splendor ille mirus (de quo Vitr. Plin. &c.) existeret. Vitruv. VII. 3. *Sed & baculorum* (in vet. cod. *jaculorum*, unde scite Salmasius correxit *liaculorum*) *subactionibus fundatae soliditates, marmorisque candore firmo levigatae, COLORIBVS CVM POLITIONIBVS INDVCTIS, nitidos exprimunt splendores*. Vult, *colores cum politionibus induci*: *Politio* autem est subactio illa ac perfricatio, quae ut ceteris tectoriis, sic & inductis coloribus (haud dubie & albariis) adhibebatur.

Haec habui de albario quae dicerem in amicis. Muratorii gratiam. Nisi quod lectorem monendum censeo, quid post superiora jam scripta, circa Suidae locum initio recitatum, Cl. Kusteri editionem nactus, ibi repererim. Is quidem pro ἀφεγγίας edidit ἀφεγγέας, quemadmodum & ego emendaveram. Verum totum illum locum εἴρηται δ. ι. α. τ. δύο τοίχους ἀφεγγέας ποιούντων, nulla interpretatione donavit, ratus credo ἀνερμήνευτον esse propter illud ἀφεγγέας, quod viro cl. obscurum erat. At ἀφεγγής ibi idem quod candidum esse, & inter albariariorum voces esse referendum, supra ostendimus. In Suidae loco possit fort. & ἀφεγγίας retineri, ut sit accusativus plur. a recto sing. ἀφεγγίας declinationis primae: in quem modum plura reperiuntur.

Sed antequam hinc discedo, proderit de marmorato verbum unum addere; quod longe aliter hodie paratur, quam olim. Nunc quidem unica & unius generis sternitur ejus tectorii crusta, quae ex calce & *marmoris farina* (qua locutione utitur alicubi Plinius) componitur. At olim tribus arenati coriis totidem diversi generis marmorati coria superinducebantur. Trinam marmorati diversitatem, marmoris quod ex incerniculis secernebatur, diversitas faciebat. Nam quod furfuris (ut sic appellem) cribrando redigebatur, id primum substernebatur: ei proxime succedebat subtilius, sed nondum tamen pollen: nam hic postremo superinducebatur. Proderit id ex Vitruvio audire. Is lib. VII. initio cap. 6. de fossitiis marmoris glebis *micas, ut salis, perlucidas* habentibus (unde, credo, primum marmorati corium Palladio I. 15. *granum marmoreum* appellatur) differit: qua occasione tacere non possum marmoreae farinae venam ante hos quindecim ferme annos Capuae ad Tifatorum radices detectam, ex qua nostri κονίαν marmoratum permagno compendio componunt. *Quibus autem locis* (subdit ille) *hae copiae non sunt, caementa marmorea . . . pilis ferreis contunduntur, cribrisq. excernuntur . . . pars grandior . . .* are-

,, Adunque non può dirsi, che l'*Ascia* fosse uno strumento de'
,, Muratori, con cui davano l'ultima mano alle mura, e per
,, conseguente non si potè essa usare per indicare terminata
,, una Fabbrica. Oltre di che sempre torna in campo la pri-
,, ma riflessione, cioè che chiunque passava, e non era cieco,
,, conosceva, se que' Sepolcri erano imbiancati e perfezionati
,, sì, o nò, senza bisogno alcuno d'aggiugnervi l'insegna
,, dell'*ascia*, che li facesse accorti di questo. Finalmente in
,, una Iscrizione spettante a Vienna del Delfinato, e rappor-
,, tata dal Grutero alla *facc.* 709. si legge: HOC. SAX. SVB.
,, ASC. DED. EST. Anche un solo Marmo, posto per memo-
,, ria di chi era quivi sepolto, si dedicava *sub ascia*. Adunque
,, non si saprà trovar luogo quì a i Sepolcri dealbati, e alle
,, mura imbiancate.

,, 2. In poche parole il Reinesio nella *Classe* XII. *num.* 34.
,, delle sue antiche Iscrizioni profferì sulla presente quistione
,, la sentenza sua con dire: *Significarunt autem eâ* (Asciâ) *se*
,, *Marmorariis, quorum Ascia & Dolabra* λαξευτικὰ ὄργανα, *fa-*
,, *ciendum locasse, hoc est ab Inchoato opus curasse*. Monsignor
,, Fabretti, uomo dottissimo, ma insieme caldo, e facilmente
,, sprezzatore altrui, si scagliò aspramente alla *facc.* 204.
,, delle sue antiche Iscrizioni contra di questa opinione, chia-
,, mandola la più assurda di tutte, perchè l'*Ascia* e la *Dolabra*
,, non sono strumenti de' Marmorai. Prese poi, pochi anni so-
,, no, la difesa del Reinesio il Canonico Alessio Simmaco Ma-
,, zocchi, Letterato di rara erudizione fornito, nel suo Trat-
,, tato *de Campano Amphitheatro* alla *facc.* 89. Pretende egli,
,, che l'*Ascia*, che si mira ne' Monumenti, fosse una picciola
,, *Scure*, di cui si servivano i Marmorai per tagliare e pulire
,, le pietre. E intorno a ciò osserva, che nella versione de i
,, LXX. del *Salmo* 73. *al v.* 6. si legge ἐν πελέκει καὶ λαξευτηρίῳ κατέῤ-
,, ῥαξαν αὐτήν: le quali parole nell'antichissima vulgata nostra
,, sono latinizzate così: *In securi & Ascia dejecerunt eam*; di
ma-

arenato (i. e. supra ultimum arenati corium) *primum cum calce inducitur; deinde sequens; ac tertio quae subtilior fuerit. Quibus inductis, & diligenti tectoriorum fricatione levigatis, de coloribus ratio habeatur, uti in his perlucentes exprimant splendores.*

Verum haec pauca, quae de *Albario & Marmorato* pro tempore huc contuli, virorum eruditorum, praesertim doctissimi Joannis Poleni (a quo sicuti Frontinum ante aliquot annos mire illustratum accepimus, sic & M. Vitruvium Pollionem nova egregiaque luce perfusum brevi proditurum exspectamus) judicio arbitrioque permitto.

„ maniera che *Ascia* corrisponde al Greco λαξευτήριον, che si-
„ gnica *Ferro de i Tagliapietre*. Mi sia lecito il dire, ch'io non
„ farei gran capitale di quelle voci per isciogliere il nodo pro-
„ posto; perciocchè non è sì facile il mostrare, che la Greca paro-
„ la ben corrisponda all'Ebraica(133) nè che la Latina rappre-
„ senti assai acconciamente la Greca. E m' astengo io volen-
„ tieri dall'addurne le ragioni, perchè a me basta di ricorda-
„ re, che se si pretende l'*ascia* osservata ne' Monumenti per
„ una Specie di *Scure*, o sia di *Ferro* tagliente, questa non può
„ convenire a i Marmorai. La *Scure*, o la *Mannaja* per taglia-
„ re, e pulir Marmi, noi non sappiamo che si usi. Solamen-
te si

(133) *Non è sì facile il dimostrare, che la Greca parola ben corrisponda all' Ebraica, nè che la Latina rappresenti acconciamente la Greca*] Horum prius viro docto facile assentior. Nam quum כילפות *coelaphoth* non alibi, quam heic, in universa Scriptura reperiatur; quis veram vocis Hebraicae significationem certo docere poterit? Sed tamen quia Seniorum λαξευτήριον consentit cum Hieronymi (in hoc Psalmi loco) *dolatoriis*; donec exsistat aliquis qui de eo Hebraico nomine rectiora doceat; non est cur interim τὸ *Chelaphoth* aliud fuisse quam *asciam* dicamus. Verum (uti monui sup. not. 94.) non id agimus, quam recte LXX. Hebraicam vocem expresserint; nec id nostra refert.

Verum quod dubitat, utrum Latinum *Ascia* τῷ λαξευτηρίῳ lxxvirali examussim respondeat; id nollem viro docto excidisse. Etenim quis ignorat Vulgatam Psalterii translationem ex Græco Seniorum ita fuisse expressam, ut interpres ille (quem aevi Apostolici plures putant: ego verisimilius saltem alterius saeculi fuisse dixeram) verbum verbo tanta religione appenderit, ut, dum nequid ex Graeco fonte discederet, vitia sermonis parvipenderet? Certe vel eo nomine vulgatam veterem Bibliorum interpretationem (utinam non magna ex parte deperditam) plurimi facio; quod philologis est perutilis, ac primarias Graecarum vocum plurimarum significationes, non alibi obvias, digito intento commonstrat. Itaque si Graeca sive Veteris sive Novi Instrumenti cum ea versione contuleris, Glossarium Graecolatinum haud dubie pulcherrimum habebis. Utinam aliquis exsisteret, qui ex Vet. Italica interpretatione & aliis ἀντιλέξεσι factis (cujusmodi extant librorum Ecclesiasticorum aliquammultae) lexicon Graecolatinum contexeret. Verum id obiter. Quare non est credendum, tantae antiquitatis ac fidei interpretem, aut quid λαξευτήριον significaret, aut quomodo id Latine diceretur, plane ignorasse.

Ceterum quando ejus interpretis, in eo, quod profitetur, Graecis Latina appendendi studio, sive peritia sive sinceritas hodie in discrimen adducitur: videamus, si quo pacto veterum Grammaticorum suffragio ei succurramus. Λαξευτήριον (inquit Hesychius, cui lexicographo complures Biblicarum vocum notiones debemus) λιθοτόμον σιδήριον. Ferramentum esse ait ad scindendos & poliendos lapides. Nec aliud lapicidarum *Asciam* fuisse, declarant Glossae Veteres, in quibus *Acisculärius* (jam enim in Phil. a Turre vidimus, *Acisculum* Asciae diminutivum esse) exponitur Graece λατόμος. i. e. *lapicida*. Verum de his redibit sermo in *Curis poster.*

„ te si servono essi della *Raspa* per pialiare, ed uguagliare la superficie de' Marmi: strumento troppo diverso dall' *Ascia*, di cui parliamo. Oltre di che converrebbe prima provare, che l'*ascia* si mirasse ne i soli Sepolcri fabbricati di Marmo, e puliti, e non anche ne i rozzi, e non in quelli di Mattoni semplici, co' quali non ha che fare il Marmorajo. Quanto poscia al Fabretti, che doppo avere osservato vietata da gli antichi *la magnificenza de' Sepolcri*, s'indusse a sostenere, che l'*Ascia* dinotasse i Sepolcri di sole pietre cotte, ma con *Arte squisita* di lavoro, *ope, ac ministerio solius Asciae*: niuno a mio credere si sottoscriverà a sì fatta opinione. Rapporta il Reinesio alla *Classe* XII. *num.* 113. un' Iscrizione di *Laetinius Verus*, che tuttavia esiste in Ambournay presso il Rodano verso la Savoja, nel cui fine si legge SVB ASCIA DEDICAVIT. Per attestato del celebre P. Mabillone questo medesimo Sepolcro è fabbricato *ex rudi & impolito Lapide* (cioè Marmo, o Macigno) *sex pedum cum dimidio longitudinis* &c. Non più che questo esempio ci vuole per distruggere l' edificio del Fabretti. Ma si aggiugne, non aver'egli provato, che l'*ascia* fosse strumento da Muratore, o sia da fabbricare, e molto meno con essa si potessero far fabbriche d' eccellente lavoro.

„ 4. Pareva poscia a me una volta assai plausibile l'opinione dubitativamente proposta dal poco fa lodato P. Mabillone nella sua Epistola *de cultu Sanctorum ignotorum. Forte*, dic'egli, *sollemni illa Sub Ascia Sepulcrorum dedicatione, Diis Manibus facta, nihil aliud volebant veteres, quam ut ejusmodi monumenta magis inviolata redderentur sub poena Asciae, seu Capitis, quam violatoribus Sepulcrorum intentarent*. E a questo proposito m'avvisava io di poter'aggiugnere un passo degno d'attenzione in Palladio *de Re Rustica Lib.* 1. *cap.* 35. che sembra avere qualche analogia coll' opinione suddetta. Ragiona quell'antico Scrittore *de remediis horti vel agri*, e scrive fra l'altre cose: *Contra grandinem multa dicuntur. Panno roseo mola cooperitur. Item cruentae Secures contra caelum minaciter levantur*. Ridicolo rimedio, ma che nulladimeno può servire a rendere verisimile l'uso dell' *ascia* per far paura a i Violatori, o sia Guastatori de' Sepolcri, i quali non ostante le Leggi, e le pene, e minaccie, che si leggono in varie Iscrizioni ne' Secoli antichi abbondarono, come s'ha eziandio da varj Epigrammi del Nazianzeno, ch'io diedi alla luce ne' miei Anecdoti Greci. Ho di più osservato, ch'in alcune Iscrizioni il

„ taglio

„ taglio dell'*ascia* sta volto all'insù, quasichè si trattasse d'impiegare il bel segreto di Palladio per difendere i Sepolcri dalla Gragnuola. Riflettendo nulladimeno più agiatamente a questa opinione, m'è convenuto in fine abbandonarla. Perciochè se avessero gli antichi avuta intenzione di far paura a i Violatori de' Sepolcri col minacciar loro la perdita della vita, avrebbono dovuto fare scolpire ne' loro Monumenti solamente una vera *Scure*, o *Mannaja* tagliente, quale si usava dalla giustizia umana per gastigare i rei, e non già un' *ascia*, la cui figura, siccome vedremo, non s'accorda coll'intenzione (134) suddetta. Oltre di che non trovo io nelle antiche Iscrizioni

(134) Asciis in noxios animadversum existimanti Mabillonio, credo imposuit hoc Coelii Rhodigini (memoriter passim multa narrantis) dictum X. 5. *Apud quem* (Tertullianum) *ascias & runcinas inter instrumenta saevitiae diligens lector inveniet.* Ceterum Tertull. locus (a Rhodig. ut assolet, non indicatus) est in Apolog. c. 12., ubi tamen longe alia sunt omnia. Statuas ibi insectatur Septimius, quas ut irrideat, eadem omnia eas, ut fiant, pati ab artifice dicit, quae Christiani patiuntur. *Crucibus*, inquit, *& stipitib. imponitis Christianos. quod simulacrum non prius argilla deformat cruci & stipiti superstructa? in patibulo prius corpus dei vestri dedicatur. Ungulis deraditis latera Christianorum. at in deos vestros per omnia membra validius incumbunt ASCIAE & RVNCINAE & scobinae. Cervices ponimus. ante plumbum & glutinum & gomphos, sine capite sunt dii vestri.* Plura talia reperies in Minucio c. 23. (*Si in animum quis inducat, tormentis quibus . . simulacrum formetur; erubescet timere se materiam ab artifice, ut Deum faceret, illusam. Deus enim ligneus . . caeditur, dolatur, runcinatur . .* Tum de aereis, & saxeis diis plura) & in Arnobio (*Tornis rasa* [simulacra] *descobinata limis; serris, perforaculis, asciis, secta, dolata, effossa; terebrar. excavata vertigine, runcinar. levigata de planis*) ubi in eod. instrumento *planam* (unde Italis *pialla*, Neap. *pianozzo*) a *runcina* sic distinxit, fort. ut *plana* (ea & *planula* aevo sequiore) sit quadrangulum lignum, cui ferramentum ad deradendum immittitur; *runcina* sit ferrum ipsum.

Sed his missis: Mabillonium a Muratorii reprehensione vindicaturo mihi haec succurrebant. I. Festi *Acierim* suspicabar ab *Ascia* derivatam, extrito S, ut in *Acisculus*. *Acieris*, ait Festus, *securis aerea, qua in sacrificiis utuntur sacerdotes*. At in Gloss. Philoxeni *ACIERIS* est non *securis*, sed Ἀξίνη ἱεροφάντε (i. e. *Ascia*, aut *dolabra sacerdotis*) ὡς Πλαῦτος. Etsi hodie e Planti σωζομένοις ea vox abest. Si *Acieri* pecudes mactabantur; poterant & homines. Sed id leve. II. Apud Xiphilinum Caracalla *Papiniani interfectorem increpavit*, ὅτι ΑΞΙΝΗι αὐτὸν, καὶ ȣ̓ ξίφει διεχρήσατο, *quod eum ἀξίνῃ* (i. e. sive *ascia* sive *dolabra*) *interfecisset, non gladio*. Sed verius puto, aevo Xiphilini, ἀξίνην pro *bipenni* aut *securi dolabrata* Palladii usurpatam, atq; heic Rom. secures intelligi. III. Fac Asciam inidoneam supremo supplicio fuisse: at *dolabra* (quae aevo posteriore, & in Glossis cum *Ascia* confunditur) erat idonea. Et hactenus levia & incerta. IV. Illud gravius, quod in antiquis lexicis reperitur Σκεπαρνίζω (quod exponunt *securi percutio*: male: quum sit *Ascia percutio*) sed sine exemplis. In to. V. thes. H. St. affertur Σκεπαρνίζω, sed rejicitur lector ad Σκέπαρνον, ubi tamen de verbo nihil. Interim hoc maneat, τὸ Σκεπαρνίζω nisi sit forte verbum χειρȣργικὸν: vide infra, ubi de *Ascia chirurgica*) esse *Ascia ferio*. Qui scis? Ex cognati verbi

„ zioni proposta giammai la perdita della testa(135)a chi vio„ lasse, o guastasse i Sepolcri. Sicchè parrebbe omai tempo di „ conchiudere col P. de Montfaucon, che non è da sperare la „ vera intelligenza della formola, *donec aliquod monumentum* „ *eruatur, quod tam obscurae rei lucem afferat*. Tuttavia per„ chè non sarà lecito anche a me di proporre l'opinione mia? „ Se non colpirò, avrò almeno la consolazione di vantar „ per compagni tanti Valentuomini, che prima di me hanno „ tentata questa impresa, e senza (per quanto io credo) aver„ ne discifrato l'arcano. Fors'anche apprestero materiali ad al„ tri per formare un migliore edifizio. Convien dunque pri„ ma indagare, che strumento fosse l' *ascia*, e quale spezial„ mente quella, che si mira scolpita negli antichi Monumenti. „ *Ascia*(dice S. Isidoro nel *Lib.*19. *cap.*19. *della Orig.*) *ab assu*„ *lis dicta, quas a ligno eximit, cujus diminutivum nomen est* „ *Asciola. Est autem manubrio brevi, ex adversa parte referens* „ *vel simplicem malleum, aut cavatum, vel bicorne Rastrum.* „ Pare, che da queste parole si possa ricavare, che l' *Ascia* fosse „ dall'una parte una spezie di picciola *Scure*, o *Accetta*(136)che „ noi quì chiamiamo *Manarino*; e che dall'altra parte il ferro

„ for-

bi Πελεκίζω significatu: de quo sic reperi apud Eustathium p.1531. Ὅτι ΠΕΛΕΚΩ μὲν περὶ ξύλων λέγε‹ται›, ΠΕΛΕΚΙΖΩ δὲ περὶ προβάτων. Hoc interesse ait, quod πελεκῶ de lignis, πελεκίζω de pecoribus usurpetur. Ergo idem prorsus & de Σκεπαρνίζω judicium, ut sit *Ascia percutio*. V. Age vero, antiquum fuisse τὸν Σκεπαρνισμὸν, ex Lycophronis versu 1105. evincamus.

Τυπεὶς σκεπάρνῳ κόγχον ἀνθήκτῳ μέσον.

Acuta adactus ascia calvariam.

Ubi inscite Tzetzes σκέπαρνον exponit πέλεκυν. Nam in *Cur. poster.* quantum inter haec duo intersit, ex Homero, & aliis docebitur. VI. Postremo, ne ex antiquis tantum hausisse videar; σκεπαρνισμὸν parem reperio in Jo: Cantacuzeni III. 88. ubi de Apocauchi a vinctis interfecti nece: Μετὰ τοῦτο δὲ χρησάμενοι ΣΚΕΠΑΡΝΩι τῶν τὸ δεσμωτήριον οἰκοδομούντων τεκτόνων, ἀπέτεμον αὐτοῦ τὴν κεφαλήν. *Secundum haec* (postquam scil. ex ferri inopia lapidibus appetivissent, ac fuste dolassent) *arrepta ascia* (male interpres *bipenni*) *quae carceris aedificatoribus usui erat, caput illi amputarunt*. Duo haec Lycophronis & Cantacuz. loca, & quid sit Σκεπαρνίζω ostendunt, & Mabillonianum σκεπαρνισμὸν in tuto constituunt.

(135) Imo non una lege id capitale fuit. Ulpianus l. 3. §. 7. *D. de sep. viol. Adversus eos, qui cadavera spoliant, praesides severius intervenire solent.. ut si armati.. id egerint, etiam capite plectantur, ut D.Sev.rescripsit; si sine armis, usq. ad poenam metalli procedunt.* Macer l.7. eod.t. *Sepulcri violati crimen potest dici ad L.Juliam de vi publica pertinere*.. Paullus l. 11. eod. *Rei sepulcror. violator. si corpora ipsa extraxerint, vel ossa eruerint, humilioris quidem fortunae summo supplicio adficiuntur, honestiores in insulam deportantur: alias autem relegantur, aut in metallum damnantur.*

(136) Imo *Ascia* Isidoriana, qua parte *asulas* (in Isid. *astulas*: sic tunc loquebantur) eximit, nihil commune habet *con l'Accetta*; sed est ipsissima *Ascia* lignaria, vetus nomen apud nos retinens.

„ formasse un *Martello*, ò pure una specie di *Zappa* curvata, che
„ i nostri Falegnami appellano *Zappetto*(137) e i Franzesi *Her-*
„ *minette*, col manico corto. E che l' *ascia* fosse un Ferro dal-
„ l'un lato tagliente, si può anche dedurre dal nome di *Azza*,
„ che si usava a' tempi di Dante, e di *Accetta*, che si usa tuttodì
„ in Toscana, e significa una specie di *Scure*, e di *Hache*, che
„ presso i Franzesi equivale al nostro *Manarino*. E per questa
„ cagione il Vossio ed altri pensano, che il Latino *Ascia* venga
„ dal Greco ἀξίνη, adoperato, per quanto si crede, a dino-
„ tare una picciola *Scure*, o pure la *Dolabra* de' Latini. Per
„ conto poi de i Monumenti, non è la medesima figura dell'
„ *Ascia* in tutti. Ne' Marmi Lugdunensi, e de' contorni, de' quali il
„ Grutero assai essempli rapporta, essa ha la forma di uno *Zap-*
„ *petto* dall'un lato, e di un *Martello* dall'altra. Veggasi la *facc.*
„ 428.10, e la 518.4. e la 678.6. e la 698.7. e la 801.4. (138)
„ In altre poi non poche si osserva goffamente scolpita, in guisa
„ nondimeno che chiunque sapeva i riti di que' tempi, tosto co-
„ nosceva che con que' segni si voleva rappresentare un' *Ascia*.
„ E questa pare che anche si riconosca col manico lungo nell'
„ Iscrizione (139) 4. *pag.* 532. del sudd. Grutero. Ma dell'Ascia de'
„ Popoli della Gallia ci ha lasciato l'insigne P. Mabbillon la di-
„ stinta figura nell' Epistola sopra mentovata *de cultu Sanct.*
„ *Ignot.* Un' altra simile Ascia vien rapportata da i Chia-

rissi-

(137) In altera ejusdem parte non est *lo zappetto* (quo nomine intelligit certe asciae fossoriam aciem, qua assulae eximuntur, uti liquet ex adjuncto *Herminette*) sed *malleus* aut *simplex* aut *capitatus* (sic enim pro *cavato*, quod nihil est, alibi corrigo) qui *malleus* in aversa asciae parte nunc quoq. in monumentis visitur. At doctiss. Muratorius, de Isidoro heic non optime meritus, aciem asciae fossoriam in acutam (qualis in *securi*, sive *Manarino*: quod *Manarino* fuisse veterem *Dextralem*, non vero *Asciam*, in *Cur. poster.* ostendam) refinxit: deinde, adhuc perversius, in aversa Asciae parte (ubi Hispalensis *malleum* cinxerat) ibi demum *Asciam*, sive *fossoriam aciem* (quâ unâ scil. ascia [illegible]) quaesivit: ita asciam in asciae appendice constituit.

(138) Harum inscript. quas ex Grut. laudat, primam 428. 10. v. sup. in Menet. p. 30. n. XIV. Tertiam 678. 6. v. sup. in Grut. p. 32. n. 5. Secunda 518. 4. & quarta 698. 7. habent asciam, qualis sup. p. 32. n. 4. Postrema 801. 4. nec asciam, nec formulam in Grut. habet: & est certe mendosa citatio.

(139) Inscriptio Grut. 532. 4. (in Luxemburg. regione) sic habet: AVRELIVS. D. S. P. Sequitur instrumentum, quod ex manubrii longitudine, totum marmor adaequante, dolabra mihi certe videtur: cui lignum quadrifidum (credo, vallus) subjicitur. Deinde: TER. EXSOMNVS * TER. F. AN. VER * (τὸ TER. fort. est praenomen *Tertius*, ut & *Quartus*, *Quintus* &c. deinde EXSOMNIVS est gentilitium nomen, aut EXSOMNVS; nam sunt quae non finiunt in IVS: mox *TERtii Filius ANiensi* tribu, domo *VERona*; nisi sit cognomen *VERus*, aut *VERinus*) MIL. LEG. XVI * AN. XL. STIP. XVI * H. S. E. Quae ultima plana sunt.

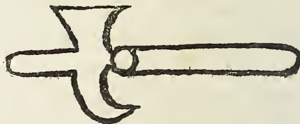
„ rissimi PP. della Compagnia di Gesù ne'Giornali di Trevoux
„ al Mese di Maggio nel 1715. colla seguente Iscrizione scoperta
„ in Lione, sopra la quale disputarono due eruditi Franzesi.
„ *D. M. et. memoriae * aeternae. Hylatis * Dymachero. sive * assida-*
„ *rio. P. VII. ru. I * Ermais. coniux * coniugi. Karissimo **
„ *P. C. et. S. AS. D ** Questa dall'un canto ha la Zappa
„ curva e tagliente, dall'altro un Martello (140) Quella del P.
„ Mabillone nell'una parte ci fa vedere la Zappa, nell'altra
„ pare che rappresenti una picciola Scure. Aggiungo un'Iscri-
„ zione inviatami dalla Provenza dal dottissimo Signor Baro-
„ ne di Monte Seleuco Giuseppe de Bimard la Ba- *Inter D. & M. est haec icon.*
„ stie. *D. M* Baebiae Gratinae * Aelia Fortunata**
„ *Mater P. C. ** S'essa è così, abbiamo la figura
„ d'un *Manarino*. Passando poi all'Italia, il Fa-
„ bretti alla *facc.* 203. rapporta un'Iscrizione po-
„ sta a *Salsonia Fortunata* coll'*ascia* simile alla
„ precedente, cioè a foggia di *picciola Scure*, o sia *Manarino*.
„ E tal figura s'incontra in altre pubblicate dall'Abate Gori sì
„ nell'Iscrizioni della Toscana, e sì nella Raccolta del Doni.
„ Una parimente ne aggiungo esistente una volta nel Museo
„ di Monsignor Colozio. *D. M* Turiae Quintae fe-* *Inter D. & M. haec icon.*
„ *cit Lar * gius Mercurius. coniugi * B. M. Vix.*
„ *an. xxxx. sibi. suis lib * libertabusque. posteris-*
„ *que * eorum. ** Altre, a Dio piacendo, ne produr-
„ rò nel nuovo Tesoro delle antiche Iscrizioni,
„ intorno a cui sto faticando, nelle quali si mira
„ dall'una parte la *Zappa* curvata, e dall'altra un po'di figura
„ di *Martello*. Temo io nulladimeno, ch'oltre all'essere in
„ molte Lapidi troppo rozzamente scolpita l'Ascia; ne pur
„ tutta quell'esattezza, che conveniva, siasi usata da i Racco-
„ glitori delle antiche Iscrizioni in copiare la forma di tali
„ strumenti scolpiti ne'Marmi; e che meno ancora ne abbiano
„ usato coloro, che le han date alla luce, per risparmiare a
„ gli Stampatori la spesa di far tanti tagli in rame, o in le-
„ gno. E ne ho una prova in mano. Pregato da me il poco
„ fa lodato Signore Abate Gori d'osservare l'originale della
prima

(140) Mabillonianam vide sup. pag. 45. (eamdem ex Menetr. correctam pag. 43.) & Trevoltinam pag. 47. at de Hylatis inscriptione copiose in notatis ad Montfauc. Postremo quod in omnibus schematibus reperire sibi videtur Noster la Zappa; de eo alii judicent.

„ prima Iſcrizione di
„ ſopra, eſiſtente preſ-
„ ſo i Signori Gaddi
„ di Firenze, per ſua
„ gentilezza me ne
„ mandò il ſeguente
„ ſchizzo. Non è diſſomigliante
„ la figura dell'Aſcia in un'
„ altra Iſcrizione, che tutta-
„ via ſi conſerva in Ravenna,
„ e che copiata per uſo mio
„ dal Marmo originale mi fu
„ conſegnata dal Signor Do-
„ menico Vandelli, pubblico
„ Lettore delle Matematiche
„ nell'Univerſità di Modena.
„ Eccola anch'eſſa. Veriſimil-
„ mente queſto Teodoto fu *Nu-*
„ *meri Attiani* (141) *Copiarius*,
„ cioè Soldato di profeſſione.

D. M
M. AVR. THEO
DOT. FIL. Q. V. AN
IIII. M. AVR. THEO
DOT. N. ATTIA. N
COP. ET. POPPEI.
SECVNDIN. MAT.
PARENT. FIL. POS.

„ Fi-

(141) *Queſto Teodoto fu* Numeri Attiani Copiarius, *cioè Soldato di profeſſione*] Et hoc quoq. nollem excidiſſe viro doctiſſimo. *Copiarius* (ut hinc exordiar) non eſt miles gregarius (putavit enim a militaribus *copiis* deductum) ſed idem qui *Parochus*. Acron ad Hor. I. ſerm. V. 46. *Parochi Latino vocabulo Copiarii dicti ſunt, quod omnium rerum neceſſariam copiam regum populorumque legatis ſuppeditabant*. Verum haec leviora mittamus. Illud longe gravius, quod clariſſima hujus Theodoti patria tum Montfauconium (qui prior hanc inſcriptionem protulit Diar. Ital. pag. 100. qui etiam inter D. & M. caput pueri, & hinc & inde manum effigiavit) tum etiam noſtrum Muratorium, mox etiam hujus cenſorem Maffejum, amicos meos, fugit. Atqui res ipſa clamitat. Cui paullo in his litteris exercitatiori, ex indicio τοῦ N cum lineola ſuperne, poſt cognomen poſiti, non ſubolet *Natio*? Ineptiſſimus ſim, ſi exempla afferre animum inducam. Vide ſupra pag. 29. Menetr. num. XIII. & paſſim toto Grutero, & aliis collectoribus. Deinde illud NI in fine verſus cur cum ATTIA (a quo interpunctione ſejungitur) & non potius cum COP. junxit? Certe enim *Nicopolis* Theodoti *Natio* ſe prodidiſſet; qui erat *Natione Nicopoli*, uti loquitur titulus. At, inquies, quid illud ATTIA interpoſitum heic facit? ATTIA ſcriptum eſt pro ACTIA. Quid autem ſit ACTIA NICOPOLIS (quod integrum diſerte legitur bis in Peutingeriana tabula, in Antonino, in Ravennate Anonymo; at ex parte in Arcadio ὀρθογράφῳ, Stephano, & aliis) dicam in bene longo αὐτοσχεδίῳ commentario, quod pro re nata, dum in his eſſem, in hunc lapidem conſcripſi. Quod quia in juſti opuſculi molem excreverat, ne nimium diu Cl. Muratorio interfarer, ad hujus epiſtolae finem ſeparatim dabitur. Interim tituli hujus poſſeſſori, quiſquis eſt, magnopere gratulor.

„ Finalmente un'Iscrizione, „ esistente nella nobil Terra „ di Toscanella nella Chiesa di S. Maria mi fu inviata dal Signor Sebastiano Dini, Amico mio „ dottissimo, dove comparisce l' *Ascia*, che sembra simile alle due precedenti. In tutte e „ tre queste ultime noi miriamo l'Ascia dall'un canto tagliente alla guisa de' Manarini (142) e dall'altro colla figura o di „ *Zappetto*, o di *Piccone*. Poste queste premesse, quanto più si „ rifletterà alla figura delle Ascie de'Sepolcri antichi, tanto „ più si riconosceranno insussistenti le opinioni finora accennate de i Letterati intorno al significato delle medesime. Bisogna dunque trovare una spiegazione che convenga a tutte „ queste differenti figure, sieno di *Scure*, o di *Zappa*, o *Zappetto*, „ ovvero di *Piccone*. Dico pertanto sembrare a me non inverisimili due Opinioni, l'una già proposta da altri, e la seconda, che verrà proposta da me. Pierio Valeriano immaginò il primo, che l' *Ascia* fosse un segno di preghiera, o „ minaccia, affinche il sepolcro non si distruggesse, o non si „ cancellasse la memoria del Defunto. Piacque al Signore „ di Valbonais (143) primo Presidente della Camera de' Conti „ di Granoble questa medesima opinione; e leggonsi intorno a „ ciò due sue Lettere ne'Giornali di Trevoux al Maggio, e „ Giugno del 1715. Egli si fonda sulla credenza, che l'*Ascia* „ fosse un *Martello* da Muratore, il qual serve non meno per „ fabbricare, che per distruggere: e perciò immagina, ch' i „ Popoli della Gallia Narbonese con gran sollennità dedicasfero

D M
ELIO SECVNDO
CRITOSOMIS
COL.B.M.P.Q.V.
A. XXXII

Inter D. & M. haec icon.

(142) Quod in una parte horum trium instrumentorum τὸ *Manarino* agnoscit, ἐπέχω. Quidni enim potius malleum Isidorianum exhibeat? At in altera parte (si de tertio schemate agitur) nulla per me mora erit, quin sit *lo zappetto*, sive ascia. Verum in duobus prioribus schematibus (si recte, aut lapicida, aut qui inde descripsit, ea delineavit) non video quo pacto ascia, aut *lo zappetto* esse potuerit. Nam qua parte manubrium ultra ferramentum progreditur, illud certe asciae usibus obsistebat.

(143) Est hoc inter μνημονικὰ ἁμαρτήματα (quorum veniam petimusque damusque vicissim) referendum. Non enim Valbonaesius, sed *Aenêus* (*M. l'Ainè*) eam tuetur sententiam, quam heic describit Muratorius; quem *Aeneûm* vide supra pag. 49. num. 9. At Valbonaesus, hac refutata sententia, in Guichardi castra se contulit. Lege tertiam Valbonaesi epistolam, praesertim supra pagina 56. & 57.

„ ſero que' Sepolcri, accompagnando la funzione con gravi imprecazioni contra chi li guaſtaſſe: il che a tutti veniva ricordato dall'*Aſcia*. Ma ſe altro che queſto non aveſſimo, poco capitale potrebbe farſi di sì fatta opinione, perchè mancante di pruove, e maſſimamente non apparendo chiaro, che l'Aſcia foſſe un Martello da Muratore. Ma prima del Signore di Valbonais fu inſegnata, e ſoſtenuta l'opinione (144) medeſima da un valentiſſimo noſtro Italiano, cioè da Monſignor del Torre Veſcovo d'Adria nelle ſue Memorie dell'antico Anzio, e con recarcene eziandio una plauſibil pruova, alla *facc.356.* cioè due Iſcrizioni d'Aquileja, dove ſi legge: *Si quis hanc Arcam vendere aut emere, aut exaciſclare volet, tum poenae nomine* HS. XX. *Reipub. Aquil. dare debebit.* E nell'altra; *Si quis hanc Arcam aperuerit, aut exaciſclaverit, & aliut corpus poſuerit, inferet Fiſco* &c. Come vedremo fra poco, *Aciſculum* fu un diminutivo d'*Aſcia*; e conoſcendoſi, che quì l'*Exaciſclare*, formato da *Aciſculum*, ſignifica *rompere*, *diſtruggere*; perciò ſembra ben veriſimile, che l'*Aſcia* denotaſſe la preghiera di laſciare intatti que' Sepolcri. E tanto più ſe l'*Aſcia*, come dirò, non fu differente dalla *Dolabra*. Preſſo il Malvaſia ne' Marmi Felſinei alla *facc.406.* ſi vede l'*Aſcia* rappreſentata ancora come un *Martello* (145) da Muratore: coſa che potrebbe ſervire a fortificare queſta opinione. Il perchè io non oſi d'acquetarmi ad eſſa, viene dalla figura delle *Aſce* uſate in Lione, e nelle vicine contrade; la quale, per quanto vedemmo, ſomiglia un *Zappetto*, e quivi perciò non ſembra ſtrumento da demolire Sepolcri; quando non ſi ammetteſſe, che i Marmorai poteſſero valerſene per cancellare le Iſcrizioni da i Marmi: il che io laſcerò conſiderare ad altri.

„ 7. L'altra opinione, che è mia, conſiſte in figurarmi, che l'*Aſcia* ſi ſcolpiſſe ne' Sepolcri, e che i Sepolcri ſi dedicaſſero

ſero

(144) Et hoc etiam inter μνημειακὰ σφάλματα numerabis. Nunquam Philippo a Turre venit in mentem ab *Aenêo* poſtea propoſitam ſententiam tueri. Imo nullam prorſus de *dedic. ſub aſc.* conjecturam propoſuit, qui certe melius aliis poterat. Tantum de eo ſollicitus eſt, quid ſit *arcam exaciſclare*; cujus rei gratia Fabrettiana de Aſcia laudat. Vide eum ſupra pag. 39. & ſeq.

(145) Inſtrumentum inter D. & M. ibi exhibetur perſimile *Aciſculo*, qui ſcalpitur in nummo gentis Valeriae, quem ſupra dedimus, & iterum heic infra depromemus.

„ sero *Sub Ascia*, per pregare gli Eredi, o Possessori del sito, „ ove erano i Sepolcri, di tenerli netti da i bronchi, dalle spi„ ne, e dalle piante, ed erbe incivili, che potessero nascere „ intorno a i Monumenti, e sopra la terra, dove l'ossa, o le „ ceneri de i Defunti posavano. A questo uffizio era atto e pro„ prio lo strumento di ferro in qualunque maniera che l'ab„ biamo finora veduto, o per tagliare lo spinajo e la bosca„ glia, che insorgesse in que' siti; o per rompere, e troncare „ le radici delle piante, che si credevano infestare la quiete de „ i sepolti. Parlando dell'*ascia*, non hanno finora i dotti pen„ sato ad altro, che a quella de' Legnajuoli, e de' Muratori, e „ fino a quella de' Marmorai. Ma doveano osservare, che an„ che i Contadini si servivano dell'*ascia*; e questa par quella, „ onde s'abbia a prendere luce per la tenebrosa quistione, che „ ora trattiamo. Palladio nel *Lib. 1. cap. 43. de Re Rustica*, an„ noverando gli strumenti Rusticali vi mette *Secures simplices, „ vel dolabratas; Sarculos vel simplices, vel bicornes, vel Ascias „ in aversâ parte referentes Rastros*. Quest'ultima voce è scor„ retta a mio credere, e s'ha da scrivere *Rostrum*(146) cioè *Becco*, „ per

(146) Non una est mihi causa cur viri doctiss. emendationi, quam sine vet. libris aggreditur, non subscribam. Si *Rostrum* scripsisset Palladius, non dixisset *referentes* (i. e. imitantes) sed *habentes rostrum*. Res enim sic se habet (si probe memini quae Tullius docuit in De Or. ubi de metaphoris) vocum penuria fecit, ut multa aliunde translata, diuturno usu propria evaserint. Itaque *gemma* non minus proprie de vite, quam de lapillo dicitur; nec *rostrum* minus est jam χύθρον de ἐμβόλοις navium, aut de adunca ferramenti parte, quam de gallina aut porco. En cur Palladius, si *Rostrum* scripserat, simul dixisset *habentes*, non *referentes*. Nunc in suo libro posuit *referentes rastros*; quia revera rastri non erant asciae illae, sed tantum in aversa parte rastros imitabantur.

Interim illud quaero. *Rastri*, quos Ascia Palladii in aversa parte imitabatur, erant ne sarritorii, an dentati ad frangendas glebas? Si prius; jam *ascia* non ipsa per se, sed in postica parte tantum est *lo zappetto*. Si alterum; tum vero neutra parte id erat, quod vult ὁ πάνυ, sed erat (per me licebit) materiariorum, aut structorum ascia; quae nonnumquam in aversa parte bicornis aut dentata fuit. Ceterum quae ibi Palladius in universo rustici instrumento enumerat, eorum aliqua sunt aliarum artium peculiaria, quorum usus etiam ruri nonnullus erat.

Atque unus est hic locus, quo Cl. Muratorius probat, *Asciam* esse nonnumquam fossorium instrumentum (nec enim alium sive a Nostro heic, sive a Menetr. aut Auctore *de relig. Gallor.* productum memini) quem locum quoniam videor viro amiciss. eripuisse de manibus; non committam, ut ejus sententiam a fundamentis suffodere voluisse videar. Imo in ejus gratiam, iis argumentis, quae nemo inficiari possit, ostendam, revera fuisse ascias sarritorias.

1 Ac primum in Glossis sic repe-

 rio.

„ per significare la parte curva, e piegata dell'*Ascia*. Così Co-
„ lumella nel *Lib.* IV. *cap.* 25. descrivendo la figura della Falce
„ de i Vignajuoli dice: *Quae pars adunca est, Rostrum appella-*
„ *tur*. Anzi mi figuro io, che di una specie d'*Ascia* si valessero
„ anche i Muratori, allorchè aveano da cavare i fondamenti
„ de'loro Edifizj. Osservate la seguente Iscrizione, inviata dallo
„ studiosissimo Giovane, & Amico mio il Signor Antonio An-
„ tinori Cittadino dell'Aquila. *Aquilae apud* Nobb. *Alexandros*.
„ M. AVRELIVS. AFRODISVS. AVG. LIB.
„ NOMENCLATOR. SE VIVO AB ASCIA (147)
„ FECIT MONIMENTVM. MVRO. CIN
„ TVM. SIBI. ET. SVIS. ET. AVRELIAE. HEDO
„ NETI. CONIVGI. ET. M. AVRELIO
„ REGINO. AVG. LIB. NOMENCLATORI
„ AB (148) AMISSIONE FILIO. DVLCISSIMO
„ QVI

rio. *Acisculum*: Σκαφίον, ἤτοι ὄρυξ κηπουρική. Dicit Glossographus, *Acisculum* (quod certe est Asciae diminutivum) significare *ligonem, sive hortensem sarculum*. 2. Adhaec Cangius in Glossar. Graec. in Ἀξινορύγιον (quod male interpretatur *securim ad fodiendum quoque aptam*; quum securis figura sit ad fodiendum inepta: debuit exponi *ascia ad fodiendum apta*; & saepe monuimus ἀξίνην primaria significatione esse *asciam*) affert ex Heronis παρεκβολαῖς ista: Δεῖ ἐπιφέρεσθαι τὸν στρατηγὸν τζαπία (hae sunt Italorum *le zappe*: Scholiastes Theocr. ad Idyl. IV. 10. Σκαφίον τὸ κοινῶς λεγόμενον τζαπίον h. e. *ligonem vulgo appellatum Tzapion*) καὶ ἀξινορύγια δι' ἐργασίαν σούδας. *Oportet imperatorem ferre ligones & ascias fossorias ad agendas fossas*. Integer Operis Heronis hujus (qui sub Heraclio vixisse Lambecio dicitur) titulus est παρεκβολαὶ ἐκ τῶν στρατηγικῶν παρατάξεων. h. e. *Excerpta Tactices*. Postremo Eustathius ad Il. B. p. 217. ait, σκαφεῖον esse ἀξινάριον aut δίκελλαν.

Fuit igitur genus Asciae sarritoriae. Verum utrum ea, quae in monumentis scalpitur idonea fuerit fossorum usibus; ex brevitate manubrii, & rostrorum inepta aduncitate aestimari poterit.

(147) Non poterat Muratorio pulchrius, non frugis melioris elogium ab eruditiss. mihiq. amiciss. Antinorio submitti; cui juxta cum harum cupediarum amantibus habeo gratiam. Ad rem quod attinet: Nemo dubitabit, quin AB ASCIA tantumdem sit, quod *A fundamentis*. Verum illud quaero, quid sit istuc *A fundamentis*. Si vox *a fundamentis* designat, quod vult Muratorius, *humi egestionem adminiculo asciae*; inepte usurparunt veteres ῥήσεις istas, *Fundamenta jacere, ponere, substruere, locare*, & *fundamenta caementitia* &c. qui debuissent potius dicere *fundamenta eruere, egerere* &c. Nunc *fundare* & *fundamenta jacere* structorum locutiones sunt, non fossorum. At quia *Ascia* praecipuum erat structorum instrumentum; ideo AB ASCIA tantumdem est, quod a primo asciae usu, quum prima substruuntur fundamenta.

(148) AB. AMISSIONE. *Nomenclator ab amissione* nihil est. Nolo heic, ut correctionem meam apud lectorem commendem, ei verborum ambagibus aviditatem facere. Ergo aut scripsit lapicida A B A D M I S S I O N E, deinde extrito D, dumtaxat super-

„ QVI VIXIT ANNIS XXIII. MENSIBVS. XI.
„ ET. LIBERTIS. LIBERTARVSQVE. POS
„ TERISQVE. EORVM. MONIMENTVS
„ IN. AG. P. XV. IN F. P. X. AB. ANTE. LON.
„ P. XIS. (149) LATV P. XIIIS

„ Qui

persuit AMISSIONE: aut vero (si modo nullum est in lapide inter A & M litterulae vestigium aut spatium) errante scalpro AMISSIONE pro ADMISSIONE positum fuit. Possit & hoc aliquis tueri, sic trivium loqui consuevisse, ut *Amitto* pro *Admitto*, & *Amissionem* pro *Admissione* dicerent: quae sunt vitia sermonis *ἰδιωτικοῦ*.

At interim certum est, contineri in hoc nuclei pleno epigrammate novum Augustae domus officium, antea ignotum. Nam ad *nomenclatores* (sive *nomenculatores*: utrumq. enim in saxis & vet.Glos. reperitur) quod attinet; eorum pleni sunt lapidum tituli, plenae scriptorum paginae: sicut & *primae*, *secundae*, *tertiae admissionis amicorum*, de quibus videantur Seneca de Benef. VI. 33. Lampridius in Alex. Sev. c. 20. & alii, & qui ad eos scriptores sunt commentati. At NOMENCLATOR AB ADMISSIONE nondum innotuerat. Atqui *Admissionales* jam noscebantur, sicut & *Admissionum magister*. Inter quos hoc puto interfuisse, quod hic longe majoris dignationis esset, ut qui admissionalibus praeesset, qualis hodie in Rom. Curia est *Il Maestro di Camera*: quum contra illi responderent *agli Ajutanti di camera*, qui ad velum adstare solent. De admissionum magistro Ammianus XV. 5. *Per admissionum Magistrum (qui mos est honoratior) accito eodem* (Ursicino) *ingresso consistorium offertur purpura*. At admissionalium mentio fit in Alex. Severo Lampridii cap. 4. ubi hoc de hujus Principis comitate inter cetera specimen proditur, quod *Salutaretur.. quasi unus de Senatoribus patente velo, ADMISSIONALIBVS remotis*. Eorumdem mentio est in Vespasiano Suetonii cap. 14. *Trepidum eum* (Vespasianum) *interdicta* (sibi) *aula sub Nerone, quaerentemque quidnam ageret, aut quo abiret, quidam EX OFFICIO ADMISSIONIS*, (*Phoebum* hunc appellat Xiphilinus, quod nomen servi aut libertini est; & *officii* vox satis vile munus designat) *simul expellens, ABIRE MORBONIAM jusserat* (Xiphil. ἐς κόρακας: Latini dicebant *in malam crucem*: at hic libertus satis salse *morbo*, civitatis aut provinciae desinentiam tribuit) *In hunc postea deprecantem haud ultra verba excanduit, & quidem totidem fere atque eadem*. Firmicus VIII. 14. *Aut fient domus regiae janitores, vel tale illis officium deputabitur, ut iis in palatio ADMITTENDI, vel salutandi officia credantur*.

Atque hi demum sunt *admissionales*; qui utrum omnes simul etiam *nomenclatores ab admissione* essent, ac dicerentur, non satis habeo dicere. Verisimilius puto, fuisse in *Admissionalium schola* unum aut plures, qui nomina salutantium ederent *Magistro admissionum*; cujus demum erat suum cuique pro gradu honorem habere.

(149) MONIMENTVS. IN. AG. P. XV. IN. F. P. X. AB. ANTE. LON. P. XIS. LATV. P. XIIIS. i. e. *Monimentus* (pro *monimentum*) *in agro pedes XV. in fronte pedes X. ab ante longus pedes XI semis, latus pedes XIII semis*. Sane ut cetera hujus tituli satis feliciter expedivimus; sic vellem & heic satis facere. Nemo dubitat, quin *in fronte*, & *in agro* tantumdem sit, quod *ab ante* & *retro*, aut quod *longum* & *latum*; tot enim modis, imo & aliis, quousque sepulcri religio pertineret, enotabatur: de quo nonnulla jam praedi-

 ximus

ximus sup. p. 83. not. 102. At in hac epigraphe quid sibi hoc vult, quod bis monimenti pedatura notatur, & quidem diversis dimensionibus? Nam primo *in fronte* sunt X. *in agro* XV; deinde *ab ante* XI. *semis*, retro XIII. *semis*. Hoc sane aenigma aliis solvendum relinquo. Interim, ne si nihil dicam detrectasse operam amicissimo Antinorio videar, dicam quid venerit in mentem. Nulli dubium, quin hoc monumentum recens fuerit, & (ut loquitur lapis) *ab ascia factum*. Sane autem crediderim cippum hunc inscriptum fuisse tum, cum *Reginus* filius illatus fuit, & antequam monimenti pedatura muro cincta fuisset (nam erat quum cippis, erat quum maceria, aut muro ea sepiretur) cui pedaturae destinaverat quidem Aphrodisius pater rotundas dimensiones X. & XV. Deinde vero quia, ubi ad struendum murum illum ventum fuit, apparuit iis dimensionibus nimis anxie observatis turpiter denormari agellum, aut quod aliud sequi incommodum; putavit Aphrodisius, posse se a destinatis dimensionibus recedere, maxime si quantum ex una dimensione decederet, tantum alteri accederet. Nam XIS. cum XIIIS. aeque sunt XXV. ac X. cum XV. Praesertim quum in posteriore pedatura (quippe propius ad quadratum accedente) plus aliquanto esset areae, quam in priore; nam ex figuris rectangulis isoperimetris quadratum est omnium capacissimum; tum porro eae sunt semper aliis capaciores, quae propius ad quadratum accedunt. Itaque quum in priore pedatura X. ducta in XV. efficiant tantum CL: in posteriore contra ex XIS. & XIIIS. in se ductis conflunt CLV. cum quadrante. Satis ergo se fecisse religioni putavit pater, si dum termini aliter ponuntur, ac praedixerat; tamen non modo eadem, verum etiam laxiora spatia exsisterent. Sane magnum huic conjecturae robur accedit ex eo, quod priores numeri rotundi sunt, posteriores non item. Nam inde apparet, priores fuisse animo destinatos tum, quum scalptus est titulus: posteriores re & facto impletos quū ductus est murus.

At postquam secundum posteriores numeros murus est circumductus; etiam titulus corrigendus fuit, ac vera dimensio adnotanda. Alius locupletior ab integro in novo marmore titulum incidisset (quis autem scit, an non & id factum? & an non alius in hujus locum sepulcro affixus fuerit; hic vero, ne cui fraudi esset, tantum correctus?) at Aphrodisius satis habuit veram pedaturae dimensionem subtexuisse. At cur, inquis, prius illud IN. AG. P. XV. &c. non induxit? Non id necesse fuit; quia posterioribus tantum numeris fides habebatur. Ceterum ominosum, opinor, habebatur aliquid in elogio eradere; quia eorum, qui hostes reip. judicati essent, nomina de titulis eradebantur. Eo fort. factum fuit, ut satis habuerit Aphrodisius posteriorem pedaturae rationem adnotare, per quam priori derogabatur. Memini me lapides vidisse, in quibus recentiore manu aliud additum fuit; sed nihil tamen habent cum hoc commune. Sed tamen nostri Antinorii erit iterum lapidem invisere, ac statuere utrum illud AB ANTE usque ad finem praebeat indicia posterioris scalpturae: id quod meam opinionem confirmaret. Nec tamen, si nullum est tale indicium, ullum conjecturae periculum imminebit.

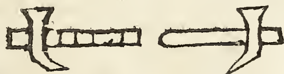
Equidem sic conjeceram. Verum quum plagula haec, ultimam typothetae manum jam experta, prelo subjicienda esset; ecce tibi novam ab inscriptione Fabrettiana, casu mihi obvia, lucem. Ea est pag. 53. n. 309. in cujus fine pedatura sic adnotatur. IN. FROTE. (sic) P. M. (*plus minus*) XVI. IN. LATVS. P. XVI. ITEM. IN. LATVS. IN. VIA. ARDEATINA. RESPICIENTE. LONGV. PEDES. P. M. (*plus minus*) XXIIII. ET. LATV. PEDES. X. Heic vero quominus duplex eaque diversa pedatura sit, impedit illud ITEM. Quid ergo sibi vult? Istud non rectangulum fuit, quod duorum tantum

tum

„ Quì altro non sembra che sia *Ab Ascia*, se non quello, ch'in
„ altre Iscrizioni si legge colle frasi di *A Fundamentis*, ovvero
„ *A solo fecit*. Aggiungasi, che gli antichi *Fossori*, o sia *Cava-*
„ *tori* Cristiani, da' quali furono fatti ne'contorni di Roma
„ que'maravigliosi sotterranei edifizj, che *Catacombe* s'appella-
„ no, adoperavano uno strumento simile all'*Ascia* finquì da
„ me descritta, cioè d'un Ferro tagliente a guisa di *Scure*, o
„ pure d'un Martello dall'una parte, e di un *Piccone* dall'altra.
„ Miratene la figura nel *Lib.* IV. *cap.* 14. *facc.* 101. della Roma
„ Sotterranea dell' Aringhio (150) e un'altra nel *Lib.* IV. *cap.*
„ 37. *facc.* 283. Scorgerete anche la stessissima forma dell'*Ascie*
„ nostre nel *Lib.* IV. *cap.* 49. *facc.* 687. servendo tutto ciò a far-
„ ci conoscere, che non era sola de' Falegnami l'*Ascia*, ma ser-
„ viva ancora a i Coltivatori della campagna, e a i Cavatori
„ del terreno. Anzi può essere, che passasse poca differenza fra la
„ *Dolabra*, e l'*Ascia*, se pure non era lo stesso (151) strumento,
„ chiamato *Dolabra* in Roma (152) ed *Ascia* in altri paesi. Ado-
pe-

tum laterum dimensionibus enotasse satis erat; sed trapezium; quod quadruplici laterum dimensione definiendum fuit. Idem plane de Antinorianae inscriptionis pedatura statuendum puto. Idemque de aliis, siquae forte erunt cum quaternis dimensionibus notatae.

(150) Ex Aringhi schematibus duo priora pag. 101. & 283. non dubito quin dolabrae fuerint (sunt enim non dissimiles dolabrae illi, quae mox in DOLABRARii titulo exhibebitur) at postremum (in quo citando Muratorii operae typographicae aberrarunt; reperitur enim revera lib. VI. pag. 678.) quod duplex hinc atq. inde conspicitur, propter manubrii brevitatem asciae mihi videtur, quam dolabrae similius. Utrumque heic junctim

exhibui. At interim hinc falsum deprehenditur id, quod sup. initio pag. 46. apud Mabillonium legitur, *Asciae instrumentum solis paganorum tumulis appositum fuisse*. Nam Aringhianam inscriptionem certe Christianam esse, constat non ex eo solum, quia in coemeterio Priscillae detecta fuit; verum etiam quia duae, hinc atque inde, columbae cum olivae ramis, & inferne piscis adpingitur: quae sunt Christianorum symbola. Inscriptio vero sic habet: IVLIANO * QVI VIXIT * ANNIS VI * MENSIBVS IIII. Verum praestare non audeo, asciae figuram id ipsum in Christianorum tumulis, quod in Ethnicorum, significasse.

(151) Et si non nego affinia instrumenta fuisse, ac forte nonnumquam unum cum altero confusum: at plane eadem fuisse nego. Palladius lib. 1. tit. 43. inter dolabras & ascias distinxit: item distinxit & Isidorus in XIX. orig. 19. Schema quod mox ex celebri inscriptione DOLABRARii oculis subjicietur, non idem plane est, ac quas exhibuimus ascias. Ut cetera taceam, manubrium in dolabra praelongius erat, quippe quae utraque manu librari soleret, ad exscindendas sylvas; ad subruendas portas, aedificia &c.

(152) Romae scriptum est in XII. *Rogum ascia ne polito*: Romae scripsit Vitruvius, qui asciae tum calca-
gine,

„ peravano i Legnajuoli la *Dolabra*; ma la *Dolabra* loro parti-
„ colare usavano anche gli Agricoltori, e chi volea cavar ter-
„ reno. Columella nel *Lib.* 11. *cap.*2. così scrive. *Nec minus*
„ *Dolabrâ, quàm Vomere bubulcus utatur, & præfractas stirpes,*
„ *summasque radices, quibus ager arbusto consitus implicatur,*
„ *omnes refodiat ac persequatur.* E nel *Lib.* 111. *Quae falce*
„ *amputari non possunt, acutâ Dolabrâ abradito.* Ponete men-
„ te all'impiego della *Dolabra* contadinesca. Con essa si netta-
„ va il terreno, si sterpavano le radici, che l'imbrogliavano:
„ al che, siccome dissi, era destinata anche l'*Ascia*. E se a voi
„ piacesse di mirare la figura della *Dolabra* stessa, vi soddisfa-
„ rò col produrre un'Iscrizione, che si conserva presso i nobili
„ Conti Savorgnani nel territorio d'Aquileja. La riconosco io
„ dall'amico genio del Signor Gian-Domenico Bertoli Cano-
„ nico d'Aquileja, egregio Raccoglitore di tutte le antichità di
„ quella contrada, che illustrate da lui usciranno un giorno al-
„ la luce. La *Dolabra*(153) che
„ costui tiene in ispalla, somi-
„ glia affatto la *Dolabra* de'
„ Fossori, e non poco l'*ascia*
„ d'alcuni Sepolcri Italiani.
„ Noi per altro sappiamo, che
„ i Soldati adoperarono la
„ *Dolabra* per tagliar Alberi,
„ per cavar terreno, e forma-
„ re, o pure spianare il Val-

TI. CLAVDIVS
TI. CLAVDI
EPAPHRODITIAN
VET. LEG. VII. CL.P.F(154)
PILASTILVS
DOLABRAR. COL.FAB
VIVOS.FECIT.SIBI.ET
IVLIAE DIONISYADI
BENE. MERENTI

„ lo.

riae, tum etiam lignariae meminit. *Sumatur ascia, & quemadmodum materia dolatur*(ascia scil.) *sic* &c. Romae quoque scripsit Plinius; qui tamen VII. 56. ait, *Fabricam materiariam* invenisse Daedalum, & *in ea serram, asciam, perpendiculum, terebram, glutinum* &c. Et XVI. 40. de tilia dixit: *citissime ascias retundit*.

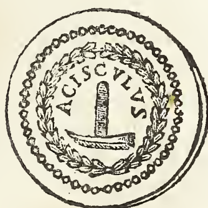
(153) En schema dolabrae, quam humero innixam gerit ille

Ti. Claud. Dolabrarius Collegii Fabrum; qui in sinistro inscriptionis latere scalptus visitur. Sane manubrium in ea dolabra paullo est longius, quam heic exhibetur: contra heic inferior ferramenti pars paullo longius ab artifice exporrecta fuit, quam in dolabrarii illius figura. Inscriptio ipsa edita jam antea fuerat in Italicis Diariis. Tomum non memini.

(154) Notae illae CL. P. F. significant *Claudiae Piae Fidelis*, aut *Felicis*. At si sic interpretamur; nescietur utrum iste Pilastilus Epaphroditiani *filius* an *libertus* fuerit; quum desit F. *filius*, desit L. *libertus*. Itaque (nisi in marmore detri-

„ lo. Lo stesso praticavano i Contadini. *Semper circa crus Do-*
„ *labella movenda est terra*: sono parole del suddetto Columel-
„ la *Lib.* IV. *cap.* 14. *Dolabella* è una picciola *Dolabra*. Però sa-
„ rebbe da vedere, se allorchè Plauto dice nell'Asinaria *Act.* II.
„ *Sc.* II. *v.* 93. *Jam hoc opus est exasciatum*, cioè *abbozzato roz-*
„ *zamente*, si debba tal frase riferire all'*Ascia* de'Falegnami, o
„ pure a quella de'Fabbricatori(155)ovvero degli Agricoltori, i
„ quali volendo ridurre a coltura qualche terreno incolto, gli
„ davano la prima mano con *isboscarlo*: dalla qual funzione è
„ poi venuto a mio credere l'*Esbaucher* de'Franzesi, e il nostro
„ *Sbozzare*, *Abbozzare*. Il voler dedurre dall'*Ascia* de'Legna-
„ juoli questa frase non si accorda col *Rogum Ascia ne polito*.
„ Quì si parla di cosa incominciata, e roz-
„ za, e non già di perfezionata e pulita. Fi-
„ nalmente per iscorgere, che la *Dola-*
„ *bra* non era diversa dall'*Ascia*, conviene
„ por mente a una Medaglia della Famiglia
„ Valeria, già pubblicata dal Patino nel Li-
„ bro delle Famiglie Romane dell' Orsi-
„ no, dove si mira la figura stessa della

„ *Dola-*

detritum sit alterum F. aut L. quod sive *fil.* sive *lib.* designet) illud F. interpretor *Filius*; itaque sic legerim: *Ti. Claudius Pilastilus Ti. Claudj Epaphroditiani veterani legionis VII. Piae filius, dolabrarius Collegii Fabrum* &c. Duplex F scalpendum erat. At artifex sive errore (qui in amanuensibus in iterandis est obvius) sive consilio unum incidit. Cognomen PILASTILVS vox est hibrida ex *Pila* Lat. & στύλος: quae duo tamen idem significant.

(155) Illud Plauti *Jam hoc opus est exasciatum* commisit inter se eruditos viros, sed ita ut majorem partem *exasciare* pro *perficere* acceperint. Vide Gutherii extrema verba sup. pag. 16. qui ab albario, cui ascia ultimam dari manum credidit, id translatum voluit. Male. At Acidalius, ratus quidem *Exascio* esse *perficio*, sed tamen in Plauto non esse operis perfecti significantiam, emendavit *exasciandum* (quod & Pareus audacter in textum recepit) aut vero *exasciato*. Sed vera est Taubmanni sententia, a Comico notari opus ruditer informatum. Qui, vellem, translationis hujus caussam attulisset. At origo metaphorae a Cl. Muratorio excogitata (vel si largiar, *asciam* habuisse usum, quem ei tribuit; cujus rei probationes adhuc exspectamus) est, si non aliud, longissime petita: nec τὸ *sboscare* quidquam commune habet cum *esbaucher*, aut cum τῷ *abbozzare*. Ergo *exascio* pro *ruditer deformo* petitum est ab *ascia* lignaria, quae sola, ut alibi dicam, antiquitus noscebatur. Nam ascia primum ligna praeparabantur; dum ejus ictibus abnormes extuberationes amputabantur: deinde runcinarum lapsibus, postremo & scobillae, eadem perpoliebantur. De quo vide illustrem Tert. locum Apol. c. 12. recitatum a me sup. not. 135. Quod Noster addit de *Rogum ascia ne polito*: vetatur ea lege asciae ministerium, magis adeo runcinae & scobillae.

(156) *Dolabra* testè recata, e colle parole intorno ACISCULUS, cioè *picciola Ascia*; Così nelle Chiose d' Isidoro si legge *Asciculus*, *Asciola*, *Dolabra*. Forse dovrà dire *Acisculus*.

8. Ora bastar potrebbe a rendere verisimile l'opinione proposta intorno all'*Ascia* sepolcrale, lo scorgere, che tutte le diverse figure d'essa s'accordano coll'impiego, che le si può attribuire, cioè di tagliare le spine, macchie, e boscaglie, che potessero infestare i Sepolcri. Contuttociò ne recherò anche una riguardevol pruova, cioè un' Iscrizione trovata nello scavare le fosse della Città di Modena verso il bastione di S. Pietro, e rapportata (ha già anni 70.) da Lodovico Vedriani nel *Tomo* 1. delle Storie di Modena. *Salustiae* * *Aphrodite* * *Congidius L. F* * *coniugi bene* * *merenti cum qua Vixit annis XXVII.* * *mensibus VIII. diebus VI.* * *Quod viva merui moriens quod et ipsa rogavi* * *coniugis hoc moesti reddidit ecce fides* * *sit licet infernae noctis tristissimus horror* * *me tamen illius credo iacere toris* * (hic deest hexameter) *te pie possessor sive colone precor* * *ne patiare meis tumulis increscere silvas* * *sic tibi dona Ceres larga det et Bromius* * Non è molto differente quest'altra, che nell'Anno 1710. fu trovata *Nemausi*, o sia in *Nismes*, e pubblicata dal Sallengre, e poscia dal sopralodato Marchese Maffei nella stessa lettera a me indirizzata. D. M * C. VIBI LICINIANI * ANN. XVI. M. VI * C. VIBIVS * AGATHOPVS . ET * LICINIA . NOMAS * FILIO . OPTIMO . PIISSIMO *

ΑΝΘΕΑ ΠΟΛΛΑ ΤΕΝΟΙΤΟ (157) ΝΕΟΔΜΗω ΕΠΙ ΤΥΜΒω
ΜΗ ΒΑΤΟϹ ΑΥΧΜΗΡΗ ΜΗ ΚΑΚΟΝ ΑΙΓΕΠΠΥΡΟΝ
ΑΛΛ' ΙΑ ΚΑΙ ϹΑΜΨΥΧΑ ΚΑΙ ΥΔΑΤΙΝΗ ΝΑΡΚΙϹϹΟϹ
ΟΥΕΙΒΙΕ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ϹΟΥ ΠΑΝΤΑ ΓΕΝΟΙΤΟ ΡΟΔΑ

Flores

(156) In eo nummo non est dolabra (quae, uti sup. not. 150. & 151. demonstravi, longiore manubrio instruebatur, ut utraque manu librari posset) sed *acisculus*, h. e. ex una parte *asciola*, ex altera *marculus*.

(157) Priori huic disticho tria insident menda typographica (nam ΓΕΝΟΙΤΟ scribendum & ΝΕΟΔΜΗΤω, & ΑΙΓΙΠΥΡΟΝ) quae sedulo retinui; quia ad ea spectavit Cl. Maffeius in fine sui Antirrhetici, quem productum imus. At quod ibi Maffeius quatuor errores accusat; quartum adhuc quaero. Nisi in interpretatione quartus est error quaerendus, in qua *malus aegipyrus* pro *mala aegipyrus* ponitur. At interim quis ab hoc genere mendarum ἄσυλον se atque immunem praestabit? Ecce illud *Vibie* pro *Vibi* non tantum Parisiensis Maffeianae epistolae typographus, verum etiam Veronensis in ejusdem Antirrhetico admisit, non minus quam in Muratorio Romanus editor. Verum haec dissimulanda Cl. Maffeio fuerunt.

„ *Flores multi sint super tumulo recens excitato,*
„ *Non rubus horridus, non malus aegipyrus.*
„ *Sed violae, & amaraci, & narcissus aquatilis.*
„ *Vibie, circa te sint omnia Rosae.*

„ Ed ecco la premura, ch'aveano gli antichi, perchè si tenesſero netti i loro Sepolcri dall'insulto delle spine, e boscaglie, che a poco a poco vi poteano crescere intorno, se erano Sepolcri elevati, o pur sopra, se erano sotterra. Cicerone nel *Lib.* IV. delle Tusculane scrive d' avere cercato in Siracusa il Sepolcro d'Archimede; e non sapendoglielo insegnare i Siracusani, egli lo trovò; e in che maniera, cel dirà egli, *Cujus ego* (così scrive) *Quaestor ignoratum a Syracusanis, quum esse omnino negarent, septum undique & vestitum vepribus, & dumetis indagavi Sepulcrum.* Aggiugne d' aver fatto nettare quel sito. *Immissi cum falcibus multi purgarunt & aperuerunt locum.* E però furono solleciti una volta coloro, che poteano, di deputar persone, che doppo la loro morte avessero cura e custodia de' loro Monumenti; e fra queste diligenze, come scrive Jacopo Guthier nel *Lib.* II. *cap.* 31. *de Jure Manium*, quella ancora v'entrava, *qua Monumenta vepribus diligenter purgabantur*. Ma chi non potea tanto, almeno col segno dell' *Ascia* scolpito nel ceppo o sasso sepolcrale, raccomandava a i posteri di andare nettando il Sepolcro col taglio di quelle piante o spineti importuni, che vi nascessero, e con istirparne le radici. *Terra neglecta sentes & dumos creat*, diceva Quintiliano. E considerando l'*Ascia* anche solamente come una specie di *Zappa*, o sia di *Ligone*, come dicevano i Latini (che questa suol comparire più frequentemente nelle Iscrizioni della Gallia Narbonese) bastava essa a nettare il terreno. *Purgare ligonibus arva*; lo disse ancora Ovidio. Nasceva poi questa premura degli antichi, per quanto io mi fo a credere, da due cagioni. L'una perchè non si ascondesse al guardo de' passaggieri la memoria de' loro Sepolcri, se sopra o intorno d' essi crescesse la macchia; non essendosi fatte anticamente, nè facendosi tuttavia quelle memorie, se non per avvisar la gente, che quivi è sepellito un tale. L' altra più universale, perchè nudrivano una quasi direi ridicolosa opinione, cioè che patissero l' Anime loro nell' altro Mondo, se nel nostro la Terra pesava sopra le loro ossa o ceneri. Perciò

„ fre-

" frequente si truova nelle Iscrizioni della Spagna, e non poche volte in quelle della Gallia ed Italia, la formola *Sit tibi terra levis*; e il raccomandarsi alla Terra, che non fosse grave all'ossa de i defunti. *Tellus huic tumulo ne gravis esse velis*. A questo proposito è degno di luce un' Epitaffio di quattro versi, che leggesi in un Marmo posseduto in Roma dal Chiariss. Signore Francesco de Ficoroni, e che da lui stesso fu a me communicato. *D. M* Titius hic situs est * Iuli Bassi Bassianus * annos qui vix. X* et.* XIIII. (158) *soles * quem quoniam * Manes ut. alumnum * Di. rapuerunt * nec. calcare. velis * nec. grabis. esse. loco* * Pregavano in oltre chiunque passava presso al Sepolcro di dire le parole suddette per riposo di chi ivi era sotterrato. Nel Tesoro Gruteriano alla *facc.* 977. 13. si legge; *Oro ut praeteriens dicas sit tibi Terra levis*. Tralascio altri Marmi, dove si legge la stessa preghiera. Però imbevuta di questo primo principio l'antica gente Pagana, non è maraviglia, se mirasse di mal' occhio il sorgere sopra i loro Sepolcri la boscaglia, e se ne bramassero l'estirpazione, e ne esponessero a tal fine una preghiera coll' insegna dell' *ascia*, cioè di uno strumento destinato a questo impiego. Anzi tanto stava loro a cuore il desiderio, che nulla gravitasse sopra le loro ossa, che non potendo, o non sapendo esentarsi dal metter' ivi qualche Ceppo, Ara, o vogliam dire il Marmo, su cui stava incisa la memoria del Defunto, pregavano poi questo Marmo di pesar poco sopra il loro Sepolcro. *Te lapis obtestor, levis ut super ossa quiescas*: sta scolpito in una Iscrizione del Grutero alla *facc.* 685. 3. E quest'altri due versi alla *facc.* 984.

(158) *Annos qui vixit X. & XIIII. soles*] Idest *annos X. dies XIIII.* Mira locutio. Laudarem, si in versu ea circumlocutione usus esset. Nunc inter tres versus, hoc mera prosa decurrit. Dicam, quid suspicer. Poetae nostro, qui operam suam heredi locaverat, postquam tres versus feliciter processerant; in illo secundo (quamvis caeso pluteo, & erosis unguibus) aqua infelicissime haeserat. Itaque tantisper, dum parturiretur, interim pro *tigillo* (quomodo fecisse interdum Virgilius in ejus vita dicitur) sive fulcro illud ANNOS. QVI. VIX. X. ET. XIIII. SOLES posuit, quod scil. locutionis genus in versiculum includere statuerat. Deinde vates sive infensus ob pretii vilitatem, sive (quod abominor) meditationi contentissimae immortuus, sive quid aliud incidit; pessimo publico opus infectum reliquit. At nos scilicet tantam jacturam aeternum lugebimus. Sed amoto joco: necesse est, versificatorem, quisquis fuit, in altero versu miseris modis exaestuasse; postremo desperatione actum incepto abstitisse. Haud rari sunt hujusmodi versus imperfecti in ἐπιτυμβίοις epigrammatibus.

„ 984.6.*Te lapis obtestor, leviter super ossa*(159)*reserva, Ne nostro*
„ *doleat conditus officio*. Il perchè vo io sempre più credendo,
„ che il Gallico SUB ASCIA contenesse la medesima brama,
„ che viene espressa nella formola più universale del *Sit tibi*
„ *terra levis*, riguardante ogni cosa, che potesse gravitar so-
„ pra i Sepolcri. E chi sa, che non desiderassero ancora, che
„ oltre al nettare da i bronchi e spinai il Sepolcro, si movesse
„ anche leggermente di quando in quando la terra sovraposta
„ alle lor'ossa? A questo appunto era attissima l'*Ascia* formata
„ come lo *Zappetto*. La gente ordinaria per lo più veniva sep-
„ pellita sotterra; e consisteva tutto il suo visibile Sepolcro in un
„ Ceppo o Marmo coll'Iscrizione, denotante chi era quivi sot-
„ terrato. Tali credo io, che per la maggior parte fossero i Mo-
„ numenti della Gallia(160)Narbonese, dove si legge il *sub Ascia*
„ *dedicavit*, e molti altri Italiani ancora dove troviamo scolpita
„ l'*Ascia*. Chi si figura quest'*Ascia* strumento de' Marmorai(161)
„ dee per conseguente pretendere, che tutti fossero di Marmo, e
„ Marmo pulito, que' Sepolcri, dove s'incontra l'*ascia*; il che
„ non si potrà mai persuadere a chi considera molti di que'
„ Monumenti fatti da povera gente, e per una sola persona.
„ Per lo più il *Sit tibi terra levis* riguardava i sepolti sotterra
„ nell'Urne. Così Ovidio *Ossa quieta, precor, tuta requiescite*
„ *in Urna, Et sit humus cineri non onerosa suo*. Il perchè po-
„ trebbe darsi, che la terra soprapostа alle Urne si zappasse
„ delicatamente talvolta coll'immaginazione ch' essa dive-
„ nisse più leggiera in sollievo e prò de i Defunti. Tibullo nel-
„ l'Elegia ultima del *Lib.* II. scrive: *Sic bene sub tenera parva*
„ *quiescat humo*. Questa *terra tenera* dà qualche indizio, che la
„ *terra dura* fosse creduta anch'essa alquanto pesante sull'ossa
„ e ceneri della gente sepolta. Servirà egregiamente a confer-
„ mare quanto ho detto finora un'Iscrizione, inviatami dal
„ Chiarissimo Signor Abate Pietro Polidori Auditore dell'Emi-
„ nentissimo Signor Cardinale Camerlengo, e trovata verso
„ Pe-

(159) *Leviter super ossa reserva*] Supple *te*: i. e. *contine te leviter* &c. Et hoc est ex sermone ἰδιωτικῷ.

(160) Qui Menetrierianas sup. not. 32. considerabit (ut alias taceam) facile animadvertet (si modo talibus aures tritas habet) eas magnam partem non esse cipporum humo incumbentium inscriptiones, sed tabellarum sepulchris structilibus affixarum.

(161) Quum dicimus asciam ἔργανον λαξευτικὸν fuisse; non contendimus ad marmor tantum caedendum & poliendum valuisse, sed ad tofum multo magis, & lapides omne genus.

„ Pescara colle parole seguenti (162) .

D . M . S

„ DECIMVS A PRIMA SECTATVS CASTRA IVVENTA
„ CIRCITOR (163) MORIOR PRAMIA (sic) PARCA SENEX
„ QVI NVLLI GRAVIS EXTITERAM DVM VITA MANEBAT
„ HAC FVNCTO AETERNVM SIT MIHI TERRA LEVIS
„ DAT PATRVO OB MERITVM FERALEM FLAVIVS VRNAM
„ NINNIVS ET CINEREM SPARGIT ODORE PIO

„ Ecco come da costui si desidera lieve, e poco pesante sopra „ le sue ceneri il terreno, con aggiugnervi ancora le figure „ delle due *ascie*, o sia de'due *Zappetti*, affinchè anche gl'igno- „ ranti a tal vista intendano il suo desiderio. Però siano *Ascie*, „ o *Zappe*, o *Picconi* quegli strumenti, che miriamo in tante „ Lapidi Sepolcrali, tutto in fine sembra influire a farci cre- „ dere, che non per altro vi si effigiassero, se non per implo- „ rare.

(162) Dextra ac sinistra singularium litterar. D. M. S. instrumentum tale insculpitur.

(163) *Circitor morior*] Ordo: Ego *Decimus sectatus castra a prima juventa*, *senex morior circitor*, *praemia* (satis) *parca*. Circitores in militia quid sint, docebit Vegetius III. 8. *Idoneos tribuni & probatissimos eligunt, qui vigilias circumeant, & renuntient, siqua emerserint culpa, quos circuitores appellant. Nunc militiae factus est gradus & circitores vocantur*. Id vulgo dicitur *fare la ronda*. Cetera quae ad circitores pertinent, legi possunt apud SteWechium ad Veget., tum eos qui de militia scripserunt, & apud Reinesium XX. n. 424. ad inscriptionem Christianam OPORTVNI CIRCITORIS quae sic habet: *Locus Oportuni circitoris, conjugisque ejus Albinae atque filiorum eorum Palatinae & Urbici requiescentium in pace*. Fuit qui Reinesianam inscript. intelligeret de circitoribus institorum, de quibus Ulpianus l. 5. §. 4. De instit. act. *quibus vestiarii vel lintearii dant vestem circumferendam & distrahendam, quos vulgo circitores appellamus*. Cave credas, tam vile ministerium inscribi, curae fuisse. Atqui Christianus hic erat militaris *circitor*. Vellem posse me demonstrare etiam sacris Christianorum vigiliis *circitores* suos fuisse: nam ceteroqui multa castrensis & palatinae militiae vocabula in Ecclesiam manarunt. Sed nullum ejus rei vestigium memini.

Verum debemus sane plurimum eruditiss. Polydoro, quod hac pulcherrima epigraphe (in qua prima, quod sciam, certa est mentio militaris circitoris) harum litterarum amatores sibi devinxit. Sane ex Vegetio discimus, recens suo aevo fuisse *circitoris* nomen, & militiae gradum (nam antea tribuni, quibus visum erat, hoc negotii dabant, h. e. nunc his, nunc illis) ex quo Vegetii loco aetatem quoque inscriptionis hujus assequimur. Vegetius enim sub Valentiniano libros de militia conscripsit. At haec epigraphe videtur aliquanto antiquior Valentiniani aevo. Sed cur quantitatem vocabuli *circitor* incogitans praterieram? Passim lexica & prosodiae penultimam in eo vocabulo corripuerunt; quum certe eamdem hoc epigramma producat, idemque & ratio doceat; quia *circitor* a *circuitor* contractum fuit, teste Vegetio. Simul ex eodem epigr. firmatur Vegetii lectio *circitores*, pro quo frustra Janus Palmerius, adstipulante SteWechio, reponebat *circatores*, nim. ab antiquo verbo *circo*, quod respondet Graeco περιοδεύω.

„ rare da i viventi il tenere purgata e monda la terra ſovra-
„ ſtante al Sepolcro, e per eſprimere ciò, che tanti altri eſpri-
„ mevano col *Sit tibi terra levis*.

„ 10. Finalmente per conto della formola *ſub aſcia dedi-*
„ *cavit*, praticata in Lione, e ne'contorni, crede il Canonico
„ Mazocchi(164) crede il Marcheſe Maffei, eſsere lo ſteſso *Dedi-*
„ *cavit*, che *Poſuit*, *Fecit*, *Perfecit*; e tanto più, perchè preſso
„ il Reineſio alla *Claſſe* VI. *num.* 112. ſi legge in una Iſcrizione
„ CONSUMMATUM HOC OPUS SUB ASCIA EST. E in una
„ Gruteriana alla *facc.* 760. 3. SUB ASCIA POSUIT. Pari-
„ mente opinione è ſtata del ſuddetto Canonico Mazocchi, che
„ quel *dedicavit* altro non ſignificaſse, ſe non *uſum Monumenti*
„ *illato cadavere inchoare*, o ſia *uſui dicare*. Ma avendo il
„ Marcheſe Maffei oſservato più d'una Iſcrizione, in cui le
„ perſone Viventi(165) *ſub aſcia dedicaverunt*: vegniamo a co-
„ noſcere, che al *dedicavit* ſi dee attribuire un'altro ſenſo. Che
„ poi il medeſimo non più ſignificaſse, che il *Fecit*, e *Poſuit*,
„ io non vo' diſputarne, quantunque nella maggior parte del-
„ le Iſcrizioni Galliche ſi oſservi prima *Poſuit*, o *Faciendum*
„ *curavit* (il che fa intendere già fatto il Sepolcro) con ſog-
„ giugnere di poi *Et ſub aſcia dedicavit*: il che ſembra indi-
„ care una diverſa funzione, e qualche cerimonia uſata, dap-
„ poichè era terminata la fabbrica. Molto meno mi ſento io vo-
„ glia di diſputare intorno alla forza e valore di quel *ſub*, a me
„ baſtando d'avere eſpoſto, qualunque ſia, il mio ſentimento in-
„ torno al ſignificato di quell'intera formola, per ubbidire a
„ voi Sig. Abate Venuti . . . . Modena 4. Aprile 1736.

XXXIII. *Scipio Maffeius iterum.*

Jam xxxviris, BERNARDE, in ſcaenam productis: non aliud ſupereſt, niſi ut extremum illud occinatur *Valete & plaudite*, & ſimul aulaea obducantur. Sed tamen neſcio quis ex modo jam cum plauſu ſpectatis, iterum irrumpit in ſcaenam. Vetas ne TANVCCI, an pateris? Noſmet hoc intrivimus, inquis, nobis omne eſt exedendum. Sinatur ergo,

&,

(164) Numquam ego putavi, τὸ DEDICAVIT valere *fecit* aut *poſuit*; ſed *encaeniavit*.

(165) Aeque vivi, quum alios primum inferunt, ac mortui, quum ipſi primi inferuntur, encaeniare ſepulcrum recte dicuntur.

& , quando jubes , revocetur in pulpitum ; praesertim quum sit facetus actor . Nempe is est vir eruditiss. Scipio Maffeius ; qui sua in *Asciam* merita praedicaturus prodit . Et me quidem , quantacumque in hisce undelibet corradendis sedulitate usum , ultimus hic fabulae actus facile praeteriisset ; nisi nuper vir doctissimus & amiciss. Raimundus (166) Cecchetius ,

(166) Hoc etiam amiciss. Cecchetii humanitati debeo , quod quum pulcherrimi epigrammatis hoc an. 1739. Romae in via Salaria Vetere in fundo Canonicor. S. Mariae Trans Tiberim effossi exemplum ad Excellentissimam FAVSTINAM PIGNATELLAM Colubrani Principem , Philosophiae , & Mathematum sacris initiatam , dono misisset ; mihi quoque deinde (cui illud exemplum ab eruditissima Viragine humanissime exhibitum , suspicionem in aliquibus injiciebat) alterum quam diligentissime secundis curis e saxo descriptum , perferendum curavit . Id quia non sine voluptate legitur , non invitus feci , ut heic adtexerem . Nulla in eo est prosa oratio : totum versibus decurrit in hunc modum.

Si quis. forte velit tumuli cognoscere fatum (*lapis.*
Et quorum maestus. contegat ossa.
Accipiat paucis. ne sit.mora. longior aequo .
Si tumulus. teneat quem vocat ipsa via .
Hic situs est annis plenus. vitaque beatus . (*thion*
Et laetus. omni. more Rhodan-
Ne sit mirum quod comis quod dulcis amoenus.
In vita fuerit.nomine Floris erat.
Hunc conjunx talem nimio. dilexit. amore .
Inque diem vitae.una. fide.coluit.
Et postquam fatis.morientia.lumina solvit (*quium.*
Suppremisque. suis. reddidit obse-
In vita hoc munus. Conjunx Victoria fecit . (*fuit.*
Quodque.virum vicit aegra dolore.
Sed quoniam fatis. nulli est. obstare potestas
Quin teneant. cursum quem statuere.semel .
Quod solum licuit. Conjunx. fidissima fecit .
Post illum nulli. fas.violare toros.
Servatamque diu vitam.habitamque pudice
Post mortis casum pertulit ad tumulum .
Nunque simul posita est. fatoque. tenetur.eodem.
Quoque modo potuit morte secuta virum .
Haec. est sancta fides haec sunt felicia vota
Amplexus VITAE I REDDERE *post obitum .*
Fortunati ambo . si qua est ea gloria mortis.
Quos jungit tumulus junxerat ut thalamus .

Puncta ibi appofuimus , ubi in exemplo ad me transmisso reperi . Ceterum prosodiae ratio non magis heic , quam in ceteris epigrammatis Latinis Graecisque , quae in saxis reperiuntur , passim negligitur. Pro *Rhodanthion* , quod in fine tertii pentametri est , suspicabar scriptum ὑποκοριστικῶς RHODANTHIDION . De quo consultus a me Cecchetius , vetuit dubitare , quin in saxo sit *Rhodanthion*.

At Romae audio miraculo fuisse illud I solitarium in penult. pentametro . Mihi non est dubium , quin sit dativus pro EI . *Amplexus vitae I* (i. e. *ei* , marito praemortuo scil.) *reddere post obitum* . Sane IM pro *eum* usurpaverat Plautus in fragm. *Boni IM miserantur; illunc irrident mali* . Adhaec IBVS pro *iis* apud eumdem Mil. I. 1. 74. *Ibus dinumerem stipendium;* & alibi in eod. Comico . Eâdem analogia dandi casus erat certe I pro *ei* .

Sed

tius, primo monitum, dum in his eram, nuperrime etiam, ſubmiſſo ad me Româ Maffeianae alterius lucubrationis exemplo, opportune juviſſet. Ergo Maffeius hoc ipſo anno 1739. edito Veronae quarto *Obſervationum litterariarum* (167) volumine; ibi tum ceteras Acad. Cortonenſis diſſertationes, tum in primis Muratorianam *de Aſcia ſepulcrali*, quam recitavimus, ita ad examen revocat, ut ἀντιῤῥητικὸν λόγον verius ea parte appelles, quam (quod ἑρμηνειδῶν auctores ſolent) meram operis ὑποτύπωσιν. Et certe mirari ſubit, eccurnam hoc ſive divortium, ſive omnino friguſculum inter Muratorium & Maffeium interceſſerit: nam amare inter ſe antea ſciebamus. Sed iſtud mitto. Nunc per me nil morae eſt, quin facto ſilentio accuſator exordiatur. „ 1. Succede alle ſudette (*nim. diſſert. Cortonenſibus*) una Diſſertazione del chiariſſi-
„ mo Signor Prepoſto Muratori, Accademico Etruſco, ſopra
„ l'Aſcia ſepolcrale, cioè per interpretare il ſignificato di quel-
„ la oſcura formola, che ſi trova nel fine di alquante lapide
„ ſepolcrali, ſpezialmente di Lione in Francia, *& ſub aſcia de-*
„ *dicavit*. Prima di entrare in eſſa, è neceſſario informar
„ d'un'altra. In certo libro ſtampato a Parigi nel 1733., e
„ intitolato *Galliae antiquitates quaedam ſelectae*, una Epi-
„ ſtola ſi legge indirizzata appunto al Signor Muratori, colle
„ maggiori ſignificazioni di ſtima, e d'affetto, anche nel ſe-
„ condo tomo di queſte oſſervazioni, ben dimoſtrato in ſua
„ difeſa (168). In quell'Epiſtola il ſuo autore (*Maffeius ſcil.*)
„ tratta queſto punto medeſimo; e poiche a detto comune,
„ delle

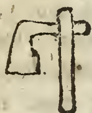
Sed deerat exemplum, aut veteris Grammatici auctoritas. Nunc hujus epigrammatis beneficio novum nunc caſum Latio dono damus: quem caſum poſſis, cenſeo, ſine ἀρχαισμοῦ nota uſurpare (in carmine tamen, & ubi te ad incitas redactum ſenſeris) quippe quum hoc ἐλεγίδιον haud quaquam remotam antiquitatem praeſeferat. Et quidem aliud non reſtat, niſi ut IS gignendi caſu reperiatur; tum enim totum ſingulare tertiae decl. exſiſter. Nom. IS, g. IS, d. I, acc. IM. abl. I. Ac memini in *Comment. ad Amphith. titul.* pag. 153. col. 1. me idem pronomen novo gignendi caſu, EI pro *ejus*, auctius feciſſe, auctoritate antiquiſſimi ſaxi, quod ibi explicuimus, in quo legitur PAGEI. EI. pro *pagi ejus*. Tanti eſt profecto ad rem grammaticam momenti veteres titulos cum cura ac ſagacitate tractare.

(167) Integer libri titulus eſt: *Oſſervazioni letterarie, che poſſono ſervire di continuazione al Giornal de' Letterati d'Italia. In Verona* 1739.

(168) Haec nimirum merita debuiſſent Muratorium adducere, ut pedibus iret in amici ſententiam. Nunc, quia non ivit, graviter expoſtulat.

„ delle quattordici (169) sentenze, che in tal proposito si „ sono intese, niuna ha soddisfatto, egli propose la sua co„ sì. *Opinor, nihil aliud ea formula, & asciae figura, quae* „ *summo lapide insculpi solet, significari voluisse, nisi ea mo*„ *numenta de novo fuisse excitata, & nemini antea patuisse.*

„ 2. In pruova di che è d'uopo avvertir prima, che gran fon„ te d'inganni in questa materia è stato il prendere quell'istru„ mento per accetta, o scure, o zappa; al che ha molto contri„ buito l'essere in alcune pietre rozzamente scolpito, ed anche il „ nõ essersi potuto nell'angustia di esse rappresentar „ la lunghezza del manico: nelle meglio lavorate è „ fatto in questo modo; onde è ben chiaro, che non „ fu ordigno da spaccare, nè da lavorar la terra, per„ che la placa di ferro così rivolta, e piegata non „ avrebbe potuto a ciò servire, nè far colpo alcuno. Però il P. „ Menestrier, cui si dee credere, perche aveva dinanzi agli occhi „ tutte quelle di Lione, scrisse, non essere altramente accet„ ta, ma *une Gache à detremper la chaux*: cioè quell' ordigno „ con cui si stempera la calcina, e si rimescola poi, e si com„ pone quell' intriso, che dichiam malta. Non dissimile „ istrumento in qualche paese (170) si adopera, anche „ per dare esternamente con la malta l' ultima copertura a „ muri. Or si come questa è l'ultima operazione, che si faccia „ nelle muraglie nuove, così il dire, che quel monumento, cioè „ quella

(169) Haec quatuordecim sententiarum summa sumta est ex Actis Lipsiensibus mensis Julii an. 1736. eo loco, ubi de Maffei *Galliae antiquitatib.* excerpitur, pag. 301. Ibi legitur: *Duodecim diversae exstant de ea formula sententiae, quibus, post ingeniosam illam Mazochianam, nunc accessit etiam Viri Consultiss. Conradi conjectura.... Ejus formulae novam, eamque valde probabilem affert Ill. Maffeius explicationem*. Et quidem Lipsiensi (h.e. novo Othone) legem ferente, ego *sedebam in quatuordecim*; nam si duodecim antiquis sententiis Mazochianam & Conradianam addideris, colliges *quatuordecim*: illas scil. quas non satisfecisse Maffeius narrat. Si mea non fecit satis; non video, ecquid Maffeiana (quam infra num. 8. meam esse, fatetur, & a me prius traditam in eo libro, quem se legisse non negat; quem etiam idem in *Degli Anfiteatri* pluries citat) magis se probare debuerit. Nisi hoc, opinor, hominis, non sententiae meritum fuerit.

(170) Cl. Auctorem obtestor, ut edat, ubi locorum instrumentum simile Menetrierianae asciae heic exhibitae usurpetur ad tectorium inducendum. Nam certe trulla, quam nostri exhibent structores, longe diversa res est. Nec ego video, quo pacto ascia quae in sepulcris scalpitur, ad inducenda arenati aut marmorati coria utilis fuerit.

„ quella grotta,o sotterranea stanza si era dedicata,cioè posta in „ uso *sotto l'ascia*,veniva a significare, ch'era stata fabricata al„ lora per colui,che nella Inscrizione era nominato , e che per „ lui si era adoperata appena uscita dalla mano dell'artefice. In „ Italia l'istesso sentimento fu fatto intendere qualche volta „ colla sola figura dell'Ascia , senz'aggiunger quelle parole.

„ 3.Altro motivo d'equivoco ha dato il verbo *dedicare*,preso „ comunemente in senso religioso di dedicare a qualche Deità, „ quando assai spesso altro non significa , che incominciare a „ mettere in uso , e qualche volta impor l'ultimo termine , o „ collocare in pubblico . Così è da intendere quando nelle La„ pide , o negli autori ci avvien di leggere, che la Statua di al„ cun Cittadino fu dedicata, che fu dedicato un recinto di mu„ ra , una porta , un teatro, un portico , un macello, e simili. „ Molto si potrebbe dir sopra questo punto , ma sarebbe sover„ chio dopo che il Sig. Canonico Mazzocchi nel suo trattato „ dell'Anfiteatro di Capua ha dimostrata questa verità così „ chiaramente . Dice il Sig. Muratori , che qualche volta pone „ un vivo a se stesso , e dedica *sub ascia* ; onde non vorrà dir „ sepellire : ma egli non ha osservato , che quelle inscrizioni „ cominciano sempre dal nome d'un sepolto, e segue poi quel„ lo di chi l'hà fatto fare , il qual vuole , che serva anche per „ se a suo tempo . Dedicato *sub ascia* volea dunque dire, posto „ in uso quando era nuovo . Nè inutile o vano era il notar „ questa circostanza , perche avvertì l'autor dell'epistola (*Maf„ feius scil.*)quanto si stimasse anticamente onorifica; onde non „ la tacquero gli Evangelisti nel parlar del Sepolcro del Reden„ tore , di cui dice S.Giovanni , *Monumentum novum , in quo „ nondum quisquam positus erat.*

„ 4.Nè bisogna credere,che a tale instrumento non convenis„ se il nome d' *Ascia* : perche di tal nome un instrumento eb„ bero i legnajuoli , e un altro i muratori ; e che presso questi „ significasse appunto quel che abbiam detto , Vitruvio inse„ gna , dove parlando dell'intonicare, e dell'imbiancare i mu„ ri , scrive , che prima con l'ascia *calx in lacu macerata ascie„ tur* : e così Palladio : *si, quod asciae adhaeret , fuerit molle ac „ viscosum , constat albariis operibus convenire* . Ma che antico „ uso fosse d'intonicare appunto i muri de'sepolcri, impariа„ mo da Cicerone , che dice averlo vietato Solone, non volen„ do, che fossero ornati *tectorio opere* (de leg.2.) Quinci S. Mat-

,, teo chiamò i Farisei *sepolcri imbiancati*. S.Girolamo dove nel
,, Salmo il Latino rende *asciam*, egli spiega, *genus ferramenti,*
,, *quo lapides dolantur*: era dunque arnese da Muratore, e si
,, chiamava così anche quello, che dava l'ultima politura al-
,, le pietre.

,, 5. Nulla a detto di molti per verità par che manchi a ren-
,, der verisimile questa spiegazione; e si aggiunge, che Inscri-
,, zion già nota si trova, la qual finisce così: *consummatum hoc*
,, *opus sub ascia est* (171) Ecco s'è vero, che l'ultima mano alla
,, construzion d'un sepolcro si dava con l'ascia; e che per essa
,, però ben potea significarsi l'essere un monumento fatto a
,, posta allora per colui, il di cui nome nell'Inscrizione appa-
,, riva. Ma che più? Nella Città di Nimes, nella qual pari-
,, mente, e così nella sua provincia, l'uso di quella formola più
,, volte s'incontra, bella inscrizione ricopiò l'autor dell'epi-
,, stola, in cui dopo i nomi si aggiungono quattro versi greci,
,, e in questi ciò che in latino dicea *dedicato sub ascia* si
,, dice in greco *sepolcro nuovamente edificato* νεοδμήτῳ ἐπὶ τύμβῳ.
,, Che aspettiam dunque altre dichiarazioni, poiche da un'an-
,, tica lapida siamo assicurati di questa? Giustamente anno detto
,, i dotti Autori di Lipsia (172) che quel verso greco *mirifice con-*
,, *firmat* questa sentenza. Il complesso di queste ragioni ha ri-
,, portato i voti dall'Universale. Il più dotto, ed applaudito
,, Giornale, che si faccia in Olanda (di cui non credo sian noti
,, gli autori) intitolato *Bibliotèque raisonnèe*, nel riferire il su-
,, detto libro, *Amsterdam* 1734. tom. 1. pag. 333., espone quan-
,, to si è detto, e conchiude così: *Ce qu'il dit ici est suffisant à*
,, *mon avis pour faire juger, qu'il a heureusement dèchifrè l'è-*
,, *nigme*. Sarebbe vanità l'addur quì molt'altre simili approva-
,, zioni d'uomini dotti tratte da pubbliche stampe, o da pri-
,, vate lettere.

,, 6. Non si può con tutto questo dir pienamente fortunata
,, questa opinione, poichè non ha la sorte di riportare il cal-
,, colo dal chiariss. Sig. Muratori (173). Egli incomincia dall'ad-

,, durre

(171) Quid significet *Consummatum sub ascia*, dicetur in *Curis poster*.

(172) Eodem illo loco, unde quatuordecim sententiarum summam modo conflavimus. Vide not. 169.

(173) Quid interest? Misereat te horum potius, qui se tibi praestant indociles, quam succenseas. Aut vero *Jubeas miserum esse libenter*. Interim ut ille ait,

- - - procul absit gloria vulgi.
Qui sapit, in tacito gaudeat ille sinu.

„ durre 4. inscrizioni prese dal Sig. Gori, nelle quali dice esse-
„ re scolpita l'ascia. Non leggendosi in esse la formola, non
„ servono alla questione; ma se l'ascia è in esse, come nella
„ premessa stampa si vede; non è da farne caso, perche quella
„ non è la figura di tale instrumento (174). Vien poi a dire, che
„ la sentenza dell'autor dell'epistola a lui diretta, egli *non la sa*
„ *credere verisimile*, non che vera: ma delle ragioni di essa quì
„ sopra esposte non parla, nè a veruna risponde: in questo
„ modo facilissimo è il riprovare. Quell'autore però non ha
„ luogo di dolersi; poichè dice il Muratori, che la sentenza nel-
„ l'epistola espressa consiste in tenere, che *l'ascia fosse indizio*
„ *di sepolcro compiuto, e perfezionato*: che non essendo altra-
„ mente il suo sentimento, e non essendo questa la sua senten-
„ za, la riprovazione non cade sopra di lui. Qual sia la sua opi-
„ nione l'abbiam veduto poc'anzi. *Opinor nihil aliud ea formu-*
„ *la, & asciae figura significari voluisse, nisi ea monumenta de*
„ *novo fuisse excitata, & nemini antea patuisse*. Se questo sia un
„ dire, che l'ascia, e la formola si mettessero per indicare il
„ sepolcro essere terminato, altri giudichi. Si è bensì detto,
„ che servendo l'ascia a preparar l'intonicatura, ch'è l'ultima
„ operazione nelle muraglie, l'incidere sopra il monumento,
„ ch'era stato messo in opera sotto di essa, veniva a dire, ch'
„ esso si era fatto allora, e non aveva servito ad altri, nel che
„ consiste l'onore. Ma chi sarebbe così balordo di credere, che
„ s'incidessero parole e segni per far sapere, che colui era sta-
„ to posto in sepolcro non lavorato per metà, ma finito? Trion-
„ fa l'autor della dissertazione adducendo, che chi passava, e
„ non era cieco, ben vedea se i sepolcri erano perfezionati, e
„ imbiancati sì o nò, senza bisogno d'altro per farlo intende-
„ re: ma facilmente si trionfa quando c'imaginiamo fantasmi
„ da combattere. Aggiungasi, ch'egli è anche falso, che chi
„ passava vedesse come i muri della chiusa, e sotterranea stan-
„ za si stessero.

„ 7. La

(174) Nimirum quia sup. num. 2. hoc suo sibi jure sumsit, solam Menetrierianam asciam, quam ibi effigiatam vides, esse legitimam. Esto: sit illa asciarum regina. At ceterae tamen erunt certe asciarum ignobile vulgus. Aut si ne hoc quidem sunt; edicas, rogo, ecquid demum sint. Praesertim quum & Menetrierius his similes exhibuerit. Vide quam sup. pag. 26. ex Menetrierio ostentavimus; quam certe pro germana sepulcrali ascia habet, non pro auriscalpio.

„ 7. La Inscrizione citata da lui con la clausula HOC SAX „ non fa forza alcuna, perche introdottosi una volta di signifi- „ care tal circostanza onorevole con quelle parole, a qualun- „ que monumento si potean mettere. Avverta egli inoltre, „ come quell'Inscrizione vien da un fonte, che fece passar nel „ Grutero scorrezioni infinite: ne prenda saggio da quella, che „ nell'Epistola decima del *Galliae antiquitates* si riferisce. Quel- „ la di cui si parla, Chorier l' ha data anch' egli, ma pre- „ sa dal Grutero, e senz'averla veduta. Se però quel *sasso*, che „ vi si ha nel fine sia autentico, è assai dubbioso, perche in „ nissuna lapida (che non fosse in versi) si è mai veduto chia- „ mar *saxum*(175) un sepolcro; e nè in lapida, nè altrove si è „ mai letto *saxum dedicatum*: nè la voce *saxum* era di quelle, „ che uso fosse di scolpire in breviatura.

„ 8. Delicatamente il nostro autore spruzza ancora, che la „ spiegazione assegnata nell'epistola fosse nota già da cent'an- „ ni, come data dal Gutero. Ma siccome abbiam veduto ch' „ egli non ha avuto tempo di comprendere qual sia il senti- „ mento dell'epistola, così non è maraviglia, che si sia ingan- „ nato anche nel crederlo il medesimo del Gutero; il qual sup- „ pose che dedicar sotto l'ascia volesse dire semplicemente, „ *opere tectorio exornare*. Ora molto cara ci è bensì l'occasion, „ che abbiamo di far giustizia a chi ha veduto assai più in là „ del Gutero, ed a chi veramente ha interpretate le parole, di „ cui si tratta, quasi nell'istesso modo dell'autor della lettera. E „ questi il Sig. Can. Mazocchi(176) il quale saggiamentene ne ha „ favellato nel suo dotto libro, *In mutilum Camp. Amphith titul.* „ L'autor della lettera nello scriverla in Parigi si sovvenne, che „ in quel trattato ottimamente si parla del *dedicare*; ne fece pe- „ rò ricerca, ma in vano, come nell'istessa epistola accenna. Non „ si sovvenne allora, che anco nella questione del *dedicar sotto* „ *l'ascia* in quel libro si entra; il che osservato poi dopo il ri- „ torno in Italia, e trovato, che gli si dà in sostanza l'intelli- „ genza istessa, a lui si dichiara quì esserne dovuta la lode, per- „ che il suo libro fu anteriore. Non conviene veramente con lui „ l'au-

(175) Memini, me SAXVM pro sepulcro in Campana inscriptione, quae prosa oratione pertexitur, reperisse. Ubi SAXVS masculino genere scriptum, recordor. Deinde quid impedit, quin SAXVM sit arca lapidea? Ceterum non video, quin SAX. pro *saxum* compendio scribi potuerit.

(176) Benigne.

„ l'autor della lettera nell'approvare(177)ciò che in questo pro„ posito scrisse il Reinesio, e nè pure nel creder l'ascia istrumen„ to(178)da spezzapietra, e non usato per la calce; ma ciò che „ importa è il conchiudere, che l'ascia quì significa l'atto dell' „ edificare, e mostra che quel sepolcro fu edificato di nuovo „ allora per quel defonto, e che quel *dedicare* altro non era „ che incominciarne l'uso con riporvi quel corpo, o quelle ce„ neri. Il provar lui nella sua(179)*Diatriba* quanto avanza, con „ tutt'altri argomenti ed autorità dalle addotte nell'epistola, „ fa conoscere quanto abbondante sia di ragione questa sen„ tenza. Sembra, che il Sig. Muratori nè pur di questo libro „ afferrasse in questa parte l'intenzione, perche ne cita, per „ così dir, le adjacenze, ma non ne osservò la sostanza.

„ 9. Espone egli finalmente, *Signor sì*, prolissamente ra„ gionando, la sua sentenza. Ei tiene, che il dedicar *sub* „ *ascia* fosse un pregar gli eredi a tener netti i sepolcri dalle „ spine, e dalle cattiv'erbe. Questa preghiera poetica, e che mai „ non fu fatta se non in versi, sarebbe diventar poesia tutte le „ inscrizioni asciate, e poesia della più recondita, perche non „ si potrebbe immaginare il più bizarro modo di esprimere „ tal sentimento. Per provare il suo detto ferma, che l'ascia „ fosse anche strumento da lavorar la terra, e fosse zappa, o „ zappetto. Potea ciò provare col noto adagio, che si ha in Pe„ tronio(180)ed in Apulejo *Asciam in crus sibi impingere*, che „ dichiamo in volgare, darsi la zappa(181)ne'piedi. Ma le già

„ note

(177) Duo scripsit Reinesius (quem adeat, lector sup. in fine pag. 17.) unum, *asciam* esse λαξευτικὸν ὄργανον; & istue quidem pluribus ego argumentis firmavi (vide me sup. pag. 88. & 89.) alterum significari ea formula, *se marmorariis faciendum locaße h. e. ab incoato opus curaße*: illud (ego vero numquam defendi: vide me rursus initio pag. 100. ubi haec verba posui: *Nec est secundum Reinesium Ab incboato opus curare*. Nunc quo ore in Reinesii castra compellor? Quamquam critici illius neminem, opinor, poeniteat.

(178) Dixi pro Reinesio, esse λαξευτικὸν ὄργανον. Nunc λαξεύω proprie non tam est *spezzar pietre* (quamquam ne hoc quidem ab ascia alienum sup. in *Murat.* pag. 108. in fine not. 133. tetigi) quam *dolare & incidere lapides*. At, asciam dolasse lapides, Hieronymi verba demonstrant ab ipso Maffeio laudata heic ad finem nu. 4.

(179) Lectori integrum est mea cum epistola Cl. Maffei conferre.

(180) Non in Petronio, sed in Apulejo: in quo tamen verba sunt paullum diversa. Imposuit Nostro Auctor de *Relig. Gallor.* quem vide sup. pag. 72. num. 4. & ibi not. 90.

(181) At nostri homines non dicunt *darsi la zappa*. sed *l'accetta a i piedi*. Quum praesertim vox

Accet-

,, note inſcrizioni, ch'egli apporta colla figura, parrebbero
,, moſtrar tutt'altro, che zappe; e la noſtra formola era d'or-
,, dinario uſata per li monumenti edificati, ne' quali non c'era
,, biſogno di purgare da virgulti, e da pruni, perch'erano
,, ſtanze pavimentate di laſtre, o in altro ſimil modo. I bron-
,, chi, e i triboli creſcevano ſopra i ſotterrati ſemplicemente,
,, e ſenz'altro ſegnale, che d'un cippo ſopraposto: ma per ri-
,, mondare intorno a quello d'Archimede, e ſgombrare il luo-
,, go per potervisi appreſſare, *le falci*, non le zappe fece uſare
,, Cicerone. Dalle zappe però un altro effetto ſi ricava nella
,, Diſſertazione; perchè ſi vuole che con l'aſcia non ſolamen-
,, te ſi raccomandaſse di tener netto da ſterpi, e ortiche, ma
,, ancora di tener la terra moſsa, e lavorata, perchè gravi-
,, taſse meno. Queſto deſiderio è ugualmente poetico, e beniſ-
,, ſimo accorda con l'altro, non eſsendoſi parimente udito mai
,, ſe non in verſi, o almeno con quel mezzo verſo, *ſit tibi*
,, *terra levis*, ch'è frequente nelle lapide di Spagna. Ma ſa-
,, rebbe da conſiderare, che queſto adoprar la zappa ſopra, e
,, intorno a i ſepolti, era appunto quello, che non ſi doveva
,, fare, e ch'era vietato (182), e ſommamente temuto, a queſto ri-
,, guardando le perpetue note, che s'incidevano nelle inſcri-
,, zion ſepolcrali dinotanti quanti piedi di terreno doveſsero
,, rimanere intatti, e non feriti mai da ruſticani ferri. Che
,, ſe pure ſentimento all'antica idea così contrario aveſsero
,, voluto ſignificare; crediam noi, che l'averebbero mai fatto
,, con quelle parole, *ſub aſcia dedicavit?* qual relazione c'è
,, mai tra il dedicare in qualunque ſenſo e in qualunque mo-
,, do altri voglia prenderlo, e l'eſortare e il pregare? Chi
,, potrebbe perſuaderſi, che per laſciare un ricordo a' poſteri
,, aveſsero detto *dedicavit?* Veggaſi dalla ſeguente inedita
,, qual'era il modo, e ſe potrebbe intenderſi mai queſto par-
,, lare del rinettare il terreno, e del far che la terra foſse leg-
,, gera. La pietra ſi ritrova ora in Parigi portatavi tre anni
,, fa da

Accetta propius abſit a vocabulo *Aſcia*. Verum iſthaec non tanti ſunt, ut lites decidant.

(182) Ergo Cicero, qui pius in Archimedeos Manes videri voluit, deque eo gloriolam aucupatur, impie fecit, & jura Manium violavit. Probabiliora de hac re ex Gutherio affert Muratorius, quem vide ſup. ad finem num. 8. Nolim tamen, propter hanc leviculam Muratorii defenſionem, me nolentem Maffeius, ut modo in Reineſii, ſic nunc in Muratorii caſtra detrudat.

„ fa da Lione dal Sig. l'Ainè . D M * ET QVIETI AETER-
„ NAE * MAXIMI CAL * VONIUS BELLI *
„ VS MIL LEG XXII * ET LVTEA MATER *
„ MAXIMO FIL * QVI VIXIT AN * NO. VNO.
„ M.X. D.* IIII. P.C. ET SVB* ASCIA DED.*

„ 10. Per comprovare ſpiegazione così inaſpettata altro non „ ſi adduce nella diſſertazione, ſe non figure aſsai varie, quali „ come abbiam toccato, ſono affatto inconcludenti; e inſcri- „ zioni già note, nelle quali ſi eſprime la premura che veniſ- „ ſero fiori, e non ſpine ſopra i ſepolcri, e che la terra ſopra „ di eſſi foſſe leggera: ma come mai non ha il chiariſſimo „ Autore oſservato, che tali ſentimenti ſon ſempre in verſi? „ e che aſcia in quelle pietre nè ſi vede, nè ſi legge? onde che „ fanno mai alla queſtion preſente?

„ 11. Nella inſcrizion (183) di Ravenna edita già nel Diario „ Italico dal P. Montfaucon, *Copiarius numeri* non vuol pro- „ priamente dire *Soldato di profeſſione*, ma o Commiſſario de' „ viveri, o Vivandiere di quel numero; e *Numero* non volea già „ dir Legione, come ſi mette due volte nell'Indice Gruteria- „ no, e ſuppoſe anche il Salmaſio: veggaſi di queſto l'*Iſtoria* „ *de' Diplomi*. Nè è certiſſimo che la N voglia quivi dir *Numeri*.

„ 12. L'Autor delle lettere inſerì in eſsa un'Inſcrizione, che „ contien 4. verſi greci, trovata in Nimes, e preſa dal mar- „ mo ſteſso. Ora volendo il Muratori riferirla di nuovo, non „ ha ſtimato bene di prenderla da lui, che la ricopiò ſu l'ori- „ ginale, e che qualche migliajo a'ſuoi giorni ſi è preſo pia- „ cere di ricopiarne non da ſtampe, o da ſcritti, o da miſſive, „ ma da marmi, o da metalli; ed ha più toſto voluto prender- „ la dal Sallengre, che non la vide: nel quale con tutto ciò non „ ſaranno certamente 4. errori (184) nel primo diſtico. Così „ ha più toſto voluto valerſi della traduzione del Sallengre in „ proſa, nella quale la legatura del periodo non appariſce, tal- „ chè ogni grazia ſi diſperde, mancando ancora la copula nel „ verſo ultimo; di quella dico ha più toſto voluto valerſi, che „ inſerire la mandatali in altrettanti verſi, qual ſe non altro „ non può al certo eſser più fedele. I verſi ſon queſti.

„ *Plurimus hunc tumulum flos induat; inque recentem*

„ *Haud*

(183) De ea inſcriptione a nemine intellecta vide ſup. in Murat. not. 141. & pleniorem commentarium, qui ſeparatim ... dabitur.

(184) Vide ſup. in Murator. pag. 124. not. 157.

„ *Haud rubi horrentes, aegipyrusque malus;*
„ *Sed properent violaeque, & amaracus, & narcissus,*
Vibie, & omnis humus te prope jam rosa sit.

„ Ma in somma la controversia, di cui abbiam quì par-
„ lato, e sopra la quale il dotto Lettore dee dar sentenza, è
„ questa: se sia più probabile che le parole, *& sub ascia dedica-*
„ *vit* vogliono dire, *e lo dedicò*, cioè lo mise in opera *nuovo*,
„ e non per altri adoperato; ovvero, *e pregò gli eredi a tagliar*
„ *le ortiche, e le spine.*

XXXIIII. *Alexii Symmachi Mazochii Curae posteriores.*

Haec habui, TANVCCI doctissime, quae ex diversorum doctissimorum hominum scriniis tibi depromerem: quibus sane integris recitandis facile supersedissem, si eo usque recitationem processuram providissem. Verum, quod invitus fateor, restant adhuc de meo pauca, quibus defatigatum te jam pergam obtundere. Sed dabis, credo, hanc veniam, ut hanc totam de Ascia tractationem, satis hucusque exasciatam, nunc demum runcina & scobilla perpoliam. In quo mihi sic temperabo, ut prædicta jam, nauseanti non ingeram; nec morer pluribus. Tria ubi verba, pro totidem clausulae nostrae vocabulis, fecero; aenigma sine Oedipo per se quemvis expliciturum confido; imo planissimae per se sententiae aenigmatis larvam detractum iri.

C A P V T I.
De Dedicationis notione in re sepulcrali.

I. *Sepulcra nullo rituali apparatu, sed sola corporis illatione dedicata & consecrata fuisse.*

Ex iis quae in diatriba de Dedicationibus (quam recens tum domi natam Commentario *in mutilum Campani Amphitheatri titulum* olim inserui) disputata fuere, facile omnibus constare arbitror, *Dedicare* non id esse, quod vulgo persuasum habent, religiosis ritibus aliquid consecrare, sed ἐγκαινίζειν, quod Augustini aevo *Encaeniare* dicebatur; ut & nunc quoque, in hoc saltem Neapolitano Regno, *Incegnare* dicitur Eam quidem notionem praeter allata ibi argumenta possem sexcentis aliis confirmare, eamque diatribam, tunc quidem prae

ope-

operarum festinantia maturatam, duplo auctiorem efficere. Sed cui bono? quum, sicui forte ibi dicta non satis erunt, nec tres Anticyras ei satis futuras sperem.

Tradita ibi quoque differentia fuit inter *Dedicare* & *consecrare* talis, ut, si vocabulorum proprietas spectetur, posterius ad caeremonias pertineret, quibus templa consecrabantur, illud alterum merum esset *encaeniare*. Etsi, quia in templis (aut siqua alia fuerunt καθιερώσεως δεκτικά) utrumque conjunctim peragebatur; inde fiebat ut in iis *Dedicare* interdum ad caeremonias (puta postem tenendi, verbaque praeeundi) referretur, & vicissim *Consecrare* saepiuscule (praesertim labente Latinitate) pro mero ἐγκαινισμῷ sive primore (puta thermarum alteriusve rei) usu adhiberetur.

Ergo, uti dixi, tum *Dedicare* tum *Consecrare* (praesertim ubi de rebus, quae nullis praeviis caeremoniis ἐγκαινίζονται *encaenianiur*, agitur) sunt plane synonyma, nec aliud, quam primam rei delibationem usumque significant. At videamus porro, utrum sepulcra de eo sint rerum genere, quae ex ritualibus Etruscorum libris consecrarentur. Gallis antiquariis (185) id quidem visum fuit; imo ex iis Menetrierius & Auctor *de Relig. Gallor.* in Lugdunensi cippo, quem hujus epistolae initio proposuimus, videre sibi visi sunt Sacerdotem in sepulcri consecratione occupatum. Quid ni autem? sepulcra *religiosa*, imo & interdum *sacra*, appellantur. Cur? nisi quia religiosis caeremoniis consecrabantur? At longe eos ratio fugit, qui sic opinantur. Reclamat scil. antiquorum de ulla caeremonia silentium (186). Imo & reclamat quantum est Romanae jurisprudentiae, ex qua discimus nullo alio rituali apparatu, quam sola mortui illatione (187) sepulcra

(185) In eo numero sunt Menetrierius, ex Trevoltinis supra productis Aeneis; tum Mabillonius, Auctor de Religione Gallorum, & siqui sunt alii.

(186) Festus in *Rituales* ait: *Rituales nominantur Etruscorum libri, in quibus perscriptum est, quo ritu condantur urbes; arae, aedes sacrentur; quomodo tribus, curiae, centuriae distribuantur; exercitus constituantur, ordinentur; ceteraque ejusmodi ad bellum, ad pacem pertinentia.*

(187) Sola inquam mortui illatione; quoties inhumaretur cadaver, non etiam cremaretur. Ceterum quum cremari cadavera usus obtinebat; priusquam in os mortui gleba injecta esset, locus ille ubi corpus crematum erat, religiosus non habebatur: injecta gleba, tum & humatus defunctus, & sepulcrum esse, ac religione teneri incipiebat, ut a Cicerone in II. de legib. scriptum fuit. At ubi corpora non cremabantur, sola illatio locum religiosum reddebat. Itaque

pulcra *religiosa*, aut, si id mavis, *sacra* (188) evasisse.

Quae quum ita sint; tum *dedicare*, tum & ipsum *consecrare* de sepulcris usurpatum, aliud non est, quam ἐγκαινίζειν *encaeniare*. Quod ita esse, etsi abunde ex superioribus colligitur; tamen disertis elogiorum ἐπιταφίων tum & Legum testimoniis idipsum conficiam. A *Dedicandi* verbo ordiar; deinde de *Consecro* & *Consummo* tantumdem demonstraturus.

II. Dedicare sepulcrum *tantumdem esse, quod* encaeniare *ex titulis epitaphiis conficitur; unde non antea intellecto Pomponii J. C. loco lux affunditur. Pomponius cum Paullo & cum obscura prius Justiniani Decisione collatus. Quantopere scripti lapides legibus opitulentur.*

Sepulcrali Dedicationis notioni ex titulis fidem facturus ordiar ab Romano lapide, quem affert Sponius in Miscell. erud. Antiq. initio pag. 292. DIS. MAN. L. APPONIVS. L. F. PVBL. (i. e. *Publiliâ tribu*) GLABRIO. VIVVS. FECIT. DISTIG. (*distigum* pro *distegum*) CVM. LIBERIS. COM. (*commune*) DED. (*dedicavit* aut *dedicatum*) KAL. APRIL. P. CORNELIO. SCIPIONE. AFRICANO. ET. T. SEMPRONIO. LONGO. COS. Consulum quidem collegium (quod pertinet ad an. V. C. 560. i. e. octavum ab exitu alterius belli Punici) magnam lapidi antiquitatem ex Sponio conciliat. At contra ego non temere suspicor, sero scalptum fuisse, & quidem sub impp. alterius aut tertii saeculi. Id quidem tum ex orthographia, in qua nullum est antiquitatis tantae vestigium (189) liqui-

Itaque Institutionum lib. 2. tit. 1. De rer. divis. §. 9. Justinianus sic posuit: *Religiosum locum unusquisque sua voluntate facit, dum mortuum infert in locum suum.* Quae sunt ipsissima Marciani J. C. (ex lib. III. Institt.) verba in l. 6. §. 4. eod. tit. Apud Festum lib. XVI. Gallus Aelius *religiosum sepulcrum ubi mortuus sepultus aut humatus sit; satis constare ait.* Nec est aliud magis in legum libris decantatum, quam sola illatione reliquiarum sepulcra religiosa evadere, ante illationem loca pura esse: cenotaphia ob eandem rationem, quia cadavere vacua, religione non teneri divi Fratres rescripserunt: & alia multa eodem spectantia.

(188) Nihil frequentius tum in Auctoribus & legibus Romanis, tum maxime in antiquis titulis, quam sepulcra *sacra* vocari, & locis sacris accenseri. Hinc illud ἱερὸς οὗτος ὁ χῶρος, quod in Graecis elogiis non raro reperitur. Hinc quoque in iisdem saxis sepulcra ἀφιερoῦσθαι & *consecrari* sexcenties dicuntur. Vide infra hoc eodem capite in verbo *Consecro*. Certe sepulcris originem suam templa debere, volunt Eusebius, Lactantius, Clemens Alex.

(189) Certe antiquitus scribebatur

liquido constat, tum etiam ex eo, quod antiquitus priori consuli alter sine copula ET subnectebatur. Itaque si Sponius ipse suis oculis saxum vidit descripsitque (ceteroqui scio reperiri plures ad fallendum idoneos, qui elaborata ab se elogia pro antiquis venditant, & os sublinere ἀρχαιολόγοις in deliciis habent) verum si genuinus est titulus, is inter inscriptiones restitutas est referendus, cujusmodi exempla aliquot habeo. Itaque inventum puto aliquem sub Caesaribus, qui ad rei antiquae memoriam ad posteros transmittendam id scalpserit, aut alioqui vetustam inscriptionem cum sui temporis orthographia renovaverit.

Jam vero Reinesius Cl. IX. num. 61. Romanum epigramma in via Nomentana affert hujusmodi: CINERIBVS. GEMELLAE. TORQVATAE. ORNATRICIS. AVGVST. SEX. SERVILIVS. TORQVATVS. DISPENSATOR. H. M. F. ET. SIBI. DEDIC. K. IVNIAS. SEX. GLABRIONE. ET. C. OMOLLO. VERIANO. COS. Is est annus Christi 152. Eamdem inscriptionem recitat & FleetWoodus pag. 195. ubi VERIONE pro VERIANO posuit. Verum sive *Veriani* sive *Verionis* nomen in hoc consule novum est. Adde quod ORNATRICIS & DISPENSATORIS ministeria erant servilia, non ingenuorum: de quo vide Fabrettum pag. 294. Postremo ex Pyrrhi Ligorii scriptis (quem quidem hujusmodi fallaciarum manifestum millies deprehendi) eam inscriptionem Langermannus descripserat; quam proinde νοθείας valde suspectam arbitror.

Sed & apud FleetWoodum pag. 373. Mediolani tumulum hunc Christianum reperio

A ☧ Ω

Cervia. quae. fidei. vexit. fundamina. seclo
Terdenos. aevo. binos. quater. attulit. annos
Laeta. doliq. expers. culpa. procul. impigra. honesta
Astrigeram. secat. alma. viam. coeloque. recepta
Hic. vitae. metas. et. inania. membra. reliquit
Ded. pridie. nonas. Januarias.

Sed valde vereor, ne in lapide, pro DED. fuerit DEP. (i. e. *depo-*

batur APONIVS (P non geminato) POPL. aut saltem POVBL. Deinde VIVOS non VIVVS. Et FECET pro *fecit*. Et LEIBEREIS aut saltem LIBEREIS pro *Liberis* &c. Littera P ad Graecum Γ proxime accedebat, &c.

deposita) quod est in Christianis tumulis oppido frequens. Etsi *dedicationis* sepulcri notio, pro qua decertamus, belle cum *depositione* convenit: de quo nolo heic plura dicere, alia in exercitatione dicturus.

Et hactenus quidem suspectos testes produximus. Ultro id, vel nemine accusante, profiteor. Utinam omnes pari studio veritati litarent. Verum instar omnium erit lapis Veronensis, quem ex Sarayna & Panvinianis affert Gruterus pag. 790. 8. P. IVLIVS. APOLLONIVS. SIBI. ET. ATTIAE. VALERIAE. CONIVGI. OBSEQVENTISSIMAE. VIVVS. PARAVIT. EIVSQ. CORPVS. (cod. Redii habebat EIVSQ. DEI. CORPVS. an quia lapis ferebat integrum EIVSQVE, unde ob fugientes litteras descripserint EIVSQ. DEI?) IN. ARCA. CONDIDIT. ET. LOCVM. SERVIO. DEDICAVIT. Penultima vox SERVIO jam olim mihi suspicionem injecit, fuisse in saxo SEVIO pro *se vivo*; quod & Gudius credidit. Sed malo, scriptum in cippo fuisse SEPVL C; deinde ob evanidam scripturam, litteras P, L, C, sic acceptas fuisse, quasi si essent hae affines R, I, O. Nihil verius, etiam Grutero judice. Quid autem in hoc epitaphio sibi vult *locum sepulcri dedicare*? ritualem dedicationem, inquis. Sed jam initio demonstravimus nihil rituale in sepulcri ἐγκαινίοις intervenisse. Si id vero inscriptio designaret, cur Apollonius prius conjugem condidisset, ac deinde locum sepulcri dedicasset? Quod erat ὕστερον πρότερον. Verum quid moror? illatio corporis, ea demum dedicatio fuit: *corpus*, inquit, *in arca condidit*, & (sic demum) *locum sepulcri dedicavit i. e. encaeniavit*. Duae sunt aliae hujus, quam modo produxi, geminae planeque germanae inscriptiones, sed cum *asciae* additamento: quas opportunius cap. 4. producam.

Quam notionem *dedicati* sepulcri recitata modo inscriptio ingerit, est illa quidem luce meridiana clarior: sed hoc insuper commodi affert, quod obscuro jurisconsulti Pomponii loco lucem eximiam affundit; cujus loci intelligentia viris clarissimis huc usque latuit. Ergo *l. 61. D. de pactis* Pomponius lib. IX. ad Sabinum ait: *Nemo paciscendo efficere potest, ne sibi LOCVM SVVM DEDICARE liceat; aut ne sibi in suo sepelire mortuum liceat*. Cujus quidem legis ignorata hucusque φρασεολογία miras interpretibus tenebras offudit.

Ac primum in eo falluntur, quod *Locum* heic tantumdem

putant

putant esse, quod fundum (190) quod esse falsissimum, Ulpianus ostendit, l.60.D. *de verb.signif.* ait enim: *Locus est, non fundus, sed portio aliqua fundi*, & quas ibi plures addit utriusq. vocis differentias(191). Sed misso Ulpiano, millies in inscriptionibus Locus pro sepulcro accipitur, ut apud Grut. 861.13. *Hoc monimentum.sive locum.siquis. vendere. vel. donare. voluerit. inferet* &c. Sic enim dicitur *monimentum sive locus*, ut *monumentum sive sepulcrum est*. Sed quid attinet ejus notionis exempla afferre, quæ est in inscriptionibus (192) passim obvia? Sed

(190) Quotcumque vidi viros gravissimos in hunc locum commentantes, omnes ad unum *locum* heic pro fundo acceperunt. Ut ecce Gerardus Noodt *lib. sing. ad Edictum Praet. De pactis* &c. *Sit igitur*, inquit, *talis species. Aliquis fundum suum vendidit, hac lege, ne emptor eum dedicaret* &c. Mitto quod non doceat, quid sit *dedicare*: illud interim conqueror, quod fundum intelligit, quem Pomponius *locum suum* h. e. monumentum appellavit. Eademque allucinatio in omnibus, quicumque hanc legem tetigerunt, invenitur.

(191) Ut illud quod in eadem lege reperitur: *Non etiam magnitudo locum a fundo separat, sed nostra affectio*. Item illud. *Sed fundus quidem suos habet fines, locus vero latere potest, quatenus definiatur*. Quae, si esset argutandi libido, possent ad sepulcri locum trahi. Ut ecce illud prius *Non magnitudo . . . sed nostra affectio*, quo pacto illustrari possit vide infra not. 193. Jam quod sequitur: *Fundus suos hab. fines, locus lat. pot. quat. definiatur*: id eo pertinere potest, quod sepulcri locus ante illationem non solet definiri, quousque protenditur: at illato corpore, tum demum quousque religio pertineat, definitur, id quod & in titulis notari solet. Verum haec meras argutationes haberi volo. Fort. enim ista Ulpiani e dialecticor. potius tunc temporis subtilitatibus sunt profecta.

(192) Sic apud Grut. 807. 12. LOCVM. CONSECRAVIT. pro *sepulcrum dedicavit*: vide quae mox dicentur de usu verbi CONSECRO. Sic 862. 5. LOCVM. *consecraverunt. sibi. et. C. Caecilio.* & 800. 9. & alibi saepissime. Apud Fabrettum pag. 53. n. 309. LOCVM VIRGINEM eadem notione qua ibid. n. 308. MONVMENTVM VYRGINEM (sic) & n. 307. OLLAE VIRGINES. In eod. Fabretto a pag. 153. ad 161. plurimos titulos invenies, in quibus LOCVS idem quod *monumentum* sive *sepulcrum*. Vide Reines. VIII. 65. XII. 68. XIV. 191. XVII. 169. XVIII. 31. XX. 178. 289. & alia ὅσα ψάμμος. Vide etiam heic supra pag. 128. not. 162. inscr. Reinesianam: LOCVS OPORTVNI CIRCITORIS. &c. Atque hinc credo est, quod in vetere Onomastico verbum LOCO tantumdem est quod Θάπτω i. e. *sepelio*.

Haec dum scribo, objecit mihi vir doctiss. idemq. amiciss. Agnellus Vassallus Cai legem 7. D. *de relig. & sumpt. fun.* ex qua inter *sepulcrum* & *locum* interesse videatur. Ei dum respondeo, simul duplicem legis illius speciem producam. Prior sic concipitur. *Is, qui intulit mortuum in alienum locum, aut tollere id, quod intulit; aut loci pretium praestare cogitur per in factum actionem, quae . . perpetua est*. Quae sunt plana, nec quemquam morantur. Altera species sequitur: *Adversus eum, qui in alterius arcam lapideam, in qua adhuc mortuus non erit conditus, mortuum intulerit, utilem* (in Basil. ἐντὸς ἐνιαυτοῦ κινουμένην i. e. intra

Sed omnium instar sit inscriptio Gruteriana pag. 807. 12. (quae integra dabitur infra num. III. ubi de *Consecrandi* verbo in sepulcralib.) in qua *Memisianae* cuidam maritus LOCVM CONSECRAVIT. Nam, ut ibi ostendetur, *Consecrare* non minus quam *Dedicare*, in sepulcralib. est *encaeniare*. Ergo *consecrare locum uxori* est ibi idem, quod apud Pomponium *sibi locum suum dedicare*.

At heic notandum, quod non ἁπλῶς *Locum* heic dixit Pomponius, sed *Locum suum*: in quo pulchra inest sepul-

intra annum instituendam) *actionem in factum Proconsul dat: quia non proprie VEL IN SEPVLCHRVM VEL IN LOCVM alterius, intulisse dici potest*. Vides, inquit vir Cl., aliud esse *sepulchrum*, aliud *locum*. Atqui, inquam, quid inter Cai loquendi genus, & illud in inscriptionib. πολυθρύλλητον HOC MONVMENTVM SIVE SEPVLCRVM EST differt? An ergo ex hac formula inter *monumentum* atque *sepulchrum* discrimen adstrues? Difficile sane est duo quaelibet συνώνυμα invenire, quae prorsus eamdem vim habeant; & inter quae nihil prorsus discriminis grammatici veteres, aut dialectici agnoverint. Ut ecce *sepulcrum* & *locus* quamvis usu sint synonyma; tamen hoc illo γενικώτερον est. Hinc illae olim in jurisconsultor. formulis (ut hodie in tabellionum nostrorum instrumentis) synonymorum συναγωγαὶ; ne si forte vel unum ex iis omisissent, captioni locus daretur. Ea vero synonyma ope disjunctivar. particular. unum super aliud inculcabantur; ut MONVM. SIVE SEP. & heic *vel in sepul. vel in locum*.

Quid quod particula VEL in Jure nonnumquam non est disjunctiva, sed ἐξηγητικὴ? Non aliam certe vim habet l. ult. C. *ubi & apud quem cognit.* illis verbis: *Ut etiam apud compromissarios judices, VEL* (ubi VEL tantumdem quod idest) *arbitros ex communi sententia electos*.

Verum age, largiri volo, Cajum in d. l. 7. *de relig. & sumpt. fun.* aliquid discriminis inter *sepulcrum* & *locum* agnovisse. Eritque sane discrimen tale, quale in verbis Edicti apud Ulp. l. 2. §. 2. eod. tit. ubi *Praetor ait: Sive homo mortuus, ossave hominis mortui, in LOCVM purum alterius, aut in id SEPVLCHRVM, in quo jus non fuerit, illata esse dicentur; qui hoc fecit, in factum actione tenetur*. Heic enim ex verbis ipsis Edicti colligitur LOCVM & SEPVLCRVM non usurpari ut synonyma: imo & Ulpianus §. 4. & 5. ibi definit, quid intelligatur *locus* quid *sep.* Sit ergo, per me licebit, discrimen idem apud Cajum in d. l. 7. Quid tum postea? an continuo sequitur, in aliis sexcentis inscriptionibus, imo & legibus τὸ LOCVM a sepulcro differre? caelum terrae commisceatur prius, quam ut hoc assentiar. Postremo vel si eousque insanire libeat, ut dem hoc etiam; at Pomponii certe τὸ LOCVM SVVM non aliud, quam quod dixi, significat: quod nemo negabit, qui ex bono & aequo haec aestimare volet; quique & ad παράλληλον Paulli legem, & ad τὸ SVVM (tum in Pomponio, tum Marciano & Instit.) animum adjecerit; & ad inscriptionem Grut. 807. 12., in qua uxori maritus LOCVM CONSECRAVIT, quod est idem ac *dedicavit*.

Verum in eadem Cai l. 7. cur qui in alterius arcam infertur, is in illius locum non infertur? An quia ea arca extra sepulturae illius locum in hac specie fingitur? Sic prorsus existimo.

pulchri περίφρασις legibus usitata, ut in Institutionibus lib. 2. tit. 1. §. 3. *Religiosum locum unusquisque voluntate sua facit, dum mortuum infert in locum suum*. Id vero additamentum duplicem vim habet; primum, quia in locum alienum inferendo, sacrum non efficiebat: deinde quod quum is, qui sibi sepulcrum exstruxit, ex omnibus bonis suis eum sibi tantum *in domum aeternam* (uti loquebantur) locum reservarit; merito ἐμφατικῶς *locus suus* Pomponio appellatur. Vide Gruterianam inscriptionem (193) pag. 817. 3. Sed prius illud verius est. Quamquam quid multis opus est, quum, quid heic Pomponius *loci sui* nomine intelligat, Pomponianae germana altera Paulli (ex *lib.* 27. *ad Edictum*) lex 11. D. *de religios. & sumpt. funer.* planissime doceat? *Quod si LOCUS MONUMENTI* (ait ibi Jurisconsultus) *hac lege venierit, ne in eum inferrentur, quos jus est inferri, pactum quidem ad hoc non sufficit, sed stipulatione* (poenali scil.) *id caveri oportet*. Vides ut in eadem re ac sententia, quod unus *locum suum*, alter *locum monumenti* appellavit.

Altera Doctorum hallucinatio est in intelligentia illius φρασεολογίας *DEDICARE locum suum*, dum hi (194) quidem ad locorum publicorum dedicationes id referunt; illi effectum dedicationis pro ipsa dedicatione accipiunt, dum interpretantur *Religiosum facere, aut alias juri humano eximere* (195). Verum hoc, uti dixi, dedicationis effectus est, cujus effecti causa dedicatio ipsa est, quae tandem quid sibi velit, docendum erat. Atqui apud Pomponium heic *Dedicare locum suum* aliud

(193) Ea est affixa hujus Neap. Seminarii Archiep. parieti, qui solem orientem spectat, & sic habet: D. M. GN. POMPEIVS. EVPHRO-SYNVS. ET. IVNIA. GEMELLA. VXOR. EX. BONIS. SVIS. HOC. SIBI. SVMPSERVNT. Quae inscriptio videbatur lucem afferre Ulpiani *l.* 60. *de verb. sign.* verbis modo productis not. 191. ubi inter loci & fundi differentias hanc posuit: *Non etiam magnitudo locum a fundo separat, sed nostra affectio*.

(194) Dionys. Gothofredus ad d. Pomponii legem sic breviter notat: *Dedicationes locorum fiebant autoritate publica, vel principis*; *l.* 9. §. 1. *de rer. divis. l.* 8. *de religios.* Atqui lex 9. *de divis. rer.* quam citat, loquitur de publicorum locorum dedicationibus, non de sepulcris. Aut quis unquam somniavit, sepulcra aeque ac templa autoritate publica vel principis dedicanda esse? Altera lex 8. *de religios.* quam citat Gothofr., nihil huc attinet.

(195) Sic Merillius ad tit. de servitutibus (to. 3. thes. Ottoniani pag. 648.) hanc Pomponii ῥῆσιν interpretatur. Imo nec aliter Tribonianus id exposuit *l. ult. C. de pact. inter emtorem*, quam constitutionem mox expendemus.

aliud non erat, quam quod in allata modo inscriptione LOCUM. SEPULC. DEDICAVIT: hoc vero idem plane, quod in eodem elogio antecedit συνωνύμως CORPUS. IN. ARCA. CONDIDIT. ET (sic plane) LOCUM. SEPULC. DEDICAVIT.

Est ergo *dedicare locum* tantumdem quod in locum adhuc purum primo mortuum inferre; cujus consequens est, ut locus ille statim religiosus, imo & sacer evadat. Vel sine productae inscriptionis suffragio, ipse Pomponius satis hanc dedicationis notionem declaravit in eo, quod subjecit: *Aut ne sibi in suo sepelire mortuum liceat*: id enim nisi glossema est Pomponio adsutum (196) aut ἐπεξήγησις non inusitata his scriptoribus; at certe simile & ὁμογενὲς priori erit. Deinde & παράλληλος Paulli lex, quam modo in medium afferebamus, τὸ DEDICARE Pomponii expressit per haec συνώνυμα *inferrentur*, & *inferri*.

Verum quid cum doctoribus nostris expostulo, quos immensus hiatus temporum ab aevo antiquae jurisprudentiae separat: quando ne Iustinianus quidem (sive potius praeclarus ille, uti volunt, universi veteris juris interpres & ἐπανορθώτης *corrector* Tribonianus) quidquam in recitato Pomponii loco vidit? Sane inter celebres quinquaginta Justiniani decisiones (quas Merillius a se illustratas in unum volumen compegit) sexta & quadragesima illa est, qua veterum jurisc. pugnas in ea pacti specie, de qua Pomponium & Paullum modo respondentes induximus, sedare sibi visus est Justinianus Aug. Ea est lex ult. C. *de pactis int. emptorem, & venditor. compos.* quam lubet particulatim expendere. *Siquis*, inquit, *ita paciscatur in venditionis, vel alienationis contractu, ut novo domino nullo modo li-*

(196) Non levis certe suspicio mihi erat, illud *Aut ne sibi in suo sepelire mortuum liceat*, e Pomponii manu non esse, quum videatur mera interpretatio ejus, quod dixerat *locum suum dedicare*. Et certe Pomponii aevo nemini obscurum esse poterat, quid sibi vellet ea locutio. At posteriore aetate, quum id tantum eruditi caperent, fuit, credo, aliquis sciolus, qui non obviae phraseos interpretamentum aut orae adscriberet, aut, uti fit, in ipso textu superne scriberet. Id jam postea in textum Pomponii receptum fuit.

Verum eam conjecturam damno, atque a me prorsus abdico; neque id solum propter πανδέκτης Florentini auctoritatem, verum etiam quia inter duas illas φράσεις aliquid discriminis, quod alteram speciem constituat, agnosco. Nam prius illud *Ne sibi locum suum dedicare liceat*, significat *per sui ipsius illationem sep. encaeniare*: alterum *aut ne sibi in suo sepelire mor. lic.* pertinet ad alterius mortui illationem. Horum prius ex iis evidentius constabit, quae infra cap. IV. dicentur de dandi casu post verbum *Dedico*, quam vim habeat: ut heic *Dedicare sibi*, est *suomet illato corpore encaeniare*.

do liceat in loco vendito, vel alio modo sibi concesso monumentum exstruere, vel alio modo humano juri eum eximere. Vides quanta in paucis verbis veteris juris inscitia. Primum in eo labitur, quod *locum* in Pomponii textu idem putavit esse quod fundum : nam si Tribonianus Pomponii τὸ *locum suum*, id quod erat, pro monumento sive sepulcro accepisset, quantae ineptiae fuisset hanc pacti speciem comminisci, *ne in monumento monumentum exstruatur*? Deinde quis umquam somniavit, sola monumenti exstructione locum reddi religiosum, sive, quod idem, est *juri humano eximi*? Sane antea didiceramus, monumenta, in quae nullus dum illatus fuit, loca pura esse, solaque mortui illatione juri humano eximi. Nunc bene est, quod admirandus censor non tantum vetera jura (*quasi quom una multa jura confundit cocus*, Mostel. act. 1. sc. 3. 120.) sed & sollemnium juris vocum notiones confundit. Pergit Decisio : *Sancimus, licet hoc apud veteres dubitabatur, &c.* Inter Pomponium quidem & Paullum optime convenit : ceteros, siqui forte fuerunt, qui ab his abiissent, non tam aetas nobis, quam Tribonianus invidit. Ceterum quando de veterum in ea specie discidio narras ; cur o bone ex duabus pugnantibus inter se sententiis, ejus quidem, quam improbas, Pomponium & Paullum auctores in tuo πανδέκτῃ producis ; alterius vero, quam unice amplecteris, nullum auctorem, responsum nullum Digestis intexuisti ? praeclaram legum consarcinationem, in quam ea comportes, quae eodem tempore (197) reprehendis : omittas, quae miraris ! Porro in eo, quod sequitur, vix est ut sani aliquid deprehendas. *Sancimus*, inquit, *licet hoc apud veteres dubitabatur, tale pactum ex nostra lege esse fovendum, & immutilatum permanere. Forsitan enim multum ejus intererat, ne ei vicinus non solum quem nollet, aggregaretur, sed etiam pro quo specialiter interdictum est. Quum etenim venditor, vel alter alienator non alia lege suum transferre passus est, nisi tali fretus conventione, quomodo ferendum est, aliquam captionem ex varia pati eum interpretatione.* Atque heic non possum Doctorum nostrorum miram perspicaciam non admirari, qui aut ista tamquam planissima prae-

(197) Vide Merillii praefat. ad eas L. decisiones, ubi ex decisionum subscriptionibus ostendit, eas fuisse editas eo triennio, quo Pandectarum συναγωγῇ vacatum fuit. Et quidem haec, qua de agimus, altero ejus triennii anno prodiit, nim. prid. kal. Nov. post consulatum Lampadii & Orestis.

praetervehuntur; aut, si interfantur, οὐδὲν πρὸς Διόνυσον. Quum mihi contra quid heic sibi velit Decisor, qui intelligit, nae is nihil intelligere videatur. *Multum*, ait, *ejus intererat, nè ei vicinus, non solum quem nollet, aggregaretur* (198) *&c.* Praeclara αἰτιολογία! quid enim hoc commune habet, cum eo, quo de initio proposuerat? At credo equidem Tribonianum dum pactum istud *immutilatum fovet*; suam ipsum constitutionem interim mutilasse, ac *laceram crudeliter ora, Ora manusq. ambas* in codicem retulisse. Longior certe ea constitutio, sive ut appellant, Decisio fuit, qua non tantum complectebatur novus legislator prius pacti genus Pomponianum de mortuo non inferendo; sed & alterum, quod in eodem Pomponio sequitur, de praedio, vicino invito, non alienando (199). Utrumque, inquam, pacti genus Tribonianus ea constitutione immutilatum fovit; quae quia mutila (Triboniani ne incuria, an quo alio fato?) codici intexta fuit; idcirco posterioris legis capitis αἰτιολογία cum priore capite foede coaluit, perinde ac si *Humano capiti cervicem pictor equinam* junxisset. Nihil verius. Tum nihil magis uno eodemque specimine crassam Graeculi Legislatoris supinitatem in Pandecte simul, & Codice compilando prodit.

Pudet, BERNARDE doctissime, me Themidos sacris minime initiatum νομικὰ ista pluribus edisseruisse, maxime apud Te, qui omnium consensu tum ceteras disciplinas, tum in primis quidquid est interioris & reconditae jurisprudentiae veteris in numerato habeas. Sed ut ait ille, ita res erat: faciundum fuit. Idque eo vel maxime, quod evellenda, quacumque possem, mihi videbatur quaedam praejudicata opinio, quae jam dudum inveteravit, atque in complurium mentibus alte radices egit. Nempe ajunt, antiquitatis cognitionem, & antiquitus scriptorum lapidum peritiam esse lascivientium ingeniorum otiosissimam occupationem, cui tanquam ad Sirenum scopulos pessime affixi haereant adolescentes, ii maxime, quos legum sacratissimarum studium manet. Fateor, optime TANVCCI, me istius censoriae notae severitatem usque adeo reformi-

(198) Suspicabar *aggregari* heic verbum sepulcrale esse, ex Hebraeorum proprietate petitum, apud quos qui decedunt, ad patres suos aggregari dicuntur. Sed non puto Tribonianum tam sublime spectasse.

(199) *Nemo* (ait ibi Pomponius) *paciscendo efficere potest, ne sibi locum suum dedicare liceat, aut ne sibi in suo sepelire mortuum liceat, aut ne vicino invito praedium alienet.*

formidasse, ut & quae talia in forulis opuscula affecta habeo, presserim adhuc, premamque porro; & hanc ipsam scriptionem, quae Te nunc auctore ex tempore emittitur, spissiorem opinione mea jam evasisse pigeat: quod ne fieret, providi initio diligentissime, ut qui ad ceterum brevitatis studium hoc insuper adderem, uti quam minimas characterum formas eligerem, ut si non re, at mole certe plurimum ex hoc libello decederet. Sed quando huc evasit oratio: a censoribus istis sciant, utrumque nostrum, BERNARDE, quam longissime dissidere, ac sic statuere, nihil aeque Romani juris studioso fructuosum atque adeo necessarium esse, quam antiquitatis, ac praecipue veterum epigrammatum intelligentiam; sicut & legum vicissim scientia plurimum antiquis titulis lucis affundi: itaque haec duo studia, si quod aliud, apta inter sese esse & connexa. Possem heic laudare innumeras leges, Senatusconsulta, plebiscita, decreta, testamenta, principum diplomata, stipulationes, pacta, foedera, leges operi faciundo dictas; & plura talia in saxis, aut aere adhuc exstantia, tum sepulcrorum jura, magistratus, dignitates, officia domus Augustae, jura manumissionum, sollemnes formulas, & sexcenta hujusmodi, quæ sive non aliunde, quam ex inscriptionibus tenemus, sive lucem inde mirificam mutuantur. Sed quis finis futurus esset? Ipsae sane pandectarum, & elogiorum veterum locutiones sunt inter se germanae: utrobique sermo est plane ἰδιωτικός, sed is character longe plus in antiquis titulis emicat. Nec facile alibi id dicendi genus ferme reperias. Verùm ne longius digrediar; quantulum hoc est, quod heic nunc de sepulcrorum *dedicatione* scribimus! & tamen quantum hinc legibus lucis affertur! olim quum *de dedicationibus* universe Diatribam Commentario *ad mutilum Camp. Amphith. titulum* pro re nata intexuissemus, memini me plures legum locutiones antea ignoratas(200) in apertum protulisse. Etiam in iis quae dicenda restant, spero me hujus rei specimina editurum, ac leges aliquot multo illustriores redditurum. Reliquum illud est, TANUCCI, ut quoniam com-

(200) Ac ne ab hoc ipso verbo *dedicandi* discedam; ibi pag. 83. 84. planissime expositum fuit, quid sit Paulli (l. 19. D. *de in rem verso*) *Dedicare togam in funus*: quid in XII. tabb. apud Gaium (l. ult. D. *De litigiis*) *Rem in sacrum dedicare*: quid Marcelli (l. 12. D. *de cur. fur.*) *Rem furiosi dedicare*: quid apud Ulpianum (l. 64. D. *de adquir. rer. dom.*) *In censum dedicare*, quod male ibi *deducere* legitur.

compertum est, eadem Te omnia sentire (ut qui tum in omni antiquitate, tum etiam in elogiorum veterum cognitione multus reperiare) eamdem de hoc litterarum genere existimationem ceteris vel invitis ingeras atque instilles; ut tandem adolescentes de hisce antiquitatis deliciis praeclarius aliquid sentire consuescant. Id vero sub tanto REGE facillimum erit, qui de litteris universis quum sit optime meritus, vetera monumenta tanto in honore habet, quanto olim Croesus ille auri laterculos. Itaque & terrae viscera, plusquam aruspex alius exta, sedulo rimatur, siquod litteratum marmor se prodat ad illustrandam antiquitatem idoneum: & quae plura sane felicissimo Regum fors obtulit, ea auro contra cara habet. Utinam ad tantam nostrorum temporum felicitatem hic etiam cumulus accedat; uti REX optimus edicto vetet, ne posthac saxa, aera, & quidvis aliud antiquitus scriptum, opificum barbarie & inscitia frangantur, conflentur, aut aliunde depereant. Nam quanti est hoc probri ac dedecoris, non in remotis tantum regni horum cimeliorum feracissimi provinciis, sed in ipsis regni faucibus, Capuae amphitheatrum Romani aemulum ad struendos viarum aggeres quotidie everti; antiquos vero titulos tum alibi, tum etiam in hac ipsa Regia urbe ab inficetis hominibus (quos Scythica propagine satos suspicor) labefactari? Quod genus hominum ad perdenda pulcherrima natum, utinam, expostulante me, REX harum rerum amantissimus (qualem nimirum Magni illius LVDOVICI pronepotem decet) aliquando injecto freno contineat. Verum de his jam plura fortasse, quam erat mearum partium.

III.

Nec aliud quam encaeniandi *notionem subesse* consecrandi *&* consummandi *verbis, planissime ostenditur.*

Venio nunc ad *consecrandi* verbum; quod non tantum de aedibus sacris, verum etiam de aliis quibuscumque aedificiis usurpavit Spartianus Hadriano cap. 19. *Romae instauravit Pantheum, Septa, basilicam Neptuni, sacras aedes plurimas, forum Augusti, lavacrum Agrippae: eaque omnia propriis & veteribus nominibus CONSECRAVIT.* Num ergo *septa, forum Augusti, lavacrum Agrippae* sacris caeremoniis, aeque ut templa sacrabantur? Non puto: nec enim inter res sacras (201) numerantur

(201) Sacra haec tantum enumerat Aldus Manut. in ultimo *Quaesitor. per epistolam*, ubi de *sacro, sacrosancto, sancto & religioso* ag-

merabantur. Verum quia templa quo tempore consecrabantur, eodem & dedicabantur sive encaeniabantur, hinc ea κατάχρησις, ut *consecro* pro *encaenio* poneretur, non tantum in sacris aedibus, sed late per omnia grassata fuit.

Verum age, largiamur sane (id quod videtur ceteroqui falsissimum) sed largiamur *consecrandi* verbum, ubi de thermis, foro, septis &c. agitur, ritualem ἀφιέρωσιν *consecrationem* arguere. Eritne idem de sepulcris judicium? minime: quippe quae sola corporis illatione sacra evadebant, uti supra demonstravi-

so accurate agitur: *Sacra vero*, inquit, *dicitur aedes, ara; sacer lucus, mons; sacrum saxum, signum; quorum ad consecrationem civitas consentit*. Infra: *Proprie vero sacra ara dicitur, sacer lucus, sacrum saxum: quia deo dicata caerimoniis & publico civitatis instituto*.

Sed tamen videri possit aliud sub Caesaribus obtinuisse; sub quibus *loca publica* videntur sacra evasisse, ubi ea Princeps dedicavit, aut is, cui princeps dedicandi dedit potestatem. Etenim Ulpianus (lib. 68. ad Edict.) l. 9. D. *de divis. rerum* sic ait: *Sacra loca sunt, quae publice sunt dedicata; sive in civitate sint, sive in agro. Sciendum est, locum publicum tunc sacrum fieri posse, quum princeps eum dedicavit, vel dedicandi dedit potestatem*. Et certe quum ex inscriptionibus constet, thermas, theatra, amphitheatra a principibus non raro dedicata fuisse; quis dubitabit, ea post dedicationem sacra evasisse?

Sed tamen aliud suadet Marcianus in l. 6. §. 3. tit. eod. ubi videtur sacras res unice ad aedes sacras restringere. Ejus verba sic habent: *Sacrae autem res sunt hae, quae publice consecratae sunt, non privatae. Siquis ergo privatim sibi sacrum constituerit, sacrum non est, sed profanum. Semel autem AEDE sacra facta, etiam diruto aedificio, locus sacer manet*. Vides profecto non aliud sacri loci nomine venire, quam aedem sacram; theatra autem amphitheatra &c. humani, non divini, juris esse. Quando autem haec ab impp. *dedicata* legimus, non erat illa ritualis dedicatio, seu consecratio, sed mera encaeniatio sollemnis. Facit huc eadem Ulpiani supra citata lex 9. §. 2. *Illud* (inquit ibi Ulpianus) *notandum est, aliud esse sacrum locum, aliud sacrarium. Sacer locus est, locus consecratus. Sacrarium est locus, in quo sacra reponuntur: quod etiam in aedificio privato esse potest. Et solent qui liberare eum locum religione volunt, sacra inde evocare*. Itaque ubi in supra dicta l. 9. Ulpianus ait, *locum publicum tunc sacrum fieri posse, quum Princeps eum dedicavit*, videtur non quemlibet *locum publicum* (puta theatra, thermas &c.) intelligere; sed quatenus distinguitur a privato. Nam privatus locus, quamdiu privatus est (etsi privatim sacrarium ibi constituatur) numquam sacer evadet. Ceterum ut locus sacer evadat; requiritur, ut sit publicus; ut consecratus, ac postremo ut sit verae consecrationis δεκτικός, (uti aedes, ara, & cetera Aldo enumerata) non tantum abusivae, quae nihil differt ab ἐγκαινισμῷ.

Addam ad ultimum illustrem Quintiliani locum Decl. 323. *Haec enim* (templa) *priusquam dedicationis accipiant summam religionem, opera sunt tantum: dedicatio est illa, quae Deum inducit, quae sede destinata locat*. An igitur in thermas, macella, fora, & talia, Deus inducebatur? an sede destinata locabatur? Minime. Relinquitur ergo ut sacra non essent. At in his ipsis operibus publicis arae nonnumquam alicui deo ponebantur. Hae demum sacrae erant: cetera aedificia non item.

ſtravimus; proinde illatione & encaeniabantur, & eâdem opera conſecrabantur; idemque prorſus in re ſepulcrali erat ἐγκαινίζω & ἀφιερόω. Id jam pluribus epitaphiis elogiis confirmare poſſim; ſed agmen ducat bilinguis Sponii inſcriptio pag.333.n.37. in Solitudine S.Simeonis Stylitae prope Aleppum poſita, quae ſic habet: *T.Fl.Julianus. veteranus. leg.* VIII. *Aug. DEDICAVIT. Monumentum. ſuum. dis. Manibus. ſuis. & Laetitiae. uxori. ſuae. liberiſque. heredibus. ſuis. poſteriſque. eorum. ne. liceret. ulli eorum. . . . . . ullo. modo.* Quae deſunt in marmore, ſupplentur ex Graeco ἀπαλλοτριῶσαι τὸ αὐτὸ μνημεῖον h.e. *alienare idem monumentum*. Nam deinde idem Graece ſic ponitur. Τ. Φλαυϊος. Ιυλιανος. Ουετερανος. λεγεονος. Η. σεβαστης. αφιερωσεν. μνημειον. αυτου. διηνεκες. Θεοις. καταχθονιοις. και. Δαιμοσι. αυτου. και. της. γυναικος. αυτου. κληρονομοις. αυτου. και. τοις. εκγονοις. αυτων. οπως. μηδενι. εξον. η. απαλλοτριωσαι. κατ. ουδενα. τροπον. το. αυτο. μνημειον.

Ubi vides Graecum ΑΦΙΕΡΩΣΕΝ i. e. *conſecravit* reſpondere Latino DEDICAVIT i. e. *encaeniavit*. Inſcriptio iſta illato jam T.Fl.Juliani corpore poſita fuit; eoque dicitur T.Flavius ille encaeniaſſe monumentum ſuum dis manibus ſuis &c. Id vero Graece ἀφιέρωσεν dicebatur, quia ſola mortui illatione monumentum religioſum evadebat. Id jam clarius evincitur ex ſequenti titulo, quem in eadem Solitudine ponit idem Sponius, eadem pag.333. num.36. ΑΦΙΕΡωΤΕΙ. Αιμιλιω. Ρηγεινω. τω.εξ. Ουλπιας. Ρηγιλλης. και. Αιμιλιου. Πτολεμαιου. στρατευσαμενω. ετη. ΙΕ. Βοηθω. κορνικουλαριων. υπατικου. ζησαντι. ΕΤΗ. ΜΕΧΡΙ, ΠΑΝΗΜΟΥ. . . .
Quae Sponius ſic Latina fecit: *Conſecratum eſt AEmilio Rhegino Civi Ulpiae Rhegillae & AEmilii Ptolemaei filio, qui militavit an. XV. adjutori corniculariorum conſulari, qui vixit annos . . . .* Ultima vox ignorata Sponio menſis Julii Macedonicum nomen (202) erat. Verte autem in hunc modum; *Conſecratum* (five *dedicatum*) *AEmilio Rhegino* (aut fort. *Regino* ſine aſpiratione, ut ſit cognomen a Regilla matre inditum, quod ſaepe in lapidibus obſervavi) *domo Ulpia, Regillae, & AEmilii Ptolemaei filio, qui mil.an.XV. adjutori* (203) *corniculariorum Conſularis, vix.*

(202) Πάνεμον (pro quo in marmore ſcribitur ſecunda ſyllaba longa Πανήμου) quid Boeoti aut Corinthii vocarint, nolo quaerere. At Macedones (a quibus indita menſibus nomina diu in Aſia ſubſtiterunt) Πάνεμον appellabant, quem Romani Julium. Teſtis Suidas: Πάνεμος· ὄνομα μηνὸς παρὰ Μακεδόσιν, ὁ Ἰούλιος.

(203) Hujus officii mentionem reperi *l. ult. D. de jure immunitatis*, ubi Taruntenus Paternus lib. 1. militarium, inter immunes, ſive in-

vix. an . . . usque ad Quintilis . . . . Sequebatur enim mensis ejusdem dies. Dicebatur autem huic aut illi mortuo monumentum *dedicari*, in cujus usum primo encaeniabatur, uti infra cap. IV. docebitur.

Addatur & haec pulcherrima ex Grut. 751. 3. *D. M. ET. somno. aeternali. securitati. memoriaeq. perpet. Aeliae. Flaviae. Melitanae. Q. V. An. XXXI. M. IIII. D. X. T. FL. Hymnus. conjugi. sanctissimae. dulcissimaeq. cum. qua. vix. an. XIII. T. T. FLL. COL.* (i.e. duo *Titi Flavii Collina* tribu) *Marcellus. et. Titianus. et. Flavia T. F. Ampelle. matri. pientiss. sarcophago. sigil. cum. opere. et. basibus. fecer. et. CONSECRAVERUNT. Idibus. Augustis. Pudente. et. Orfito. Cos.* Is est annus 165. aerae Christ. Sane enim ut Christiani depositionis suae annum diemque sedulo notabant, isque eorum dies natalis erat (de quo alibi plura dabimus) sic & interdum gentiles diem illationis corporis, (quam sive *Dedicationem*, sive ἀφιέρωσιν dicebant) sedulo consignabant, ut in Sponiana & Reinesiana, quas supra num. II. in *Dedicandi* verbo protulimus.

Apud eumdem Grut. 867. 5. *Haec. aedificia. propria. comparata. facta. dicataq.* (alii DICTAQ.) *sunt. monumenti. sive. sepulchrum. est. et. ollarum. quae. in. his. aedificiis. insunt. et. CONSACRATAE. sunt. religionisq. earum. causa. a. C. Cominio. Symphoro. et. libertis. libertabusq. posteris. eorum.*

Idem quoq. Gruterus pag. 862. 5. elegantem hunc titulum affert a Gudio, qui vidit in nonnullis correctum: *C. Caecilius. Felix. et. C. Caecilius. Urbicus. locum. ita. uti. est. concamaratum* (CONCAMARATVM cum A in tertia syll. recte habet; nam est ex Graeco καμάρα) *parietibus. et. pila. comprehensis. longum. P. VI. latum. P. VIIS.* (i.e. *VII. semis*) *CONSECRARUNT. SIBI. ET. C. Caecilio. Rufino. et. C. Caecilio. Materno. et. libertis. libertabusque. posterisq. eorum. excepta. Secundina. liberta. impia. adversus. Caecilium. Felicem. patronum. suum. H. M. H. N. S.* i.e. Hoc monumentum heredem non sequitur. CONSECRARUNT SIBI, tum quum aliquis eorum illatus fuit. Apud Grut. 807. 12. *P. Memisianae. uxori. castiss. et. incomparab. affectione. feminae. cujus. de. obsequiis. dicere. minus. supplet. dolore. Q. Herculanius. maritus.* cum

ve inter eos, *quibus aliquam vacationem munerum graviorum conditio tribuit*, refert & *adjutores corniculariorum*. Cornicularii autem *consularis*, ut & *adjutoris corniculariorum consularis* in laudata inscriptione nomen apparitorum est. Vide *l. 1. C. de apparit. Praef. praet.*

cum.pignerib. dei. ed. natis. locum. CONSECRAVIT.

Postremo in inscriptionum syntagmate Gudiano pag. 340. num. 1. haec epigraphe legitur: DIS. MANIBUS. ACILIAE. GRAPHICE. C. ACILIUS. ATHENOBIUS. LIB. BENEMERENTI. DE. SE. CONSECRAVIT.

Et certe in productis exemplis quum *consecrandi* verbum cum dandi casu usurpetur; indicio id manifesto est, tantumdem esse quod *encaenio*, ut cap. IV. demonstrabitur auctoritate Virgilii, qui pro eo, quod alii dicunt *dedicare* aram huic aut illi deo, INCHOARE usurpavit.

Et Graeci quidem Latinique *consecrare* dicebant id quod erat *inchoare* aut encaeniare. At contraria ratione Hebraei id ipsum *profanare* appellabant, maximo ubi de vineis & consitionibus sermo esset. (204)

Restat postremo id unum, ut pauca de *consummandi* verbo tangam: quod etsi plerumque, etiam in inscriptionibus (205) aliud non est quam *perficio*, saepe tamen in eisdem tantumdem valet, quod *encaenio*. Plura proferre exempla possem; sed paucis contentus ero. Inscriptio Neapolitana apud FleetWoodum pag. 162. num. 2. *Sanctissimo. deo. Patri. ex. voto. consummavit. Julius Secundus Faonius.* Dandi casus ostendit dedicationis notionem. Adhaec in Villa Carpinea exstat inscriptio apud Fabrettum pag. 91. num. 179. in hunc modum: *Ti. Cl.* *Zosi-*

(204) Hebraeis חלל *chillel*, *profanavit*, ubi de arboribus sermo est, sumitur pro eo quod est *earum usum communem* reddere Vide Deut. XX. 6. Jer. XXXI. 5. Sed equidem non video, quid coegerit interpretes, ut in his locis *profanare* vertant, quod ipsū *profanare* deinde interpretentur *usum inchoare*. Quid id necesse erat? quando id verbum, ut in Hiphil *incipiendi* habet significationem, eamdem certe & in Pihel in laudatis locis habebit: quae loca commodius mea sententia vertet is, qui *inchoare vineam, plantationes* dicet, quam qui *profanare*. Nisi quod *profanare vineam* transtulerunt nostri, secuti in eo Graecos interpretes, qui βεβηλῶσαι traduxerant. Fuit enim hoc in usu veterum Interpretum obviam dictionum significationem sequi, ibi etiam, ubi aliud res exigebat. Nam quia חלל *chillel* plerumque *profanandi* verbum erat; hinc ibi etiam ubi de inchoando usu vineae sermo erat, illud βεβηλῶσαι *profanare* dixerunt: cujus moris possim exempla proferre, ὅσα χόνις. Ex quo deinde factum est, ut Hellenisticum βεβηλόω pro *inchoo* in talibus sit accipiendum.

(205) Ut apud Grut. 177. 4. *Aquaeductum . . coeptum a Divo Hadr. patre suo* CONSVMMAVIT DEDICAVITQ. Sic credo etiam in hac sepulcrali epigraphe apud Fabrettum pag. 53. n. 309. *M. Aurelius. Stasimu. lib. coeptu. a. patrono. suo.* CONSVMMAVIT. *sibi. et. suis*. Nam praecedens COEPTV (quum sit πρός τι) facit, ut CONSVMMAVIT, quod sequitur, idem sit, quod *perficit*.

Zosimus.et.Plautia.Zosima. vivi.sibi.fecerunt.suisque. libertis, libertabusque.posterisque.eorum.ne.de.nomine.exiat.nostrorum. &c. Ad extremum manu posteriore additur: TI. CL. ANDREAS. CONSUMAVIT. Quid sibi istud *consumavit* vult? non aliud certe quam, quod ex omnibus illis, quibus sepulcrum illud paratum fuerat, primus illatus est *Andreas*, isq. sepulcrum encaeniavit. Quod quia notatu dignum ad memoriam posterorum videbatur; superstites id recentiore manu subscripserunt. Postremo, ut alia omittam, notum est illud tum apud alios, tum eumdem FletWod. 191.3. *Consummatum. hoc. opus. sub.ascia.est.* Heic certe *consummare* tantumdem valet, quod encaeniare. Nam si *perfectum* interpreteris; quo, quaeso, spectaret id monere, sepulcrum illud eo fabrili instrumento constructum esse, quo cetera omnia construebantur? Sed de hoc altero titulo nobis alibi sermo redibit.

Non omittam heic haud tritum encaeniati monumenti vocabulum, Paullo usurpatum in l. 43. D. *de rei vind.* Ibi quum lapides monumento inaedificatos, etiam postquam remoti sunt, vindicari posse, negasset; addit: *Sed si alieni sine voluntate domini inaedificati fuerint, & nondum FVNCTO MONVMENTO, in hoc detracti erunt, ut alibi reponerentur, poterunt a domino vindicari.* Frustra sunt qui pro FVNCTO, quod est in Flor. Pand. legunt *finito* aut *facto*; nam *Functum* monumentum non est aliud quam *dedicatum*, *consecratum*, *consummatum*; tot enim modis dicebatur.

Postremo quemadmodum Quintilianus decl. 323. de templorum dedicatione dicebat: *Dedicatio est illa, quae Deum inducit, quae sede destinata locat:* liceat tantumdem de sepulcri dedicatione h. e. cadaveris illatione dicere; quippe quae deos Manes inducit, & mortuum sede destinata locat. Nec plura de sepulcri dedicatione addam.

Ergo si DEDICARE (ut & *consecro* & *consummo*) tum in rebus ceteris, tum maxime in re sepulcrali idem plane est, quod *encaenio*; cur porro idem verbum conjunctum cum SUB ASCIA aliud erit? Imo plane idem: quod quisque melius per se colliget, ubi de duabus reliquis clausulae hujus voculis edisseruero.

CAPUT II.

De Ascia vetere, ejus definitione, nominibus, muneribus.

I. Asciae *definitio*.

In *Dedicandi* sepulcrali notione plusculum, TANUCCI, immoratus, vereor, uti se dant initia, ne & in *Ascia* multus sim futurus: praesertim quum eam rem non minima in plerisque obscuritate obsitam cernere videar. Taceo, a nemine tritam viam; & siqui ceteri sunt praefandae difficultatis loci communes. Jam illud primum animi pendeo, utrum nomina ante depromam, an id quod Philosophus appellat τὸ τί εἶναι. Verum quum nomina sint magnam partem controversae significationis (excepto hoc quod Latino *Asciae* Graecum Σκέπαρνον certissime respondet) praeeat sane *Asciae* sive Σκεπάρνῳ definitio.

Eam a Galeno mutuabimur, qui comm. ad Hippocratis τὸ κατ' ἰητρεῖον quum in eo esset, ut ostenderet, genus illud Hippocratei splenii, quod σκέπαρνος illi dicitur, a σκεπάρνῳ τεκτονικῷ *ascia materiaria* nomen invenisse: *Asciam* sic definivit: Σκέπαρνον μὲν οἱ τέκτονες ὀνομάζουσιν ὄργανόν τι, κατὰ τὸ πέρας αὐτοῦ, καθ' ὃ τέμνει τὰ ξύλα, βραχεῖαν ἐπιστροφὴν ἔχον ὀφρυώδη, καθάπερ ἡ ἄμβη. *Asciam quidem fabri lignarii quoddam instrumentum appellant, quod in summitate, qua ligna incidit, modice incurvum supercilium habet, tamquam crepidinem*. In qua interpretatione τέκτονες non simpliciter *fabri*, sed cum adjuncto *lignarii* transtulimus; non ea de caussa, quia vocem σκέπαρνον non aliter quam pro lignario instrumento reperire potui; verum quia Graecis TEKTΩN non generale est opificum vocabulum, sed materiariorum (206) peculiare. Atque eam asciae definitionem (quae & paullo aliis verbis alibi apud Galenum reperitur) cum asciae schematibus passim productis pulchre convenire, nemo plane non videt. Atque haec de definitione.

II. NO-

(206) Dixi τὸ TEKTΩN non γενικῶς de quocumque opificio usur-

II. NOMINA.

1. Σκέπαρνον.

A Graecis exordiar, inde ad Latina progreſſurus. Quae Latinis *Aſcia* dicebatur, ea Graecis duplici donabatur vocabulo; nam & Σκέπαρνον, eademque ἀξίνη vocabatur.

Ad prius vocabulum quod attinet, cujus etymon (207) ignoratur, id non aliter, quam de materiariorum *aſcia* uſurpatum reperio: niſi quod etiam pro vinculi ſeu chirurgicae deligationis genere ab Hippocrate uſurpatur, ſic appellatae, quod Aſciae figuram praeſeferret; de quo accurate in proceſſu capitis hujus, uti ſpero, diſputabitur. Interim quum Hippocrati hoc vinculi genus Σκέπαρνος maſculino gen. ſcribatur; manifeſte hinc deprehenditur aevo Hippocratis fabrile hoc inſtrumentum utraque terminatione ac genere prolatum fuiſſe, ut ὁ Σκέπαρνος & τὸ Σκέπαρνον diceretur.

Ac primum errant viri doctiſſimi, qui putant, Heſychium Σκέπαρνον *aſciam* cum πέλεκυ *bipenni* confudiſſe, quum certe Heſychii (208) locus ſanus non ſit; nec ſit veriſimile, illuſtri grammatico Homeri locum inauditum fuiſſe, ubi πέλεκυς *bipennis* a σκεπάρνῳ *aſcia* diſerte diſtinguitur. Exſtat is locus Odys. E. 234. ubi Calypſo Ulyſſi ad ratem fabricandam utrumque inſtrumentum dedit.

Δῶκε

uſurpari, ſed peculiare eſſe materiarii vocabulum. Id dum exemplis Graecorum, & variis obſervationibus confirmare ſatago; res longius proceſſit quam pro adnotationis modo. Quare ne heic moleſtiam lectori faſtidienti crearem, id totum ad finem ſeparatim repraeſentare conſtitui; & ita, ut ex iis animadverſionibus, quas ad haec pro re nata paravi, locum Matth. XIII. 55. & παράλληλον alterum Marci VI. 3. exornarem; quibus locis ſperavi eas obſervationes non mediocri adjumento futuras.

(207) Euſtathius ad Homer. Od. E 237. docet, vellus pecoris Dithyrambicos σκέπαρνον appellaſſe, quia σκέπει τὸν ἄρνα, *quia tegit ovem*. Δῆλον δὲ ὡς οἱ μεθ' Ὅμηρον Διθυραμβογράφοῦντες, σκέπαρνον δριμέως φράζοντες, ἄλλως ἐπὶ ἐρίου τίθενται, ὃ σκέπει ἄρνα.

At hoc nihil commune habet cum fabrili inſtrumento. Itaque tacentibus veteribus grammaticis, nihil aliud reſtat, niſi ut Σκεπάρνῳ vox tamdiu primitiva habeatur, donec aliquis exſiſtat, qui de originatione doceat.

(208) Heſychius: Σκέπαρνον, τὸν ἀμφίστομον πέλεκυν. Non dubito, quin locus Grammatici ſit vitiatus; quod vel inde conſtat, quod interpretatio vocabuli ſolet recto caſu, non quarto, ſubnecti. Itaque deeſt certe aliquid. Veluti ſi ſcripſerit lexicographus Σκέπαρνον, (δηλοῖ παρ' Ὁμήρῳ, ἄλλο τι ὄργανον ἢ) τὸν ἀμφίστομον πέλεκυν. Ineptiſſimus ſim, ſi praeſtare auſim, ea quae intra parentheſim ſcripſi, eſſe e manu Heſychii. Sed aliquid certe deeſt, quo ſignificaretur, inter Σκέπαρνον ac πέλεκυν intereſſe.

Δῶκε μεν οἱ πέλεκυν μέγαν, ἄρμενον ἐν παλάμῃσι,

Χάλκεον, ἀμφοτέρωθεν ἀκαχμένον &c.

Inque manus magnam, ancipitem dedit illa bipennem &c. Deinde: Δῶκε δ' ἔπειτα σκέπαρνον εὔξοον. *Dedit deinde & asciam politam*, sive potius (209) *acutam*. Hinc ἀσκέπαρνον θᾶκον *sedile non asciatum* Sophocles (sup. apud Turnebum) appellavit. Idem poeta in Oedipo Coloneo pag. 274. κἀπὶ σεμνὸν ἑζόμην βάθρον τόδ' ἀσκέπαρνον. *Sedebam in sacrata hac impolita sede.* Ubi Scholiastes ἀσκέπαρνον exponit ἀπελέκητον, ἄξυστον, ἄγλυφον, & generalius, οὐκ εἰργασμένον *non elaboratum*. Possim & alios (210) scriptores proferre non paucos, si id opus esset: sed ita, ut nusquam hucusque, nisi pro τεκτονικῷ ὀργάνῳ sive pro materiariorum instrumento repererim. Atque haec de σκεπάρνῳ.

2. A S C I A,
Xviralis legis occasio.

De *Asciae* vocabulo, & ejus diminutivo Acisculo (211) tot jam dicta sunt passim toto hoc libello, ut frustra futurus sim,

(209) Εὔξοον in hoc Homeri loco, Eustathio pag. 1531. creditur habere ἐνεργητικὴν σημασίαν *significationem activam*, ut sit εὖ ξέον; ut & βέλος ὠκύμορον eidem explicatur ὠκυθανατοῦν, *cito perimens*. Deinde subdit: Διότι καὶ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ (σκεπάρνου) φράζων, καὶ τοῦ πελέκεως φησὶ v. 44.) Πελέκκησεν δ' ἄρα χαλκῷ, Ξέσσε δ' ἐπισταμένως. Ubi vides τὸ πελέκκησε ad bipennis, ξέσσε vero ad Asciae ἐνέργειαν pertinere. Et quidem πελέκκησεν est *praecidit* (quod proprie est Latinorum *Dolare*) Ξέσσε vero est *polivit*.

(210) Lucianus: Ὥσπερ σκέπαρνον τῷ τέκτονι καὶ τρύπανον. *Ut fabro tignario ascia & terebrum.* Plut. in II. de carnium esu: τερέτροις καὶ σκεπάρνοις, καὶ ὅσα λεπτουργῶν πέφυκεν. *terebris asciisque ceterisque intestinariis instrumentis.* Adhaec apud Pollucem VII. 113. & X. 146. inter materiariorum instrumenta primum locum Σκέπαρνον occupat. In Glossis veteribus Σκέπαρνον exponitur *Ascia:* & Σκέπαρνα *Runcinae*. In LXX. etiam 1. Par. XX. 3. cum σχίζαις *ferris* conjungitur. Et Is. XLIV. 12. Ὅτι ὤξυνε τέκτων σίδηρον. σκεπάρνῳ εἰργάσατο αὐτὸ, καὶ ἐν τερέτρῳ &c. At 2. Reg. XII. 31. pro Serrorum ὑποτομεῦσι alia interpretatio habet σκεπάρνοις. Ne illud quidem Lycophronis v. 1105.

Τυπεὶς σκεπάρνῳ κόγχον εὐθήκτῳ μέσον

Acuta adactus ascia calvariam: quod in Addendis expendetur; aliam habet quam toties jam dicti instrumenti significationem.

(211) *Asciae* diminutiva duo sunt *Acisculus* & *Asciola*. Ea Graecis duobus respondent Ἀξινάριον & Ἀξινίδιον (nisi haec mavis *dolabellam* vertere) quae junctim in Suida reperies. De *Acisculo* nihil addam praeter ea quae ad Phil. a Turre dicta fuerunt, & alibi. At alterum *Asciola* probum non est, quippe quod in Isidori Glossis tantum reperiatur, ubi legitur *Asciculus, Asciola, Dolabra;* & in Isidori XIX. Orig. 19. *Ascia...cujus diminutivum nomen est Asciola.* Etiam Ugutio (infra producendus) *Asciolae* & *Asciculi* meminit. At *Asciatus* in Glos. Cangii ex Jo: de Gallandia in synonymis, est cultellus magnus, aut cultellus, quo pergamenum dividitur.

fim, fi verbum addam. Verum quia primi omnium xviri hanc vocem ufurparunt in ea lege ROGUM ASCIA NE POLITO; non finam ut ad quam legem illuftrandam tot jam viri doctiffimi fymbolas contulerunt, ea nullam a me, tamquam ab imi lecti conviva, collectam exigat.

Et quidem legis fententiam quod fpectat, nihil ad ea adjiciam, quae viri eruditi perviderunt; nim. fumptus fupervacaneos amputari, qui certe in dolanda pyra, mox in favillam redigenda, fupervacanei fuiffent. Nunc quid occafionem legi dederit, quaero; & fimul unde defumpta fuerit.

Non dubito, quin ante xviros, Romulidae in rogo exftruendo infanierint; dum non fatis haberent ligna ex faltu comportaffe ea, quae uftioni effent idonea, nifi etiam materiam omnem fic, quafi ad opus inteftinum, perpoliviffent afciae(212) adminiculo. Ea confuetudo tamdiu valuit, quamdiu aut regiae leges valuerunt, aut civitas incerto jure vixit. At poftquam ad clariffimas Graeciae Urbes, in primis Athenas, & Lacedaemonem (quae duo Graeciae oculi habebantur) legati miffi, optima quaeque fingularum inftituta didiciffent; neceffe eft eos inter Lycurgi leges illam prae ceteris demiratos, qua vetabantur conftrui domus (quae antiquitus plerumque ligneae erant) aut contignationes, aut januae, nifi folius fecuris, & ferrae ope; utique fine afciae aliorumque (fi qua tunc forte plura erant) λεπτουργικῶν ἐργαλείων politionibus. Obftupefactos tanta feveritate legatos, fimul credo puduit Romanae luxuriae, praefertim in rogo mox abfumendo lafcivientis. Jam tum certe deftinatum eis fuit mox ut redirent, daturos operam, tantae ut infaniae obviam iretur, idque in eorum pittaciis fedulo fuiffe adnotatum. Atque hinc profecta eft de rogo ἀσκεπάρνῳ lex illa: ROGUM ASCIA NE POLITO: quafi dicerent, ἀπὸ πελέκεως μόνον (ut erat in Lycurgi ῥήτρᾳ fecunda) rogum effe parandum: lex tanto illâ Lycurgi mitior, quantum intereft, rogo ne rudi atque impolito brutum cadaver comburendum imponatur, an in cubiculo ex rudi afperaque mate-

(212) Haud femel Tullius in *De legib.* ex eo quod xviri vetuerunt, colligit id ante xviros fuiffe factitatum; alioqui non vetuiffent. Sic in II. c. 24. *Haec praeterea funt in legibus de unctura: quibus fervilis unctura tollitur, omnifque circumpotatio: quae & recte tolluntur; NEQVE TOLLERENTVR, NISI FVISSENT.* Ibidem mox. *Credoque, quod erat factitatum, ut uni plura fierent, lectique plures fternerentur; id quoque ne fieret, lege fanctum eft.*

materia composito totos quis vitae annos faciat. Sed cur non de Lycurgi Rhetra, ex cujus aemulatione xviralem profectam dixi, doceo? Plutarchus in vita Lycurgi (edit. Francof. pag. 47.B.) (213) *Altera jam Rhetra adversus luxum fuit, ut quaevis domus nullo alio instrumento, quam dumtaxat fastigium bipenni, fores serra fabricatas haberet. Nam quod dixisse postmodum de mensa sua Epaminondam ajunt, TALE PRANDIUM NON CAPERE PRODITIONEM, id priori in mentem Lycurgo venit, TALEM DOMUM DELICIARUM ET LAUTITIAE HAUD FORE CAPACEM. Nam quis tam ineptus & amens fuerit qui in larem adeo simplicem ac vulgarem lectos argenteis fulcris instructos, purpureas stragulas, aurea pocula, & qui haec comitatur, splendorem inferat? Certe conveniat & aequetur oportet aedificio lectus, lecto vestis, huic reliquus cultus atque supellex. Ex hac consuetudine illud profectum ferunt, quod Leotychidas Major, Corinthi quum caenaret, aedium tectum laqueatum, & magnifice exstructum conspicatus, hospitem rogaverit, ECQVID LIGNA APVD EOS QVADRATA NASCERENTVR?* Paria his apud eumdem Plutarchum in Laconicis (214) Apophthegmatis reperies. Vides ex uno specimine quam temperatae ad lenitatem

(213) Plut. in vita Lycurgi (edit. Francof. pag. 47. B.) Ἑτέρα δὲ πάλιν κατὰ τῆς πολυτελείας, ὅπως οἰκία πᾶσα τὴν μὲν ὀροφὴν ἀπὸ πελέκεως εἰργασμένην ἔχῃ, τὰς δὲ θύρας ἀπὸ πρίονος μόνου, καὶ μηδενὸς τῶν ἄλλων ἐργαλείων· ὅπερ γὰρ ὕστερον Ἐπαμινώνδαν εἰπεῖν λέγουσιν ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ τραπέζης, ὡς τὸ τοιοῦτον ἄριστον οὐ χωρεῖ προδοσίαν, τοῦτο πρῶτον ἐνόησε Λυκοῦργος, ὡς οἰκία τοιαύτη τρυφὴν οὐ χωρεῖ, καὶ πολυτέλειαν. Οὐδ᾽ ἔστιν οὐδεὶς οὕτως ἀπειρόκαλος καὶ ἀνόητος, ὥστε εἰς οἰκίαν ἀφελῆ καὶ δημοτικὴν εἰσφέρειν κλίνας ἀργυρόποδας καὶ στρώμνας ἁλουργεῖς, καὶ χρυσᾶς κύλικας, καὶ τὴν τούτοις ἑπομένην πολυτέλειαν. Ἀλλὰ ἀνάγκη ἴσην ἁρμόζεσθαι καὶ συνεξομοιοῦν τῇ μὲν οἰκίᾳ τὴν κλίνην, τῇ δὲ κλίνῃ τὴν ἐσθῆτα, ταύτῃ δὲ τὴν ἄλλην χορηγίαν καὶ κατασκευήν. Ἐκ δὲ ταύτης τῆς συνηθείας φασὶ καὶ Λεωτυχίδην τὸν πρεσβύτερον ἐν Κορίνθῳ δειπνοῦντα, καὶ θεασάμενον τῆς στέγης τοῦ οἴκου τὴν κατασκευὴν πολυτελῆ καὶ φατνωματικὴν, ἐρωτῆσαι τὸν ξένον, εἰ τετράγωνα παρ᾽ αὐτοῖς τὰ ξύλα φύεται. Ligna στρογγύλα (*usus rotunda* vocat Plin. XVI. 39.) usurpabant Spartani, quae opponuntur quidem tetragonis, sed opponuntur etiam πελεκητοῖς apud Theophr. Vide not. 215.

(214) Plutarchus in Laconicis Apophthegmatis (edit. Francof. pag. 227. B.) Ἐπιζητούντων τινῶν διὰ τί ὀροφὴν ἀπὸ πελέκεως ταῖς οἰκίαις ἐπιτιθέναι προσέταξε, θύραν δὲ ἀπὸ πρίονος μόνου, καὶ μηδενὸς τῶν ἄλλων ἐργαλείων, ὅπως ἂν, ἔφη, μετριάζοιεν οἱ πολῖται περὶ πάντα ὅσα εἰς τὴν οἰκίαν εἰσάγουσι, καὶ μηδὲν τῶν παρ᾽ ἄλλοις ζηλουμένων ἔχωσιν. *Quibusdam percontantibus, cur ad fastigium domui imponendum sola bipenni, ad januam sola serra uti, nullo alio instrumento; permisisset, respondit (Lycurgus): Ut cives mediocritatem servent in omnibus,*

tem leges xvirorum exstiterint,&quam longe a priscorum legislatorum severitate absuerint. At ne hoc quidem diutissime observatum fuisse documento est,quod de depictis (utique & asciatis; nec enim rudis materia depingi potuisset) sui temporis rogis prodidit Plinius, de quo vide supra Guichardum pag.11.

At mihi quis fortassis objiciet illud Ciceronis in II. de leg. c.23. a Solonis legibus illam de rogo ἀσκεπάρνῳ repetentis. Verum notari mihi velim in Ciceronis verbis μόνον illud FERE. *Jam cetera*, inquit, *in XII.minuendi sumptus lamentationesque funeris translata de Solonis FERE legibus. HOC PLUS*, *inquit*, *NE FACITO : ROGVM ASCIA NE POLITO .... Extenuato igitur sumptu, tribus riciniis, & vinculis purpurae, & decem tibicinibus, tollit etiam lamentationem. MVLIERES GENAS NE RADVNTO, NEVE LESSVM FVNERIS ERGO HABENTO*, &c. Ex his vides, non omnes ac singulas verbo tenus leges, sed universe consilium minuendi sumptus lamentationesq; translatum de Solonis legibus. Aut si leges ipsas a Solone arcessitas vis; adde τὸ FERE h. e. magnam partem. Ceterum tantisper dum quis doceat, fuisse in Solonis ἄξοσι de ἀσκεπάρνῳ rogo vestigium (quod nemo umquam praestabit) ego a Lycurgi Rhetra altera, non legem ipsam de Rogo, sed legis ejusdem aemulationem ac studium manasse contendam. Nisi vero longe aliam legis distinctionem atque interpretationem cudere liceat; de quo subjectam (215) adnotationem adibis.

III.

nibus, quae in domum important, nec eorum quidquam possideant, quae ab aliis magni fiunt. Tum & Leotychidae factum eisdem verbis refertur.

(215) Quid si vero major longe, quam vulgo creditur, hac lege severitas continetur? Quid enim impedit, quo minus cum Rivallio & antiquis (vide pag. 6. not.2.) sic distinguamus? *Ne facito rogum: Ascia ne polito*. Quae distinctio eo redibit, ut priore legis capite rogus vetetur; altero in domo construenda ullus asciae usus; prorsus ut ex Lycurgi sententia, contignationes, ac januae ἀσκέπαρνοι fiant, & ἀπὸ πελέκεως καὶ πρίονος μόνον. Sed intercedit ei distinctioni Manucius. *Non puto*, inquit, *Rogum probiberi, quum uri conceditur*: illa lege scil. IN VRBE NE SEPELITO NEVE VRITO: qua lege non crematio vetatur, sed ne in urbe id fiat. At quis scit an non verborum hujus legis hic sit ordo? *Ne sepelito in urbe: neve urito*: ut hoc alterum in totum vetetur, & ne extra urbem quidem crematio permittatur. Aut si vero concedebatur extra urbem combustio (nam certe quantum est Romanae historiae, cremationem docet) quis scit, an non xviri tamen *Rogum* vetuerint (nam fort. *Rogus* sive *Pyra* non sine sumptu construebatur) uri vero tantum sine sumptuoso illo rogo siverint, nim. ut super incompositam lignorum struem nullo artificio factam cadaver imponeretur?

Sane nihil est quod huic alteri

de vetita ascia interpretationi officiat praeter Ciceronem; qui hanc legem totam ad minuendos funerum sumptus pertinuisse docet. Nunc si quaevis *Asciae politio* vetaretur, quo Cicero inter leges de funerum sumtu minuendo id posuisset? Facessat ergo haec altera legis distinctio & interpretatio; ne dum xviros per omnia Lycurgi rigorem aemulatos, volumus; interim eo impudentiae prolabamur, quam supra in Auct. *de Relig. Gallor.* (vide supra pag. 74. not. 91.) reprehendimus, ut Ciceroni hanc legem non intellectam, statuamus.

Sed tamen antequam hinc abeam, non possum imperare mihi, ut, quid mihi in legis hujus distinctione, quae obtinet hodie, displiceat, dissimulem. Nunc quidem omnes sic legunt, ac sic distinguunt: HOC PLVS NE FACITO: ROGVM ASCIA NE POLITO; quorum verborum hic certe ordo erit: PLVS (i. e. praeterea) NE FACITO HOC: NE POLITO ROGVM ASCIA. At quis in his verbis morosam περιέργειαν a legislatorum, & maxime xvirorum, stylo abhorrentem non videt? Omnino illud NE FACITO nisi cum sequentibus nectatur, otiosum erit. Atqui NE FACITO ROGVM, uti modo vidimus, non potest cum Ciceronis auctoritate stare. Non aliud ergo restat, nisi ut cum Jac. Raevardo (vide sup. pag. 6. not. 2.) distinguamus: NE FACITO ROGVM ASCIA: NE POLITO. Quin & idem Raevardus illud HOC PLVS Ciceronis esse, non XII. putavit; quasi vellet Cicero, legem hanc legibus a Solone latis *hoc plus* continere, nim. NE FAC. ROG. &c. Ac revera, ut ostendimus, hoc caput non a Solone translatum fuit, sed ex Rhetrarum aemulatione positum. Verum age duo illa monosyllaba, HOC PLVS, sint plane xviralia; at aliud certe non valebunt, quam *Hoc amplius* (i. e. *praeterea*) in legibus usitatissimum. Deinde verbis illis, NE FACITO ROGVM ASCIA, ligna rogi ἀσκέπαρνα esse jubentur: postremo quod additur NE POLITO; πελέκησις ipsa prohibetur h. e. rudis materiae expolitio ope bipennis facta, qua exteriora ligni crassioraque detrahebantur: id quod vulgo materiarii nostri dicunt *assacciare*. Ut omnino ligna non aliter quam στρογγύλα (quae Theophrastus nonnumquam πελεκητοῖς opponit) rogo adhiberi, xviri jusserint. Theophr. V. hist. pl. 7. τῶν δὲ ξύλων τὰ μὲν χιστά, τὰ δὲ πελεκητά, τὰ δὲ στρογγύλα. *Lignorum sunt quae findi debeant, quae bipenni exterius dolari, quae rotunda* (& intacta) *servari*. Ibid. Πελεκητὰ δὲ ξύλα, ὅσων ἀποπελεκῶσι τὰ ἔξω· στρογγύλα δέ, δῆλον ὅτι τὰ ἄψαυστα. Ait esse Πελεκητά, *quorum exteriora bipenni detrahuntur*: στρογγύλα i. e. *rotunda esse, quae intacta*. Videatur etiam de his Plinius XVI. 39. ubi & *Teretes* & *Usûs rotundi* ligna nominantur; & mox: *Tigna & quibus aufert securis corticem*. Nec porro nunc vacat Pliniana cum Theophrasteis sic comparare, ut quid cui respondeat, recte constituatur. Sed tamen, ut eo redeam, ligna rotunda, ac ne bipennis quidem ope decorticata adhiberi rogo δωδεκαδέλτῳ volebat.

Postremo si nihil prorsus, non modo in lectione priorum monosyllaborum, sed ne in recepta quidem ab omnibus distinctione, mutandum est: Ordo verborum talis esse omnino debebit: *Ne facito plus hoc* (h. e. plus modo illo funerum paullo ante ex Solonis legibus definito, *tribus riciniis, & vinculis purpurae, & decem tibicinibus*, & siqua erant alia: deinde additur) *Rogum ascia ne polito*. Atque in hac demum legis distinctione & intelligentia conquiesco (ita ut *Hoc plus* non sit *Praeterea*; sed *Plus* casu quarto, *Hoc* sexto sit positum) nam superiora illa magis acuendi ingenii, & versandae in omnes partes ejus interpretationis gratia, produxi, quam ut latum unguem a trita ac recepta distinctione recederem.

3. ΑΞΙΝΗ.

Quatenus a πελέκει bipenni *distinguatur: & quod non sit prorsus idem, quod* Σκέπαρνον Ascia, *sed sit potius* dolabra. *Scriptores passim illustrantur, alicubi & emendantur.*

Alterum Graecum Asciae vocabulum Ἀξίνη est; quam revera *Asciae*, (nisi potius *Dolabrae*) nomen esse, dubitare nos Veteres (216) Glossae vetant; deinde & hoc, quod Latinum Ascia ab Ἀξίνη invenisse nomen Vossio videtur; quem vide sup. pag. 16. Quamquam mihi quidem longe aliud sedet etymon, ut a Ξέω aut (217) Ξύω deducenda commodius videatur.

Sed quia hoc video penitus Graecissantium complurium mentibus insedisse, ut Ἀξίνην *securim* interpretentur; adeat, quaeso lector, ut alios (218) nunc taceam, harum litterarum facile principem H. Stephanum in Thes. ubi inter Ἀξίνην & πέλεκυν sic esse distinguendum, ut illud sit *ascia* vel *dolabra*, hoc *securis*, Homeri & Xenophontis auctoritate docet. Quorum hic in Hellenicor. III. dixit: Πολλὰς μὲν μαχαίρας, πολλὰ δὲ ξίφη, πολλοὺς δὲ ὀβελίσκους, πολλοὺς δὲ πελέκεις, καὶ ἀξίνας, καὶ πολλὰ δρέπανα, *Multas machaeras, multos gladios, multa verucula, multas secures dolabrasque, & multas falces.* Homerus autem Il. O.

Ὀξέσι δὴ πελέκεσσι καὶ ἀξίνῃσι μάχοντο.

Pugnabant acribusque bipennibus atque dolabris:

Sed jam ante Stephanum id discrimen ad hunc Homeri locum notaverat Eustathius pag. 1039. οὕτω δὲ καὶ πέλεκυς πρὸς ἀξίνην διαφέρει, ...

(216) In vet. Onomast. Latino vocabulo *Ascia* Graecum respondet Ἀξίνη: deinde in Glos. Graeco-Lat. Graecum Ἀξίνη exponitur *Dolabra*, hoc *Dolabrum*. Et Ἀξίνη τεκτονική (i. e. *Axine materiaria*: nam uti diximus supra, τέκτων est *materiarius*: additur autem *materiaria*, quia erat & *ascia* structorum, aliorumq. artificum) in Philox. Glos. est *Dolabra*, in Onomast. *Ascia*. In eisdem quoq. Glossis Ἀξίνη ἱεροφάντου est *Acieris* (de quo ad Muratorium diximus) & Ἀξινάριον est *Dolabella*.

(217) Cur enim *Asciam* ab Ἀξίνη deductam dicamus, quum, si rem ad vivum resecare libeat, Ἀξίνη non tam *Ascia*, quam *Dolabra*, uti dicetur, esse videatur? At ξέω & ξύω verba sunt τῆς λεπτουργίας, nam & *Radere* & *expolire* significant, ac plerumque de materia usurpantur: unde & τὸ ξύλον *lignum* a ξύω deducitur. Aeolas porro τὸ Ξ in *SC* commutare consuevisse, supra a Vossio pag. 16. diximus.

(218) Aemilius Portus, in suo Suida illud Ἀξινάριον· ἡ ἀξίνη· καὶ ἀξινίδιον ὑποκοριστικῶς, sic vertit, ut non *securis*, sed *dolabrae* & *dolabellae*, *asciae* & *asciolae* nomina usurparit. Item Kusterum in eodem Suidae loco *Asciae* & *parvae Asciae* nomine usum video. Nolo heic lectorem obtundere, si, quid singuli interpretes Ἀξίνην sint interpretati, morosa diligentia persequi satagam.

διάφορος, ὡς δηλοῖ τὸ, Πελέκεσι καὶ ἀξίνῃσι. Heic autem nolo praeterire, quid de hoc more pugnandi bipennibus, & dolabris alibi Eustathius adnotaverit. Is enim ad Il. N. *Barbarorum*, inquit, *consuetudo est dolabris, ac bipennibus depugnare: idcirco alibi* (hoc scil. loco, quem recitavimus) *Trojani* Πελέκεσι καὶ ἀξίνῃσι μάχοντο (219) Trojanos barbaros appellat, quia Graeci non erant. Verum hoc ἐκ παρόδου.

Sane autem, quod in praecedentibus Xenophontis, & Homeri locis ἀξίνας (bellicas scilicet) non *ascias*, sed *dolabras* verti, id non temere, sed cum judicio feci. Docui supra ad Murator. not. 151. 153. praecipuum inter asciam, & dolabram discrimen repetendum esse a manubrii modulo, quod in illa brevius, in hac longius erat. Ecce autem quod ibi ex sola *dolabrarii* figura statueram, docuit me deinde Eustathius ad illud Hom. Il. N. 611.

- - - - ὑπ' ἀσπίδος εἵλετο καλὴν
Ἀξίνην εὔχαλκον, ἐλαΐνῳ ἀμφὶ πελέκκῳ
Μακρῷ ἐϋξέστῳ. *At ille* (Pisander) *sub scuto sumsit pulchram dolabram ex aere fabrefactam, oleagino insertam manubrio, longo, bene polito.* Ibi Eustathius pulchre ubi ἀξίνην a τῷ σκεπάρνῳ parum (220) diffidere innuisset; hoc tamen inter ea deinde interesse notat, quod σκέπαρνον parvo manubrio instrueretur, ἀξίνη longo. Sic enim (pag. 949. lin. 58.) habet; ὃ (πέλεκκον) μακρὸν μὲν λέγεται, ὡς μὴ σκεπάρνου ὄν, ἀλλὰ ἀξίνης. *Quod manubrium longum dicitur, quippe quod non asciae, sed dolabrae est.* Vides heic ex modo manubrii effici τὴν Ἀξίνην potius *Dolabrae*, quam *Asciae* respondisse.

Sed eo redeo, unde inceperam. Nam profecto quantum inter πέλεκυν & ἀξίνην sit discriminis nullo potest indicio evi-
den-

(219) Eustath. ad Il. N. pag. 949. lin. 41. Βαρβαρικὸν δὲ τὸ ἀξίναις μάχεσθαι καὶ πελέκεσι· διὸ Τρῶές που Ὀξέσι πελέκεσσι καὶ ἀξίνῃσι μάχοντο.

(220) Eustath. ad Il. N. pag. 949. lin. 51. notavit, *artificiose poetam oleaginum manubrium ἀξίνῃ dolabrae tribuisse, ut & σκεπάρνῳ Asciae* (verum in σκεπάρνῳ memoria labitur; nam in supra recitato Od. E. loco, ubi de σκεπάρνῳ, nullum de oleagino manubrio vestigium) *quippe quum talium peritus ipse, nobis etiam in transitu peritiam faciat* Τεχνικῶς δὲ πέλεκκον ἐλάϊνον τῇ ἀξίνῃ χορηγεῖ ὁ ποιητής, ὥσπερ καὶ τῷ σκεπάρνῳ, οἷα καὶ τῶν τοιούτων εὖ εἰδὼς αὐτὸς, καὶ ἡμῖν ἐκ παρέργου πολυπειρίας χάριν εἴδησιν διδούς. Vides ex his verbis, putasse Eustathium, Σκέπαρνον & Ἀξίνην cognata fuisse instrumenta, eaque de causa utrumque ex aequo oleagino armari manubrio.

dentius fieri, quam illustri Artemidori loco, in quem nuper incidi. Is igitur lib. II. cap. 24. quod inscribitur περὶ γεωργίας, in eo est ut ab omnibus agriculturae instrumentis per quietem visis captet conjectiones. Inter cetera meminit πελέκεως & ἀξίνης: ex quo obiter vides non temere Palladium lib. I. tit. 43. in instrumento rustico, *dolabras, secures, ascias* retulisse: ut & Columella II. 2. *Dolabram*, alibi *dolabellam* adhibet. Ergo Artemidorus de πελέκει & ἀξίνῃ sic habet: Πέλεκυς δὲ, στάσεως καὶ βλάβης ἐστὶ σημεῖον καὶ μάχης. Ἀξίνη δὲ, γυναικός τε καὶ γυναικείας ἐργασίας· καὶ γυναικείας μὲν ἐργασίας διὰ τὸ τῷ κρατοῦντι συμφέρειν καὶ προσέλκειν· γυναικὸς δὲ, διὰ τὸ ὄνομα. Janus Cornarus sic vertit; *Bipennis seditionis & damni ac pugnae signum est. Ascia* (sive dolabra) *mulieris, & muliebris quaestus: & quaestus quidem muliebris, propterea quod tenenti conducat, & attrahat. Mulieris autem propter ipsum nomen*(quo Graecis ἀξίνη appellatur). Verum is locus obscurior est, quam ut sine commentario vulgo ab omnibus intelligatur.

Nam primum τὸν πέλεκυν ait στάσεως i. e. *seditionis* esse signum. Quid ita? nimirum quia Πέλεκυς ex vi suae nativae significationis (221) δίστομος h.e. *anceps* erat; unde & Latinis *Bipen-*

(221) Quod dixi, πέλεκυν sua nativa notione esse *ancipitem*, id oculis subjicit Simmiae Rhodii poëmation, quod πέλεκυς inscribitur, cujus versus ita disponuntur, ut bipennis sive securis ancipitis formam exprimant; quod, qui πέλεκυν usurpare oculis volet, ad finem Theocriti videre poterit una cum σύριγγι & βωμῷ & ᾠῷ, quae sunt simili artificio composita. Nec aliud fuisse, mihi persuadeo τὸ πελεκοειδὲς σχῆμα apud Proclum, quem scriptorem ad manus non habeo. Nec aliter, quam ope duplicati acuminis, difficilem satis Etymologici M. originationem expedire potui, in quo in ea voce sic legitur: Πέλεκυς, παρὰ τὸ πέλειν ὠκύς· τὸ γὰρ πέλω σημαίνει καὶ τὸ γίνεσθαι καὶ εἶναι· σημαίνει καὶ τὸ ἀναστρέφεσθαι. Vult πέλεκυν inde dictum, quod *velociter convertatur*, παρὰ τὸ πέλειν ὠκύς: nam τὸ πέλειν inter cetera etiam *converti* significat. Quo id pacto? quia πέλεκυς talis, qualis est ille Simmiae utrinque acutus, facillime circa manubrium, tamquam suum axem, rotatur: at si in securi simplici (i.e. una cum acie) id aggrediare, difficillime obtinebis. Deinde & eodem facit illud πελέκεως epitheton Homericum ἀμφοτέρωθεν ἀκαχμένον Od. E. 234.

Δῶκέ μέν οἱ πέλεκυν μέγαν ἄρμενον ἐν παλάμῃσι,
Χάλκεον, ἀμφοτέρωθεν ἀκαχμένον.

In manibus dedit huic habilem ingentemque bipennem,
Aeratam ancipitem. Postremo (ut & de posteriore aetate documenta producam) apud S. Eucherium Lugd. in Formul. spir. cap. 8. *Bipennis* (est) *geminata afflictio*. Respicit autem Ps. LXXIII. ubi Graece est ἐν πελέκει.

Sed tamen etsi πέλεκυς sua natura δίστομος erat, tamen nonnumquam & ἑτερόστομον fuisse reperio. Tum vero addebatur discriminis caussa istud ἑτερόστομος, ut apud Synesium epist. 108. πελέκεις ἑτερο-

ϛομοι περὶ τὴν ζώνην ἑκάϛῳ. Πελέκεως Ἀμφιϛόμε & ἑτεροϛόμε meminit Pollux I. 13^. Μονοϛόμε Hefychius in Ἡμιπέλεκας; ubi Ἡμιπέλεκας (pro quo legendum Ἡμιπέλεκυς, ut in Suida) exponitur πέλεκας (five potius πέλεκυς) μονόϛομος. At Homerus id appellavit ἡμιπέλεκκον Il. Ψ 851. Καδδ' ετίθει δέκα μὲν πελέκεας, δέκα δ' ἡμιπέλεκκα· *Depofuit decem bipennes, decemque fecures.* Quod Euftathius expofuit μονόϛομος πέλεκυς, itemque μικρὸς πέλεκυς. Utrumq. enim hoc in ἡμιπελέκκῳ fuit, tum fimplex acies, tum & dimidiatum manubrium, quod contemplari potes in hoc fchemate, quod in infcriptione *Baebiae Gratinae* fupra in Muratorio pag. 113. delineatum produximus; quod certe eft Homericum illud ἡμιπέλεκκον, & Euftathii μονόϛομος idemque

μικρὸς πέλεκυς; idemque Synefii πέλεκυς ἑτερόϛομος, qui prae fua exiguitate zonae infertus gerebatur: idemque poftremo & *Dextralis* Ifidori erat, de quo in XIX. Orig. 19. pofuit: *Dextralis, dexterae habilis.* Unde habes *Dextralem* ab ἡμιπελέκει non difcrepaffe? Ex Homeri Scholiafte, qui fic notavit: Ἡμιπέλεκυν, τὸ ἥμισυ τοῦ πελέκεως, τὸ ἐκ τοῦ ἑνὸς μόνον μέρους ἔχον ἀκμὴν, ὃ καὶ ΔΕΞΤΡΑΛΙΟΝ καλοῦσι. Ait, ἡμιπέλεκυν (quafi dicas *femifecurem*) effe *fecuris dimidium, ex una tantum parte habens acumen, quem DEXTRALEM appellant.* Utitur Διςρίε voce Theophylactus Simocatta VIII. 4. ubi clavas ferreas Romanorum lingua Δίςρια appellari dicit; pro quo Cangius conjicit auctorem fcripfiffe Δεξτράλια: vide in Graec. Glof. Joan. de Janua: *Dextralis dicitur fecuris dextrae habilis:* quae funt ex Ifidoro. Victor Vit. in I. de perfec. Vand. initio: *Ubi . . . claufas repererunt portas, certatim ictibus dextralium aditum referabant: ut recte tunc diceretur: quafi in fylva lignorum fecuribus* &c. ut in Pf.

LXXIII. Porro *Dextralis* tantumdem erat, quod aliis pofterioris aevi fcriptoribus *Manuaria* (de qua vide Cangium) dicebatur; a qua *Manuaria* non dubito quin veniat Italicum *Mannaja*, & dimin. *Mannaino*; quo nomine fupra pofitum inftrumentum appellabat Murat. fup. pag 113.

Dixi, πέλεκυν fine additamento alio intelligi ancipitem. Cur ergo Hefychius accufativum πελέκεα interpretatur πέλεκυν δίϛομον? fatis erat dixiffe πέλεκυν. Id quidem leve; quia jam Hefychii aetate magno in ufu erant illi ἑτερόϛομοι πελέκεις, quos ex Synefio nominavimus; ut propterea addendum cenfuerit grammaticus, πελέκεα apud illum poetam intelligi δίϛομον, non alterum illum fuo aevo ufitatiorem ἑτερόϛομον. Illud gravius quod apud eumdem Hefychium in Ἀξίνη reperitur. Ἀξίνη. δίϛομος πέλεκυς. Nam ex his verbis elicitur, Ἀξίνην (h. e. five *afciam* five potius *dolabram*) femper ac fua nativa notione δίϛομον fuiffe; πέλεκυν non femper fuiffe; alioqui fruftra addidiffet δίϛομος. Verum Hefychiana haec (prout ea ex edit. Bafil. & Screvel. recitavi) male habentia, transpofita tantum poft δίϛομος diftinctione, faciliime fanatur. Scripfit enim in hunc modum Hefychius: Ἀξίνη δίϛομος· πέλεκυς. h. e. Non omnis Ἀξίνη eft πέλεκυς, fed illa tantum quae δίϛομος five anceps. Nam erat, quum Ἀξίνη una tantum parte aciem habebat, & quidem ὀρθογώνιον ad manubrium; tum vero *afcia* aut potius *dolabra* dicebatur; *fecuris* aut *bipennis* aut Graece πέλεκυς nullo modo. Erat quum illa in adverfa parte alteram aciem praeferebat, eamque manubrio παράλληλον; tum vero fimul ἀξίνη, fimul etiam πέλεκυς five *fecuris & bipennis* appellabatur. Verum de his infra uberius. Ceterum Hefychii locum non debere aliter diftingui, ac fecimus, ex eo etiam, poftquam haec fcripferam, deprehendi, quod idem grammaticus in Πέλεκυς pofuit. Πέλεκυς. ἀξίνη δίϛομος. Vides ex hoc

Bipennis (222) dicebatur: cujus proinde duplex acies ſciſſam in factiones duas civitatem deſignabat. Accedit & hoc, quod quum bipennis, ſive ſecuris (quae a ſecando reperit nomen) lignum finderet in duas partes (id quod *Aſciae*, & *dolabrae* negatum erat) iccirco ſeditionis, quae ob id σχίσμα Eccleſiae ſcriptoribus dicebatur, ſignum erat.

Sequitur in Artemidoro, Ἀξίνην ſive *Aſciam*, aut potius *Dolabram* duo ſignificare, tum γυναῖκα, tum γυναικείαν ἐργασίαν. Priorem ſignificationem habere dicit διὰ τὸ ὄνομα *propter nomen*, quid hoc? an quia Ἀξίνη eſt feminini generis, quum contra πέλεκυς ſit maſculini? Id quidem ab hoc Onirocritico minime abludit, in quo merae ſunt ineptiae. Sed malo tamen illud διὰ τὸ ὄνομα referri ad Laidem, quae Aeliano (223) teſte, ΑΞΙΝΗΣ nomine celebris erat.

Poſte-

hoc loco, qui certe prava interpunctione vitiari non potuit, quam certa ſit ſuperioris alterius loci diſtinctio, quam adhibui. Idem quoque conſtat & ex Philoxeni Gloſſis, in quibus *Bipennis* exponitur Δίστομος ἀξίνη; qui Gloſſarum locus ex modò adſcripto Heſychiano manavit.

(222) De Latino *Bipennis* vocabulo nihil addam ad ea, quae Voſſius in *Etymol.* ex Quintiliano, Servio, Nonio, Iſidoro collegit. Sed Iſidori locus, qui plura quam ceteri affert, non committam, ut heic deſideretur. *Securis* (inquit in XIX. 19.) *apud veteres Penna vocabatur; utramque autem habens aciem Bipennis dicitur: quod ex utraque parte habeat acutam aciem, quaſi duas pennas. Pennum autem antiqui acutum dicebant. Unde & avium Pennae, quia acutae. Et ecce nomen, quod reſervavit antiquitatem, quia veteres dicebant Pennas, non Pinnas*. Iſidori ultima (quae ſunt e Servio ad Aen. II. 479. totidem verbis: *Ecce nom. quod ſervavit antiquit; quia* &c. qui Servius ad Aen. XI. 651. paria habet) hoc ſibi volunt, quas nunc dicunt moenium *pinnas*, eas olim dictas *pennas*, uti conſtat ex *pennarum* avium & *bipennis* vocabulis, in quibus manſit ſecunda vocalis. Sed & Nonius quaedam habet prae aliis non vulgaria. *BIPENNIS manifeſtum eſt id dici, quod ex utraque parte ſit acutum. Nam nonnulli gubernaculorum partes tenuiores* (veterum gubernacula, quemadmodum in anaglyptis conſpiciuntur, avium pennas, hinc atque inde in acutum deſinentes referebant) *ad hanc ſimilitudinem Pinnas vocant eleganter* . . . . . *Idem* (Varro) *Parmenone: Ferens ferream humero bipennem ſecurim*. Ex quo loco diſcis, Bipennis nomen eſſe adjectivum, tantumdem valens, quod Graecis δίστομος; ſubaudiri autem *ſecuris*, quod Varro etiam expreſſit. Adde illud Virg. Aen. XI. 135. *Ferro ſonat icta bipenni Fraxinus*. Quod immerito viſum eſt ſingulare Servio, ſic notanti: *Ad epitheton tranſtulit nomen proprium: nam BIPENNIS per ſe plenum eſt* (de aevo Servii id conceſſerim, non Varronis) *& Securim ſignificat*. Quod autem Varroni *ſecuris bipennis* dicitur, id Plauto eſt *ſecuris anceps* in illo loco Aul. *Securim capiam ancipitem* &c. qui locus infra expendetur.

(223) Aelianus XII. Var. hiſt. 5. Ὅτι Λαῒς ἡ ἑταίρα, ὡς φησὶν Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος, καὶ ΑΞΙΝΗ ἐκαλεῖτο. ἤλεγχε δὲ αὐτῆς τὸ ἐπώνυμον τοῦτο τὴν τοῦ ἤθους ἀγριότητα.

Posteriorem vero significationem inde deducit, quia ἀξίνη h.e. *ascia*, sive *dolabra* τῷ κεραποῦντι συμφέρει καὶ προσέλκει. Et heic spissior est caligo. Sed tamen petitur αἰτιολογία ab etymologia τῆς ἀξίνης; quam derivat a futuro ἄξω, non quatenus venit ab ἄγνυμι *frango* (224) quod posteriores grammatici voluerunt; sed quatenus venit ab ἄγω *duco*, *attraho*; quia *asciae* ministerio materiarius assulas de ligno ducit atque ad se trahit (idem de *dolabra* dicendum respectu ejus rei, cui admovetur) eoque credidit γυναικείαν ἐργασίαν per ἀξίνην designari. Hae sunt quidem gerrae germanae; sed quae tamen ostendant, non tantum aliud fuisse πέλεκυν, aliud ἀξίνην; verum etiam non esse prorsus dubitandum, quin ἀξίνη respondeat Latino *Asciae*; aut, quod malo, *Dolabrae* vocabulo, quando non nisi *Asciae*, & *Dolabrae* hoc convenit, quod id, cui infinditur, τῷ κεραποῦντι προσέλκει: sicuti etiam πέλεκυς, quia scinderet, ideo σχίσμα in rep. significabat. Atque haec de Artemidori loco, quem illustriorem credo fecimus, quam accepimus.

Jam vero, quod Artemidorus ἀξίνην in instrumento rustico posuit, habet in eo suffragatorem (praeter Pallad. & Col.) Pollucem, cui I. 245. inter γεωργικὰ ἐργαλεῖα sexto loco est Ἀξίνη.

At vero idem V. 19 ubi venatorem falcibus instruxisset, si quid ei materiae sit succidendum; eumdem porro, & ἀξίναις instruit. Ἐπὶ τὰ αὐτὰ δὲ καὶ ἀξίνας παρασκευαστέον, εἰ καὶ πρέμνα κόψαι δέοι. *In eumdem finem etiam dolabrae sunt praeparandae, si forte etiam stipites praecidi sit opus*. Sane enim hoc loco ἀξῖναι illae aut

ννα. Ait, Laidem, teste Aristophane Byzantio, etiam *Axinen* h. e. *dolabram* appellatam fuisse; eoque cognomine morum ejus feritatem fuisse notatam. At Artemidorus, credo, aliam in partem hoc Laidis cognomen videtur interpretari, παρὰ τὸ ἄγειν a *ducendo*, sive *trahendo* scil. non ut feritas notetur.

(224) Τῆς ἀξίνης etymon notavit Eustathius ad illud Hom. Il. Ω. 662. Τηλόθι δ' ὕλη Ἄξεμεν ἐξ ὄρεος. Ad quem locum pag. 1370. sic scripsit. Τὸ δὲ ἄγειν ὕλην, καὶ νῦν ἢ τὸ κλᾶν δηλοῖ ὅθεν καὶ ἡ ἀξίνη, ἢ ἁπλῶς τὸ φέρειν. *Illud* ἄγειν ὕλην *heic quoque aut frangere significat, unde & ἀξίνη derivatur, aut simpliciter ferre*. Et ei quidem Homeri loco non est dubium quin *ferendi* significatio sit convenientior. Sed tamen ἀξίνης etymon ab ἄγω sive ἄγνυμι *frango*, cujus futurum ἄξω, ab omnibus receptum fuit; credo ob eam causam, quod alterum hoc Artemidori etymon ab ἄγω *duco* sive *trabo* obscuritate sua Artemidori lectores praeterierit. Ceteroqui spernendum non videbatur. Nam duae sunt *asciae* functiones; una in ictu consistit, quae communis ei est cum ceteris instrumentis; altera in attractione, quae peculiaris est asciae, dolabrae, ligonis, & siqua sunt cetera, quae aciem habent ad manubrium ὀρθογώνιον, sive *fossoriam*, uti appellat Isidor. XIX. 19.

aut *dolabrae* sunt, cui vehementissimam ἐνέργειαν antiqui tribuebant (vide infr. in de *Dolabrae* usu ad sylvas sternendas) aut quas Palladius I. 43 *secures dolabratas* appellat; quae videntur ex una parte securim, ex altera dolabram, aut asciam retulisse, quibus, prout usus, utebantur. Nec alia videtur notio ἀξίνης in LXX. ut etiam in Mat. & Luc. ubi de *securi ad radicem mittenda*; ibi enim & ἀξίνης vocabulum, & caedendi ministerium *securim dolabratam* arguit. Ac fort. his Divinis Scriptorib. prae oculis fuit Chaldaicum *Hatsina*, *Dolabra*: quod esse ex Graeco Ἀξίνη factum, infra, ubi de Heb. Asciae nominib. ostendam.

Antequam hinc discedam, non omittam, quid Hesychius, (ex quo totidem verbis Favorinus) in Σοάνα scripserit. Σοάνα· Ἀξίνη· Πάφιοι. Vult, quam ceteri Graecorum ἀξίνην vocabant, eam Paphios nuncupasse Σοάναν. Atque ejus vocis etymon puto esse a Ξέω polio. Fortasse Paphiorum dialecto Ξ molliebatur in Σ. A Ξέω autem sicuti fit τὸ Ξόανον *simulacrum* (quia asciis, runcinis, scobinis, ut sup. pag. 110. not. 135. ex Tert. docuimus, perpoliebatur) ita etiam ἡ Ξοάνα sive σοάνα, nimirum *ascia*, aut *dolabra* cujus ope materia dolabatur.

Ex hucusque animadversis intelligitur inter ἀξίνην & πέλεκυν ingens discrimen fuisse, atque errare doctissimos quosque interpretes, qui pro ἀξίνης vocabulo in suis scriptoribus Latinum *securis* appendunt. Deinde & hoc potest ex dictis colligi Ἀξίνην (si rem ex vero statuere volumus) proprie non *Asciam*, sed *Dolabram* fuisse: etsi credo in recentiore Graecia fort. Σκέπαρνον & Ἀξίνη confundebantur, non secus ac apud posteriores Latinos *Ascia* & *Dolabra*. De quo *Dolabrae* vocabulo jam dicere aggredior.

4. *D O L A B R A.*

De Dolabrae etymo (quid sit DOLARE) significatione, forma, munere. Dolabrae ab Ascia discrimen. Plauto antiqua lectio restituta.

Dolabra, quam & *Dolabrum* (225) neutro genere dici reperies, non est dubium quin a *dolando* nomen quaesierit: nam Isid. XIX. 19. etymon, *quod habeat duo labra*, non se probat. At *Dolo* quid sit, id vero pervestigari operae pretium fuerit: nam nemi-

(225) *Dolabrum* neutrius generis reperitur in Glossis veteribus haud semel, quas etiam supra recitavimus. Reperitur in S. Eucherio Lugdunensi in *formul. spiritualib.* cap. 8. *Ascia vel dolabrum* (est) *pravorum persecutio*; alludit autem ad Ps. 73. 6. In Glossis Isidori: *Dolumen*, *Delubrum*: corr. *Dolabrum*. Et alibi in Scriptoribus labentis Latinitatis, haud raro *Dolabrum* reperies.

neminem unum ex nostri aevi grammaticis reperi, qui nativam verbi hujus notionem recte docuerit. Vulgo putant tantumdem esse quod *levigare*. Quos falli jamdiu est, quod suspicabar, adductus Horatii versiculis I. sat. 5. apud quem *Cerebrosus prosilit unus, Ac mulae nautaeque caput lumbosque saligno Fuste dolat*: Qui si levigare aut perfricare voluisset; strigili, opinor, non fuste id fecisset. Verum dum auctoritatem quaero, obtulit se mihi Aelius Donatus ad Eunuchi III. Sc. 3. sic adnotans: *DOLUS*, inquit, *a laedendo dictus est, idest a DOLANDO, idest minuendo. Nam & δόλος Graecis laesio dicitur, & DOLONES tela quaedam bellica, & DOLARE FABRI, lignum est ascia caedere*. Ergo si *Dolare fabri* est *ascia caedere*; ἁπλῶς *dolare*, est *caedere*. At istud *Caedere* duplicem notionem habet, nam & τύπτειν h.e. verberare significat, & *amputare, praecidere*. Utra eorum primaria sit, & num utraque, ignoro. Sed utut est; certe & DOLO utrumque significat. Glossae: *Dolat*: πελεκᾷ, καὶ τύπτει. At πελεκάω (226) est *praecido*. Eaedem Glossae *Dolator*. πελεκητής. & *Dolo*; πελεκῶ. Et quidem *Dolare* pro *verberare* satis Horatii auctoritate munivimus. At alterius cognatae significationis, qua *praecidere* notatur, possim infinita exempla producere. Cato de R. R. cap. 45. *Taleas oleaginas, quas in scrobe saturus eris, tripedaneas decidito, diligenterque tractato, ne liber laboret, quum dolabis aut secabis*. Ubi vides, dupliciter taleas praecidi potuisse, *dolando* h.e. amputando, & *secando*. Idem Cato apud Plinium XVI. 39. *Cavetoque ne* (materiam) *per rorem trabas, aut doles* i.e. ferro praecidas. Lucretius V. 1265. de metallorum utilitate ad multos usus:

Ut sibi tela parent, quibu' sylvas caedere possint;
Materiamque (227) *dolare, & levia reddere tigna,*

Et

(226) Non ausim affirmare τὸ Πελεκάω nihil aliud quam *praecido* notare. Sed tamen saltem saepissime hoc significat. In loco Homeri Od. E. Ulysses acceptis a Calypsone bipenni & ascia, illa quidem πελέκκησεν δ' ἄρα χαλκῷ, h.e. ligna ad ratis fabricandae modulum bipenni praecidit: (nisi vero ibi τὸ πελέκκησεν est *Delibrare*, & crassiora πελεκήματα sive *assulas* detrahere) deinde Asciâ Ξέσσε δ' ἐπισταμένως *affabre expolivit*. Theophrasto in Hist. pl. est per quam familiare hoc verbum! sed tamen ut videatur tam ipsum, quam ejus verbi propago, modo designare id, quod dixi, *Praecido*, modo trunci *Exteriora detrabo* (de qua posteriore signif. dedi quaedam Theophrasti loca sup. not. 215.) ad haec enim πέλεκυς utilis erat.

(227) *Materiamque dolare, & levia reddere tigna*. Thomas Creechius (quem unum ex Lucretii interpretib. ad manus habeo) in textu hanc lectionem expressit: *materiam laevare, dolare, ac radere tigna*.

Et terebrare etiam , ac pertundere, perque forare.
Cic. in IV. Acad. *Non enim est a saxo scalptus , aut e robore dolatus* . Fort. & eo pertinet illud quod citatum reperi ex Arnobii lib. V. *Ex arbore lignum dolat , runcinat* . Sed quia Arnobium ad manus non habeo , nihil pronuntio , maxime ob sequens *Runcinat* . Et videndum an *Ex arbore lignum* junctim intelligat , ut sit τὸ ἐκ δένδρου ξύλον . Sed nihil affirmo.

Eadem est & significatio verbi *Dedolo* ; quod non significat *levigo* , ut habent hodie lexica , sed *amputo* , *praecido* , *detraho* . Columella IV. 26. *Pedamenta* (vitium) *post putationem retractanda sunt* , *partesque eorum putres dedolandae* . Plinius XVI. 39. *Vulgo satis putant observare , nequa dedolanda* (i. e. praecidenda) *arbos , sternatur ante editos suos fructus* . Eodem pertinet illud apud Plaut. Menaech. *Dedolabo assulatim viscera* . Qui locus , quum τὸ *Dolare fabri* graphice describat, suo veluti jure a me petit , ut antiquae pulcherrimae lectioni restituatur : quod ne longum heic faciam , in subjectam (228) adnotationem contuli.

tigna . In adnot. deinde , alterius , quam supra posui , lectionis meminit . Quam vellem codicum variantias ob oculos haberem , ut de vera lectione statuerem . Sed tamen illud *materiam laevare , dolare ac radere* &c. est meo judicio vitiosum ; nam sive *dolare* est idem quod *polire* , tum vero insulsa erit trium synonymorum coacervatio : sive (quod est verissimum) *dolare* est *praecidere* ; tum vero prius ligna levigarentur , quam praeciderentur . Ergo donec alius ex MSS . veram lectionem doceat , prior illa est magis Latio , magis sententiae consentanea .

Postquam haec scripsissem , incidi in praeclaram & copiosam editionem Havercampi V. Cl. in qua Gifanius ad hunc locum plane obtundit . Sed tamen ait , reperisse se quatuor scriptos , in quibus esset , *Materiemque dolare , laevare, & radere tigna* : se vero converso ordine sic restituisse , *Materiem laevare , dolare , & radere tigna* . Pessime factum : nam , ut demonstravi , DOLARE (quod heic certe est *excidere*) prius est quam *Laevare* .

Sed fort. illud *Materiamque dolere* , quod se Lambinus in MS. verere reperisse testatur , rectum est . *Dolere* enim erit ab antiquo DOLO DOLIS , a quo est Supinum DOLITVM apud Nonium , & illud Varronis *Caelo dolitus* . Sed *Materiamque dolere* si scribatur , tum fiet anapaestus cum seq. *Laevare* : quod nolim admittere. Quare extrita enclitica QVE , sic versum constituendum puto : *Materiam dolere* (ultimâ longâ caesurae causa) *laevare , & radere tigna.* Illud *Radere* in omnibus scriptis reperitur , & est Lucretio dignissimum : quum contra illud alterum *laevia reddere tigna* sit ex ingenio , & parum Lucretianum . Quare in hac demum lectione acquiescendum puto , quae tota ex vet. codicibus est , & Caro apprime consentanea , qui non ignorabat prius dolari (sive ἀρχαϊκῶς DOLI) tigna , quam laevari ac radi .

(228) Plautus Menaechmis V. 2. 105.
- - *Securim capiam ancipitem, atque*

Et quidem falx vinitoris (cujus figuram Columella exhibet IV. 25.) utilis ad *dolandos* ramos aut minores stipites erat. Propertius IV.2.12. *Stipes acernus eram, properanti falce dolatus.* At si truncus major erat, tunc dolabra aut bipenni erat opus. Pollux supra mihi in Ἀξίνῃ productus, auctor est ejus discriminis. Vide supra in Ἀξίνη pag. 170.

Caelum quoque *dolare* dicebatur, quippe cui & τὸ τύπτειν *icere*, & *excidere* convenit, sive quod est Donato *Minuere*. Nonius in *Dolitum* sic scripsit: *DOLITUM (quod dolatum usu dicitur) quod est percaesum, vel abrasum, vel effossum. Varro Agathone;*

atque hunc senem
Exossabo, dein dedolabo assulatim viscera.

Haec hodie est scriptura recepta in duabus prioribus alterius versus voculis, post Camerarii editionem. Sed Aldus & ejus traduces, *Exossem reddam*. Primae editiones, *Exossem, nisi* &c. At MSS. Cameraiani ambo, quo ante & post Gruterum eruditissimus quisque, tamquam ad Phoebi Cortinam consultum ibant, exhibent *Osse fini*. Ad quae Gruterus (sive quisquis est adnotator in edit. Gruteri cum comm. Taubmanni an. 1621.) notat: *Quod oraculum antiquitatis ita exsinuat Pareus, ut ediderit, Ossetim dedolabo, & assulatim viscera. Quis enim* (inquit Pareus) *non videt, illud FINI derivatum ex TIM? Est autem* (Pareo) *OSSETIM dedolare idem, quod Truc. II. 7. 60. OFFATIM conficere. Ut ab offa offatim, ita ab osse ossetim.* Quae (ut Grut. ibid.) haram, stabulum, pistrinum olent. Sed tamen ut Pareanum OSSETIM sit lectionum carcinoma: at nihil tamen critici adhuc ex illo Palatino *antiquitatis oraculo* extuderunt: credo quod meditantibus nihil succurrerit. Verum nihil necesse est sese excruciare, si quid ex OSSE FINI commodae lectionis exsculpi possit; quando ipsum ἄψαυστον, & ita uti in membranis est, ne una quidem littera minus, Plauto dignissimum censeo. *Osse fini* est tantumdem, quod *osse tenus*. *Finis* heic positus est pro limite: quod plerumque quidem plurative ponitur, ut Ter. *Vicini nostri ambigunt de finibus.* Sed Livius l. XLIII. in sing. usurpavit; *Redeuntes inde Ligurum extremo fine.* Itaque OSSE FINI est ablativus absolutus, tantum valens, quantum si diceres, *Osse terminante* τὴν πελέκησιν sive dedolandi actum. Plane si sit aliquid mutandum; potius pro *hunc senem* scriberem *huic seni*, sive magis, ut antiqui scribebant, SENEI, quod propius abest ab hodierna scriptura. Quamquam & duplex accusativus *senem, viscera*, Graecismus est, Plautino stylo consentaneus. Hic autem locus, si quis alius, uti dicebam, quid sit Graecis πελέκησις, quid DOLARE FABRI (ut Donati verbis utar) ob oculos ponit; quod omnes vident.

Antequam hinc abeo; nolo dissimulare, antiquorum editorum illam lectionem, *Nisi dedol.* (ceteroqui non malam) reperisse me in Nonio in verbo Assulatim; ubi sic citat: *Plaut. Menaech. Nisi dedolabo assulatim viscera.* Ex quo perspicitur, aut Nonium in suo sic legisse, aut, quod magis credo, in Nonio (quem ubique a descriptoribus dira passum, vetus est querela) sic locum ex suis codicibus interpolasse librarios. Ibid. Nonius: *Plaut. Captivis: Priusquam pulsando assulatim foribus exitium dabo.* Quem locum eo adscripsi, quod non intelligam, cur *Assultatim* posuerit Grut; cur alii inserto VEL, scripserint, *vel assulatim exitium affero.*

&

thone : *Numnam caelatus* (quia sequitur *caelo dolitus* ; heic pro *Caelatus* legerim GEMMATVS, aut aliud quod materiam scyphi notet : ex Plinio nota sunt *Gemmata potoria* ; qui XXXIII. 1. *Turba gemmar. potamus, & smaragdis teximus calices*) *in manu dextra scyphus, Caelo dolitus artem ostentat* (verum quia *Dolitus* est a DOLO DOLIS, erit pen. brevi, ut a *Molo molitus* : vide not. 227. quare ut constet versus, sic inverterim: *Caelo dolitus ostentat artem*) *Mentoris*. Cicero DOLATUM Academicor. lib. IV. *Non enim est saxo scalptus, aut e robore dolatus*. Haec Nonius. Ad hanc significationem referri potest illud Vulgatae Os. VI. 5. *Dolavi in prophetis*. Nam Hebr. est חצבתי *chatsabthi*, quod est incidendi verbum de caelo usurpari solitum.

Ex huc usque dictis liquet, τὸ DOLARE ampliore significatu 1. *fusti*, & cuivis ad verberandum instrumento convenire; 2. *falci*, aut *dolabrae*, aut *bipenni*, quum ramus, aut stipes, aut sylvae dolantur h. e. praeciduntur : 3. *caelo* quum quid eo instrumento *dolatur* h. e. insculpitur, & effigiatur; 4. *asciae*, quum materia, aut marmor, & similia, Donato teste, *dolantur* h. e. ascia *caeduntur*, & complanantur, Graece ἀποξέονται. Ad hanc ultimam notionem pertinet illud Vitruvii *Quemadmodum materia dolatur* &c. & Juvenalis illud XII. 57.

I nunc, & ventis animam committe, dolato
Confisus ligno, digitis a morte remotus
Quattuor : ac septem, si sit latissima taeda.

Et illa Cai l. 235. §. 1. de verb. sign. *Fabros tignarios dicimus non eos dumtaxat, qui tigna dolarent* &c. Eodem pertinet illud Plinii XVI. 6. *Dolata* (latifolia arbor) *vitiis obnoxia est : quamobrem solida utuntur*. *Dolatum* heic opponitur *solido* sive *rotundo*, ut apud Theophr. τὸ πελεκητὸν contrarium est τῷ στρογγύλῳ : vide sup. not. 215. Quare in Cajo, & Plinio *dolare* est bipennis ope tigna ex rotundis quadrata facere, quod dicimus vulgo *Affacciare*. Ac postremo quia materiarii *dolando*, sive *Ascia caedendo* ligna poliebant, hinc *Dolare orationem* afferri video ex Cic. in de orat. Similis est illa metaphora *Edolare libellum* apud Varronem in Nonio; cujus verba non possum non adscribere, quod simul quid sit in re τεκτονικῇ DOLARE diserte doceant. *EDOLARE*, inquit, *fabrorum est verum verbum, quum materiarum complanatur asperitas. Usi sunt eo laudandi scriptores vetustatis, etiam ad alias fabricas*

rerum.

verum. *Varro Bimarco*: *Quum Quinctipor Clodianus tot comoedias sine ulla fecerit Musa; ego unum libellum non edolem; ut ait Ennius?* Cic. ad Att. *Quod in manibus habebam, abjeci: quod jusseras, edolavi*. Atque haec de *dolandi* verbo.

Accedo nunc ad *Dolabrae* significationem, deinde & munus. Dolabram putant viri doctissimi ab ascia non differre. Quotus enim quisque est, qui in lexicis aut cuicuimodi libris talibus, non *Asciam* interpretetur *Dolabram*, & contra? Verum (de sequioris aevi scriptoribus nunc taceo, quos tantum invenio cum ascia *dolabrum* confudisse: uti dicetur) sed tamen aevo meliore, ut cognata instrumenta fuerint, at discrimen erat inter ea non tantum in etymo (quia *Ascia* est a Ξέω, vel Ξύω, *Dolabra* a *Dolo*) & quod discretis respondent Graecis nominibus, hoc τῇ Ἀξίνῃ, illud τῷ Σκεπάρνῳ; verum etiam, & re, & officio. Ad rem ipsam, quod attinet; inspice quaeso hanc, quae in *Asyli dolabrarii* inscriptione dolabra sculpitur, ut & Aringhi duas in *Romae subter*. IV. 14. pag. 101. & IV. 37. pag. 283. statim pronuntiabis, nihil illis esse commune cum asciis, quas toto hoc libello exhibuimus.

Diversa est ferri figura; tum diversus est manubrii modus, quod in dolabra praelongius erat, id quod & ex schematibus, & ex Eustathio (229) sup. confirmavimus. Eustathio addi possunt *pyra dolabelliana* Columellae V. 10. memorata, & Plinio XV. 15.; quae non tam ab aliquo ex Dolabellis in gente Cornelia (ut vulgo praedicant) nomen sibi quaesivisse crediderim, quam a rusticorum *dolabella*, cujus meminit Columella (230). Id instrumentum, quod longiore manubrio, instrueretur, hinc fort. pyris illis longissimi pediculi nomen indidit; sic enim Plinius XV. 15. *Pyra dolabelliana longissimi pediculi*. At cur non potius *Dolabriana*, inquis? nam & dolabrae prolixius erat. Quia, inquam, etsi aequale utrique esset; at *dolabellae*, praeut ferri modulus erat, longius esse videbatur, quam dolabrae. Ita & pyra illa corporis exigui, opinor, at longissimi erant pediculi. Atque haec conjecturae loco haberi volo.

Sed

(229) Eustathius ad Il. N. Locum vide in Ἀξίνη pag. 166.

(230) Columella IV. 24. *Semper circa crus* (crus vitis intelligit) *dolabella dimovenda est terra*. Ibidem. *Dolabella conveniet expurgare, quidquid* (in trunco vitis) *emortuum est, deinde falce eradi vivo tenus*. Cui respondet Graecorum Ἀξινάριον.

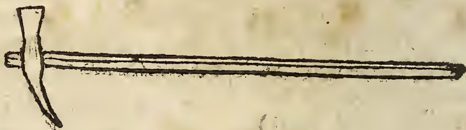
Sed antequam a Dolabrae figura discedo; monere heic operae fuerit, modo appositum Dolabrae schema, quod ex Muratorio (vide sup. pag. 122.) delineavimus, diversum plane esse ab eo quod ex eod. monumento exhibetur to. 38. Diarior. Italicor. par. 1. pag. 185. Taceo quod in eo monumento Dolabrarius ipse non *Pilastilus*, sed *Astylus* rectissime appelletur, & quod inscriptio, ut in iis Diariis affertur (231) sit correctior & auctior, quam in Muratorio: verum Dolabrae icon est ibi non parum diversa; quam heic delineandam curavi. Sane (si nec antiquus scalptor, qui monumentum caelavit, nec Diarior. χαλκογράφος in effigiando hoc instrumento aberravit) vides hanc dolabram ex una parte malleum capitatum & praegrandem gessisse, ex altera rostrum quoddam; quod cur exterius recurvetur, aut quo id curvitatis valeat, non assequor. Nisi vero volumus in apposito schemate, qua nunc malleus videtur, aciem fuisse *fossoriam* (ut Isidorus appellat eam, quae est ad manubrium ὀρθογώνιος) in aversa vero parte acutam, & capulo παράλληλον; nam & hodie cultri in eum modum repandi retrorsum fiunt. Quid si res contra habuit?

(231) Inscriptio illa ex Muratorio V. C. sup. pag. 122. talis posita fuit. 1. TI. CLAVDIVS. 2. TI. CLAVDI. 3. EPAPHRODITIAN. 4. VET. LEG. VII. CL. P. F. 5. PILASTILVS. 6. DOLABRAR. COL. FAB. 7. VIVOS. FECIT. SIBI. ET. 8. IVLIAE. DIONISYADI. 9. BENE. MERENTI. Ibi notaveram (vide omnino not. 154.) *Pilastylum* vocem esse hibridam; Et ante istud cognomen deesse F. qua significetur *Filius*; unde consequens erat, illud praecedens F. (quod ceteroqui ad legionem pertinuisset) posse exponi *Filius*. Verum difficultatem omnem solvit inscriptionis exemplum, quale in illis Diariis affertur. Ibi versu quinto FIL. ASTYLVS rectissime legitur: deinde versu 8. IVLIAE DIONYSIADI (non DIONISYADI) 9. CONIVGI. 10. BENE. DE. SE. MER. Ita ut sit etiam uno versu (eoque necessario: nam scire intererat, conjux, an mater esset) auctior. Taceo quod *Astylo* longe aliud indumenti genus in Muratorio, ac in Diariis, inducitur: nam Muratorianus amictus Gallicas ἀναξυρίδας quodammodo refert: at in Diariis nihil est magnopere singulare. Sane pictoris ista culpa fuit (ut & superiora illa descriptorum peccata fuerunt) qui multum suae arti per omnia licere voluit: contra in Diariis est in pictura elegantiae parum: quo magis omnia ad fidem lapidis expressa censeo.

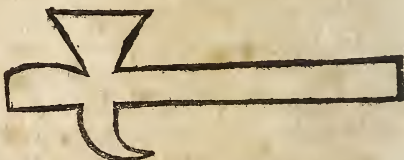
habuit? Nam in ceteris, quas mox producimus, in roſtro acies foſſoria, in averſa parte (quam malleum judices) acies acuta latet. At hoc ſi admittimus; quo acies foſſoria recurvatur exterius? Plane haereo. Verum aut ſcalptor lapidis hoc inſtrumentum corrupit; aut ſi tales prorſus dolabras *Aſtylus* fabricabat; dicendum erit, dolabrae militaris ad conterendum tantum idoneae genus hoc fuiſſe: quum certe Aſtylus ille *dolabrarius COLlegii FABrum* fuerit.

Nam ceteroqui Dolabram alteram & ruſticam, & lapidariam, & ad quidvis aptiſſimam heic exhibeo ex Aringhi lib. IV. *Romae Subt.* cap. 14. pag. 101. Vir ibi exhibetur, qui dolabra utraq. manu librata tofum caedit. Ego inſtrumentum

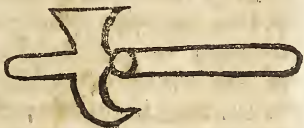
tantummodo exhibui; quod dolabram eſſe minime dubito. Pars illa quae videtur curva, & qua tofus ab Aringhiano foſſore caeditur, acies eſt dolabrae foſſoria: at in averſa parte non malleum, ſed aciem puto acutam fuiſſe, plane ut in ſecuri, ita ut acies eſſet capulo παράλληλος. Atque hanc genuinam dolabrae formam fuiſſe cenſeo: quae apud ipſum Aringhum multo longiore, quam heic (culpâ inciſoris) manubrio inſtruitur. Eſt apud eumdem Aringhum pag. 283. in manu cujuſdam *Foſſoris* (qui & *Foſſarii* dicebantur, fort. iidem qui *copiatae* in Cod. Th. qui infimum in Clero ordinem conſtituiſſe aliquando creduntur) *dolabra* altera non ita longo manubrio. Sed male ibi ſive χαλκογράφος ſive Auctor in ea inſtrumenti parte, qua vir ille ſive fodit, ſive arborem proximam caedit, mallei caput adpinxit; qua credo parte in ipſo monumento aciem acutam fuiſſe; quum in averſa certe acies ſit foſſoria.

Inter dolabras & haec referri debet, quam ſupra pag. 114. ex Muratorio (& ea quoque in ipſo Murat. pag. 140. eſt multo

longiore manubrio; qui unus eſt ex certiſſimis dolabrae characteribus) exhibui. In hujus quoque roſtro, deorſum ſpectante,

ftante, acies eft fofforia; at in averfa parte acuta eft in modum fecuris. Eamdem plane formam habet & quae ibid. M. AVR. THEODoti infcriptioni fubjicitur: de qua non dubito quin & dolabra fuerit; nam fi qua eft in manubrii brevitate culpa, ea in marmoris anguftiam eft conjicienda; five potius in fcalptoris

infcitiam, qui debuiffet de ferramento & manubrii craffitudine detrahere, ut pro portione tanto major longitudo videretur*. Huic fimilis in Grutero eft pag. 428. 10. ut & alibi apud eumdem non diffimiles vidiffe memini. Poftremo & in infcriptione Gruteriana (quam fupra pagin. 112. not. 139. dedi) pag. 532. 4. *Dolabra*, uti reor, fcalpitur, longiore capulo; cujus acies fofforia, ut in ceteris, deorfum vergit, acuta (quae tamen non integra in eo marmore fupereft) furfum. Et quidem anaglypta vifentibus non dubito, quin talia plura inftrumenta (hucufque incerta quid effent) detegere liceat; quae non aliud quam *dolabras* effe, ex defcriptis indiciis ftatui poterit.

Sed dicat mihi aliquis: unde habes producta inftrumenta, non aliud fuiffe, quam dolabras? primum quod fimiles funt illi, quam humero gerit *Aftylus* dolabrarius; deinde ex manubrii longitudine; & ex eo, quod quae appofui ὄργανα funt δίστομα omnia; nam & Ἀξίνη ex Gloffis & Hefychio δίστομος erat, & *Dolabra* Ifidoro XIX. 19. inde dicta, *quod habeat duo labra*. Et quidem, ut Ifidori etymon falfum fit, at in re falli non potuit; qui & hoc de dolabra addiderat; *ex una enim parte acuta eft*, *ex altera foſſoria*: prorfus uti funt defcripta inftrumenta. At luxato deinde Ifidori loco, haec verba inde ejecta importune in de *fecuri* locum occuparunt, quem numquam tueri poffint, quod infra planiffimum faciam. Hi funt ergo dolabrae in anaglyptis διαγνωστικοὶ charactere, manubrii prolixitas (quum contra Afcia ex Ifidoro ibid. effet *manubrio brevi*) ferramenti gravitas, *duo* Ifidori *labra*, &, quod idem addit, quod ex una parte *acies acuta eft*, ut in fecuri, *ex altera foſſoria*, ut in fofforiis inftrumentis. Atque haec de *Dolabrae* forma, quatenus ab Afcia diftinguebatur. Venio ad munus.

At diverfum quoque dolabrae ab afcia munus erat. De afciae muneribus ad hujus capitis finem dicetur. At dola-

brae munus non aliunde melius, quam ex diversis scriptorum locis, quae reperire potui, licebit deprehendere. Utebantur *dolabra* venatores ad succidendas stirpes sylvasque, quod ex Polluce in Ἀξίνῃ confirmavimus: utebantur & rustici, uti discimus ex eodem Polluce (vide ibidem, ubi in instrumento rustico ea potissimum a Polluce ponitur) & ex Palladio I. 43. & ex insigni Artemidori loco, quem modo protulimus in Ἀξίνη: ac postremo ex Columella, qui lib. II. extremo cap. 2. haec posuit: *Nec minus DOLABRA, quam vomere, bubulcus utatur, & praefractas stirpes summasque radices, quibus ager arbusto consitus implicatur, omnes refodiat ac persequatur.* Idem lib. 3. *Quae falce amputari non possunt, acuta dolabra abradito.* Cui simile est illud Pollucis supra in Ἀξίνη productum, de πρέμνοις amputandis Ἀξίνῃ, quia falce non possent. Adhaec idem Columella IV. 24. *Si . . cavata vitis est, dolabella conveniet expurgare quidquid emortuum est; deinde falce eradi vivo tenus*; Qui & alibi *Dolabellam* ad alios usus suo agricolae in manus tradit. Mox infra Tacitum III. 27. narrantem audiemus, jussu Antonii, *e proximis agris dolabras convectatas* ad expugnationis opus.

At praecipuus Dolabrae usus militaris erat, uti constat ex inscriptione *Astyli Dolabrarii Collegii fabrum*, quam modo attulimus. Nam *dolabram* inter instrumenta materiarii nec Plinius VII. 56. posuit; nec Pollux VII. 113. & X. 146. inter τεκτονικὰ retulit ἀξίνην. Isidorus quidem XIX. 19. inter lignaria ὄργανα *dolabrae* meminit, sed ita, ut hanc cum *bipenni*, non cum *Ascia* confuderit. *Haec* (bipennis, de qua proxime dixerat) *& dolabra* (dicitur) *quod habeat duo labra*. Adde quod sequiore aevo *Dolabra* inter τεκτονικὰ ἐργαλεῖα *lignaria instrumenta* numerabatur, ob hanc causam, quia ejus aetatis scriptores *Asciam* a *dolabra* vix distinguebant; unde & in veteribus Glossis videas, tum Σκέπαρνον tum ἀξίνη exponi *Dolabra*, *Dolabrum*, *Ascia*. Eas autem Glossas labente Latinitate esse perscriptas, possem pluribus ostendere, si id agerem. At aevo meliore inter Asciam & dolabram ingens discrimen erat.

Sed jam quo melius possit Dolabrae usus & officium cognosci, afferam ea loca, quorum copiam maturate huc congerere pro tempore licuit. In expugnandis castris & urbibus Dolabra praesto erat ad omnia. Nam & murus ea, & vallum proruebatur, & portae confringebantur, valebatque ad omnes

usus,

usus. Tacitus in III. Hist. 20. *Mox* (Antonius) *conversus ad singulos, num secures dolabrasque, & cetera expugnandis urbibus secum attulissent, rogitabat: & quum abnuerent; gladiisne, inquit, & pilis perfringere ac subruere muros ullae manus possunt?* &c. mox cap. 27. *Tertiadecimanos ad Brixianam portam impetus tulit. Paullum inde morae, dum e proximis agris ligones, dolabras, & alii falces scalasque convectant; tum elatis super capita scutis densa testudine succedunt.* Vides heic dolabrae militari rusticam succedaneam fuisse; quando e proximis agris dolabrae ad expugnationis opus una cum ligonibus &c. convectabantur. De muro & vallo proruendis, portisque perfringendis, Livius & Curtius testes prodeant. Prior lib. XXX. *Quum muros defensoribus nudasset, tum Hannibal occasionem ratus, quingentos ferme Afros cum dolabris ad subruendum ab imo murum mittit. Nec erat difficile opus, quod caementa non calce durata erant, sed interlita luto, structurae antiquae genere. Itaque antequam caederetur, ruebat; perque patentia ruinis, agmina armatorum in urbem vadebant.* Curtius IX. 17. *Dolabris perfregere murum, & qua moliti erant aditum, irrupere in urbem.* Ibi quoq. murus terreus erat. Liv. rursum IX. 37. *Dolabrae calonibus dividuntur ad vallum proruendum, fossasque implendas . . proruto vallo erupit acies, stratos passim invadit hostes* &c. Idem XXVIII. 3. *Et aliis partibus securibus dolabrisque caedebantur, & refringebantur portae.* Adhaec dolabris sylvae sternebantur, vasa, glacies, quidvis denique confringebatur, & comminuebatur. Curtius VIII. 15. *Dolabris enim sylvas sternere aggressi* (vide supra Pollucem falcibus, & ἀξίναις venatores eadem de causa instruentem) *passim acervos, struesque accenderunt*: Idem V. 21. *Primusque rex dolabra glaciem perfringens iter sibi fecit*. Et cap. 20. *Dolabris pretiosae artis vasa caedebant.* Florus IV. 10. *Quum argentum ejus* (M. Antonii) *passim dolabris concideretur*. Hinc quia ad obstantia quaeque perrumpenda valeret, l. 3. §. *sciendum*. D. *de offic. praef. Vigil.* is *Praefectus vigilum cum hamis* (*Hama* instrumentum erat ad arcenda aut restinguenda incendia) *& dolabris coërrare debet.* Hinc etiam *Dolabra* inter instrumenta lanionis numeratur l. 18. D. *de instruct. vel instrum.*

Nec tantum ad expugnationes, & ad conterendum utilis erat, verum etiam ad muniendum vallum, & opera cujusvis generis. Caesar de B. G. VII. 73. *Itaque truncis arborum, aut*

admodum firmis ramis abscissis, atque horum dolabratis atque praeacutis cacuminibus, perpetuae fossae quinos pedes altae ducebantur. Apud Juvenalem VIII. 247. Marius, adhuc gregarius miles, a centurione vapulabat, si lentus ad opus esset.

Nodosam posthaec frangebat vertice vitem,
Si lentus pigra muniret castra dolabra.

Ibi Grangaeus in adnot. dictum Domitii Corbulonis laudat, *Dolabra vincendum hostem* i.e. operibus. At id dictum in Tacito (quem scio res Corbulonis scripsisse) aliove scriptore adhuc quaero. Et in muniendis quidem castris, operibusque aliis ad nihil non valebat, sive ad materiam & palos caedendos, ac dolabrandos, sive ad ducendam fossam, praesertim in ὑποπετέρῳ solo aut tofaceo; in quod ligonibus obniti parum poterant, dolabris unice poterant. Hinc Seneca inter admirandas res ponit, *Cum dolabra ire piscatum*. Re enim vera putavit in telluris recessibus & stagna esse, & pisces ibi vivere. *Inde* (ait in III. quaest. Nat. 17.) *ut Theophrastus affirmat, pisces quibusdam locis eruuntur. Multa hoc loco tibi in mentem venient, quae urbane in re incredibili fabulam dicas. Non cum retibus aliquem, aut cum hamis, sed cum dolabra ire piscatum. Exspecto, ut aliquis in mari venetur*: & quae plura deinde affert, quo minus id incredibile videatur.

Atque haec de Ἀξίνη, & *Dolabra*: quae unius sunt instrumenti nomina, ab Ascia diversissimi. Quamquam aevo posteriore, uti toties monui, non tantum *Dolabra* & *Ascia*, Ἀξίνη & Σκέπαρνον inter se, sed etiam cum securi, bipenni, πελέκει &c. interdum confundebantur (ob eam credo causam, quod haec omnia instrumenta δίστομα essent, hinc acutâ, illinc fossoria acie) id quod & ex Hesychio, & Glossis observavimus, & ex Isidori lignariis instrumentis luculentius fiet: quae mox lustrabimus, ubi prius de *Dolatoria*, *Acieri*, *Scena* Σμινύη pauca tetigero.

§. *DOLATORIA. ACIERIS. SCENA.* ΣΜΙΝΥΗ.

Isidori Lignaria instrumenta.

Ab eodem *Dolo*, unde est *Dolabra*, fit quoque Hieronymi *Dolatoria* (non *Dolatorium*) quae apud sequioris aevi scriptores (232) in usu fuit. Ergo Hieronymus pro eo quod in Vulgata Ps.

(232) Illud *Dolatoriis* in Hieronymo credo esse potius a recto *Dolatoria*, quam a *Dolatorium*. Prius illud reperitur in Glossario Cangii in Capitul. 2. an. 813. c. 10. *Molas, dolatorias, secures* &c. in

Hinc-

ta Pf.73.legitur *In fecuri*, & *afcia dejecerunt eam*, in fua interpretatione fic pofuit: *Et nunc fculpturas ejus pariter bipenni*, & *dolatoriis deraferunt*. Illud *Bipenni* credo etiam in plerifque Latinis ante & poft Hieronymum Pfalteriis lectitatum: nam & S. Eucherius in form.fpir.c.8. & alii patres, quos viderim, *Bipenni* citant. Et ceteroqui LXXvirali πελέκει, non *fecuris*, fed *bipennis* refpondet. Ex quibus vides apud Hieronymum *Dolatoriam* Afciae nomen fuiffe, fed *lapidariae*, quippe qua fculpturae deraderentur: at apud ultimae aetatis fcriptores (quos in not.132. conjeci) quid fuerit, ignoro. Nifi quod illud in vita S. Remig. *Quum percuteret petram dolatoria*, afciae quoque lapidariae notionem objicit animo. At *Acieris* & *Scena* vocabula prifca fuere, eaque Dolabrae potius, quam Afciae.

De *Acieri* Feftus: *ACIERIS*, *fecuris aerea*, *qua in facrificiis utebantur Sacerdotes*. Confentiunt Philoxeni Gloffae; in quibus *Acieris* eft Ἀξίνη ἱεροφάντε. Ac de *Acieri* fupra pagina 110. not. 135. dixi, eam videri dictam ab *Afcia*, quafi *Afcia aeris*. Ceterum rectius ab *acie* deducitur: unde eft, quod & in Gloffis legitur, *Acciarum* ςόμωμα. Corrigit Salmaf. ad Solin. *Asiarium* ςόμωμα. Vox Graeca bene a Salmaf. reftituitur. Sed *Aciarium* eft ῥαφιδοθήκη. At fort. *Acciarum*, aut *Acciarium* in Glof.vox eft fequioris aevi (quales multae in his Gloffis) cui refpondet Italicum *Acciajo*. Quando autem *Acieris* in Glof. exponitur Ἀξίνη; facilius *dolabrae* (quae erat, ut vidimus in inftrumento lanionis, l. 18. *de inftruct. vel inftrum.*) quam *Afciae* refpondet. Ac certe *Acieris*, non aliud fuit, quam *SCENA*, quae *dolabra* pontificalis erat; de qua jam dicendum.

SCENA quid fit, pro me Feftus ediſſeret. Sic ille: *Scena ab aliis*, *a quibufdam Sacena* (vide an non in SCAENA fit hoc *facena* commutandum: nam quia theatri σκηνὴν cum diphth. AE Latini fcribebant; hinc eam diphthongum quidam etiam quum inftrumentum fignificat, adfcripferunt) *appellatur dolabra pontificalis*. Idem quoq. Feftus; *Scenam genus fuiffe cultri*, *manifeftum*

Hincmaro in vita S. Remigii: *Cum percuteret eamdem petram dolatoria, quam in manu portabat*. In ftatutis antiquis Corbejenfibus: *Fuſſorios* 6. (fort. *foſſorios*: nam *foſſorium* medio aevo ligonem fignificat) *beſſos* 2. (& hoc ligonis genus eft) *fecures* 2. *dolatoriam* 1. *aratra* 2. &c. At *Dolatorium* Ugutioni & Joanni de Janua eft *Locus in quo dolatur*.

stum est: sed utrum securis an dolabra sit, ambigitur. Quam Cincius in libro qui est ei (Dacerius conjicit, Festum scripsisse II. h.e. *secundus*, ex quo librarii fecerint EI) *de verbis priscis*, *Dolabram ait esse pontificiam*. *Livius in Lydio*: *Corruit, quasi ictus scena, haud multo secus*. Vides sicut *Acieris* in Glossis exponitur ἀξίνη ἱεροφάντου *dolabra pontificis*; sic *Scenam* Cincio *dolabram pontificiam* fuisse. Non est ergo dubitandum, quin *Scena* & *Acieris*, idem plane fuerint. At male interim Scaliger (233) *Scenam* pro securi, aut bipenni habuit.

Habes *Dolabrae* pontificiae prisca vocabula. Sed interim nescio quo pacto Graecum Dolabrae nomen, alterum ab ΑΞΙΝΗ, de quo supra copiose diximus, imprudens praeterieram. Hoc autem ΣΜΙΝΥΗ est: quod dolabram quidem significat, sed plerumque rusticam & fossoriam; itaut non dubitet Suidas interpretari Σκάφειον, ἢ δίκελλαν, ἢ ἀξίνην *ligonem aut bidentem aut dolabram*. At Hesychius ligonis diminutivum esse voluit; de dolabrae notione tacet. Nec omisit hoc vocabulum Pollux in instrumento rustico tum I. 245. tum VII. 148. (ubi & ὑποκοριστικὸν ejus Σμινύδιον ex Aristophane affert) tum X. 129. & 166. Adhaec & Plato in II. de legib. negat *agricolam sibi ipsi aratrum*, (οὐδὲ σμινύην) *aut dolabram fabricare*. Apud Aristaenetum epist. 3. aquilex σμινύῃ fossam ducit. Reperitur & Σμῖνον apud Nicandrum in Theriacis; quod Scholiastes exponit ἢ τὴν δίκελλαν, ἢ τὴν Ἀξίνην *aut bidentem, aut dolabram*. Sane ex hoc Σμῖνον primitivo videtur deinde flexum derivativum Σμινύη, quod est usitatius. Ergo fuerit quidem Σμινύη *dolabrae* nomen, sed, opinor, plerumque rusticae; de qua in de *Dolabrae* munere ex Columella & Palladio nonnulla diximus. Nam & alicubi Eustathius, nisi fallit memoria, Σμινύην Synonymum Ἀξιναρίου, h.e. *dolabellae*, & σκαφίου *ligonis* facit.

Et omnia quidem Scriptorum loca hucusque producta σμινύην ligonem, aut fossoriam dolabram esse ostendunt: quibus

(233) Scaliger in Lycophronis interpretatione, versum hunc 1105 Τυπεὶς σκεπάρνῳ κόγχον ἀδήκτῳ μέσον, hoc altero Senario reddidit, *Scena bipenni dissitus medium caput*. Scaligero imposuit Tzetzes Lycophronis interpres, qui ibi Σκέπαρνον exponit πέλεκυν. At fallitur is Scholiastes. Deinde *Scena non securis* est (quae poterat *bipennis* esse, si utrinque esset acuta) sed *dolabra*; quae, nisi vehementer fallor, ex una parte erat fossoria, altera vero acuta: quare non poterat *bipennis* dici. Sed de hoc σκοτεινοτάτῳ poetae versiculo alibi: quem poetam utpote caliginosum, id dedit operam Scaliger, ut verbis priscis obscurisque exprimeret.

bus addi possit illud Aristophanis Avib. 603. ubi se σμινύην *dolabram* empturum quidam ait, ut serias servantes thesaurum effodiat: & quod in Pace v. 545. memoratur ὁ τὰς σμινύας ποιῶν, *qui dolabras fabricat*. Unus tamen alterque mihi repertus est ejusdem Comici locus in Nubibus, ubi certe Σμινύη instrumentum est εἰς τὸ κατασκάπτειν h.e. ad demolienda aedificia. Sic enim ver. 1488. ὦ Ξανθία, Κλίμακα λαβὼν, ἐξελθὲ, καὶ σμινύην φέρων, Κἄπειτ' ἐπαναβὰς ἐπὶ τὸ φροντιστήριον . . . Τὸ τέγος κατάσκαπτ' &c.

O Xanthia, dolabram cum scalis foras
Effer, scholam conscende, tectum perfode. Ibi Scholiastes: Σμινύη δὲ, σκαφεῖον, δίκελλα, ἀξίνη. Mox, conquerente discipulo, se a ruinis opprimi, sic excipit Strepsiades ver. 1502.

- - - - - - - *Hoc ipsum volo;*
Dum ne haec (σμινύη) *dolabra spes conceptas perduit.*

Quod interpretatur Suidas (in Σμινύη) ἀντὶ τοῦ Εἰ μὴ κλασθῇ. *Nisi frangatur* dolabra.

Postremo deberem & de Τύκῳ (quod certissimum est *Acisculi* sive *Asciae* lapidariae nomen) plura dicere. Sed malo hujus vocabuli explanationem mox in locum commodiorem rejicere; ubi de Asciae munere lapidario atque structorio plura differentur.

Verum antequam a nominum explanatione abeam: e re fore existimo, si quae Isidorus in XIX. 19. materiarii affinia instrumenta simul posuit (quamvis ea magnam partem, prout usus poscebat, exhibuimus) heic simul conjuncta prodeant. Ergo is post serrae, & circini descriptionem, sic pergit. *SECURIS vocatur, eo quod ea arbores succidantur: quasi succurris*. Hoc non probat Vossius. Sequitur. *Item SECURIS, quasi Semicuris*. E Servio id sumtum, qui ad illud 1. Aen. 296. *Remo cum fratre Quirinus* sic notat: *HASTA enim, idest CURIS, telum est cum longiore ferro; unde & SECURIS, quasi SEMICURIS.* Atque hoc etymon & Perottus probat, & Angelus Decembrius apud Vossium, & Vossius ipse: nam in etymologia altera, quam proposuit, ut sit a *secando* (quam unice probat Martinius in Lex. Philolog.) hoc Vossius reperit incommodi, quod terminatio URIS sit praeter analogiam. Sit ergo a Sabino vocabulo *Curis*, quod hastam significat. Pergit Hispalensis: *Ex una enim parte acuta est, ex altera fossoria*. Quomodo haec αἰτιολογία cohaeret praecedentibus? Nam si ex utraque parte suam habet,

etsi,

etsi diversae formae, aciem; quomodo est *Semicuris?* An Etymologus *acutae* tantum partis rationem habet? quasi diceret *ex una enim* (tantum) *parte acuta est* (nam) *ex altera* (non acuta sed) *fossoria*. Ceterum Isidoro *pars acuta* est acies manubrio παράλληλος; *fossoria* vero est acies ad manubrium ὀρθογώνιος, qualis in fossoriis instrumentis. Sed non temere vereor, ut haec *Securis* descriptio, ut una parte *acuta* fuerit, alterâ *fossoria*, cum antiqua *securi* cohaereat, sive ἡμιπελέκκῳ Homerico, de quo supra pag. 168. disputavimus. Suspicor *descriptam* ab eo securim, non aliud, quam aevi sui *securim* fuisse. Certe posteriore aevo permagna in his vocabulis confusio fuit; & simul haec instrumenta nunc hoc, nunc illo modo pro diversis temporibus locisque figurabantur. Sequitur: *Haec & apud veteres penna vocabatur*. Cui hoc fando auditum, *securim* appellatam *Pennam?* Nam hoc vocabulo scimus non totam securim, sed securis acumen fuisse significatum. Sed profecto laterem lavamus, nisi adacta ad radicem securi, duo vocabula illa: *Ex altera fossoria* (certe meo judicio luxata) hinc praeciderimus, ut suo deinde loco eadem reponamus. Lege ergo sic: *Securis, quasi semicuris; ex una enim parte acuta est* (exclude hinc illud *Ex altera fossoria*). *Haec* (pars acuta) *& apud veteres penna vocabatur: utramque autem habens aciem, bipennis dicitur*; & cetera de bipenni, quae sup. pag. 169. not. 222. expendimus.

Pergit adhuc: *Haec* (bipennis) *& dolabra, quod habeat duo labra: nam securis simplex est*. Sane nemo Isidoro hoc assentietur, *bipennem* & *dolabram* (Graece πέλεκυν & ἀξίνην) duo fuisse rei unius vocabula: nisi de aevo Isidoriano hoc intelligamus, quandoquidem & in Hesychio (fort. aequali scriptore) πέλεκυς est Ἀξίνη δίστομος h. e. *dolabra*, & tantumdem in Glos. reperitur: ut omittam *Dolabrae* etymon, quod certe est a *Dolo*, non a duobus labris. Ceterum in Ἀξίνη & in *Dolabra* multa disputavimus in eam sententiam, ut videatur *dolabra* una parte acuta fuisse, altera fossoria: id quod Isidorus (utique luxatus) sup. de securi falso praedicat. Sed quando inde illud *Ex altera fossoria* merito ejecimus; consequens est, ut quae inde expulimus, heic suo loco restituamus; sic enim mea sententia scripserat Hispalensis. *Haec & dolabra, quod habeat duo labra: ex una enim parte acuta est, ex altera fossoria*. At librarii haec ultima *securi* adscripserunt, ex eo decepti, quia quum ibi illud reperissent, *Ex una enim parte acuta est*, pu-

tarunt,

tarunt, eo etiam pertinere hoc alterum; *Ex altera fossoria*. Ac demum eo ventum est, ut totum hoc membrum ex *Dolabra*, unde abesse non debebat, deturbatum, securis peculiare fieret, non sine summa perturbatione sententiae.

Sequitur: *Nam securis simplex est*. Haec αὐτιλογία emendationem nostram magis confirmat. Nam quum Dolabra *ex una parte acuta* (sit) *ex altera fossoria*; contra *securis simplex est*; Deinde si *Securis simplex est*; hoc aperte declarat, falso de securi dici, una parte esse acutam, altera fossoriam.

Deinde addit: *Dextralis dexterae habilis*. De *Dextrali* diximus supra pag. 163. ubi de ἡμιπελέκκῳ. Sed tamen vereor, ut haec jungi debeant cum praecedentibus hoc modo: *Nam securis simplex est DEXTRALIS* (quia) *dexterae habilis*. Jo: de Janua: *Dextralis dicitur Securis dextrae habilis*: qui certe ab Isidoro haec descripsit.

Postremo de *Ascia* sic posuit: *Ascia ab astulis* (Vossius in Etym. corrigit *Assulis*: male: nam *Hastulas*, aut *Astulas* (234) Isido-

(234) Isidorus ipse hujus scriptionis cum ST rationem dat in XVII. orig. 6. *Hastula* (inquit) *a tollendo nuncupata, quasi abstula*. *Fomes est hastula, quae ab arboribus excutitur recisione* &c. Quae ultima sunt etiam in Servio ad I. Aen. 180. *Fomites* (ait) *sunt assulae, quae ab arboribus cadunt, quando inciduntur, quod foveant ignem*. Quod cum aspiratione heic *Hastula* scripsit Isidorus; haud secus & alibi reperies: Ut in vita S. ErkenWaldi apud Cangium in *Astula*. Ceterum *Astulae* vocabulum usurpavit Marcellus Empiricus c. 29. S. Paulinus Epist. 11. 12. & Natali 10. Beda in III. Hist. Angl. 2. & 13. & alii. At Festus *Assulas* cum duplici sibilo in FOMITES scripsit: *Fomites sunt assulae ex arboribus, dum caeduntur, excussae*. & mox: *pari modo assulae, quae sunt securibus excussae*. Nec aliter in priscis scriptoribus, quam cum dupl. S legitur, sive de ligneis sive de lapidum assulis sermo sit: unde & adv. *Assulatim* Plauto.

At in Festi verbis modo recitatis, quae media omisi, ea ad fomites pertinent; de quibus mox. Nam praestat ab Isidoro incipere; qui sic habet post ea, quae supra adscripsi; *Fomes*, inquit, *est hastula, quae ab arboribus excutitur, recisione hastulae ambustae, aut ligno cavata, a fungis nomine accepto, quod ita capiat ignem: de quo Virg. Rapuitque in fomite flammam*. Quid sit *recisione hastulae ambustae* juxta cum Davo intelligo. At male distinctus is locus (etiam in edit. Paris. 1601.) majore tantum interpunctione post *recisione*, sanus evadet. *Fomes est hastula, quae ... excutitur recisione: Hastulae ambustae* &c. Vult, non tantum τὰ πελεκήματα i.e. hastulas quascumque, verum etiam *hastulas ambustas*, & quae porro refert, *fomites* appellari. Habes utrumque in Festo: qui post adscripta modo verba addit: *At Opilius adustas jam vites* (istud *vites* inducendum est ex fide libri vet. apud Salm. ad Sol. & ceteroqui τὸ *adustas* referendum est ad *assulas* supra positas) *At Opilius* (inquit Festus) *adustas jam* (supple assulas) *vocari existimat fomites*. Atqui ut Isidoro ex Festo opem tulimus; nunc vicissim huic ex illo opitulabimur. Non enim *A-*

dustas

Isidorus, & ante Isidor. non pessimi Auctores scribebant) *dicta, quas a ligno eximit, cujus diminutivum nomen est Asciola. Est autem manubrio brevi* (quum contra *dolabra*, & ἀξίνη manubrio longo instrueretur: vide supra) *ex adversa parte referens, vel simplicem malleum, vel cavatum, vel bicorne rastrum.* Haec supra in Muratorio expendimus, & cum Palladio contulimus: sed infra eadem ad vivum resecabimus.

6. ASCIAE & affinium vocabulorum confusionis origo panditur. Eadem confusio in Hebraicis hujusmodi instrumentorum nominibus ostenditur.

Et ex hactenus dictis, & ex infra dicendis, ubi *de Asciae muneribus*, potest perspici, Asciae & affinium instrumentorum nomina confusa saepe fuisse, & inter se permutata, maxime aevo posteriore; quando *bipennem*, *securim*, *asciam*, *dolabram*, tamquam si essent synonyma, sic usurparunt. Ea confusio inde mihi orta videtur, quod quum plerumque talia ἐργαλεῖα composita essent ac δίςομα, itaut hinc acutam, inde fossoriam aciem gererent; hinc quodlibet eorum quidvis appellare licuit, sive *securim*, habita ratione cultrati mucronis capulo παράλληλα; sive *asciam* & *dolabram*, ratione aciei fossoriae; sive *bipennem*, quod anceps esset; sive *malleum*, quia non raro in aversa parte malleus gerebatur. Eademque confusio in Graecis Ἀξίνης, πελέκεως &c. vocabulis obtinuit, ut nunc

dustas, sed *Ambustas* in Festo est legendum; nam ceteroqui *Assulae adustae* favilla sunt, non fomes; at *ambustae* & ἄκαπνοι sunt, & facile ignem concipiunt. Etiam in Servio l.c. *Assulae ambustae* mox leguntur. Festus ipse alibi de *Ambusto* docuit: AMBVSTVS: CIRCVMVSTVS

Sed quando semel incepimus; cetera Isidori, qua possumus, emaculemus. Sequitur: *Aut ligno cavata, a fungis nomine accepto* &c. Lege *Aut ligna excavata*: quae vult etiam fomites appellari. Servius d. l. post alia supra recitata, haec tamquam ex Clodii commentariis recitat (nisi vero Servii illa sunt, non Clodiana): *Assulae ambustae*, *LIGNA EXCAVATA, a fungis nomine accepto.*

Postremo ut in Servio, sic & in Isidoro, quid sibi vult illud *A fungis nomine accepto*? quibus addit Isid. *quod ita capiat ignem. Fungi*, uti nunc, ita & aevo Isidori ac Servii, fomites optimi erant. Recentioribus Graeciae medicis (teste Salmas. ad Sol.) ii ἴσκαι h. e. *escae* (quomodo & nostris hodie) appellabantur. cur? quia sicut *esca* in hamo piscem capit, sic fungi illi ignem capiunt. Ergo & hastulae ambustae, & ligna cavata fomites sunt, quia sicut fungi, ita & illa ignem capiunt. Confer Salmasium ad Solinum. Ceterum etiam in Glossis Assulae Graecum nomen Πελέκημα, exponitur *Fomis*, *Fomes*. Et Πελεκῶ, *Dolo*, *Fomeo*. Istud *Fomeo* non alibi, quod sciam, ne in posterioribus quidem scriptoribus legitur. Nec tamē dubito, quin sit antiquū verbū.

nunc hoc, nunc aliud significare crederentur. Hinc etiam factum puto, ut ab *Asciae* nomine & Gallicum *Hâche*, & Italicum *Accetta* fluxerit, quorum tamen utrumque non Asciam, sed securim significat. Cur? quia posteriore aetate, quando haec idiomata suborta fuerunt, *Ascia* cum *securi* componebatur, ac dicebatur *Asciesecuris*, quod infra ex Ugutione demonstrabitur.

At nusquam magis, quam sive in Hebraicis *Asciae* vocabulis, sive, quod malo credere, in eorumdem vocabulorum interpretationibus aevo posteriore per Judaeorum magistros traditis, eam quam dixi σύγχυσιν deprehendi. Ut ecce מעצד *Maatsad*, quod non dubito quin *Asciam* significet, R. Davidi in com. ad Is. XLIV. 12. est sive *Dolodojada* (Dolabram intelligit) sive אוּישׁא *Ascia*. Qui in lib. Radicum addit, *Vel est Kardom* i. e. securis. Hoc ipsum *Maatsad* apud Talmudicos Bartenora interpretatur *securim legionum*. Quid in voce *Maktsuoth* Is. XLIV. 13.? quantum in ea voce (quae certe *Ascia* est, uti mox ostendetur) inter magistros discidium? Quid in *Kelappoth* Ps. LXXIV. 6. quod alii *Asciam* alii *dolabram* aut *securim* aut *malleum* interpretantur? Sed origo, uti dixi, confusionis & tantae in interpretando discrepantiae eadem est, quam supra tetigi; nam quia non uniusmodi, sed complicata ea ὄργανα erant; hinc illa συμπλοκὴ faciebat, ut quidvis interpretari liceret, ac potius quid Scripturae loco conveniret, quam fixam vocabuli notionem interpretes sequerentur. Huic a me detecto tantarum varietatum fonti favet illud, quod locus Ps. LXXIV. sic Chaldaice (apud Buxtorfium in Lex. Chald. in Rad. פכל) redditur: ומפכלת דיוסטר h. e. *Et Asciâ duorum laterum* sive δίςομῳ. Ex quo intelligitur, quo tempore Targum illud est concinnatum, Asciam apud Orientales ancipitem fuisse, fort. ut *Asciesecurim* Ugutionis.

Sed venio ad singula Hebraea vocabula. מעצד *Maatsad*, quod est certissimum Asciae nomen bis reperitur: semel Jer. X. 3. quem locum αὐτολεξεὶ reddam. *Quia statuta populorum sunt vanitas: quia lignum de sylva praecidit, opus manuum artificis* (bammaatsad h. e.) *in ascia*. Istud *bammaatsad* sive *In Ascia*, Chaldaeus vertit בחצינא *bahatsina*. Quid autem Chaldaicum *Hatsina* est? Non aliud, nisi vehementer fallor, quam Graecum Ἀξίνη: quod vel inde potest

intel-

intelligi, quod vox *Hatſina* nullam habet radicem, unde deducatur. Ceterum plurima Chaldaei Paraphraſtae Graeca nomina in ſuis Targumim uſurparunt. Nec dubito quin Graecum Ἀξίνη Chaldaei ſic emollierint, ut *Hatſina* inde conflarent, quo tum heic Paraphraſtes uſus eſt, tum etiam Iſ. XLIV. 12. ubi pro Heb. *Maatſad*, & Graeci σκέπαρνον, & Chaldaeus *Hatſina* poſuerunt. Sed proderit eum Iſaiae locum (in quo iterum *Maatſad* reperitur) ita, ut Hebraice ſonat, vertere. *Faber ferri* (maatſad i.e.) *aſciâ* (LXX. σκεπάρνῳ) *facit*. Ita quidem hoc ſolent interpretari. Sed malo ſic: *Faber ferrum* (in) *Aſciam facit*. In quo ſequor Chaldaeum Paraphraſten ſic interpretatum: *Faber ex ferro*(Hatſina h.e.) *Aſciam ſive dolabram facit*.

Mox idem Divinus Vates verſu ſeq. *Faber lignorum extendit lineam* (ea eſt στάθμην de qua plura dicemus infra) *delineabit eam in filo phoenicio* (quae eſt μίλτος τεκτονική) *faciet illud* (lignum) *in aſciis*. Heic autem in Hebraeo alterum eſt non dubium, mea ſententia, *Aſciae* vocabulum מקצעות *Maktſuoth*; cujus radix in Hiphil ſignificat *Abradere*, quod eſt Aſciae peculiare. At alii intelligi runcinas volunt.

Reſtaret dicendum de tertio vocabulo כילפות *Chelappoth*. Pſ. LXXIV. 6. Sed de eo jam quaedam ad Murat. pag. 108. not. 133. occupavimus. Nec volo quemquam peregrinis vocabulis longus detinere. Hoc tantum non omittam, quod R. Abraham exiſtimaverit, hoc ultimum vocabulum venire ab Aramaeo קלף *Kelaph* (mutato ſcil. ק in כ) quo ſignificatur *Decorticare*, *deradere*, quod eſt Aſciae proprium. Sed quidquid hujus ſit: ab hoc certe Syriaco *decorticandi* verbo *Kelaph*, venit Πέλεκυς (non a Πέλω, quod voluit Auctor Etymologici: vide p. 167. not. 221.) per litterarum tranſpoſitionem; unde eſt & Πελεκάω, quod apud Theophraſtum & alios eſt *delibrare* & exteriora ligni deradere.

III.

ASCIAE VETERIS MUNERA.

Reſtat id unum, ut Aſciae diverſa officia exſequar, hoc eſt diverſa pro operum diverſitate aſciarum genera producam. Fuit enim aſcia *lignaria*, fuit & *ſtructoria*, adhaec etiam *foſſoria*. Quidquod fuit & *chirurgica*? Quae tamen non eſt hujus argumenti propria, quippe non vera illa quidem, ſed ἀναλογικῶς ſic appellata.

1. ASCIA

1. *ASCIA LIGNARIA.*

Ejus sociae Runcina *&* Scobina. *Plinius illustratur: Varro & Isid. emendantur.*

Lignaria omnium antiquissima fuit, cujus meminit Homerus, meminit Δωδεκάδελτος. De hac sunt intelligenda quae hujus capitis initio in Σκέπαρνον & in *Ascia* diximus. Ejus inventor Daedalus. Plinius VII.56. *Fabricam materiariam* (invenit) *Daedalus, & in ea serram, asciam, perpendiculum, terebram, glutinum, ichthyocollam.* Eâdem in primis materiarii officinam instruunt Pollux VII.113. & X.146. Isidorus XIX.19.

Atque hujus ἐργαλείυ scopus unicus fuit, lignum complanare, ac perpolire; id quod fiebat τῷ Ξέειν *abradendo* quascumque abnormes extuberationes. At ne in incertum ascia ferretur; ἐπὶ ςάθμην sive *ad amussim* ictus suos dirigebat. Utrumque hoc junxit Poeta laudato alibi loco Od. E. ibi Ulysses ratem fabricaturus, postquam πελέκει bipenni πελέκκησεν h.e. (ut supra tradidimus) sive ad ratis definitum modum ligna praecidit, sive eadem ligna detractâ exteriore crassitudine in quadratum rudite informavit; deinde sumta in manus ascia, versu 245.

Ξέσσε δ' ἐπιςαμένως, καὶ ἐπὶ ςάθμην ἴθυνε.

Derasitque scienter, & ad direxit amussim.

Male in Homeri ultima editione ex officina Wetsteniana, qua utor, illud ἐπὶ ςάθμην vertitur *ad normam*: nam *norma* est γνώμων h. e. quum duae regulae ad angulum rectum committuntur: at ςάθμη est sive κανών *regula* (235) sive verius est funiculus rubrica tinctus. Utrique horum autem Latinum (236) *Amussis* respondet.

Ergo

(235) Sane τὴν Στάθμην utrumque interpretari solent, sive regulam, Graecis κανόνα, sive quam Gellius *lineam* appellat, quae nim. funiculo rubricato imprimi solet. Sed hoc posterius magis probo, maxime adductus illo adagio λευκῷ λίθῳ λευκὴ ςάθμη, & ἐν ἐρυθρῷ λίθῳ ἐρυθρὰ ςάθμη &c. quae infra exponentur. Adhaec Hesychius: ςάθμη· σπάρτος, ἐν ᾗ ἀπορθοῦσιν οἱ τέκτονες. Ait ςάθμην esse *funiculum, quo dirigunt materiarii.* Addo & Cyrilli Glossas, in quibus ςάθμη τεκτονικὴ exponitur *Binea tectoria.* Sed illud *tectoria* (ab aliquo Graece indoctissimo profectum) est inducendum. *Lineam* dixisse ex Gellio satis erat. Nec *tectoria* quidquam commune cum τεκτονικὴ habet.

(236) *Amussim* Festus interpretatur *Regulariter.* additque id *tractum a regula, ad quam aliquid exaequatur, quae Amussis dicitur.* Sed Nonius tum *Amussim* tum *Regulam* ipsam, videtur non aliud vocare, quam *funiculum rubrica illitum, Examussim*, inquit, *dicitur examinate ad regulam, vel coagmentum. Regulam* in sequentibus funiculum interpretatur: at coagmen-

Ergo scopus Asciae erat τὸ ἀνώμαλον amputare, & *complanare*. At id motu composito assequebatur. Prius enim *feriebat* (id quod *DOLARE* proprie dicebatur: vide in *Dolabra* ubi de verbo *Dolo*) deinde in reductiorem sui recessum, tamquam in cubitum incumbens, id, cui infindebatur, *attrahebat*. De priore Augustinus in I. de musica 4. *Opinor nonnumquam te animadvertisse fabros, & hujusmodi opifices ascia, sive securi eumdem locum feriendo repetere, & non alio, quam eo, quo intendit animus, ictum perducere: quod nos tentantes, quum assequi nequimus, ab eis saepe irridemur.* At alterum est Προσέλκειν *attrahere*, de quo vide Artemidorum in loco, quem supra explicuimus, unde & ab ἄγω *duco*, non ab Ἄγνυμι *frango* ille Ἀξίνη derivavit.

At postquam suo defuncta erat ministerio Ascia; operi jam sive *exasciato*, sive, si sic mavis dicere, (237) *deasciato Runcinae*, & *Scobinae* succedebant. De utroque instrumento vide Tertulliani, & Arnobii loca de statuarum opificio, laudata mihi in Murat. p. 110. not. 134. At *runcina* (sive ex Arnobio *runcinarum plana*) quid in flexuosis simulacrorum membris, aut amictuum finibus potuerit, haud facile assequor; ac vereor, ut runcina, quippe caeco impetu rapta, caeli subtilitatem deleverit potius, quam ut quidquam juverit. Sed satis est, ut Tertulliano fides constet, si alicubi *ascia*, alibi *runcina*, alibi vero *scobina* usui fuerit. Minutius Octavio cap. 23. Deus ligneus *caeditur, dolatur, runcinatur*. Horum primum ad asciam ruditer informantem pertinet, alterum ad caelum (*caelo dolitus*, dixit Varro) tertium ad runcinam, sed quatenus usui esse poterat. De runcinae ministerio eleganter Plinius XVI. 42. *Firmissima in rectum* (male alii *in tectum*: Theophr. ὡς ὀρθὸν: nam sinuari negat) *abies*. *Eadem valvarum repagulis* (corr. *paginis* ex Salm. ad Sol. & ex Mss.) *& ad quaecumque libeat intestina opera*

coagmentum](quod miror hoc significatu in Lexicis non afferri) non est aliud, quam quod ad finem capitis hujus appellat *Aequamentum levigatum*, seu *tabula quaedam, qua utuntur ad saxa coaequanda*. Pergit Nonius: *Est enim Amussis, Regula fabrorum, quam architecti, quum opus probant, rubrica illinunt*.

(237) *Exasciare* quid sit apud Plautum, sup. pag. 123. not. 155. ostendimus. Idem & *Deasciare* dicitur: nisi vero hoc aliquid amplius innuit (nec enim raro DE in comp. rei perfectionem notat) uti quum Prudentius *Roman.* v. 381. ait: *Deasciato supplicare stipiti*. Plus certe heic est, quam si dixisset *Exasciato*. At illud Plauti Mil. III. 3. 11. *Miles quemadmodum posset deasciari*, & incertae lectionis est, & vero ἐμπορικόν.

ra aptissima, sive Graeco, sive Campano, sive Siculo fabricae artis genere: spectabilis RAMENTORUM CRINIBUS PAMPINATO SEMPER ORBE se volvens ad incitatos runcinarum raptus. Atque haec de *Runcina.*

At Scobina quid sit, non possum aliunde certius, quam ex Plinio docere; cujus vicissim difficilem locum illustrabimus; postremo & Varroni medicinam facturi. Plinius XI.37.(sect.68. in Harduini editione) sic habet: *Testudini marinae lingua nulla nec dentes: rostri acie comminuit omnia. Postea arteria & stomachus denticulatus callo, in modum rubi, ad conficiendos cibos, decrescentibus crenis, quidquid appropinquat ventri. Novissima asperitas, ut scobina fabri.* Ibi Harduinus, post conclamatum, tamen medicas manus non abstinuit. *Locum hunc,* ait, *siquis aut plane intelligere, aut sanare ausit, lampadem trado: nihil enim habeo, quod affirmem.* Deinde quum monuisset in pluribus mss. pro *CRENIS* esse *RENIS*, subdit: *Pro RENIS fort. SERRIS legendum: nam CRENAE vox nec ullius codicis est manu exarati, nec scio an alibi lecta. Forte etiam QUACUMQ.* (pro *quidquid* scil.) *legi satius fuerit.* Sed apage meras παρορθώσεις. Primum omnium illud CRENIS nullius esse veteris libri, cur pejeranti credam, non video: nisi forte membranas a se visas intelligat. At certe illud & in antiquitus editis, & in posterioribus constanter haesit, nullo hiscente interpretum: imo, quod mirere, in Plinio Varior. (Lugd. Bat. 1669.) ita locum dignitatemque suam τὸ CRENIS tuetur, ut etiam nullum in ora (scatente variantiis librorum) diversae in eo lectionis vestigium compareat. Ut non injuria verear, ut ex fide codicum haec scripserit vir Cl. At etiam eidem vocabulo jura civitatis ereptum ivit. Vel vetus Onomasticum legeret, in quo CRENAE redduntur Γλυφίδες: at Γλυφίδες quid sint, diceren, nisi esset ex Homero (238) & aliis notissimum. Postremo in eo quod

(238) Homerus Il. Δ. 122. ubi de Pandaro feriente Menelaum:

Ἕλκε δ' ὁμῦ γλυφίδας τε λαβὼν καὶ νεῦρα βόεια:

Ille manu prendens crenas nervosque tetendit.

Ibi Eustathius pag. 452. lin. 10. Γλυφίδες ἢ, τὸ γλύμμα τῦ ἀτράκτυ τὸ ἐντιθέμενον τῇ νευρᾷ. *Γλυφίδες sunt incisura sagittae, quae nervo inseritur.* Idem Poeta Od. Φ. 419, de Ulysse:

Εἷλκεν νευρὴν γλυφίδας τε.

Nervos crenasque tetendit.

Ibi quoque idem interpres pag. 1915 lin. 23 Γλυφίδες ἢ, αἱ τῦ οἰςῦ, αἷς ἐνίετ) ἡ νευρά· ὕτω καλυμένη ἀρχαιολογικῶς· ὕςερον γὰρ ἐκ δερμάτων βοὸς, ὐ μὲν ἐκ νεύρων αἱ τῶν τόξων νευραί. Hoc est. *Γλυφίδες de sagitta dictae, sunt, quibus nervus immittitur. Nervum vero antique*

quod pro QVIDQVID reponit QVACVMQVE; rogo ne pergat isto modo venores omnes atque gratias in Latinis, quos illustrat, perdere. Nunc quid Plinii locus senticeti habeat, non video. Age, propius istud ἀφρόσιτον μορμολύκειον accedamus. *Testudini marinae lingua nulla nec dentes: rostri acie comminuit omnia.* Haec, opinor, sunt scammate planiora. *Postea arteria, & stomachus.* *Stomachi* nomine ex antiquo (239) more gulam intelligit. In Mss. nonnullis est *Post arteriam est stomachus*: quod & Pintianus sequitur. Sed nihil mutandum; quid enim attinebat id notare, quod omnes sciebant, οἰσοφάγον scil. esse arteria posteriorem? At arteriam tamen & gulam testudini fuisse idcirco tradit; ne putares *ora ventribus jungi*, quod de piscibus modo docuerat. *Postea arteria, & stomachus denticulatus callo in modum rubi*. Tria in belluae οἰσοφάγῳ notat, primum fuisse insperium denticulis, qui tamen in ore aberant; deinde hos denticulos callo duratos esse; postremo hunc totum denticulorum apparatum, sive frequentiam, sive figuram spectes, rubi speciem praesetulisse. Credo habuisse prae oculis Plinium rubi teneriores surculos, in quibus & frequentiores aculei sunt, & κωνοειδεῖς, a latiore enim basi in mucronem desinunt; quales & belluae denticuli erant. *Denticulatus callo in modum rubi ad con-*

tique dixit: nam subsequenti aevo ex bovillis coriis, non ex nervis, arcuum nervi fiebant. Reperitur & in Herodoto eâdem notione idem vocabulum. At quod citat H. St. ex Epigrammate Γλυφίδες καλάμων, quod interpretatur, *Cultelli calamorum incisorii*; vereor ut sint potius mucronis calami *incisurae* qua atramentum se fundit. Verum ἐπέχω tantisper, dum in illud epigramma incidam. Sed tamen ex dictis liquere arbitror, Γλυφίδας tum in sagitta, tum in aliis rebus *incisuram* notare a Γλύφω *scalpo, incido*. Ergo idem plane (ex fide veteris Onomastici) & *Crena* significat. Quae vox, nulla est causa, cur inter dubia vocabula in Latinis Lexicis accuratioribus reponatur.

(239) Homerus quidem pluries sic usurpavit, ut Il. Γ. ἀπὸ στομάχους ἀρνῶν τάμε. *Stomachos* h. e. *jugulos agnorum amputavit*. Et Il. T. ἀπὸ στόμαχον κάπρου τάμε. & alibi. Celsus initio lib. IV. *Deinde duo itinera incipiunt; alterum asperam arteriam nominant, alterum stomachum. Arteria exterior ad pulmonem: stomachus interior ad ventriculum fertur*: Et cap. 5. *Faucibus subest stomachus*, i. e. gula. Cic. in II. de Nat. deor. *Linguam autem, ad radices ejus haerens stomachus excipit*. Sed & Plutarchus, Galenus, aliique non alia notione interdum στόμαχον in suis scriptis posuerunt: etsi alibi saepe acceperunt pro ore ventriculi. Vide H. St. in Thes. in Στόμαχος, & Hier. Mercurialem in I. Var. Lect. 1. Nec enim dubito, quin comparatis inter se locis ab utroq. productis, aliisque adhuc conquirendis, possit aliquis vocabulorum στόμαχου, οἰσοφάγου, *Stomachi*, *Gulae*, & affinium Graecorum Latinorumq. usum notionemq. ad vivum resecare.

conficiendos cibos. Quos ne jam *rostri acie comminuerat?* At inter *Comminuere*, & *Conficere* hoc interest, quod apud Cic. inter *Dividere*, & *conficere*. Sic enim in II. de Nat. Deor. *Eorum adversi* (dentes) *acuti morsu dividunt escas; intimi autem* (molares) *conficiunt*. *Denticulatus* (inquit) *callo, in modum rubi, ad conficiendos cibos, decrescentibus crenis* (*crenae*, & Γλυφίδες *incisuras* sive scalpturas significant: sive cavas, ut in Homero & aliis, intelligas; sive fort. prominentes, ut *anaglypta*. At denticuli testudinis posteriore ne significatu *crenae* appellantur, ut sit *decrescentibus denticulis*; an priore, ut significet *decrescentibus strigis* denticulos dirimentibus? posterius notioni *crenae* videtur convenientius) *decrescentibus crenis, quidquid appropinquat ventri*. Istud *Quidquid* elegantissime positum, ut in Hor. 1. epist. 2. *Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi*. Postrema Plinii, quorum gratia locum integrum illustravimus, haec sunt. *Novissima asperitas* (magis usque decrescentium denticulorum) *ut SCOBINA fabri*. Non putavit Plinius satis graphice belluae denticulatum stomachum, qua ventri committitur, depinxisse, nisi cum *scobina* tum vulgo nota compararet. Nos contra scobinam ex belluae aculeis illustrabimus. Quum *scobinam FABRI* appellat; *fabrum* non γενικῶς intellige, sed peculiariter materiarium, quem Graeci ex nomine generis τέκτονα nuncupabant, ut alibi copiose ostendetur. Ergo *scobina* materiarii modice & subtiliter denticulata erat; cujus denticuli (etsi longe tenuiores) rubi aculeos, ex ovata basi in mucronem desinentes, imitabantur: unde & vicissim verbum DESCOBINARE (240) elegantissime Varro de rubis & senticetis usurpavit. Quae omnia eo nos ferunt, ut *scobina* eadem fuerit, quae nostris materiariis *la Raspa* dicitur. Ac nequis Plinianum illud FABRI γενικώτερον esse, ac proinde scobinam fabris omnibus communem fuisse contendat; istud quod posui, conabor & ex Varrone confirmare; cujus vicissim locus adhuc in situ jacens, detracta alibi, alibi reducta litterula elimatus, suo nativo nitori restituetur.

Varro

(240) Nonius: *DESCOBINATIS: sauciis & abrasis ac defectis. Varro Meleagris: Sin autem delectationis causa venamini; quanto satius est salvis cruribus in circo* (nam ante amphitheatra venatio in circo dabatur) *exspectare, quam his DESCOBINATIS in sylva currere?* Nam quia, uti diximus, scobina rubri aculeos imitabatur; hinc rubus & ceterae stirpes aculeatae vicissim *descobinare crura* dicebantur.

Varro in VI. de L. L. *In Nervolaria : Scobinam ego illam actutum adrasi. Scobinam a scobe. Lima enim materia fabrilis est.* Quid istuc monstri est ? Antea didiceramus, *scobinae* ope deradi materiam. Nunc *scobina* ipsa deraditur ; quasi ea non sit aliud, quam aut *scobs* (*scobinam*, inquit, *a scobe*) aut vero sit *materia fabrilis*; sicut & *lima*, inquit, *materia fabrilis est*. Ne lectorem frustra morer, locus sic est emaculandus : *SCOBINA* (auferendi casu) *ego illam actutum adrasi. SCOBINAM a scobe. Lima enim materiae* (gignendi casu) *fabrilis est*. Nunc omnia recte procedunt. Ansam errori praebuit, quod interdum Varro hoc loco consueverat in expositione Nomen eodem casu ponere, quo in recitato exemplo erat. Itaque quum τὸ SCOBINAM sequeretur ; putarunt, in Nervolaria itidem SCOBINAM quarto casu scriptum. At meminisse debuerunt, paullo superius STRITABILAS *a stritilando* quarto casu positum fuisse. Et credo, quum deerat verbum *scripsit*, *dixit* aut simile, licuisse grammaticis, sive recto, sive quarto casu efferre nomen, quod exponerent. Utut est, postquam Nervolariae loco semel mendose τὸ SCOBINAM quarto casu pro ablativo insedit; consequens fuit, ut & SCOBINA ipsa perverse *adradi* diceretur, & ut *scobina* imo & *lima* ipsa, non instrumentum, sed *materia fabrilis* essent. Quum tamen re vera Varro hoc interesse, docere voluerit, quod *lima* metallorum esset, *scobina* ligni. Id sibi volunt ultima verba: *scobina* quid est? *lima materiae fabrilis*. Quasi diceret quod in metallis lima valet, tantumdem in materia fabrili scobina. Nam illud FABRILIS non est heic nomen generis, sed valet tantumdem, quod τεκτονικὸς *ad materiarium pertinens* (uti dicetur ad Matt. XIII. 55.) potestq. jungi sive cum MATERIAE, sive potius cum LIMA. *Scobina* est *lima fabrilis* (h. e. lignaria) *materiae*. Materiam idem esse, quod lignum, tritum est.

Ac medicinae, quam Varroni fecimus, neminem puto fore, quem poeniteat. Nisi quod futuros suspicor qui adhuc dubitent de discrimine, quod inter SCOBINAM & LIMAM statuimus, ut haec tantum ferrariorum, SCOBINA materiariorum peculiaris fuerit. Me quoque, ut fatear, adhuc de eo subdubitantem, tandem Isidorus confirmavit ; qui in XIX. 7. inter ferrariorum instrumenta *Limam*, non item *scobinam* retulit. Deinde extremo cap. 19. lib. XIX. inter instrumenta *lignaria* (nusquam nominatâ *Limâ*) *Scofina* numeratur. Quis autem dubitat quin ibi *Scobina* legendum sit ? Sed

profe-

profecto adhuc foediora in paucissimis Isidori verbis latent ulcera. *SCOFINA*, inquit, *dicta, quod haerendo SCOPHEN* (al. *scofam*) *faciat*. Sic omnes, quos viderim, editi habent. Mihi vero non est dubium, quin sit legendum: *SCOBINA dicta, quod TERENDO SCOBEM faciat*. Neminem interim moretur, quod Arnobius lib. VI. *limam* cum verbo DESCOBINO junxerit. *Tornis*, inquit, *rasa*, *limis descobinata*. Nam sive *limis limata*, sive *scobinis descobinata* diceret, utrumque ineptum fuisset. Nunc licuit variandi causa transferre affinia vocabula: sicuti & sup. Varro *scobinam* appellavit *Limam materiae*. Atque haec de primo Asciae munere, cui Runcinam & Scobinam sorores adjunximus.

2. *ASCIA FOSSORIA.*

Palladius explicatur.

De hac nihil ferme addam ad ea, quae in Muratorio not. 146. pag. 118. dixi. Imo siquid mei judicii est, quaedam potius inde detraxerim: ut quod ἀξινορύγιον *Asciam ad fodiendum aptam* interpretabar; quum sit potius *dolabra fossorum*. Vide in *de dolabra*. Ergo nullum aliud Asciae fossoriae praesidium fort. restabit, quam illud Glossarum: *Acisculum*, Σκαφίον, ἤτοι ὄρυξ κηπουρική (nam *Acisculum* est *Asciae* diminutivum) & quod sequiore aevo *Dolabra* & *Ascia* uti synonyma usurpabantur. Unde eo tantum aevo valuisse concesserim, ut *Dolabra* fossorum, eadem & *Ascia* dici potuerit. Postremo quum ex Isidoro in XIX. 19. ubi de *bipenni* (vide paullo superius, ubi de Isidori lignariis instrumentis) acies, quae esset ad manubrium ὀρθογώνιος, in quocumque instrumento *fossoria* diceretur: non vetabo eo sensu *Asciam* quamlibet *fossoriam* appellari; imo & ejus ope effodi tellurem potuisse. Hinc Muratorii V. Cl. cives *asciam* lignariam *lo zappetto* appellant, ipso passim in sua dissert. id testante. Nam ceteroqui Etrusco sermone *la zappetta* est sarculum, non ascia.

Sed restat adhuc *Asciae fossoriae* a Palladio patrocinium; cujus locum memini me Muratorio nostro eripuisse de manibus, eo sensu scil. quo is locum illum (241) interpretabatur.

At

(241) Vide omnino Murat. sup. pag. 117. 118. & ibi adnotationem 146. Ibi vir Cl. vult pro *Rastros* reponi *Rostrum*; deinde addit: *Rostrum cioè Becco; per significare la parte curva e tagliente dell'Ascia. Così Colum. . . . della falce de i Vignajuoli dice: Quae pars adunca est, Rostrum appellatur.* Ex quibus licet animadvertere (quae certe me ibi adnotantem effugerunt) quid senserit vir Cl. Putat nim. Palladium

At re melius perpensa, video jam aliam superesse viam, qua ex eo scriptore Ascia fossoria rusticorum optimo jure extundi possit. Ergo Palladius I. 43. inter cetera agrestium instrumenta numerat *secures simplices vel dolabratas*; *sarculos vel simplices vel bicornes*; *VEL ascias in aversa parte referentes rastros*. Heic ex viris eruditis quaero, quam vim habeat illud ultimum VEL, quod litteris majoribus exhibui. Nam equidem non intelligo ibi, quo valeat particula disjunctiva VEL. Nec aliud mihi cogitandum superest, nisi eo loci illud VEL μορίον ἐξηγητικὸν esse, itaut tantumdem sit, quod *Idest*: qua notione antiquis usurpabatur SIVE: at posteriore aevo coepit etiam τὸ VEL eodem significatu usurpari, ut l.ult.C. *ubi & apud quem cognit.* in illis verbis; *Apud compromissarios judices, VEL arbitros ex communi sententia electos*. Memini me saepissime in sequioris aevi scriptoribus in illud VEL ἐξηγητικὸν incurrisse; apud quos etiam, inclinante magis Latinitate, VEL pro ET usurpabatur. Ergo in Palladio VEL notat id, quod sequitur, esse tantumdem ac *sarculos bicornes*, quod proxime praecesserat. Quocirca non est dubitandum, quin apud rusticos aevo Palladii fuerit quoddam genus *Asciae* ancipitis, quae & *sarculus bicornis* diceretur; qui simul qua parte *sarculus* sive *ascia* vocabatur, ad eruendam humum habilis erat; qua vero parte referebat rastros, valebat ad frangendas glebas, opinor. Ita unum idemque ἐργαλεῖον utrique inter fodiendum usui praesto erat.

3. *ASCIA*

...dium sic esse intelligendum: *Sarculos vel simplices, vel bicornes* (quid sunt autem *sarculi bicornes* Muratorio? nimirum ii, qui habent in sui *aversa parte Ascias referentes rostrum* h. e. Ascias *col becco tagliente*: haud certe alio sensu interpretatur quod sequitur) *vel Ascias in aversa* (non sui, sed sarculorum bicornium scil.) *parte, referentes rostrum*. Nimirum enim *Ascias* non putavit heic esse instrumentum, sed instrumenti partem; quia *sarculos* illos *bicornes* voluit in aversâ sui parte gessisse *Ascias rostratas* hoc est deorsum inflexas. Quae viri docti interpretatio quo magis juvetur; post illud *in aversa parte* adhibenda est ὑποστιγμὴ, in hunc modum: *vel ascias in aversa parte, referentes rostrum*. Ea vero Muratorii explicatio an recto stet talo, alii judicent. Nam vera Palladii sententia haec est: *Secures simplices vel dolabratas*: *sarculos vel simplices, vel bicornes*. At *Sarculos simplices* omnes norant, *bicornes* non norant. Idcirco *sarculos bicornes* sic interpretatur: *VEL* (pro hoc est) *Ascias in aversa* (sui) *parte referentes rastros*, non vero *rostrum*.

3. ASCIA STRUCTORIA.

Asciae lapidariae nomina, forma, officium. Ascia calcaria. Num & ascia tectoria fuerit. Trullae Graeca & Latina nomina. Ascia composita. Asciesectis. Num Asciâ calx caementis interlineretur. Aristophanis, Grammaticorum, Isidori, aliorumq. plurium loca explanantur, partim & corriguntur.

Et antiquissimis quidem temporibus haud alia facile, quam lignaria *Ascia* nota erat; quippe quum eo tempore fabrica omnis ex ligno esset. Unde & aedificatores Homer. τέκτονας appellabat, uti notat Pollux VII. 117. Quae non eo dico, quasi prorsus inusitatum esset structorum opus; nam vel Babelica turris, si non aliud, contrarium docet. Sed quod rara admodum, in Europa maxime, hujusmodi aedificia essent; multoque facilius ex materia omnia parabantur; unde & materiariis, ut alibi dicam, generis nomen peculiare mansit, ut ii tantum τέκτονες dicerentur. At contra *Tigni* nomine apud antiquos *omne genus materiae, ex qua aedificia constant*, significabatur, & *tignarii* (242) porro aedificatores appellabantur. At deinde ubi ad orientis exemplum structura & heic passim usurpata fuit; omnia ad artis lignariae imitationem fieri coeperunt. Itaque plurima sane instrumenta utrisque communia fuerunt (243) ut Πέλεκυς *bipennis*, ἡμιπέλεκκον *securis simplex*, ἀξίνη *dolabra*, Πρίων *serra*, (inter instrumenta Columnis Atticis inscripta apud Pollucem X. 148. erat Πρίων λιθοπρίστης h.e. serra ad secandos lapides) κανὼν *regula*, γνώμων *norma*, στάθμη *amussis*, κάθετος *perpen-*

(242) *Tigni* nomine non tantum lignum, sed & quamcumque structurae materiam venisse in XII. testatur Cajus l. 62. de verb. sign. *Tigni appellatione in lege XII. tabb. omne genus materiae, ex qua aedificia constant, significatur*. Ulpianus l. 1. §. 1. de tigno juncto. *Tigni autem appellatione continetur omnis materia, ex qua aedificium constet. Unde quidam ajunt, tegulam quoque & lapidem & testam. . . . hoc amplius & calcem & arenam tignorum appellatione contineri*. Sed & *tignarii* omnes aedificatores sunt. Cajus l. 235. §. 1. de verb. sign. *FABROS TIGNARIOS dicimus non eos dumtaxat, qui tigna dolarent, sed omnes qui aedificarent*.

(243) Et quidem Pollux aedificatoris ὄργανα enumeraturus, sic orditur: Ἐργαλεῖα δὲ αὐτοῦ (οἰκοδόμου) σὺν τοῖς ξυλουργικοῖς, σιδήρεια λιθουργικά &c. h. e. *Instrumenta structoris, praeter lignaria, sunt & lapidaria*, quae deinceps sigillatim recenset. Ex quo vides lignaria instrumenta etiam caementario communia fecisse hunc artium callentissimum Nomenclatorem.

pendiculum, σφῦρα *malleus*; διαβήτης (nam & hunc ſtructori tribuit Pollux) *circinus*; poſtremo & *Aſcia*, de qua in praeſentia dicendum.

Et Latine quidem *lapidaria* uti mox oſtendam, non minus quam *lignaria*, ex aequo utraque, *Aſcia* dicebatur; etſi lapidaria ſaepius fort. diminutive vocabatur *Aciſculus*. At contra Graecis erant ſeorſum diſcreta nomina: nam quae materiariis ad manus erat, ea Σκέπαρνον appellabatur (vide ſup. pag. 159. 160. ubi non alia quam de Σκεπάρνῳ lignario, aut de metaphorico ſeu chirurgico, exempla ejus vocis ſuppetere, adnotavimus) at quae ſtructoribus ad manus erat, ea ſuo peculiari nomine Τύκος (244) nuncupabatur; aut etiam λαξευ-

(244) Τύκος quid ſit, docet Pollux VII. 118. Η δὲ σφῦρα τῶν λατόμων, καλεῖται Τύκος. *Malleus autem lapicidarum* Τύκος *appellatur*. At cave ne σφύρας i. e. *mallei* aut *marculi* nomen te deterreat; nam is malleum ſe unâ parte gerebat, at altera acumen habebat. Hodieduin aedificatorum *Martellus*, uti quidem vulgo appellant, ex una parte capitatus eſt, ex altera obtuſum neſcio quod acumen habet. Ut autem appareat, in caementarii officina Τύκον *Aſciam* primas habuiſſe; eod. lib. ſegm. 125. Pollux ab eo aedificatoris inſtrumenta orditur, non minus ac lignaria a σκεπάρνῳ inceperat, Ἐργαλεῖα δ' αὐτοῦ σὺν τοῖς ξυλουργικοῖς, σιδήρεια λιθουργικά· Τύκοι, ἀφ' ὧν καὶ τὸ τυκίζειν. ὑπαγωγεὺς &c. *Ejus autem inſtrumenta, praeter lignaria, etiam lapidaria ferramenta*: Τύκοι (i. e. *Aſciae*) *a quibus fit verbum* τυκίζω (i. e. *Aſcio*) ὑπαγωγεὺς &c. Sed & X. 147. eidem lexicographo in ſtructoris inſtrumento Τύκοι (ex Salmaſii veriſſima correctione; nam antea legebatur τεῖχοι) locum dignitatemque ſuam tuentur. Ad quem ultimum Pollucis locum multa attulit noviſſimus editor & adnotator Tib. Hemſterhuiſius; quem, cui cupido inceſſit, non ſine fructu adibit. Aut ſi cui vero hujus copia non eſt; adeat, cenſeo, H. Stephani Theſaurum in Τύκος, a quo ſua illa derivavit Hemſterhuiſius, praeter Lycophronis locum v. 349. ubi occurrit vocabulum inde derivatum τύκισμα; quod Scholiaſtes Tzetzes exponit κατασκεύασμα, additque: τύκος γὰρ σιδηροῦν ἐργαλεῖον τεκτονικόν (ineruditum heic ſe praebet Scholiaſtes, dum τὸ Τεκτονικὸν γενικῶς uſurpavit) ᾧ τοὺς λίθους πελεκῶσι καὶ ἀποξέουσι. At praeter, inquam, Lycophronis & Tzetzae locum, cetera in Stephano reperies: quorum praecipua capita, in eorum gratiam, qui H. Stephano carent, heic adſcribam.

Τύκος, inquit, *ſive* Τύχος *dicitur* οἰκοδομικὸν ἐργαλεῖον, *ſive* λιθοξοϊκὸν σιδήρεον, *ut Euſtathius* (cujus integrum locum inſeruit ſuis Hemſterh.) *& Pauſanias tradunt*, *i. e. Inſtrumentum ferreum, quo lapicidae utuntur in poliendis lapidibus: ut Heſychio quoque* Τύχοι *ſunt* λιθοξοϊκὰ ἐργαλεῖα, *apud quem per* χ *ſcribitur, ut & apud Pauſaniam teſte Euſtathio: per* K *autem apud Euſtathium & Pollucem . . . . Unde* Τυκίον, *ſive* Τυχίον, *idem quod* Τύκος, *niſi quod diminutivum eſt . . . Et verbum* Τυκίζω, *ſive* Τυχίζω, *i. e. Paro ſeu Polio* τῷ τύκῳ. *Ariſtoph. Avibus* (locus Comici a me infra afferetur & explicabitur) *Sunt enim* Τύκοι *mallei roſtrati, quibus lapicidae caementa decutiunt, quamobrem*

λαξευτήριον, de quo mox dicetur. Sed antiquae Graeciae Τύκος magis in usu erat; quae vox quum a Τεύχω i. e. *Fabricor* (245) derivetur; hinc potest intelligi, quantum Asciae in fabricis tribueretur.

Valuit

rem & ΚΟΛΑΠΤΗΡΕΣ nominantur a verbo Κολάπτειν *significante Rostro tundo in modum avis. Suidas quoque* Ετύκιζον *ibi exponit* ἔξεον, ἐκόπτον, *dicens* Τύκον *esse* ἐργαλεῖόν τι, ᾧ τοὺς λίθους περικόπτουσι καὶ ξέουσι . . . . *Scholiastes autem Aristoph. habet* Περιτύκουσι *pro illo* περικόπτουσι *: sed mendosum mihi id videtur, ac pro eo reponendum puto* περιτυκίζουσι *seu* περιτυχίζουσι. *Nam ut dicitur* ΑΠΟΤΥΚΙΖΩ, *ita &* περιτυχίζω *inde apte formari, non dubium est. Est autem* ἀποτυχίσαι λίθον *Eustathio* τὸ ἀποπελεκῆσαι, *i. e. a lapide assulas & caementa malleo rostrato decutere ad eum complanandum . . . Hesychio quoque* Ἀποτυχίσαι *est* τὸ ἀποπελεκῆσαι τὸν λίθον. Ἀπὸ τῶν τύχων, *inquit, i. e.* λιθοξοϊκῶν σιδηρίων. *Idem tamen* Ἀποτυχιδεὰς *exponit* ἀποτιλθεάς. &c. Haec doctiss. Stephanus.

Qui quod in Scholiaste Aristoph. illud Περιτύκουσι mendae arguit (quod & Hemsterhuisius in sua transtulit) id non temere damnaverim. Nam qui repererim apud Hesychium simplex τύκω, quod interpretatur ἐπιμάζω, & cum χ τύχουσι, quod exponit τεύχουσιν; non video quin & compositi περιτύκω exempla Scholiastae illi praesto esse potuerint. Vide etiam Favorinum in Τιτύσκετο, & Τιτυσκόμενοι; quae deducit a Τύκω, κατασκευάζω, per πλεονασμὸν τοῦ Σ & ἀναδιπλασιασμὸν Ιωνικόν. Itaque uti dixi nec prorsus damno illud Scholiastae Περιτύκουσι, nec magnopere amplector.

Non omittam de hoc vocabulo duo Euripidis loca, unum Troadibus v. 814. ubi muros Trojanos appellat Κανόνων τυκίσματα Φοίβου, quod possis Latine dicere, *A Phoebo ad regulam deasciatos*, sive αὐτολεξεὶ *Regularum Apollinarium fabricas* (nam uti supra vidimus, in Lycophrone τὸ τύκισμα Tzetzes κατασκεύασμα interpretatur: vide & seq. adnotationes) alterum Hercule furente v. 945. ubi Argos aut Mycenas, Eurysthei sedem, appellat:

> Φοίνικι κανόνι καὶ τύκοις ἡρμοσμένα.
>
> *Sedes, amussis rubrae opus & acisculi.*

(245) Graecum *Asciae* lapidariae nomen, ΤΥΚΟΣ & ΤΥΧΟΣ (utroque enim modo dicebatur) si evicero a *Fabricando* esse deductum; nemo posthac dubitabit, quid *Ascia* in fabricis potuerit, & annon jure ASCIA pro ipsa fabrica (uti penicillus pro pictura, calamus pro scriptione) usurpata fuerit. Atqui res ipsa (μονονουχὶ φωνὴν ἀφεῖσα, *tantum non voce emissa*, ut cum Demosthene loquar) clamitat. Utrumque enim illud a Τεύχω *fabricor* est. Vel vide quae habet Favorinus in Τετύκοντο, quod ita a Τεύχω derivat, ut indidem deducat & Τυκίζω, quod interpretatur κτίζω & Τυκίον quod exponit ἐργαλεῖον οἰκοδομικόν, *instrumentum structorium*. Descripsit haec Varinus ab Eustathio ad Il. A. pag. 136. 23. & seq. ubi a verbi Τεύχω Aoristo Jonico ἔτυκον per Κ, format tum verbum τυκίζω tum τυκίον, ἐργαλεῖον οἰκοδομικόν. Sed mihi longe alia sedet ratio. Nam a Τεύχω tantum Τύχος venit ἀμέσως: deinde τὸ τυκίζω & τυκίον sunt, non a Τεύχω, sed a Τύκος.

Nec minus Τύχος cum Χ a τεύχω est, retenta characteristica. Dices fort. nondum plane demonstratum a nobis esse, Τύκον Graecis fuisse eum, qui Latinis *Ascia*. At praeter dicta in superiore adnotatione, id mox not. 247. ex Aristophanis loco luculentius ostendetur.

At antequam hinc abeo; nolo dissi-

Valuit ergo Ascia in primis ad incidendos poliendosque lapides. Hinc, ut alibi diximus, LXXvirale λαξευτήριον (quod certe vocabulum Hesychio esse dicitur λιθοτόμον σιδήριον, *ferramentum ad caedendos lapides*) Vetus Vulgatus, fidissimus Seniorum Interpres, non aliter se κατὰ πόδα vertere posse speravit, quam si *Asciam* interpretaretur, Ps. LXXIII. 6 1. Sed & Psalmi hujus *Asciam* Hieronymus sic interpretatur: *Genus ferramenti, quo lapides dolantur*. Quae Hieronymi verba a Maffeio V. Cl. sup. initio pag. 134. producuntur, penes quem fides esto: nam nunc Hieronymum ad manus non habeo. Adhaec in Glossis *Aciscularius* redditur λατόμος i.e. *Lapicida*.

Si quaeras, cujus potissimum formae Ascia lapidaria fuerit, non dubitabo, quin eamdem ferme (interdum tamen & nonnihil diversam) figuram ac lignaria praesetulerit. Nam certe quae in monumentis comparet, ad hanc plerumque refertur. Ac mihi quidem, siquid assequi judicio possum, non alio modo Ascia circa lapides versata videtur, ac circa lignum ea versabatur. Argumento illud est, quod sicuti τεκτονικῇ μίλτῳ h.e. rubricâ linea ope funiculi in ligno imprimebatur (de quo Isaiae XLIV. 13. locum sup. in *De Asciae nom. Heb.* tetigimus) ad quam materiarius Asciae ictus dirigeret; idem plane & in λατομίᾳ obtinebat. Unde adagium πρὸς στάθμην πέτρον τίθεσθαι h.e. *Amussi*, sive lineae funiculo ductae (nam id proprie στάθμην esse, supra not. 235. docuimus) *lapidem applicare*: in eos dictum, qui praepostere aliquid agunt. Quod adagium & Plutarchus (246) & alii complures passim usurparunt.

Et

dissimulare alteram, quae afferri possit, τοῦ τύκα etymologiam, ut sit vox per onomatopoeïam efficta. Nam quia sonus, qui eo instrumento, dum tunduntur lapides, editur, est TVC, TVC; hinc videtur fort. orta Graecis instrumenti illius appellatio, ut sit ΤΥΚΟΣ, *TVCOS*. Confer dicta modo not. superiore; & mox dicenda not. 247. ubi de crecibus τυκιζούσαις apud Aristoph. Ac memini sane me puerum audisse non semel ex meis aequalibus, quum hos Coccai, ni fallor, versiculos in deliciis haberent: *Milanum Tic Tuc resonat cantone sub omni, Dum ferrant stringas &c.* Verum prior originatio a Τεύχω, quum sit a Grammaticis, interim maneat.

(246) Et Plutarchus quidem id adagium sic plenius usurpavit: πρὸς στάθμην πέτρον τίθεσθαι, μήτε πρὸς πέτρῳ στάθμην. *Amussi lapidem, non lapidi amussim aptare*. Ac ne forte dubites, quin στάθμη funiculus ille fuerit minio aliove colore tinctus, quo intenso primum, deinde allevato, ac statim sibi relicto, linea designabatur; vides, ut Basilius in ea paroemia pro στάθμη σπάρτον h. e. funiculum posuerit. τὸν λίθον, inquit, πρὸς τὴν σπάρτον ἄγοντες, *lapidem funiculo admoventes*. Item alterum proverbium dictum, ut ait Eustathius

ἐπὶ

Et omnino quidem in arte lapidaria ad lignariae ſimilitudinem omnia peragebantur : inſtrumenta pleraque eadem aut ſimilia erant, uti ex Polluce demonſtravimus : tum vero princeps inſtrumentorum *Aſcia*, etſi Graece diſcreta haberet pro utroque opificio nomina ; at Latine unum erat utrique vocabulum. Nec eſt dubitandum quin aut plane, aut ferme ſimilis in utroque artis genere, ferramenti aſciae forma fuerit, eademque agendi ratio. De quo ſiquis adhuc anxius haereat, adeat Ariſtophanis Aves v. 1138. & ſeq. & vel ab iſtis aviculis diſcat, quo ipſae inſtrumento quave ratione in urbe ſtruenda ſua uſae, tum lapides, tum etiam ligna levigaverint. Creces lapicidae, pelecani materiarii fuere ; utrique vero roſtrorum ſuorum aſciis tundendo (Graece τυκίζοντες) illi lapides, hi ligna edolabant. Verum is locus pulchrior eſt, quam ut leviter tantum & in tranſitu tangatur ; de quo plura vide in ſubjecta (247) adnotatione.

Fuit

ἐπὶ τῶν ἀδήλοις ἀδήλοις σημειουμένων, ἢ ἐπὶ τῶν μηδὲν συνιέντων, in eos qui incerta incertis ſignificant, aut nihil intelligunt : λευκῷ λίθῳ λευκὴ στάθμη, *In albo lapide alba linea* ; quum contra diſparis coloris eſſe debuiſſet : item apud eumdem Euſtathium ἐν ἐρυθρῷ λίθῳ ἐρυθρὰ στάθμη, *in rubro lapide rubra linea*, itemque in ſimilibus coloribus. Vides opinor etiam lapicidam non ſecus ac materiarium, ad amuſſim, ſive lineam, ictus aſciae direxiſſe. Poſtremo & Latinum *Amuſſis* non minus lapicidae, quam materiarii peculiare fuit. Nonius : *Amuſſis eſt aequamentum levigatum* (quod ſuperius *coagmentum* dixerat, quia quum applicatur, niſi per omnia congruat, opus nondum ſe probat) *& eſt apud Fabros tabula quaedam, qua utuntur ad ſaxa coaequanda*.

(247) *In locum Ariſtophanis de urbe ab avibus exſtructa.*

Ariſtophanes in Avibus, ubi de urbe ab avibus exſtructa, quum unicuique volucrum generi ſuum opificium tribuiſſet, Creces lapicidas fecit. Sic enim v. 1138. Τούτους (lapides ad fundamenta intelligit) δ' ἐτύκιζον αἱ κρέκες τοῖς ῥύγχεσιν,

Hos edolabant roſtri aciſculo Creces.

Ibi Scholiaſtes : Τύκος, ἐργαλεῖόν τι, ᾧ τοὺς λίθους περιτύκουσι καὶ ξέουσιν· ἐπιτήδειον δὲ ἔργον ταῖς μακρὸν ἐχούσαις ῥύγχος. Κρὲξ δὲ εἶδος ὀρνέου, ὀξὺ πανὺ τὸ ῥύγχος καὶ πριονῶδες ἔχον. *Eſt* Τύκος *inſtrumentum quoddam, quo lapides circumquaque praeparant ac levigant. Quod opus longum roſtrum habentibus valde eſt accommodatum. Crex autem genus eſt volatilis, quod valde acuto ac ſerrato roſtro inſtruitur.* At equidem apud Ariſtotelem in IX. Anim. 17. Crecem arte materiaria vitam tolerare, reperio : Ζῇ ὑλοτομοῦσα. Erat ei igitur roſtri ferramentum tale, quod & lignario & lapidario opificio eſſet idoneum. Ex quo, ſi nihil aliud, de utrinſque inſtrumenti ſimilitudine argumentum capere licet. Quamquam de crece in magna obſcuritate verſamur : de qua vide Geſnerum, Aldrovandum, H. Ste. Theſ. alios. Et fortaſſis Crecis etymon erit a Κρέκω, quod in Etymologico exponitur πλήττω, fortaſſe quod roſtro, tamquam aſcia, ligna, lapideſque DOLARET, uti veteres loquebantur.

Age

Age vero, quando Aristophanes ita munia dispertita voluit, ut alios lapicidas, alios materiarios designaret; videamus quonam posteriores instrumento quove artificio uterentur. In quibus si paria reperies, jam de Asciae lapidariae tignariaeque similitudine non erit ambigendi locus. Sic v. 1153. . . . Τὰ ξύλινα τοῦ τάχους τίνες Ἀπειργάσαντ'; Αγ. Ὄρνιθες ἦσαν τέκτονες Σοφώτατοι πελεκᾶντες, οἳ τοῖς ῥύγχεσιν Ἀπεπελέκησαν τὰς πύλας· ἦν δ' ὁ κτύπος Αὐτῶν πελεκάντων (H. St. in v. Πελεκᾶν conjicit, legendum esse πελεκώντων, ut sit partic. a πελεκάω) ὥσπερ ἐν ναυπηγίῳ. Qui Graece parum delectantur, pro elegantissimis, hos tamen quoscumq. habeant.

Age dic, quis urbis hujus opus tignarium
Perfecit? NVNT. *Exstitere materiarii*
Pelecani, aves doctissimae, rostri ascia
Portas dolantes: unde sonitus ortus est
Dolantium, edit quem officina navium.

Heic quoque Interpres sic commentatur. Πελεκᾶντες. Παρὰ τὸ πελεκᾶν τὰ ξύλα· τῷ ὀνόματι τῆς ὄρνιθος πιθανῶς ἐχρήσατο παίζων. καὶ ὅτι ῥάμφος ἔχει μέγα. *Pelecani dicti sunt a (πελεκᾶν) dolandis lignis. In avis nomine lusit veri similiter: praesertim quum (* Pelecanus*) magno rostro armetur.* Hesychius: Πελεκᾶν ὄρνεον τὸ κολάπτον καὶ ξυπῶν τὰ δένδρα· *Pelecanus avis est ligna tundens & perforans.* Suidas: εἶδος ὀρνέου ξυπῶν τὰ δένδρα, ἀφ' οὗ καὶ δενδροκολάπτης καλεῖται. *Genus avis ligna perforans, unde & Dendrocolaptes vocatur.* Reperies similiter & δρυοκολάπτην appellatum. Gesnerus: *Pelicanus noster . . . non tam alio insigni, quam rostri latitudine differt* ab ardea. Quapropter apud eumdem reperias *Cochleariam* vulgo appellatum. Ea rostri latitudo fecit, ut cum onocrotalo confunderetur; qui onocrotalus Festo TRVO dicitur, a *Trua* scil. quae *cochlear* est, uti notat Bochartus Hieroz. par. 2. pag. 272. 10. Ad haec quae Aristophanes de ingenti pelecani strepitu, qualis in navium textrina fit, jocatur, ea puto referri debere ad inconditum immanemque ejus volucris sonum, quem edit, quum rostrum paludi immittit: de quo vide medii aevi & recentiores scriptores a Bocharto laudatos Hieroz. par. 2. pag. 296. si quidem Pelicanus idem ac *Ardea Asterias* sive *Butaurus* fuerit. Id si ita sit, tum conqueri Bochartus desinet de veterum scriptorum silentio circa ingentem vastissimumque pelicani boatum, quando hic Aristophanis locus erit pro millibus: ac porro commodiorem rationem reddet loci Ps. CII. 7. *Propter vocem gemitus mei &c. similis factus sum pelicano solitudinis*: quando adeo sollicitum se de hoc loco praebet. Confer cum dictis Bochartum loco cit.

Verum ut eo redeam, unde diverteram: τὸ Τυκίζειν h.e. TVNDERE avium lato rostro instructarum, declarat, quomodo in arte lignaria; quomodo in lapidaria *Ascia* sese gesserit; nam & haec tundendo (quod proprie in his artibus DOLARE dicebatur) opus perficit. Fortassis & lapidariae arti, quam lignariae, accommodatius aliud avium *Tundere* fuerit: nam Τύκος (qui Polluci σφύρα τῶν λατόμων *malleus lapicidarum* definitur) ex una parte malleum, ex altera sive veram aciem latam & fossoriam gerebat (& tum vera Ascia lapidaria erat, cujusmodi in monumentis scalpitur) sive angustius quam latius rostrum; tum vero, opinor, *Acisculus* dicebatur (nam talis certe est Acisculus in nummo gentis Valeriae) cui Acisculo proprium & peculiare

Fuit vero ſane & in ejuſdem ſtructoris officina *Aſcia calcaria* ad calcem ſubigendam, quam heic noſtri caementarii *la zappa lunga* vocant. Inſignis Vitruvii de eo inſtrumento locus (ut & Palladii παράλληλος) ſaepe alibi hoc libro expenſus fuit. Sed quaeri poſſit, an quum Vitruvius ſic orditur: *Sumatur Aſcia*, illam lapidariam brevi capulo intelligat (non defuit inter Trevoltinos ſupra mihi productos, qui etiam crederet, *Aſciam materiariam* ibi intelligi: male: quia in ſtructoris inſtrumento Aſcia ſaltem lapidaria erat; cur illa e materiarii officina e longinquo arceſſenda fuit?) an vero alteram ab eo diſtinctam calci ſubigendae peculiarem, quae longiore manubrio inſtrueretur. Plane ſi rem ex noſtris moribus aeſtimare volumus; hodierna certe *Aſcia calcaria* capulo quam longiſſimo armatur; ex quo poſſis conjicere, & olim ſic fuiſſe; ſed nemo id, puto, praeſtabit. Verum quidquid de manubrii modo fuerit; interim plane certum habeo a lapidaria calcariam Aſciam diverſam fuiſſe. Unde hoc oſtendis? ex eo quia quae Vitruvio in tractanda calce *Aſcia* vocatur, ea Plinio, & Palladio I. 15. (vide utriuſque loca ſup. ad Gutherium) *Rutrum* dicitur. At quis lapidariam Aſciam *Rutrum* nuncupaverit?

At Gutherius, Menetrierius, Maffeius, & ſiquis alius fuit, etiam ad inducendum tectorium aſciam valuiſſe, crediderunt. Et quidem a Menetrieriana aſcia, quam hic exhibui, praeſidium ſententiae ſuae Maffeius adſciſcit. Equidem ſcio, ut hodie, ſic & olim inſtrumentum huic rei peculiare fuiſſe. Id Italis hodie *Cazzuola*; ſed in Neapoli-

fuit τὸ τυκίζειν ſive *Tundere* avium lapicidarum apud Ariſtophanem. Sane, ut ingenue fatear, inſtrumentum, quo Neapoli lapicidae ad lapides levigandos utuntur, Aciſculo Valeriani nummi ſimillimum eſt, niſi quod roſtrum habet rectum non recurvum. Quumque ſit graviſſimi ponderis ferramentum; ejus roſtro noſtri artifices lapides tundunt, complanantque. Quae non eo dico, quaſi negem Aſciam alteram lignariae ſimilem, qualis in monumentis ſcalpitur, lapicidae uſui fuiſſe. Imo utrumque inſtrumentum uſui [illegible] erat, & alterum fort. alteri ſuccedebat: aut, quod malo, in tofo & tenerioribus lapidibus illam lignariam Aſciam uſurpabant; in ſaxis durioribus *Aciſculum* in manus ſumebant; ut, quaſi Graeces, tamdiu roſtro tunderent, donec ſilicis duritiem edomarent. Ad Aciſculum (an ad aſciam?) & haec altera icon in monumentis obvia fort. referri poteſt. Poſtremo, ut alibi monuimus *ACISCVLARIVS* in veter. Gloſſis idem eſt, qui Graece Λατόμος.

politano regno, & alibi (248) *Cucchiaja da fabricatore* dicitur. At olim *Trulla* vocabatur, Isidorus XIX. 18. ubi *de instrumentis* aedificior. ait: *TRVLLAE nomen factum, eo quod trudit & detrudit, idest includit calce vel luto lapides*. At disertiss. Facciolatus in V. *Trulla* negat incidisse se in idoneum auctorem, qui trullam hac notione usurparit; nam Isidorum non magni facit: etsi fatetur Vitruvii τὸ *Trullissare* ab hoc *Trullae* significatu deductum. Spero equidem me demeriturum viri doctiss. gratiam, si haud quaquam spernendum ei auctorem commonstrem. Palladius is est, cujus locum paullo longiorem adscribam, non tantum his, sed & alibi dictis usui futurum. Ergo is lib.I.tit.15. sic orditur: *Parietum vero tectura sic fiet fortis, & nitida. Prima TRVLLIS frequentetur inductio. Quum siccari coeperit, iterum inducatur, ac tertio. Post haec tria coria, ex marmoreo GRANO* (h.e.ex tusi marmoris crassioribus partibus, & quasi furfure; ut supra in de *Albario*, & *Marmorato* not. 132. pag. 106. exposuimus) *cooperiatur ad TRVLLAM. Quae inductio ante tamdiu subigenda est, ut rutrum, quo calx subigitur, mundum levemus. Haec quoque marmoris grani inductio quum siccari coeperit, aliud corium subtilius oportet imponi; sic & soliditatem custodiet & nitorem.* Vides *Trullam* non aliud fuisse, quam nostrorum hominum *la cucchiaja*: quod vocabulum *Cucchiaja* est merum *Trullae* interpretamentum: nam *Trulla* (249) a *Trua* venit, quod est vetus

(248) Baldus in Lexico Vitruviano in V. *Trulissare* sic scripsit: *Verbum factum esse a trulla caementario instrumento, quo murarii fabri tectorium inducunt, quod nostri* (Urbinates, quippe ipse Urbinas, intelligit) *COCHLEARIAM, alii CAZZOLAM dicunt, nemini dubium.*

(249) Quod *Trua* cochlearis sit vocabulum, declarant hi versus Titinnii Setinâ apud Nonium

Sapientia gubernator torquet navem, haud valentia:
Cocus magnum abenum, quando fervit, paulla confutat trua.

Ubi quum Titinnius dicat *paulla trua*; miror, unde id hauserit Vossius (& ex Vossio alii) ut *Truam* interpretetur *ingens cochlear*. Est ἁπλῶς *cochlear*, sive magnum, sive parvum. Creditur Trua deductum a Graeco Τορύνη, quod idem significat. Quod vero a *Trua* ὑποκοριστικῶς fiat *Trulla*, testatur Varro in IV. de L. L. *TRULLA a similitudine truae, quae quod magna, & haec pusilla, ut truula*; (sustuli hinc πλέαν στιγμὴν, quam post *truula* omnes adscribunt) *hinc Graeci ξυβλίον, nos trullam*. Pro ξυβλίον Scaliger suspicatur scriptum ξυπήλην: quam τορύνην interpretatur Hesychius: sed nihil mutandum.

Adhaec in Nonio sic legitur: *TRVDVS* (an TRVAM Marcellus scripsit? hoc certe suadent exempla quae sequuntur) *veteres a terendo, quam nos diminutivo TRVLLAM dicimus, appellari voluerunt.* Deinde duo loca adscribit, Pomponii

tus cochlearis nomen. Imo & ipsum TRVLLA non tantum vasis, sed & cochlearis coquinarii vocabulum erat, testibus Philoxeni Glossis, in quibus TRVLLA LIGNEA redditur Ζωμήρυσις h. e. *cochlear*, quo jura despumabantur; unde in Epigr. ζωμήρυσις ἀφρηλόγος, *cochlear spumam colligens*.

Jam vero quae Latine *Trulla*, eam Graece & Ξυστῆρα, & πτυΐδιον, & ὑπαγωγέα vocari reperio. Verum in his nominibus multa versatur obscuritas, praesertim in Ὑπαγωγεύς (250) de cujus notione apud Aristophanem adhuc grammatici certant. Sed alio nunc propero.

Nam

nii unum, alterum Titimii (quod initio posuimus) quae de TRVA sunt, uti dixi, non de TRVDVS. Vides heic putasse antiquos *Truam a terendo* dictam, quam originationem haud vanam puto.

(250) *De Graecis Trullae nominibus, ac potissimum de* Ὑπαγωγεύς. *Aristoph. locus obscuriss. exponitur.*

Quae Latine TRVLLA caementaria appellabatur, eam Graece & Πτυΐδιον, & Ξυστῆρα, & Παράξυστρον, imo & Ὑπαγωγέα (nomen utique plenissimum) fuisse appellatam, mox tum ex aliis, tum ex Aristophanis Scholiaste demonstrabitur. Verum in his scholiis, uti nunc ea habent in praeclara Kusteri editione, quaedam desiderantur, quae in aliis editionibus erant. Nam haec certe verba a Porto ad Suidam (in Ὑπαγωγεύς) producuntur ex iis Sholiis in hunc modum: *Schol. adnot. 13. & 14.* Ὑπαγωγέα δὲ (λέγει) τὸν ξυστῆρα. ἔστι δὲ ἐργαλεῖόν τι πλατὺ σιδηροῦν, ᾧ ξύουσι τὸν πηλόν. Vult Ὑπαγωγέα esse Ξυστῆρα (h. e. *trullam*) sive *ferramentum quoddam latum, quo poliunt lutum*, sive tectorium: quae tamen a Scholiaste Kusteriano absunt. At eadem illa verba in iis scholiis ad Aristophanem, quibus usus est Favorinus, non deerant: nam quae modo ex Porto adscripsi, sunt, etsi paullo aliter, in Favorino, qui certe omnia sua de Ὑπαγωγεύς ex Scholiaste depromsit. Quae non eo dixi, quo de Kustero conquerar; sed monendi magis lectoris gratia. Praesertim quum in recitatis verbis praeclara Trullae hodiernae (quam *cochleariam* vulgo appellant) definitio contineatur: Ἐργαλεῖόν τι πλατὺ σιδηροῦν, ᾧ ξύουσι τὸν πηλόν, *Ferramentum latum, quo poliunt arenatum*. Habes interim in iis verbis unum ex propositis nominibus, τὸν Ξυστῆρα.

Sed de Ὑπαγωγεύς locus est obscurissimus Aristophanis Avibus, ubi de urbe ab illis condita sermo est. Ibi, ut supra diximus, unicuique volatilium generi suum munus traditur. Creces lapides rostro complanabant, quos grues e Libya advectarant: charadrii bajulabant aquam, fulicae lutum, quod anseres suis pedibus, tamquam palis, in pelves ingerebant. Sed & anates lateres apportabant. Postremo hirundines & ipsae ore lutum advehebant. Sed locus hic de hirundinum ministerio obscuritate sua torsit antiquos novosque grammaticos. Sic enim v. 1149. - - ἄνω δὲ τὸν ὑπαγωγέα Ἐπέτοντ' ἔχουσαι κάτοπιν, ὥσπερ παιδία, Τὸν πηλὸν ἐν τοῖς στόμασιν αἱ χελιδόνες. Sane loci obscuritatem jamdiu est, quod vetus ejusdem Scholiastes conqueritur. Ἀσαφῶς δὲ λέγει, inquit. Sed quando occepimus, totum Scholiastis locum afferamus. Nam pergit. λέγει γὰρ τὰς χελιδόνας τὸν ὑπαγωγέα ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτὰς κομίζειν, τὸν δὲ πηλὸν ἐν τοῖς στόμασι.

μασι· καὶ ποιῶσι τῶν, ὅταν τὰς νεοσσιὰς καταςκευάζωσιν. *At enim* (Poeta) *hirundines* Ὑπαγωγέα *humeris* (videtur illud ΑΝΩ de humeris interpretatus: male) *lutum ore gestasse. Nam sic faciunt, quum nidificant.* Pergit Interpres: Ὁ δὲ Ὑπαγωγεύς, ὥς τινες, σιδηρῶν τι, οἷον πτυΐδιον, ᾧ ἐχρῶντο οἱ κονιαταί· οἱ δὲ ἐργαλεῖον οἰκοδομικόν, ᾧ ἀπευθύνουσι τὰς πλίνθους πρὸς ἀλλήλας· τινὲς δὲ αὐτὸ παράξυςον (corr. Παράξυςρον, uti deinceps ostendam) καλοῦσιν· εἰ μὴ ἄρα πηλόν τινα ὑπαγωγέα καλοῦσι· τοιοῦτον γάρ τι καὶ Ἕρμιππος ἐν τοῖς Τριμέτροις ἐμφανίζει. *At* Ὑπαγωγεύς, *ut quidam ajunt, est ferramentum (veluti* Πτυΐδιον *h. e. trulla) quo utebantur tectores. Alii putant esse instrumentum structorium, quo lateres invicem coagmentantur. Alii ipsum* παράξυςον *appellant. Nisi forte lutum quoddam* Ὑπαγωγέα *vocent. Tale enim quiddam Hermippus in suis Trimetris videtur eo vocabulo significasse.* Non piguit integrum Scholiorum locum adducere, quia ceteri hinc sua descripserunt, non tantum Favorinus, sed & fort. Suidas. Nisi quod in ultimis verbis pro πηλόν τινα (ut hic Scholiastes habet) in Suida legitur πῖλόν τινα: quod H. Stephano in tantum placuit (quem vide in Ὑπαγωγεύς) ut non dubitet, ex Suida Scholiasten esse emendandum: id quod & Jungermannus ad Pollucis VII. 125. sequitur. Putat autem Stephanus πῖλον esse tomentum quod oneri supponitur, ne humeros laedat, idque dici Ὑπαγωγέα in Aristophanis loco. Fabulae. Imo miror, Stephanum & Jungermannum statuisse, Scholia ex Suida esse corrigenda in voce πηλόν; quum contra Suidae ex Scholiaste, & ex Hesychio opem esse ferendam, vel Hermippi senarii duo, quos Suidas subjicit, clamitent. Sed de Hermippo mox. Nunc Hesychius haec habet: Ὑπαγωγεύς· πρὸς πλίνθων οἰκοδομὴν ΠΗΛΟΣ. Ait eo vocabulo significari lutum, quo lateres ferruminantur. Sane Aristophanis locum prae oculis habuit Hesychius, quum haec scripsit; qui omnia illa obscurae apud Comicum vocis interpretamenta cetera aut ignoravit, aut, quod malo, prae hoc uno sprevit; quod unum est certe verissimum.

Nam debes animadvertere, apud Comicum praecedere anatum ministerium, quae succinctae (cur *succinctae?* exponit hoc Suid. ibid. διὰ τὸ ἔχειν ζώνην λευκήν, quod *albam zonam habeant*) lateres ad fabricam apportabant. Anates πλινθοφόρους pone sequebantur hirundines, quae genus illud luti subtilissimum ac probe subactum, quo interlini lateres solerent, ore suo advectabant. Id vero lutum Πηλὸς ὑπαγωγεὺς dicebatur: conjungenda enim sunt ea verba, quae sejunctim, ac quasi res duae discretae, a viris doctissimis accepta, maximam ei loco caliginem offuderunt, ita ut in eorum translationibus nihil sani deprehendas. Verborum ergo Comici hic ordo est: Ἄνω δὲ ἐπέτοντο, κάτοπιν ὥσπερ παιδία, αἱ χελιδόνες ἔχουσαι ἐν τοῖς στόμασι τὸν πηλὸν τὸν ὑπαγωγέα. Quae sic vertas licet: *Sursum vero volitabant, sed retro, uti pueros* decet (*famulos* intelligit, quos in arte structoria nostrates appellant *Manipoli*) *hirundines, habentes in ore lutum* ὑπαγωγέα, i. e. idoneum ad lateres ferruminandos. Atque haec interpretatio una verissima est ac necessaria; nec enim is locus aliud admittit, quam junctim πηλὸν ὑπαγωγέα. Idque, si mens non laeva fuisset, & Hesychius admonuerat, & Aristoph. Scholiastes obiter ultimis verbis, quum ait, εἰ μὴ ἄρα &c. *Nisi forte lutum quoddam* Ὑπαγωγέα *vocent* (i nunc, πηλὸν in πῖλον h. e. *tomentum* refinge: quid postea eo loco fiet?) imo & Hermippus in partes a Scholiaste vocatus rem plane conficit. Sed hujus senarios, quos nobis Scholiastes invidit, Suidae diligentiae debemus. Qui sic habent
- - Ξύνεςι γὰρ δεσμῷ μὲν οὐδενί.
Τοῖσι δ' ὑπαγωγεῦσι τοῖς (corr.

metri gratia ὑπαγωγεῦσιν πᾶσιν) ἑαυτοῦ τρόποις :

Nullo quidem conjunctus illi vinculo,
Sed, calce tamquam, moribus junctus suis.

Vides, id mores sociabiles ad copulandos animos valere, quod ὑπαγωγεὺς (h. e. πηλὸς *lutum*, non πῖλος *tomentum*, uti pessime in Suida legitur) ad constringendos lateres valebat.

Sed tamen dissimulare non possum quid de hoc Hermippi loco sentiam. Nego enim eo loci ὑπαγωγέας esse arenatum (aut quis umquam intritum plurativo num. extulit? deinde deest ὡς, aut alia similitudinis nota) nego, inquam, arenatum esse. quid ergo est? Ὑπαγωγεὺς, uti suspicor, propria significatione tantumdem erat, quod *Conciliator*, ab ὑπάγω. scil. quatenus *inducere* aut *perlicere* significat: unde apud Herodianum ὑπάγεσθαι εἰς φιλίαν, alibi εἰς εὔνοιαν, quod est *conciliare amicitiam*, *benevolentiam* &c. Inde, inquam, ὑπαγωγεῖς τρόποι, *mores conciliatores*, quique perliciant. Deinde transfertur ad optimum arenati illud genus, quod laterem lateri adglutinabat ac veluti conciliabat. Postremo transferebatur & ad trullam significandam, cujus ministerio ea conjunctio sive adglutinatio fiebat.

Quum autem apud Aristoph. ὑπαγωγέα intriti genus esse contendo ad glutinandos lateres; non eo inficias, quin idem vocabulum etiam τὸ Πτυΐδιον, sive Ξυστῆρα, sive Παράξυστρον (nam omnia ea, quae in Scholiis & Suida tamquam diversa afferuntur, unum idemq. sunt, *Trulla* scil. quam vulgo *Cochleariam* dicimus) significet; sed in aliis Scriptorum locis, non in illo Aristophanis.

Et quidem Ὑπαγωγέα inter aedificatoris instrumenta refert Jul. Pollux. X. 147. sed sine expositione vocabuli: at VII. 125. cum luculenta *Trullae* notione; ubi in caementarii officina post Τύκος ponitur Ὑπαγωγεὺς, ᾧ παρέξεσιν, i. e. *Trulla tectoria*; sic enim verti debet τὸ παραξέειν, ut ad tectorium referatur; nec alia vis est τοῦ Παρὰ in hoc verbo, quam ut *Trullissationem* notet, quae non intra murum, sed *praeter* eum fiebat: unde Παραξέειν, si me audis, idem est, quod *Trullissare*. Hinc idem instrumentum in Scholiaste & Suida Παράξυστρον (pro quo male in utroque nunc Παράξυστον scribitur; nam hoc est *id quod* politur, non *id quo*: at *id quo*, ex analogiae regulis in στρον desinit: uti sunt nota vocabula Ξύστρον & Ξύστρα, ita & Παράξυστρον) nuncupatur. At Jungermannus ad cit. Pollucis locum confundit hujus grammatici τὸ Παραξέειν cum Scholiastae & Suidae τῷ ἀπευθύνειν τὰς πλίνθους: parum scite: nam tanta est inter ea duo discordia, *Lupis & agnis quanta sortito obtigit*. Ceterum unâ eâdemq. *trullâ* seu Παραξύστρῳ utrumque fiebat; qua & lateres, sicubi declinarent, ἀπευθύνοντο *dirigebantur*, (levi scil. trullae ictu) & deinde iisdem inductum tectorium παρεξέετο, *poliebatur*. Atque haec de Graecis *Trullae* vocabulis.

Verum plicato jam hoc consignato q. pittacio, Suidam optimum Kusterianum (quo aegre careo) apud amicum nactus, vehementer gavisus sum, correctionem illam certissimam, qua in Suida pro πῖλον, reponebam πηλὸν, Regii Parisiensis antiquissimi (quingentorum saltem annorum) codicis fide confirmatam, editoris doctissimi judicio in textum esse receptam. Ceterum ejusdem Suidae loci interpretatio, ut ibid. legitur, in nonnullis est castiganda. Ut quum Suidas ait Ὑπαγωγέα esse Ἐργαλεῖόν τι τεκτονικὸν . . . οἷον πτυΐδιον, id redditur, *Instrumentum quoddam fabrile . . . parvo ventilabro simile*, corr. *Trullae simile*; sequitur enim ᾧ χρῶνται οἱ κονιαταί. At tectores *trulla* non *ventilabro* tectorium παραξέουσιν. h. e. *trullissant*. Hinc Πτύον in Cyrilli Glos. est *Dolabrum*. Et *Dolabra* in Philox. Glos. est Πτύον. In quibus *Dolabra*, ut alibi notavimus,

Nam fedeo ad munus inducendi tectorii; quod *trullae* fuisse scio; utrum & *Asciae* (vel illius Menetrierianae) fuerit, plane nescio. Nec vero mihi aliquis obtendat, Trullam non alterius formae fuisse, quam Asciam talem, qualem modo ex Menetrierio exhibui. Nam Trulla, ut nomen cochlearis gerebat, sic & ejusdem aliquod simulacrum certe praeseferebat: id quod in hodierna *Cucchiaja*, seu *Cazzuola* deprehenditur. At vero Asciae figura, cum retorto capulo (qui est ferramento prope παράλληλος) nihil cum cochleari commune habet.

Atque ut nihil prorsus omittam eorum, quae quocumq. modo asciae tectoriae patrocinari possint: in Cyrilli Glossis Πτύον redditur *Ventilabrum*, *DOLABRVM*, *pala*. Rursus in Philoxeni Glos. *Dolabra* exponitur Πτύον. Ergo *Dolabra* (quae aevo sequiore cum *Ascia* confundebatur) eadem ac Πτύον. At Πτύον idem certe quod ejus diminutivum Πτυίδιον i. e. *trulla*: vide initium adnotationis 250. Quare *Ascia* eadem ac *Trulla* fuerit. Ego, ut respondeam, ultro fateor, *Trullam* aevo sequiore dictam etiam fuisse *Dolabrum* & *Dolabram*, sed quatenus *Dolabra* venit a *Dolo* i. e. *levigo*, non a *Dolo* i. e. *caedo*. Aevo medio *dolandi* verbo non alia notione, quam pro *Levigo* utebantur: hinc *Trullam* (quam antiquitus a λᾶος *Liaculum* appellabant; & Graece etiam τὰς λείας primo loco in aedificatoris instrumento recensuit Jul. Pollux X. 147.) ea notione *Dolabrum* nuncupabant, quasi si diceres *Levigatorium*; quod longe aliud est quam *Dolabra* vetus, ac multo minus, quam *Ascia*. Ergo an Ascia (vel qualis in Menetrierianis exhibetur) inductioni tectorii servierit; id vero sic in medio relinquo, ut tamen neganti, quam ajenti propior mihi videar.

Quare ex his usibus, quos certo tenemus, non aliud quam calcariam, & lapidariam *asciam* huc usque compertam habemus. At credo hanc alteram in structurae opere facile ad omnia praesto fuisse. Id ex eo colligi potest, quod tum ex Isidori &

Pal-

mus, certe est id, quo levigatur tectorium, quod olim Liaculum dicebatur. Deinde illa leviora, quod οἰκοδομικὸν transfert *fabrile* (nomine γενικῷ) quum sit *structorium*, & quod πηλὸν interpretatur *caementum*, quum *caementa* sint assulae & rudiores lapides; ac tantum aevo sequiore pro arenato usurpari coeperit, ob eam credo causam, quod ex calce & caementis pinsitis intritum fieret; quod intritum inde *caementum* dici coepit, uti patet ex vulgata Gen. XI. 3. Sed haec, uti dixi, levissima. Illud doleo, quod ille ΠΑΡΑΞΥΣΤΟΝ tacet; quod fort. argumento est, in MSS. sic constanter legi. Nihilo tamen secius quin Παράξυστρον ob eas, quas supra adnotavi, causas legendum sit, nemo mihi eripiet.

Palladii definitione, tum ex variis Asciae schematibus in sepulcris, constat plerumque id non simplex, sed fuisse compositum instrumentum. Palladius I. 43. in instrumento rustico ponit *Ascias in aversa parte referentes rastros*. Vide quae ad eum locum diximus ad Murat. & paullo supra, ubi de *Ascia fossoria*. Sed & Isidori XIX. 19. Ascia non dissimili compositione constat. *Ex adversa*, inquit, *parte referens vel simplicem malleum; aut cavatum, vel bicorne rastrum*. Certe Asciae, quae in monumentis comparent, ex altera parte aliquid gerunt, quod quale sit, heic ex Isidoro discimus: quamvis ceteroqui Isidoriana sit lignaria, monumentorum autem structoria; sed inter utramque usus magis, quam figura discrimen fecit.

At Isidori locus, quo magis prosit, est heic corrigendus, & explicandus. *Est autem manubrio brevi, ex adversa parte* (fort. *ex aversa*; nam & Palladius sic est locutus; quamvis & τὸ *ex adversa* possit esse ex Isidori manu, minus proprietati studentis) *referens vel simplicem malleum, aut cavatum* (quid sit *malleus* supra diximus in Phil. a Turre pag. 39. not. 44. verum de *cavato malleo* ex Isidoro primum audimus; nec scio, cavus in malleo quo valuerit: lege omnino *aut capitatum*) *vel bicorne rastrum*. Repone *rostrum*. Vult ergo Asciam lignariam (haud dubie & structoriam) in aversa sui parte gessisse *malleum*, quem nostri appellant *maglio*. Hunc autem cur *simplicem* nuncupat? An quia una tantum parte malleus erat? nam alterâ erat ascia: quum ceteroqui *malleus*, ut ita dicam, *duplex* (cujus descriptionem vide loco cit. not. 44.) utrâque sui parte ad tundendum habilis esset. Quod addit *aut capitatum*, hoc sive ad mallei interpretationem pertinet, quia is plerumq. *capitatus* erat (vide mallei capitati schema in Grut. 644. tab. 1.) marculus non item: sive quod simplicem malleum a capitato sola capitis excrescentia distinguebat. Vides in schematibus appositis utrumque asciae genus, unam cum *simplici* h. e. minore, alteram cum *capitato* h. e. majore malleo. Postremo addit *vel bicorne ro-*

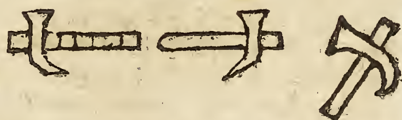

strum : illud scil. bicorne rostrum, quod in hodierno, uti appellant, *martello* videmus, quod valet ad avellendum clavos aut aliud quidvis; quum enim id quod vult avelli, aut (ut antiqui dicebant) *exacisclari*, rostrorum divortio inserimus, mox manubrio, tamquam vecte, ἀναμοχλεύομεν *amolimur*. Ceterum cur qui Muratorio V. Cl. non consenserim, Palladii *rastros* in *rostrum* mutanti (vide pag. 117. not. 146.) nunc quasi mutato consilio eamdem ferme emendationem Isidoro ingesserim; dicerem, nisi in oculos (251) incurreret.

Est & alterum Asciae compositae & quidem structoriae nomen *Asciesectis* (nisi si scribendum sit *Asciesecuris*) apud Ugutionem Pisanum, qui (ut ostendit ex Chronico Nonantulano Cangius in Praefat. sui Glossarii ad fin. num. XLVI.) circa annum 1192. *Librum derivationum composuit*; qui Mss. in pluribus bibliothecis asservatur. Et quidem Ugutionis locum, ut in M.S. est, repraesento, contentus intra parentheses monuisse, quomodo quaedam scripserit Auctor, aut scribere debuerit. *Acia* (corr. Ascia), *Dolabrum, quasi acute scindens; unde Aciola* (corr. Asciola) *dicitur: & dicitur haec Acies ectis* (cor. junctim *Asciesectis* aut siquid fort. aliud tale scripsit Auctor) *pro saecuri* (securi) *qua sementarii* (corr. caementarii) *ulumtur* (pro utuntur): *unde hic Aciculus* (corr. Asciculus) *dicitur: unde Gregorius Nazarenus* (pro Nanzianzenus) *Scio inquit, antequam esset, vel astare* (corr. Altare) *super quo Asciculus non descendit*. Ex his vides fuisse apud caementarios (saltem posterioris aevi) genus instrumenti ancipitis, ex *Ascia* & *Securi* compositum (cujusmodi est hodie apud nostrates structores id quod vulgo appellant *l'Asciamarro*, quod una parte acutam habet aciem manubrio παράλληλον, ut securis, ex altera fossoriam, ut *Ascia*, ex qua & ex *Marra* nomen invenit) idque sive *Asciesectem*, sive *Asciesecutim* (sive quodcumque scripsit Ugutio) fuisse appellatum. Certe ut apud nos *l'Asciamarro* in fabrica praesto est ad omnia; sic & olim Ugu-

(251) Nimirum quia in Palladii fossoriae Asciae aversa parte rastri ad frangendas glebas, non rostrum opportunum erat: at in Asciae Isidorianae aversa parte, sicuti oculo judice in monumentis cernitur malleus simplex, aut capitatus: sic verisimile est nonnumquam fuisse *bicorne rostrum* tale, quale est hodie in vulgari *martello*. Postremo memini me alicubi (sed nec Scriptorem, nec locum teneo) reperisse, opponi in hujusmodi instrumentis τὸ *Capitatum* τῷ *rostrato*. Ex quo (si locus antiquus est) correctio nostra, ceteroqui certissima, magis firmabitur.

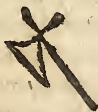
Ugutionis ἔργανον ex ascia & securi constans. Locus quem ex Nanzianzeno laudat Ugutio, spectat ad Ex. XX. 25. Deut. XXVII. 5. Jos. VIII. 31. quibus locis Altare fieri jubetur ex lapidibus impolitis, *quos ferrum* (olim legebatur in Latino Nanzianzeni *Asciculus*, proprium, ut supra monui, asciae lapidariae nomen, Τύκῳ respondens) *non tetigit*. Postremo non temere auguror duplex illud instrumentum, quod ex Aringhi lib. VI. pag. 678. sup. pag. 121. dedi, & heic quoque exhibeo, esse Ugutionis *Asciesectem* aut *Asciesecurim*: re enim vera *Asciam* simul & *Securim* gerit, & est caementario ad omnes usus

opportunissimum ἐργαλεῖον. At ultimum ex appositis schematibus est illud quod sup. pag. 115. ex Murat. dedi. Et vide annon ad eamdem asciesecurim Ugutionis & Fabrettiana(252) & Gruteriana referri debeant.

Ergo, uti dicebam, Ascia non simplex, sed duplex saltem erat instrumentum. Qua parte *Ascia* erat, non tantum valebat ad lapides complanandos edolandosq., sed etiam ad fabricam, maxime in *antiqui* seu *incerti* (uti vocat Vitruvius II.8.) *operis* structura; quum nim. committuntur *incerta caementa alia super alia sedentia*, *interseq. imbricata* h. e. quum unum duo-

(252) Cur enim Fabrettiana Icon ex monumento Salsoniae non ad Asciesecurim referatur; quum ibi in una parte securiculae sit acies; in dorso vero, quod sursum excrescit, acies asciae fossoria latere videatur? An neutram schematis partem recte interpretor? Nam hujus dorsum quum rectum sine inflexione procedat (confer asciae definitionem sup. pag. 158.) numquam erit ut ibi legitimam asciam reperias. Rursum quae pars securicula sine controversia videbatur, ea quum lunata non sit; vix est, ut ἡμιπέλεκκον sive Dextralis habeatur. Quid ergo est? Credo erit Menetrieriana Ascia male a scalptore caelata. Ad quam Menetrierianam & haec in Gruterianis inscriptionibus saepe obvia per me referatur licebit. Quarum utraque nisi sit Menetrieriana (quam sup. pag. 205. & alibi saepe exhibui) quaero ecquid demum sit. Quidquod tam Fabrettiana quam & Gruteriana, excepto quod sunt male effigiatae, ad hanc Maffei (quam sup. pag. 139. repraesentavi) proxime accedunt? At Maffeiana & Menetrieriana sunt plane germanae sorores.

duorum caementorum angulis infinditur. Quin & in omni ſtructurae genere ſaepiſſime fit, ut de toſo, quem ad manus habeas, ſit anguloſum aliquid aut inſigniter abnorme, aut ſi lapis ſit grandior quam pro cubili ſuo, deterendum, ut apte ſedeat. Huic & ſimilibus ſexcentis uſibus aſcia, qua parte erat aſcia, ſubſerviebat. At poſtquam toſum, interlita calce, toſo aptaveris; tum tundendus eſt, ut quam artiſſime cohaereat: ibi vero praeſto erit pars averſa, qua malleus eſt, ſive ſimplex ſive capitatus. Quid ſi lapis jam ferruminatus, ac probe tunſus, extima ſui parte extra perpendiculum, aut regulam excurreret? Illam quamcumque extuberationem opportune eadem aſcia deradebat. Taceo de bicornis roſtri uſu non tantum in lignario, ſed etiam in ſtructili aedificio, nec tantum ad avellendos clavos capitatos & ſimilia, verum etiam ad lapides, ſi non belle ſederent, amoliendos.

Quid quod ad calcem caementis infarciendam videtur eadem aſcia, qua talis erat, potius quam trulla, ad manus fuiſse? Nam trullam quidem ad inducendum tectorium, & ad trulliſsationem adhibitam ex Palladio modo didicimus; ad quod aſcia plane ineptiſſima videbatur: at contra ad calcem caementis, aſsulis, lateribuſq. interlinendam opportunior aſcia videbatur (253) quam trulla; vel, ſi non aliud, ob eam cauſam, ne ſtructor cogeretur ad majores lapides ferruminandos modo trullam, modo hac depoſitâ, aſciam in manus ſumere; quod erat infinitae moleſtiae. Ergo unâ eâdemque aſciâ, modo adverſa, modo averſa, & arenatum illinebatur; & lapis hinc & inde, pro modo cubilis, deterebatur; & loculo ſuo inſertus contundebatur; poſtremo, ubi lapis extimus extra κάθετον aut κανόνα excurreret, deradebatur. Ut uno verbo dicam, ad omnia praeſto erat: ut non immerito, ut penicillus pro pictura, caelum pro arte ſtatuaria, ſic *Aſciam* pro ſtructurae opificio uſurpari conſueviſse, ex titulis conſtet, in quibus ſunt illae locutiones AB ASCIA, SUB ASCIA, AD ASCIAM, ad fabricam deſignandam.

Quod modo dixi, Aſciam fuiſſe fabricae ſymbolum, inde comprobatur, quod ut ſup. monui, Graecum Aſciae lapidariae nomen

Τύκος

(253) Opportunior, inquam, aſcia, quam trulla, ad interlinendam calcem; nam illa multis uno tempore officiis defungebatur. Ceteroqui non nego etiam trullâ olim, ut hodie, infartam fuiſſe calcem, teſtante id Iſidoro in etymo *Trullae*. *Trullae*, inquit, *nomen factum, eò quod trudit & detrudit, ideſt includit calce vel luto lapides.*

Τύχ@ venit a Τεύχω *fabricor*. Quid ita? Quod intelligerent veteres, Τύκοι sive Acisculum in aedificiis utramque paginam facere. Et quidem, etsi largiar, Asciam in struendo, & interlinenda calce nihil valuisse, ac tantum deradendis lapidibus subserviisse; tamen vel sic Τύκος seu Λαξευτήριον *Acisculus* & *Ascia* princeps structoriorum ἐργαλείων, imo & fabricae symbolum (haud secus ac artis tignariae Ascia materiaria) fuerit necesse est. Nam quemadmodum in opere lignario, Asciâ potissimum asseres & tigna parabantur ac poliebantur, quae tamen ad ea committenda prorsus inutilis erat; in quem usum terebra, clavi, gomphi, ichtyocolla &c. operi succedebant; & tamen nemo primas asciae deferendas esse, inficiabitur: idem & in antiqua praesertim aedificandi ratione valebit. Nam olim praegrandes insanae crassitudinis lapides ad praescriptum ab architecto modulum, singuli seorsum, deradebantur (uti constat ex Templi Salomonici structura, & ex profanis scriptoribus) deinde, ubi probe deasciati fuissent, facile suo quisque loco (numeris ad distinguendum appositis, quod in antiquo opere Capuae animadverti) committebantur, ac ferruminabantur. *Asciare* lapides praecipuum opus erat: cetera nullius pene negotii: quae possem pluribus (254) demonstrare; nisi plane jam me dicendo, teque, TANVCCI optime, delassassem.

C A P V T III.

De Particula S V B.

Habes, Vir Amplissime, de *Ascia* deque cognatis instrumentis, mea, sat scio & ali orum, opinione longe plura. Sed tamen & obscura ea res erat & confragosa, & intacta adhuc; quippe nullis prius ingredientium signata vestigiis. Accedit, quod erant aspera senticetis omnia, ante praecidendis, quam pedem inferas: hoc est anticipatae plures opiniones, quae insederant penitus animis, ac longe lateque prorepserant, radicitus avellendae fuerunt. Postremo Auctores, qui in partes vocandi erant, adeo non juvabant, ut etiam

(254) Hinc fabricae lapideae Lycophroni & Euripidi Τυκίσματα (quasi si dicas *Asciationes*, aut *Aciclationes*) prisco vocabulo appellantur, ut mox initio cap. IV. ostendam: quod nim. veteres intelligerent in structurae negotio in Τύκῳ seu *Acisculo* aut *Ascia* posita esse omnia.

etiam obſcuritate ſua principio repellerent: mox ubi vitium lectionis ſuboluit, per mille Paeoniae artis pericula, volentes aut inviti ſaneſcere ſunt coacti. Adde inſitam animo, ut in iter agentibus viſendi ſtudium, ſic in hac re nova detegendi curam, apud me quidem laude, aliis fortaſſe riſu digniſſimam: nec enim defuturos ſperavi, quibus operam abuſus videar. Hiſce de cauſis non invitus feci, ut *Aſciam* Hippocraticam (de qua, ſi promiſſis erat ſtandum, nunc locus erat) in aliud tempus locumque differrem, poſtquam formulam totam abſolvero.

Quidquod duobus formulae verbis, quae morari horum avidos potuiſſent, ad faſtidium immoratus, monoſyllabum SVB praeterire impune potuiſſem? ſed compendii parum in tantula praeteritione fuiſſet. Ceteroqui vel haec ſyllaba ad cauſam facere viſa fuit. Verum in hac re nihil de meo afferam. Servius rem expediet; quem unum reperi, qui de hac particula & complura dixerit, & ea minime contemnenda.

Ac primum de caſu ſi quaeris, Honoratus noſter ad 1. Aen. 299. ſcripſit: *Hodie IN & SVB tantum communes eſſe.* Sed non pro libito caſus hi uſurpantur: nam cum accuſativo tempus ſignificari putavit. Idem ad 1. Geor. 67. *SVB praep. quando tempus ſignif. acc. gaudet, ut hoc loco SVB ARCTVRVM i. e. circa Arcturum. Item.. SVB LVCEM.. SVB NOCTEM.* Idem notat ad illud Aen. 1. 666. *Sub noctem cura recurſat. Circa noctem.* Itemq. ad 1. Aen. 754. *Quum tempus ſignificatur, SVB praep. accuſativo haeret* (255) *ſemper.*

Cum

(255) Nolim iſtud *ſemper*, eſſe e Servii manu. Nam quid fiet iis locis, quibus SVB cum auferendi caſu tempus ſignificat? Sic *Sub exitu vitae* apud Suet. in Claudio c. 43. & Nerone c. 54. Plinius ſexcentis locis. II. 70. *Sub Divo Aug.* VII. 12. *Hauſtaeq. imagines ſub ipſo conceptu.* XV. 18. *Sub hieme maturatur* (ficus) *chelidonia.* XVII. 18. *Sub eteſiarum flatu conſerunt.* 22. *Quum defloruerit* (vitis) *aliqui pampinandum putant: alii ſub ipſa maturitate.* XIX. 10. *Ocimum ſub canis ortu palleſcit.* XX. 14. *Voci ſuccus* (mentae) *ſub certamine* (i. e. ante ipſum certamen, muſicum credo) *utilis eſt.* XXX. 11. *Sub deceſſu febris.* 13. *Detrahuntur autem ſub partu*: qui tamen IX. 49. dixerat *ſub partum*; & X. 64. *ſub enixum*. Poſtremo XXXV. 18. *Cui tergendam* (tabulam) *eam mandaverat.. ſub die ludorum.*

Dicas fort. Plinium non ſatis idoneum Latinitatis auctorem eſſe prae antiquioribus. Fateor. At Virgilianum illud SVB NOCTE, ad quod Honoratus infra commentatur, an non tempus ſignificat? Quin & SVB SOLE eidem Servio tempus notat: ut & apud Celſum (cujus loca cap. ſeq. proferam)

SVB

Cum auferendi vero casu plerumque IN significat, ut ad Aen. I. 457. notat: *SVB TEMPLO i. e. in templo, ut sup. EXERCET SVB SOLE LABOR i. e. in sole*. Ad VII. Aen. 179. illud *Servans sub imagine falcem*, interpretatur *In imagine* (256). Alibi SVB MONTE exponit *in monte*, & SVB RVPE *in rupe*. Et illud X. Aen. 497. *Una sub nocte* exponit *pro IN NOCTE*. At vero illud Aen. IX. 330. *Aurigamque sub ipsis Nactus equis*: exponit, *Circa ipsos equos*.

Sed de sexto casu, qui unice ad rem nostram facit, restant adhuc duae Mauri Servii adnotationes; quarum utraq. aut alterutra in formulam nostram posse convenire videtur. Ergo ad illud V. Aen. 323. *Euryalumq. Helymus sequitur: quo deinde sub ipso Ecce volat, calcemque terit jam calce Diores*: Maurus notavit: *Sub ipso, idest post ipsum, juxta ipsum*. Et illud ejusd. lib. 394. *Ille sub haec*, interpretatur *aut statim, aut post haec*. Quamquam enim hoc alterum est quarto casu; tamen cum SVB saepe hi casus alternant.

Altera earum, quas modo pollicebar, Servii interpretationum est ad illud I. Aen. 435. *Exercet sub sole labor*, ubi illud SVB SOLE interpretatur *In Sole . . vel quamdiu Sol est*. Utra harum interpretationum Servii sit clausulae *Dedic. sub Asc.* convenientior, cap. seq. disquiretur.

C A P V T IV.

I.

Collectio: sive totius simul formulae SVB ASCIA DEDICAVIT *explanatio*.

Et hactenus quidem, TANVCCI optime, singulas formulae hujus voculas sic expedivimus, ut cuique per se liberum sit colligere, ecquid formula universa sententiae complectatur. Nam quando Ascia in fabricis plurimum poterat; usu

SVB SOMNO sanescere, SVB SVDORE mori. His adde & haec Ovidii I. met. 603. *Sub nitido mirata die*. Et XII. met. 183. *Primis spectata sub annis*. Et V. Fast. 491. *Sed tamen haec tria sunt sub eodem tempore festa*. Quamquam non eo inficias, antiquos SVB cum sign. temporis plerumq. accusativo junxisse. Sed non erat causa, cur Servius pro *plerumq.* scriberet SEMPER. Sane vero quid sibi in Servium librarii permiserint, norunt, qui Servium Honoratum norunt; a quorum manu illud SEMPER profectum suspicor, praesertim in fine adnotationis positum, qui locus additamentorum esse consuevit.

(256) Simile Virgiliano *Servans sub imagine falcem* est alterum Virgilianum & Ennianum *Sub armis*, & Manilianum *sub arcu*; de quibus vide Salmasium sup. pag. 17. num. XII.

usu paullatim venit; ut quemadmodum calamus pro scriptione; caelum pro statuaria arte usurpabatur, sic *Asciae* vocabulum pro structura acciperetur. Et hujus quidem locutionis Graeca poëtarum exempla promta ac parata habeo. Nam ut praeteream; ΤΥΚΟΣ (quod Graecum esse *Asciae* lapidariae sive *Acisculi* nomen; supra docuimus) a Τεύχω h. e. *Fabricor* deduci propterea; quia penes Asciam *fabricae* regnum esset: etiam a Τύκος derivatum ΤΥΚΙΣΜΑ (quasi si dicas *Asciatio* sive *Acisclatio*) non aliud quam *fabricam* ipsam designabat. Id jam ex Lycophrone prius, tum ex Euripide demonstrabitur. Apud priorem v. 349. Alexandra se in saxeae turris carcere conclusam queritur; quod sic effert: Ἐν παρθενῶνος λαΐνε τυκίσμασιν q.d. *in thalami lapidei acisclationibus*. Ubi Scholiastes illud τυκίσμασιν interpretatur κατασκευάσμασι h.e. *fabricis*: Euripides autem Troadibus v. 814. Trojae muros appellat Κανόνων τυκίσματα Φοίβε: quasi dicas, *Acisclationes regularum Phoebi* h. e. muros *ad regulam a Phoebo constructos*.

Ergo ut in antiqua Graecia Τύκος & Τύκισμα tantumdem erat quod *Fabrica*; sic apud Latinos ASCIA non aliud, quam quod dixi, significabat. Itaque SVB ASCIA tantumdem est quod *sub fabrica* in eum modum, quo *sub calamo*; *sub penicillo*; *sub caelo* dicimus. Adde quod sicuti AB ASCIA in inscriptione Aquilae in Vestinis (de qua vide dicta sup. pag. 118. not. 147.) idem est quod *a fundamentis*; sive *ab initio fabricae*; & ut semel dicam; *a primo Asciae usu*: & AD ASCIAM, quod alibi producam; fabricae quoque habet significantiam; sic SVB ASCIA non aliud significat quam *sub ipsa structura*.

Deinde quia DEDICARE non tantum in rebus ceteris (uti copiose in *Diatr. de dedicationib.* olim ostensum fuit) sed peculiariter in sepulcralibus non est aliud quam *Encaeniare*, ut sup. primo capite demonstravi: hinc jam efficitur, *Dedicare sub Ascia* idem plane futurum; quod *Encaeniare sub exstructione*. Quae, sine aperta cavillandi prurigine, nemo in dubium vocaverit. Sed quando (uti sunt hominum ingenia non aliud laborantium, quam ut funem contentionis, ut ait Tertull. in diversa distendant) erit fort. aliquis, qui in rebus aliis DEDICARE pro ἐγκαινίζειν accipi, convictus rationibus, fateatur, aut etiam in sepulcralibus id assentiatur; sed eamdem tamen in hac formula, qua de agimus, subjectam ei verbo notionem pro sua disputandi libidine neget: age id demus

ope-

operam; nequa vel contentiosissimo cuique ad elabendum rima pateat. Ajo igitur; etiam in hac formula τὸ DEDICARE idem esse quod *encaeniare*, ejusque rei petitis ex hac ipsa clausula argumentis fidem faciam.

Ac primum notavi; in hisce monumentis sub ascia dedicatis τὸ DEDICARE plerumque conjungi cum dandi casu, uti quum huic aut illi (257) sepulcrum *dedicatum sub ascia*, aut certe, si non aliud, DIS MANIBVS ET MEMORIAE AETERNAE (258) τοῦ δανὸς *dedicatum sub ascia* dicitur. Eo fit, ut, sicuti apud Grut. 178. 4. ubi THERMAS (imperatores) ROMANIS SVIS DEDICAVER. (ut & ibid. num. 7. eisdem plane verbis) illud DEDICAVERunt est ἐνεκαίνισαν; idem plane dicendum sit, ubi huic aut illi defuncto sepulcrum *sub ascia dedicatur*; quod non est aliud, quam quod sepulcri usus, aut omnino sepulcrum ipsum τῷ δάνῳ *INCHOATVR*; uti locutus

(257) Plures sunt hujusmodi inscriptiones, in quibus τὸ *Dedicare sub ascia* cum dandi casu jungitur; ut in hac apud Menetrierium in *Praeparatione ad Hist. Lugd.* pag. 18. *D. M. et. memoriae. dulcissimae. T. Titiolae. quae. vixit. an. XVIII. M. VIII. D. XXII. l. Firmanus. Gallidr. tabular.* (tabularius) *conjugi. piissimae. et. erga. se. bene. meritae. et. sibi. vivus. posterisque. suis. sub. ascia. dedicavit.* Cui similis est apud eumdem l. 1. hist. Lugd. p. 124. quam dedimus sup. p. 28. V. Adde & Gratianopolitanam apud Gudium ex Chifletio pag. 273. 5. D. M. FRONTONIS * ACTORIS. (*ACTOR* heic idem qui *VILICVS*, vulgo *factor*: servile plerumque officium: Colum. I. 7. *Ita fit; ut & Actor & familia peccent.* & c. 8. *Idemque Actori praecipiendum est; ne convictum cum domestico, multoque minus cum externo habeat*: vide & Plin. III. ep. 19.) HVIVS. LOCI. MATERNA * CONIVGI. KARISSIMO * RILVSA (corr. PHILVSA; nam P & H simul complicatae descriptori fraudem fecerunt; rato unam litteram esse, eamque caninam) PATRI. DVL * CISSIMO. FACIEN * DVM. CVRAVIT * ET. EVDREPILES * FILIVS. PARENTI * OPTIMO. SVB. ASCIA * D. Postremo & huc spectat inscriptio (quam Cl. Maffeius affert in *Gall. Antiq. Sel.* ep. 12. pag. 58. 59.) Q. SECVND. QVIGONIS . . . QVIGONI. (dandi casu) SECVNDVS. ET. HIBERNALIS. LIBERTI. ET. HERED. PATRONO. OPTIMO. SVB. ASCIA. DEDICAVER.

(258) Omnes fermae inscriptiones cum formula *dedic. sub ascia* sic incipiunt D. M. ET. MEMORIAE. AETERNAE, ad quem dandi casum deinde refertur sollemne illud SVB ASCIA DEDICAVIT. Vide pag. 27. & seq. ubi ex Menetrierianis & Gruterianis, septem aut octo exceptis; omnes sic ordiuntur. Adde, quod illae, quibus non praefigitur MEM. AET. praeponitur tamen fere illud QVIETI AETERNAE aut simile. Et illud sane QVIETI AETERNAE reperitur apud Menetrier. sup. pag. 21. & pag. 28. V. pag. 31. XIX. XXI. In Grut. 564. 10. Reines. XII. 34. At Menetrieriana sup. pag. 29. VIII. sic incipit. *D. M. bonae. memoriae. et. spei. aeternae*: quod complectitur persuasionem de animorum immortalitate. Ibid. XI. *D. M. et. securitati. aeternae.* aut similia.

cutus est Virgilius; cujus locus *dedicandi* verbo cum dandi casu lucem eximiam afferet. Sic ille Aen. VI. 252.

Tum Stygio regi nocturnas INCHOAT aras,
Et solida imponit taurorum viscera flammis.

Non enim ibi *inchoare* est ordiri altarium exstructionem, imo est ea jam perfecta *encaeniare* (victimis impositis) Plutoni h. e. in ejusdem cultum & reverentiam; quae in talibus vis est dativi casus. Sed tamen Servius ad eum locum turbat, sic notans: *INCHOAT autem* (est) *PERFICIT. Et est verbum sacrorum*. Nam primum INCHOARE & PERFICERE sunt ἀντικείμενα. Nunc quo pacto unum per alterum exponitur? Deinde quo heic *perficiendi* significatio? Verum adeo non turbat grammaticus, ut summopere juvet. Nam quemadmodum (uti sup. cap. 1. pag. 156. docuimus) CONSVMMO (& hoc interdum cum dandi casu, ut *Deo Patri ex voto consummavit*) idem est quod *encaenio*; cur non eadem notio etiam τῷ PERFICIO suberit? Imo prorsus suberat, teste Servio: cujus significationis documenta in sepulcris ipsis infra producam. Ergo in sacris, (259) auctore Honorato, INCHOARE illi Deo, erat rei usum in illius cultum inchoare: id quod & DEDICARE cum dandi casu (exempla sunt passim obvia) dicebatur. Atqui ex eo dativo, si non aliud, vides quid sit SVB ASCIA DEDICARE illi mortuo, aut eorumdem D. M. ET MEMORIAE AETERNAE.

Sunt porro & aliae monumentorum sub ascia dedicatorum inscriptiones, quae plane intento digito (volentibus quidem certe animum advertere) commonstrant quid sit τὸ DEDICARE in hac ipsa formula dedicationis sub ascia. Ut in iis titulis, in quibus mortuum *sarcophago condere* & *sub ascia dedicare* κατ' ἐπεξήγησιν junguntur. Unum ex his elogiis ex Grut. 339. 4. in citata mea Diatriba (vide sup. pag. 91.) indicaveram, quod & ab aliis compluribus (260) refertur, in quo MEM-

(259) Verba Servii, *Et est verbum sacrorum*, dupliciter possunt intelligi; sive ut ipsum INCHOO encaeniandi notione sit verbum sacrorum, & in pontificiis libris sic usurpatum; sive ut potius PERFICIO pro *encaenio* sit verbum sacrorum, heic autem INCHOO sit positum pro verbo sacro PERFICIO; sive postremo ut utrumq. sit verbum sacrorum.

(260) Ea Lugdunensis epigraphe a Sponio pag. 170. refertur: a Menetrierio autem in I. hist. Lugd. in fine pag. 79. recitatur in hunc modum: D. M. ET. MEMORIAE. AETERNAE. CVLATTI. (junctim scripsit Menetr. qui & hunc vocat *Culattum Meleagrum*; sed divellendum est C, ut rectus casus sit

MEMMIA. CASSIANA. CONIVNX maritum ibi nominatum SARCOFAGO. CONDIDIT. ET (sic scil.) S. A. D. h. e. *sub ascia dedicavit* . Nam nisi haec posterior clausula sit prioris dicti ἐξηγητικά ; quorsum illa morosa περιεργία , ut diceret se sarcophago condidisse ? Huic epigrammati & illud concinit , quod cap. 1. sup. pag. 144. in medium attuli , nisi quod ibi tantum est DEDICAVIT sine asciae mentione : EIVSQ. inquit CORPVS. IN. ARCA CONDIDIT. ET. (ἐνεργείας gratia supple SIC) LOCVM. SEPVLC. DEDICAVIT . Ibi sane duas promisi me daturum plane geminas inscriptiones cum *Asciae* additamento : quarum quia unam jam *Memmiae Cassianae* modo protuli , non committam , ut altera desideretur . Ea est apud Grut. pag. 438. 8. Eam infra opportunius integram adscribam . Nunc , quod huc attinet , ibi VIREIVS. ATHENAGORAS . FILIVS . EORVM . EVNDEM . LAVRENTINVM. CVM. CONIVGE. COLLOCAVIT . ET . (sic demum) SVB. ASCIA. DEDICAVIT . Habes jam tria numero epigrammata , quae a formula illa aenigmatis suspicionem amoliuntur . Addo & quartum , tanto praecedentibus luculentius , quanto instar nobis glossarii est , quippe quod in ea formula verbum DEDICO cum alio ἰσοδυναμοῦντι permutat . Ea est Guichenoniana inscriptio a Reinesio producta Cl. XII. n. 112. longior illa quidem , ac difficilior , & quae eruditum lectorem requirat . Eam integram infra producam . Nunc , quod huc pertinet, ea clausula ad finem sic concipitur : CONSVMMATVM. HOC. OPVS. SVB. ASCIA. EST . Ecce quod passim alibi DEDICARE sub ascia , id heic CONSVMMARE dicitur ; quod non est aliud in sepulcris , quam *illatione* illa *encaeniare* ; uti perspicue demonstravimus pag. 156. ; praesertim ex Fabrettiano marmore , in quo enumeratis omnibus , quibus jus sepulturae erat , ad extremum posteriore manu additur : TI. CL. ANDREAS CONSVMMAVIT . nim. quia ex illis recensitis Andreas primus illatus , sepulcrum ἐνεκαίνισεν . Etiam PERFICIO , uti modo ex Servio docebam , inchoandi notionem habet . Accedit quod in Guichenoniana epigraphe, quocumque te verteris , non potest aliud , quam quod dixi , *Consummandi* verbo intelligi . Fac enim notari , fabricam ad exitum

sit C. VLATTIVS) MELEAGRI. IIIIII. VIR. AVG. C. C. C. AVG. LVG . PATRONO . EIVSDEM . CORPOR. ITEM. PATRONO. OMNIVM. CORPOR. LVG. LICITE . COEVNTIVM . MEMMIA . CASSIANA. CONIVNX. SARCOFAGO. CONDIDIT. ET. S. A. D.

tum esse perductam : quid quaeso stultius, quam de eo instrumento monere, sine quo nullum aedificium construitur?

Haec, inquam elogia intento digito ostendunt quid sit illud, falso suspectum aenigmatis, *Dedicare sub ascia*; imo haec sunt monumenta numero quatuor, quorum unum saltem erui optabat doctiss. Montfauconius (vide sup. ad finem Montfauc. pag. 68.) *quod tam obscurae rei lucem afferret*. Nec illa quidem nunc primum prodeunt; sed nunc primum ad ea intenditur animus, ut etiam ad alia nonnulla mox, uti usus poscet, producenda; quae, nisi mea mihi blanditur opinio, siquid adhuc restat in μορμολυκείῳ isto terriculi, prorsus amolientur. At Galli quidam ultimi temporis scriptores nodum in scirpo quaesierunt, qui flamines & pontifices ad primum sepulcri lapidem jaciendum, aut ad egerendam humum arcessiverunt, & qua suovetaurilibus, qua sulco in orbem ducto, quaeque cetera in fundandis urbibus Tuscanico ritu fiebant, sepulcra sic, quasi mortuorum colonias, condiderunt. Sed age, demus hoc Auctori *Relig. Gallor.*; caecos illos Druidas fuisse advocandos (an potius a Pythonissa evocandos? quippe quos jamdiu Claudius exegerat?) qui omnia ad ritualium librorum (quos ne frustra desideraremus, laudati Auctoris industria fecit) praescriptum facientes, sepulcra *sub ascia dedicarent*: tum vero quid tribus illis elogiis fiet, quae modo recitabam, in quibus, post conditas reliquias, tum demum de sepulcro dedicando cura subit? Anne prius mortuus *collocabatur* (credo, ne interim quatriduanus foeteret) quo composito, ita demum tanto apparatu sacrorum, quanto maximo collatâ cum Etruscis operâ Druidae potuissent, consecrabantur? Apage quaeso Βακχοσεληνιακὰ commenta.

Hinc porro facilis ac promta est ratio, cur interdum in his inscriptionibus alius *monumentum poni curavit* alius *sub ascia dedicavit*. Ut in elogio Frontonis (quod modo integrum recitavimus not. 257.) MATERNA. CONIVGI. KARISSIMO. PHILVSA. PATRI. DVLCISSIMO. FACIENDVM. CVRAVIT. ET. EVDREPILES. FILIVS. PARENTI. OPTIMO. SVB. ASCIA. D. Adde & epigramma alterum (quod integrum in Auctore *Relig. Gallor.* sup. pag. 85. dedimus) in quo DIVICIA. DOMITIOLA . . . CONIVGI. KARISSIMO . . . PONENDVM. CVRAVIT. ET. FILI. SVB. ASCIA. DEDICAVERVNT. Quid istud sibi vult? nec enim de nihilo hoc est

quod

quod alius fabricam ponit, alius dedicat. Auctor ille *Relig. Gall.* ibid. id eo refert, quod feminis interdictum putaret in illam, quam tanto nisu constabilit, νεκρόπολιν, i. e. divorum Manium coloniam ritu Etrusco deducendam incumbere. Ἄπορος. Vel vide dicta ibid. not. 105. Atqui nihil ibi latet mysterii, ubi alius monumentum *ponit*, alius *dedicare* dicitur: nisi quod in his duobus titulis (necdum enim plures deprehendi) verborum ἀκρίβεια servatur. Nam proprie *dedicare* is dicebatur, non qui sepulcrum extrueret, sed qui mortuum ibi collocaret. Confer tres illas inscriptiones paullo ante productas, ibi reperies: CORPVS. IN. ARCA. CONDIDIT. ET. (sic demum; nec aliter quam per eam collocationem) LOCVM. SEPVLC. DEDICAVIT. Atque hoc de ἁπλῶς DEDICO: nunc de SVB. ASC. DEDICO sunt duo haec alia: CASSIANA. CONIVNX. maritum SARCOFAGO. CONDIDIT (atque in hunc modum) S. A. D. Rursus: ATHENAGORAS. FILIVS. EORVM. EVNDEM. LAVRENTINVM. CVM. CONIVGE. COLLOCAVIT. (eoque pacto) SVB. ASCIA. DEDICAVIT. Hoc jam stabilito, intelligitur, cur MATERNA & PHILVSA Frontoni fecerint, at EVDREPILES filius SVB. ASC. DED., cur item DOMITIOLA *ponendum curaverit*, *& filii sub Ascia dedicaverint*. Quorum facillima est responsio, quia uxor prae luctu non sustinuit maritum collocare (id quod tamen sup. MEMMIA CASSIANA ipsa per se fecerat, *fortissima Tyndaridarum*, ut ait ille) eoque filiis negotium datum fuit, uti mortuum conderent, iique adeo *sub ascia dedicarunt*. Sed eam verborum ἀκρίβειαν non semper anxie servatam suspicor. Hinc in reliquis omnibus titulis perpetua est ad ultimum illa cantio FACIENDVM aut PONENDVM. CVR. ET. SVB. ASC. DED. Hinc etiam non ii tantum qui collocabant, aut inferebant defunctum, DEDICARE dicebantur, sed & ii ipsi, qui in id sepulcrum, quod sibi faciebant, primi inferebantur: unde & haec cantilena altera: ille SIBI. FACIEN. aut PON. CVR. ET. SVB. ASC. DED. Ac de his tantum.

Ergo, uti toties monui, *Dedicare* non aliud notat in sepulcris quam primorem usum. Aut si evelli Gallis non potest *consecrandi* notio: age, non repugnabo; modo haec *consecratio* nullo sacrorum apparatu fiat, sed flaminibus valere jussis, sola reliquiarum illatione perficiatur: quippe ea illatio & sepulcrum religiosum, imo & *sacrum* efficiebat, & re-

vera

vera ἐγκαινισμὸς seu encaeniatio erat. Ita eodem redibitur, ut in re sepulcrali *Dedicare*, *consecrare*, *encaeniare* diversa sint rei ejusdem synonyma. Adhaec vero quandoquidem *Ascia*, uti prolixe demonstravimus, *fabricam* designat, non secus ac caelum statuariam artem, penicillus pictoriam: eo fit, ut DEDICARE SVB ASCIA tantumdem sonet, quod *encaeniare sub exstructione* monumenti. Haec quando clara ac liquida sunt; nunc in sola syllaba SVB difficultatis totius cardo vertitur. Dubium est enim, utrumne valeat *Post*, *statim post*; an vero sonet *In ipso structurae opere*. Priorem notionem ingerit illud SVB HAEC i. e. statim post haec. Itaq. quod Theocritus I. 28. de poculo dixit, ἔτι γλυφάνοιο ποτόσδον, *adhuc caelum redolens* (ubi Scholiastes adnotat, Γλυφάνοιο, τετέχι γλυφῆς, ratus scil. caelum pro caelatura poni) idem videtur (si priorem interpretationem sequimur) de sepulcris SVB ASCIA usurpari, nim. ea adhuc olere Asciam. Ac memini, me olim, quum raptim quaedam de hac formula in Diatriba *De Dedicationib.* ante hos tredecim annos conjecissem, ita in utramq. partem disputasse (vide sup. pag. 90.) ut dicerem ea clausula notari, sive *in sepulcrum recens exstructum cadaver inferre*..*sive antequam fuerit perfectum, dumq. adhuc fabrorum caementariorum fervet opus*. Quorum prius deinde Masseio V. Cl. usque adeo placuit, ut ea interpretatione una captus, de altera, quam credo sperneret, verbum non fecerit.

Nec eo inficias, esse, quae priori sententiae faveant. Nam primum parum sit verisimile, voluisse antiquos in adhuc imperfecto sepulcro mortuos condere. Deinde inscriptio Lugdunensis, quam ex Paradino profert Gruterus pag. 488. 8. cujus extremam partem modo recitavimus, non nisi de perfecto jam opere nos cogitare sinit. Ea integra sic habet: D. M.* ET. MEMORIAE. AETERNAE. * Q. VIREI. (261) LAVRENTINI * IIIIII. VIRI. AVG. C. C. C. AVG * LVGDVNI * HOMINIS. INCOMPARA * BILIS. ET. VIREIAE. ATHE * NAIDI. CONIVGI. EIVS. MEMO * RIAM. QVAM. LAVRENTINVS * CONIVGI. KARISSIMAE. FE * CERAT. VIREIVS. ATHENA * GORAS. FILIVS. EORVM * EVNDEM.

(261) Menetrierius hanc eamdem inscriptionem lib. 1. suae Hist. Lugd. intexuit: sed in eo errat, dum Vireium istum domo Laurentinum putavit, i. e. ex urbe Laurento.

DEM. LAVRENTINVM * CVM. CONIVGE. COLLOCA * VIT. ET. SVB. ASCIA. DEDICA * VIT. Ex qua vides, Vireium Laurentinum jam memoriam fecisse suae conjugi Athenaidi, deinde filium Athenagoram collocasse in ea memoria ambos parentes mortuos, & sic eam memoriam (jam factam scil.) sub ascia dedicasse. Praeterea huc etiam facere videtur illud, quod in Gudiano inscriptionum syntagmate legisse memini AD. ASCIAM. DEDICATVM. POSVERVNT; (262) id quod recentis, sed jam finiti monumenti notionem complecti videtur. Postremo confer Servii notata ad Virgilium, quae extremo cap. superiore posui, uti quum SVB HAEC interpretatur *Aut statim*, *aut POST HAEC*. Aut (si hoc parum ad rem facere videbitur, quia cum quarto casu *Post* componitur) addo & alteram Servii adnotationem ad illud V. Aen. 323. *Euryalumq. Helymus sequitur, quo deinde SVB IPSO Ecce volat, calcemq. terit jam calce Diores*: ubi Honoratus adnotat: *SVB IPSO, idest post ipsum, juxta ipsum.* Ita *Sub Ascia* erit *post Asciam*, *juxta Asciam* sive post desitam structuram. Haec est prior interpretatio; quam uti non prorsus respuo, sic nec magnopere amplector.

Nam nunc quidem, quae de hoc ante tredecim annos Diatribae raptim illeveram, retractanti, ac sinus recessusq. formulae omnes curiosius perscrutanti, non potest altera posterior non vera videri. Eo nos omnia scriptorum optimorum exempla ducunt, ut SVB, cum sexto casu & ad tempus relatum, significet IN, aut *Quamdiu*. Vide cap. superiore Servium; ubi illud *Exercet SVB SOLE labor* exponit *IN sole* ... vel

(262) In Gudianis inscriptionibus pag. 137. n. 6. affertur haec inscriptio eruta an. 1627. in agro Vesontiensi, lateri urnae praegrandis appicta: D. M. * ET. MEMORIAE. AETERNAE * IANVSSI. IANVARII. IVNIO * RIS. QVI. VIXIT. ANNOS. VIIII * MENS. VI. DIES. VIIII. IANVSSIVS * IANVARIVS. GEDVS. PATER. ET * LVCIOLA. LVCVSTÆ (fort. LVCVSTA) MATER * FILIO. DVLCISSIMO. AD. ASCIAM * DEDICATVM. POSVERVNT. Illud GEDVS, quod versu 6. legitur, est, si me audis, corrupte a lapicida sic scalptum pro HEDVVS; quia scil. H aspere pronuntiatum ad G proxime accedebat; ut videmus in Ain Hebraico factum, quod Graeci plerumq. per G expresserunt, ut in *Gomorrha*, *Gaza* &c. Ceterum Vesontio, in cujus agro inscriptio haec eruta fuit, Sequanorum erat. At *pagos Sequanorum conterminos Aeduis* dixit Tacitus in III. Annal. 45. Et *Aedui* plerumq. cum diphth. in scriptoribus & lapidibus scribuntur. At Plinianam scripturam cum H hic lapis firmabit, qui G in locum aspirationis substituit.

vel quamdiu Sol est. Et SVB NOCTE ait esse *IN nocte*. Cui simile est illud Tertull. *de Anima* cap. 48. *Certiora & colatiora somniari affirmant sub extimis noctibus*. Accedit quod illud unum V. Aen. SVB IPSO, quod modo produxi, quod Servius exponit *Post ipsum* non temporis est, sed potius loci. At Corn. Celsi loca duo & cum sexto casu sunt, & formulam nostram in usu particulae SVB proxime imitantur. Sic igitur Romanus Hippocrates III 18. *Omnibus vero sic affectis somnus & difficilis, & praecipue necessarius est: SVB HOC* (somno) *enim pleriq. sanescunt*. Idem V. 26. *Plurimiq. SVB FRIGIDO SVDORE moriuntur*. Quibus adde & illud Ovid. V. met. 62. *Exhalantem sub acerbo vulnere vitam*. Et hoc alterum Lucani V. 364. *Tremuit saeva sub voce minantis Vulgus iners*. Et illud Hor. in I. serm. 9. *Ac me Sub cultro linquit*. Cui concinit Tertull. Apolog. c. 8 ubi infanticidii calumniam diluit: *Infans .. qui nesciat mortem, qui sub cultro tuo rideat*. Ibid. *Ultro perire malint, quam sub tali conscientia vivere*. Ejusd. Apol. c. 35. *Omnes illi* (Romani) *sub ipsa usque impietatis eruptione* (i. e. quamdiu erumpebat conjuratio) *& sacra faciebant pro salute imperatoris, & genium ejus dejerabant*. Nec Graeci aliter. Hom. ὑπὸ πληγῆσιν ὁρμηθέντες *sub plagis concitati*. ὑπὸ δουρὶ τυπεὶς &c. In quibus aliisq. pluribus ΥΠΟ & SVB est QVAMDIV.

Maneat ergo, hanc solam alteram formulae significantiam videri veram, ut SVB ASCIA idem sit quod QVAMDIV ASCIAE usus erat; uti quum nos vulgo dicimus, *Sotto l' Asciamarro*, aut vero *Sotto la Cucchiaja* (quae duo sunt hodie primaria hujus artis instrumenta) *essersi incegnato* (quod apud nos respondet τῷ Augustini *Encaeniare*) *il tale edificio*. Id enim, eo nos ducit, ut tantisper dum struitur, usui dicatum intelligamus: nisi sicubi id locutionis genus καθ' ὑπερβολὴν usurpetur, ut SVB ASCIA, idem sit ac *ferme sub ascia*. At ab inscriptionibus absunt ὑπερβολαί, omniaq. ἁπλῶς dicuntur.

Nec alia plane notio animo occursat eorum, qui quum sciant quid sit *Dedicare*, quid deinde *Ascia* notet, junctim porro audiant SVB ASCIA DEDICAVIT. Quod multo etiam magis valet in iis inscriptionibus, in quibus paullo aliter formula illa effertur. Ut apud Grut. 564. 10. (quam dedi sup. pag. 32. 2.) post totam inscriptionis sententiam absolutam, separatim additur: SVB. ASCIA. DEDICATVM. EST. Item

apud

apud Grut. 709. 5. & apud Grasserum sup. pag. 12. HOC. SAX. (263) SVB. ASC. DED. EST. Adhaec apud Reinesium XII. 112. CONSVMMATVM. (h.e. dedicatum) HOC. OPVS. SVB. ASCIA. EST. Postremo & illud apud Menetrierium sup. pag. 27. HAEC. OMNIA. SVB. ASCIA. DEDICAVIT. Quae ita a trita consuetudine deflectunt, ut tamen prae se aperte ferant, τὸ SVB idem esse, ac in ipso actu, & dum fervet opus. Alioqui quo illa adnotatio sejunctim posita: *Hoc monumentum sub ascia* (h. e. post fabricam) *dedicatum est*? Quid habet hoc singulare, ut de eo tam sedulo, & sejunctim monendus sit viator? quasi vero non omnibus sepulcris id usuveniret, ut post desitam fabricam tandem usui dicentur. At respondet Maffeius id honorificum fuisse, in novo sepulcro condi. Fateor. Sed id verum erit, quum mortuus per sui illationem *sub ascia dedicare* monumentum dicitur h. e. in novum sepulcrum inferri; vel superstes mortuo *sub ascia dedicat* illum inferendo. At ubi sejunctim de monumento dicitur HOC. SVB. ASC. DED. EST, nonne vides, de sepulcro narrari, non de mortuo? quasi si dicatur: Scito, mi viator, hoc sepulcrum encaeniatum fuisse post quam jam esset absolutum. Atqui id adnotasse, stulta erat diligentia.

Postremo si istud SVB adhuc POST interpretari pergis; aegre aut nullo modo rationem afferes, cur Lugduni & in περιχώρῳ, ubi ita sollemnis ea formula erat, ut minime licuisse suspicer eam omittere in iis titulis, ubi illi locus erat; tamen non ita multa numero (264) sint elogia, in quibus ea deprehenditur, prae illorum infinita multitudine, a quibus abest.

(263) Ea inscriptio sic habet apud Grut. 709. 5. (apud quem est correctior, quam in Grassero sup. pag. 12.) Viennae Allobrogum: D. M * TITIAE. CATIAE. DEFVNCT * ANNORVM. XIII. M. V. D. VIII * CATIA. BVBATE. FIL. PIISSIMAE * ET. SIBI. VIVAE. POSVIT * HOC. SAX. SVB. ASC. DED. EST. A Scaligero & Verderio (quorum judicii neminem poeniteat) Gruterus habuit. Quorsum haec adnotatio spectet, is intelliget, qui conferre haec voluerit cum initio pag. 136. sup. Ceterum SAXum, quod heic *sub ascia dedicatur*, aut est arca lapidea, aut cippus sepulcralis in arae modum conformatus (ut sup. apud Mabill. p. 46. ARAM. POSVIT. ET. SVB. ASCIA. D.) aut fort. monumentum e saxo constructum.

(264) Aeneus sup. pag. 48. num. 2. hanc formulam in quinquaginta Gruterianis elogiis reperiri testatur. Fac, praeter Gruteriana esse alia totidem Grutero incognita. Ita vix centum hujusmodi epigrammata recensere licebit. Fac porro sint duplo plura. Quid haec ad inscriptionum χιλιάδας, quarum ille Galliarum tractus est feracissimus?

abest. Atqui si SVB notat POST; nusquam ea abesset; quia hoc omnibus conditoriis commune erat, ut postquam essent absoluta, tandem aliquando usui dicarentur. Nunc si SVB interpretere, *quamdiu sepulcro adlaboratur*; quia rarius id accidit, ut inter operarum ministeria reliquiae ibi condantur; idcirco & rariora sunt ea elogia cum adjecta formula. Atque haec de interpretatione altera.

His porro intellectis, ea quae ad priorem firmandam intelligentiam attulimus, partim jam supra diluimus, partim facili negotio refelluntur. Ut monumentum *Virei Laurentini* ab ipso quidem Laurentino factum dicitur, sed absolutum non dicitur. Ergo parentes ante desitam fabricam mortuos, filius COLLOCAVIT. ET. SVB. ASCIA. DEDICAVIT. Illud alterum Gudianum AD ASCIAM DEDICATVM, non video quid impediat, quominus intelligatur inter ipsa operarum ministeria dedicatum. Postremo de monumento CHRISTI Servatoris olim dubitaveram, utrum dicendum fuerit SVB ASC. DEDICATVM: vide me sup. pag. 91. & ibi antiquam adnotationem LII. novamque 115. Sed quando jam SVB ASCIA non aliud esse, quam *quamdiu exstruitur*, liquido demonstravi; hinc ejus quaestiunculae solutio prono alveo fluit; ac statuendum, formulae illi in CHRISTI monumento locum non esse. Atque haec formulae, aenigmatis falso suspectae, explanatio esto.

II.

In quem finem Dedicatio sub ascia *sedulo adnotata in monumentis fuerit. Difficile Ulpiani responsum, aliaeque plures tum leges, tum inscriptiones illustrantur: nonnullae & emendantur.*

Accedo nunc, TANVCCI doctissime, ad id, quod re vera in hac clausula est αἰνιγματῶδες; cur de eo monere Lugdunensibus in mentem venerit, nim. illud monumentum fuisse *sub ascia ded.*, sive dum adhuc exstrueretur, fuisse illatas reliquias; CVI id BONO? Plane fateor, diu me torsisse Cassianum istud interrogatum: ut qui viderer truci vultu ipsum Cassium carmen ingratum illud dies noctesque mihi insusurrantem audire. Ergo eo tota difficultas redit, cur id notandum antiqui duxerint. Nam in sepulcro non adhuc absoluto

condi

condi, erat quidem minus usitatum: at singulare quiddam non erat, ut sedulo enotaretur, utque etiam instrumentum structorium, fabricae symbolum, insculperetur; aut ut in quibusdam aliis in Gallia & extra Gallias epitaphiis titulis saltem structoria Ascia (tamquam formulae vicaria) caelaretur. Haec inquam de nihilo esse, ultro nego. Subest enim vero aliqua occultior causa, quam in aperto ponere non est cujusvis ingenii.

Sed tamen quum nondum animum desponderem; contuli me ad Romanas leges sepulcrales attentius intuendas. Ac reperi prae ceteris unam, ut mihi quidem videbatur, μυστικωτέραν. Ea est l. 5. D. *de mort. inferend.* ubi Ulpianus lib. 1. opinionum ait: *Si in eo monumento, quod imperfectum esse dicitur, reliquiae hominis conditae sunt; nihil impedit, quominus id perficiatur. Sed si religiosus locus jam factus sit, pontifices explorare debent, quatenus, salva religione, desiderio reficiendi operis medendum sit.*

Atque heic, BERNARDE optime, vereor, ne in eo, quod hanc legem μυστικωτέραν appellavi, juris antistitibus ludibrium debeam. Quid enim in ea aut difficultatis aut mysterii subest? At equidem, Vir magne, illos non moror, qui praepostera ratione in abstrusis difficultatem non sentiunt, deinde ibi eam comminiscuntur, ubi minima est omnium. Nam mihi contra, ut in speciem non ardua ea lex videtur; ita in recessu praesefert nescio quid retrusioris doctrinae; quam sic quasi per rimulas ostentat, non etiam pandit; nisi vero iis, qui quasdam alias praenotiones in antecessum animo comprehensas habeant. Ut ecce in recitata lege quid prima verba volunt, *In eo monumento, quod imperfectum esse dicitur?* Novi prudentes juris illos molesta usque breviloquentia occidere: nunc iste morosa circuitione enecat. An non enim brevius & concinnius dixisset, *In monumento imperfecto?* Deinde cum particulâ adversativâ subjungit: *Sed si religiosus locus jam factus sit.* Atqui quid hoc diversi a priore periocha habet? nam statim ac in monumento illo imperfecto *reliquiae hominis conditae sunt*, id certe religiosum evasit, uti copiose cap. 1. demonstravimus. Postremo quid & illud mysterii est? *Quatenus desiderio REFICIENDI operis medendum sit.* Monumentum illud *imperfectum* appellaverat: at imperfecta *perfici* amant, non autem *refici*: quod posterius de perfectis dicitur, ubi fa-

tiſcere incipientia, refectione opus habent. Hoc, mi Ulpiane, tute docuiſti (l. 3. D. *De itin. actuq. priv.* §. 15. ubi ais: *REFICERE ſic accipimus, ad priſtinam formam .. reducere ... aliud eſt enim reficere, longe aliud facere*) & hoc vel ii ſciunt, qui nondum aere lavantur. Nolo heic autem quemquam doctiſſimorum anteceſſorum juveniliter laceſſere, atque in eorum (265) adnotatis referendis tempus conterere: nec gemino bellum Trojanum ab ovo ordiar, ſed *in medias res*, ut ille praecipiebat, lectorem rapio.

Ac

(265) Inſtar omnium ſit Antonius Faber, majorum gentium Juriſconſultus, quo nemo, quod ſciam, copioſius in hanc legem ſcripſit. Is in *Ration. ad Pand.*, poſt *rationem dubitandi*, ſic *rationem decidendi* proponit. *Ad decus & dignitatem religionis pertinet, ut inchoata monumenta, ſive ante ſive poſt illationem mortui perficiantur. Neque in eam rem aut pontificum, aut principis ... auctoritate ulla opus eſt. Religionis ſiquidem intereſt, monumenta extrui, & exornari .. Non poſſunt autem .. ſi non ſint perfecta .. Nec quod in loco ſacro vel religioſo aliquid fieri prohibitum eſt, perfectionem hanc impedire poteſt. Non enim id pertinet ad hoc, quod ornamenti cauſa fit, ſed quod deformitatis vel incommodi.*

Ex quibus vides quid in priore ſpecie Faber exiſtimarit. Putavit ſcil. monumentum illud quod non abſolutum dicitur, ſtatim poſt reliquiarum illationem evaſiſſe religioſum; & tamen ſine permiſſu principis aut pontificū perfici licuiſſe. Parum ſcite. Nam ſi religioſum evaſerat, jam inceperat ad pontificum notionem pertinere, eoque ſine eorum permiſſu perfici non licebat. Quum ergo inſciis illis perfici potuerit, argumento id eſt, ſic illatas fuiſſe reliquias, ut tamen locus religioſus non evaſerit.

Pergit autem vir acutiſſimus ad ſpeciem alteram. *At ſi locus jam religioſus factus omnino perfectus ſit, & tamen de eo reficiendo tractandum ſit, quod .. caſu collapſum fuerit, aut aliter corruptum; implorandа eſt pontificum auctoritas, ut ſalva religione, & ex eorum auctoritate reficiatur monumentum, i. e. intactis reliquiis, ut explicat* l. ſepulcri 7. D. de ſepul. viol. *Et ita poſterior pars hujus legis intelligenda eſt, quomodo bene ab Accurſio explicatur in illis verbis* Sed ſi religioſus locus jam FACTVS ſit: IDEST, *inquit*, PERFECTVS. *Non enim ait Ulpian.* Si locus jam factus ſit religioſus, *quod utique fit per ſolam illationem mortui, ſed* Si religioſus locus jam FACTVS ſit: *eod. ſenſu, ac ſi ſcriptum eſſet*, Si locus jam factus religioſus jam perfectus ſit. *Ut opponatur monumentum imperfectum perfecto, non autem monumentum non religioſum religioſo.*

Et heic vides in Accurſii expoſitione acquieviſſe virum doctiſs. ut in verbis Ulpiani, *Sed ſi religioſus locus jam factus ſit*, τὸ FACTVS idem ſit quod PERFECTVS. Verum ut Accurſiana interpretatio, ut illis temporibus, ingenioſa fuerit, ab eo tamen longe abeſt, ut vera ſit. Ac nemo non videt, *Sed ſi religioſus locus jam FACTVS ſit* idem eſſe, ac *Si religioſus evaſerit*. Ex quo recte colligitur in priore ſpecie ſupponi, monumentum, etiam poſt illatas reliquias, religioſum non evaſiſſe. Deinde *facere* non idem eſt ac *perficere*. Cuinam inchoanti opus hoc neget, quin *faciat*? quod alius demum ultimam ei manum imponens, non tam *facere* illud dicitur, quam *perficere*. Aut ſi prior non *facit*, poſterior

multo

Ac primum ex propositis tribus difficultatibus, ea quam secundo loco posui, levissima est omnium: a qua proinde incipiendum duco. Nam profecto quum Ulpianus ait, *Sed si religiosus locus jam factus sit*, prae se aperte ostendit, potuisse sepulcrum, etiam post reliquiarum illationem, non religiosum evadere. Quo id pacto? nimirum quia, quod supra cap. 1. pag. 141. & seq. multa in eam sententiam disputavimus, ut sola reliquiarum illatione sepulcra religiosa, imo etiam (uti quidem passim appellabant) *sacra* fieri, ostenderemus; id cum hoc temperamento est capiendum, modo cadaver in monumento, tamquam in destinata sibi sede, ac *domo aeterna* (quod loquendi genus est in elogiis obvium) conderetur. Nam ceteroqui si alicubi magis temporis gratia deponebatur, quam ut in aeterna sede collocaretur, manebat locus profanus, ut ait Paullus mox producendus; nam praestat a Marciano ordiri.

multo minus, Fl. *Provinciae* titulum in sequentibus in medium afferam, quae FECIsse SIBI dicitur monumentum, quod tantum inchoaverat. Adhaec in omnibus ferme sepulcrorum sub ascia dedicatorum elogiis, is qui *sub ascia* (h.e. dum adhuc exstruitur) *dedicat*, simul fecisse aut FACIENDVM curasse dicitur. Verum quid multis opus est? quum omnino *Facere* a *perficiendo* plus, quam aera lupinis, distet. Et, ut nihil interfuerit, putamusne Ulpianum sic voluisse lectori illudere, dum ibi FACTVS pro PERFECTVS accipit, ubi omnes docti juxta atque indocti EVADENDI notionem persentiscunt? Putamusne *Perfectum non perfecto* voluisse opponi, ubi omnes *religiosum non religioso* opponi intelligunt? Sed reliqua Fabri audiamus.

Quemadmodum etiam opponitur perfectio refectioni: ut sine pontificum auctoritate perfici monumentum possit, refici non possit: quia licet etiam religionis intersit, monumentum refici, non minus fere quam perfici; ubi tamen semel perfectum est, ad pontificum curam pertinere incipit: ubi tamen inchoatum dumtaxat est, ad curam ejus qui inchoavit &c. Quae, pace viri summi, sunt mera verba; sed nuclei nihil. Re enim vera sepulcra statim ac religiosa evasere, ad pontificum curam pertinebant. Quare si in priore specie per corporis illationem vis locum religiosum evasisse; omnis de eo disceptatio pontificum notionis erat. Nunc quia inconsultis pontificibus monumentum perficitur; id argumento est, aliquid fuisse causae, cur religiosum non evaserit. Quae causa mox aperietur; sicuti etiam quid sit *Reficiendi desiderium*.

Possem heic, si cavillandi libido esset, cum Fabro sic agere, ut quod ille sepulcra imperfecta perfici sine pontificum notione dixit, idem ego de refectione ostenderem. Ut ecce Marcianus l. 7. de *sepul. viol.* ait: *Corruptum & lapsum monumentum corporibus non contactis licet reficere*. Sed ulcisci & par pari referre a me longe abesse cupio. Ut quod res est dicam: Marcianus LICERE dixit, at supple cum pontif. permissu eoque non denegando. At heic Ulpianus PERFICI sine permissu posse imperfecta dixit, quippe quae adhuc pura atq. profana esse in priore specie finxerat.

ri. Qui l. 39. D. *de religios.* (ex lib. 3. Instit.) ait: *Divi fratres edicto admonuerunt, ne justae sepulturae traditum, idest* (266) *terra conditum corpus, inquietetur. Videtur autem terra conditum, etsi in arcula conditum hoc animo sit; ut non alibi transferatur. Sed arculam ipsam, si res* (267) *exigat in locum commodiorem licere transferre, non est* (268) *denegandum.* Adhaec Paullus (lib. 3. quaest.) l. 40. tit. eod. sic scriptum reliquit. *Si quis enim eo animo corpus intulerit, quod cogitaverit inde alio postea transferre, magisq. temporis gratia deponere, quam quod ibi sepeliret mortuum, & quasi aeterna sede* (269) *dare destinaverit, manebit locus profanus.* Ulpianus

(266) *Ne justae sepulturae traditum, idest terra conditum corpus inquietetur.* Haec sunt verba Edicti divorum Fratrum, quae eo spectant, ut ostendat, quod in XII. *Humari* aut *terra condi* dicebatur, id, postquam arcarum, ossuariorum, columbarior. &c. usus obtinuit, dici consuevisse *justae sepulturae tradi*, quod in locum strictae humationis successit. Ergo illud IDEST Edicti, non τῆς ῥήσεως ταυτότητα notat, sed in utroque paria jura. At mox Marcianus de suo addit: *Videtur autem terra conditum, etsi in arcula conditum hoc animo sit, ut non alibi transferatur.* Melius dixisset, in arcula conditum, justae sepulturae traditum dici; eamque sepulturam tantum habere virium, quantum olim *terra condi*. Nam ceteroqui, nisi fallit Plinius, arca conditi, SEPVLTI, non HVMATI, sive *terra conditi* dicendi erant. Plin. VII. 54. *SEPVLTVS vero intelligatur quoquo modo conditus; HVMATVS vero humo contectus.* At Gothofr. heic aliter distinguens, non persuadet.

(267) *Sed arculam ipsam, si res exigat, in locum commodiorem licere transferre.* Causas hujus translationis recenset Paullus in I. sent. XXI. §. I. *Ob incursum*, inquit, *fluminis, vel metum* (fluminis ne incursuri, an hostium sepulcra incestantium?) *sollemnibus redditis sacrificiis, per noctem in alium locum transferri potest.* Confer l. 1. C. *de relig. & sumpt.* ubi Antonin. Aug. vi fluminis alias justas causas addit. Confer etiam Plinium X. epist. 73. *Aut*, inquit, *propter injuriam vetustatis*, (en novam a Plinio causam) *aut propter fluminis incursum, aliaque his similia quaecumque.* Cui sic respondet Trajanus, ut eas causas ratas habeat.

(268) *In locum commodiorem licere transferre, non est denegandum.* Si dixisset NEGANDVM, pertineret id verbum ad enuntiationum τῶν ἀπαγορεύσεων. Nunc DENEGANDVM hanc habet vim, ut exspectandus quidem sit permissus eorum, quorum de ea re notio est; qui tamen permissus non sit DENEGANDVS. L. 1. C. de Relig. Antonin. Aug. ait: *Si vi fluminis reliquiae filii tui continguntur, vel alia justa & necessaria causa intervenit: existimatione rectoris provinciae transferre eas in alium locum poteris.* Atque hinc patet, cur ad fin. not. 265. in illo Marciani LICET REFICERE subaudierim *cum permissu pontificum*, qui tamen denegandus non esset.

(269) *Et quasi aeterna sede dare destinaverit.* Alii corr. *Aeternam sedem.* Sed videtur scripsisse Paullus, *Aeterna sede DEDICARE destinaverit.* Illud DEDICARE compendio scriptum erat, aut scil. per solam initialem D; aut vero sic DCARE, ex quo postea ex notarum inscitia factum est *Dare*. Sicut autem *Dedicari* simulacra sede sua dicebantur

nus quoq. (ex lib. XV. ad Edict. Praet.) l. 3. §. 4. D. *de sepul. viol.* sic posuit: *Non perpetuae sepulturae tradita corpora posse transferri, Edicto Divi Severi continetur* &c. Nam quae ibi deinceps sequuntur, ea non huc spectant, sed ad peculiare Edicti Severi (270) ὑποκείμενον. Atque hoc illud est, quod ex antiquitus scripto lapide affert Gutherius in II. de Vet. jur. Pont. 9. ET. PRESSVS. NECESSITATE. FICTILI. SARCOPHAGO. CORPORA. COMMENDAVERIM. Quod *commendandi* verbum ead. notione reperitur l. 14. §. 4. D. *de relig.* Id in Basilicis dicitur παραθέσθαι i. e. *deponere*. Confer Cujac. in II. *Observ. 17.*

Non temere ergo in lege, quam initio exponendam suscepi, Ulpianus excipit, *Sed si religiosus locus jam factus sit.* Nam in priore specie etiam post illationem reliquiarum locus non evaserat religiosus, puta quia temporis causa, & non tamquam in aeternam sedem illatae fuerant. At Accursius & alii illud RELIGIOSVS LOCVS IAM FACTVS SIT aliorsum accipientes; vel sic praeter opinionem vera (271) dicunt.

Hac jam difficultate exposita, venio ad primam haud paullo abstrusiorem. Nam sic orditur Jurisconsultus: *Si in eo monumento, quod imperfectum esse dicitur, reliquiae hominis, conditae sunt, nihil impedit quominus id perficiatur.* Errant (272) heic vero certe qui non violari sepulcrorum religionem *perfectione* aut *refectione* adnotant. Nam ex sequente altera specie, *Sed si religiosus* &c. satis liquido percipitur, priorem hanc esse intelligendam de monumento non religioso, sive in quod etsi mortuus esset illatus, ob eas tamen quas dixi causas, religiosum non evaserat. Ergo de monumento adhuc profano dixit;

tur (Quint. decl. 323. *Dedicatio est illa, quae Deum inducit, quae sede destinata locat.*) Sic etiam mortui *sede aeterna dedicabantur*. Praecedens QVASI ostendit, non aliud Paullum, quam mortuorum, ad instar signorum, *dedicationem* in mente habuisse.

(270) Nam eo Edicto sic ea translatio permittitur, ut tamen primarius Edicti scopus alio tendat, nim. ad id, quod ibid. sequitur: *Ne corpora detinerentur, aut vexarentur, aut prohiberentur per territoria oppidorum transferri.*

(271) Accurs. Faber, Gothofr. alii illud *Religiosus locus jam factus sit*, duobus verbis commutant, IDEST PERFECTVS (uti sup. not. 265. dictum fuit) verissime ii quidem, si τὸ PERFECTVS sermone sacrorum, uti mox dicetur, accepissent, i.e. pro *incboato*, ac *religioso*. Nunc quia id de fabrica absoluta intelligunt, toto caelo errant.

(272) Dionys. Gothofr. ad priorem legis periocham sic adnotat. *Non enim videtur sepulcrũ violari perfectione aut refectione, si quis id reficiat vel etiam perficiat*. In quo neq. pes neq. caput. Et saltem *refici* sine permissu illicitum voluit Fab.

dixit : *Nihil impedit, quominus perficiatur*. Jam vero quo illa circuitio plena molestiae? *In eo*, inquit, *monumento, quod imperfectum esse dicitur*? qui poterat uno verbo absolvere, *In monumento imperfecto*. Aut cur *Imperfectum dicitur*? an non reipsa erat? Ego vero re melius examinata, adeo nullam circuitionem heic reperio, ut contra Jurisconsulti βραχυλογίαν satis mirari non possim. Quando haec Ulpianus scribebat, nemo ignorabat, quid esset in re sepulcrali *Perfectum*, quidve *Imperfectum*: nunc quia penitiores Romani sermonis recessus ignoramus; summam proprietatem, ineptias & ἀκυρολογίαν nuncupamus. Sed bene est quod Servius a me paullo superius testis productus (vide sup. hujus capitis initio) ignorare me non patitur, quid sit in rebus sacris (quarum ambitu etiam sepulcrales veniunt) PERFICIO. Qui ad illud VI Aen. 252. *Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras*, notat: *INCHOAT autem* (est) *PERFICIT*: *& est verbum sacrorum*. Ergo; *Inchoare*, *Consummare*, *Perficere*, *Dedicare* (sicuti & FVNGI[273] in Ovidio & legibus) sunt omnia rei ejusdem synonyma; valentque in sacris & sepulcralibus idem quod ἐγκαινίζειν, *encaeniare*. Verum non quemcumq. ἐγκαινισμὸν notant, sed eum, ex quo res *sacra* (nam sumo mihi hoc interim, brevitati studens, ut sepulcra non tantum religiosa, sed ex titulorum locutionibus, *sacra* etiam appellem) evadebat. Ut ecce foculus sive ara, in qua profanus ignis arsisset, aut cui viscera non sacrificalia essent imposita, nec *dedicata*, nec *inchoata*, aut *perfecta*, sive *consummata*, aut *functa* dicebatur; sicuti nec de monumento, in quo mortuus tantum temporis gratia deponeretur, ullum ex iis vocabulis usurpari poterat. Contra vero, etsi non desitâ fabricâ, si perpetuae sepulturae ibi mortuus tradebatur; monumentum tamen omnibus his vocabulis appellabatur; non enim solum *dedicatum*, *inchoatum*, *functum*, verum etiam *consummatum*, & *perfectum* (prout haec duo verba in sacris sonabant) dicebatur. Ac nunc demum intelli-

(273) Memini me ad finem 1. cap. pag. 157. de Paulli *FVNCTO monumento* h. e. encaeniato mentionem fecisse l. 43. D. *de rei vind.* Vide ibi locum. Sed tum mihi quidem videbatur is locus singularis, & exemplo carens. Nec enim memineram Ovidiani pentametri in IV. Fast; quem supra attuleram pag. 80. ad finem not. 97. *Fossa repletur humo, plenaeque imponitur ara; Et novus accenso FVNGITVR igne focus*. *Fungitur* idem est ac Virgilianum *inchoatur*, & Servii *perficitur* aut *consummatur*, *dedicatur*, *encaeniatur*. Vides uti Naso & jurisconsultus mutuam sibi lucem accendant.

telligo quid illa sibi velit; non circuitio; sed nimius profecto λακωνισμὸς Ulpiani. Nam ordo verborum hic est: *Si reliquiae hominis conditae sunt in eo monumento, quod* (etiam post conditas reliquias, tamen adhuc) *imperfectum dicitur*. cur? duplici intellectu, tum quia fabrica nondum absoluta erat (id quod colligitur ex eo quod sequitur, *nihil impedit, quominus id perficiatur*, quod aperte de fabrica intelligitur) tum quia nondum *Functum* & *Dedicatum*, quippe tantum temporis causa ossa ibi deposita fuerant, non ut aeterna in sede: eâque de causa PERFECTVM (*verbo sacrorum*) dici non poterat; ex quo consequens est, ut ex eodem sermone pontificio IMPERFECTVM diceretur. Eoque spectat illud Ulpiani DICITVR; *Si in eo monumento*, inquit, *quod imperfectum esse dicitur*, supple *sermone sacrorum*, qui peculiares verborum usurpationes habebat.

Prioribus duabus defunctus difficultatibus, antequam ad tertiam transeo, respondendum mihi esse video cuidam argumentationi, quam contra me strui posse, optime providit is, quocum hanc Ulpianeae legis explicationem nuper communicavi, vir consultiss. Nic. Capassus. primarius in Regio Lyceo juris Rom. interpres; cujus, BERNARDE, eruditione, elegantia, & ditissima historiae & philologiae penu tantopere delectaris. Vide, inquit ille, quid ei, Symmache, sis responsurus, qui tecum sic agere de priore Ulpiani specie instituat. Monumentum Ulpianeum idcirco religiosum evasisse negas, quia temporis causa reliquiae illatae fuerint, eoq. insciis pontificibus perfici licuisse, credis. Atqui *temporis causa reliquias inferre*, quid aliud quaeso notat, quam eas deinde in aliud sepulcrum esse transferendas? Si porro erant in aliud transferendae; quid perficere illud temporarium intererat, in quo non erant perennaturae? ergo id ipsum, quod de perficiendo sepulcro in priore specie cura jurisconsulto subit, id, inquam, argumento est, mortuum non *temp. gratia*, sed ut *in domum aeternam* fuisse illatum; proinde sepulcrum evasisse religiosum. Ego vero, inquam, illud *temporis causa* non tantum de eo mortuo intelligo, qui alicubi ad tempus ponitur, in aliud sepulcrum postea transferendus; verum & de eo etiam, qui in sepulcro, quod adhuc sub ascia est, sic temere deponitur, in suo deinde loculo, aut columbario (quod in eod. monumento illi mortuo struendum erat) tamquam

quam in *sede aeterna* collocandus. Fingamus, quaeso, monumentum, quod erat sub ascia, jam fuisse concameratum, quin & ostio ac sera mun tum, atque omnino tale, cui mortuum tuto committas; nihil impediebat, quin *fictili sarcophago*, aut rudiori ossuario, *commendatus*, cuilibet ejus monumenti angulo concrederetur, tantisper dum arca marmorea, dum cella aut columbarium, dum cetera ad collocandum mortuum in sede destinata, absolverentur: quibus paratis tum demum ille in eodem illo sepulcro in aeternam quietem componebatur. Horum prius illud *temporis gratiâ* dicebatur; alterum & *justa* sive *perpetua sepultura* & *domus aeterna*, & *aeterna sedes*, & *perpetua securitas*, & saepissime *quies aeterna* (tot enim modis, imo & aliis, id in elogiis appellatur) a qua *quiete* ortum est *inquietandi* verbum de iis usurpatum, qui quoquo modo mortuos aut sepulcra violassent. Imo illud prius est id, quod in quodam epigrammate infra ad finem producendo dicitur SVB ASCIA PONERE: alterum vero est illud tritissimum SVB ASCIA DEDICARE. Atque haec Capassi nostri judicio permissa sunto; cui habeo gratiam, quod hanc Ulpianeae legis interpretationem pro sua humanitate adprobarit: quam porro absolutum eo.

Nam ex dictis jam tertiae difficultatis solutio sponte fluit, cur in fine responsi, *Reficiendi* verbum usurparit, qui certe *Perficiendi* dicere debuisset. Quid autem non mendi id arguimus? inquis: nam tantum P addito, fiet *Perficiendi*. Equidem initio de menda suspicabar; sed ut me collegi, perspexiq. mysterium; ipse me reprehendi. Sane enim statim ac sepulcrum, etsi nondum absoluta fabrica, tamen mortuum tamquam in domo aeterna recepisset; tum id sermone sacrorum *Perfectum* dicebatur. Quid tum vero postea? Si quando permissu pontificum fabrica finiebatur, tum vero id non PERFICI (quippe quod jam sermone pontificio *Perfectum* erat) sed κατ' εὐφημισμόν REFICI dicebatur. Heic erunt, sat scio, quibus haec enim vero & deliria, & aegri somnia, & quid non? videbuntur. Sed sine modo: Incessant tantisper, dum cetera persequor. Mox ubi causa dicta fuerit; mirum si ausint hiscere.

Totius ergo Ulpianei responsi series ea est. *Si reliquiae hominis conditae sunt in eo monumento, quod* (post illatas reliquias, adhuc) *imperfectum esse dicitur* (quia non justa ea sepultura fuisset) *nihil impedit, quominus id perficiatur* (quia

adhuc

adhuc profanum erat). *Sed si* (in illa nondum absoluta fabrica, justae sepulturae traditus sit mortuus, ideoque) *religiosus locus jam factus sit; pontifices* (ad quos de sepulcris notionem jure Romano pertinuisse [274] reperio) *explorare debent, quatenus salva* (275) *religione, desiderio reficiendi* (non per

(274) Notio de sepulcris, Principis aut pontificum erat, ad quos pertinebat de sepulcralibus disceptationibus cognoscere; quidq. liceret, quid secus, definire; quorum praeterea permissu quaedam fiebant, quae eisdem insciis fieri illicitum habebatur. Huc pertinet illud Ulpiani l. 8. D. *de religios. Ossa*, inquit, *quae ab alio illata sunt, vel corpus, an liceat domino loci effodere vel eruere sine decreto pontificum, seu jussu principis, quaestionis est. Et ait Labeo, exspectandum vel permissum pontificale, seu jussionem principis: alioquin injuriarum fore actionem adversus eum* &c. Confer l. 50. in fine D. *de petit. hered.* ubi Papinianus ait: *Quamvis enim stricto jure nulla teneantur actione heredes ad monum. faciendum, tamen principali vel pontificali auctoritate compelluntur ad obsequium supremae voluntatis*. Hinc in rescripto Divi Marci (l. 3. §. 4. in fine, D. *de sepul. viol.*) dicitur: *Quamvis talia* (h. e. mortuorum transvectiones per vicos aut oppidum) *fieri sine permissu eorum, quibus permittendi jus est, non debeant*.

Et Romae quidem pontificalis aut principalis permissus exspectandus erat. At in provinciis jam inde ante Trajani tempora illarum rectores id sibi arrogarant, ut de his cognoscerent, credo, vice principis. Constat id ex mutuis Plinii & Trajani epistolis. Plinius X. ep. 73. sic Trajanum consuluerat: *Petentibus quibusdam, ut sibi reliquias suorum, aut propter injuriam vetustatis, aut propter fluminis incursum* &c. *SECVNDVM EXEMPLVM PROCONSVLVM* (vides jam ante Trajanum rectores eam notionem sibi arrogasse) *transferre permitterem; quia sciebam in urbe nostra* (Romae scil.) *ex ejusmodi causis collegium pontificum adiri solere; te, Domine, Max. Pontificem consulendum putavi, quid observare me velis*. Cui Trajanus in hunc modum respondit: *Durum est injungere necessitatem provincialibus pontificum adeundorum, si reliquias . . . transferre velint. Sequenda ergo potius tibi exempla sunt eorum, qui isti provinciae praefuerunt, & ex causa cuiq. ita aut permittendum aut negandum*. Obiter heic notabis, in provinciarum urbibus non fuisse collegium pontificum, quod de religiosis cognosceret; ideoque dubitasse Plinium, utrum urbani pontifices adeundi essent. At Trajanus hanc necessitatem provincialibus ademit, quam duram putavit (duram minime futuram, si in provinciis talia collegia fuissent, penes quae notio de sepulcris esset) contentus eo solum, si rector adiretur. Id quod postea passim in mores inductum fuit. Antoninus Aug. in l. 1. C. *de relig.* ait: *Si vi fluminis* &c. (vide sup. ad finem not. 268.) *existimatione rectoris provinciae transferre . . poteris*.

De principis permissu exempla quaedam vide apud Gutherium in II. de vet. jure pont. 9. Sed in exemplo libelli dati imperatori pro impetranda translatione reliquiarum, in illis VT. QVANDONE. EGO. ESSE. DESIERo &c. corr. QVANDOQVE pro *quandocumque*. Multa alia ibi partim explicare, partim emendare possim. Sed alio nunc est properandum.

(275) *Salva religione*, h. e. *Sollemnibus redditis sacrificiis* (ut ait Paullus in I. sent. XXI. §. 1.) aliisque fort. piaculis; quae a ponti-

perficiendi; quia, etsi fabrica finita non erat, tamen sepulcrum *Perfectum* dialecto pontificia dicebatur) *operis medendum sit*. Atque heic ne longum faciam, alteram ejusdem Ulpiani legem praetereo (ea est l. 6. *de condit. instit.*) in qua in eadem re sepulcrali *perficiendi* verbum usurpatur; sed quo significatu, (276) prope est ut dubitem. Verum quidquid de hoc altero Ulpiani responso fuerit; at possim tamen Plinii Jun.

tificibus praescribebantur. Quo spectat Lapis Rom. apud Guther. II. de jure Pont. 9. *Reliquiae. trajectae. III. Non. Febr. ex. permissu. collegii. pontificum. piaculo. facto.* Aut etiam τὸ *Salva religione* tantumdem est, ac *Non contactis corporibus*, uti diserte dicitur l. 7. de sepul. viol. ubi Marcianus ait: *Corruptum & lapsum monumentum corporibus non contactis licet reficere*. At interim Gothofr. hinc rescripti pontificii verba conflat, quod tale fuisse, auguratur: *Salva religione permitto.*

(276) Ulpianus (lib. 9. ad Sabinum) l. 6. D. *de condit. instit.* sic respondit: *Siquis ita institutus sit, SI MONVMENTVM POST MORTEM TESTATORIS IN TRIDVO PROXIMO MORTIS EIVS FECISSET: cum monumentum in triduo PERFICI non possit, dicendum erit, conditionem evanescere, quasi impossibilem.* Nolo heic abstrusas PERFICIENDI intelligentias venari. Tamen si τὸ *Perficere* sensu obvio ab Jurisc. acceptum, admittimus; ignoratam ab eo Atticam legem fateamur, necesse est. Cic. in II. *de Leg.* 26. *Sed post aliquanto* (i. e. post praeced. legem a Solone de non delendis sepulcris &c. perscriptam) *lege sanctum est, NE QVIS SEPVLCRVM FACERET OPEROSIVS, QVAM QVOD DECEM HOMINES EFFECERINT TRIDVO. Neque id opere tectorio exornari . . . licebat* &c. Nam si eam legem non ignoravit; cur eam conditionem justissimam honestissimamq; qua operosi monumentor. sumtus recidebantur, tamquam impossibilem evanescere respondit? Aut cur impossibile dixit, quod ut fieret in sapientis populi lege cautum fuerat? Nollem tam supinam inscitiam in tam illustri juris antistite suspicari. Quid ergo est? An *perficiendi* verbo retrusiorem notionem subjecit, haud diversam ab ea, quam ex sermone sacrorum modo in eod. Ulpiano docuimus? Quis enim scit, an non aliquid in victoris gentium populi moribus fuerit, cur recens sepulcrum in triduo *perfici* h. e. *inchoari*, sive *consummari*, & *dedicari* & ἐγκαινίζεσθαι nequiverit; idque conditionem impossibilem effecerit? Nam certe testator non tantum monumentum in triduo fieri, sed & ibi intra idem spatium se sepeliri jusserat. At hoc ultimum fort. mores vetabant aut aliqua nobis incomperta religio. Veluti est illud, quod alicubi Servius affert, olim septem diebus mortuum in aedibus suis fuisse, octavo incendi, nono sepeliri consuevisse; ne forte sepulturae traderetur is, qui animam nondum exspirasset. Scio equidem nonum diem interdum non fuisse exspectatum. Sed nemo, opinor, quemquam in triduo proximo mortis suae sepultum, docebit. Atque ea fortasse causa fuerit, cur triduo PERFICI monumentum nequiverit. Aut si cui haec conjectura minus se probaverit; nulla per me mora erit, quo minus heic PERFICIO proniore significatu intelligatur, non sine tamen Ulpiani dedecore, id sciscentis impossibile, cujus olim contrarium fieri Attica lex

Jun. locum producere, quo sepulcrum *imperfectum* (277) ex sermone sacrorum non absurde exponi posse videatur. Sed majora nunc urgent.

Nam heic vide, TANVCCI amplissime (quem enim nisi Te appellem, qui probe intelligis, quid vetera elogia valeant ad leges enucleandas; contra quam harum deliciarum contemtores sentiunt) sed vide, inquam, quam bene cum exposita modo l. *si in eo* Romanus lapis a Smetio descriptus consentiat. Non ovum ovo similius deprehendes. Exstat ea epigraphe apud Grut. 518.4. Cum *Ascia* (quam formulae *dedicationis sub ascia* vicariam diximus) superne scalpta in hunc modum. Inscriptio vero illa sic habet. FL. PROBINCIA. FECIT.

SIBI * (supple: *& sub ascia* i. e. in ipso structurae opere, *dedicavit*) T. AELIVS. SENTINIANVS. FOR * COR. (*Foro Cornelii*) 7. COH. II. VIG. (*centurio cohortis secundae Vigilum*) PETIT. A. PONTI * FICES. (sic) VT. SIBI. PERMIT-

lex vetabat. Imo age, hoc posterius adimittatur, modo ne cui σφατολόγος videar.

(277) Plinius VI. ep. 10. de Virginii Rufi, viri numquam satis laudati, sepulcro sic conqueritur. *Libuit etiam monumentum ejus videre, & vidisse poenituit. Est enim adhuc IMPERFECTVM. Nec difficultas operis in causa, modici, ac potius exigui; sed inertia ejus; cui cura mandata est. Subit indignatio cum miseratione, post decimum mortis annum, reliquias, neglectumque cinerem, sine titulo, sine nomine jacere, cujus memoria orbem terrarum gloria pervagetur. At ille mandaverat, ut . . . inscriberetur: HIC SITVS EST RVFVS, PVLSO QVI VINDICE QVONDAM, IMPERIVM ADSERVIT. NON SIBI, SED PATRIAE.* Monumentum illud IMPERFECTVM dixit, utraq. notione, tum quia fabrica nondum absoluta erat, tum etiam quia illuc illatus quidem fuerat, sed minime in aeterna sede locatus, & justae sepulturae traditus, sed sic temere alicubi depositus temporis causa. Atque hoc est, quod indignari videtur Plinius, *neglectum cinerem*; quasi qui insepultum diceret. At si vir ille summus justae ibi sepulturae traditus fuisset, sepulcrum jam fuisset *perfectum*, nec alio, quam refectione indiguisset.

Nolo heic omittere celebrem epigraphen Gruterianam 356. 1. *M. Antonii. Antii. Lupi* . . . *cujus. memoria. per. vim. oppressi.* (a Commodo; qui, teste Lampridio, occidit *Anicium Lupum*: at in lib. Palatino *Antium* reperiri testatur Salmas.) *in. integrum. secundum. amplissimi. ordinis. consultum. restituta. est. sepulchrum. ab. eo.* COEPTVM. . . . . PERFECERVNT. *affines.* &c. Qui utraq. notione *perfecerunt*, tum absolvendo opus, tum inferendo reliquias, quas ibi in aeterna sede locarunt. Idem esto judicium de Augusto, qui teste Suet. c. 17. *Ambobus* (Antonio & Cleopatrae) *communem sepulturae honorem tribuit, ac tumulum ab ipsis inchoatum* (*inchoatum*, inquit, non sermone sacrorum, quod esset *encaeniatum*) *perfici jussit.*

MITTERENT * REFICERE. N. (i. e. *novum*) MONVMENTVM * IVRIS. SVI. LIB. LIBERTABVSQVE * SIBI. ET. SVIS. POSTERISQVE * EORVM. Quod dixi *Flav. Provinciam* sepulcrum illud primam *dedicasse*, id ex eo patet quia Sentinianus Pontifices interpellavit; quod necesse non fuisset, nisi jam *dedicato* sepulcro, ac religioso facto, sive justae sepulturae tradito mortuo (quia tum incipiebat sepulcrum ad pontificum notionem pertinere) & quidem *dedicasse sub ascia*, i. e. in ipso fabricae opere: recte: quia id *Ascia*, formulae vicaria, arguit. Qua femina ibi in sede aeterna recepta, quid faceret Sentinianus Flaviae Provinciae sive filius, sive omnino heres? Fabrica finienda erat; nec tamen id sine pontificali permissu licebat. Ergo ab his petiit, ut sibi permitterent REFICERE (non *perficere*, quia etsi non desitâ fabrica, tamen propter illatas reliquias nefas erat illud aliter, quam PERFECTVM dicere, Vlpiano ac Servio adstipulantibus) N. (i. e. *novum*) MONVMENTVM. Atqui hoc inauditum est, inquis, quae *nova* sunt, quamdiu nova, ea esse reficienda. Verum in eum modum, quo PERFICERE id nefas erat dici, sed ejus loco REFICERE; sic etiam quia sermone sacrorum *Imperfectum* dici non poterat (utpote jam PERFECTVM propter justam sepulturam) hoc unum supererat, ut *Novum* diceretur. Notum est enim, quae adhuc sub structura sunt, ea *Nova*, non vetera appellari.

Jam ut arbitror, non tantum acutum cernentibus, sed vel paullo obtusioribus, aenigmatis hujus nodos omnes spirasq. evolutas atque explicatas, confido. Nam si ex me quaeras, cui bono illa in titulis sepulcri *sub ascia dedicati* sedula commemoratio fuerit, aut certe ejus clausulae loco, asciae icon insculpta? respondebo, id valuisse, ut intelligeretur, id sepulcrum, etsi non finita fabrica, tamen esse jam *Dedicatum* sive *PERFECTVM*, ac proinde religiosum (id quod ad multa valebat, tum ut IMPERFECTI sepulcri dedecus, quod modo not. 277. Plinius detestabatur, abesset; tum etiam nequis imprudens sepulcrum illud, quod in speciem imperfectum & profanum videbatur, violaret) deinde, quia sub ipsa structura dedicatum erat; non licere illud sine pontificum permissu ad umbilicum perducere: proinde pontifices aut principem interpellari debere. Nisi vero (sicuti heic a Sentiniano fit diserta mentio pontificii de *reficiendo* [h.e. absolvendo] monumento permissus) universe & *Ascia*, & formula (sicubi est) tacite per-

te permissionis pontificum index fuerit. Quod ultimum verisimillimum, imo prope verum reor: at certum non praesto.

Sed objiciat mihi forte aliquis Guichenonianam inscriptionem a Reinesio XII. 112. productam, in qua illa locutionum ἀκρίβεια parum observata videatur. Esto. quid tum? anne pontificalis sermo omnibus aut notus, aut in usu erat; praesertim in vicis, ubi ille lapis positus fuisse videtur? qui sic habet: MEMORIAE. * AETERNAE * RVFIVS. CATVLVS * (non moror heic nominum illum tortorem Reinesium; cui sicuti nullum uspiam nominum cognominumve intactum relinquitur; sic in eo multus est, ut hunc *Rufium* pro *Catulo* SATYRVM appellari jubeat) CVRATOR. NRVII. (Reinesius latere in NRVII putat KALENDARII: esto) VIVVS * SIBI. ET. RVFFIANO. ET. RVF. (*Rufiae*) PVPAE * ET RVFIAE. SAGIRIATAE. FIL. DEFVNCTAE. ANNOR. XXII. * AEDICIAM (male Reinesius mutat in AEDIFICIVM; nam in lapide fuisse AEDICLAM pro *aediculam* [ead. forma, qua SECVRICLA pro *securicula* &c.] plane spondeo: L saepe in marmoribus ferme ut I sine supina lineola scalpitur; quae & deteri potuit) CVM. VINEA. ET. MVRIS. AD. OPVS * CONSVMMANDVM. ET. AD. TVTELAM. EIVS. ET. AD. CENAM * OMNIBVS. RICONTIS. (Reinesius hoc refingit in INCOLIS; non probo: MVNICIPIB. aut COLONIS, si urbs erat, dictum esset: nunc vicus fuisse videtur, & VICANIS aut potius VICANEIS in fugientibus lapidis litteris erat legendum) PONENDAM. XI. FIN. PERPET * (Reinesi. mutat KL. F. IN PERPET: propius a vero abest XI. K. F. i. e. *XI. Kal. Feb.* IN. PERPET.) SICVTI. ET. RVDECAM. I. O. (i. e. *ridicam in opus*) CONSVMMATVM. HOC. OPVS * SVB. ASCIA. EST * HAEC. O. S. E. H. N. S. Ultima Reinesio significant: *Haec ollarum schola extraneum heredem non sequitur*. Sed malo: *Haec omnia suis; extraneum heredem non sequuntur*. Versûs antep. RVDECAM non nego videri esse *Ridicam*, quod venit a *Rudis*: sed *In opus vineae* (quod vult Reines.) usui futuram, pernego; malo I. O. h. e. *in opus* monumenti absolvendum. Ergo *Rudecae* seu *Ridicae* vocabulo non vitium pedamenta heic intellige, sed tigna necessaria ad aedificium. Atque haec de tituli haud facillimi intelligentia. Sed aliquem, puto, offendet, quod scribitur AD. OPVS. CONSVMMANDVM: quum, si superiora illa vera sint, scribendum fuis-

set REFICIENDVM. Verum sicubi in pagis ea locutionum pontificalium ἀκρίβεια minus observata fuerit, id non me aegre habet. Sed ne hac quidem responsione magnopere indigeo. Nam OPVS fabricae CONSVMMANDVM, dicere sibi licuisse putavit epigrammatis auctor, antequam CONSVMMATVM jam opus SVB ASCIA dixisset. Post hanc vero formulam, si iterum de absolvenda fabrica sermo fuisset; tum eum porro dicturum fuisse credo, REFICIENDVM, non CONSVMMANDVM.

Opponat fort. alius illud SVB ASC. POSVIT (vide extrema Muratorii sup. pag. 129.) quod POSVIT aliud certe significat a supra exposito DEDICAVIT. Ea est Nemausensis inscriptio apud Grut. 760. 3. quae talis est: D. M.* (in medio singularium D. M. ascia Gruteriana scalpitur) SEXTI. AVII * CAPELLIANI * LICINIA. FAV * STINA. MARITO * SIBI. MERENTIS * SIMO. SVB. ASC * POSVIT. En quod alibi est *Dedicavit sub ascia*, heic dicitur POSVIT: ex quo primum colligitur DEDICAVIT non idem esse quod *encaenavit*: deinde & cetera sponte ruunt. Atqui si sic se res habet; quid igitur sentis? Faustinam ne marito interpretaris *posuisse* (i. e. exstruxisse) *sub ascia* monumentum? Singulare hoc, credo, huic sepulcro fuit, ut asciae ministerio construeretur; nam, opinor, cetera stylo scriptorio, aut dentiscalpio struebantur. Sed ineptissimum fore puto, quisquis illud POSVIT, ad dativum D. M. SEXTI. AVII retulerit (278) quum contra post illud MERENTISSIMO terminanda sit prior sententia, atque ibi pausandum sit. Deinde nova periodus sejunctim procedit in hunc modum: SVB. ASC. POSVIT. Quid posuit? non monumentum, quod non poterat non asciâ poni, sed maritum mortuum *posuit sub ascia* i. e. interim dum strueretur monumentum. Cur autem scriptum est POSVIT pro DEDICAVIT? an ideo, quia non justa ibi sepultura maritum donavit, sed temporis gratia, alicubi illum deposuit, postea in suo loculo (adhuc struendo) tamquam in sede aeterna

(278) Siquis tamen in eo persistere velit, ut τὸ POSVIT omnino ad dativum D. M. SEXTI AVII &c. referendum putet, non aliter hoc tueri possit, quam si sic interpretetur: POSVIT SVB ASCIA i. e. sub symbolo Asciae; ad notandum scil. id omne, quod ascia notabatur; nim. fuisse illud sepulcrum inter structurae opus dedicatum, & cetera, quae supra tetigi.

na illum collocatura ; eoque interim abstinuit verbo *dedicavit?* Sic prorsus existimo. Nam poterat, credo, arcula intra monumenti ambitum principio sic temere & cuivis angulo commendari, in honestiorem mox ejusdem monumenti locum, tamquam sedem aeternam, transferenda. Quorum prius erat *ponere*, alterum *dedicare*. Confer quae in hãc sententiam disputavi sup. pag. 236. ad finem expositionis Ulpianeae L. *si in eo*. quae ex hoc titulo mire illustrantur. Omnino difficile est omnes sepulcrales verborum notiones, deficientibus libris pontificalibus, sepulcrorumque juribus, certo statuere. Interim, dum alius meliora docebit, non dubitabo, τὸ POSVIT heic, ἀντιϰεῖσθαι τῷ DEDICAVIT; ut illud *temporis gratia* mortuum *sub ascia positum* fuisse notet, non ut in *sede aeterna*; contra vero τὸ DEDICAVIT imbibitam habeat *Domûs aeternae* significantiam; quae & diserte exprimitur in titulo (quem vide mox not. 279.) SVB. ASCIA. DEDIC. DOMVI. AETERNAE. Postremo utut illud POSVIT accipias (quod certe aliter, ac dixi, non est accipiendum) nihil inde impendebit periculi.

Ceterum non est dubium, quin, ubi clausula verbis consuetis illis exprimitur, SVB ASCIA DEDICAVIT; non liceat, nisi de justa sepultura, domoque aeterna intelligere; nam sicuti Quintilianus Decl. 323. de templis ac simulacris dicebat, *Dedicatio est illa, quae deum inducit, quae sede destinata locat* (ut omittam quae plura in Diatr. *de Dedic.* dixi in eam sententiam, nim. *Simulacri Dedicationem*, non aliud esse quam ejusdem *collocationem* in destinata sede) sic etiam in sepulcris *Dedicatio* non est aliud, quam mortuum in sede destinata, ac tamquam in suo delubro collocare. Nolo heic ad dedicationes templorum Christianorum digredi, quae collocatione reliquiarum alicujus martyris in sede destinata perficiebantur, ut palam est antiquos patres evolventibus. Nam antiquam, atque omnibus insitam *Dedicationis* notionem non erat cur Christiani in aliam significationem mutarent. Verum his missis, ne sacra profanis misceantur: ut sparsim dicta in pauca contraham; non est dubium quin SVB ASCIA DEDICAVIT tria complectatur: primum inter ipsum structurae opus, mortuum ibi collocatum fuisse; deinde (quae vis est verbi DEDICO) ut in sede aeterna, fuisse collocatum, id quod & in quadam inscriptione (279) diserte exprimitur, SVB. ASCIA.

DE-

(279) Ea est Lugdunensis epigraphe apud Menetrierium lib. 1. Hist.

DEDIC. DOMVI. AETERNAE; ac proinde & *perfectum* & religiosum, ac nulli violandum evasisse: postremo & asciae scalpturâ, & ipsâ formulâ moneri, opus esse pontificio aut principali permissu, ut monumentum illud REFICIATVR (h. e. finiatur) eumque permissum sive impetrandum esse, sive verius (id quod Sentiniani inscriptio innuit) jam fuisse impetratum.

III.

Cur ea formula Lugdunensium & viciniae peculiaris fuerit.

Jam, Vir Amplissime, significatione prius, tum & caussa formulae hujus ex spissiore vetustatis caligine erutis, putabam nihil reliqui fore, nisi ut receptui canerem: quum ecce meus ille Eurystheus, Seraus noster, & ex amicis alii, tertio me certamini opponunt. Quaesierunt ex me illi, ecquid causae reperissem, cur Galli tantum, praecipue Lugdunenses, eam formulam usurparint. Quibus ego, vetus est, inquam, quaestio, cui non aliter se respondere posse sperarunt ἀρχαιολόγοι, quam si de antiquorum in ea re silentio expostularent. Quasi vero id umquam scriptores laborarint, ut quae in usu quotidiano fierent, ac nemini obscura essent, ea sedulo pandere posteritati satagerent. At equidem in Edicto provinciali, sicubi id hodie exsisteret, hujus formulae causam Gallis peculiaris quaerendam fuisse reor. Quod quia nusquam est; frustra erit, ut quisquam se augurando fatiget.

Verum ne prorsus detrectasse operam amicis videar; age quaestionis hujus exta inspiciamus, & siquid in augurali disciplina opis est, id afferre ne gravemur. Nusquam magis, quam in Lugdunensi provincia sepulcra a violatoribus infestata fuisse, ea maxime, quae, quia non absoluti operis essent, IMPERFECTA h. e. non *dedicata* & *vacantia* (280) *corporum* crederent. In ea variis modis violatores grassabantur, praecipue vero mortuos inferendo, uti constat ex celebri Apollinaris Sidonii (281) epistola 12. lib. III. Eo fiebat, ut

Hist. Lugd. pag. 60. D. M. PRIMVS. EGLETIANVS. P. PRIMI. CVPITI. LIB. QVI. VT. HABERET. VIVVS. SIBI. POSVIT. ET. SVB. ASCIA. DEDIC. DOMVI. AETERNAE.

(280) Verba sunt Sidonii, quae vide in seq. not.

(281) Celebris est Sidonii epist. III. 12. a Menetrierio prius, deinde ab Auct. relig. Gallor. non opportune in partes vocata. Ea sic habet: *Sidonius Secundo suo salutem. Avi mei, proavi tui tumu-*

ut actiones, quaecumque (282) de ea re proditae essent, quotidie instituerentur. Multum inde negotii rectori provinciae creabatur. Quid enim? hic propter monumentum juris sui violatum, actione sive judicio in factum experiebatur; ille sic excipiebat, ut dolo malo id se fecisse negaret; ratum scilicet, sepulcrum, quippe nondum desitâ fabricâ, esse IMPERFECTVM, h. e. non dedicatum nec religiosum. Itaque postremo, opinor, aliquis ejus provinciae rector repertus est, qui ut mali stirpem radicitus evelleret, in edicti sui provin-

mulum (& vere *tumulum*, quia non in monumento structili, sed in subdivali campo humatus fuerat, more majorum) *hesterno* (*proh dolor*!) *die pene manus profana temeraverat*. *Sed Deus adfuit, ne nefas tantum perpetraretur*. *Campus autem ipse dudum refertus tam bustualibus favillis* (gentilium proavorum scilicet, nam Sidonii avum, utpote primum in sua familia Christianum, crematum non fuisse puto) *quam cadaveribus, nullam jam diu scrobem recipiebat: sed tamen tellus, humatis quae superducitur, redierat in pristinam distenta planitiem, pondere nivali seu diuturno imbrium fluxu sidentibus acervis*. *Quae fuit causa, ut locum auderent TAMQVAM VACANTEM CORPORVM, bajuli* (h. e. vespillones) *rastris funebribus* (quos male Menetr. & Auct. Relig. Gallor. in *ascias* converterunt, quum sint non aliud quam ligones, quibus ad scrobem effodiendum bajuli illi utebantur) *impiare*. *Quid plura? jam niger cespes ex viridi, jam supra antiquum sepulcrum glebae recentes: quum forte pergens ad Arvernam urbem* (cui urbi sepulcrum Apollinaris vicinius fuisse Savaro censuerat, ratus Sidonium Arvernum fuisse: at Sirmondus & Sidonium Lugdunensem fuisse ostendit, & sepulcrum hoc Lugduno propius admovet; unde digressus Sidonius in Arvernam urbem tendebat) *publicum scelus e supercilio vicini collis aspexi, meque equo effuso tam per aequata, quam per abrupta proripiens, & morae exiguae sic quoque impatiens, antequam pervenirem, facinus audax praevio clamore compescui. Dum dubitant in crimine reperti, dilaberentur an starent, & superveni; confiteor errorem: supplicia captorum differre non potui, sed supra senis nostri ipsum opertorium* (i. e. arcam humi defossam) *torsi latrones, quantum sufficere posset superstitum curae, mortuorum securitati*. Deinde narrat, se statim ex itinere totam rei gestae narrationem ad Sacerdotem suum (quem *Patientem* episc. Lugdunensem Sirmondus intelligit) perscripsisse, veniam facto postulantem; qui tamen Sidonii iracundiae *dedit gloriam*.. *pronuntians more majorum, reos tantae temeritatis jure caesos videri*. Cetera hujus epistolae, quae huc spectare visa fuerint, infra producentur.

(282) L. 1. D. *de sepulcr. viol.* Praetor ait: *Cujus dolo malo sepulcrum violatum esse, dicetur, in eum IN FACTVM judicium dabo, ut ei, ad quem res pertineat, quanti ob eam rem aequum videbitur, condemnetur. Si nemo erit, ad quem pertineat, sive agere nolet; quicumque agere volet, ei centum aureorum actionem dabo. Si plures agere volent; cujus justissima causa esse videbitur; ei agendi potestatem faciam. &c.* Et multa passim de hujusmodi judiciis atque actionibus (quae & criminales & pecuniariae erant) tum hoc titulo, tum passim in Pandectis.

vincialis eo titulo (283) qui de sepulcro violato aut de sepulcrorum jure erat, proposuerit, ut quicumque monumentum tantisper, dum sub structoris ascia est, inchoarent, sive (ex *sermone sacrorum*) mortuum ibi justae ac perpetuae sepulturae tradentes, PERFICERENT, ii primum inscriptionem ne omitterent (quam non ornatus causa positam, sed ad sepulcrum [284] omnibus numeris absolvendum pertinuisse conjicio) deinde ea in inscriptione ut adnotarent, se id requietorium SVB ASCIA DEDICASSE, aut certe ut *Asciam*, ejus rei indicem, scalperent. Ita sane putarunt quotidianis violationibus occurri posse, aut siquid contra fieret, tunc certe quidem dolum malum nulla tergiversatione defendi posse. Id ubi in uno edicto propositum semel fuisset, non fuit causa,

(283) De Edicto provinciali memini non pauca scripsisse Ezech. Spanhemium in *Orbe Rom.* quem cupidi harum rerum adeant. Non minus autem provinciale in titulos distinctum fuisse, censeo, quam urbicum. De hoc autem fidem faciunt capitum inscriptiones in Cai libris ad Edictum urbanum, ut *Ad edictum Praet. Urb. titulo de praediatoribus*: sic *titulo de publicanis, de liberali causa*, & plura quae vide apud Brissonium in de *Verb. sign.* ubi & Ulpiani aliquot exempla depromit.

(284) Vide quae supra pag. 239. not. 277. de sepulcro Virginii Rufi ex Plinio notavimus. Maxime ob eam caussam inscriptio necessaria videbatur, uti omnes ex ea dignoscerent, dedicata ne essent monumenta, ac proinde religiosa nec violanda; an vacantia corporum, sive pura ac profana. Sero sensit eam necessitatem Apollinaris Sidonius; qui proinde post id quod acciderat, statim titulum in avi sui sepulcro scalpendum composuit. Sed ipsum audire praestat: sic enim apud illum post ea, quae not. 281. adscripsimus, sequitur: *Sed nequid in posterum casibus liceat, quos ab exemplo vitare debemus; posco ut actutum.. meo sumptu resurgat in molem sparsa congeries* (h. e. ut terrae agger sive tumulus supra avum meum exsistat: sane MOLIS vocabulum non illibenter de opere structilis monumenti intelligerem; nisi mox Gaudentio pretium lapidis, non etiam alicujus fabricae, se reliquisse diceret) *quam levigata pagina* (marmorea scil. nam intelligit cippum lapideum tumulo imponendum cum epigrammate a se composito) *tegat. Ego venerabili Gaudentio reliqui pretium lapidis, operisque mercedem. Carmen hoc sane.. nocte proxima feci, non expolitum, credo, quod viae non parum intentus: quod peto ut tabulae... celeriter indatur. Sed vide, ut vitium non faciat in marmore lapicida; quod.. mihi magis, quam quadratario, lividus lector adscribet*. Deinde epitaphium ipsum sic incipit.

Serum post patruum patremque carmen
Haud indignus avo nepos dicavi.
Ne sors tempore postumo, viator,
Ignorans reverentiam sepulti,
Tellurem tereres inaggeratam.

h. e. complanato tumulo aequatam; quod paullo ante evenerat. Et heic vides, quo valuerit inscriptio; ad monendum scil. viatorem, locum esse religiosum. Tum porro sequitur:

Praefectus jacet heic Apollinaris,
Post praetoria recta Galliarum
Maerentis patriae sinu receptus.
&c.

causa, cur id deinde in tralatitiis omitteretur. At in Italia & reliquo orbe Romano, quia minus usitatum id malum erat; nihil de ea re in Edicto cavebatur. Nam siquando Ascia scalpta visitur, id magis ad privatorum, credo, quorumdam suis monumentis consulentium sedulitatem, & Gallorum imitationem est rejiciendum, quam ut quidquam super ea re lege cautum esset.

Quamquam vel si in edicto provinciali nihil de ea formula sepulcris sub ascia dedicatis inscribenda propositum fuerit; non repugnabo, quin ejus clausulae elogiis subtexendae consuetudo saltem ad privatorum Gallor. sedulam providentiam sit conferenda, inde ortam, quod in Galliis, ac praesertim in Lugdunensi provincia alter in alterius sepulcra, quae *imperfecta & vacantia corporum* putarent, irrumpere, variis modis violare, & mortuos alienos inferre consuevissent: id quod ex laudata Sidonii epistola perdiscimus. Neque enim descriptum ab Apollinari sepulcrorum, uti sic appellem, latrocinium, tunc primum simul ortum, simul inolevisse, putandum est. Scimus nationum mores, quales semel fuere, tales post multa saecula, rerumque conversiones perennasse: id quod ex Taciti moribus Germanorum, & ex Caesaris Gallorum institutis, si cum hodiernis conferantur, satis constare arbitror. Et ex his quidem, quae, cur Galliis ea formula peculiaris fuerit, breviter disputavimus, etiam in universum ei quaestioni, cui bono ea clausula titulis inscripta fuerit, (quod modo hujus capitis parte altera quaesitum fuit) lucis multum affunditur. Eo scil. ea clausula (praeter cetera ibi dicta) pertinebat, ut quisque intelligeret, illa sepulcra, quamvis nondum finita, tamen (ex verbo sacrorum) PERFECTA & religiosa esse, ac proinde non violanda.

Mitto jam illam quaestiunculam, cur in hujusmodi titulis sit tantum D. M. (285) non autem praefigatur consuetum illud

(285) Nondum enim epigraphen vel unam reperi (praeter Ferrariensem, quam ex Ligorio affert Gudius 316. 1. quam etsi νοθείας manifestam, tamen infra ad calcem cum aliis inscriptionib. junctim depromam) in quibus sit consuetum initium D. M. S., sed ferme omnes ordiuntur *D. M. & mem. aeternae τοῦ δεῖνος*. Quid ita? quia ad finem tituli dicitur P. C. ET S. A. D. *poni curavit & sub asc. dedicavit*; quod totum refertur ad *Dis Manibus τοῦ δεῖνος*. At si dixisset *Dis Manibus sacrum*; jam perfecta ibi esset sententia. Haec una est facillima eademque verissima ratio. Nam ceteras augurationes, quas afferre possim, libens praetereo.

illud D. M. S. aut siqua alia sunt in hisce elogiis praeter ceterorum consuetudinem.

Atque hae sunt, TANUCCI praestantissime, αἱ δεύτεραι φροντίδες, si minus σοφώτεραι, quod in illis, uti par est, requirebas, at certe tamen λαλίστεραι, quod minime omnium requirebas. Verum de loquacitate hanc accipe excusationem. Exspectabatur de Germania Franc. Carolus Conradus V. Cl. (is, de quo sup. pag. 99. dixi) aucturus XXXviratum. Itaque moras interim nectendas putavi, quousque adesset. Nunc quando semel atque iterum per viatores citatus, non stitit; tertium hoc jam & ultimum citabitur. Interea vero appendicibus te duabus excruciabo; quas dudum in superioribus promissas, exsolvere vel repugnanti debeo: nam vel *porrecto jugulo*, ut ille ait, eas a te auscultari hodie necesse est.

MANTISSA PRIOR.

De Ascia Hippocratica seu chirurgica.

I.

Ejus Galenica definitio.

Quum de *Ascia*, TANUCCI praestantissime, statuissem nihil omittere eorum, quae apud antiquos reperissem; par erat, ut & de Ascia Hippocratica dicerem. Itaque quum in *Curarum posteriorum*, quas modo expedivimus, cap. II. locum ac dignitatem suam & haec jure suo conservare debuisset; quid incidit causae, cur inde ejecta huc rejiceretur? Quia nim. nomine tenus haec cum prioribus convenit, nec aliud Asciae habet, praeter similitudinem, & hanc intellectu difficilem, nec a quoquam, quod sciam, explicitam. Ergo Hippocrati primum, deinde Asclepiadi, Galeno & aliis ὁ Σκέπαρνος (286) & τὸ Σκέπαρνον est quoddam vinculi aut deligatio-

(286) Utroque genere ac terminatione Graecum hujus fasciae vocabulum in Hippocrate reperitur; ut ἐν τῷ κατ' ἰητρεῖον neutrum Σκέπαρνον inter vincula refertur: vide num. 1. at in *de Artic.* (vide num. 3.) τοὺς Σκεπάρνους. Galeno comm. 3. in De fract. Σκέπαρνον & Σκέπαρνα usurpatur: vide num. 2. At in Exegesi vocum Hippocr. Σκέπαρνος: alibi in Galeno non agnoscitur utrius sit generis, quippe aut quarto casu sing. aut secundo plur. Erotianus in Collect. voc. Hippocr. masculinum posuit, sicuti & Asclepiades in Erotiano. At Hesychius effert neutro gen. Σκέπαρνον, inquit, ἐπιδέσμου ἰατρικοῦ ὄνομα, *Est medici vinculi nomen*. Haec eo notavi, ut intelligatur aevo Hippocratis & deinceps, non tantum chirurgicum, sed & τεκτονικὸν Σκέπαρνον utriusq. generis fuisse. Nec enim quidquam est caussae, cur μεταφορικὸν utroq. genere usurparetur, τεκτονικὸν vero neutraliter tantum.

gationis genus, quum fasciae affecto femori, aut aliis forte partibus ita superdantur, ut Asciam lignariam referant. Eam sic definit Anutius Foësius in Oeconomia Hippocr. pag. 571. *Ad vinculi & deligationis simplicis genus transfertur* (Ascia) *quod a recta linea ortum ducit, & paulatim ad latus inflectitur; ita tamen ut obliquum* (insigniter scil.) *non sit.* Nec alio ferme modo ante hunc Gorraeus (287) & Eustachius (288) definierant; ut post Foësium Scultetus, Castellus, & alii (289): quas virorum eruditorum definitiones ex Galeno fuisse desumtas, subjecta Galeni loca demonstrabunt.

Ergo duo heic mihi praestanda video: constitutio vinculi hujus prius est pernoscenda: deinde & illud inquirendum, quod est difficillimum omnium, in quonam Ascia medica similis lignariae fuerit. Quae duo antequam aggredior, Hippocratis, Asclepiadis, Heliodori, Galeni de Ascia chirurgica loca, quaecumque reperi, in medium producenda esse mihi statui.

II.

Hippocratis, Asclepiadis, Heliodori, Erotiani, Galeni de eadem loca. Obscurus Quintiliani locus tentatur: quid Κλάσις *Asclepiadi; quid* ἐκκεκλασμένως *Galeno sit.*

1. Ac primum Hippocrates in *de Officina med.* (edit. Foes. pag. 742.) vinculorum genera (ut inde ordiar) sic recensuit (290) *Simplex, Circulare, Ascia, Simum, Oculus, Rhom-*

(287) Jo. Gorraeus in *Definitionibus medicis* (Parisiis 1622.) ait: Σκέπαρνον. *Ascia. Vinculi genus est simplicis apud Hippocr. lib. de offic. Medici, de fractur. & de artic. Est autem brevis circuitus qui rectus incipiens ad latus attrahitur, & inflectitur, sic tamen ut obliquus non sit, definitque in similitudinem τοῦ σκεπάρνου, idest asciae qua fabri utuntur. Namque a recta linea parum recedens, curvatur; unde σκέπαρνον appellatur, ut annotat Galen.* &c.

(288) Bartholomaeus Eustachius Sanctoseverinas in Adnot: ad Erotiani collectionem vocum Hippocr. a se primum Latine editam Venet. 1566. (cujus, aliorumque talium librorum copiam mihi fecit vir pereruditus Cyrus de Alteriis; cujus domus nostra patrumq. memoria artis Paeoniae principes nostrae civitatis protulit) in adnot. ad Erotiani Σκέπαρνος, omnia eadem Hippocratis & Galeni loca affert, quae deinde Foesius in *Oecon.*

(289) De Sculteto & Castello infra dicam. At interim Jo: Bapt. a LamzWeerde in *Appendice varior. instrum. chirurg.* ad Sculteti *Armament.* (Amstel. 1671.) pag. 178. Asciam, variis Hippocratis & aliorum locis simul compositis, sic definit, ut tamen non omnia intellexisse videatur. Vide infra in adnotatis ad locum Hippocratis n. 3.

(290) Hippocr. ἐν τῷ κατ' ἰητρεῖον (pag. 742. edit. Foës. F.), Τὰ

Rhombus, & *Dimidiatum*. Ad quem locum Galenus, seu quisquis est auctor lib. *De fasciis*, sic adnotat ex Vidii translatione: *Ergo vinculi illam speciem, quae simplex est, orbicularem esse necesse est; sed Ascia omnino Sima est*. Quae verba non nisi in Auctoris contextu intelliguntur. Adeat, cui tanti est (291): ad alia loca me interim properante.

2. Adhaec Hippocrates lib. *de fracturis* sic *Asciam* descripsit (292) *Convenit a medio* (habenarum scil: quod notari volo) *orsum, ut per duo capita deligatio procedat, habenas circumducere, atque in modum Asciae decussatim capita immittere*. Ad quem locum Galenus sic commentatur comm. III. (293) *Est autem Ascia ipse fasciae circuitus, qui quum paullum a recto declinet, & ad latus feratur, nondum tamen obliquus est. Ad Asciae autem lignariae similitudinem desinens, quod a recta linea paullulum recedens incurvetur: inde Asciae nomen traxit*.

3. Idem medicorum parens in *de Articulis* (294) *Haec enim*

ἡ εἴδεα· ἁπλοῦν· ἔγκυκλον· σκέπαρνον· σιμόν· ὀφθαλμός· ῥόμβος· καὶ ἡμίτονον.

(291) Vult ibi Auctor ostendere Hippocrati *varia* (h. e. composita) vincula minime displicuisse; quod ex eo ostendit, quod *simplex* simul idem sit *circulare*; & *Ascia* non possit eadem non *sima* esse. *Simam* alibi Galenus appellat, quae insigniter a *circulari* sive recta recedit, quum contra *Ascia* paullum deflectat: sed *plus & minus*, ut ajunt, *sunt in eodem genere*. Ceterum vincturas *varias* Hippocrati non improbatas fuisse, potuisset ex altero Coi loco luculentius ostendere, quem mox num. 3. subnectam. At τὸ σιμὸν, ut eo redeam, alia plura significat: interdum enim id, ubi planities cum colle committitur; unde inferiores circa nasum partes σιμαὶ sunt, & σιμότης, quando nasus complanatur. Praeterea apud Heliodorum infra producendum *cavum* habenae, quod *gibbo* ejusdem opponitur, SIMVM vocatur. Alias acceptiones taceo.

(292) Hippocr. in *de fracturis*. Χρὴ ἐκ μέσου ἀρχόμενον, ὡς ἀπὸ δύο ἀρχῶν ὑπόδεσμις ἐπιδεῖται, περιελίσσειν, κἄπειτα σκεπαρνηδὸν παραλλάσσοντα τὰς ἀρχὰς ἀφιέναι.

(293) Gal. com. 3. in *De fracturis*. Ἔστι δὲ Σκέπαρνον αὐτὴ περιβολὴ βραχὺ ἐγκλινομένη (sic legit Foes. in Oecon. pro vulgato βραχυνομένη) ἀπὸ τῆς εὐθείας, καὶ κινουμένη πρὸς τὸ πλάγιον, οὔπω δὲ οὖσα λοξή, λήγουσα (sic quoque legendum pro vulgato λέγουσα) δὲ κατὰ τῶν τεκτόνων σκέπαρνα, διότι βραχὺ τῆς εὐθείας ἐγκλίνεται πρὸς ὑποκαμπήν, οὕτως ὠνόμασται.

(294) Hippocr. in de Artic. Ἐπιδεσίων γάρ ἐστιν αὕτη ἡ ποικιλωτάτη, καὶ πλείστους μὲν Σκεπάρνους ἔχουσα, διαῤῥωγὰς δὲ καὶ διαλήψιας ποικιλωτάτας τοῦ χρωτὸς ῥομβοειδέας. Hunc Hippocratis locum non modo non intellexit, sed & corrupit is, quem modo not. 284. nominavi, Jo: Bapt. a Lamzweerde, dum loco ibi citato in Asciae definitione sic posuit: *Poniturque* (Ascia) *inter varios, quod relinquat spatium nudum sine fascia, ubi spectantur Rhombi varii*. In quibus verbis neque caput neque pes; sed ita tamen, ut appareat, ei modo productum Hippocra-

enim vinctura inter ceteras est maxime varia, plurimisque locis Asciam refert, ac relictis aliquot inanibus spatiis, cutem varie admodum in rhombi formam intercipit. Ibi item Galenus Comm. II. ad eum librum sic adnotatum reliquit (295) Σκέπαρνον *quidem i. e. Asciam deligationem vocari eam, quae a transversa* (h. e. circulari sive recta) *parum declinet, antea ostensum est.* Διαῤῥεωγάς *vero h. e. interruptiones, intervalla linteorum intermedia appellat.* Atque haec sunt Coi senis, quae reperi, loca, cum Galeni expositionibus collata.

4. Pergo ad alios medicorum filios; quos inter maximi nominis Asclepiades certe fuit; cujus Erotianus pulchram Asciae descriptionem refert. Sed proderit, credo, integrum Erotiani locum afferre in Collectione dictionum Hippocr. (296) *Vinculi*, inquit, *genus est* ὁ Σκέπαρνος *i.e. Ascia, quum fascia oblique deligatur. Testatur hoc Asclepiades in Commentario libri de officina medica in haec verba. Est enim Ascia, quando vinculum in sese ductum ad instar Graecae litterae* X, *quodammodo frangitur & angulum facit, quum scil. rectoblique deligatur.*

5. Sed & Heliodori locum, quem Vidus Vidius ad finem libri Galeni *de fasciis* Latinum dedit, quando Graecum non habeo, heic ex fide Vidii repraesentabo. Sic ergo Heliodorus apud Vidium num. CXXXI. *ASCIA. Scribunt, qui hujusmodi juncturam* (corr. *vincturam*: quod est Celsi vocabulum: nam *junctura* heic & alibi in interpretatione Vidii dubito, utrum sit a Vidio, ac non potius a Typographis, qui duarum litterarum *vi* nexum pro *ju* habuerint) *adhibuerunt,*

pocratis locum prae oculis fuisse. Qui Coi locus ad Mantissae finem illustrabitur.

(295) Galenus comm. 2. in de Artic. Σκέπαρνον μὲν ἐπίδεσμον ὅτι καλεῖ τὸν ἐγκεκλισμένον ὀλίγον ἐκ τῆς ἐγκαρσίας ἐπιβολῆς, ἔμπροσθεν εἴρηται· διαῤῥεωγὰς δὲ λέγει τὰ μεταξὺ διαστήματα τῶν ὀθονίων.

(296) Erotianus in collectione vocum Hippocr. Εἶδός ἐστι δεσμοῦ ὁ Σκέπαρνος, ὅταν ὁ ἐπίδεσμος πλάγιος δεθῇ. Μαρτυρεῖ δὲ ὁ Ασκληπιάδης ἐν τῷ ἐξηγητικῷ τοῦ κατ' ἰητρεῖον λέγων· Ἐστὶ γὰρ ὁ Σκέπαρνος, ὅταν ὁ ἐπίδεσμος ἐπιβάλλων αὐτὸς ἑαυτοῦ, καὶ χισμη (H. Stephanum recte emendasse αὐτός ἑαυτῷ, καὶ χιαζόμενος, monet Foesius in *Oecon.*) κλάσιν τινὰ ποιῇ καὶ γωνίαν, οἷον ὅταν ὀρθόλοξον ἐπιδεθῇ. Nolo heic praeterire, correctionem, quam H. Stephano tribuit Foesius, fuisse prius a Bartholom. Eustachio indicatam, qui in Erotiani interpretatione, quam an. 1566. evulgavit, locum hunc Asclepiadis sic Latinum fecit: *Est enim* ὁ Σκέπαρνος, *quando vinculum sibi ipsi incumbens instar* χ, *efficit quamdam flexionem & angulum, scil. quum simul rectoblique ligatur.* At Asclepiadis interpretatio, quam supra posui, est apud Foes. ex H. Steph.

runt, ipsam utiliter injici, quibus vulnerato femore, proximae partes diducuntur. Sic autem injici debet. Volvenda sub vulnere fascia est in speciem Asciae sic, ut pars gibba deorsum, sima sursum spectet: deinde super ulcus iterum in speciem Asciae priori adversae circumagenda est, atque ad eamdem rationem attrahenda, dum quae nuda sunt contegat, ab inferiore parte sursum, & a superiore deorsum procedens, interdum etiam per ulcus, ut ipsum operiat. Quam vellem haec, uti Graece habent, videre contingeret.

6. Ac restant tamen adhuc e Galeno pauca; qui ad primum Hippocratis locum *de Offic. med.* quem supra exhibui, sic scripsit (297) *Heic tamen eam deligationem, quae parum declinat, Asciam; quae multum, Simam per translationem vocat. Asciam namque fabri lignarii instrumentum quoddam appellant, quod in summitate, qua ligna incidit, modice incurvum habet supercilium, ac veluti crepidinem.*

7. Qui etiam Hippocrateum τὸ Σκεπαρνηδὸν, h.e. si dicere liceat (298) *Asciatim*, quod sup. ex lib. *de Officina* med. attuli-

(297) Galenus εἰς τὸ κατ' ἰητρεῖον sic scribit: Ὅμως δ' οὖν ἐνταῦθα τὴν μὲν ὀλίγον ἐγκεκλιμένην ἐπίδεσιν, Σκέπαρνον ὀνομάζει, τὴν δὲ πολὺ, σιμὴν, ἐκ μεταφορᾶς τοῖς ὀνόμασι χρώμενος. Σκέπαρνον μὲν οἱ τέκτονες ὀνομάζουσιν ὄργανόν τι κατὰ τὸ πέρας αὐτοῦ, καθ' ὃ τέμνει τὰ ξύλα, βραχεῖαν ἐπιστροφὴν ἔχον ὀφρυώδη, καθάπερ ἡ ἄμβη.

(298) Hippocrateum adverbium Σκεπαρνηδὸν, etiam Galeno non raro usurpatum, possis reddere *Asciatim*; quod vocabulum miror si Latio defuerit, maxime quum spleniorum plagularumque injiciendarum θεωρίαν atq. πρᾶξιν Romae inauditam non fuisse, ex Corn. Celso constet. Est in Quintiliano I. 4. obscurus sane locus, ex quo istud ASCIATIM extundi possit. Ibi Fabius dum in eo est, ut ostendat aliis partes orationis esse octo, quippe *vocabulum* sive *appellationem* nomini tamquam species subjicientibus: aliis vero, qui aliud *nomen* aliud *vocabulum* facerent, esse novem; subjicit haec: *Nihilominus fuerunt qui ipsum adhuc VOCABVLVM ab APPELLATIONE diducerent, ut esset VOCABVLVM corpus visu tactuque manifestum* (uti) *domus, lectus: APPELLATIO, cui vel alterum deest vel utrumque* (uti) *ventus, caelum, Deus, virtus: adjiciebant & adseverationem ut HEV, & attrectationem* (al. *attractionem*) *ut FASCEATIM* (al: *FASCIATIM*) *quae mihi non approbantur.* Quis praestare ausit, Fabium ASCIATIM scripsisse? Sed tamen magis isto adv. ASCIATIM ad chirurgicum Σκεπαρνηδὸν notandum, quam illo altero FASCIATIM, aut FASCEATIM, quae nihil sunt, Latium opus habebat. Nec enim credo medicos chirurgos Romae tum, quum illud Σκεπαρνηδὸν eloqui Latine conarentur, circumlocutione usos, ut *Asciae ritu*, *In Asciae modum* &c. dicerent; quando ex analogiae praeceptis potuissent ASCIATIM dicere.

Atque haec de Fabii loco mera conjectura est; quae si cui forte minus insulsa videbitur; tum vero & illud porro quaerendum, quid *Attrectatio* sive potius *Attractio* (deci-

tulimus variis in locis exponit. Nam in Exegesi glossar. Hipp. pocr. sic posuit (299) Σκεπαρνηδὸν · ἐκκεκλασμένως i. e. *Asciatim* idem

(decima scil. ex nonnullis orationis pars) sibi velit. Significabat, opinor, ea adverbia; aut omnino derivativas dictiones, quae *attractione* sive productione primitivi vocabuli fiunt, ut ab ASCIA ASCIATIM.

Sed quando semel Fabio chirurgicam opem afferre coepimus; porro & perficiamus. Nam quid sibi illud vult *ADSEVERATIONEM ut HEV*? quae unius aliis non sunt. Corrige meo periculo *ADSPIRATIONEM ut HEV*. Qui orationis partes plures facere satagebant, ii novum genus constituebant, eas interjectiones complectens, quae mera *adspiratione* efferebantur, ut HEV, HVI, HOI &c. quae spiritu tantum (nec palato, nec labiis, nec dentibus, aliove organo opitulante) eliquabantur. Ergo Fabii locus sic fort. est constituendus: *Adjiciebant & ADSPIRATIONEM, ut HEV, & ATTRACTIONEM ut ASCIATIM*. Atque haec de deplorato Fabii loco mea est conjectura.

Ceterum quis eos ferat, qui (apud Jo: Rhodium *dissert. de Acia* pag. 198.) in Marcello Empir. *Ascia* pro Acia reponebant? *Ea* (herba) ait Empir. *de Medicina* c. 2. *si in panno rufo acia rufa, vel lino rufo ligata, capite vel temporibus alligetur, mirum remedium hemicraniae vel heterocraniae praestabit*. In Glossis vet. *Acia* idem est quod ῥάμμα: & nostris hominibus *Accia* vulgo *filum* significat.

(299) Galenus in Ἐξηγ. vocum Hippocr. ait: Σκεπαρνηδόν. ἐκκεκλασμένως· καὶ γὰρ ὁ Σκέπαρνος αὐτὸς ἐπίδεσμος ἀπὸ τῶν τεκτονικῶν ὠνομάσθαι σκεπάρνων δοκεῖ. Quae verba a nemine, quod sciam, exposita, particulatim heic expendenda sunt. Ac primum Σκεπαρνηδὸν idem vult esse atque ἐκκεκλασμένως. Istud porro ἐκκεκλασμένως quid sit, ex uno Asclepiade intelligi datur, cujus sunt illa apud Erotianum (vide sup. not. 296.) Ἔστι γὰρ ὁ Σκέπαρνος, ὅταν ὁ ἐπίδεσμος ἐπιβάλλων αὐτὸς ἑαυτῷ καὶ χιαζόμενος, ΚΛΑΣΙΝ τινὰ ποιῇ καὶ γωνίαν. *Ascia tunc est, quando vinculi* (duo capita sibi occurrentia) *uno alteri superdato, decussantur ac* (deinde) *effringuntur* (sive reflectuntur) *& angulum faciunt*. Ubi vides quid vocarit *Asciam* Asclepiades; quum scil. a medio habenae orsus deligationem, capita hinc atque inde circumducis; ubi illa occurrunt, unum alteri superdans, decussas; postmodum caput quod alteri subjicitur, reflectens, ita ut secum angulum faciat, in idem latus redire facis; ac pari modo caput alterum. Vide infra appositum schema quo *Asciam* chirurgicam exhibuimus. Ergo quod Κλάσις & γωνία Asclepiadi est, idem est & Galeno τεχνικὸν adverbium ἐκκεκλασμένως. Ex quo uno verbo quum tota Asciae constitutio antiquorum penderet; dignum erat, in quo explicando viri docti se exercerent. Tamen nihil de hoc Foesius in *Oecon*: nihil H. St. qui Galeni τὸ ἐκκεκλασμένως in Σκέπαρνον refert, sed ἀνερμήνευτον: nihil alius, quod sciam. Quaeras fortasse, quo valeret illa κλάσις sive habenarum in idem latus replicatio. Praestabat firmitatem, neve ultro citroque splenia fluctuarent. Maxime in fracturis valebat ad ἀσφαλεστάτην τὴν κράτησιν τῶν συντεθριμμένων, *ad comminuta firmissime continenda*: verba sunt Galeni infra num. 7.

Sequitur apud Galenum Καὶ γὰρ &c. *Etenim ascia, ipsum vinculum, a lignariis asciis nomen reperisse videtur*. Quo pertineat αἰτιολογικὸν illud Καὶ γὰρ *Etenim*, non video. Ac, siquid mei judicii est, illud γὰρ facile induxerim. Deinde si & unam sillabam ὃς adjeceris; loco miram lucem accendes. Sic enim is locus legi debet. Καὶ ὁ Σκέ-

idem eſt ac *effracte*. deinde addit. *Aſcia namque, vinculi genus, ab aſcia lignaria nomen traxiſſe videtur*. Et comm. 2. in *de Offic. Med.* idem illud *Aſciatim* ſic interpretatur (300) *Nam quum praecipit, plagulas Aſciatim membro injiciendas, a circulari circuitu eam eſſe faciendam declinationem deſivit, eo modo quo eſt Aſcia materiaria. Neque enim admodum obliquam vult fieri plagularum injectionem, multum a circulari recedentem, ſed paullum declinantem, quantum quidem ad firmiſſimam comminutorum colligationem ſufficiat*. Eod. com. (301) *Per duo capita deligationem efficiet, quemadmodum de iis diximus, quae Aſciatim ſuperdantur.*

8. Poſtremo & Galenus, ſeu quis alius auctor libri *de faſciis* pag. 295. B. *Illa demum vocatur Aſcia, quae lunata figura, ab una parte ſima eſt ab altera gibba*. Atque haec ſunt, quae apud antiquos de hoc vinculo reperi, obſcura ſane omnia; ſicut & pleraque eorum quae de faſciis illi ſcripſerunt: digna plane, in quibus evolvendis exſiſtat aliquis eruditus medicus, qui ſeſe exerceat.

III.

Aſciae chirurgicae conſtitutio. Deinde in quo aſciae hujus metaphoricae cum lignaria ſimilitudo ſita fuerit.

Ac de Aſciae Hippocraticae conſtitutione minus mihi laborandum videbatur, propterea quod reſtat adhuc teſte Verduco, apud Gallos Chirurgos *Aſciae* (*Doloire* illi vocant) nomen in deligationibus. Quod tamen longe eſt aliud (302); nec

ὁ Σκέπαρν☉, αὐτὸς ἐπίδεσμος· ὃς ἀπὸ τῶν τεκτ. ὤν. σκεπ. δο. *Et Σκέπαρν☉ eſt ipſum vinculum; quod a lignariis aſciis nomen ſortitum videtur*. Sed cur VIDETVR? nam alibi Galenus non ambigit, quin ab Aſcia materiaria nomen huic vinculo ſit quaeſitum. Verum haud raro Graeci τὸ δοκεῖ in re certa ponunt. Etiam Romanis olim judicibus in ſuis ſententiis VIDERI erat ſollemne verbum.

(300) Gal. Com. 2. εἰς τὸ ἰητρ. haec poſuit: Ὅταν γὰρ κελεύει τὰς σπλῆνας σκεπαρνηδὸν περιβαλεῖν τῷ κώλῳ (male in Foeſii Oecon. κύκλῳ) διορίζει τῆς ἐγκύκλου περιβολῆς τὸ ἐγκεκλιμένον οὕτως ὡς τὸ τεκτονικὸν σκέπαρνον· οὐ γὰρ βούλεται λοξὴν ἱκανῶς γίγνεσθαι τὴν περιβολὴν τῶν σπλήνων, ἀφεστηκυῖαν πολὺ τῆς ἐγκύκλου καλουμένης, ἀλλ' ἐγκεκλίσθαι μικρὸν, ὅσον ἱκανὸν ἀσφαλεστάτην ἐργάσασθαι τὴν κράτησιν τῶν συντετριμμένων.

(301) Mox eod. comm. pag. 680. 40. Τὴν ἐπίδεσιν ἀπὸ δυοῖν ἀρχῶν ποιήσει, καθάπερ ἔφαμεν ἐπὶ τῶν σκεπαρνηδὸν ἐπιβαλλομένων.

(302) Hodiernae Aſciae chirurgicae deſcriptio eſt apud Joan. Bapt. Verducum, in *des Bandages* pag. 350. (edit. Pariſ. 1703.) ubi ait: *Le premier* (bandage inegal) *eſt appellè* Aſcia *en Latin, & en François* Coignèe, *& les Chirurgiens*

l'ap-

nec cum Hippocratica, siquid judico, Ascia quidquam commune habet.

Nam si Asciam Hippocrateam & Galenicam probe intelligo; ea mihi sic describenda videtur. Est vinculi genus, in femore (303) maxime usitatum; quo fasciae (304) medium inferne (305) applicatur, itaut pars (306) gibba deorsum, sima sursum spectet; deinde capita sic circumducuntur, ut nec circulum perficiant, nec ab eo insigniter declinent, sed mo-

l' appellent Doloire.... *Le bandage que l' on appelle* Doloire, *ressemble, a ce que l' on dit, a la* Coignèe *des Charpentiers. C' est lorsque la bande decouvre celle de dessous. Il n' est gueres different du circulaire. Le* Monsse *la decouvre encore davantage* &c. Quis autem non videt, hodiernae Asciae Verducianae nihil cum antiqua commune esse? Nam in hac unum fasciae caput circumducitur; in illa duo: in hac nullum spatium inane relinquitur, sed una super aliam spirae imbricantur; in illa plurimae διαχ' ζευγαὶ, ac vacua intervalla linteis intercipiuntur; ut alia plura taceam utriusq. discrimina. Et tamen Jo. Scultetus (Amstel. an. 1672.) tab. XXVII. fig. X. Asciam Hippocraticam sic depingit, ac mox pag. 67. describit, ut non aliud sit, quam merum Gallicum *Doloire*. Vide etiam eumdem tab. XXVIII. fig. X. ac mox sequentem ejus figurae descriptionem pag. 70. in quibus nihil ad mentem Hippocratis (cujus Asciam se docere jactat) & antiquorum deprehendes.

(303) Vide sup. Heliodori locum Vido Vidio interprete, ubi ex antiquioribus medicis refert, *ipsum utiliter injici, quibus vulnerato femore proxime partes diducuntur*. Et certe quaelibet partes peculiares quasdam vincturas habebant; caput, oculus, nasus &c.

(304) Diserte hoc tradidit Hippocrates sup. num. 2. & Galenus com. 2. in *De offic. med.* sup. ad finem num. 7.

(305) Vide Heliod. sup. num. 5. *Volvenda*, inquit, *sub vulnere fascia est*. Id etiam patet ex seq. adnot.

(306) Et hoc ibid. Heliodorus docuit. *Volvenda sub vulnere fascia est... sic ut pars gibba deorsum, sima sursum spectet*. Ubi (nisi si quod vero aliud mysterium latet) pars *Gibba* est fasciae convexum. *Sima* est cavum. Imo hoc certe significat; quantum ex Celso deprehendi; qui *Gibbum*, ut heic *Simo*, sic ille *Concavo* opposuit. Sic enim VIII. 1. loquitur: *Igitur calvaria incipit ex interiore parte concava, extrinsecus gibba, utrinque levis*. Jam vero nihil potest luculentius esse ejusdem Latini Hippocratis loco VIII. 7. ubi de fragmentis ossium prominentibus reponendis: *Si id manus facere non potest; vulsella* (vulgo *tanaglia*) *quali fabri utuntur, injicienda est acutae ossis prominentis cuspidi, ab ea parte, qua* (ipsa vulsella scil.) *SIMA est; ut ea parte, qua* (eadem vulsella) *GIBBA est, eminens os in suam sedem compellat*. Nisi potius sic interpretari malis, ut SIMVM ad os, GIBBVM ad vulsellam referas in hunc modum. In ossis prominentia *SIMVM* est, *ubi planities cum colle committitur* (verba sunt Galeni alibi producta) sive est demissior ejus ossis pars. Hanc partem prehendi vulsella jubet, ut deinde eadem vulsellâ gibbo suo in ossis prominentiam incumbens eminens os in suam sedem compellat. Verum utcumque Celsus intelligatur, certe *Gibbum Simo*, ut convexum concavo opponitur.

modice a circulari, seu (307) transversa deflectant; ab inferiore parte sursum (308) & a superiore deorsum procedentia; itaut pluries ubi capita occurrunt (309) decussentur, atque in sese reflexa (310) angulum faciant, simulque inania cutis spatia rhomboidea (311) intercipiant.

Atq. haec est *Asciae medicae* constitutio (quam Franc. Serao nostro & aliis summopere probatã, visamq. verissimam, gaudeo) hi ejus characteres ab antiquis traditi. Venio ad τὸ σκεπαρνοειδές. Nam Galenus quidẽ propter *Asciae lignariae* similitudinem sic appellatam pluries tradidit. In quo tamen ea similitudo sita sit, ibi maxime ubi totus est in ea similitudine explicanda, haud plane explicuit, uti infra videbitur. Nec porro alii, quod sciam, post Galenum veteres medici: nec tot viri doctissimi, qui post renatas litteras in antiquam medicinam illustrandam incubuerunt, non Gorraeus ab H. St. in thes. citatus, non Foësius in Oecon. non quisquam alius (312) quantamcumq. diligentiam ego & disertissimus Seraus (cui quantum per praelectiones publicas curationesque datur otii, id totum in veterem juxta novamque medicinam exornandam insumitur: plane exorando, uti quae partim affecta, partim concepta habet, perficiat, ac porro emittat) in eruditor. medicorum scriptis pervestigandis adhibuissemus. Itaque hac spe dejecti, coepimus in eam deligationem penitius intueri; donec

(307) Rectus fasciae circuitus, quatenus ab obliquo differt, alibi ἔγκυκλος *circularis* Galeno appellatur, alibi εὐθεῖα *recta*, alibi ἐγκαρσία *transversa*. Vide sup. Galeni loca.

(308) Sunt verba Heliodori, quem vide sup. num. 5.

(309) Hoc est τὸ χιάζεσθαι Asclepiadis, quem vide supra in Erotiano num. 4.

(310) Vide ibid. in Asclepiade κλάσιν & γωνίαν, & Galeni τὸ ἐκκεκλασμένως & subjectam ibi adnotationem.

(311) Vide Hippocr. sup. num. 3.

(312) Promittebat sane a Sculteto suppetias Lexicon Castello-Brunonianum in V. *Ascia*: ubi ad finem legitur: *Hoc vinculi genus egregie delineavit usumque monstravit Scultetus Armamentario Chirurgico par. I. tab. 54. fig. 3. & seq.* Quae Sculteti citatio eadem in Steph. Blancardo reperitur. At vero Scultetus edit. Venetae an. 1665. aut Amstel. 1672. nullam habet tab. 54. Verum ad tab. 28. haec tantum de *Ascia* habet: *Fig. X. est femur fractum, fascia Asciali, & in crucem adducta obligatum; canalique* &c. Figura ipsa non modo, quid sit in eo vinculo σκεπαρνοειδές, sed ne Asciae quidem cujusmodi constitutio fuerit, demonstrat. Item ad tab. XXVII. fig. X. sic Scultetus habet: *Fig. X. est tibiae os cum vulnere & prominentiis fractum, fasciis non in crucem, sed in circulum adductis obligatum . . . Ligatura haec ascialis, quae Hippocrati adscribitur, infra in curatione fracturae cum vulnere clariss. verbis explicabitur*. At in loco, quem designat, de Ascia Hippocr. nihil. Ipsa vero figura X. tabulae XXVII. merum τὸ *Doloire* Gallorum repraesentat.

donec lux affulgere tandem visa est; quae utrum omnem hinc caliginem sit dispulsura, lector aequus judicabit.

Nam Serao quidem nostro suspicio subiit, (quae & mihi fateor jam initio subierat) dubitanti utrum, quum capita habenarum sibi occurrentia atque in sese redeuntia flexum sive angulum faciunt (vide seq. iconem) unusquilibet ex illis ductibus in itu, Asciae manubrium, in reditu, ejusdem ferramentum exhibeat; in eoque positum sit τὸ Σκεπαρνηδὸν, de quo quaerimus. Sed hanc conjecturam, quamvis non aspernandam, quin sequar, nonnulla me impediunt.

Verum, missis aliis opinationibus; haud sane alibi illa Asciae similitudo, quam in inanibus cutis spatiis, quae spleniis pluries circumductis ac decussatis intercepta visuntur, mihi quaerenda esse videtur. Vide in apposito schemate plura triangularia intervalla inter binos fasciae ductus. Unum quodlibet ex illis certe Asciae ferramentum refert non tantum propter utriusque figuram triquetram, verum ex eo multo magis, quia utrumque non est ex genere planorum, sed curvorum triangulorum, ac ferme quale trigonum erit, quod in cylindri superficie describetur, sed ita ut trigoni basis sit axi cylindri parallela; tunc enim curvitas illa exsistet, quam in ferramento Asciae Galenus agnoscit (vide supra in Asciae definitione) quaeque etiam in vacuis descriptae deligationis intervallis in femore se prodit. Atque hinc intelligimus, cur Heliodoro Ascia sit femoris vinctura (Scultetus quoque Asciam in femore adhibuit) re enim vera in femore intervalla linteis intercepta & suâ triquetrâ figurâ, & curvitate, & justa (313) dimensione Asciam exhibebant.

Atque haec est in Ascia medica σκεπαρνοειδὴς forma; quae quum ipsa per se per mihi facilis & clara visa fuit; tum vero

(313) In femore, inquam, quum cutis interceptiones & figurae triangularis, & curvitatis, & dimensionis tantae, quanta ferme in Ascia reperitur, ratione habita, plane σκεπαρνοειδεῖς essent; hinc reor τὸν Σκέπαρνον initio peculiarem femoris vincturam fuisse. Verum deinde ubicumque triquetra interceptio se prodebat, etiam si minor quam pro Asciae modo; ibi etiam Asciam agnoverunt. Vide infra locum Hippocratis, in nasi deligatione Ascias reperientis.

ro consentit cum aevi Hippocratei consuetudine, quando sollemne erat rebus ex figura, quam praeseferrent, nomina tradere. Sic ex poematiis illis ad finem Theocriti, quod bipennis figuram ostentabat, Πέλεκυς dicebatur; quod arae, Βωμὸς; quod ovi, Ὠόν. Nec aliud in geographicis obtinebat; quippe quum Apamea Κιβωτὸς, ex eo quod *Arcae* figuram qualemcumque ostenderet; Sicilia *Triquetra*; antiqua Aegyptus *Delta*; & alia plura in hunc modum, dicerentur. Nec alia porro ratio fuit, qua ab antiquissimis usque temporibus constellationibus nomina fiebant, ut hoc *Plaustrum*, illud *Trigonum*, ac diversis aliae nominibus dicerentur, prout qualis qualis rerum illarum species in μορφώσει illis primorum astrologorum animis occursabat. Eadem ratio fuit, qua vincturis nomina fieri coeperunt: haec Σκέπαρνον, illa *Rhombus*, ex iis caussis, quas ostendi, dicebatur; tum aliud *Vallum*, aliud *Cancer*, aliud *Testudo*, ut alias sexcentas vinculorum appellationes omittam in Hippocrate, Heliodoro, Sorano, & in libro *de Fasciis*, qui Galeno tribuitur. Vel si sunt tamen, quibus tradita interpretatio parum probetur, excogitent ipsi meliora; quibus libenter subscribam.

Est tamen, quod mihimet ipse, quamvis invitissimus, opponam; Galeni scil. de hac interpretandi ratione silentium. Quid dico silentium? imo in iis ipsis locis, quibus τὸ σκεπαρνοειδὲς deligationis hujus explicare aggreditur, tamen nescio quid aliud docet, quod vereor, ut se probet. Vide Galeni locum sup. num. 2. *Ad Asciae autem lignariae similitudinem desinens, quod a recta linea paullum recedens incurvetur* &c. Vide huic parem locum num 6., deinde num. 7. *Nam quum praecipit, plagulas Asciatim membro superdandas, ab orbiculato circuitu* (qui circulus alibi *Recta*, alibi *Transversa* Galeno dicitur) *eam esse faciendam declinationem definit eo modo, quo est Ascia materiaria*: quae, ut in definitione Asciae Galenica vidimus, in extremitate curvatur. Vides jam Galeno quid sit vinculi hujus τὸ Σκεπαρνηδόν: est scil. modica illa a recto circuitu declinatio. At (viri summi, cui medicina & artes ceterae debent vel plurimum, pace dixerim) quid ea declinatio habet σκεπαρνοειδές? Si curvitatem in plagula inde repetis, quod femori, tamquam cylindro, circumducitur; non minus in circulari deligatione, ea curvitas, quam in ea quae inde declinat, deprehenditur. Si porro

ro (quod certe vult) in modico recessu a circulari asciae similitudo ponitur ; quid ille recessus curvi habet , praeter partis habitum , cui applicatur ? Deinde si circularem *Rectam* appellas ; ea quae declinat , non video , cur minus Recta dicenda sit . Postremo non intelligo ecqua sit in *desinentia* declinantis illius curvitas : in qua ille Asciae similitudinem reperit . Quae non eo dico , quo quidquam de magni Galeni existimatione decedat . Imo vero ultro fateor , aliquid in ea deligatione fuisse , quod Galenicas rationes juvaret . Sed quidquid illud fuit ; nos certe non cogit , ut ipsi potius (praesertim non sese explicanti) quam maximo medicinae parenti Coo credamus .

Nam equidem , vel quolibet pignore deposito , contendo , τὸ σκεπαρνοειδὲς vincturae hujus , qua de agitur , ubi sit quaerendum , Hippocratem clare demonstrasse , iis certe , qui ad ejus oracula animum intendere studuerint . Sic enim ille in *de Artic.* Sect. XXX. in edit. *VanderLind.* (Graeca Hippocratis qui volet , adeat sup. not. 289. quae tamen heic ad verbum interpretabor) *Nam deligationum haec est maxime varia , quae & plurimas quidem Ascias habet , & interruptiones atque interceptiones cutis maxime varias rhombiformes* . Ut Hippocratis sententiam assequaris , notandum est , ibi Hippocratem non de *Ascia* primario agere , sed de nasi vinctura ; quae ubi fiebat , multae ibi *Asciae* , *Rhombi* multi existerent , necesse erat . In quo igitur *Rhombus* (unum scil. ex vinculis Hippocraticis ; vide num. 1.) erat ; in eo & *Ascia* quaerenda est . Atqui τὸ ῥομβοειδὲς *Rhombi similitudinem* in διαῤῥέωγσιν (h.e. in *interruptionibus* habenarum , qua illae spatia inania relinquebant ; vide sup. Galenum num. 3. διαῤῥέωγδε interpretantem τὰ μεταξὺ διαστήματα τῶν ὀθονίων) & in διαλήψεσι τοῦ χρωτός h. e. in cutis intervallis inter plagularum ductus relictis agnovit Hippocrates . Ergo & in eisdem διαστήμασιν *intervallis* Σκεπάρνας agnoverit , necesse est . Non est ergo amplius ambigendum , quid Hippocrates *Asciam* appellaverit.

At enim , inquies , in ea , quam supra attulimus , Asciae descriptione , inter habenarum ductus rhombi plures , non item *Asciae* sive trigona intercipiuntur . Respondeo , id quidem verum fore , si in deligationibus nihil aliud quam habenae eo , quo dixi , modo circumductae agnoscantur . Verum praeter fascias erant & panni ; & in fracturis , (in qui-

bus maxime Afcia valebat, ad ἀσφαλεςάτην κράτησιν τῶν συντετριμμένων *ad comminuta firmiter retinenda*, ut ait Gal. fup. num. 7.) erant & ferulae. Sed mitto ferulas: at panni certe primi omnium affectae parti applicabantur, eaq; ὑπόδεσις aut ὑπόδεσμις Hippocr. erat; pannis fafciae fuperdabantur, quae ἐπίδεσις dicebatur. At panni ifti rhombos, fi non omnes, at eorum plures bifariam dividebant; h. e. ex fingulis rhombis binas Afcias efficiebant. Ita fit ut in vincturae σκεπαρνηδὸν factae διαζεύξεσιν, ex Hippocrate, & Afciae fimul & fpatia rhomboidea deprehenderentur. Poftremo vel fi fubjecti panni nihil conferant ad afcias repraefentandas: fac, inquam, in διαζεύξεσιν non aliud quam rhombos exfiftere: at certe plurimi ex iis rhombis nonnifi dimidiati, itaut afcias referant, cernentur, propterea quia eorum dimidium tantum obtutibus patet, pars vero altera in aversâ femoris parte latet. Sane enim κατὰ τὸ δοκεῖν, h. e. non ab eo, quod re ipfa eft, fed ab eo quod videtur, vincturis illis impofita fuiffe nomina certiffimum eft. Id quod video etiam placuiffe viro elegantis doctrinae atq. ingenii Canonico Jof. Boncorio; quum is fupra appofitum fchema mihi pro fua humanitate delinearet. Atque haec, quae in Afciam Hippocraticam fum commentando expertus, eruditiffimorum medicorum (quos & numero plurimos, & doctrina & fagacitate fingulares, & haec civitas, & Italia univerfa numquam non parens foecunda protulit) judicio permitto; inprimis autem Regii Archiatri Francifci Boncorii, qui merito fuo in hoc Regno hodie in artium facile excellentiffima dictaturam exercet; quique fuo in REGIS optimi ac feliciffimi tuenda valetudine ftudio vigilique induftria non tantum populares fuos, fed & exteros plane univerfos BORBONIAE ftirpis ftudiofiffimos, fibi devinxit, ac porro devinciet.

MANTISSA ALTERA.

De propria fignificatione vocis TEKTΩN *& inde derivatorum, five de S. JOSEPHI CHRISTIQVE Opificio.*

Ad Matth. XIII. 55. Marci VI. 3.

Dixeram, TANVCCI ornatiffime, (fup. pag. 158. & not. 206. & faepe alibi) vocem TEKTΩN non effe fabrorum omnis generis communem, fed *materiariorum* peculiarem. Ad id oftendendum pauciffimis fane contentus effem, fi non aliud quam τὸ Σκέπαρνον *Afciam* mihi illuftrandam propofuiffem.

ſem. Nunc id damus operam, ut dum in tenui argumento verſamur, tamen appareat, nos ſerias res agere; nec fruſtra nos de IOSEPHI, CHRISTIQVE ipſius Servatoris (314) opificio ſollicitos, id laborare, ut *Aſciam* iſtam male a quibuſdam de eorum manibus excuſſam, eiſdem tandem luculenter adſertam, conſacremus dedicemuſque. Nam Matth. XIII. 55. CHRISTVS fuiſſe legitur ὁ τοῦ τέκτονος υἱὸς, Vulgato Interpreti, *Fabri filius*: imo & ipſe Servator Marci VI. 3. dicitur: οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τέκτων; *Nonne hic eſt faber*? Laudo ſane, quod ſanior interpretum pars S. Joſephum (uti & JESVM) materiarium fuiſſe, ſtatuunt. Sed quod id ex antiquorum traditione colligi ajunt, id non perinde probo. Nam etſi pro lignario opificio laudantur aliqui (puta S. Juſtinus, & praeterea vix unus aut alter) tamen Hilarius, Chryſologus, Beda, & alii plures, ferrariam factitaſſe, innuunt. Orientales quoque Evangeliorum translationes variant nonnihil. Ex quibus poteſt intelligi, in IOSEPHI opificio non conſenſiſſe antiquitatem. Quare longe aliam viam ingrediendam mihi ſtatui, ut in propriam paſſimque uſitatam vocabulor. TEKTΩN & FABER notionem prius inquirerem; quo fundamento praejacto, tum demum putavi me antiquorum ſententias tum numeraturum exactius, tum & de iis ſanius judicaturum. Vereor tamen, ne qui in ceteris multus fui, in hoc demum argumento plurimus ſim futurus, nec ſine ineptae diligentiae offenſione. Verum rem ſic tranſigam, ut ſumma tantum rerum capita lectoribus delicatioribus legenda proponam: cetera, quaſi παρεκβάσεις, in adnotationes conjiciam, quas incurioſi rerum harum tuto praeterire queant, cupidioribus interim uſui futuras.

I.

Vox TEKTΩN *ejuſque derivata quid apud antiquam mediamque Graeciam ſignificaverint.*

Evangeliorum interpretes (315) quoſcumque viderim, ad hunc

(314) Quum iſthaec opificia audis; noli putare ea generis nobilitati Sanctae familiae fuiſſe dedecori. Nam praeterquamquod ἔργον οὐδὲν ὄνειδος, *artificium nullum probroſum eſſe*, ajebat Heſiodus; Hebraeorum in more poſitum fuit, ut etiam quibus res lautior eſſet, tamen adverſus omnes fortunae caſus opificium aliquod addiſcerent. Vide interpretes heic & ad XVIII. Act. 3.

(315) Calmetus ad hunc Matthaei locum, *Graeca vox*, ait, *quodlibet fabri genus ſignificat*. Ea ſem habet Marci VI. 3. & Diſſ. de S. Joſeph.

hunc diem existimarunt, eam vocem generalem esse: eumq. errorem habent cum lexicographis, qui passim teruntur, communem, cumque omnibus ferme viris doctissimis, qui post renatas litteras Graecos Scriptores Latina civitate donarunt, qui Τέκτονα non aliter quam *Fabrum*, Τεκτονικὸν *fabrilem*, Τεκταίνομαι *fabricor*, & sic ceteram ejus vocabuli sobolem interpretari consueverunt. Imposuit viris clarissimis etymologiae ratio; nam Τέκτων est a Τεύχω, quod generaliter est *fabricor*. At equidem planissimum faciam, id vocabulum (quamquam suo etymo generale) ex usu tamen omnis generis scriptorum sine controversia artis lignariae peculiare esse: hanc adeo Josephum, imo & CHRISTVM exercuisse.

Atque ut ab hoc ipso Evangelii loco ordiar; non est verisimile, Evangelistas generali vocabulo heic usuros fuisse, praesertim praefixo articulo. Nam, amabo, si τῷ TEKTONI γενικὴ subjicitur notio, illud ὁ τοῦ τέκτονος υἱὸς quid aliud valebit, quam si diceremus *Il figlio dell'artegiano*? (v. heic Tillem. not. 315). Nunc cedo, inter tot opificia, quae in una civitate exercentur, totq. artifices, quisnam erat ille ὁ τέκτων *ille faber*, qui eo vocabulo, veluti intento digito, demonstrabatur? At si *materiarius* intelligitur, id bene procedet; neque enim in illa urbecula multi materiarii erant; ac vel si fuissent, nemo perinde inepte loqui videbitur, si heic Neapoli diceret: *Non è questi il figlio del falegname*? ac si diceret: *Non è questi il figlio dell'artegiano*? Prius saepe quotidiano sermone usurpatur: alterum ne fando quidem auditum fuit. Haec eo pertinent, ut negem vocem τέκτων, etiamsi generalis esset, generaliter heic posse accipi; ut liberum sit eam de lignario, aerariove, vel alio artifice intelligi.

Nunc illud demonstrare aggrediar, τὸ Τέκτων nequaquam uni-

seph, ubi Τέκτονα definit, *un homme de metier, un artisan*. Idem in aliis ante Calmetum reperies, uti in Vatablo, Brugensi; & doctissimis quibusq. interpretibus ad hunc ipsum locum. Marianus Victorius in indice posterior. Hieronymi tomor. in V. *Joseph* post relatas sententias, ait: *Vox Graeca τέκτων anceps*. Christiano Hilschero in *Sched. de studiis CHRISTI* §. 11. (apud Fabric. to. ult. Cod. Pseud. N. T. p. 437.) *Vox* Τέκτων πολύσημος (est) *quemlibet sive opificem sive artificem designat*. Tillemontio not. 2. de S. Josepho ὁ τοῦ τέκτονος est *le fils de l'artisan*: quam tamen γενικὴν loquendi rationem numquam potuisse venire in mentem sive Judaeis, ut sic ineptissime interrogarent, sive Evangelistae ut sic γενικῶς scriberet, jam initio demonstravi. Postremo ceteri omnes sive sacrae historiae, sive Scripturae explanatores sic de sententiarum discidio loquuntur, ut prae se aperte ferant, putare se Τέκτων generale esse vocabulum.

universis opificiis convenire; sed dumtaxat materiario. Atque ut ab antiquis grammaticis ordiar: In Glossis veteribus τέκτων exponitur Latine his modis: *Faber tignarius*, *faber lignarius*, *Materiarius*: quod nullam tergiversationem admittit. Sane observavi Glossarum auctores N. T. voces saepe sibi vertendas proposuisse. Adhaec proprietatis vocabulorum sollertissimus observator Jul. Pollux non aliter id vocabulum, & quae inde proficiscuntur, accipi debere tradit. Sic I. 12. inter eos qui in templorum fabrica occupantur λιθοξόους τε καὶ οἰκοδόμους, καὶ τέκτονας *lapicidas*, *aedificatores*, *materiarios refert*. Ut & n. 161. τέκτονας inter castrorum artifices sic numerat, ut sint certe tignarii, sive ut castigatius (316) loquar, lignarii artifices. Sed prae ceteris lege hujus grammatici caput 26. (317) lib. VII. quod inscribitur Τεκτόνων ἔργα καὶ ἐργαλεῖα *Materiariorum opera & instrumenta*, ut plane statuas quid proprie τέκτων sit, quid vero τεκτονική. Vel saltem lege eumdem X. n. 146. ubi τέκτονος σκεύη haec numerantur Σκέπαρνον, πρίων &c. *Ascia*, *serra* &c. deinde fabri ferrarii, aedificatoris, &c. instrumenta ordine ponit.

Atque haec de optimo grammatico (cui quidem Favorinus [318] paria habet) quem unum tanti facio, ut prae eo ceteros posteriores, numerum ac turbam, qua urgearis potius, quam juveris, existimem. Simul illud bona fide fateor, grammaticos duos, qui Polluce posteriores, Suida tamen & Eustathio antiquiores videntur (Hesych. & Aristophanis Scholiasten intelligo; etsi haec scholia non unius auctoris nec unius aetatis sunt) γενικωτέραν notionem τέκτον@ vocabulo subjecisse. Quid quod Suidas etiam & Eustathius in speciem idem atque Hesych. sensisse videntur? Qui tamen omnes, praesertim posteriores duo, adeo non

(316) Nam *tignarios* quid proprie appellarint antiqui, Cajus docuit l. 235. §. 1. *de verb. sign. Fabros tignarios dicimus non eos dumtaxat, qui tigna dolarent, sed omnes qui aedificarent*. De quo vide plura sup. pag. 199. & not. 242.

(317) Pollucis illud caput 26. lib. VII. longius est, quam ut totum heic adscribatur. Sed praecipua ejus capitis in adnotationem 319. contuli, post adnotata Eustathii.

(318) Non invitus feci, ut & Varinum Favorinum in medium producerem; quippe quem ubique reperi non de suo hepate sapere, sed sua semper ex veteribus hausisse grammaticis: quo sane merito & is in veterum censu haberi poterit. Is haec prae ceteris in suo lexico posuit, quae quadrant in nostram sententiam. Τεκταίνεται· ξύλα ἐργάζεται ... Τεκτονική ἐστι τέχνη περὶ ξύλα καταγινομένη, θρόνων ποιητική, καὶ πολλῶν ἄλλων. Quae mox adscribam, ea ex Eustathio desumsit. Τέκτων δ' ὅρων· οἰκοδόμος καὶ ναυπηγὸς, καὶ ἁπλῶς ἅπας ὁ ὁπωσοῦν διακείμενος περὶ σκάλην (corr. περὶ ἐπισκάλην ex Eustathio) ξύλων. Vides ligna tantum huic vocabulo [illegible]

non oberunt, ut etiam ſummopere profuturos confidam. Ab Euſtathio incipiam, propter Homeri, in quem uberrime commentatur, dignitatem; una enim eademque opera, quis ſit Homericus τέκτων, percipietur.

Ergo eruditus principis Poetae interpres Euſtathius ferme de eo vocabulo, tamquam γενικῷ loquitur. Sed vel ſic tamen adeo non turbat, ut ſummopere juvet; maxime ſi locos Homericos, ad quos commentatur, ſimul conferas; ex quibus poſtremo intelliges, τέκτονα Homericum ſic γενικὸν fuiſſe, ut omnem dumtaxat lignariae artis propaginem ac familiam (veluti aedificatores, naupegos &c.) ſuo ambitu complecteretur, non ut ad alia opificia, quae in lignis non occupantur, pertineret. Eam locorum collationem, cui tanti ea res videbitur, in ſubjecta (319) adnotatione reperiet; ubi ſimul Pollucem idem plane antea docuiſſe oſtendetur.

Supereſt

(219) *Euſtathii loca de* Τέκτων, *tum & Pollucis caput 26. lib. VII. explicatur. Qua notione Ἀρχιτέκτων uſurpetur. Quid* Τεκτόναρχος Μοῦσα *Sophocli. Galeni locus expoſitus.*

Ac primum Euſtathius ad Hom. Il. Z. 315. ad illud Τέκτονες ἄνδρες, Οἵ οἱ ἐποίησαν θάλαμον, ϰαὶ δῶμα, ϰαὶ αὐλήν. *Materiarii, Qui ei fecerunt thalamum & domum & atrium*: ſic adnotavit: Τέκτονας δὲ κατὰ ὄνομα γενικὸν ϰαὶ τοὺς οἰκοδόμους λέγει. i. e. Τέκτονας *autem generaliter eo ſummo vocabulo* (quod tamen cum dicit, vel eo innuit, alias id nomen *materiarii* eſſe peculiare) *aedificatores intelligit*. (Pollux quoque VII. 117. aedificatores Homero τέκτονας appellatos obſervaverat) Verum ſi animadvertiſſet Euſtathius, Homericum illum θάλαμον ϰαὶ δῶμα ϰαὶ αὐλήν, omnia ex lignis conſtitiſſe, ex uſu heroicorum temporum, mirari deſiiſſet, cur eorum fabricator τέκτων appellaretur.

Adhaec ad illud Il. O. 410. Ἀλλ' ὥστε στάθμη δόρυ νήϊον ἐξιθύνει Τέκτονος ἐν παλάμῃσι δαήμονος: *Ac velut amuſſis lignum navale dirigit in manibus periti materiarii*: ſic idem ſcriptum reliquit pag. 1023. 9. Τέκτονα δὲ, τὸν ναυπηγὸν γενικῷ λέγει ὀνόματι. h. e. Τέκτονα *vero naupegum generali nomine appellat*. Cujus ſimile eſt & quod ad illud Od. E. 250. εὖ εἰδὼς τεκτοσυνάων, *artis materiariae peritus*, adnotavit pag. 1533. 16. Ὅρα δὲ ϰαὶ ὅτι τὴν ναυπηγικὴν, γενικώτερον τεκτοσύνην ἔφη· ἐπεὶ ϰαὶ τέκτων ὁ ναυπηγὸς ὀνόματι γενικῷ. *Obſerva, artem fabricandam navium generalius* τεκτοσύνην *dixiſſe: nam* τέκτων *etiam naupegum generali nomine ſignificat.*

Poſtremo ad illud Od. P. Μάντιν, ἢ ἰητῆρα κακῶν, ἢ τέκτονα δούρων, *Vatem, aut curatorem morborum, aut fabrum lignarium*: ſic pag. 1821. 15. ſcriptum reliquit: Τὸ δὲ ἰητῆρα κακῶν ἀντελῶς ἐφράσθη· καθὰ ϰαὶ τὸ τέκτονα δούρων. Τὸ μέντοι ἰητὴρ ϰαὶ τὸ τέκτων ἐλλειπτικῶς λέγονται. Τέκτων δὲ δούρων, οἰκοδόμος τε ϰαὶ ναυπηγός· ϰαὶ ἁπλῶς ἅπας ὁπωσοῦν διακείμενος περὶ ἐπισκευὴν ξύλου. *Illud* ἰητῆρα κακῶν *integre dictum; ſicuti & illud* τέκτονα δούρων: nam *ceteroqui quum* Ἰητὴρ, *aut* τέκτων (ſine illo additamento dicitur) *ellipſis eſt. Et quidem* Τέκτων δούρων *eſt tum aedificator, tum & naupegus; & uno verbo quivis circa lignarium opus occupatur*. Vere hoc ultimum dixit; nam, uti poſtea oſtendemus, Pin-

daro

dare τέκτων est, qui currus facit; Platoni is qui tibias & lyras, qui lectos, qui naves domosque fabricat; Dionys. Halic. κλίμακας τεκταίνεσθαι dixit: Justino & Chrysostomo τεκτονικὴ circa aratra, juga, plaustra versatur: mitto jam alios. Itaq. universa, quam latissime patens artium ξυλουργικῶν familia, τεκτονικῆς ambitu merito comprehenditur.

Atque heic praeteriri non debet, quod Jul. Pollux VII. integro cap. 26. totus in eo est, ut ostendat, artes omnes, quae circa ligna occupantur, vocabuli τέκτονος & τεκτονικῆς complexu contineri. Itaq. & ναυπηγὸς *naupegos*, & κλινοποιοὺς, & θυροποιοὺς *lectorum & januarum* artifices eo refert; adhaec autem & eorum fabros quae ad convivalem supellectilem pertinent, uti *mensarum*, *sellarum* &c. insuper & *scalarum*, & *ascensionum*. Τεκτονικὸν δὲ, inquit, καὶ τὸ πακτῶσαι θύρας, ἐν Ἀριστοφάνους Λυσιστράτῃ: *Materiarii etiam est & fores compingere, in Aristophanis Lysistrata*. Mox ejus artis instrumenta recenset, & ei opificio usitata verba, more suo. Qua recensione defunctus, ad superius illud argumentum redit; nam ait: ἐργάζοιτο δ' ἂν ὁ τέκτων καὶ μυάγρας &c. *muscipularum quoque confectio ad fabrum lignarium pertinet* &c. Mox: καὶ ἁρματοπηγὸς δὲ καθ' Ὅμηρον προσήκοι ἂν τεκτονικῇ &c. *Sed & Carpentarius secundum Homerum in artis lignariae censu est*. Deinde de curribus locutus, de aedificatoribus sic orditur: Καὶ τοὺς οἰκοδόμους Ὅμηρος τέκτονας καλεῖ. *Aedificatores Homerus* τέκτονας appellat. Homeri loca partim cum Eustathii adnotatis modo depromsimus, partim alibi producemus: duo heic ex Odyssea loca indicabimus, unum P. 340. ὅν ποτε τέκτων ξέσσεν &c. *Quem* (postem) τέκτων *polivit*: alterum Φ. 43. iisdem verbis, de limine loquens. Caussam Homericae ῥήσεως initio hujus adnotationis assignavimus, quia ea opera ex ligno erant: & re vera his locis postem *cupressinum* limen *quernum* Poeta esse dixit.

Postremo ne vocem quidem Ἀρχιτέκτων (quam Graeci juxta Latinique plurimes de structorum principe ac προστάτῃ usurpant) a re lignaria alienam putavit. Haec enim subjicit: καὶ Ἀρχιτέκτων εἴρηται παρὰ Πλάτωνι. Subsistamus paulisper heic, antequam cetera adscribam. Vocem Ἀρχιτέκτων usurpatam Platoni dicit, sed in re materiaria; nam ecce Platonis locum Ἐρασταῖς (pag. 135. C. ed. Serrani) Καὶ γὰρ ἐκεῖ h. e. in τεκτονικῇ) τέκτονα μὲν ἂν πρίαιο πέντε ἢ ἓξ μνῶν ἄκρον, ἀρχιτέκτονα δὲ οὐδ' ἂν μυρίων δραχμῶν· ὀλίγοι μὲν καὶ ἐν πᾶσι τοῖς Ἕλλησι γίγνονται). *Nam materiarium quidem quinque, summum sex minis emas licet, at architectona ne decies mille quidem drachmis comparaveris; quia pauci admodum in universa Graecia architectones exsistunt*. Vides jam quid sint Platoni *architectones*, quod & docuit me Josephus in III. ἀρχαιολ. 6. ubi de Tabernaculi Mosaici opere lignario construendo narrat. Ibi prope initium sic posuit: Ἀρχιτέκτονας τοῖς ἔργοις ἐφίστησι, *Architectonas operibus praeficit* Besalelum & Eliabum; qui certe operis lignarii, non structorii principes opifices erant. Quamquam Philo aliter: apud quem in *de somniis* (pag. 596. C.) Beseleelo, tamquam operis administro, παραδείγματα ἀρχιτέκτων Μωσῆς *exemplaria Architectus Moses* sufficiebat. Postremo Sirachidae XXXVIII. 30. Ἀρχιτέκτων ex ligno statuas facit. Etsi in LXX. & ἀρχιτεκτονέω & ἀρχιτεκτονέω & ἀρχιτεκτονία de cujusvis generis opere usurpata reperiuntur: ut & Paulus ep. ad Cor. & Plato in Gorgia pag. 455. B. ἀρχιτέκτονα vulgari notione acceperunt.

Pergit vero idem Onomastici auctor: Βιαία γὰρ ἡ ἐν τῷ Σοφοκλέους Δαιδάλῳ τεκτόναρχος Μοῦσα. Quod H. Steph. in Thesauro non assequitur. Non ipsam, opinor, metaphoram ab architectura petitam putavit esse βιαίαν, sed omnino vocem dumtaxat τεκτόναρχος appellat βιαίαν h. e. *coactam*: nam, ut ego interpretor, ut versus necessitati serviret, ideo voce nova usum poetam putavit. Hanc interpretatio-

Superest, ut de Hesychio, Aristophanis interprete, & Suida videam: quorum duo priores artificum totum genus intra ejus vocabuli septum concluserunt. Nam Hesychio ΤΕΚΤΩΝ est πᾶς τεχνίτης *omnis artifex*. Eadem est Scholiastae sen-

nem veram esse ostendit αἰτιολογικὸν illud γὰρ. Ἀρχιτέκτων dixerat vocem usitatam esse: nam alteram τεκτόναρχος non imitandam, quippe vi ac necessitate expressam. Verte ego sic: *Conditum vero est* (ac vi prosodiae expressum) *quod Sophocli in Daedalo Musa* Τεκτόναρχος *dicitur*. Atq. haec ad Pollucem explanandum satis. Restat quid Poetae illi fuerit τεκτόναρχος Μοῦσα. Nam Minervam quidem artibus praeesse novi (unde μηχανῖτις Pausaniae, & in lapidibus ERGANA appellatur) at de Musarum quapiam, id juxta cum ignarissimis scio. Dicam tamen quid sentiam. Aristophanes Equitibus 527. affert celebris ac passim triti carminis (quod ibi Scholiastes ad Cratini Eumenidas refert) tale initium: Τέκτονες εὐπαλάμων ὕμνων *Pulchrorum hymnorum artifices*. Eâdem metaphora bis usum Pindarum animadverti; nam Pyth. III. 200. Ἐξ ἐπέων κελαδεννῶν τέκτονες οἷα σοφοὶ Ἅρμοσαν. *Ex carminibus sonoris, qualia artifices sapientes (carminum) concinnarunt*. Et Nem. III. 7. Μελιγαρύων τέκτονες Κώμων νεανίαι. *Melli sonorum auctores hymnorum juvenes*. Quo pertinet etiam Τεκτοσύνη ἐπέων *versuum compositio* in quodam epigr. Ex his locis, aliisq. fort. plurimis, quae mihi nunc latent, facile est intelligere, fuisse hanc metaphoram celeberrimam, qua sacri vates τέκτονες ὕμνων, μέλεων &c. aut fine alio additamento, absolute τέκτονες vocarentur. Ex quo licere sibi Sophocles existimavit, Musam poetarum praesidem, τεκτόναρχον nuncupare, pulcherrima sane, quamvis non intellecta, translatione.

Ad extremum Pollux τὸ Ἀρχιτεκτονεῖν Aristophani Daedalo usurpatum notavit. Ea fabula non extat. Sed quia Daedalus fabricae materiariae inventor fuisse Plinio aliisque dicitur; in ea fabulâ τὸ ἀρχιτεκτονεῖν de re lignaria fuisse positum, fit verisimile. Sed nunc apud eum Comicum in Pace 304. idem verbum legitur.

Haec ex Pollucis cap. 26. delibasse, eademque illustrasse sufficiat. Verum heic dissimulare non queo, quod a Polluce & Eustathio diversus abit Galenus. Nam illi duo lignaria omnia opificia, quaecumq. demum illa sint, Τεκτονικῆς ambitu complectuntur, ac nominatim *naupegos & aedificatores*: contra iste Τέκτονα distinguit a *naupego*, *aedificatore*, & pluribus aliis ligna tractantibus. Locus is extat lib. *ad Thrasybulum* cap. 28. ubi in eo est, ut ostendat, materiam eamdem pluribus artibus ὑπόκεισθαι *subjici*: Ξύλον μὲν γὰρ ὕλη κοινὴ καὶ ναυπηγῷ, καὶ τέκτονι, καὶ μηχανοποιῷ, καὶ οἰκοδόμῳ, καὶ ἄλλοις μυρίοις. *Quandoquidem lignum & fabricatori navium, & materiario, & machinarum structori, & aedificatori, & sexcentis aliis communis est*. Quod deinde & in creta &c. ostendit. Heic ego nolo ea responsione uti, in vocum significatu malle me grammaticis accuratioribus (imo & Homero, & Platoni, quibus *naupegus & aedificator* est intra septum Τεκτονικῆς: de Homero vide Eustathium sup. not. 319: at Platonis locum in Philebo vide infra not. 331.) quam medico quantovis credere. Malo rem sic transigere: Homeri & grammaticorum illorum Τέκτονα, ex antiquo vocabuli usu, γενικώτατον esse, ut sit πᾶς ξυλουργός: at Galeno & posteriori aetati Τέκτονα angustiora habuisse spatia, & a *naupego*, *aedificatore* & pluribus aliis fuisse distinctum: sicuti apud nos hodie naupegus & quidã alii lignorum artifices diversa nomina atque officinas habent ab eo, qui communi vocabulo *il Falegname* appellatur.

sententia; qui ad Equitum vers. 527. sic adnotat: Τέκτονες Πάντες οἱ τεχνῖται· h. e. τέκτονες *sunt omnes artifices*. At Suidas paullo aliter definit: ΤΕΚΤΩΝ· Κοινὸς (320) τεχνίτης· ὁ λαοξόος καὶ ὁ τῶν ξύλων ειδήμων. Τέκτων *est communis artifex: lapicida, & lignorum peritus*. Vides quantum sit inter hosce grammaticos discriminis; quum duo priores omne genus artifices, hic tantum lapicidam & materiarium ejus vocis finibus complectantur. Sed hoc posterius verum est; nec enim est dubitandum, quin τέκτονος vocabulum non tantum lignarium opificem, verum etiam nonnumquam lapicidam & structorem designet. Neque ea notio tantum ex Homeri auctoritate liquet, cui ea vox etiam aedificatorem notat (nam forte poterat οἰκοδόμος Homero τέκτων ideo dici, quia id genus fabricae totum ex lignis erat, ut initio adnotationis 319. dixi) verum etiam ex Josepho, apud quem lapicidae instrumenta (321) τεκτονικὰ appel-

(320) Suspicabar antea, scripsisse Suidam κοινῶς τεχνίτης, hac sententia, ut τέκτων sit *communiter & universe artifex*, sive, uti loquitur Hesychius, *omnis artifex*: cujus universi generis duas tantum eximias species mox subjungi, lapicidam & materiarium. Si sic legatur; nullum erit inter Hesychium ac Suidam discidium. Sed quia nullum Kusterns affert veterem librum, qui κοινῶς habeat; recepta lectio non est sollicitanda; praesertim quae verissimam vocabuli notionem complectitur.

Atqui, si recte judico, ΚΟΙΝΟΣ apud hunc grammaticum Τεχνικὸν est vocabulum, & grammatica notione accipiendum. Apud grammaticos κοινὸν γένος est quod duobus commune est, masculino & feminino: & κοινὴ συλλαβὴ est tam brevis quam longa: & Latinis *communia verba* tam activae quam passivae significationis. Et omnino acceptione grammatica *commune* est duum dumtaxat; nam quod pluribus convenit, *Omne* dicitur. Isidorus I. orig. 6. *COMMUNE dictum, quod duobus generibus nomen unum communicat . . . OMNE genus dictum, quod cunctis generibus servit, masc. & faem. neut. & comm.* Ergo Suidas quum dicit κοινὸς τεχνίτης, vult eam vocem *duobus* opificiis, quae mox subjicit, esse communem. At Hesychius quum ait Πᾶς τεχνίτης, etiam τεχνικὸν est illud πᾶς, i. e. ad universa pertinens genera.

(321) Josephus in VIII. ἀρχαιολ. 3. num. 2. *Tota vero templi* (Salomonici) *fabrica multa cum arte exstructa est ex lapidibus politis, apta admodum levique commissura junctis* (ὡς μήτε σφύραν, μήτε ἄλλου τινὸς ἐργαλείου ΤΕΚΤΟΝΙΚΟΥ τοῖς κατανοοῦσιν ἐργασίαν δηλοῦσθαι) *ut intuentibus nullum usquam mallei* (sive potius *acisculi*, qui Graecis τύκος, interdum & σφῦρα dicebatur, quod nostris lapicidis hodiedum *il martello* dicitur) *aut cujuslibet instrumenti LAPIDARII* (sic enim heic vertendum esse illud τεκτονικοῦ, Suidae auctoritas cogit) *appareret indicium; sed illis non adhibitis, materiam omnem congrue coagmentatam fuisse: itaut sua sponte potius cohaesisse, quam vi ferramentorum, videretur*. Quae quum ita sint; erravi (quid enim dissimulem?) sup. pag. 200. not. 244. col. 2. lin. 8. ubi Tzetzem reprehendi, quod τύκον h. e. *Acisculum* appellaverit ἐργαλεῖον τεκτονικὸν. In hoc enim ille Josephum auctorem habet locupletissimum. Huc refer-

pellata reperio. Quin etiam & ex voce ἀρχιτέκτων idipsum confirmatur, quae arti structoriae (322) cum lignaria communis est; ac postremo ex diserta Pollucis auctoritate VII. cap. 26. (323) extremo; & ex Isidoro, qui *structores* Graece Τέκτονας appellari ait: de quo inf. not. 328. Ex quo intelligis, id esse verissimum, quod sup. (c. 2. ubi de *Ascia structoria* pag. 199.) tetigi, structoriam ac lignariam artes sorores esse, eadem utriusque instrumenta numerari, postremo utramque artem Homero, imo & Josepho, Polluci (fort. & aliis) τεκτονικὴν nuncupari.

Venio nunc ad Hesychium. Cujus gravis inprimis grammatici auctoritati quid respondebimus? Verum primum omnium quantumcumque auctoritatis Hesychio tribueris, nihil ad Pollucem; nihil ad usum scriptorum omnium, de quo infra. Ut omittam, quam sinistre de Alexandrino isto senserint Caesar Scaliger, Rich. Bentlejus, Reinesius apud Fabric. Bibl. Graec. lib. IV. c. 35. ad finem num. VI. Sed sit sane eximius. At negari non potest, quin multa ex aevi sui loquendi consuetudine petiverit. Quid si enim suspicer, posteriori (324) Graeciae τὸν τέκτονα fuisse πάντων τεχνίτην? Quae loquendi consuetudo suorum temporum fort. Hesychium (quem ex pluribus indiciis

referri potest, quod verbum τεκταίνομαι (quod ceteroqui de operibus lignariis passim usurpatum reperio) Procopius in de Aedificiis I. 1. de structoribus usurpavit. *Anthemius*, inquit, *Trallianus* . . . τοῖς ΤΕΚΤΑΙΝΟΜΕΝΟΙΣ τὰ ἔργα ῥυθμίζων ἤδη τε γενησομένων προδιασκευάζων ἰνδάλματα h. e. *digerendo fabris operi intentus, agendorumque imaginibus praeformandis*. Et quod alter ille Judaeus Philo idem verbum de mundi fabrica posuit: τὸν κόσμον ἄνοσον ἐτεκτήνατο: *mundum morbi exsortem est fabricatus*. Nam mundi fabrica ad structoriam potius artem μεταφορικῶς refertur, quam ad lignariam.

(322) Vocem Αρχιτέκτων de οἰκοδομία pluries accipi, non est dubium. Adeat qui volet H. St. aliosque lexicographos. Etiam Latini eo significatu id vocabulum usurparunt. At de arte lignaria nondum quisquam exemplum protulerat. At equidem paullo superius not. 319. ex Platone & Josepho & aliis exempla depromsi. Vide si lubet.

(323) Jul. Pollux ad finem cap. 26. lib. VII. inter aedificatoris nomina posuit, καὶ λιθουργὸν καὶ λιθολόγον, deinde subjecit haec: εἰ μὴ τοῦτο φῇς ὑπηρετικήν τινα εἶναι τῇ τεκτονικῇ τέχνῃ. *Nisi hoc*, inquit, (h. e. artem lapidariam) *subservire arti* τεκτονικῇ *dixeris*. Ex quo vides, putasse hunc grammaticum eam artem, cujus lapidaria est administra (structoriam scil.) nihilo esse minus τεκτονικήν.

(324) Apud Nicephorum Gregoram lib. IX. initio cap. 6. Camaris & Castellanus, ΤΕΚΤΟΝΙΚΗΝ τινα μετιόντες τὴν τέχνην h. e. *fabrilem quamdam artem exercentes* urbem Constantinop. prodiderunt. Videtur heic enim τεκτονικὴν esse vox universi generis. Verum, ut bona fide agam, illud τινὰ *aliquam* non necessario arguit, putasse Gregoram universa prorsus opificia appellari τεκτονικά; sed eo pertinere potest, ut Camaris & Castellanus ex

ciis minus aliquanto, quam volunt, antiquum reor) impulerit, ut scriberet, omnes opifices τέκτων comprehensione contineri. Accedebat eodem etymologiae ratio. Quid enim ea vox non generalis Hesychio videretur, quae sit a τεύχω *fabricor*, quod verbum de cujuslibet generis opificiis usurpatur? Qui tamē animadvertere debuisset, in compluribus nomen universi generis evasisse unius rei peculiare: ut in hac ipsa arte lignaria Graecum Ὕλη & Latinum *Materia*, quae sunt certe rebus omnibus ad fabricandum idoneis communia, tamen peculiariter lignum significant: credo ex eo, quod antiquitus fabricae omnes, etiam domorum, ex ligno fierent. Sed & illud fieri potest, ut Hesychius, quippe Alexandrinus, Alexandrinorum (325) loquendi consuetudinem expresserit, quando τὸν τέκτονα scripsit esse πάντα τεχνίτην. Postremo, quidquid de Alexandrinorum dialecto sit (nec dum enim Alexandrinos scriptores [326] probos γενικωτέραν notionem ei vocabulo subjecisse deprehendi) at LXX Seniores certe (sic Graecos Bibliorum interpretes trito vocabulo nuncupamus: quos domo Alexandrinos fuisse, vulgo contenditur) generali significatu saepenumero vocem τέκτων (327) usur-

ex tot illis artibus lignariis (quas sup. not. 319. ex Eustathio & Polluce enumeravi) aliquam exercuerit, aut certe lapicida aut structor fuerit, quos etiam sup. ex Suida & Polluce & aliis τέκτονας interdum fuisse nuncupatos ostendi. Adde quod Gregorae huic suppar Jo: Cantacuzenus III. 88. meminit τῶ τὸ δεσμωτήριον οἰκοδομούντων τεκτόνων h. e. τεκτόνων *carcerem aedificantium*: nisi vero id aedificium totum ligneum erat: quod tamen intutum fuisset.

(325) Alexandrinis peculiarem quamdam διάλεκτον fuisse, docent libri de ea re scripti ab Irenaeo quodam apud Suidam, & a Demetrio Ixione apud Athenaeum.

(326) Imo contrarium in Alexandrinis aliquot reperio. Philoni in I. Allegoriar. Legis, quaedam artes in contemplatione non item actione versantur, ut geometria, astronomia: ἔνιαι δὲ πρακτικαὶ μὲν, οὐ θεωρηματικαὶ δὲ, Τέκτονικη, χαλκευτικὴ, καὶ ὅσαι βάναυσοι λέγονται, *quaedam rursus activae, at non contemplatrices, veluti materiaria, aeraria, & illiberales ceterae*. Clementis Alex. locum, necnon & Origenis in VI. contra Celsum infra not. 339. producam, ubi Τέκτων est *lignarius* artifex. Ac plura, qui rimari velit, inveniet.

(327) Τέκτονα *LXXviralem saepe* γενικὸν *esse vocabulum; idque ex Hebraei scil. sermonis ingenio.*

Negari quidem non potest, quin plurimum Seniores id vocabulum proprie pro materiario acceperint: quem in censum referri possunt ea loca omnia, ubi τέκτων cum aliis artificibus conjungitur: veluti 4. Reg. XXII. 6. & 2. Par. XXIV. 12. ubi cum οἰκοδόμοις componitur; & 4. Reg. XXIV. 14. 16. cum συγκλείουσιν; & 2. Par. XXIV. 12. ut & Esdr. III. 7. nectitur cum λατόμοις: Isa. vero XL. 18 & in epist. Jer. ver. 39. cum χρυσοχόῳ, & Isa. XLI. 7. cum χαλκεῖ. His enim locis τέκτων peculiare nomen materiarii est, haud certe minus quam *aedificator*, *inclusor*, *lapicida*, *aurifex*, *ferrarius*, quibuscum jungitur,

usurparunt. Atque ea certe causa Hesychio fuit, ut scriberet: ΤΕΚΤΩΝ· Πᾶς τεχνίτης. Ad Seniorum, inquam, loquendi consuetudinem prorsus spectavit ille, quando sic scripsit; quippe quem scimus plurimas passim LXXvirales ῥήσεις in suum Glossarium congessisse. Atque haec de Hesychio.

Nunc de Aristophaneo Scholiaste facilis est responsio, illum bona fide hanc suam adnotationem ex Hesychio descripsisse; ac totidem quidem verbis; nisi quod tantum Hesychii singulare in pluratívum πάντες οἱ τεχνῖται commutavit, non alia certe de causa, nisi ut adnotationem suo Auctori accommodaret; qui comicus τέκτονες num. multitudinis dixerat. Atq. haec de duobus grammaticis, quibus dubitabam utrum deberem & Isidorum adjungere, cui tantumdem videtur esse Graece Τέκτων, quantum Latine *Artifex*: sed tamen *artificem parietum* ibi (328) Isidorus intelligit.

Acce-

tur, opus certum notant. Sunt & alia loca, quibus non dubites eamdem prorsus notionem ei voci tribuere; veluti Ex. XXXI. 5. τὰ τεκτονικὰ τῶν ξύλων ἐργάζεσθαι; & Isa. XL. 20. ξύλον.. ἐκλέγεται τέκτων. & XLIV. 13. eadem locutio. Jer. X. 3. ξύλον ἐστὶν ἔργον τέκτονος. In epist. Jer. versu 6. *lingua eorum κατεξυσμένη ὑπὸ τεκτόνων*. Sap. XIII. 11. ὑλοτόμος τέκτων. Sirachidae XXXVIII. 30. Τέκτων & ἀρχιτέκτων est qui e ligno statuas facit.

Tamen ne illud quidem negari potest, quin aliis quibusdam locis ei vocabulo Graeci interpretes subjecerint γενικωτέραν notionem; ut 1. Reg. XIII. 19. τέκτων σιδήρου, & 3. Reg. VII. 14. τέκτων χαλκοῦ. Is. XLIV. 12. *acuit* τέκτων *ferrum*. Baruc. III. 11. *argentum* τεκταίνοντες. Os. VIII. 6. & XIII. 2. de conflatili id vocabulum usurpatur.

Huc etiam referri possit τέκτων ξύλων, quod reperitur 2. Reg. V. 11. & 4. Reg. XII. 11. & 1. Par. XIV. 1. & XXII. 15. Nam ex eo ipso addito ξύλων constare arbitror τέκτονα LXXviralem esse γενικώτερον, & ad alia quaecumque opificia recte transferri. Nisi vero volumus Seniores illos ad Homericum τέκτονα δούρων *fabrum lignorum* spectasse (de quo vide Eustathii adnotata sup. not. 319.) quod non puto. Re enim vera illud Seniorum τέκτων ξύλων respondet Hebraico חרשי עץ *charashei ets* (i. e. *artifices ligni*) quod iis locis in fonte legitur. Et ceteroqui certum est Graecos Bibliorum interpretes fixum hoc ac destinatum habuisse; ut Hebraicum חרש *charash* (i. e. *artifex*) non alio vocabulo, quam τέκτονος commutarent (certe enim ubicumque Hebraeum illud nomen occurrit, pro eo Graece τέκτων ponitur, paucissimis locis exceptis: Τέκτων vero vicissim numquam alteri Hebraeo nomini, quam quod supra posui, respondet) quare ex eo factum est, ut LXXviralis τέκτων non peculiaris materiarii, ut apud ceteros Graecorum, fuerit, sed γενικὴν Hebraici vocabuli *Charash* i. e. *artifex*, cui respondet, notionem ingeniumque induerit. Id quod in sexcentis aliis vocibus τῶν ό usuvenit, ut eae interpretandae sint non ex usu Graecorum, sed ex vocabulis Hebraeis, quibus respondent: ut διαθήκη apud Seniores non est, quod Graece ea dictio valet, sed quod Hebraicum *Berith*, pro quo ponitur, i. e. *foedus*.

(328) Isidor. in XIX. orig. 8

Fabros

Accedo jam ad recentis aevi viros Graece doctiſſimos, & quantum exſtat lexicorum, nec non Latinarum e Graeco interpretationum. Horum ego inveni neminem, qui de ΤΕΚΤΩΝ aliter ſtatuerit, quam ut ſit univerſi artificum generis vocabulum. Niſi quod H. Stephanum vidiſſe hanc, de qua tamdiu diſputo, Graecae dictionis proprietatem, non eſt ambigendum. Nam quaecumque in ſuum Theſaurum ejus nominis & inde derivatorum (329) exempla contulit, ea non poſſunt aliter quam de lignario ſive artifice, ſive opere, ſive arte intelligi. Quod quum & ipſe vir ſummus ibi animadvertat: tamen ad ultimum contrariis, quas affert, Heſychii & Suidae auctoritatibus, quas modo expendimus, pene (330) fractus vide-

Fabros autem (inquit) *ſive artifices Graeci* Τέκτονας *vocant*, *ideſt inſtructores*. Ubi non univerſum *fabrorum* ſive *artificum* genus Graeco Τέκτων reſpondere vult, ſed eos, quos ſibi in titulo propoſuit, *De fabricis parietum*. Id quoque ex adjuncta interpretatione altera *ideſt inſtructores* aſſequor: pro quo tamen non dubito quin *ſtructores* ſit legendum. Peccatur hoc ſaepe in MSS. ut incipientibus ab ſt, ſp &c. addant initio I, ut apud eumdem Iſid. infra cap. 10. pro *ſtrictura* legebatur in veterib. cod. *inſtructura*.

Pergit deinde Iſid. *Architecti autem caementarii ſunt*, *qui* &c. Adjecta vox *caementarii* oſtendit, *Architecti* nomen γενικώτερον eſſe, & etiam rei materiariae commune, ut ſup. oſtendimus not. 319.

(329) Ac primum affert Plutarchi in Pericle locum, ex quo luculentiſſime τοῦ τέκτονος proprietas deprehenditur, ubi ὕλῃ h. e. *ligno* ſic τέκτων reſpondet, ſicuti λίθῳ λιθουργὸς, χαλκῷ χαλκότυπος &c. Xenophon in παιδείας tertio dixit τέκτονές τε καὶ λιθοδόμοι; & in V. Χαλκέας τε καὶ τέκτονας καὶ σκυτοτόμους. Et Hellenicor. IV μετὰ λιθολόγων καὶ τεκτόνων. Thucyd. in VI. λιθολόγους καὶ τέκτονας. Quae loca eo pertinent, ut τέκτων non ſit generis nomen, ſed peculiare opificium complectatur, non minus, quam ea vocabula quibuſcum componitur.

Deinde addit & illud Homericum Od. Τ. ubi Icmalius τέκτων lectum ex ebore feciſſe dicitur. Idem Steph. in Αμείβοντες affert illud Poetae Il. Ψ. ubi τέκτων in contignatione τοὺς ἀμείβοντας h. e. *arrectaria tigna* ſive *tibicines* ſimul componere dicitur. Sed alia plura Homeri loca vide ſup. not. 319. ubi de Euſtathio. Idem Stephanus in Στάθμη produxit illud Sophocleum ex Athenaeo, ὡς τέκτονος παρὰ Στάθμην ἰόντος ὀρθοῦται κανών. Et illud Ammonii in Praedicam. Ariſt. ὡς γὰρ ὁ τέκτων τῇ στάθμῃ κέχρηται πρὸς διάκρισιν τῶν τε ὀρθῶν ξύλων καὶ τῶν καμπύλων.

Adhaec in Τεκτονικὸς profert ex Dioſcoride V.112. Τεκτονικὴ μίλτος. Et abſolute Τεκτονικὴ Ariſtoteli in Probl. *artem lignariam* notat, ubi neſcio cur Gaza *artem aedificatoriam* tranſponere maluit. Aeſchines in Cteſiph. ἐν τῇ τεκτονικῇ ὅταν εἰδέναι βουλώμεθα τὸ ὀρθὸν καὶ τὸ μὴ, τὸν κανόνα προσφέρομεν. In Τεκτονία, ponit illud Theophraſti V. 8. ubi juniperum utilem εἰς τὰς τεκτονίας dicit. Atque haec ſunt apud Stephanum exempla, quae vix poſſunt alio quam ad artem materiariam pertinere. Quorum locorum bona pars in antiquioribus lexicis reperitur; ſed antiquiores illi τέκτονα *fabrum* γενικῶς interpretantur.

(330) Dixi pene fractum videri, quippe qui in illa Euripidis locutio-

Videtur. Adeat, qui volet eum optimae frugis theſaurum: ſimul ſciat plura me alia ex probis (331) auctoribus poſſe notionis

cutione Τέκτονας κακῶν putavit ſe γενικὴν Heſychii & Suidae notionem reperiſſe: quae tamen eſt metaphorica acceptio, qualis in hoc vocabulo ſaepiſſime occurrit in Pindaro, Ariſtophane, & aliis. Mitto quod idem vir doctiſſimus ceteras voces a τέκτων derivatas, ut Τεκτονικὸς, τεκτονία, τεκτοσύνη, τεκτονεῖον, τεκταίνω &c. γενικῶς interpretetur, non ſecus atque in aliis lexicis traducuntur. Tanti nim. apud eum Heſychii auctoritas fuit.

(331) *Locorum συναγωγὴ ex omnis generis Scriptoribus de uſu vocis* Τέκτων, *& inde derivatorum.*

Pollucis, Gloſſarum, Suidae, Euſtathii auctoritates ſatis mihi futuras exiſtimaſſem ad definiendam veram vocis Τέκτων ſignificationem; niſi contra hos ex adverſo ſtarent Heſychius, & Ariſtophanis Scholiaſtes, etſi minoris hi quidem prae illis dignationis. Nunc ut hos indiligentiae atque erroris arguerem (etſi ſatis id quoque ſupra pag. 268. 269. praeſtitum fuit, quando Heſychio LXX, quibus τὸ חרש *charasch* per vocem Τέκτων ubique reddere fixum eſſet, prae oculis fuiſſe demonſtravi: Scholiaſten vero bona fide id ex Heſychio deſcripſiſſe) tutiſſima illa, etſi plena moleſtiae, via viſa fuit, ut per omnes aut pleroſque Graecos ſcriptores, qua poſſem, circumirem, videremque an vel unum deprehenderem locum, ubi pro univerſo artificum genere, aut aliter quam pro materiario, Τέκτων acciperetur. Sane reperi nullum, exceptis duobus tribuſve locis, ubi pro lapicida aut ſtructore uſurpatur, quos ſup. not. 321. adſcripſi. Itaque vera eſt Suidae finitio (imo & Pollucis: vide ſup. not. 319.) id nomen materiario cum aedificatore commune facientis. Etſi quia de ſtructore aut marmorario rariſſima ſunt exempla; licebit univerſe τέκτονα *materiarium* reddere, niſi ſi quando peculiaris in ſcriptoribus ratio pro aedificatore militet. Quum autem mei docendi cauſa eum laborem in aucupandis Scriptorum locis exhauſiſſem; cur eadem loca cum aliis non communicarem? Itaque contuli ea in hanc adnotationem, cupidis aliquando fort. uſui futura, faſtidientibus autem tuto praetereunda. Simul monitos lectores volo, ut ſiquem unum locum antiquorum nanciſcantur de alia, quam materiaria aut vero ſtructoria fabrica (quod non auguror fore) monere id non graventur.

Homeri loca quando jam ſupra not. 319. depromſimus; ab ejus aequali aut ſuppare Heſiodo ordiar, cujus noti ſunt illi verſiculi initio ἔργων. v. 25. Καὶ κεραμεὺς κεραμεῖ κοτέει, καὶ τέκτονι τέκτων, Καὶ πτωχὸς πτωχῷ φθονέει, καὶ ἀοιδὸς ἀοιδῷ. Ubi τέκτων non minus, quam κεραμεὺς, non eſt univerſi generis, ſed certi opificii nomen. Sic etiam Plutarchus in Numa (p. 71. D. ed. Francof.) cum τέκτοσιν & κεραμεῦσι & plures alios junxit. *Diviſit autem civitatem per artes, nim. tibicinum, aurificum, materiariorum,* (ſic enim vertendum fuit illud τεκτόνων, non vero *fabrûm*, quod eſt vocabulum univerſi generis, quod vulgatam interpretationem obſidet; quid enim inter tot certa opificia *Fabri* faciunt? ſed hoc, uti ſemel dicam, malum per omnes late Graecorum ſcriptorum Latinas interpretationes graſſatur: nec eſt, quod deinceps de eo leviculo peccato moneam) *tinctorum, ſutorum, coriariorum, ferrariorum, figulorum* &c. Et quando ſemel Plutarchi memini, is in συμποσ. lib. III. extremo ſic ſcriptum reliquit: Τῶν τε γὰρ ξύλων τὰ τεμνόμενα ταῖς πανσελήνοις ἀποβάλλουσιν οἱ τέκτονες &c. *Ligna enim in plenilunio caeſa fabri lignarii reſpuunt, utpote tenera & propter humorem facile flacceſcentia.*

Pindarus ſemel proprie id vocabu-

cabulum usurpavit (nam alias saepe *μεταφορικῶς*) de currûs artifice. Pyth. V. 47. Χερμαρᾶν Τεκτόνων δαιδάλματ' ἄγων &c. *manibus compingentium materiariorum opera artificiosa afferens*. Vide locum.

Euripides: Τέκτων γὰρ ὢν, ἔπρατ-τες ὢ ξυλουργικά. *Quum sis materiarius* &c. Aut si versum versu reddere amas; licebit more Plinii (de quo infra) *Fabri* vocem peculiariter accipere: *Quum sis faber, tamen haud facis lignaria*.

Venio ad Aristophanem, qui (praeter locum pulcherr. de pelecanis τέκτοσι sup. pag. 204. col. 1. v. 10.) Pluto 163. τὸ τεκταίνεσθαι non γενικῶς pro *Fabricor*, sed peculiariter pro opificio lignario posuit; sic enim ibi Caremylus festive satis Plutum alloquitur.

Artes itē omnes atq. praestigiae & doli,
Excogitata, Plute, tua sunt gratia.
Sutoris alius artem sellulariam
Gerit, alius ferrariam, hic Lignariam.

(Graece: Ἕτερος δὲ χαλκεύει τις, ὁ δὲ τεκταίνεται). Etiam Plato in VIII. de Leg. [pag. 846. ed. Serr.] duas eas artes inter se opposuit in ea lege, nequis duo opificia exerceret: Μηδεὶς χαλκεύων ἅμα τεκταινέσθω· μηδ' αὖ τεκταινόμενος χαλκευόντων ἄλλων ἐπιμελείσθω. Pergit Comicus)

Alius flat aurum, nempe quod ei tute das
Alius spoliator, alius parietes fodit;
Est ille fullo, at ille lotor pellium,
Hic coriarius, ille caepas venditat.

Apud eumdem Lysistratâ 675. Ἀλλὰ καὶ ναῦς τεκτανοῦνται. *Sed & naves fabricabunt*; jam enim sup. not. 319. vidimus, esse etiam naupego (quatenus scilicet materiarius est) commune τὸ τεκτονικόν.

Sed ejusdem Comici locum pulcherrimum Equitibus 460. non possum non adscribere, in quo usus verbi τεκταίνω ita μεταφορικὸς est, ut tamen inde aperte intelligatur, ex officina materiarii eam ductam esse translationem, ac tantumdem esse Graecis τὸ μεταφορικὸν τεκταίνω, ubi de fallaciis agitur, quod Plauto est *Exas[ci]o*.

Ταυτὶ μὰ τὴν Δήμητρά μ' οὐκ ἐλάνθανε
Τεκταινόμενα τὰ πράγματ', ἀλλ' ἠπιστάμην
Γομφούμενά γε πάντα καὶ κολλώμενα.

Non mi latebat, per Cererem, negotia haec
Exasciata: nam sciebam jam omnia
Gomphisq. glutinoq. commissa affabre.

Eadem metaphora occurrit Acharnensibus 660. Πᾶν ἐπ' ἐμοὶ τεκταινέσθω h. e. *Nullum non adversum me dolum exasciet*. Confer haec cum Plautino loco, quem sup. pag. 123. not. 155. illustravi. Asin. II. 2. 93. *Jam hoc opus est exasciatum*. Non enim aliud, quam producta Aristophanis loca exprimere satagebat Latinus noster Aristophanes, quando haec scripsit. Uterque comicus de struendo dolo agebat, uterque ab arte lignaria translationem petivit; quod ille τεκταίνειν, id hic *exasciare* dixit. Ac frustra est Gutherius (sup. pag. 16.) qui ab opere tectorio id translatum putavit, frustra Muratorius nescio unde arcessivit. Non aliunde enim quam ab Aristophanis Equitibus, & ab opificio tignario sua lux Plautino loco affunditur. Nisi quod tamen Aristophanes perfectum opus praefefert, alter ruditer informatum. Illud etiam ex Aristophaneo Τεκταίνομαι, credo, transtulit Plautus, quod ex ejus Asinaria citat Nonius in *Fabricantur*, quod tale est: *Fabricare, quidvis comminiscere*.

Adhaec Xenophon in VI. Paediae pag. 151. eos qui munitiones turresque aedificant, Τέκτονας appellat. Τέκτονας δὲ εἰς τὸ ἡμῖν ἐχυρὰ πυργοῦσθαι.

Jam vero Platonis illustria aliquot loca afferam, quorum unum jam depromere occupavi modo in Aristophanei Pluti versibus. Deinde in X. de Rep. (ed. Serr. p. 597. B.) tres κλίνας sive *tria cubilia* exempli causa ponit, unum a natura, sive ab auctore naturae Deo factum, alterum a κλινουργῷ h. e. *lectorum artifice* (& hunc ΤΕΚΤΟΝΑ appellat; nam & ex Polluce sup. not. 319. κλινουργία ad τέκτονα pertinet) tertium a pictore. Quae videsis in magno Philosopho. Alter insignis locus est in Philebo (ed. Serr. to. 2. p. 56. B.) Τεκτονικὴν δέ γε, οἶμαι, πλείοσι μέτροις τε καὶ ὀργάνοις χρωμένην . . . κατά τε ναυπηγίαν, καὶ κατ' οἰκοδομίαν

πίαν, καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις τῆς ξυλουργικῆς· κανόνι γὰρ, οἶμαι, καὶ τόρνῳ χρῆται, καὶ διαβήτῃ, καὶ ςάθμῃ &c. Ibi Serranus τεκτονικὴν vertit *architecturam*: quod & mox in loco, quem ex Stobaeo producam, factum fuit, ut & infra in Luciano: sane pessime. *Artem materiariam* (ait Plato) *reor, pluribus & mensuris & instrumentis utentem &c. tum in navibus fabricandis, tum in aedificatione, multisque in aliis artis lignariae partibus: regula enim, opinor, & torno utitur, & circino, & amussi* &c. Idem philosophus apud Stobaeum serm. 59. αἱ δὲ περὶ τεκτονικὴν αὖ καὶ ξύμπασαν χειρουργίαν. Postremo idem vir summus apud Laërtium in ejus vita num. 100. artes tres in classes partiebatur, prima earum, quae materiam (veluti metalla aut ligna) praeparant; altera earum, quae ex ea aliquid conficiunt, tertia earum quae his fabrefactis utuntur. In earum trium classium alterâ exempli causa haec verba ponit: ἐκ μὲν γὰρ τοῦ σιδήρου ἡ χαλκευτικὴ ὅπλα ποιεῖ· ἡ δὲ τεκτονικὴ ἐκ τῶν ξύλων αὐλοὺς καὶ λύρας. *Nam ex ferro ars ferraria arma fabricat, ex lignis materiaria tibias & lyras facit*: quae, uti dixi, exempli gratia ponuntur. Huic simile est quod Bion poeta bucol. fistulae pastoritiae fabricam τέκτονι tribuit; sic enim scripsit: Οὐ καλὸν, ὦ φίλε, πάντα λόγον ποτὶ τέκτονα φοιτῆν... ἀλλὰ καὶ αὐτὸς τεχνᾶσθαι σύριγγα· &c. *Haud commodum est, amice, quacumque de causa ad materiarium ire . . sed & ipse tibi fabrica fistulam*, καὶ τὰ ἑξῆς.

Apud Dionysium Halic. in V. Antiq. Rom. (ed. Wechel. p. 309.) Sabini lignatum egressi, interrogati a Valerio, quid eorum imperator paret, *respondent, eum scalas & pontes fabricare*, λέγουσιν, ὅτι κλίμακας τεκταίνεται καὶ διαβάθρας. Ejusdem duo alia maximi momenti loca infra producemus not. 335.

Diodorus Siculus lib. 3. ubi de hieroglyphicis literis: Συμβέβηκε τοίνυν τοὺς μὲν τύπους ὑπάρχειν αὐτῶν ὁμοίους ζώοις παντοδαποῖς καὶ ἀκρωτηρίοις ἀνθρώπων, ἔτι δ' ὀργάνοις, καὶ μάλιστα τεκτονικοῖς. *Earum formas cujusvis generis animalibus, & hominum membris, adhaec autem & instrumentis, maxime lignariis, similes esse videas*. Rhodomanum, qui vim vocis Τεκτονικὸς ignoraret, in hujus loci, qui nostro argumento favet, interpretatione ratio fugit. Interim, quam vellem hieroglyphicorum e τεκτονικῇ petitorum explicationes exstarent! ex iis nullo negotio disceremus, quid *Ascia* in hieroglyphica scribendi ratione valeret; magis certe quam ex Pierii Valeriani iis, quae sup. pag. 7. recitavimus.

Galeni loca aliquot vide sup. pag. 250. & seq., ibi not. 293. κατὰ τῶν τεκτόνων σκέπαρνα: *ad modum asciarum lignariarum*. Et pag. 252. not. 297. *Asciam enim* (οἱ τέκτονες) *materiarii appellant instrumentum quoddam, quod sua extremitate,* (καθ' ὃ τέμνει τὰ ξύλα) *qua ligna dolat, modice flectitur*. Et pag. 253. not. 299. ἀπὸ τῶν τεκτονικῶν ὠνομάσθαι σκεπάρνων δοκεῖ· *a lignariis asciis ita appellatum videtur* vinculum ejusdem nominis. Et pag. 254. not. 300. ὡς τὸ τεκτονικὸν σκέπαρνον. Idem in II. *de sanit. tuenda* scripsit: *Et ut semel dicam, omnes homines* (τεχνῖται τε καὶ ἄτεχνοι) *sive artifices, sive secus, qui corpore sese exercent, motuum suorum vires ignorant, uti* (ὀρχηςαὶ, ναυτίλοι, τέκτονες, ἁλιεῖς, γεωργοὶ, χαλκεῖς, οἰκοδόμοι, σκυτοτόμοι &c.) *saltatores, nautae, materiarii, piscatores, agricolae, aerarii, aedificatores, sutores* &c. Vides sub γενικῇ voce Τεχνίτης contineri peculiarem Τέκτων, h. e. *materiarius*. Et in I. θεραπευτ. μεθ. c. 1. *Atque hinc adeo fit, ut &* (σκυτοτόμοι, καὶ τέκτονες, καὶ βαφεῖς, καὶ χαλκεῖς ἐπιπηδῶσιν ἤδη τοῖς ἔργοις τῆς ἰατρικῆς) *sutores & materiarii & infectores & aerarii in medicinae opera insiliant, suae antiquae artis magisteriis vale dicto*. Etiam sup. extrema adnotatione 319. illustrem Galeni locum protuli.

Arrianus in Epicteto IV. 8. Τέκτονος signum διακριτικὸν ponit τὸ σκέπαρνον *asciam*. Mox ibid. *Quum quis male dolantem ligna viderit, non dicit*, Τί ὄφελος τεκτονικῆς; ἰδοὺ οἱ τέκτονες οἷα ποιοῦσι κακά,

nis arti lignariae peculiaris exempla huc comportare, partim antea mihi observata, quam Stephani thesaurum in consilium adhiberem, partim dum in his essem: quae omnia eo pertinent, ut ΤΕΚΤΩΝ ejusque familia nonnisi ad materiariam artem referatur. Etsi non eo inficias, pauca quaedam loca exstare, ubi de arte lapidaria usurpetur: vide sup. not. 321. & Suidae locum. Re enim vera permagna inter utrumque opificium affinitas intercessit: eadem utrobique instrumenta, idem agendi modus (de quo vide sup. pag. 199.) ut non sit mirandum, si ΤΕΚΤΩΝ indeq. derivata vocabula sint utriusq. artis peculiaria.

Ex hucusque dictis facile colligitur, non esse amplius dubitandum, quid apud Matthaeum atque Marcum τέκτων significet, quodve Josephi CHRISTIQ. ipsius opificium fuerit. At, inquies, Graecum Matthaei interpretem verisimile est, Seniorum dialecto usum fuisse, eamque vocem non pro lignario artificio, sed communiter usurpasse. Huic argumento ut respondeam, possem ostendere, alium Judaeorum Alexandrinorum (unde domo Interpretes Graeci fuerunt) alium Palaestinorum ἑλληνισμὸν fuisse. Sed ne rem longius protraham; jam supra notavi in Graecis ipsis interpretibus multo esse plura loca, quibus τέκτων de opere tignario usurpetur, quam ubi ad alia fabrefacta producatur. Et omnino κατεχρήσεως hujus causa interpretibus illis non alia fuit, quam quod origine magis, quam usu, vocis τέκτων adducti (quae vox est a τεύχω fabricor) statuis-

κακά, ἀλλὰ πᾶν τοὐναντίον λέγει, οὗτος οὐκ ἐστι τέκτων, πελεκᾷ γὰρ κακῶς· i. e. *Cui bono ars materiaria? ecce quam inscite se gerunt materiarii! verum contra dicit, hunc oportet non esse materiarium, qui tam imperite dolat*. Idem deinde de musico ponit exemplum. Paria de Τεκτονικῇ & musica reperies in II. 14.

Lucianus in dial. *de parasito*, sive *quod ars sit parasitica* ait: *Sed has fort. artes* (puta musicam, geometriam, rhetoricam) *propter difficultatem non didicisti: at ex* (δημοτικῶν) *popularibus* (sive *vulgaribus*) *illis quamnam tenes?* (Τεκτονικὴν, ἢ σκυτοτομικὴν) *lignariam ne an sutrinam?* At ibi interpres, quo utor, Τεκτονικὴν inscite *architectonicam* reddidit. Apud Polyaenum VII. 21. 2. Datames Sinopensib. classem habentib. (αὐτὸς ναυπηγῶν καὶ τεκτόνων ἀπορούμενος *ipse naupegis aliisq. materiariis carens*: at interpreti ναυπηγῶν est particip.) insidiatur.

Possem & SS. Patrum, veluti Justini, Origenis, Basilii, Chrysostomi, Theodoreti, alior. loca recitare; verum ea opportunius infra (vide. not. 339.) producentur. Ad haec & alia plura passim, prout usus postulavit, scriptorum loca tota hac mantissa depromsi, ac porro infra depromam, ex quibus idem ostenditur.

Viso quid probi scriptores ΤΕΚΤΟΝΑ appellaverint, illud etiam est animadvertendum, artificum universum genus numquam Τέκτονας (non enim dubitem causa cadere, si vel unum ex probis auctoribus γενικῆς notionis exemplum producatur) sed plurimum Τεχνίτας, alias & δημιουργοὺς, & χειροτέχνας, ac etiam, sed raro, χειρουργοὺς vocari.

statuissent Hebraicum חרש *charash* non alio, quam τέκτονος, vocabulo commutare. Ac ne plura: utebantur Evangelistae ῥήσεσι LXXviralibus tum, quum res esset e Scripturis petenda (ac ne hoc quidem perpetuo) aut saltem ubi ad Scripturas aliquid allusionis esset: at in Christi rebus domesticis quid quaeso intererat Seniorum dictionibus uti? Quam multa ac pene innumerabilia sunt in Evangeliis bene Graeca, quae ἑβραϊκώτερον LXX. elocuti fuerant? Postremo vel si heic LXXvirali modo loqui Divini Scriptores voluissent; at voci τέκτων addidissent more Seniorum τεκτοσύνης τὸ ὑποκείμενον, dixissentque τέκτων ξύλων, aut χαλκȣ̃, aut σιδήρȣ, quomodo illi locuti reperiuntur. Vide sup. not. 326. Nam profecto quis sibi persuadeat, duos Evangelistas in notando Sanctae familiae artificio, generali vocabulo usuros fuisse; imo Judaeos sic ineptissime locuturos: *Nonne hic est* τȣ̃ τέκτονος (*dell' artegiano*) *filius*? quasi aut unus in illo oppido opifex fuisset, aut vero Josephus κατ' ἐξοχὴν *artifex*.

Possit & illud mihi objici: si ΤΕΚΤΩΝ non aliud, quam *materiarium* significabat; quid ergo Latinus Matthaei interpres usus est generali *fabri* vocabulo, ac non potius peculiari *materiarii*? deinde cur antiquitas in Josephi opificio non consensit, dum alii lignariam, alii ferrariam illi officinam tribuegunt? Duabus hisce difficultatibus non obiter, sed diligenter & accurate respondendum esse mihi video. Quare ubi prius Latini interpretis causam egero, deque vocis FABER indole atque ingenio dixero; tum de antiquorum circa Josephi artem sive consensione, sive discidio disputabitur.

I I.

Cur vetus Latinus interpres pro voce peculiari Τέκτων *generalem FABER appenderit; simulque de notione & usu ejusdem vocabuli.*

Vocem FABER generalem esse, vel illud argumento est, quod nonnisi ope adjunctorum peculiaria opificia designat, uti *Faber tignarius, aerarius, ferrarius, aurarius, argentarius, vascularius, lapidarius* in legibus & auctoribus. Quid ergo venit in mentem Veteri (332) interpreti Τέκτονα *Fabrum* interpreta-

(332) Vocem *Fabri* in laudatis Matthaei & Marci locis esse ab antiquo Interprete, vel inde patet, quod Tertullianus ad finem lib. *de Idol.* posuit: *Hic est ille (dicam) Fabri filius*. Idem in De Carne Christi c. 7. *Et creditum patrem ejus Joseph fabrum.* Juvencus Presb. hoc eum Matthaei locum carmine transtulit: *Nonne hic est soboles fabri, cui nomen Joseph?* &c. In Hist. Trip. ubi de Hormisdae martyrio: *Tyrannus ait, nega filium fabri.*

pretari, & pro certo opificio vagum & incertum nobis obtrudere? Sane non aliter hanc quaestionem solvi posse ipse apud me antea statuebam, quam si Latino huic interpreti Latinam linguam nativam non fuisse putarem, imo ne Graecam quidem (probam Graecam intelligo) sed Judaeum fuisse Hellenistam Christianis sacris initiatum: id quod verisimillimum puto, quippe quum in illis exordiis Ecclesia magnam partem ex Judaeis credentibus constaret. Ergo Hellenista is, qui LXXviralibus locutionibus aures tritas haberet, quum videret in LXX vocem Τέκτων numquam non Hebraico חרש *charash* respondere; hac autem Hebraea voce non unum aliquod certum opificium notari, sed pro adjunctis, aut pro ὑποκειμένυ diversitate, modo aerarium, modo aurificem, aut aedificatorem, aut materiarium designari; hinc ut Evangelicum Τέκτονα ex ingenio sermonis Hellenistici interpretaretur, putavit sibi ex Latinis vocibus eam deligendam esse, quae generaliter quemvis artificem nata esset significare. FABRVM elegit. Sic rebar equidem.

Verum re melius perpensa magno cum judicio in hac voce vertenda illum interpretem esse versatum, deprehendi. Sic enim reperio, *Fabri* vocabulum, imitatione Graeci Τέκτονος, consuevisse olim Latinos peculiariter de materiario accipere, idq; sexcentis antiquorum aevi Apostolici(333) locis possum

(333) *De FABRI voce peculiariter accepta pro materiario apud Plinium, Appulejum, & alios: quid* faber oculariarius: *pluribus scriptorum locis lux affunditur.*

Ac primum Varro in VIII. de L. L. Analogiae voluntariae exemplum proponens, ait: *Ut in Fabrica, quum vident scaenam, ut dexteriore parte sint ostia, sic esse in sinisteriore.* Ubi *fabrica* est Τεκτονική, cujus opus est *scaena*. Ac nescio quid praeceptorib. Quintiliani VIII. 3. ubi de verbis novis, venerit in mentem de *Fabricae* voce dubitare. *PIRATICAM* (inquit) *quoque ut MUSICAM & FABRICAM dici adhuc dubitabant praeceptores mei.* Nam & Plautus *Fabricam* saepe, etsi μεταφορικῶς, usurpavit, & *Piraticam* Cicero, & nemo non *Musicam*. Sed redeo ad Varronem; cujus sup. pag. 196. locum de Scobina attulimus correximusque in hunc modum: *Lima enim materiae fabrilis est*, h. e. Scobina *est lima fabrilis* (i. e τεκτονικῆ) *materiae*. Et p. 193. locum Plinii illustravimus, ubi de testudinis gulâ ait: *Novissima asperitas, ut scobina fabri*. Et quando Plinii meminimus, saepe in hoc Scriptore *Faber* Τῷ τέκτονι respondet. VI. 39. ait abietis medullam (h. e. partem internam) sectilem optimam esse *ad FABRORVM intestina opera*. XIII. 12. ubi de chartae confectione: *Glutinum vulgare e pollinis flore temperatur fervente aqua, minimo aceti aspersu: nam FABRILE* (Τεκτονικὸν) *gummisque fragilia sunt*. De eod. XXVIII. 11. *Medetur dentibus & fabrile glutinum in aqua decoctum*. XVI. 10. ubi de picea. *Lignum maribus durum, & in FABRILI* (h. e. Τεκτονικῷ) *opere contortum*. Et cap. 42. (in Hard. sect. 82.) *Eadem* (abies) *valvarum repagulis, & ad quaecumque libeat intestina ope-*

pera aptissima, sive Graeco, sive Campano, sive Siculo FABRICAE ARTIS (i. e. Τεκτονικῆς) *genere.* Eadem notione Ovid., VIII. Met. 159. *Daedalus ingenio fabrae celeberrimus artis*; qui certe Τεκτονικὴν invenerat. An ea etiam est, *Ars fabrica* apud Paullum l. 19. §. ult. D. *de instr. vel instr. leg.*, & adhaec *ars fabrica & fabrilis* apud Charisium in voce *Cubicularius*? Sed redeo ad Plin. qui eod. lib. XVI. 43. quum in eo esset, ut quid ex quo ligno fiat, ostenderet, scripsit: *Sunt vero & parvi usus* FABRILIVM *ministeriorum* (h. e. τεκτονικῶν ἐργαλείων) ex quo ligno terebris vaginae, ex quo mallei &c. fieri ament. XXXII. 9. (in Hard. sect. 34.) *Haec (squatina) est, qua diximus lignum poliri* (dixerat IX. sect. 14.) *quia & e mari Fabriles* (Τεκτονικοὶ: nisi vero heic γενικωτέρα notio placeat) *usus exeunt*.

Ac ne ex uno Plinio (cui certe ea locutio mire placuit) hauriam: Suetonius Claudio cap. 34. *Praeterq. destinatos* (bestiarios) *etiam... quosdam committeret de fabrorum ... numero, si αὐτόματον, vel pegma, vel quid male aliud parum cessisset*. Ubi fabri non aliud sunt, quam machinarii, qui αὐτόματα illa & pegmata, & tabulata construebant. *Fabri automatarii* mentionem reperio apud Grut. 642. 5. SATVRNINO. FABRO. AVTOMATARIO. Hinc facile credo, Suetonium scripsisse *Automaton* Latinis litteris, quomodo in antiquo libro legitur. Est apud eumdem Grut. 645. 1. FABER OCVLARIARIVS; quod magnopere exercuit Reinesium XI. 66. sed nullo cum operae pretio. *Medicus ocularıarius* quidem saepe legitur: at medici *artifices* rite dicuntur, non item *fabri*. Suspicabar primam vocis illius litteram in lapide evanuisse, eamque restituendam, ut sit *faber pocularıarius*, aut *focularıarius*, aut *loculariarius*, i. e. qui pocula, qui foculos, aut qui loculos faceret: aut verisimilius IOCVLARIARIVS, i. e. θαυματοποιός. Et sane quae in ARIVS finiunt, ea interdum syllaba una crescunt, quoties de artifice sermo est: sic *ocularius*, & *calcarius* de re dicuntur; sed *medicus ocularıarius*, & artifex *calcariarius*, & alia in eum modum. Quo modo a *jocularius* fiet *jocularıarius* is, qui jocularia fabricatur. Et I littera omnium facillime potuit oblitterata latere. Sed tamen postquam resipui, nihil mutandum censeo; nam illud FABER OCVLARIARIVS de eo intelligi debet, qui oculos pro statuis faciebat. Quo nihil verius. In re statuaria erant, credo olim, sicuti & hodie sunt, qui oculos vitreos facerent: at vitriarios Petronius infra not. 342. inter fabros recensuit. Sed redeo in viam.

Porro autem *Fabricae* in Plauti Cist. sunt quae Plinio *machinae murales* appellantur. Sic enim in Cistel. II. 2. 5. *Quot admoenivi illi fabricas! quot fallacias!* Ubi *admoenire fabricas* est ligneas machinas, veluti turres, vineas, & talia moenibus admovere: atq. hinc Plautus *fabricae* vocem ad fallacias notandas transtulit, tum heic, tum saepe alibi (veluti Bac. II. 2. 132. Epid. V. 2. 25. Mil. III. 1. 177. & 3. 2. Poen. V. 2. 139. in quo inest quoque imitatio Aristophanei Τεκταίνομαι; de quo vide sup. not. 331.) non secus ac *machinae* haud raro sunt callida consilia. Et omnino Plauti *fabricae* (in adscripto Cistell. loco) & *machinae* sunt synonyma: posterius enim plerumque artefactum aliquid ligneum significat. Notum est quid sit in theatro *E machina deus*. Alibi *machina* est catasta, in qua servi venales exponuntur. Tabulatum, in quo pictores depingebant, *machina* dicebatur. Plin. XXXV. ad finem cap. 10. de Amulio: *Paucis horis pingebat idque cum gravitate, quod semper togatus, quamquam in machinis*. Ibid. superius eadem notione, ubi de Protogene & Apelle, usurparat. Idem *machinis aedificationum*, ligneis certe, spartum usui esse IX. 2. fatetur. Alibi: *Machinis luxatis* &c. Sed redeo ad *Fabri* lignariam notionem.

Hinc etiam Daedalus, materiariorum princeps, FABER κατ' ἐξοχὴν Juvenali I. 54. dicitur. *Et mare percussum puero* (Icaro) *fabrumque volantem*: quem, credo, Grae-

ſum oſtendere. Quorum plures quum in vertendis Graecor. locis pro Τέκτων *Fabri (334)* vocem uſurparint; cur idem noſtro Interpreti non licuit? At ſcitiſſime ille ſuo eſt defunctus officio fidi interpretis, quando FABRI vocem uſurpavit, pro more ſaltem Pliniani aevi locutus, ex quo tot jam exempla depromſi.

Ceterum cave putes, perpetuum hoc Latio fuiſſe, ut *Faber* peculiariter materiarium notaret. Erat quum pro arte ferraria aut ſtructoria poneretur; cujus ſignificatûs exempla infra dabimus. Sed plerumq. univerſum artificum genus notabat, haud plane tamen omnes artifices, ſed ferme eos, quibus materia durior ſubjiciebatur; nam quibus mollior; ea plaſtice erat. Verum de hujus indole vocabuli conſulat, cui tanti eſt, ſubjectam (335)

Graeci poetae Γέκτονας appellaverant ἀντονομαστικῶς. Quo refer illud Hygini fab. 39. *Daedalus . . qui FABRICAM* (credo quod Graece reperiſſet τεκτονικὴν) *a Minerva dicitur accepiſſe*. Illudque Solini cap. XI. *Daedalus fabrae* (aut, ut in M. S., *fabricae*: utrumque recte) *artis magiſter*.

Adhaec vero Appulejus non videtur aliter, quam peculiari notione materiaria, Fabri vocabulum accepiſſe: qui ſic ſcripſit in Apologiâ. *Scil. ergo Phrygionibus aut fabris negotium iſtud dandum fuiſſe* (quaerendi piſcis) *atque ita opera cujuſq. artis permutanda . . . ut FABER mihi piſcem everreret* (h. e. everriculo caperet) *ut piſcator mutuo lignum dedolaret?* Ex quo loco non tantum diſcimus, fabrum peculiariter accipi, aeque ac Phrygionem & piſcatorem, verum etiam *fabrum* eum eſſe qui ligna dedolat. Et Metamor. X. *Erat mons ligneus . . . ſublimi inſtructus fabrica* (i. e. machina lignea) *de manibus fabri* (h. e. artificio materiarii) *fonte manante*. Poſtremo Metamor. IX. in fabula de fabri uxore (caſtis auribus non committenda) ex *dedolandi* verbo apparet & *fabrum* illum non alium quam lignarium fuiſſe, & *fabriles operas*, quas ille praebebat, Τεκτονικὰς intelligi.

Poſtremo Minucius Octavio c. 23. ubi de ſimulacris: *Niſi forte nondum deus ſaxum eſt, vel lignum, vel argentum. Quando igitur hic naſcitur? ecce funditur, fabricatur, ſcalpitur: nondum deus eſt . . .* Ubi τὸ *Fabricatur* (i. e. τεκταίνεται) ligno reſpondet; ſicuti *Funditur* argento, *Scalpitur* ſaxo. Quantivis pretii locus. Quo etiam pertinet illud Aelii Donati ad Ter. Eunucho (quod ſup. pag. 172. retulimus) ubi τὸ DOLARE FABRI interpretatur, *lignum eſt aſcia caedere*: & illud Nonii (vide ſup. ad finem pag. 175.) *EDOLARE fabrorum eſt verum verbum, quum materiarum complanatur aſperitas.* Quibus locis FABER eſt peculiariter *materiarius*.

(334) Quod Dioſcorides V. 112. ſcripſerat: ἡ δὲ τεκτονικὴ μίλτος &c. ἀρίστη δὲ ἡ Αἰγυπτιακὴ καὶ Καρχηδονική: id Plinius XXXV. 6. Latine ſic interpretatur: *Ex reliquis rubricae generibus FABRIS utiliſſima Aegyptia & Africana.* Nec minus alia loca, quibus *Fabri* nomini Plinius (& alii) peculiarem lignariam notionem ſubjecit, de Graeco transtuliſſe putandus eſt (ut qui ex Graecis ſcriptoribus pleraque hauſit) ac pro Τέκτονι *fabrum* poſuiſſe: quod & alii fecerunt. Hinc in Gloſſis Cyrilli Τεκτονεῖον (quae eſt τέκτονος officina) exponitur abſolute FABRICA. Uti viciſſim quas Latini hiſtorici *Fabrum centurias* dixerunt, eae ſunt τεκτόνων Dionyſio Halic. de quo vide not. ſeq.

(335) adnotationem. Interim hoc jam certo demonstravimus,

Fabri

(335) *De vocabuli FABER notione atque ingenio. Deinde de collegiis FABRUM. Vegetius corrigitur. Dionysius, Plinius, aliique illustrantur.*

Vox FABER (quam a *faciendo* derivatam volunt) generalis est quidem, non sic tamen ut omnia prorsus artificia complectatur. Nam ecce Cic. in Planciana textores a Fabris distinxit. *Si mancipium pro fabro aut pro textore emimus.* Adde illud Appulei Apologiâ: *Scil. ergo Phrygionibus aut fabris negotium istud dandum fuisse*? Idem Cic. in III. de Nat. D. a pictura sejunxit: *Ut pictura, & fabrica, ceteraeque artes*.. Et in I. off. *Pictores & ii qui fabricant*. Eadem distinctio est apud Julianum l. 23. D. *de operis libert. Hae operae .. multum distant a fabrilibus, vel pictoriis operis*. Mox: *Si libertus faber aut pictor fuerit.* Idem l. 24. *Veluti* (operae) *fabriles, pictoriae*. ad finem: *Quod in fabro vel pictore dici non convenit*. Quae omnia eo huc produxi, ut appareat, mendosum esse Ulpiani locum l. 26. §. 12. *Sed si operas patrono exhibuit, non officiales, sed fabriles, veluti pictorias* (corr. *vel pictorias*, uti liquet ex laudatis Juliani & Tullii locis) *vel alias*.

Cave vero putes *Fabros* eos omnes esse, qui Graecis *βάναυσοι τεχνῖται*, dicuntur; maxime propter Ciceron. auctoritatem, qui *textores* a *Fabris* dispescuit. Sed si non iidem *βάναυσοι* ac *fabri*; relinquitur, ut ex Isidoro & Servio Fabri ii sint, quibus ὑπόκειται materia durior, veluti ferrum, lignum, lapides: sicuti *plastice* materiam molliorem exercet, ut ceram, cretam, gypsum, de quo infra not. 343. dicam. Nam quod in Excerptis Glossar. Steph. *Faber figurarius*, legitur, est aevi *βαρβαριζόντος*.

Atq. ut hujus vocis indolem in apertum proferam; ea quidem Graecorum Τέκτονι e regione respondebat; uti patet ex iis, quae de Graeco Latini interpretabantur [v. not. 334.] sed ita tamen, ut aliquanto latius, quam Graeca vox, pateret. Nam Graeco quidem Τέκτονι ligna tantum ac lapides (quo ambitu continentur artes sane quam plurimae) subjiciebantur: at Latinorum *Fabro* praeterea etiam metalla: unde sunt illa *Faber aerarius*, *ferrarius*, *aurarius*, *argentarius*.

Sed tamen ut Graeci, sic & Latini vocabuli diversus pro diversis Latii aetatibus videtur fuisse usus. Τέκτων quidem antiquitus non tantum pro materiario, sed & interdum pro lapicida, & pro eo cui lapicida subservit, structore accipiebatur (exempla protuli not. 319. & 321.) at posterior deinde haec notio paullatim rarior evasit. *Faber* autem Latinorum etsi numquam non circa tria illa ὑποκείμενα (ligna dico, lapides, ac metalla) versabatur: at diversimode pro diversis aetatibus. Nam aureo illo linguae Latinae aevo, si hoc a Plauto ad Augustum porrigas, ita id nomen commune omnibus iis opificiis erat, ut tamen aliquanto facilius de metallorum ac structurae fabrica usurparetur. Atque ad structuram quod attinet, palam sunt exempla Plauti (apud quem Most. I. 2. *Faber* pluries est aedificator) Horatii (cujus est illud, *Cras ferramenta Teanum Tolletis fabri*) Varronis (in cujus I. R. R. 14. *fabrile sepimentum* est maceria) Ciceronis pluries, & aliorum complurium. De metallis vero sunt etiam multo plura Plauti, Virg. Ovid. &c. loca; quibus *Faber* sine additamento aerarium significat: quae plena manu not. 342. dabimus. At deinde ab aevo Plinii *Faber* coepit intra *lignarios* cancellos se continere (vide sup. not. 333.) credo imitatione Graecanici Τέκτονος, cujus jam tum vestigiis *Faber* religiosissime insistebat, propterea quod Plinius, Appulejus, aliique totos se Graecorum disciplinae dedidissent, eorumq. scripta nonnumquam αὐτολεξεὶ interpretarentur. Itaque pro Τέκτων *Faber*, pro Τεκτονικὸς *Fabrilis* illi transponere non dubitabant. Postremo quarto CHRISTI saeculo ac deinceps, *Faber* ita du-

rioris

rioris materiae finibus se continuit, ut spreto ligno, spretis lapidibus (tamquam mollioribus scilicet) unice ferme ferro ac metallis tractandis se mancipaverit. Vide infra not. 343. Etsi etiam istius ἐκβαρβαρωθέντος Latinitatis aevo, non deerant tamen, qui, quod ad antiquiorum illud castius loquendi genus conformassent stylum, non committendum putarent, ut *Fabri* vocabulum tantum Vulcani officina, tamquam in ergastulo, concluderetur; illudque datis habenis spatiari liberius sinerent. Horum in numero fuit Hieronymus, credo & alii. Vide infra not. 344.

Quae hucusque de *Fabri* pro diversis aetatibus ingenio dixi, de *Fabro* carente adjunctis intelligo: nam certe non tantum sub libera rep; sed vel sub ipso Gothico imperio (quando *Faber* Vulcani camino perdite erat affixus) tamen erat, quum inde egressus liberiore interdum aura frueretur; modo quum adjuncto sibi comite id faceret, vel *lignarii* scilicet vel *lapidarii* vocabulo sibi copulato: de quo vide Isidorum infra not. 343. leges severiores, quam pro Romana libertate, promulgantem.

Sed quando de vocis FABER indole ac notione dicere institui; non alienum erit heic rimari, quid proprie fuerint in Romana militia *Fabri*. Velnti quum Livium audimus I. 43. (ubi de classib. & centuriis a Servio rege institutis) dicentem: *Additae huic classi* (primae: at ad secundam refert Halic.) *duae fabrum centuriae, quae sine armis stipendia facerent: datum munus, ut machinas in bello ferrent* (dum ait, *ferrent*, intellige etiam, quod addit Vegetius II. 11., *vel nova facerent, vel quassata repararent*) ac rursus quum ex sexcentis passim inscriptionibus discimus *fabrum collegia* in legionibus fuisse; quum de *praefectis fabrum* Caesar, Cicero, & alii mentionem iniiciunt: scire libet quid ii fabri fuerint, materiarii ne, an aerarii, an structores (nam praeter hos fabri alii non erant) an omnes hi pariter eo nomine veniunt? Posterius hoc verum est. Nam quos *Fabros* uno vocabulo in ea re Latini dicebant, eos Dionysius Halic. duobus reddidit, Τέκτονας & χαλκοτύπους, sive ὁπλοποιούς. Atqui τεκτόνων ambitu non tantum *materiarios*, sed & structores fort. comprehendit (v. sup. Suid. & not. 319. nec non in not. 321. Josephi aliorumq. loca cum notione structoria) χαλκοτύποι vero sive ὁπλοποιοί sunt fabri ferrarii. Sed cur non verba ipsa Dionysii adscribo? Qui lib. IV. (pag. 222. 10. ed. Lips.) haec posuit: Τούτων (λόχων) δύο μὲν ὁπλοποιῶν τε καὶ τεκτόνων, καὶ τῶν ἄλλων τῶν κατασκευαζόντων τὰ εἰς τὸν πόλεμον ἔχρησα. *Harum duae centuriae erant tum eorum, qui arma fabricantur, tum etiam* τεκτόνων (i. e. *fabrum lignariorum, structorumque*) *aliorumque qui bellicis usibus servientia construerent*. Quos omnes mox (pag. 223. 3.) uno vocabulo χειροτέχνας *opifices* appellat. Rursus lib. VII. (pag. 464. 25.) Προσέκειντο δ' αὐτοῖς (ἑκατόν λόχοις) δύο φυλαὶ τεκτόνων καὶ χαλκοτύπων καὶ ὅσοι ἄλλοι πολεμικῶν ἔργων ἦσαν χειροτέχναι. *Quibus* (viginti) *attribuebantur duae aliae* τεκτόνων (i. e. tum *materiariorum* tum *structorum*, quos eodem vocabulo vetus Graecia τέκτονας appellabat) *& fabrum ferrariorum, aliorumque bello utilium artificum, centuriae*. Accuratius ea opificia Vegetius enumerat II. 11. *Habet praeterea legio fabros lignarios* (al. *fabros, tignarios*: saepe in inscriptionibus *Collegia fabr. tignarior.* aut *tignuarior.* occurrunt) *instructores* (cor *structores*; sup. quoq. p. 271. not. 328. idem mendum ab Isid. sustulimus) *carpentarios, ferrarios, pictores* (alii legunt *pistores*: malo *fictores*: de quo mox) *reliquosq. artifices ad hybernorum aedificia fabricanda; ad machinas, turres ligneas, ceteraq. quibus vel expugnantur adversarior. civitates, vel defenduntur propriae, praeparatos: qui arma, qui vehicula, ceteraque genera tormentor. vel nova facerent, vel quassata repararent. Habebant etiam fabricas scutarias, loricarias, arcuarias &c. Horum judex proprius erat praefectus*

fabrorum. Quod pro *pictores* reposui non(uti vulgo)*pistores* (quid enim hi inter tot *fabros* h. e. materiae durioris artifices faciunt?) sed *fictores*; id ex Glossis, quae Cyrilli appellantur, didici, in quibus Καθηλωτὴς (h. e. is qui clavis aliquid figere pensi habet) redditur Latine FICTOR, a *figo* scil. non a *fingo*: nam *fictor*, qui a fingo, est πλάςης. Ergo materiarii ligna singula ad modulum deradebant, parabantq; at *fictor* deinde ea clavis compingebat: sicuti in re marmoraria, lapides a lapicida ad traditam ab architecto formulam scalptos politosque alius deinde adplumbabat, iiq. sunt *plumbarii* l. ult. D. *de jure imm.* Ac videndum an non *legum atq. jurium fictor* apud Plaut. Epid. III. 4. 86. indidem sit. Virg. VI. Aen. 622. *Leges fixit pretio atque refixit*. Leges enim in aes incisae clavis publice adfigebantur. Dices a *figo* esse *fixum* non *fictum*. Resp. antiquos inde etiam *fictum* videri flexisse. Argumento est illud, *Crimen alicui affictum*, &c. quod vel est ab *Affigo* (Arnob. initio l. 6. *Consuestis crimen nobis* . . . *affigere*) vel ab *Affingo* cum pleonasmo τȣ̃ N, itaut *Affingo* pro *attribuo* non diversum sit verbum ab *Affigo*. Haec obiter.

Nunc ad fabrum collegia redeo; quae non tantum in legionibus, sed & in urbibus imperii, ex urbis principis imitatione (in qua nullorum non artificum collegia erant) nec nisi ex indulgentia principis, instituebantur. Nicomediae collegium tale ut coalesceret, ad compescenda incendia usui futurum (quippe fabri, iidem μηχανοποιοὶ erant) petiit a Trajano Plinius X, ep. 42. Nicomediensis incendii malo doctus. *Tu, Domine*, inquit, *dispice, an instituendum putes collegium fabrorum, dumtaxat hominum CL. Ego attendam, nequis nisi faber* (h. e. nisi is, cui durior materia ὑποβέβληται) *recipiatur, neve jure concesso* (coeundi scil: nota sunt in marmorib. *Collegia, quibus ex S. C.* aut ex principis indulgentia *coire licet*) *in aliud utatur. Nec erit difficile custodire tam paucos.* Cui Trajanus a factionibus timens, inter cetera respondit: *Quodcumq. nomen ex quacumque causa dederimus iis qui in idem contracti fuerint; betaeriae, quamvis breves, fient. Satius itaque est comparari ea, quae ad coercendos ignes auxilio esse possint* (siphones, hamas &c. intelligit, quae defuisse in eo incendio, Plinius expostulaverat) . . *ac, si res poposcerit, accursu populi ad hoc uti*. Vides, quid ad inhibendos ignes fabri valuerint; quidve mali in urbibus factiosis (quales illae, de quibus ibi Trajanus) a collegiis impenderet.

Dixi modo, Romae nullarum non artium collegia fuisse: id quod inscriptiones marmorum eloquuntur. Id vero ex Numae instituto manavit (auctore Plutarcho in ejus vita pag.71.ed. Francof.) qui, quum civitas ex gentibus duabus composita, partium studiis ac certaminibus conflictaretur, minutim eā ac frustillatim concidit, ut sic demum facilius permistae inter se partes coalescerent. *Divisit autem* (pergit Plutarchus) *per artes tibicinum, aurificum* (τεκτόνων i.e.)*materiariorum, infectorum, sutorum, coriariorum, aerariorum, figulorum. Reliquas artes in unum coegit, fecitque ex omnibus corpus unum; collegiaque & concilia, atque sacra cuique corpori convenientia attribuens, ita primum hoc sustulit, ut hi Sabini, illi Romani, tum hi Tatii, illi Romuli cives dicerentur*. Haec notasse non piguit, tum ut collegiorum origo prima detegatur; tum etiam ut intelligatur, quid sibi velit prior Plinius, quando initio lib. 34. aes Romae antiquum fuisse inde ostendit, *A rege Numa collegio tertio aerariorum fabrum instituto*. Hinc enim discimus, fuisse inter ea opificum collegia talem ordinem, ut aliud primum, aliud secundum diceretur, aerariorum autem fuisse tertium. At ibi Harduinus, ut alia taceam, vel in eo suavis est, quod *tertium* fuisse aerariorum collegium voluerit, respectu sacerdotum augurumque. Imo id miror, cur non priores aerariis detulerit; quando huc scil. ventum est, ut sacerdotia inter βαναύσȣς artes referantur.

Fabri nomine Latinum interpretem idem plane significare voluisse, quod illo aevo id nomen Latine significabat, & quod Graece Τέκτων valebat, *materiarium* (336) scilicet.

III.

Quid antiquitas de Josephi ac Divini SERVATORIS artificio senserit.

Quod hujus mantissae initio dictum mihi fuit, circa artem sanctae familiae non consensisse antiquitatem, aliis lignariam, aliis ferrariam (addo & nonnullis structoriam) ei tribuentibus; id vero non perinde accipi volo, quasi promiscue hinc atq. illinc variatum fuerit, sed ita ut cum Graecis Latinorum aliqui divortium fecerint. Nam certe Graecos omnes, nemine excepto, adhaec & orientales ceteros, Josepho & SERVATORI materiariam fabricam tribuisse, ajo & certissime affirmo: contra Latinorum quosdam eis ferrariam, sed ex variante *fabri* notione, vindicasse.

At quo ore, inquis, Graecam omnem ecclesiam auctorem laudas, quum tantum Justinus (337) & Christianus quidam Antiochenus apud Sozomenum (338) & Theodoretum id cen-

(336) Atqui si ita se res habet, si recte, inquam, Graecum Τέκτων Latine *Faber* redditur; cur ergo, inquiet heic aliquis, lexicographos & Graecorum scriptorum Latinos interpretes reprehendisti, qui Graecum Τέκτονα Latine *fabrum* transtulerunt? Quia, inquam, non id judicio fecerunt, & Plinii aliorumque quos supra not. 333. laudavi, exemplo, quos palam est, *fabrum* pro materiario accepisse; sed ex errore potius, ut qui censerent, & Graecorum Τέκτονα, & *Fabrum* Latinorum generalia omnium opificum esse nomina. Atqui id de Τέκτων est falsissimum, tum etiam de FABER falsum est (vide praecedentem adnot.) praesertim quoties FABER ab aliquibus scriptoribus peculiariter pro Τέκτων & pro *materiario* ponitur.

(337) S. Justinus M. & eruditionis Graecanicae scientissimus, & aevo Apostolico proximus, & natione Palaestinus, in dial. cum Tryphone pag. 316. ait: Καὶ ἐλθόντος τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην, καὶ νομιζομένου Ἰωσὴφ τοῦ τέκτονος υἱοῦ ὑπάρχειν . . . καὶ τέκτονος νομιζομένου (ταῦτα γὰρ τὰ τεκτονικὰ ἔργα εἰργάζετο ἐν ἀνθρώποις ὤν, ἄροτρα καὶ ζυγά· διὰ τούτων καὶ τὰ τῆς δικαιοσύνης σύμβολα διδάσκων, καὶ ἐνεργῆ βίον) τὸ Πνεῦμα.. ἐπέπτη αὐτῷ. *Et quum ad Jordanem venisset Jesus, & Josephi fabri lignarii filius censeretur.. tignarius adeo & ipse haberetur (ut qui, quamdiu inter homines versatus est, tignaria opera talia faceret, puta aratra & juga; quo & justitiae symbola praesetulit, & actuosam vitam) Spiritus Sanctus... in eum advolavit.* Vides heic S. Martyrem non ignorasse quid Τέκτων Evangelicus esset, cujus opera haec recenset, *aratra & juga*. Et quidem quod rustica instrumenta potius, quam sellas aut arcas JESVS faceret, id ex traditione scivit; at quod materiarius omnino fuerit, id dumtaxat in vocis Τέκτων significatu vidit; uti patet ex verbis parenthesi conclusis, quibus declarat quid sit Τέκτων, & Τεκτονικά.

(338) Sozomenus VI. 2. praedictionem, quam ἐκκλησιαστικὸς ἀνὴρ *vir ecclesiasticus* de Juliani exitio pro-

censuisse videantur? Atqui nunc demum intelligitur, cur in Τέκτονος notione exemplis undecumque corrasis firmanda tam multus fuerim. Nam profecto si in Τέκτονος nomine nemo Graecorum aliud, quam fabrum lignarium, percepit; non potuerunt aliud certe de sacrae familiae opificio Graeci statuere, quam quod id vocabulum praeseferebat. Veluti si in Evangelio pro Τέκτων legeretur ξυλουργὸς h. e. *lignarius artifex*; an putamus futurum fuisse opus, ut anxie super ea re antiquorum Graeco ore loquentium rimaremur sententias, quidque singuli censuissent, exspectaremus? Stultus plane is labor futurus esset. Atqui ita se res habet. Non quæro quid Origenes, quid Basilius, quid Chrysostomus de Divinae familiae artificio senserint; modo constet eos omnes Graece, ut ceteros, fuisse locutos, nec umquam diversam ab aliis ei vocabulo notionem subjecisse: quod certe (339) constat. Ac vel si ex disertis eorum locis

prodidit, sic refert. *Quum Julianus adversus Persas expeditionem pararet, eoque bello confecto Christianos se male mulctaturum minaretur, ac per ludibrium diceret* (ὡς οὐδὲν αὐτοῖς ἐπαμύνειν δυνήσεται ὁ τοῦ τέκτονος υἱὸς) *fabri filium nullam ipsis opem afferre valiturum; respondens ille ita praedixit* (οὗτος δὲ ὁ τοῦ τέκτονος υἱὸς θήκην αὐτῷ ξυλίνην πρὸς θάνατον κατασκευάζει) *at hic fabri filius arcam illi ligneam ad mortem parat*. At Theodoretus III. 23. Paedagogum Christianum quemdam eadem illa non Juliano, sed Libanio Sophistae respondentem facit. *Hic* (Libanius) *quum esset impius, & victoriam propediem exspectaret, minasque Juliani animo revolveret, religionem nostram deridens, quaesivit ex paedagogo* (τί ποιεῖ τοῦ τέκτονος ὁ υἱός) *quidnam ageret fabri filius? Ille Divina repletus gratia, id quod brevi futurum erat, praedixit* (γλωσσόκομον γάρ, ἔφη, σοφιστά, ὁ τοῦ παντὸς κατασκευάζει δημιουργὸς, ὃν σὺ κωμῳδῶν, τέκτονος υἱὸν προσηγόρευσας) *loculum enim, inquit, fabricatur universi conditor, quem tu scil. per ludibrium fabri filium appellas*. Vides heic sandapilarum confectionem Τέκτονος ambitu contineri; quemadmodum & Juvenalis VIII. 175. dixerat: *Inter carnifices & fabros sandapilarum.*

Ex his etiam vides, non tantum Christianos Evangelicum τέκτονα pro materiario accepisse, sed & gentiles. Id quod & ex Celsi calumniis apud Origenem (cujus locum in seq. adnotatione illustrabimus) planius intelligetur.

(339) *Quid Graeci Patres* TEKTONA *appellaverint. Origenis locus fusius expositus, Celsiq. ac gentilium de CHRISTI lignario opificio testimonium.*

Clemens Alexandrinus in Προτρεπτ. (edit. Potteri in fine pag. 51.) *Tot sane perniciosorum* (ἀθυρμάτων) *ludicrorum opifices sunt, lapicidae, & statuarii, adhaec pictores &* (τέκτονες) *fabri lignarii, atq. poetae*; a quibus infinitam deorum colluviem inductam queritur. Notandus hic locus, quia Τέκτονας a λιθοξόοις *lapicidis* distinguit, contra Suidae definitionem. Τέκτονας autem cum statuariis ideo posuit, quia paullo ante Daedali meminerat. Ergo hic philosophus non alium potuit in Evangelio Τέκτονα intelligere, quam quem heic intellexit. Origenis luculentiss. locum ad finem adnotationis hujus, quippe eidem plusculum immoraturus, reservo.

Basilius hom. 2. in Hexaem. Καὶ ἐπειδὴ παρ' ἡμῖν ἑκάστη τέχνη

περὶ τινα ὕλην ἀφωρισμένως ἠχόληται, οἷον χαλκευτικὴ μὲν περὶ τὸν σίδηρον, τεκτονικὴ δὲ περὶ τὰ ξύλα &c. Quoniam autem artium unaquaeque apud nos circa quamdam certam peculiaremque sibi materiam sejunctim occupatur, veluti aeraria circa ferrum, τεκτονικὴ sive materiaria circa lignum &c. An exspectamus igitur Basilii de Josephi opificio suffragium, qui τέκτονα in ligna paranda incumbere sine ambagibus significasset? Nisi vero τέκτονα Evangelicum alterius naturae esse, suspicaretur Basilius, aut idem Magnus Evangelicas voces exutum iret Graecanicis notionibus.

Idem de Chrysostomo judicium; qui hom. I. in illud *Salut. Priscill. & Aquilam* (Montf. to. 3. p. 174. & seq.) quum in laudandis opificiis, otio vero insectando multus esset, numquam opifices τέκτονας, sed χειροτέχνας appellat, nec opificia τεκτονίαν, sed τέχνας, ἐργασίαν, ut & hom. 61. in Mat. (Montf. to. 7. p. 613. D.) δημιουργῶν γένος καὶ χειροτεχνῶν dixit: τέκτονας autem de universo genere non magis, quam Graecorum ullus, usurpavit. At contra idem vir disertissimus, quid proprie τέκτων esset non dissimulavit; qui hom: 52. in Matt. (Montf. to. 7. p. 534.) quum in eo esset, ut singulas artes aliis vicissim artibus indigere ostenderet; ab agricultura incipit, cui ostendit subservire artem ferrariam, quae ligonem, quae vomerem, falcem, bipennem ei suppeditet; deinde artem structoriam, coriariam, pistoriam, postremo καὶ τὴν τεκτονικὴν, ὥστε καὶ ἄροτρον πῆξαι, καὶ ζεύγλην κατασκευάσαι καὶ ἅμαξαν, h. e. *itemque materiariam, quae aratrum, jugum, plaustrum construat*. Non poterat opportunius de Josephi CHRISTIQ. arte loqui. Nam hunc aratra & juga fecisse Justinus ex traditione narrat. At Chrysostomus eum, qui aratra & juga facit, τέκτονα dicendum vult. An clarius de Evangelico τέκτονι loqui poterat? Quando ergo idem Hom. XVI. in Jo: (to. VIII. Montf. p. 90. D.) objectam CHRISTO fuisse generis vilitatem, dixit, illis verbis, *Nonne hic est* τέκτονος *filius*: & quando eadem Evangelii verba usurpat Hom. 48. in Matt. (to. VII. p. 493.) an aliter potuit τέκτονα definire, quam loco supra laudato definierat?

Ac ne unius quidem Graecorum Patrum locus est, in quo τέκτων aliter, quam pro materiario accipiatur. Quod quum ita sit; jam non unus & alter pro lignario opificio stat; sed totae Graecorum Ecclesiae, quum ibi Evangelium personaret, materiarium Nazarethicae familiae artificium eloquebantur. Ac solebant Orientales S. Josephum donare adjuncto τοῦ τέκτονος (exemplo sit Thebanus Hippolytus, in cujus fragmentis to. 3. thes. Canis. p. 28. & 37. S. Jacobus Hieros. Episc. dicitur [τοῦ τέκτονος Ἰωσὴφ] *fabri lignarii Josepho filius ex carnali uxore ejus*: id quod deinde & Nicephorus de eod. S. Jacobo tamquam ex Portuensi Hippolyto, suae historiae intexuit; ac praeterea Hesychius presb. to. XII. Bibl. PP. p. 193. H: quod tamen alii exsibilarunt) an putamus eorum quemquam usque adeo ἀήθη fuisse, ut διακριτικὸν illud τέκτων ad universum genus referret? At plurimi eodem tempore Josephi erant, iique omnes opificii alicujus gnari; nec enim Judaeo fas erat artem aliquam non addiscere. Sed ceteros omnes patres omitto (quorum immensos, ut ita dicam, scriptorum voluminum saltus ut cingam indagine, nequa me uspiam vestigia voculae illius fallant, nae is stultus sit labor, nec dieculae unius opus) atque in unius Origenis, quem initio pollicebar, testimonio, quod omnium instar erit, conquiescam.

Ergo Adamantius in VI. contra Celsum (nuperae edit. Benedictinae p. 659. D.) sic in suum hostem insurgit: *Deinde cavillis in lignum ludens, ex duplici capite illud incessit, dum ait lignum a nobis idcirco celebrari, aut quia Magister noster affixus patibulo est* (ἢ ἐπεὶ τέκτων ἦν τὴν τέχνην) *aut quia artificio materiarius erat*. Sic haec ultima vertenda fuerunt, non ut interpres posuit, *Quia is faber erat*: nam τὸ τέκτων peculiaris artificii nomen

nomen esse ipse Celsus (cujus haec verba fuisse videntur) agnovit, ubi ait Τέκτων τὴν τέχνην; qui ineptissime sic loqueretur, si τέκτων idem ac τεχνίτης esset, veluti si dixisset τεχνίτης τὴν τέχνην, *arte artifex erat*. Quamquam ceteroqui Latinum FABER recte pro *materiario* poni supra ostendimus not. 333.

Cui respondet Origenes: *Non animadvertens de LIGNO VITAE mentionem in litteris Mosaicis fieri; ac ne illud quidem videns* (ὅτι ὀυδαμοῦ τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις φερομένων ἐυαγγελίων ΤΕΚΤΩΝ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἀναγέγραπται) *nusquam in Evangeliis ab Ecclesia receptis Jesum dici fabrum materiarium*. Calmetus ad Matt. XIII. 55. ad hunc Origenis locum sic adnotat: *Origenes... soûtient, qu' on ne lit.. que IESVS CHRIST ait èté charpentier. Il a raison: mais on ne peut nier, qu' il n' ait exercè un metier ... puisque S. Marc le dit si positivement, Nonne hic est Faber?* Verum quid inter Origenis Marcique Graeca interest? uterque τέκτονα CHRISTVM (hic ajens scil; ille negans) appellant. Verum doctiss. Calmetus non Graeca Origenis prae oculis habuit, quum haec scripsit, sed aliquem, qui Origenis sententiam Latine aut Gallice expresserat; qui in ultimis Origenis verbis illud τέκτων, *charpentier* aut *materiarium* verterat. Hinc putavit Calmetus aliud nomen Origeni, aliud Marco in hac narratione fuisse usurpatum. Magis illud ad rem faciebat, quod heic ad Matt. apposite adnotat Grotius. *Aut memoria* (ait) *fefellit Origenem, aut Marci exemplaria eo tempore aliam habuerunt scripturam; diserte enim dicit*, ὀυδαμοῦ &c. quae modo recitavi. Horum utrum admittemus? Equidem in re tam gravi memoria lapsum hunc, qui totos annos suos in Scripturis fecerat, aegre crediderim. Satius est dicere, quum hodiedum nonnulla Graecor. cod. sit variantia (vide Millium ad Mar. VI. 3.) fuisse ante Origenem tum eos libros, in quibus legeretur ὁ τέκτων (ex his autem Latina interpretatio manavit) tum eos longe plures, quibus utebatur Origenes, in quibus ὁ τοῦ τέκτονος scriberetur. Ac movet me maxime, ut sic censeam, quod non dixit Adamantius ὀυδαμοῦ tantum, sed addidit τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις φερομένων ἐυαγγελίων. In quatuor Evangeliis id legi negavit, in aliis apocryphis (puta in *Evang. Infantiae* & aliis) id non negavit. Et vero non tantum Celsi objectiones, sed & νοθευομένων Evangeliorum testimonia, graves Origeni extitere causae, cur, dum haec scriberet, exemplaria Matthaei & Marci, quotquot posset, adiret; nec illum credo aliter, quam post sedulam inquisitionem, pronuntiasse illud ὀυδαμοῦ suum. At vero postea, ut in describendis Graecis exemplaribus critici illorum temporum hodiernam lectionem ΤΕΚΤΩΝ alteri Origenianae praeponerent, fecit credo Justini auctoritas, qui IESVM non tantum τέκτονος filium, sed & ipsum τέκτονα fuisse, & aratra ac juga factitasse affirmaverat. Hinc August. in II. de *Cons. Evang.* 2. non mirandum esse ait, *quod id* (nempe *Nonne hic est faber?*) *Judaei dicerent; eo enim & fabrum credebant, quo & fabri filium*. At Basilius, si quid judico, ὁ τοῦ τέκτονος in Marco cum Origene legit. Cur? quia IESVM χειροτέχνην fuisse ex Luc. II. 51. probavit, ex Marco haud dubie id luculentius probaturus, si τέκτων ibi reperisset. Basilii locus est in Ασκητ. διατάξ. (to. 2. ed. Bened. p. 549. A.) ubi ait, IESVM *in prima aetate subditum parentibus, omnem laborem corporalem cum ipsis sustinuisse*. Ac mox: *Ut ait Scriptura* (Luc. II. 51. ὑποτασσόμενος αὐτοῖς). *subditus iis, laboresque una cum iis perferendo* (τῷ συνδιαφέρειν τοὺς πόνους) *obedientiam suam prorsus declaravit*.

Mox pergit apud Origenem cavillator Celsus in hunc modum: ὥσπερ διὰ τὸ ΤΕΚΤΟΝΑ αὐτὸν (Ἰησοῦν) γεγονέναι, ἀναπέπλασαι τὸ ξύλον τῆς ζωῆς· ἠκολούθησεν ἄν, εἰ μὲν σκυτοτόμος ἦν, λέγεσθαί τινα περὶ σκύτους ἁγίου· εἰ δὲ λιθοξόος, περὶ λίθου μακαρίου· εἰ δὲ σιδηρεύς, περὶ σιδήρου ἀγάπης. Hoc est. *Si propterea confictum est lignum vitae, quia* τέκτων *i. e. faber lignarius ille*

(IE-

locis id non constaret; satis esset, si eos sciremus eamdem Graecam linguam usurpasse, quam profani (quorum confertam testium nubem de ea notione vocis sup. not. 331. produximus) usurpabant. Atq. equidem mirabar antea, cur ex Graecis unus Justinus obiter de Christi, ejusq. patris νομιζομένου opificio mentionem fecerit. Nam si Τέκτων Evangelicus γενικόν τι, vagumque & incertum opus complecteretur; satis hoc illos impulisset, ut siquid de ea re ex antiqua traditione ad eos usque pervenisset, id ad sequentem aetatem transmitterent: sin minus, hoc ipsum saltem faterentur, se de artis genere nihil comperisse, remq. in incerto relinquerent. Nunc illi eam controversiam securi praetervehuntur. At vero mirari desii, postquam Τέκτονος veram significationem deprehendi. Nam quantae id ineptiae fuisset id adnotare, quod non modo docti, verum & ἰδιῶται in Evangelii recitatione ita percipiebant, ut omnino aliud percipere nullo modo possent?

Dixi Graecos de Josephi opificio non dubitasse. Relinquitur cur Latini aliquot dubitaverint, imo iidem aperte illum *fabrum ferrarium* fecerint. Sunt autem in eo censu hi qui sequuntur (340) Hilarius, Ambrosius, Chrysologus, Beda, ac praeterea

(IESVS) *erat: ergo si sutor fuisset, nobis obtruderent nescio quod CORIVM SANCTVM; si faber marmorarius, aliquem BEATVM LAPIDEM; si ferrarius, FERRVM CARITATIS*. Quae sane verba palmarium auferunt. Nam Evangelicum τέκτονα ita *materiarium* esse Celsus intelligebat, ut etiam negaret eumdem aut *coriarium*, aut *lapicidam*, aut *ferrarium* posse intelligi: id vero tota Ecclesia consentiente censebat; id quod ex Origenis ratihabitione constat: ut omittam parem Juliani imp. & Libanii sophistae de Divinae domus opificio cum Christianis illius aevi consensionem, quam sup. not. 338. observavimus. Et tamen adhuc vocem ΤΕΚΤΩΝ, tamquam πολύσημον, vulgo accipiunt; & sunt qui ferrarium, sunt qui structorem Josephum & CHRISTVM, in tanta litterarum luce, & adversus tam ineluctabile gentilium & Christianorum apud Origenem testimonium, tuto haberi posse dicant. Nam cedo, quid horum vidit heic Origenis adnotator Spencerus? Aut vero estne aliquis ex iis, qui hanc quaestionem copiose tractarunt, qui hoc Celsi apud Origenem testimonium quidquam ad hanc causam facere intelligeret? imo qui non potius Origenem heic, ut vulgatae sententiae adversum, in partes vocaret? (id quod & Calmetus & alii fecerunt) qui certe quod de Christo (falsus exemplaribus suis) negavit, id de S. Josepho nec ivit inficias, nec potuit: idemque, in quo caput est, hoc hosti suo dat, τέκτονα Evangelicum non esse πάντως τεχνίτην (quod vult Hesychius) nec pro fabro *ferrario* (quod Latini dixerunt) aut *lapicida*, aut *sutore* accipi posse; sed esse eum artificem, qui circa ligna occupatur. Annon hic tantum locus, si animus constitisset, controversiam finiebat?

(340) *Latini Patres opificii ferrarii patroni.*

S. Hilarius in Matth. c. XIV. n. 2. *Quin etiam* (*CHRISTVM*) *paternae artis quodam opprobrio lacessunt.*

sunt. Sed plane hic fabri erat filius, ferrum igne vincentis, omnem saeculi virtutem judicio (ignem judicii, de quo alibi Hilarius, intelligit) *decoquentis, massamque formantis in omne opus utilitatis humanae.*

Idem Ambrosius dixit; sed ita, ut plusculum etiam in lignario artificio luserit. Ejus locus separatim mox in seq. adnotatione dabitur.

Chrysologus hom. 48. ad illum, de quo scribimus, Matthaei locum sic scriptum reliquit: *CHRISTVS erat fabri filius, sed illius, qui mundi fabricam fecit, non malleo,* (quod aerarii fabri fuisset) *sed praecepto: qui elementorum membra non ingenio* (i. e. *machina* aliqua: vox est aevi posterioris, unde Italis *Ingegno*, & *Ingegniero*) *sed jussione compegit: qui massam saeculi auctoritate, non carbone conflavit: qui solem non terreno igne, sed superno calore succendit.* Tamen idem Hom. 49. FABRI nomen generalius usurpavit. *Bene*, inquit, *personam tacuit, ut proderet ex arte genitorem, dicendo non Joseph, sed Fabri filius. Et quis talis faber, qualis est iste, qui ex nihilo tantum* (&) *talem fabricatus est mundum? & quis faber talis, qui totius bonae artis solus auctor, solus largitor exsistit? Dic ergo Judaee, Fabri filium, ut Dei filium fatearis invitus.*

Nec minus Beda eidem fabri aerarii significatui haesit, & ita ut plura ex Ambrosio (quem vide not. seq.) descripserit. Sic enim lib. 2. in Lucam (p. 265.) ad eam quaestionem, quare CHRISTVS *Fabri filius, imo faber appellari voluerit* respondet: *Se ejus ante saecula filium esse* docuit, *qui fabricator omnium in principio creavit Deus caelum & terram. Nam etsi humana non sunt comparanda divinis, typus tamen integer est; quia Pater CHRISTI igni operatur & spiritu, unde & de ipso, tamquam de fabri filio, praecursor ejus ait*: Ipse vos baptizabit in Spiritu Sancto, & igni. *Qui in domo magna hujus mundi diversi generis vasa fabricat. Imo vasa irae spiritus igne molliendo, in misericordiae vasa commutat. Unde bene Malachias, quum ex persona Patris diceret*: Ecce mittam Angelum meum &c. *Post pauca ait*: Et sedebit conflans &c. Quae omnia eisdem verbis in Hom. Quadrag. repetuntur.

Et hi quidem sunt, qui ab explanatoribus Scripturae, aut Ecclesiasticae historiae, pro ferrario Josephi opificio laudantur. At & Leandrum & Isidorum Hispalenses id diserte & sine allegoriarum ambagibus dixisse reperio. Quorum prior (quem Greg. Papa secum amicitia junctum testatur) lib. de institutione Virginum cap. 14. (to. XII. Bibl. PP. pag. 1005. B.) sic posuit: *Sed & Joseph cui fuerat desponsata (MARIA) quum esset justus, erat tamen & pauper, itaut victum & vestitum artificio quaereret. Certe FABER FERRARIVS fuisse legitur.*

Alter vero Hispalensis Isidorus in Regula Monachorum cap. 5. Patriarcharum, & philosophorum exemplis, qui aliqua se arte exercuerant, etiam S. Josephum adnectit his verbis: *Et JOSEPH justus, cui virgo MARIA desponsata exstitit, faber ferrarius fuit.*

Sed & Zachariam Chrysopolitanum (Latinum saec. XII. scriptorem) reperio sic antiquiorum (August. Hieronymi ac Bedae) dicta contexuisse, ut tamen in FABRI notione ferraria potissimum conquieverit. Sic ergo (to. XIX. Bibl. PP. pag. 816. B.) *Marcus ait, Dominum dictum fabrum, Matthaeus fabri filium. Utrumque dici potuit. Credebant enim eo esse fabrum, quo fabri filium. At vero in illorum errore veritas latet. Vere enim erat filius fabri, qui per ipsum in principio omnia fecit; qui operatur Spiritu Sancto & igni; qui fabricatus est auroram & solem, Ecclesiam primitivam & sequentem. Pater CHRISTI & CHRISTVS in magna domo hujus mundi diversi generis vasa fabricant: & vasa irae Spiritus igne molliendo, in misericordiae vasa commutant. Unde Malachias ex persona Patris ait de Filio: Et sedebit conflans.* Et quae sequuntur Malachiae verba.

Idem Malachiae dictum vice commentarii affert ad Marci VI. 3. Hugo de S. Caro Card. *Sedebit*, inquit,

rea Hiſpalenſes duo Leander & Iſidorus, Zacharias Chryſopolitanus, & alii. Quamquam ceteroqui Ambroſium γενικῇ *Fabri* notioni (341) adhaeſiſſe puto: ita plures ſimul artes confudit

quit, *conflans & emundans argentum*. Ex quo factum ut hunc Hilſcherus in *de ſtudiis CHRISTI* laudaverit, quaſi qui CHRISTUM aurificem fecerit. Sed qui conflat aurum & argentum, nae is & aeris flandi gnarus eſt, uti conſtat ex illis ſingularibus, quae in nummis viſuntur, A. A. A. F. F. *auro argento aere flando feriundo*. At idem Hugo, quia ad Matt. XIII. 55. producit Hieronymi verba (*qui in principio omnia fecit .. qui fabricatus eſt auroram & ſolem ..* . quae nos infra depromemus) hinc credo, ab eodem Hilſchero quaſi & ſtructorii artificii patronus Hugo ponitur.

(341) *Ambroſii de FABRO Evangelico locus exponitur, cumque Pſeudo-Theophili παράλληλω confertur; quem ementitum Theophilum Latini, non Graeci, oris fuiſſe conficitur.*

Ambroſius ad Lucam lib. 3. num. 2. artes tres una contexuit: ſtructoriam, quum CHRISTI Patrem mundi fabricatorem nuncupat: lignariam, ubi *circumdolandi*, *ſecurim admovendi*, *ſecandi* verba uſurpavit: ferrariam in illis verbis, *igne operatur & ſpiritu*. *Non alienum* (inquit) *etiam videtur, ut qua ratione fabrum patrem habuerit, declaremus. Hoc enim typo eum patrem ſibi eſſe demonſtrat, qui fabricator omnium condidit mundum; juxta quod ſcriptum eſt: In principio fecit Deus caelum & terram.* Et huc uſque Pater CHRISTI aedificator eſt. Pergit autem: *Nam etſi humana non ſunt comparanda divinis; typus tamen integer eſt, quod Pater Chriſti igne operatur & Spiritu* (Haec vero ferrariam officinam olent. At quae mox poſtremo addit, ſunt plane τεκτονικά) *& tamquam bonus animae faber vitia noſtra circumdolat* (i. e. *circum amputat*: vide ſupra pag. 172. & ſeq. ubi de verbo DOLO) *cito ſecurim admovens arboribus infoecundis, ſecare doctus exigua, culminibus ſervare ſublimia, rigida mentium ſpiritus igne mollire, & in varios uſus omne humanum genus diverſa miniſteriorum qualitate formare*. Dixi haec ultima ἐκ τῆς τεκτονικῆς eſſe petita. Niſi quod illud *Rigida mentium ſpiritus igne mollire* videtur quoque artem aerariam arguere. At vero quid ξῆσις iſta ferraria inter tot ξυλουργικὰς locutiones? Annon hoc quoque e materiarii fabrica arceſſitum videri poſſit, qui quoties vult prava ligna ἐξιθύνειν, aut recta flectere ad praeſcriptum modulum, admoto igne id aſſequitur? Accedit quod Auguſtinus (infra not. 345. producendus) in ejuſdem loci explicatione dixit, *Mentem rigidam explanat*, quod eſt lignarium opus. Verum longe veriſimilius eſt, iſtud *Rigida mentium ...* locutionem χαλκευτικὴν eſſe, maxime propter id quod ſequitur, *ſpiritus igne mollire*. *Mollire* enim metallorum eſt. Id ſi eſt; jam novum hinc argumentum confiet, quo demonſtretur, auctorem commentarior. in Evangelia (quod opus Theophili Antiocheni nomen mentitur) non Graecum, ſed Latinum ſcriptorem fuiſſe.

Id vero ut oſtendam; ſciendum eſt, modo recitatam Ambroſii explicationem, qua parte lignaria eſt, iiſdem plane verbis in Pſeudo-Theophilo reperiri lib. I. commentarior. in Evangelia (to. II. Bibl. PP. par. 2. pag. 169. F.) cujus integer locus ſic habet. *Nonne hic eſt filius Joſeph fabri? Filium fabri vel ab obtrectatoribus ſe Jeſus voluit appellari, quia ipſe conditor mundi Deus in principio fecit caelum & terram. Et quia terrena nos docent quae ſunt caeleſtia; quaſi bonus animae faber, ſpiritualia vitia noſtra circumdolat, cito etiam ſecurim admovens arboribus infoecundis, ſecare doctus exigua, ſublimia ſervare culminibus, rigida mentium ſpiritus igne mollire, & in varios uſus omne humanum genus diverſa miniſteriorum qualitate*

dit commiſcuitq. Verum ajo (in eoque non dubito quemvis ſponſione laceſſere) Latinorum de arte ferraria opinionem a poſterioris aevi ſignificatu vocis FABER ortam fuiſſe. Non, inquam, ab antiqua & legitima Eccleſiae traditione (nam quae uſquam proba traditio eſſe poteſt cum Evangelio Graeco pugnans? aut cujus primordia ab aevo Apoſtolico tam longe abſunt, ut vix quarto extremo ſaeculo aut quinto ineunti ſint imputanda?) Divinae domus ars ferraria arceſſitur; ſed ex eo, quod vox FABER (quam in Latina Evangeliorum interpretatione Latini reperiebant) abſolute poſita, *aerarium fabrum*, aevo ſaltem ſequiore, notaret. Nam ſicuti Graecis vox originatione ſuâ γενικὴ illa τέκτων, tamen ex antiquiſs. & conſtanti uſu peculiaris materiariorum evaſit; ſic Latinum FABER, vox certe per ſe ſatis uſuq. generalis, fuit quum propria tandem ferrariorum artificum evaderet. Utinam veró hanc notionem ex priſci Latii(342)auctoritate probare poſſim. Sed ſatis erit, ſi eamdem

formare. Quum ergo hic locus Ambroſio cum Pſeudo-Theophilo communis ſit; ſcire libet, uter ex altero ea deſcripſerit. Vulgo ſtatuunt, quae in Ambroſio & Hieronymo aeque atque in Auctore commentariorum eiſdem verbis reperiuntur, ea ex illis in hunc eſſe derivata, non contra. Addunt etiam, ementitum hunc Theophilum non Graece ſua commentaria, ſed Latine ſcripſiſſe: quae quidem qui diſcere avet, adeat Nicolaum Nourry in Apparatu ad Bibl. PP. to.2.p.119. & nuper Fabricium Bibl.Graec. lib.V. pag.93. Quibus equidem quum pleraq. aſſentior, tum & hoc addo: ſi illud *Rigida mentium ſpiritus igne mollire* ex officina ferraria petitum eſt, uti certe videtur; non potuiſſe hoc a Graeco ullo ſcriptore proficiſci. Nam ut copioſe & liquido oſtenſum fuit, Τέκτων raro quidem aedificatorem aut lapicidam, plerumque vero materiarium ſignificat; fabrum autem ferrarium prorſus numquam. Quo poſito, quis umquam ſibi perſuaſerit, Graecum ſcriptorem de Evangelico Τέκτονι ſic tamquam de fabro ferrario loquuturum, atque ab ea officina allegorias fuiſſe arceſſiturum? At a Latini ſcriptoris ingenio id non abhorret; quippe quum Latinorum FABER praeter lignariam ſignificantiam, etiam aerariam haberet; imo quarto & quinto ſaeculo, ut in ſequentibus oſtendetur, FABER abſolute poſitum haud ferme aliud quam aerarium notaret. Adde quod verbum *circumdolo* Latinis in uſu erat (Plin. XVI. 32. *Platanus etiam circumdolatis lateribus, reſtibilis ſponte facta*) at Graecorum nemo, quod ſciatur, compoſitum περιπελεκῶ uſurpavit. Ergo commentarior. illorum auctor non Graeci, ſed Latini oris fuit; & quidem, uti credibile eſt, Ambroſio & Hieronymo poſterior; qui proinde ex illis (ut & ex Cypriano) nonnulla petita, αὐτολεξεὶ ſuis commentariis intexuerit. Accedit, ſupra ſcriptum locum cum Ambroſii ſtylo optime conſentire, non item cum Pſeudo-Theophili: id quod attentius intuenti luce clarius fiet.

(342) *FABRI vox peculiariter de ferrario apud probos Latinitatis ſcriptores haud raro accepta.*

Videbar ſane id poſſe ex eo oſtendere, quod piſcis is, qui Athenaeo lib.VII. χαλκεὺς (quod Latine *ferrarium* dixeris) appellatur, is vulgo putatur eſſe, qui Plinio IX. 18. eſt *zeus*, *idem FABER appellatus*. Ac rurſus XXXII. 10. *FABER*,

dem aevo Latinorum patrum illorum, quos sup. laudavi, obtinuisse

BER, *sive zeus*. Columella VIII. 17. *Ut Atlantico FABER* . . *prisca consuetudine zeum appellamus*. Sed tamen Rondeletius intercedit, qui putat *Fabrum* ab Athenaei *Chalceo* differre: eum vide apud Hard. ad Plinii priorem locum. Nam nunc quidem id ad trutinam revocare non vacat: etsi ceteroqui in eam sententiam sim inclinatior, ut propterea putem *Zeum* appellatum Latinis *Fabrum*, sive quod Graecorum *Chalceo* vere is responderet, sive quod respondere crediderint. In Matthiae Martinii Lex. Philol. in *Faber* & in *Zeus*, invenies, putari *Fabrum* sic appellatum, quia fabrilia instrumenta in eo deprehenduntur. Cujus fides sit penes auctores.

Ceterum in Plauto *Fabrum* vix aliter quam pro *aerario* artifice usurpatum reperias. Ac semel quidem cum adjuncto *ferrarii*: Rud. II. 6. 47. *Ut fortunati sunt fabri ferrarii, Qui apud carbones assident! semper calent!* Alias semper sine ullo adjecto. Most. IV. 2. 11. *Tace sis faber, qui cudere soles plumbeos Nummos*. Poen. IV. 2. 93. *Dum calet* . . . *probum adbibes fabrum*: quod μετωφορικὸν est, sed ita ut a ferraria officina manarit. Capt. V. 4. 30. *arcessatur faber, ut istas compedes Tibi adimam, huic dem*. Ibid. III. 5. 75. *Abducite istum actutum ad Hippolytum fabrum, Jubete huic crassas compedes impingier*. Etsi apud eumdem comicum Mil. III. 3. 4. *Faber* est naupegus; & Most. I. 2. pluries est aedificator. Sed familiarior, uti dixi, peculiaris χαλκέως notio huic poetae fuit. Adnaec illud Virgilianum VIII. Aen. 415. de Vulcano (*Mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit*) eadem peculiari significatione a Servio exponitur; quod alibi depromimus. Ovidius eadem ubique ferme notione usurpavit: I. Amor. 9. 39. *Mars quoque deprensus fabrilia* (i. e. Vulcania) *vincula sensit*. De ead. fabula Met. IV. 175. *Quod opus fabrilis* (i. e. Vulcani) *dextra tenebat*. III. Fast. 383. *Mamurius* (*morum, fabrae ne exactior artis?*) . . *clausit opus* Anciliorum. Phaedrus IV. 3.

In officina fabri venit vipera:
Haec quum tentaret si qua res esset cibi,
Limam momordit. Illa contra contumax,
Quid me, inquit, stulta dente captas laedere,
Omne adsuevi ferrum quae corrodere?

Martialis IX. 70. *Tam grave percussis incudibus aera resultant, Causidicum medio quum faber aptat equo*. Idem X. 48. *fabam fabrorum*, quorum intelligat, ignoro. Juven. XV. 68. *Nescierint primi gladios extendere fabri*. Cujus vetus interpres etiam illud FABER in VII. 223. *faber ferrarius* interpretatur; recte an secus, infra not. seq. videbitur. In Petronii fragmento Traguriano (pag. 188. & seq. edit. Amst. Mich. Hadr. 1669.) *Ex hac massa* (miscellanei metalli) *fabri sustulerunt, & fecerunt catilla, & paropsides*. Mox: *Faber fuit, qui vitrea vasa fecit*. Deinde in eadem narratione pluries *Faber* pro *vitriario*: nec ab re vitrum inter metalla adnumerarit Petronius.

Plinius etsi plerumque *Fabrum* intelligit Τέκτονα; tamen & *Ferrariis fabrorum officinis* in XXXV. 15. dixit; & XXXIII. 1. (sect. 4. in Hard.) Vulcani officinam, *fabricam* absolute appellavit. *Fabricam etiam deûm fibulas, & alia muliebris cultus* . . . *factitasse*; quod est apud Hom. Il. Σ. 400. Postremo XIV. 1. (sect. 3.) *Aliis* (uvis) *gratiam* . . . *fumus affert fabrilis* . . . *in fornacibus* . . . Eam uvam Coel. Aurelian. IV. 3. *fabrilem* appellat.

Atque haec ferme loca sunt, ubi FABER absolute positum pro *ferrario* usurpatur; ex quibus plura (nam de omnibus id non affirmo) sunt talia, quae γενικὸν τεχνίτε aut *artificis* nomen aegre admittant, veluti Plauti *Abducite ad Hippolytum fabrum*, Ovidii *fabrilis* pro Vulcanio, & alia non pauca ex recensitis locis. Sed tamen apud eosdem scriptores (aut saepe, aut interdum) FABER est *materiarius*: & aetas argentea vix aliam quam lignariam notionem ei voci subjiciebat: v. not. 333.

se demonstravero. Id vero primum doceo ex vetere Glossario, in quo *Faber* respondet Graeco nomini χαλκοτύπος, quod *aerarium* sive *ferrarium* artificem designat. Deinde idem diserte copioseq. ex Isidoro in XIX. Orig. 6. 7; ex Juvenalis Interprete, & ex Servio ad Aen. VIII. & aliis ostendo; quorum locos in subjecta (343) adnotatione adscripsi. Ergo Latinis illis quarti & sequen-

(343) *De FABRI absolute positi notione ferraria ex Isidoro & aliis collapsae Latinitatis Scriptoribus.*

Multus est Isidorus in XIX. Orig. 6. & 7. ut ostendat, *Fabros* proprie haud alios esse quam *ferrarios*. Nam cap. VI. (quod inscribitur *de fabricis sive fornacibus*) sic orditur: *FABER a FACIENDO FERRVM impositum nomen habet. Hinc derivatum est nomen ad alias artium materias, FABROS vel FABRICAS dicere; sed cum adjectione, ut FABER LIGNARIVS, & reliqua PROPTER OPERIS scilicet FIRMITATEM* (hanc operis firmitatem *fabricae* propriam etiam Servius. mox producendus agnovit) *In FABRORVM autem fornace gentiles Vulcanum auctorem dicunt, figuraliter per Vulcanum ignem significantes, sine quo nullum metalli genus fundi extendiq. potest*. Mox: *FABRICA duabus rebus constat, VENTIS & FLAMMIS* (Ex his probe intelliguntur supra adscripta Hilarii, Ambrosii, Chrysologi, Bedae loca) *Flamma vero proprie fornacis est dicta, quod FLATV follium excitetur*. Deinde cap. VII. (cui praescribitur titulus: *De instrumentis FABRORVM*) qui sint absolute & sine additamento FABRI, instrumentorum recensio ostendit; nempe *incus*, *malleus*, *marcus*, *marcellus*, *marculus*, *forceps*, *lima*, quae sunt omnia ferraria instrumenta.

Nec diversa porro sententia veteri Juvenalis interpreti sedit; qui ad illud sat. VII. 222. *Mediae quod noctis ab hora Sedisti, qua nemo faber, qua nemo sederet, Qui docet obliquo lanam deducere ferro*: illud NEMO FABER interpretatur *Ferrarius*; idque omnino ex passim usitata notione, quae aevo Scholiastae illius voci FABER subjiciebatur. Nam ceteroqui, si rem introspicias, nemo praestabit, Juvenalem heic *Fabrum* pro *ferrario* accepisse. Quidni enim sit γενικῶς quivis operum duriorum artifex? Quid quod τὸ *sedere* (quod ibi ἀπὸ κοινοῦ subauditur) aerario parum videtur convenire? Tamen Plautus Rud. II. 6. 48. de fabris ferrariis dixerat, *Apud carbones assident*; fort. ubi sunt otiosi. Quamquam ceteroqui Plautus & Juvenalis *sedendi* verbo artes *sellularias* designare voluerunt, quarum nomine veniebant non tantum eae, quae sedendi habitum in artifice requirerent, sed & quae eumdem intra officinae parietes *sedere* i. e. morari cogerent. Hinc illud Malachiae III. 3. *Et sedebit conflans, & emundans argentum*. Et Hebraeis ceteroqui familiare est eo significatu τὸ *sedeo*. Ad Juvenalem redeo, qui pulchre ludimagistri artem inter sellularias ponere studuit, inquiens, *Mediae quod noctis ab hora Sedisti*.

His omnibus antiquior Servius ad illud Aen. VIII. de Vulcano: *Mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit*: illud *fabrilia* exponit *dura*: tum addit: *Et ex contrariis epithetis fecit ornatum, dicens, Mollibus e stratis surrexit ad opera fabrilia*. Postremo uti dixi in veteribus Glossis vox χαλκοτύπος (i. e. aerarius faber) est. ubi redditur absolute FABER.

Atque haec ex grammaticis. Nunc porro videamus, utrum scriptorum quarti & sequentium saeculorum usus cum horum grammaticorum scitis cohaereat. Ordiar autem a FABRICIS & FABRICENSIBVS, quorum multa est in utroque Codice, Notitia, Cassiodoro, & alibi mentio. Sunt autem *sacrae fabricae* nihil aliud, quam ὁπλοποιεῖαι h. e. armorum officinae, in variis iisq. destinatis Imperii locis, & sub dispositione Magi-

quentium saeculorum scriptoribus, quum Josephum *Fabrum* audirent, statim *aerarii* sive ferrarii artificis notio subibat. Qua ex notione rati posse se moralia documenta elicere; hinc ea, quae sup. not. 340. adscripsi, in suis scriptis posuerunt.

At Hieronymus, quippe haud paullo ceteris eruditior, haud inscite ad notionem verbi τεκταίνω & vocabuli Τέκτων structoriam spectasse videtur, ac pro fabrica caementaria stetisse. Quem in eo secutos quosdam saeculi XII. ac deinceps Scriptores reperio; quos una omnes in subjectam (344) adnotationem conjeci.

Postre-

Magistri officiorum. Ac de his fabricis multus apud eruditos sermo. Atqui quod hae officinae, *Fabricae* nuncuparentur, id ab usitato tunc temporis FABRI absolute positi significatu fluxit, quatenus id vocabulum vix aliud quam *ferrarium artificem* passim designabat. Quod etiam aevo posteriore sub Carolo Calvo obtinebat; in cujus Capitulis tit. 36. cap. 29. quaedam de *Fabro* & *fabricinio* eodem significatu reperio.

Sed venio ad quarti saeculi ac deinceps scriptores; ac sane videamus, num revera apud illos FABER, FABRILIS &c. absolute posita τὸν χαλκέα significent. Arnobius, qui exeunte tertio saeculo floruit lib. VI. (pag. 197. ed. Lugd. Bat. 1651.) *Cum pileo Vulcanus formatur & malleo . . . & FABRILI expeditione succinctus*. Ubi *fabrilis expeditio* est περίζωμα τὸ χαλκευτικὸν, quod fabrum ferrariorum peculiare erat. Vide ibi Des. Heraldi adnotata; qui ex Arriani Epicteto IV. 8. (in fine pag. 426. ed. Colon. 1595.) confirmat τὸ πῖλον καὶ περίζωμα signum διακριτικὸν fabrum aerariorum fuisse.

Claudianus Carm. 2. *De piis fratrib. & eorum statuis* (quas certe ex aere factas distichon sextum ostendit) versu 26. *Divisit vultus cum pietate faber*. Et de bello Get. 542. *Flammisque diu mollitus & arte In sua damna chalybs, FABRO lugente, rubebat*. Etsi eamdem vocem alibi de materiario usurpavit.

Ausonius Mosella 267. in eleganti follium descriptione. *Sic ubi fabriles exercet spiritus ignes, Accipit alterno cohibetque foramine ventos Lanea fagineis alludens parma cavernis* (i. e. ἐπιγλωττὶς) *cavernis*.

Prudentio raro videtur aliter quam pro aerario ea vox adhibita. In 1. contra Symm. 308. de Vulcano: *Fertur & Aeoliae summus faber esse, vel Aetnae*. In X. Peristeph. 293. *Fabri deorum vel parentes numinum: Qui si caminis institissent segnius, Non esset ullus Jupiter conflatilis*.

Magnus Gregorius ad illud 1. Reg. XIII. 19. *Faber ferrarius non inveniebatur in omni terra Israel*, sic commentatur, ut ipse *Fabrum* absolute eodem significatu usurpet; ut (p. 295. B.) *Fabri namque arte adjuti vincerent, si . . .*

Atque haec satis fore puto, ut intelligatur, aevo collapsae Latinitatis *Fabri* simpliciter positi nomine *ferrarium* venisse. Id magis miror Vossium illum, cui Latini sermonis critice, quantum non alteri, debet, eadem notione *artem fabrilem* usurpasse, quando in II. de Idol. 66. ad Vulcanum an ad Minervam *Ars fabrilis* auctorem sit referenda, disputat: qui μεταλλευτικὴν intelligit.

(344) Hieronymus ad Marci VI. nihil de ferrario opificio delibavit, sed institit potius arti structoriae: ad quam certe mundi fabrica commodius refertur. *Deinde*, inquit, *iens in patriam suam, filius fabri JESUS vocatur. Et hoc mystice: sed fabri, qui fabricatus est auroram & solem, idest Ecclesiam primam & sequentem, in quarum figura mulier, & puella sanantur*. Ac nequis putet, me obtorto collo invitum Hieronymum in hanc sententiam pertraxisse, ecce idem vir summus ad Zach. I. haud procul a fine capitis clarius se-

Postremo etsi Latinorum pleriq. pro aeraria officina militaverunt, nonnulli pro structurae opere: tamen adhuc sunt, qui pro materiaria fabrica adduci possint. Ex quibus Ambrosium & Pseudo-Theophilum sup. not. 341. jam in medium attulimus: nunc & Auctorem (345) Operis imperf. in Matth. &

prae-

se explicat. Nam ubi *fabros* prophetae hujus μυςικῶς pro aedificatoribus (virtutum scil.) accepisset, idq. Scripturis firmasset; addit: *Unde.. ipse Dominus Dei omnipotentis filius & creatoris omnium, FABRI filius appellatur*. Ex quibus non est dubium quid eruditissimus Doctor Evangelicum *Fabrum* appellaverit: in quo Hieronymum non incuso, quippe qui fort. sciret Graecum 'ΤΕΚΤΩΝ nonnunquam, tametsi rarius, de lapicida & aedificatore usurpari (vide sup. not. 319. & 321. & ibi dictis adde Christoduli Grammatici auctoritatem, rejicientis vocem οἰκοδόμος, cujus loco dici vult οἴκων τέκτων) Latinorum vero FABRO non tantum ligna & metalla, verum etiam structoriam materiam ὑπόκειϑαι; eos autem non magni faceret, qui sua aetate FABRUM sine adjectione de aerario tantum acciperent.

Augustinus quoq. (aut potius cuivis alteri sub Augustini nomine) Josephi ars οἰκοδομικὴ placuisse videtur; modo vera sint loca, quae ex illo afferunt Bollandus, & Corn. a Lapide. Ea nunc adire non vacat. Sed adeat, cui libitum est, Tillemontij extremam not. 2. de S. Josepho.

Sed quidquid de Augustino fuerit; quem puto potius lignariam Josepho asciam in manus dedisse, ut infra ex S. Thoma ostendam: lubet alios Hieronymianae sententiae sectatores modo a me conquisitos depromere. Remigius Autissiodorensis in Zachariam ad fin. cap. 1. (to. XVI. Bibl. PP. p. 1018. D.) verba Hieronymi de fabris spiritualibus αὐτολεξεὶ descripsit: ex quo conjicere licet eum in Hieronymi ivisse sententiam.

Aliquanto clarius sese explicat Paschasius Ratbertus Corbejensis, qui medio saeculo IX. obiit, lib. VII. in Matth. Evangelium (to. XIV. Bibl. PP. p. 531. A.) *Irridendo magis fabri filium eum vocant, ut ex vilitate operis amplius eum despiciant; quamvis Dei nutu, etsi inviti, de illo quae vera sunt & Deifica loquuntur; quoniam Dei Patris est vere filius; qui fabricator est mundi. Unde Marcus eum non fabri filium, sed ipsum fabrum dicit. Eo enim eum fabrum credebant, quo & fabri filium* (sunt August. verba) *ex artificio patris vere & ipse faber; quoniam fabricator est orbis, per quem facta sunt omnia.*

Verum alter Corbejensis Monachus, Paschasii aequalis, Christianus Druthmarus Grammaticus, quid *Fabrum* Evangelicum appellaverit, non sinit nos dubitare. Is expositionis in Matth. cap. 35. (to. 15. Bibl. PP. p. 129. E) sic posuit: *Fabri filius autem fuit, sed non istius. Pater ejus CAMERAM Caeli sic lucidam & curvam fabricatus est per hunc, quem despicitis.*

Postremo & Hugo de S. Caro quia ad Matt. XIII. 55. verba Hieronymi suprascripta usurpaverat, Josephum fecisse structorem est creditus. At idem quia ad Marci VI. 3. verba Malachiae 3. commentarii loco posuerat; multo verius staturariae artis patronus exstiterit. Vide ad finem not. 340.

Verum quid incidit, cur Protevangelium S. Jacobi incogitans praeterirem? Ibi enim diserte S. Josepho οἰκοδόμησις *aedificandi ars* tribuitur. At eum locum male a quibusdam intellectum, de lignario opere esse capiendum docebitur not. 347.

(345.) Auctor operis imperf. in Matth. (ad calcem to. VI. Chrysostomi ed. Montf. Hom. 1. [ad Matt. I. 18.] pag. XXIII. E) sic posuit. *Maria desponsata erat fabro LIGNARIO: quoniam & CHRISTUS sponsus Ecclesiae omnem salutem hominum, & omne opus suum per LIGNUM Crucis fuerat operaturus.* Quo nihil luculentius. Quaeritur

inter

praeterea duos veritatis doctores, duoque eximia Ecclesiae luminaria, Augustinum, inquam, & S.Thomam, qui omnium instar erunt, ad lignariam Davidicae familiae *Asciam* nomina sua dedisse, adjuncta heic (346) adnotatio docebit.

Ac nihil aliud profecto nunc restat, nisi ut Evangelia prius τὰ νοθευόμενα sive apocrypha, tum & Orientales Divinorum Evangeliorum translationes in medium producam; ex utrisque enim Nazarethicae domus ars lignaria liquido constabit. Et quidem ad spuria Evangelia quod attinet; non est dubium quin

etsi

inter eruditos, is auctor, (qui se Chrysostomum videri voluit, aut alii voluerunt) Graece an Latine scripserit. Erasmus praeivit suspicans, *illum Latine scripsisse, licet & Graece noverit*. At hujus temporis critici, prorsus Latine illum scripsisse, pro comperto habent. Quibus nihil habeo causae quin assentiar. Ceterum numquam hoc Tillemontio dederim, eum Hispanum & quidem saec. VII. scriptorem fuisse, conjicienti. Atqui nusquam magis, quam in Hispaniis eo tempore ferrarium Josephi opificium radices egisse oportuit. Magna ibi fama erat Leandri, maxima vero Isidori operum. Itaque mirum, ni hic in eorum sententiam concessisset. At certe hic auctor antiquior fuit; nec est, cur ei non credamus, post Theodosii tempora scripsisse se, innuenti. Deinde sive Graecam linguam optime norat; sive, quod ex stylo videor colligere, ortu Graecus ipse, Latine scripsit. Qui nisi domo Graecus exstitisset, numquam vim vocabuli τέκτων tenuisset, indeque significantias μυστικωτέρας de LIGNO crucis petivisset: quam notionem (ut de Hieron. taceam: de quo v. not. 344.) Ambrosius Graece doctus non tenuit, ut qui iisdem finibus TEKTONA, FABRUMQ. definierit (v. not. 341.) quum contra *Faber* extra τέκτονος terminos longius multo procurrerit.

(346) Aquinatis sententia non tam in ejus Catena in Evang. quaerenda est (ubi varia antiquorum loca contexit nihil de suo admetiens) quam ex comm. in Matthaeum. Sed tamen hos commodi ex ea catena assequimur, quod dum Hieronymi, Bedae, Hilarii (priores duos ad Marcum producit, tertium ad Matt.) loca, quae jam supra proposuimus, affert; etiam S. Augustini loco, qui nunc in ejus operibus nec veris nec spuriis legitur, nos carere non sivit. Ergo summus Theologus in Cat. ad Mat. XIII. 55. affert sequentia ex Augustini serm. de Nat. *Est autem Pater Christi faber Deus, qui totius mundi opera fabricatus est, arcam Noe disposuit, Moysi tabernaculum ordinavit, Arcam testamenti instituit. Fabrum dixerim, qui mentem rigidam explanat, ac cogitationes superbas excidit*. Qui sane locus nihil complectitur, quod ab Augustini stylo abhorreat. Imo locus est non insulsus: nam quod Ambrosius dixerat *vitia . . circumdolat*, hoc Hipponensis *Cogitationes superbas excidit*: quod ille (a τεκτονέῳ scil. ad χαλκέα prosultans) *rigida mentium spiritus igne mollire*, hoc Augustinus perstans in re lignaria, *mentem rigidam* (ascia & runcina) *explanat*. Omnino quum hic locus totus sit in lignariis operibus; non dubitabo Augustinum inter Asciae patronos referre.

At S. Thomas diserte ac sine ullis ambagibus Josephum materiarium fuisse ait, aerarium negat. Sic enim in com. ad illud Matt. *Nonne hic est fabri fil.* scripsit: *Ipse enim putabatur filius Joseph, qui NON ERAT FABER FERRARIUS, SED LIGNARIUS. Quamvis etiam posset dici filius fabri (ejus) qui fabricatus est auroram & solem. Ps. 73.*

etsi nihil prorsus Divinae auctoritatis iis sit tribuendum, tamen vel dum fabulantur, satis idonei receptae tunc temporis (h. e. in Ecclesiae primordiis) traditionis testes exsistant. De his vide in inferne (347) adnotatis. De orientalibus vero interpretationi-

(347) Primum omnium Protevangelium S. Jacobi num. IX. ubi de Maria desponsanda, & virgarum miraculo (nota est narratio) agitur, sic habet: Ἰωσὴφ δὲ ῥίψας τὸ σκέπαρνον, ἐξῆλθεν εἰς συνάντησιν αὐτῶν Joseph autem abjecta ascia (male ibi interpres Postellus pro ascia vertit securi: idquod & Calmetus diss. de S. Jos. art. 2. secutus est: hache) exiit obviam illis. Et adhuc dubitamus de Mariae Sponsi artificio? Nisi vero siquis est, qui in tanta rerum ignoratione versetur, nunquam ut fando audierit, eccujus artis Σκέπαρνον Ascia signum διακριτικὸν fuerit. Atqui id Epictetus non ignoravit, quem Arrianus lib. IV. haud longe ab initio cap. 8. sic loquentem facit: ἔστι τέκτων ἐστί· διά τί; χρῆται σκεπάρνῳ. Hic materiarius est. cur? quia ascia (male heic quoq. interpres securi posuit) utitur . . . Hic philosophus quare? pallium habet & comam. Hinc fabrum lignarium in hisce provinciis vulgo il Mastro d' ascia appellitamus. Et tamen nostri critici jactant, in S. Jacobi Protevangelio Josephum aedificatorem exhiberi. Ita certe Calmetus vir eruditissimus Diss. de S. Jos. initio art. 2. docet.

At, credo, structor Josephus fuit; quia ibid. ad finem capitis sic agens cum desponsata sibi MARIA inducitur: Nunc derelinquam te domi (ἀπέρχομαι γὰρ οἰκοδομῆσαι τὰς οἰκοδομάς μου) Vado enim ad aedificationes meas. Dominus autem te custodiat. Quo nil clarius esse putant. Quasi vero in structurae opere nullae partes materiarii sint. Πρὸς οἰκοδομὴν ξύλα τέμνειν in Geoponicis legitur pro his Varronis, In aedificia succidere arborem. Mitto jam, quod sermone Hellenistico τὸ οἰκοδομεῖν de materiario opere, & quovis alio dicitur. Act. XV. ex Amoso: Ἀνοικοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαβίδ. Sic 3. Reg. XXII. 39. οἰκοδομεῖν refertur ad οἶκον ἐλεφάντινον: 1. Par. XVIII. 6. ad οἶκον κέδρινον: & 2. Par. XVI. 6. ad ξύλα: ut cetera taceam. At ne probi quidem Scriptores ab usu γενικῷ ejus verbi abstinuerunt; uti quum Lucianus de vera hist. σιβάδας ἐνῳκοδόμητο, & toros aedificaverat, tomentum scil. aut quid aliud infarciens. Greg. Nanz. ἰξευτὴς καλάμους οἰκοδομεῖ i. e. struit. Et est κατάχρησις similis illi, οἰνοχοεῖν ὕδωρ. Non est ergo dubium, quin Protevangelium illud totum sit in lignario opificio.

Venio ad Evangelium Infantiae celebre in primordio Ecclesiae, in quo inter carbones haud raro & gemmas reperias. Id nunc to. 2. Cod. Pseudepigr. Fabricii ex Arabico Latine redditum habemus. Ibi pag. 200. cap. 38. sic legitur. „ Josephus autem „ per totam urbem circumiens Dominum JESUM secum ducebat; „ quum propter artificium ejus homines illum arcesserent, ut portas „ illis, aut mulctralia, aut cribra, „ aut arcas conficeret.. Quotiescumque ergo Josepho aliquid operis sui „ longius aut brevius, latius sive angustius faciendum esset; Dominus „ JESUS manum suam versus illud „ extendebat; ac statim prout vellet Josephus, res succedebat; ita „ ut opus non esset ipsi quidquam „ manu sua perficere „. Mox cap. 39. „ Arcessivit illum rex Hierosol. (qui tamen nullus tunc erat praeter Imp. ex Jo. XIX. 15.) „ & volo inquit, „ Josephe, ut solium mihi construas „ ad mensuram illius, in quo sedere „ consuevi.. Biennium in regia mansit, donec absolvisset „. Quo in sede sua collocato, „ duas utrinq. spithamas a praefinita mensura deficere „ animadvertit.. Josephus iram regis „ metuens, incaenatus dormiebat.. „ Cui Dom. JESUS.. tu unum, inquit, illius solii latus apprehendes, & ego alterum.. Cumque.. „ uterq. a latere suo valide traheret; „ paruit

tionibus ſic reperio omnium antiquiſſimas, quaeq. ex Graeco ἀμέσως manarunt, in iis Joſephum (348) materiarium fieri; contra ſiquid forte non ex Graeco, ſed ex Latino Codice, imo & ex Latinorum poſteriorum ſcitis transfuſum fuit, ibi ſtatim eumdem (349.) aerarium artificem evadere.

IV.
MANTISSAE EPILOGVS.

Sed jam ſero admodum animadverti mantiſſam hanc alteram longius mihi multo, quam praedixeram, proceſſiſſe. Quocirca retinendam cenſeo, curſumque inhibendum. Nec enim fore amplius auguror, qui Evangelicum Τέκτονα, tamquam univerſi generis vocem ſint habituri; aut vero de antiquitatis in

„ paruit folium, & ad juſtam loci il„ lius menſuram reductum fuit.. „ Fabricatum autem erat folium hoc „ ex ligno illo, quod exſtiterat tem„ pore Soleimanis (i. e. Salomonis) „ ligno ſcil. variis formis & figuris „ inſignito.

(348.) Inter orientales Evangeliorum interpretationes Syriacam omnium antiquiſſimam eſſe, & ad Eccleſiae naſcentis primordia referri, eamdemque ad Graecos codices elaboratam fuiſſe, nemo ambigit. Ibi tum apud Mattheum, tum Marcum pro vocabulo Τέκτων vox נגרא *nagra* appenditur, quae ſine controverſia *fabrum lignarium* ſignificat. Ut & Arabs ibidem habet *Eben elnagiar*, *filius fabri lignarii*. Vides utrobique *materiarium* reddi, imo eamdem plane radicem נגר, ne una litera minus, utrobiq. ſeſe offerre. Has vero duas interpretationes tantumdem eſſe ac Orientis totius conſenſionem, tum de notione Evangelici Τέκτονος, tum de Nazarethicae familiae artificio, nemo non videt.

Ceterum dum haec plagula, jam jam prelum experiretur; accepi Roma beneficio CAELESTINI GALIANI Archiep. Theſſalon., REGIS noſtri a ſacris, Gymnaſiarchae meritiſs. atque eruditiſs., verſionum Perſicae, Armenae, Illyricae, Aethiop. cum Graeco & Syriaco conſenſum. Quae, quia, compactis jam in torculari formis, inſerere heic non licuit; in Addendis cum foenore dabimus.

(349) Hebraicum Matthaei Evangelium a Tillio editum intelligo. In eo CHRISTVS dicitur filius נפחא *niphcha* i. e. *ſufflantis*. Quo vocabulo ferrarius intelligitur, qui folle ad ſufflandum utitur. Hinc מפח *mappuah*, *follis*: & Iſ. LIV. 16. ferrarius faber ſic deſcribitur: *Ecce ego creavi* (חרש נפח באש *charaſh nopheah baeſh*) *artificem ſufflantem in igne*. Is in LXX. appellatur χαλκέα φυσῶν ἄνθρακας *ferrarius ſufflans prunas*. Vides profecto Judaeum illum χριστιανίζοντα, quisquis fuit, qui Matthaei Evangelium in Hebraeum ſermonem transfudit, Evangeliſtae Graecum non vidiſſe, ſed Latinum Vulgatae expreſſiſſe; & quidem non ante illud tempus, quo Latinis *Faber* peculiariter *ferrarium* ſignificabat, imo poſt editas ac paſſim adoptatas illas Patrum Latinorum explanationes, qui illa ferrarii deſcriptione *igni operantis* & *ſpiritu* hunc Matthaei locum illuſtrarunt, quam aevo ſequiore in omnium eſſe fuiſſe, mihi perſuadeo.

in Josephi CHRISTIQ. ascia consensione sint dubitaturi. Et quidem, ut sub uno aspectu universa proponam, antiquorum in ea quaestione scripta rimari (quamquam & id abunde praestitimus, & ea quoq. parte penes asciam victoria stetit) vana erat diligentia. Nam quis umquam de Pauli, quem Lucas Act. XVIII. 3. σκηνοποιὸν τὴν τέχνην, *tabernaclarium* fuisse palam testatur, artificio veteres consultum ivit? Et antehac quidem de Divinae familiae opificio aevi nostri critici sollemne illud *non liquere* pronuntiaverant; necdum enim in Τέκτων verani notionem inquisitum fuerat. At olim in toto, qua latissime patebat, Graecae facundiae orbe (ut & totas Syriaci ritus Ecclesias taceam) nemo unus exstitit, qui addubitaret, nec modo Chiftianorum, sed ne gentilium quidem; quippe hi CHRISTVM χλευάζοντες, modo τὸν τοῦ τέκτονος υἱὸν, modo & ipsum Τέκτονα appellitabant. Ceterum quod Latinorum nonnulli de CHRISTI patre sic, tamquam de ferrario artifice, sunt locuti; id vero illi non ex antiquorum traditione hauserunt, sed ex notione vocis FABER, quae quarto, & sequentibus saeculis passim recepta erat: quum contra quo primum tempore Evangelia Latinis auribus commissa fuerunt, eo tempore eadem Latina vox sine adjectione, ad Τέκτονος notionem ξυλουργικὴν enotandam maxime idonea Plinio & aliis non poenitendis auctoribus visa esset. Tametsi ceteroqui nullum umquam tempus fuit, quo vox FABER τὸ γενικὸν notionis exuerit, & quo pro variis additamentis non varia opificia designaverit. Tanti profecto critica disciplina & vocum potissimum scientia est ad veterum non modo externorum, sed & Divinorum scriptorum sensa perscrutanda. Atq. haec satis, optime TANUCCI, sint: ne, dum id laboro, ne Divinas litteras profitenti mihi Theologi stomachentur, quasi qui in Asciae argumento levissimo consenuerim; nunc etiam in hac, prope dicam, DIVINA ASCIA nimius (350) (immemor τοῦ πρέποντος) videar.

Imo

(350) Plane, ut quod res est fatear, mantissam hanc jam typothetae manus expertam, sed nondum prelo commissam, ubi voluntate mea longius progressam animadvertissem, statutum erat nonnisi multis partibus mutilam prelo tradere, siquo pacto morosae ἀκριβείας amolirer offensionem. Id dum aggredior, viri nobilis Francisci Galluppi (philologi summi, quantum Graece, quantum Latine exstat, in numerato habentis) auctoritas intercessit; quum diceret, ea, quae, indicta aliis, e tenebris primum eruuntur, ἀχαίρως ἀχαίρως obtrudi posse, imo & debere, nonnulli cupidis usui aliquando futura. Cui non poterat sine piaculo non pareri.

IMo hae ſunt, perferentiſſime mortalium BERNARDE TANUCCI (quo enim alio vocabulo tecum utar, non reperio, cui epiſtolam pollicitus, mox, primum totos Aſciae annales, deinde & *curas* neſcio quas *poſteriores*, poſtremo & Auctaria duo faſtidienti ac prope averſanti ingeſſerim; exorſus adhaec & Aſciae ἀποθέωσιν, niſi recitanti ravis interceſſiſſet) hae, inquam, ſunt appendices illae duae, per quas morari te tantiſper volui dum Franc. Car. Conradus V. C. (cujus Parerga a duobus tribusve viris amicis mihi jamdiu promittuntur) de Germania adventaret. Verum ille domi ſe continet; ſuiſque ſe hypocauſtis oblectare potius habet, quam foris algere, & longo ac pruinoſo itineri ſe committere. At equidem ſpe tamdiu fruſtratus, poſſem tamen alias ex aliis moras nectendo, diem dicendo eximere; quouſque Conradiana illa ad manus eſſent. Quid enim? an non reſtat adhuc de ACTIA NICOPOLI is, quem ſup. pag. 114. not. 141. me daturum recepi, commentarius bene longus (qui quidem jam ante hos dies perſcriptus, in forulis deſidet) perſolvendus? Reſtarent & alia quaedam ex hujus Aſciae occaſione ὁδοῦ πάρεργα, eaq. vel concepta, vel ruditer informata. Poſtremo reſtaret monumentorum ſub aſcia dedicatorum recenſio, praeter illa, quae paſſim tota hac epiſtola inſperſimus. Verum, ut ille ait, *in publica commoda peccem, Si longo sermone morer tua tempora*. Quare & *Actia Nicopolis*, quamvis prodire geſtiens, & quae affecta nuper dixi, nonum premantur in annum, per me licebit, potius quam te jam diutius, TANUCCI, teneam. Poſtremo non deerit induſtrius aliquis, qui ex Grutero, aliiſque inſcriptionum theſauris monumenta ſub aſcia dedicata, ſiqua forte heic deerunt, in unum collecta huic opuſculo adtexat. Omnino enim in magna apud te gratia me futurum ſperavi, ſi darem hoc tuis publicis occupationibus, potius ut promiſſa omittendo, fidem fallerem, quam re jamdiu delaſſatum, ad ultimum enecarem. Nam de Conrado, quandoq. is remittente frigore in viam ſe dederit, poſtea videbimus. Vale. Kal. Decembr. An. CIↃ IↃCCXXXVIIII.

AD-

Pag.6. ad finem not. 3. adde. Verum deinde observavi, eamdem hanc inscriptionem, quae Rivallio prae oculis fuit, sic a Pardulfo Prateio (quem mox in hisce addendis XXXviratui addam) afferri lib. IV. *Jurispr. Vet.* ut & auctior sit, & in numero annorum habeat XVII.

Pag. 8. not. 5. col. 1. post vers. 7. adde. Ceterum quid incidit, cur Pierius Valerianus (vir ceteroqui apprime criticus) pro DEDICAVIT legerit DEDI VETVIT? aut τί παθών? Equidem ex lectione schedarum, in quibus litterati lapides describuntur, comperi viros doctos dum non ad lapidem verba exscriberent, sed memoriae confisi, domi deinde suae illos titulos in adversaria referrent, saepe vocabulum aliquod cum suo synonymo commutasse. Itaque sive Pierius, sive is, ex quo habuit, dum lapidem viseret, credidit, τὸ DEDICAVIT in duo dispescendum fuisse DEDI CAVIT. His jam duobus verbis in memoriae thesauro reconditis, mox domi suae pro CAVIT substituit ejus synonymum VETVIT. Atque haec est origo Pieriani παροράματος: quod aliquis ex *Trevoltinis* IIIviris (Aenêus, puto: v. s. p. 55. & not. 64) pro legitima scriptura lapidis habuit.

Pag. 9. post vers. 14. adde.

V. FRANC. BALDVINVS.

Verum ab jurisc. orsus, ad eosdem redeo. Franciscus Balduinus in leg. XII. tab. (pag. 81. edit. Paris. 1554.) legem sic concipit: HOC PLVS NE FACITO. ROGVM ASCIA NE POLITO. Ad quae sic commentatur: *Rogum ascia poliri cum vetant, significant, ea ligna, quae ad construendum rogum comparabantur, dolari perpolirique, quasi ad aedificium non debuiße.* Deinde laudatis Papiniani, Marcellique de funeris monumentive minuendis sumtibus quibusdam responsis, haec subjicit: *Porro monumentum ipsum Ascia perpoliri potuiße, & dedolari, ipsae quoque veterum sepulcrorum inscriptiones testantur, quibus Sub ascia dedicatum, vel positum sepulcrum saepe legimus.* Illud postremo non dissimulat, multa de sumtu & ratione funerum fuisse in XII. quae integra describere non liceat, quia Cic. obiter prima tantum eorum verba attingit, utpote vel pueris tunc nota.

VI. PARDVLPHVS PRATEIVS.

Paucis post annis Pardulphus Prateius in Jurisprud. Vetere (quam an. 1559. in lucem emisit) ad leg. XII. tab. sic posuit: *Lex XLII. SVMPTVOSA FVNERA* (pro HOC PLVS scilicet legit SVMPTVOSA FVNERA) *NE FACITO: ROGVM ASCIA NE POLITO. Transtulere quoq. hanc ex Solonianis legem* (non: sed est imitatio legis Lycurgi: vide pag. 161. & seq.) *ut ex eod. Cic. II. de Leg. 24. liquet* (sed ibi Cic. dixit FERE; de quo μορίῳ memini dixisse) *quam interpretatur idem, & Plut. in Solone sumptuosa & lamentabilia funera vetante... Rogi ligna Ascia dolari, poliri vetant leges. Erat autem Ascia, quae Graecis Αξίνη dicitur, dolandi instrumentum, cujus formam Lugduni in antiquiß. lapidibus vidimus, SVB QVA dicabant veteres Lugdunenses Diis Manibus: qualem vidimus ad aedem D. Magdalenae sacram ad suburbium.* D. M. ET. QVIETI. AETERNAE. EVTYCHIANI. FILI. DVLCISSIMI. PIENTISSIMI. PRVDENTISSIMI. REVERENDISSIMIQVE. QVI. VIXIT. ANNIS. XVII. M. I. D. IIII. ROMANVS. PATER. PONENDVM. CVRAVIT. ET. SVB. ASCIA. DEDICAVIT. Haec ibi Prateius. Inscriptio quam ad D. Magdalenae affert, est illa eadem, quae a Rivallio indicatur.

Idem Prateius in Lex. juris edito an. 1567. *Ascia in XII. tab. & in antiquissimis epitaphiis quae vidi in lapidibus vetustissimis, erat dolandi instrumentum: cujus formam Lugduni in eisdem lapidibus vidi. Graecis ἀξίνη dicebatur. Verba legis XII. tabb. haec sunt: SVMPTVOSA FVNERA NE FACITO: ROGVM ASCIA NE POLITO. Hanc explicui lib. Veteris jurisprud. 4.*

Pag. 11. *initio adde* (*& quidem cum nota num. VIIII. nam modo Balduinum & Prateium XXXviris adjecimus.*)

VIIII. IVSTVS LIPSIVS.

Per haec maxime tempora summus ille ἀρχαιολόγος Lipsius viguit, an. 1606. extinctus, annos natus 58. Quem mirabar si nihil de hac formula chartis illevisset. Tandem in inscriptionum Gudii indicibus cap. XV. pag. XXXIX. sic adnotatum reperi: *Jo: Matalius Metellus scribens ad Justum Lipsium, quaesivit, quid significaret illud, quod in monumentis veteribus inscriptum esset SVB ASCIA DEDICARE.* Habet *epistolam Metellinam LVIII. loco, volumen epistolarum Lipsii, & doctorum virorum ad eum, quod debemus curae Petri Burmanni.* Hanc Burmanni collectionem videre non contigit. Siquid vero Lipsius Metello de ea formula rescripsit, pessimo reip. intercidit.

Pag. 15. *not.* 20. *ad fin. vers.* 2, *adde*: ut & principem Gutherii editionem Parisiensem.

Pag. 28. *col.* 1. *in not.*(*d*).*ver.*2. *post DVLCISSIMVS. SORORIVS, adde.* Sed tamen DVLCICIVS rectum videtur, ut sit ὑποκοριστικὸν a *Dulcis*; nisi fuerit in marmore DVLCICVLVS, quo utitur Cicero.

Pag. 32. *ad finem not.* 32. *adde.* Praeter recensitas modo inscriptiones, & eas, quae passim hoc libro producuntur, en paucas alias casu mihi obvias factas; quas & ordine alphabetico nominum (non praenominum) quae prima ponuntur, heic adteximus. A Ligorianis (eae sunt num. quinq.) νοθείας suspicionem non amolior. Notum est hominis ingenium, placentis sibi in hujusmodi fabricis.

1. Ligoriana Lugdunensis apud Gudium p. 340. 8. *Aemiliae. P. F. Doci * miae. libertae* (si erat Publj filia; eadem ingenua, non liberta erat) *pientissim * ae. et. M. Aemilio. Ma * uro. liberto. vivo. fe * cit. et. sub. ascia * dedicavit * Aemilia. Calid * posuit.*

2. Ligoriana Ferrariensis (difficile est, Ferrariae eam formulam *dedic. sub asc.* repertam fuisse) apud Gudium pag. 316. 1. *Diis. Manibus * sacrum ** (SACRVM abest ab inscriptionibus *sub asc.* ut dixi p. 247. not. 285.) *et. quietate. aeternae * L. AVRELI. L. L. Porphyrion * vixit ann. LXVII * M. Aurelius. L. L. Heros * fecit. et. sibi. et * suis posteris * et. sibi. vivus. ponen * curavit. et * sub. ascia. dedica * vit. IN. FR. P. XII * IN. AGR. SIT. EST * PED. XVIII. * apud. naval. Interamnat * Nabart.*

3. Apud Scip. Maffeium in Gall. Antiq. sel. p. 22. Lugduni. *D. M. * Q. Capitoni* (est patrius casus a *Capitonius*, non, ut putat Maff. dativus a *Capito*) *Probani * Senioris domo Rom ** IIIIII *vir. Aug. Lugudun * et Puteolis * Naviclario Marino * Nerius & Palaemon * liberti patrono * quod sibi vivus insti * tuit posterisq. suis * et sub ascia dedicav.*

4. Apud Grut. 770. 9. Lugduni. Adest ascia Gruteriana, ut infra n. 6. *D. M * Et. memoriae. aeter * CL. Messoris. et. FL. Dionysi * dis. conjug. quae. sibi. viva * posuit. utrisque. quae * vixit. sine. ulla. querel * la. quae. fuerat. felix * sat. si. non. plena. dol * oris. quae. filios * duos. caruit. cujus * unius. nati. mortem * non. interfuit. lon * geque. peregre * que. mater. ORFANA ** (Ὀρφανὸς Hesychio non tantum est *genitoribus orbatus*, sed etiam *filiis*. Plut. ὀρφανὸς τέκνων, Plato ὀρφανὸς παίδων καὶ ἑταίρων dixit) *viva. sibi. et. suis * posuit. et. sub. ascia * dedicavit.*

5. Ap. Grut. 771. 1. Augustae Taurinor. *D. M * TI. Claud * Proces * Thyrsa. ux * Aquilina * conjugi * incompara * bili.* Scalpitur superne instrumentum dolabrae, quam asciae, similius.

6. Grut. pag. 649. 4. Lugduni ex Paradino. Inter D. & M. adest ascia Gruteriana in hunc modum, *D. M * et. memoriae * aeternae * T.. Flavi. Felicis... R * artis. lintiariae. qui. vixit * annis. XX. M. VII. * Fl. Marius. K... * et. Mer. c... ill...* (fort. Mercurilla) *ma * ter. filio. ka-*

rissi-

*vissimo * et. sibi. . . . . nt ** h. e. *fecerunt* aut *pon. curarunt*. Deinde sequebantur in lapide ad finem mutilo formulae verba, uti constat ex asciae scalptura.

7. Apud Malvasiam pag. 406. ex schedis Vatic. Adest inter D. & M. acisculi (qualis in nummo Valeriano) forma talis, sed abest formula. *D. M* Furiae. Quintae. fecit. Lar * cius. Mercurius. conjugi * B. M. vix. an. XXXX. sibi. suis. lib * libertabusque. posterisque * eorum.*

8. Apud Maffeium ibid. pag. 75. Lugduni in sarcophago. *D. M. * L. Hilariani. Cinna * mi. civ. Lug. naut * Rhodanico. Rho * dani. navigantis * curatoris. ejusdemque * corporis. negotiato * ris. Q. Har. . . . . . Q. Mas * petius. Severianus. Q * Ser. . . . . . * heredes. P. C. et. sub * ascia. dedicaverunt.* Fuere quibus miraculo esset illud *Rhodanico. Rhodani*, quasi vero *Rhodanicus Sequanae* aut *Garumnae* esse possit. Deinde quo illud *navigantis*? Ab ultimo ordior; quod ad Rhodanum refero. Erat Noster *curator nautarum Rhodanicorum Rhodani navigantis*, h.e. *navigabilis*, nim. sermone *ἰδιωτικῷ*. Sane navis, quae saepe in jure nostro *navigare* dicitur (veluti *ut navis naviget, quamdiu navigat* &c.) eadem quoque & *navigatur*, ut l. 1. §. 2. D. *de exercitoria*, ubi legitur; *qui navis navigandae causa in nave sunt*: quae locutio & alibi saepe occurrit. Hinc & flumen *navigabile*, idem sermone vulgi etiam *navigans* dicebatur. At, inquis, inepte dicetur quis *nauta Rhodanicus Rhodani navigabilis*, quasi vero & *arabilis* aut *equitabilis Rhodani* nautae esse potuerint. Verum Rhodanus, qua parte navigabilis erat, navibus permeabatur: qua secus; tamen lemnunculis & piscatoriis navigiis, minutisque actuariis adibatur; quae non tam *navigare*, quam *discurrere* & *ludere* dicuntur. En quo RHODANI NAVIGANTIS. Noster *curator nautarum* (justos nautas intellige) non lenunculariorum erat.

9. Ligoriana Lugdunensis apud Gudium pag. 244. 13. *Memoriae. C. Julj. Ale * xionis. Vitalis. sive * Alexandri, qui. vixit * annis. VI. mens. unum * dies. XI. C. Julius. Cari * cus. patronus. alum * no. dulcissimo. posuit * & sub. asc. ded.*

10. Apud Maffeium ibid. pag. 74. Arelate (quae desunt in marmore, ubi potui, minoribus litteris supplevi)

C. IVL. POM. . . . . .
COLLEGA FAB rum
NAVALIVM Corp. i. e. *corporatorum*
CVRATOR EIVS dem
CORPORIS ET . . . .
SEVERA VIVI sibi
POSVERVNT ET s. a. i. e. *sub asc.*
DEDICAVERVNT.

11. Apud Grut. 698. 7. Romae. *Dis. Manibus * Cn. Ofillio. Cn. F. Quir. Pisoni * V. A. XXIII. M. IX. D. IX * Cn. Ofillio. Cn. F. Quir. Frugi. vix. A. XVII. M. II * Cn. Ofillius. Successus. et * Antonia. Restituta. parentes filis * pientissimis. fecerunt. et. sibi. et. suis * libertis. libertabusque. posterisque. eorum.* Adest asciae icon in hunc modum:

12. Apud Maffeium ibid. pag. 58. Augustoduni. *Q. Secund * Quigonis * civis Treviri * IIIIII vir Augus * talis in Aeduis * consistentis * omnib bono * rib inter eos * functi. Quigo * ni Secundus * & Hibernalis * liberti et he * red patrono * optimo sub as * cia dedicaver * EDIXDO.* Magis est, ut iis, qui ultimo versu (detrito ibi lapide) legebant LDEXDO h. e. *locus datus ex decreto ordinis*, assentiar; quam Maffeio prius illud EDIXDO interpretanti *Et de ipsorum denariis dotaverunt optime*, quod antiquitatem non sapit. Pars epigrammatis hujus producta fuit p. 219. ad finem not. 257. Ibi QVIGONI dandi casu positum esse dixi. Quod siquis contenderit esse rectum plurale, non repugnabo; ut sint QVIGONIi duo, nim. SECVNDVS ET HIBERNALIS. Fort. enim a *Quigone* patrono liberti novo more,

more, derivativo nomine *Quigonii* sunt appellati.

13. Ligoriana Lugdunensis apud Gudium p. 310. 6. *D. M * Et. memoriae. Severae * L. Rollio. de. se. bene. mereti * posuit. et. sub. asc. ded.*

14. Apud Grut. 1037. 7. prope Viennam Allobrogum. *D. M * memoriae. aeternae * Socchiae. Enneanis * dulcissim. et. super. ae * tatem. ingenio. nobi * lissimo. qui. vixit. an * . . . menses. VIII. D. XXIIII * L. Boconius. Polin. pa * ter. et. Alpia. Castina. ma * ter. parentes. infelicis * simi. repentina. hujus. a * missione. orbati. filio * Karissimo. unico. prae * ci. P. S. aetatem. sibi. erepto * et. sibi. vivi. posterisque * suis. po. et. sub. ascia * dedicaverunt.* Cujus pulcherrimae inscriptionis indicium mihi nuper fecit vir amantiss., eruditione & pietate illustris Julius Tornius Cathedr. Eccles. Neap. Canonicus. In qua versu tertio malui *Enneanis* legere cum Verderii schedis, quam cum Bosco *Emeadis*. Posterius hoc femininam formam habet; at *Socchia* sive Socchias ille mas erat. Illae duae singulares P. S. versu quarto ante finem, in Gruter. indice *notarum* exponuntur *Per senilem*. Sed quis credat, *Senilem* littera singulari scriptum? Fort. P. S. est *post suam*. Queruntur parentes sibi *post suam aetatem* (i. e. ubi jam consenuissent) Socchiam ereptum fuisse.

15. Apud Grut. 831. 6. Lugduni. Inter *D.* & *M.* est ascia Gruteriana. *D. M * et. memoriae * aeternae * Sutiae. Anthidis * quae. vixit. annis. XXV * M. XI. D. V. quae. dum * nimia. pia. fuit. facta * est. iNpia. et. Attio. Pro * batiolo. Cerealius. Ca * listio. conjux. et * pater . . . . et. sibi * vivus. ponendum * curavit. et. sub. as * cia. dedicavit.*

16. Ligoriana Lugdunensis apud Gudium pag. 139. 6. *D. M * et. memoriae. aeternae * C. Tertiniani.* IIIIII. *V. Fab * Aug. Patrono. Fabr * Lugduni. consist * animi. Cossi. dulcissimi * Tertinis. Osirei. . . . * Leg. ter. Vrxinus * Filius. ponendum. cur * et. sub. asc. dedi.* Ubi multa vides tum corrupta tum νοθείας manifesta.

17. Apud Grut. 894. 5. Viennae Allobr. Inter *D.* & *M.* adest ascia Gruteriana, qualis supra num. 6. *D. M * et. memo * riae. aeternae * Veteriae. Merceri * ae. quae. vixit. an * XXVIIII. M. IIII. D. XXI * Veteria. Catiola * Pompeia.* (Mox quinque versus antiquitate ferme evanuerunt) *Emiene. ponend * curaverunt. et. su * b. ascia. dedicar.*

Pag. 43. ad finem not. 50. adde. Postquam haec edideram, sero tandem deprehendi, ad calcem Mabillonianae epistolae scribi, illam datam *Kal. Novembr. an.* 1697. Ita triennium detectae inscriptionis optime Mabillonio constat. Ceterum, quod in ea epistola Mabillonius Fabrettum citet, serius editum; id argumento est, aliquamdiu Mabillonium suam epistolam pressisse, antequam eam evulgaret; interim vero illam, uti fit, aliquot locis locupletasse.

Pag. 46. ad finem not. 54. sic adde. Postremo quod dixi LOC. LIB. interpretandum esse *Locus liber*, dubitare me non sinit Lusitanus lapis apud Grut. 903. 12. qui sic habet: *Ossa. L. Bacchii. L. F. fictili * sarcoph. heic. posita. sunt * ad.* LOCVM. *quem. ipse. viv. emit* * LIBERVM. LIS. ABEAT. PROPE * SACELL. NEPTVNI. Illud LIS ABEAT (quod tamquam intra parenthesim positum, est intelligendum) satis commode tum ad Liberum a *servitute*, tum ab *obligatione*, tum etiam a *religione* referri potest. Atqui haec inscriptio Lusitana dumtaxat notarum interpretationem (ut nim. LOC. LIB. sit *locus liber*) firmare; ceterum, quo *liber*, non satis docere videbatur. Verum non est dubium, quin L. Bacchius, quando LOCVM LIBERVM emit, nec servituti, nec obligationi, nec religioni obnoxium emit; nam si quocumque horum nexu locus tenebatur, *liberum* non emisset. Similiter locus Caesoniae Donatae, antequam ea inferretur, tribus illis nexibus tunc quidem liber erat. At, inquis, post illatam Caesoniam, jam tum certe religione tenebatur, quia illatis reliquiis locus religiosus fiebat. Ne tum quidem fortassis religione tenebatur.

Cur?

Cur? Vide heic sup. & in *Curis post.* cap. 4. num. II. p. 235. & seq. Nempe si Caesonia temporis gratia ibi condita fuisset, tum *locus liber* erat religione. Verum, ut fatear, illud LIS ABEAT (quod modo ex Grut. 903.12. posui) suadet, ut etiam heic τὸ LOC.LIB. non intelligatur nisi de nexu antecedente emtionem (puta obligationis, servitutis, aut religionis praecedentis) non de subsequente illatas reliquias.

Pag. 55. ad fin. not. 64. adde, Ceterum quibus gradibus sive Pierius, sive alius descriptor prius ex DEDICAVIT fecerit DEDI CAVIT, deinde memoriae confisus τῷ CAVIT substituerit VETVIT, dixi supra in *Addendis* ad pag.8.

Pag.90. ad finem not. 113. adde. Verum deinde in *Cur. poster.* cap.2. II. 3. ubi de Αξίνη, ostendimus, huic Graeco vocabulo Latinum *Dolabrae* respondere.

Ibid. ad finem not. 114. adde: Asciam Fabrettianam ad Menetrierianam esse referendam, deinde ostendi pag.213. not.252.

Pag.91. ad fin. not.115. adde: Non quadrat; siquidem SVB ASCIA idem est, ac dum fervet opus fabricae; ut deinde ostendi in *Cur.post.* cap. IV. p. 228. ad finem n.I.

Pag. 105. col. 2. ver. 34. post ejusd. rei vocabula *adde*: Postremo & *Albarii* in Cod. Theod. sunt iidem ac quos Ulpianus & alii *tectores* appellant; quos vulgo nos dicimus *Stuccatori*. Cur *Albarii* dicuntur? an quia *marmoratum* idem ac *albarium*? non: verum quia qui marmoratum inducunt, ad extremum & iidem puram calcem illinunt. Ab eo scil. quia *Albarium* ultimo inducunt, *Albarii* sunt appellati; eoque distinguuntur ab intestinariis, museariis, sculptorib. quadratariis &c.

Pag. 117. quae tota col. 2. dicuntur ea refingi possunt ex Cur. post. ubi de Ascia fossoria pag. 197. & 198. & not. 241. ubi totus is Palladii locus illustratur.

Pag. 118. col. 1. ver. 11. dele verba illa: & saepe monuimus Αξίνην primaria significatione esse asciam) *& eorum loco scribe sic*: modo verum sit Αξίνην esse *Asciae* vocabulum, ac non potius *dolabrae*; quod in *Cur. poster.* disceptabimus) affert &c. Nam *ubi de* Αξίνη, *demonstratum est: hanc proprie* dolabram *significare*, v.p.160. & ad finem Αξίνης p.171.

Ibid. ad finem not. 146. adde: Ceterum duplex instrumentum, quod in Hexasticho Decimi pag. 128. scalpitur, potuit ascia fossoria fuisse. En schema instrumenti illius.

Ibid. post finem not. 147. adde: Antinoriani monumenti geminum planeque germanum, & quidem ἀνέκδοτον, quod in schedis habebam, nescio quo fato praeterieram; quod in villa Cartusianorum, quam Literni in Campania possident (hoc an superiore anno) detectum, suppeditavit mihi vir amiciss. Jac. Martorellius, Regius Graecae linguae professor: quod tale est,

HVNC. MVNIMENTVM.
IN. FRONTE. PXIII. NAGRO
PXVI. ASOLO. ET. ABASCIA.
AELIA. ISICENIATI. GL.
ZENATI. MEMORIAM.
MARITO. SVODVLCISSIMA.
ET. SIBI. LIBRETIS. LIBER
TABVS. QVES. POSTERISQVE
EORVM. FECIT

In quo praeter lapicidae menda, nonnihil etiam de suo quisquis descripsit, peccavit. Nam ab altero versu sic ea epigraphe est corrigenda. IN. FRONTE. P. XII. IN. AGRO. P. XVI. A. SOLO. ET. AB. ASCIA. AELIA. IFIGENIA. (pro *Iphigenia*) TI. CL. (heic supplendum est alterum L. ut sit *Tiberii CLaudii Liberta*) ZENATI (dandi casu a *Zenas*; atque is Aeliae maritus erat) tum quae porro sequuntur, facillime a quovis emaculari possint. Vides in hac epigraphe duas locutiones κατ' ἐπεξήγησιν inculcari. A. SOLO. ET. AB. ASCIA. Quo minus dubitandi locus est, quin verissima sit interpretatio τῶ *Ab ascia*, quam in tituli Antinoriani explicatione protulimus. Rogo Cartusianos Monachos, uti tantum elogium, *Asciae* caementariae testem sancte ac religiose servent.

Pag.

Pag. 123. *col.* 2. *ver.* 15. *dele sequentia verba* : Quae sola, ut alibi dicam, antiquitus noscebatur. *Eorumque loco scribi potest* : quae celebrior erat ascia lapidaria sive structoria : nam fossoriam nihil moror.

Ib. ad finem ejusdem adnotationis 155. *adde sic*. Verum hic Plauti locus ex Aristophanis Equitibus lucem mirificam haurit : quem locum produximus in Mantissa Post. pag. 273. col. 1. & 2. quem confer.

Pag. 129. *col.* 2. *ad fin. not.* 165. *adde*, idque passim in monumentis reperias.

Pag. 131. *col.* 2. *ad finem not.* 166. *adde* : Ut ecce in hoc ipso ἐλεγείῳ in sexto pentametro illud SVPPREMISQVE cum duplici P non errore, sed consilio scriptum fuit. In Festi Fragmento in voce SVPPREMVM, pluries id vocabulum cum gemino P scribitur. Et quidem in Fulvii Ursini exemplo semper geminatur P : at in editione Dacerii (qui fragmentum locis suis cum Paullo pertexuit) bis saltem litterae illius geminatio occurrit. *Suppremum modo significat summum, ut* ... *Pater suppreme belli* &c. In Paullo quoque *suppremum* ibid. scribitur. At nostrum hoc ἐλεγεῖον Festi ὀρθογραφίαν satis opportune confirmat. Atque ex duplici hoc specimine (ex I & SVPPREMISQVE) intelligitur nostrum ἐλεγοποιὸν affectasse ἀρχαϊσμούς.

Pag. 140. *post v.* 9. *adde*. Potuisset heic adtexi MVRATORIVS ITERVM (h. e. ejusdem defensio *Diss. de Ascia sepulcrali* [quam sup. integram dedi] adversus Maffei *Observationes*) si Muratorii *Novus thes. inscription.* cui ea defensio inseritur, in meas manus incidisset. Ceterum defensionis hujus ex *Nuntiis litterar. Florent.* mihi modo fecere indicium duo eximii rei mathem. cultores, Barthol. Integrius, & Reg. Prof. P. Joseph Orlandus. Quemadmodum & Parisiis ante aliquot menses Canonici *Le Boeuf* de *dedic. sub Asc.* dissert. evulgatam, & nuper alteram a Benedictino Jac. Martino (quem audio verum auctorem esse Operis *de Relig. Gallor.*) intelligo. Quor. opusculor. (quando aliud non possum) indicio saltem cupidos demeruisse satis habeo.

Pag. 141. *quae ad finem col.* 2. *dicuntur, conferantur cum pag.* 232. *not.* 266.

Pag. 145. *not.* 192. *dele quatuor primos versus ejus adnotationis usq. ad* CONSECRO : *quia haec eadem Gruteriana* 807. 12. *mox producitur p.* 146. *versu* 1.

Pag. 156. *v.* 1. *post* CONSECRAVIT *adde* : Adde Grut. 617. 2. *Ollis. quae. consecratae* .. *insunt.* &c.

Pag. 157. *v.* 25. *post* dicebatur *adde Ovidii pentametrum* (*ubi* Fungor *eadem notione usurpatur*) *qui, heic incogitanti mihi omissus, infra p.* 234. *not.* 273. *in medium adducitur.*

Pag. 159. *v.* 5. *post* eademque *adde* (uti putant).

Pag. 160. *post finem not.* 209. *adde* Verum miror, non notasse Eustathium, si voci ξύξοος activa significatio tribuatur, tum vero scribendum esse ξυξόον penacutum; ut λιθοξόος, & siqua sunt alia.

Ibid. ad finem not. 210. *adde* : Nec aliud significat apud Arrianum Epicteto IV. 8. aut in Protevangelio S. Jacobi, ubi de S. Josepho ξίφος σκέπαρνον (quae duo loca infra p. 296. n. 347. c. 1. producuntur) etsi utrobique interpretes *securim* reddiderunt.

Pag. 162. *ad finem not.* 213. & *pag.* 164. *col.* 2. *circa medium, quae in eam sententiam dicuntur, ut rogi Xviralis ligna non tantum ἀσκέπαρνα, verum & ἄψαυστα, & οὐ πελεκητὰ & στρογγύλα esse debuerint; ea sunt supervacanea. Satis est ἀσκέπαρνα fuisse, etsi fort.* (*quod tamen haud facile crediderim*) *πελεκητὰ essent. At ceteroqui in contignatione Laconica, nego tigna πελεκητὰ fuisse : στρογγύλα erant : alioqui quo illud Leotychidae dictum? Ergo ibi πέλεκυς ad manus erat ad amputandum tantum, non etiam ad exteriora detrahendum, & ligna in quadrum rudiier informanda. Ex his paucis refingenda sunt, quae dictis duobus locis posita fuere.*

Pag. 170. *v.* 2. *pro* sive dolabra *scribe sic* : sive potius dolabra ..

Pag. 170. *ver. ult. post locum Pollucis* ; *adde* : Similis est Polyae-

ni locus I. stratag. 28. 2. Ἐξήγαγε δρέπανα καὶ πελέκεις καὶ ἀξίνας ἔχοντας ὡς τεμοῦντας ὕλην εἰς πυρκαιὰν νεκρῶν τοσούτων. *Eduxit* (Theron servos Selinuntiorum) *falcibus, bipennibus, & dolabris instructos tamquam qui materiam ad ustrinam tot cadaverum caesum irent.* Vides heic plane ἀξίνας a πελέκεσι *bipennibus* distingui. Atque ea fort. caussa interpreti Vulteio fuit, ut Polyaeni ἀξίνας *ascias* interpretaretur, maxime quum sic soleant Lexicographi reddere. At quo heic asciae? ad arbores ne praecidendas? prorsus inidoneae ad id opus erant. Nec aliud relinquitur, nisi, ut *rogus ascia poliretur.* At credibile ne est, Selinuntios in tanta tunc sepulturae suorum bello occisorum maturatione, atque ab hostibus metu, de *rogo ascia poliendo* cogitasse? Verum ne multa. Sane enim &c.

Ibid. ad finem not. 223. *adde*: Cur autem Ἀξίνης cognomen ex Aeliano *feritatem* in Laide arguebat? Schefferus aliquando conjecit legendum esse Ἀξένη i. e. *inhospitalis*, maxime quum Aelianus XIV. 35. eadem haec de Laide iisdem verbis repetens, addat: καὶ ὅτι πολὺ ἐπράττετο, καὶ ἔτι μᾶλλον παρὰ τῶν ΞΕΝΩΝ, ἅτε ἀπαλλαττομένων θᾶττον *quod multum, maxime a peregrinis exigeret* &c. Sed hanc deinde conjecturam (apud me certe non ineptam) abjecit, fractus auctoritate Reinesii putantis Ἀξίνην esse *bipennem*, ex loco scil. Hesychii, qui sic legitur: Ἀξίνη, δίστομος πέλεκυς. Sed jam modo (pag. 168. col. 2.) demonstravimus, Hesychium sic esse distinguendum, Ἀξίνη Δίστομος· πέλεκυς; & Ἀξίνην non *bipennem* esse, sed *dolabram*. Ergo si me audis, nulla sit hac melior sententia, quam quae a Sheffero abdicata fuit. Nam Aelianus ipse, cur ea meretricula Ἀξένη diceretur, explicuit, quod illa parum se aequam marsupiis, praesertim τῶν Ξένων, praeberet. At quaerunt, quo pacto uterque Aeliani locus vitiari potuerit, ac prior diphthongi vocalis excidere. Quia, inquam, olim etiam Ἀξίνη i. e. *dolabra* cum diphthongo Ἀξείνη scribebatur (constat id ex marmoribus, in quibus pro I longo millies ει reperitur) ex quo fiebat, ut qui ex Aeliani antiquioribus codicibus suos recentiores transfunderent, putarent illud ΑΞΕΙΝΗ (quod ex Auctoris mente ex Α & ΞΕΝΟΣ erat compositum; sed tamen insolitum voc; maxime terminatione feminea) non aliud esse quam *dolabram*; proindeque ut veterem ὀρθογραφίαν ad recentiorem refingerent, priorem diphthongi, tamquam ei vocabulo non necessariam, abjicerent.

Atqui, inquis, isto modo Artemidori ad Laidis cognomen allusio deperit. Minime vero, inquam. Diversae, opinor, erant de eo cognomento sententiae: Aeliani una auctore Aristoph. Byzantio, ab *inhospitali* ingenio arcessentis (cui favet Plinius sic scribens: *Pontus Euxinus, antea ab INHOSPITALI FERITATE* [ea est Aeliani ἀγριότης, quam isti Ἀξένη tribuit] *Axenus appellatus est*) Artemidori altera, qui rustici instrumenti significationem ei vocabulo tribueret, & ab Ἄγω *duco* derivaret. Ac liberum erat utrumvis sequi tum, quum utrumque vocabulum cum diphthongo scribi soleret.

Pag. 171. *ver.* 25. *post* fuisse *adde intra parenthesim* (confer quae modo de Ἀξίνης longiore manubrio, quam σκεπάρνου, ex Eustathio notavimus: & quod ἀξίνη ad praecidendas arbores ad manus erat, ad quod σκέπαρνον inutile)

Pag. 174. *ad finem not.* 228. *adde*: Sed redeo ad Plautinum OSSE FINI, quod nuper ex A. Gellii I. 3. luculenter comprobari deprehendi. *Hoc imo ipsum est, quod maxime discendum est, QVATENVS QVAQVE FINI dari amicitiae venia debeat.* Ubi male quidam, *quoque fine*, contra scriptos & editos. Rursus ad finem capitis: *HAC, inquit,* (Chilo) *FINI ames, tamquam forte fortuna osurus: HAC itidem TENVS oderis, tamquam fortasse post amaturus.* Quo etiam loco illud *hac fini* varie interpolarunt critici, veteribus libris & editis obnitentibus. At vides profecto apud A. Gellium tantumdem fuisse *Quatenus*

tenus & *Hactenus*, quod *Qua fini* & *Hac fini*. Verum quid a Gesio quaerimus suffragium, quum hoc ipsum Festus diserte docuerit his verbis: *QVATENVS significat, QVA FINE: ut HACTENVS, HAC FINE*. Eodem referri possunt haec Papiniani loca apud Brissonium in *De verb. sign.* in verbo *Finis*. *Fini quadrantis compensabitur*. *Dabitur ei compensatio peculii fini*. *Fructus hypothecarum compensarentur fini legitimae usurae*. *Fructibus fini relictae pecuniae non perceptis*. *Fini virilis partis*. Sic enim loqui amabat summus ille jurisc. Nec, si penitius spectes, quidquam inter Plautinam & Papinianeas λέξεις magnopere interest; nisi quod comicus OSSE eodem casu junxit, tamquam si diceret *OSSE* exsistente *FINI* dedolandi: at prudenti nostro *regiminis*, uti vocant, *constructio* placuit. Postremo Italicum FINO (*fino all'osso*: *fino a questo termine*, h. e. *hactenus*, & *hac fini*) ab Latino FINI manasse, nemo certe non videt.

Pag. 178. *post lin.* 8. *adde*. Et erat sane inter munera dolabrae unum hoc celebre, ut ea ad conterendum uterentur. Vide infra ad finem pag. 181. Ergo Astyli dolabra ad frangendum erat comparata.

Pag. 180. *v.* 23. *post* attulimus, *adde*: & quod apud Grut. 358. 6. legitur, CENTVRIA. CENTONARiorum. DOLABRARiorum. SCALARIOR.

Pag. 181. *v.* 24. *post Livianum* PORTAE *adde*. In dolabra, qua ad proruendum utebantur, fossoria acies in primis ad id valebat. Nam in muris & hujusmodi ceteris Graeci verbum κατασκάπτειν, Latini SVFFODERE & PERFODERE usurpabant. Cur? quia ea Dolabrae acie, quae ὀρθογώνιος ad capulum erat, aedificia, & vallum suffodiebant. Adhaec dolabris sylvae &c.

Pag. 187. *extremo versui* 15. *subjice hanc adnotationem*: Verum quae in Isidoro luxata reposuimus, vereor, ut intelligantur, nisi utramque lectionem, & quae nunc obtinet, & quomodo scriptum ab eo putem, ob oculos ponam. In utraque quae fuere transposita, parentheli conclusi, quo magis in oculos incurrant, Isid. XIX. 19. *Item SECVRIS, quasi semicuris. Ex una enim parte acuta est* [*ex altera fossoria*]. *Haec* (i. e. pars acuta) & *apud Veteres PENNA vocabatur: utraque autem habens aciem, BIPENNIS* (tum cetera de pibenni) *Haec* (bippennis scil.) & *DOLABRA, quod habeat duo labra: nam SECVRIS simplex est. DEXTRALIS dexterae habilis. ASCIA ab astulis* &c. Nos sic restituimus. *Item SECVRIS, quasi semicuris: ex una enim parte acuta est. Haec* (pars acuta scil.) & *apud veteres PENNA vocabatur: utraque autem habens aciem, BIPENNIS* (&c. de pipenni) *Haec* (bipennis scil.) & *DOLABRA, quod habeat duo labra,* [*ex una enim parte acuta est, ex altera fossoria*]. *Nam securis simplex est DEXTRALIS, dexterae habilis. ASCIA ab astulis*, καὶ τὰ ἑξῆς.

Pag. 188. *col.* 1. *versu* 8. *post* CIRCVMVSTVS *adde*. Cui concinunt Glossae vet. in quibus *Ambustus* exponitur περιπεφλεγμένος, περικεκαυμένος. Sed fort. opponi possit, quod apud Celsum V. 27. num. 18. ubi de *Adustorum* curatione agitur, ea bis ADVSTA vocantur, quae tamen Plinius sexcentis locis constantissime AMBVSTA appellat. Ex qua comparatione potest intelligi, quae *ambusta* proprie dicebantur, eadem licuisse & *Adusta* dicere. Quibus respondeo mihi videri Celsum, proprietatis amantissimum, eo loco AMBVSTIS & iterum AMBVSTORVM scripsisse; quae postea indocti librarii in *Adustis* & *Adustorum* mutarint. Verum vel si dem, hoc alterum e Celsi manu esse; tamen manum aut pedem *Adustum* facilius dixerim (sicuti & VSTO VVLNERI alibi Celsus) quam *Assulas Adustas*. Postremo quum Servius & Isidorus supra citati *Ambustae* scripserint; argumento id est, eos hanc scriptionem in suo Festo reperisse, unde hunc totum de assulis locum descripserunt.

Pag. 192. *col.* 1. *in fine not.* 236. *adde*. Quare ne dubita quin & *Amussis*, & *Regula*, & *Linea*, & *fu-*

niculus plura sunt rei unius vocabula: ut etiam Graecis στάθμη & κανὼν idem sunt. Nam ecce ut heic Nonius *Regulam* interpretatur id quod, ad opus probandum, *rubrica illinitur*: sic Euripidi φοῖνιξ κανὼν dicitur ob eamdem caussam. Locus est Hercule furente v. 945. ubi Argos aut Mycenas Eurysthei sedem appellat

Φοίνικι κανόνι, καὶ τύκοις ἡρμοσμένα.
Sedes, amussis rubrae opus & acisculi.

Pag. 199. *ad finem not*. 243. *adde*: Hinc est quod Τέκτων & inde derivata vocabula materiario tantum cum lapicida ac structore sunt communia, non item cum ceteris artificibus: de quo vide dicta initio pag. 268.

Pag. 200. *v*. 9. *verbis illis* non alia quam de Σκεπάρνῳ lignario *subjice hanc adnotationem*. Nisi vero siquis in Cantacuzeni, sequioris aevi Scriptoris, verbis illis quae sup. p. 111. produxi (ubi σκεπάρνῳ τῶν τὸ δεσμωτήριον οἰκοδομούντων τεκτόνων *ascia aedificatorum carceris* Apocaucho caput abscinditur) *structorium* σκέπαρνον agnoscat: quamvis ceteroqui & in aedificatorum officina ascia lignaria locum habeat, quoties tigna in opus sunt adhibenda.

Pag. 200. *col*. 2. *v*. 8. *quae intra parenthesim clauduntur, ea refingenda sunt ex illis, quae deinde p*. 297. *not*. 321. *versu* 7. *ante finem, scripta fuerunt*.

Pag. 205. *col*. 1. *v*. 2. *post* Aristophanem *adde*, Similis Valeriano acisculo est alter qui visitur in inscriptione apud Malvasiam, quam in addendis ad pag. 32. inserui; qui talis est. Item in aliis Valerianis denariis apud Morellium Acisculi forma e regione capitis (Apollinis, uti vult Havercampus: de quo dubito) visitur, sed diversi ab eo quem modo in nummo exhibuimus, imo & ab eo qui apud Morellium e regione capitis scalpitur. Nam quum nuper unum ex his denariis apud architectum N. . . . . . Papis vidissem, ibi acisculum capiti cincinnato adsitum

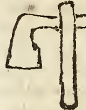

longe exilioribus cruribus animadverti, plane ut nostro *Asciamarro* similior esset. In aversa denarii parte Europa scalpta erat.

Pag. 207. *col*. 2. *v*. 25. *post* advehebant *adde*. Obiter heic adnotandum est quod Democritus apud Plutarchum in de sollertia animalium ajebat, nos esse discipulos ἀράχνης ἐν ὑφαντικῇ καὶ ἀκεστικῇ, χελιδόνος ἐν οἰκοδομίᾳ.

Pag. 213. *col*. 2. *v*. 7. *post* licebit *adde intra parenthesim* (imo quam Gruterus p. 647. 5. in inscriptione *Mattoni Restituti* more suo effigiavit in hunc modum, eam Menetrier. testis oculatus [sup. not. 32. p. 27. Num. II.] sic scalpsit: nec credo aliter sese habuisse Lugdunenses ceteras)

Pag. 136. *v*. 13. *verbis illis* imo & aliis *subjici potest haec adnotatio*. Huc pertinet illa singularis & elegans locutio, quam reperi in inscript. Gud. 358. 7. V. TI. LATINIVS. TI. L. DORI * Θ AGRASIA. TI. L. RVFA * HOC. MANSVM. VENI. IIII. KAL. SEPT * P. SVLPICIO. C. VALGIO. RVFO * CONSVLIBVS. *Mansum veni*, inquit illa, in domum aeternam. *Mansum* est supinum in VM a *Maneo*. HOC idem quod HVC. Lapis Capuae: INFERRI HOC. NON. LICET. NISI. QVORVM. NOMINA. SCRIPTA. SVNT. Virg. VIII. Aen. 423. *Hoc* (ubi male scripti plures & editi HVC) *tunc Ignipotens caelo descendit ab alto*. Ibi Servius: *HOC pro HVC posuit secundum antiquum morem . . sicuti in epistolis probat Verrius Flaccus . . .*

Pag. 260. *in titulo pro* opificio *scribe* ASCIA.

Pag. 261. *v*. 22. *pro* probo *scribatur* probum videri possit.

Pag. 262. *col*. 1. *v*. 6. *post* ipsum locum *adde*. Nic. Zegerus ad Matt. XIII. 55. *Vox*, inquit, Τέκτων *ambigua est, nec minus late patet, quam Latina FABER*. Qui ibid. in artem ferrariam inclinatiorem se ostendit.

Pag. 266. *post finem col*. 2. *adde*,

Tam-

Tametsi Galenicum istud discrimen non est perpetuum.

Pag.267.col.1. post finem penult. versus adde. Postremo Servius ad I. Aen. 299. scripsit, *Hodie IN & SVB tantum COMMVNES esse*. Cur? quia duobus casibus quarto & sexto gaudent. Ergo sine controversia Suidas quum dicit &c.

Ibid. col.2. v. 3. post communem *adde*. Non ergo exponendum est cum Kustero *Quilibet artifex*, sed *communis artifex*, duum scil. communis, *lapicidae & materiarii*.

Pag.268. v. 1. post reperio *adde*. Quin & Suidas, qui modo τὸν τέκτονα etiam de lapicida usurpari posse definivit, ipse sic usurpavit, quando in Τπαγωγεὺς hoc vocabulum ait Εργαλεῖόν τι τεκτονικὸν *instrumentum structorium esse*: de quo vide dicta pag. 209. col. 2. ver. undecimo ante finem.

Pag.271. col.1. post ver.15. adde. Sic etiam in Vegetio II. 11. inter fabros numerantur *instructores*: ubi tamen palam est, legendum esse *structores*, uti moneo not.335. pag. 281. ante finem.

Pag.272. col.1. v. 12. post traducuntur *adde*. At illud non est omittendum, quod huc proprie pertinet, quod idem Steph. in *Obscurior. vocum N. T. interpretatione Latina* (quae Criticis Sacris inseritur) illud Matt. XIII. 55. τοῦ τέκτονος interpretatur *Fabri*; ut sit nim. nomen universi generis. Tanti &c.

Ibid. col.1. versu ante finem ejusd. col. nono pro duobus tribusve *scribe* aliquibus.

Pag.273. col. 2. post locum Xenophontis adde. Idem Hellenicor. III. οἵ τε χαλκοτύποι, καὶ οἱ τέκτονες, καὶ οἱ χαλκεῖς, καὶ οἱ σκυτοτόμοι, καὶ οἱ ζωγράφοι, πάντες πολεμικὰ ὅπλα κατεσκεύαζον.

Pag. 276. post finem v. 16. adde. Notionem Evangelici Τέκτονος ante trecentos annos a Laur. Valla in *Adnot. ad N. T.* animadversam fuisse, sero tandem comperi. Qui ad Matt. XIII. 55. sic adnotavit. *Et illud FABRI licet unum sit Graece nomen, tamen transferri poterat FABRI LIGNARII. Nam HOC PROPRIE ΤΕΚΤΩΝ SIGNIFICAT; cui FABER Latine respondet, sed non tam aperte. Sunt enim fabri aerarii, ferrarii, lignarii, & alia multa. Et (si) sine appositione se dicas, ut pro fabro lignario accipitur* (cor. *accipiatur*) *receptum est. Volui tamen, qualis faber Joseph fuerit, ostendere*. Haec paucissimis adnotasse magnus criticus satis habuit; propterea quod aevo Vallae Graecorum doctissimi per Italiam vagabantur; nec tunc Graecorum discipulis obscurum erat, quid Τέκτων significaret. At aevo sequente nemo unus repertus est, qui Vallae adnotanti crederet: Cujus rei caussam in Erasmum conjicio, qui recitatam Laurentii adnotationem confutavit; uti mox videbitur. Itaque, re non examinata, Erasmo maluerunt, quum Vallae credere. Quid quod Revius etiam, qui Vallam ad N. T. suis adnotationibus auxit, quum in hunc locum ventum est, in Erasmi castra transfugit? Sed cur non Erasmi verba Vallam refellentis adscribimus? Sic ille ad eumdem Matt. locum. *Valla putat Graece* Τέκτονα *FABRVM esse LIGNARIVM; quum Suidas palam indicet, vocabulum lapidariis ac lignariis esse commune* (vides ut optime Suidam interpretatur Erasmus: tamen quia rarissima est λιθοξόος significatio; poterat Vallae dicta aequi bonique consulere): *apparet enim dictionem a* Τεύχω *ductam. Ac nos quum Puteolis essemus, in antiquissimis saxis templi vidimus nomina ΤΕCΤΟΝVΜ esse inscripta* (fort. in saxis illis TECTORVM erat: aut si TECTONVM; cur non fabri lignarii essent, quorum in aedificiis ad contignationes, ad januas, cetera, multae partes erant?) *nim. Graecam vocem Latinis litteris; quod ea pars Italiae quondam graecissaverit*. Quando autem semel Erasmi memini; non gravabor ejusdem adnotata ad Marci VI. 3. huc comportare. *Non inficior, in Graecis verbis facillimum esse lapsum in τέκτονος υἱὸς & τέκτων ὁ υἱός ... Curatum est a Sp. S. ne multa proderentur litteris de rebus externis Domini IESV, veluti de forma habituque corporis, de cibis, ac vestibus;*

ne mentibus hominum ad superstitionem pronis daretur occasio. Quandoquidem ex hoc quod Evangelistae tradunt, IESVM fuisse FABRI FILIVM ac FABRVM ipsum, exortum est genus hominum, qui IESVITAE (diversi prorsus ab Jesuitis Ignatianis, nondum exortis, Erasmo ista scribente) vocari volunt, quod in monasteriis fabrilem artem (quamnam ex fabrilibus? non enim dicit) exerceant; malleumque gerunt pro insigni: quum incertum sit, quod genus fabricae exercuerit Joseph ac Dominus. Sunt enim fabri aurarii, argentarii, aerarii, ferrarii, lignarii & lapidarii. Miror non exstitisse, qui gerant intonsum capillitium, aut qui summam tunicam gestent inconsutilem. Ad harum rerum imitationem non invitavit nos Dominus, in quibus ipse se gessit, ut unum quemlibet e numero multitudinis. Nec hinc IESVITAE dici meremur; sed si auscultemus illi dicenti, Discite a me, quod mitis sum. Et quae plura ibi sequuntur.

Pag. 282. col. 2. post v. 15. adde. At idem Plin. in Paneg. LIV. 4. ait. De ampliando numero gladiator: aut de instituendo collegio fabr. (senatores) consulebamur. Ubinam instituendo? Romae? at ibi jam a Numa institutum erat teste Plut. & Plin. An in provinciis? at de his, ut modo vidimus, nonnisi Caesar a Plin. consulebatur. An saltem de provinciis, quae senatus erant, is ordo consulebatur? An deniq. Caesar, ubi volebat, de ea re ad senatum referebat? Hoc verius.

Pag. 297. col. 2. post v. 4. adde. Ceterum cum Syriaca & Arabica interpretatione mirus est & ceterarum Orientalium consensus: uti ex Jesuita eruditiss. Petro Benedicto, Maronita, docuit me commodum, dum in his eram, litteris Roma datis, Regii hujus Gymnasii Praefectus CAELESTINVS GALIANVS Archiep. Thessalon. vir ad litteras promovendas, quibus ipse circumfluit, incensissimus. Ne vero quidquam ex Maronitae doctiss. schedio ad me misso lectori depereat integrum heic subjiciam.

Mihi fere certum est Christianos Orientales numquam dubitasse futurum S. Joseph Deiparae Sponsus arte faber lignarius. 1. Syri in Kalendario die 12. Novembris. Requies seu obitus Joseph (Nagoro) i. e. lignarii. 2. Commentarius Arabicus in quatuor Evangelia S. Jo: Chrysostomo attributus, sed est Theoduli Ben-Attibi; de quo consule Abrahamum Ecchellensem in appendice tractatus de nomine Papae: Thesaurus est Christus, ager autem est Virgo Maria, & homo qui invenit thesaurum est Joseph (alnaggiar) faber lignarius. 3. Eodem vocabulo designatur in omnibus Codicibus Evangeliorum utriusque linguae Arab. & Syriacae, qui in bibliotheca Collegii Maronitarum de Urbe prostant, in utroq. textu S. Matthaei, & S. Marci. Sunt autem novem, quibus consentiunt alii duo nostrae bibliothecae Domus Professorum. 4. Versio Persica in nostro Codice eandem vocem usurpat ab Arabica mutuatam in textu S. Marci. Non ne est hic arte (naggiar) lignarius. At in textu S. Matth. haec pericope deest. Quamquam in Polyglottis legitur alia versio & Latinae respondet. 5. Armena in utroque textu voce idem significante utitur: Usian: Lignarius. 6. Illyrica Graecam vocem retinuit. Periti tamen linguae ajunt vocabulum commune proprium factum esse, nam faber ferrarius aliter appellatur. 7. Aethiopica Graecum textum ubique sequitur, ex quo fluxit. 8. Coptica extat in Codice Vaticano, quam hactenus videre non licuit. Aliae versiones, quod sciam in Urbe nullae sunt.

Ceterum cum S. Matthaeus dialecto Hierosolymitana usus fuerit, quae occasione Babylonicae captivitatis ex Hebraica & Syriaca coaluit; magnam meo judicio habere debet auctoritatem in hac quaestione Syriaca versio, utpote quae ex ipso S. Evangelistae originali textu manavit, estque omnium antiquissima, & a S. Ephraemo laudata, qui & ipsius Hierosolymitanum textum suo tempore extantem videre potuit. Nec enim verisimile est, interpretem Syrum falli potuisse in interpretatione vocabuli utrique linguae communis. Nec novum nec singulare hujus est loci, Graecum & Latinum interpretem genus pro specie supposuisse.

INDI-

INDICES QUATUOR

A praestantis ingenii viro Felice Sabatellio in Regio Ephebeo mathematum professore confecti.

Numerus absolute positus paginam, N adnotationes, C columnam, Ad. Addenda, not. notantur designat.

INDEX II. inscriptionum cum formula Dedic. sub Asc., *aut cum insculpta Ascia, aut utroque; quae sparsim heic producuntur: in id compositus, ut possit a studiosis rerum harum auctior fieri. In quo nomina propria, quae prima in iis titulis adscribuntur,* κατὰ στοιχεῖον *recensentur.*

DO-

INDEX III. Auctorum, qui laudantur, vindicantur, notantur, corriguntur, illustrantur.

INDEX Rerum & Verborum.

Encae-

ALEXIO SYMMACHO MAZOCHIO

Profeßori Regio, & Metrop. Eccl. Neap. Canonico

FRANCISCVS SERAVS

εὐχαίρειν.

ET si nihil exspectare à me minus debes, quam ut tibi, summa prudentia atque auctoritate viro, consilium dem; meaque oratione confirmem incertum inquietumque animum tuum: quod tamen perspexi te non mediocriter angi, quod in una antiquitatis formula illustranda multo longius ac animo praeceperas, excurreris; verearisque ne suscepti laboris fructus nihil magis, quam multorum offensio futura sit; tibi sane, pro eo ac debeo, deesse nolui; statuique ea ad te perscribere, quibus sententiae meae ratio tibi explorata esse possit. Nempe, Alexi, indigne laturos homines putas, quod tres, non amplius, notae (S. A. D.) tantum non scalptorum lascivia imo nonnullorum sepulchralium lapidum limbo incisae, harum rerum studiosos tantopere pupugerint, ut quoniam aliorum sagacitatem defecisse arbitrarentur, certatim qui secuti sunt sui quisque ingenii vires in earum interpretationem conferre voluerint; tanquam si publicae rei summa ageretur, eaque notitia carere homines plane nequirent. Quorum commenta qui peculiari libello una exhibere instituerit, nae is tanto nugacior videri poterat, quanto minore alii lectorum molestia ex seria oratione in levia isthaec digrediuntur, quam si certo consilio meris inanitatibus universa disputatio pertexatur. Atqui non heic querelarum finis. Nam quas aliorum monumentis animadversiones de tuo adtexuisti, plerunque illae scilicet nihil ultra Grammaticam morositatem sapere videbuntur. Quid quaeris? Ἐγὼ μὲν οἰμώζειν λέγω σοι, Mazochi suavissime; jamq; praesentio futurum, si quando corpusculum diuturnis lucubrationibus profligatum lamentari occoeperis, ut undiq; in te impetus fiat; omniaq; increpationibus, amarisq; dicteriis sint personatura. Hujusmodi, inquam, minus commoda, de susceptis a te nuper in Ascia sepulchrali illustranda partibus, hominum judicia urunt te, nec sinunt conquiescere. Sed quos, obsecro, tu mihi homines narras? Equidem

tria ego hominum genera ſpectari in hac cauſſa poſſe arbitror, a quorum tamen nullo tibi magnopere timendum ſit. Sunt ſcilicet qui ab omni litterarum cultu plane abhorrent, voluptatibus iidem & inertia diffluentes; apud quos nihil ſit abſurdius, quam quae erudiendo optimis diſciplinis animo opera impenditur. Atque hi ſunt, quos paſſim audias ingenuis ſtudioſorum laboribus procaciter inſultare. Sed quid iſtis facias? quorum quidem reprehenſionem niſi ex eorum grege quiſpiam, ac plane ſtipes, nemo hercle unquam vereatur. Sunt praeterea aptioribus moribus alii, non male illi quidem erga litteras animati; ſed qui coercendam ingeniorum luxuriem, definiendaque cujuſque operae ſpatia praedicant, ne melioribus poſthabitis, in vaniſſimis commentationibus otium vireſque prodigantur. Quorum oratione nihil ad multitudinis captum fingi aequius poteſt. Verum, age, rem ipſam, abjecto opinionum putamine, introſpiciamus. Damnant ſcilicet iſti ſterilia ſtudia; inculcant frugifera, & in quibus cum uſura labor collocetur. Haec autem cum dicunt, id videlicet dicere mihi videntur: eos demum optime de rebus humanis mereri, qui Theologicum puta, aut philoſophicum, aut mathematicum, aut alium ex claſſicis doctrinis curſum concinnant. Ergo ſi ſapis, σοφώτατε Mazochi, longe plurima tibi gloriae ſeges, nec opinanti, in numerato eſt; modo animum inducas (quod tribus vel quatuor laudatioribus Scriptoribus compilatis vel mediani ingenii quivis facile praeſtiterit) ἐγκυκλοπαιδείαν quandam, aut theſaurum, aut theatrum (ſplendidas videlicet operum inſcriptiones) in lucem emittere. Sed extra jocum accipe quibus ego rationibus fretus, edicam, horum item offenſionem nequaquam tibi eſſe pertimeſcendam. Rationibus, inquam; dandum enim aliquid multitudini eſt; dandum inſuper (pluſculum etiam quam oporteret) modeſtiae tuae; quae ne ad juſtam quidem & tempeſtivam animi magnitudinem traduci ullis artibus poteſt. Nam, abſque eo eſſet, vel in una auctoritate, arbitrioque tuo facile poſſes, ut ego ſentio, acquieſcere. Sed quando rationibus agere conſtitui; jam primum omnium illud obtrectatores, ſi qui forte ſint, monitos volo, ut de diſciplinarum praeſtantia atque opportunitate fidentius decernere ne porro pergant: vereor enim ut locum tueri poſſint, ſi depoſitis popularibus praejudiciis de iis conſtituere libuerit. Nollem, Mazochi, quidquam inſolen-

tius

tes effari: at minime insanire mihi videbor si pertendero, artibus plerisque non aliam utilitatis laudem constare praeter eam, quam ab hominum arbitrio nationumque consensione nactae sunt. Ceterum si ad vivum reseces, molestiae & tricarum multum, commoditatis autem parum admodum humanis rebus detraxeris. Quid? quod summi viri, ac plane sapientes non alium in studiorum ratione fructum spectandum esse contendunt praeter illum, quem ex nuda rerum contemplatione humanus animus capit? Certe Pythagoras, ut est apud Ciceronem V. Tusculanarum disputationum, liberalissimum, maximeque ingenuum hominum genus judicavit eorum, qui in vita nec quaestu, nec nominis celebritate ducerentur; sed longe omnibus studiis anteponerent attente perspicere quid ageretur, & quomodo. Plato autem ita Geometriae studium ceteris antepofuit, ut tamen eandem mechanicis artibus subservire negaret ex illius dignitate esse. Plura in eandem sententiam congerere non difficile possem: sed praestat ex aequitate, bonaque fide negotium transigere. An Historiae, quae res gestas, instituta, consilia populorum exponit, inter opportuniora studia locum critici hi nostri denegabunt? & tamen ex hoc, quod tantopere exagitant, Antiquitatis studio, quod in vetustis monumentis conquirendis illustrandisq; versatur, longe fidelissima historiae pars exsistit. Atqui universe de antiquitatis notitia non incommode fortasse sentiunt: anxiam minutulorum fragmentorum pervestigationem rident. Quasi vero majus aliquid se praestiturum sperare quis possit, nisi a parvis initium ducat, atque in levioribus etiam satagere assuescat. Quod vero ad ea attinet, quae Grammaticae exilitatis notabantur; quid, amabo, summis viris, Manutiis, Lipsio, Scaligero, Casaubono, Salmasio, ceteris factum esset, nisi & multam operam in hisce litteris posuissent, & scripta sua passim sale ejusmodi adspergere atque condire aequum duxissent? Quanquam satis aut inepte aut maligne ad grammaticas tricas referri video optimarum artium comprehensionem, ex qua, tanquam ex uberrimo fonte quaquaversum pro re nata rivuli deducuntur. Nec profecto diversa ratione de opusculo isto tuo mihi statuere posse videor, quandoquidem maxima, minima, mediocria, quae tibi ad sepulchralis Asciae intelligentiam contendenti obiter incurrerunt, ita complexus es, nihil ut adjici praeterea posse videatur. Ut

ecce quanta luce quam multa vetusta Elogia perfudisti ? Juris vero intelligentiam quantam praetefers ; qui & ab jurisconsultorum sanctionibus argumenta interdum ad rem tuam opportune arcessis ; & vicissim ad legum expositionem a vetustis elogiis, ceterisque auctorum monumentis lucem saepe eximiam mutuaris ? Ad haec & Architectonicen attigisti, cum Tectoriorum artificium (rem aliis indictam) justa disputatiuncula explanare susceperis. Sed & Spartam tuam inornatam ne relinqueres, arrepto ex peculiari nativaque Graeci vocabuli Τέκτων significatione argumento, in CHRISTI Servatoris, patrisque ejus Joseph artificium copiose accuratissimeque inquisivisti. Postremo (ut Grammaticas animadversiones, castigationesque vetustorum scriptorum haud poenitendas omittam) ne quem studiosorum ordinem praetermisisse viderere, Medicorum quoque ratio abs te habita est, quando Asciam, vinculi chirurgici genus ab Hippocrate sic appellatum, ab aliis vero non satis certa & constanti notione designatum, ita explanasti, ut prope intermortuam vetustissimi τεχνικοῦ vocabuli memoriam suscitasse videaris. Haec enim vero qui reputet, saturam, quam dicunt, lancem te hoc libello litterarum cultoribus obtulisse intelliget : ex qua nimirum petere quisque affatim potest, quod libitum fuerit, atque in usum convertere ; tantum abest ut tituli ignobilitas quenquam a legendo debeat absterrere. Sed longius, atque constitueram, processi ; quod amore'ne magis, an indignatione factum sit, equidem non ausim affirmare. Certe quae disputata hactenus a me sunt, ejus mihi generis esse videntur, ut & tibi, & vero externis hominibus confirmare possint, aequos laborum tuorum aestimatores ex nostratibus non deesse : neque universe in his terris tam ignavos, ingratosve homines provenire, qui debitum virtuti locum concedere aut nesciant, aut nolint. Est illa quidem praestantium ingenio virorum iniqua miseraq;conditio, ut absentibus quam praesentibus, omnibus vero mortui quam vivi acceptiores sint: sed hanc humanorum judiciorum perversitatem ne dubites quin plerique exuisse noverint ; a quibus omnia, quae ad tuam laudem dignitatemque pertinent, debes exspectare. Atque in horum ego censum tertium illud, ut initio propositum est, hominum genus referendum esse puto ; in quorum scilicet voluntate & gratia, & si cetera defutura sint, tibi jure meritoque placere potes. Tibi sane non est obscurum quanta aequi-

tate,

tate, atque adeo plausu, primum illud ingenii tui specimen de Campano amphitheatro politissimi homines exceperint. Omnino quorum palato illa probata sunt, & isthaec, mihi crede, egregie sapient. Pertinet interea ad officium tuum maxima, qua per valetudinem licebit, sedulitate in id incumbere, ut dissertationes philologicae ad sacram Scripturam, syntagma inscriptionum, cetera probabilioris in speciem argumenti, quae tamdiu exspectamus, quam celerrime appareant. Hoc communi studiosorum, nostraque in primis Italorum caussa tibi dictum volo. Hoc is, quem honoris caussa nomino, Petrus Contegnius, vir ingenio, doctrina, auctoritate maximus postulare abs te, atque adeo summa qua pollet eloquentiae facultate flagitare, pro suo in litteras amore, patriamque nostram caritate, non cessat: cui scilicet uni morem in hisce gerere, tuomet judicio, operae pretium vel maximum sit. Sed & spero futurum, ut ii etiam, quos hoc tempore asperiores tibi censores subvereris, aliorum operum utilitate atque dignitate deliniti, ad judicii aequitatem non difficile traducantur. Habes, ornatissime Alexi, quid de tota hac caussa sentiam. Quid porro optem, & si modo non obscure innui, iterum tamen eloqui non piget. Commentari atque scribere, hoc est eximios praestantissimae mentis foetus consignare litteris perge: ea enim scriptorum tuorum justissima mihi aestimatio videtur, ut, quod in electissimis metallis usuvenit, eorum prorsus magnitudinem, multitudinem, modum, pretium adaequet. Vale.

IGNATII CALCII

In Seminario Archiep. Neap. Eloquentiae Professoris

AD FRANCISCVM SERAVM

EPISTOLA.

Quam nuclei plenam, Attico & sparsam sale,
Politam & ascia & scobina epistolam
Dabas, Serae, ad Symmachum; haec molestiam
(Quam non levem cepisse Nostrum praedicas
Ab edito syntagmate rei ludicrae,
De dedicationibus sub ascia.
Nemo quod ante olfecerat: praefiscini:
Omnia tametsi docta perreptaverit
Cohors virorum haud hercle obesis naribus
Antiquitatis susque deque rudera)
Molestiam haec, inquam, illius satis scio,
Absterget, & opem Paeoniam aegroto feret.
Papae! quot argumenta congeris! sapis!
Credo. explicata fronte, cum primum leget
Tua haec, sereni referet ille axis plagas
Et facie, & oculis; flos juventae denique
Videbitur vernare pallidulis genis.
Unum tamen fatere missum, ceteris
Majus, reor, quod auferat palmarium:
Quod praeterisse te satis mirarier
Non queo. Operam posuisse nam nugis piget
Nostrum, verentem adunco forte plurium
Suspendier naso. At quid ipse? sedulo
Nugas negas, tot unde manant commoda.
Laudo equidem: at alterum facere potin' insuper
Es verbulum? omnem etenim animi aegritudinem
Exhauries: hunc si rogaris scilicet,
In tantula ecquid temporis re insumserit;
Simul, quo in unum coierint isthaec modo,
Tam multa, tam impedita, tam plane nova;
Tum denique illud, sponte num id fecit sua.
Haec si rogaris, inquam; in animum protinus
Primum recurret, haec diebus pauculis
Se scriptitasse, vix ut hercle id temporis
Vel exarandis sat fuisset litteris:
Adhaec rediget in memoriam, nullum sibi
Negotium abdicatum, ut huic se se rei
Vacuum daret, ruri, domive se tenens;
Quin plura concinnasse porro in aedibus
Nostris, tuisque, forte si quid venerat
In mentem ibi, tunc asciam quod tangeret;
Atque inter id fecisse amicorum greges,
Non seriam ut qui rem ageret, at qui ludicram.
Hinc scripta quae deferret ad typographum,
Noster vocabat Scatola (a) lepidissime,
(Qui mos hominis est) scin'? *Cometas*; scilicet,
Schedis quod hinc & inde ad oras glutino
Junctis, referrent ludicrum, sanequam opus,

Per

(a) *Is est Canonic. Carminus Scatola, in Semin. Archiep. Neap. Theologiae Moralis professor, pietate & litteris clarus.*

Per xylia quo oblectantur aestate pueri,
Datis quum habenis, gestiunt auris rapi
Sublime, fluctuantibus laciniis:
Quod tu heic *Cometen* puerulis vocarier
Bene nosti. Ad extremum quis, ille ad Asciam hanc
Tractandam ut animum appelleret, fecit? cedo?
Non tute, nosque, quos cupido jamdiu
Incesserat, ut quidpiam Mazochius
Suo ex penu tam divite aliquando daret?
Brevi ergo quum diecula; ac ludens prope,
Nobisque morem ut gereret, istuc texuit
Levidense, ut appellare ei libitum est, opus;
Quid obsecro est, animo ista cum suo putans
Ut facta sint, cur tantopere facta improbet?
Gerras vocet, nugasque germanas putet:
Sinamus: atqui cogitet velim tamen
Quid Tullius (b) de maximis Urbis viris
Scriptum reliquerit: videlicet animum ut
Remitterent dum rusticantur; suescere
Conchasque legere (crederet nemo edepol
Ni teste tam locuplete constaret fides)
Cajetae ad aequor, & prope res puerascere:
Nimium (c) severus nam assidet (verbum vetus)
Insano. At, inquis, haec labore plurimo
Se Noster extricasse praedicat: scio;
Nulla (d) est tam facilis res, quin difficilis siet,
Quam invitus facias: quaeso, quid difficilia,
Quae item facias invitus? Eho jam desinam.
Juratus annon vera prorsus diceres,
Quaecumque de illo huc contuli, si usus foret?
Oblitus ergo qui, obsecro te, es?
Perperam,
Amice, factum: nisi hominis modestiae
Parsum volueris; atqui jam quiescere
Tantisper illam veritas tandem jubet.
Non modo enim, ei, quaecumque dicta hic, clanculum
E re fuerit ut insusurres; sed etiam
Os inficetis, atque ineptis obstruas.
Aegre est id homini, sat scio; neque te sinet
Facere: sed heus tu, nihil ei auscultes; suis
Ingratiis facere id te, aequum est & bonum.
Haec te, Serae, volueram monitum. Vale.

(b) *In II. de Or.*
(c) *Hor. I. ep. 5.*
(d) *Ter. Heaut. IV.* [illegible]

MActe animi virtute, & acumine, Symmache, miro
Ingenii, rerumque penu ditissimo: ad omnem
Te ne vetustatem rimandam non quasi natum
Praedicet, obstupeat, pallescat summus & imus
Scrutator veterum morum? per devia suetus
Certum iter ingredier, per & invia; scalpta sepulcris
Sedulus evolvas dum aenigmata, & abdita quaeque
Sensa vafer retegas, priscorum & verba Quiritum.
Scilicet una isthaec testari possit abunde
ASCIA, quae misere tantorum astuta virorum
Torserat ingenia: at frustra. Te namque manebat,
Oedipe nostri aevi, hos griphos dissolvere, gnarum
Res introspicere, atque oculo contendere, quantum
Lynceus, in titulis scriptis antiquitus. Ille hic,
IN TENVI LABOR, AT TENVIS NON GLORIA, nempe est.
Quae loca scriptorum tibi non excussa, modo ad rem
Ut facerent? quid ab historia non usque petitum
Ultima? ad obrussam quid non exactum, ad amussim &
Austerae critices? manca heic expleta; sed illic,
Quae luxata prius fuerant, nunc sedibus apte
Quaeque reposta suis; illic aliena resecta,
Purpura ne assuto sordesceret ignea panno;
Scissa alibi coiere; alibi foedata nitori
Reddita nativo. Tua quîs censura pepercit?
Atque haec leniter ac leviter. Quod enim excidit unquam
Ore tibi asperius verbum, perstringere quemquam
Ignaro, inque viros juveniliter insurrêxe.
Unum illud sedenim ad cumulum nunc restat, ut, id quod
Saepe es pollicitus, matures edere, quod jam
Est tibi commentatum opus in Sacra Biblia sparsim.
Magnum illud siquidem, & quo nil divinius a te
Atque argumento possis emittere. Et ipse
Jam pulcre novi, quam sint plena omnia succi,
Frugis plena bonae. Quae si male presseris ultra;
Non tibi jure boni omnes isto nomine, rèsque
Publica doctorum succenseat? Ergo age sodes
Jam votis tandem communibus annue: sic te
Dent Superi incolumem laete superesse diuque;
Ne libris ditata tuis haec tempora, priscis
Invideant saeclis, per se satis ipsa beata.

CANONICI JOSEPHI BONCORII

In Semin. Archiepisc. Neapol. Philosophiae Professoris.

Καιροὶ μὲν οἷς, ὦ ζῶ, γένοιντο πολλάκις
Μικροὶ μεγίστων αἴτιοι τῶν πραγμάτων.
Μικρόν τι τὸ σκέπαρνόν ἐστιν ἐν τάφοις
Χαραχθέν, ἄξιόν τε, φῇ τις, οὐδενός,
Ὡς μνῆμα κἀυτὸ ἐξορυχθὲν ἐκ βάτων,
Δῆθ' ἦν ὅπου κεκρυμμένον μάλ' εἰκότως,
Σκότῳ καλυφθὲν, βορβόρου κἀν χοῦ πλέον.
Ἐπεὶ δ' ἀνῆλθεν τῆς χθονὸς πρὸς ἥλιον,
Ὀξεῖα τ' αὐγὴ πέπταθ' ἡ Μαζωχίου,
Ἡ τῶν ἀδήλων αἰὲν ἐκβάλλει σκότος·
Καὶ τὸ σκέπαρνον αὐτὸ, καὶ τὰ μνήματα,
(Κἂν περ σμικρῶν τις εἰκότως καταφρονῇ)
Πολλῶν γέμοντα φαίνεται τῶν χρημάτων.
Χ' ἀλουργίδος μὲν αἴτιος τυτθὸς πέλει
Σκώληξ, ψιλὸς μάλ' ὢν, ἄνοπτος καὶ χεδόν,
Ἢν μὴ ᾖ προσπίπτουσ' ἐφήμερος τύχη
Σκωλήκιον πρὸς φῶς τόδ' ἐξενήνοχεν,
Ἄγνωστον οὖ τὸ πράγμ' ἀλουργὴς πορφύρα,
Καὶ τῶν ἀνάκτων χάρμα, καὶ κάλλος χρόας.
Πρὶν οὖν γενέσθαι ἐμφανῆ τοῦ ζωδίου
Φύσιν, πόσοι μὲν αὐτὸ, πρὸς θεοῦ, ἴδον;
Πάντες δὲ μὶν βλέποντες ἔβλεπον μάτην.
Καί σοι μὲν ὀξυδερκέσιν, Μαζώχιε,
Μόνῳ διελθεῖν ὄμμασιν γέρας δότο
Τὰ κρυπτὰ πάντα τῶν πάλαι αἰνίγματα,
Ἃ καὶ σοφοί περ ἄνδρες οὐδ' ὄναρ βλέπον.

FELICIS SABBATELLII

In Regio Ephebeo Mathematum Professoris.

Σκέπαρνον ἀσκέπαρνον ἦν χθὲς καὶ πρώην,
Πρὸς μηδενὸς σοφωτάτων ἀνδρῶν ἔτι
Ἐξεσμένον, καὶ ἀξιωθὲν οὐδὲ γρύ·
Ἐπεὶ δὲ Ξυμμάχοι ὁ ἔνθεος νόος.
Λεπτουργικ' ἐργαλεῖα προσθεὶς ὀργάνῳ,
Πελεκητὸν αὐτὸ καὶ Σκέπαρνον ἔξεσεν·
Ἤδη χαρίεν, εὔξοον, κομψὸν φάνη,
Οἷόν τ' ἄθυρμα τέρψιν ἄνδρας εὐγενεῖς.
Καὶ χαῖρε νῦν μοι Ξυμμάχου στιβαρὸν σθένος,
Ὃς καὶ Σκεπάρνῳ εὐτελεῖ τινι χρήματι
Τιμὴν προσένειμας· Τίπτ' ἔμελλες τιμίοις;

ASCIA ad AUCTOREM.

Vilissimis addicta nuper usibus
In officina seu fabri lignarii,
Seu marmorum incisoris, aut structoria,
ASCIA, Βαναυσικωτάτων τεχνημάτων
Parens laboriosa; pernox perdia
Tundendo dedolando radendo vacans:
Nunc nescio at quid nacta liberalius
Tuo labore, Alexi, tua & industria,
Illinoque chartas, & tero sophorum manus.
Quin cieo disputantium rixas super
Memet, meoque munere; & de formula,
Insculpta quae reperitur in saxis, ubi

Quis dedicasse dicitur sub Ascia
Sibi sepulcrum. Tanta de me fama quod
Orbem replerit, quod sim in ore gentium,
Locum quod occupem in forulo & armario:
Certe tibi hoc, Alexi, debeo: tuum est:
Agoque grates quas potis sum maximas,
Servire tuis semper parata commodis,
Lignarium opus, seu marmorarium velis,
(Quamvis supellex curta sit cordi tibi,
Cavaque contentus manu; haud cures scyphum)
Opus ad utrumque non, te, inepta, judice.
Quin frigidus quandoque conderis cinis;
Pro eo ac, Alexi, debeo tibi, libens,
Tuâ adcubabo scalpta in urna, non sine
Sollemnibus iis formulae verbis tribus:
O θεῷ *fecit Symmacho, & sub Ascia*
Id dedicavit. Vos valete & plaudite.

Dom. Can. Borgia revideat, & referat. Neap. 15. Nov. 1739.

D. Petrus Marcus Giptius Can. Dep.

D. CARMINUS CIOFFI EPISC. ANTINOP. VIC. GEN.

EMINENTISSIME DOMINE.

LIbrum cui titulus: *Alexii Symmachi Mazochii ad Bernardum Tanucium Epistola: De Dedicatione sub Ascia*; Em. T. jubente cum legerem, animadverti, clarissimos viros, disciplinarum omnium notitia excultos, consummatosq; tum etiam, cum de minimis rebus sermonem instituunt, magna eloqui, ac uberrimam semper litteris lucem adferre. Prodit quippe statim sese, vel levi titillatione pulsatum viri sapientis ingenium, ac thesaurus intus absconditus, per rimulas ipsas foras erumpit. Formulam enim *De Dedicatione sub Ascia* enarraturus, longe melius eam explicat, atque illustrat eruditissimus Auctor, quam caeteri omnes, qui de hoc argumento ad nostram usque aetatem scripserunt: Quod excerptis mira quadam sagacitate ex universae antiquitatis adytis, conjecturis, prisci moris rationem introspexerit, atque enarraverit; quod clarissimorum Auctorum opiniones, quas hucusque suspeximus (ipsorum scilicet fama nostrum de eorumdem sententiis judicium occupante) severiori censurâ ac tutrinâ adhibitâ, aut falsas, aut parum firmas ostenderit, haec, quamvis ipsa maxima sit, minima tamen est operis laus; non potuit enim non erumpere hac datâ portâ, ditissima supellex, quâ nullus hac tempestate Auctor magis onustus apparuit: quo factum est, ut totius ferme antiquitatis investigandae rationem tradiderit in hoc opere, & inter densissimas tenebras versantibus, ac discurrentibus, facem praebuerit, quâ occultissima quaeque priscorum temporum arcana noscere, ac prope [illegible]

tueri

tueri valeant modico deinceps labore quicumque harum rerum amore tenentur. Quod ad Catholicam fidem, ac morum disciplinam spectat, omnem suspicionem avertit nomen ipsum Auctoris, qui in Sacrae Scripturae genuino sensu investigando, atque explanando, summam jam apud omnes sibi laudem comparavit; & sane opusculum ipsum, etsi suos intra fines se continens, datâ occasione, puritatem ejus, a quo manat, fontis satis perspicue demonstrat. Optandum propterea omnibus esse censeo, ut Sacro Em. T. Placito adcedente, quantocius ad totius litterariae Reipublicae commodum atque utilitatem, publicâ luce donetur. Datum Neapoli V. Idus Jan. Epochae Christ. an. CIↃ IↃ CC XL.

Humill. Addictiss. & Obsequentiss. Famulus
Can. Nicolaus Borgia.

Visa supradicta relatione, Imprimatur. Neap. 10. Januar. 1740.
D.Petrus Marcus Giptius Can. Dep.
D.CARMINUS CIOFFI EPISC.ANTINOP. VIC. GEN.

Doctor Physicus D. Franciscus Seraus revideat, & in scriptis referat. Neapoli die 4. mensis Decembris 1739.
NICOLAUS DE ROSA EPISC. PUTEOL. C.M.

VIri summi Alex. Symmachi Mazochii ad amplissimum doctissimumq; Bernardum Tanuccium Epistola De Dedicatione sub Ascia, tenui in speciem argumento, haud tenuem, ut ego arbitror, clarissimo auctori, Academiae nostrae, Neapolitanoq; nomini gloriam est conciliatura; siquidem ab accuratione, elegantiaque artificii potius, quam ab operis crassitudine aestimatio petenda sit. Quamquam si qui librorum molem ad eorum etiam commendationem facere putant, habent illi quidem unde in hac sibi Epistola (vix sentiente auctore ad justam libri magnitudinem elapsa) satisfaciant. Plura heic occurrunt, quorum nec suspicio ad scribendum aggredienti inciderat. Pleraque ad typographi tempora, operarum vel minimam cessationem ferre nescientis, summa cum festinatione exacta. At nihil omnino est, in quo viri sapientissimi sagacitatem, industriam, ἀκρίβειαν, &, quod caput est, eximiam erga Principis majestatem, Regiasque sanctiones religionem desideres. Ita censeo

Ego Franciscus Seraus Prof. Regius.

Viso

Viso rescripto Suae Regiae Majestatis sub die 13.*currentis mensis & anni, ac relatione facta per Magn. Franciscum Seraum de commissione Rev. Regii Cappellani Majoris de ordine praefatae Majestatis.*

Die 17. mensis Decembris 1739. Neap. &c.

Regalis Camera S. Clarae providet, decernit, atque mandat, quod Imprimatur cum inserta forma praesentis supplicis libelli, ac approbatione supradicti Revisoris; verum in publicatione servetur Regia Pragmatica, hoc suum &c.

ROCCA. MAGIOCCO. DANZA. CASTAGNOLA.
Illustris Marchio de Ipolito Praeses S.R.C. tempore subscriptionis impeditus.

Citus.

ERRATA.

PAg.4.v.25. *post* Indicium fecisti, *adde* plurimum me debere sentiebam.
*Pag.*5. *v.*13. *dele particulam* non.
*Pag.*10. *c.* 2. *v. ult.* quidam *cor.* quidem.
*Pag.*12. *v.*17. quatuorze *cor.* quatorze.
*Ib. n.*14. Lazius *cor.* Valerianus.
*Pag.*22. *n.*29. *v.*3. Sacrificii *cor.* sacrifici.
*Pag.*23. *c.*1. *v.*11. *pro* 21. *cor.* 8.
*Pag.*27. *c.*2. *v.*2. *in inscript. Il. scribatur* Restituti *non* restituti.
*Pag.*32. *c.*2. *num.*2. *pro* 564. *cor.* 664.
*Pag.*39. *c.*2. *v.*4. cnso *cor.* cuso.
*Pag.*76. *num.*7. *v. antep. & pag.* 108. *not.*133. *v.*7. Chelaphoth *cor.* chelappoth.
*Ib. c.*2. *v. antep.* λκτόμ@ *cor.* λατόμ@.
*Pag.*114. *c.*1. *v.*21. Masieum *cor.* Masseium.
Ib. c. 2. *v.* 24. intersarer *cor.* interfarer.
*Pag.*123. *c.*2. *v. ult. pro* scobillae *cor.* scobinae.
Pag. 128. *c.*2. *v.* 26. praterierem *cor.* praeterieram.
*Pag.*131. *c.*1. *v.* 9. *pro* ἐλεγίδιον *cor.* ἐλεγεῖον.
*Pag.*140. *num.* XXXIV. *v.*8. *pro* scobilla *cor.* scobina.
*Pag.*148. *v.*12. *pro* ὀμογένες *cor.* ὁμογενές.
Ib. v. 18. *pro* ἐπανορθώτης *cor.* ἐπανορθωτής.
Pag. 150. *v.* 1. *pro* Διόνυσυν *cor.* Διόνυσον.
*Pag.*160. *v.*4. *pro* εὔξοον *cor.* εὔξεον.
*Ib. not.*211. *v. antep. pro* Gallandia *melius scribes* Garlandia.
Pag. 161. *n.* 212. *v.*4. vetuissent *cor.* vetituros.
*Pag.*164. *v.*14. *pro* ἦ *cor.* ἐστι.
*Pag.*178. *v. antep.* Murat. *cor.* Muratorii libro.
*Pag.*183. *v.*10. *pro* 132. *repone* 232.
*Pag.*190. *v.*23. longus *cor.* longius.
*Pag.*191. *c.*1. *v. pen.* binea *cor.* linea.
*Pag.*192. *v.*19. finibus *cor.* finibus.
*Pag.*195. *v.*19. depinxisse *adde* se.
*Ib. col.*2. *v.*3. rubri *cor.* rubi.
*Pag.*202. *v.*6. *pro* 61. *repone* 6.
*Pag.*205. *in paginar. numero pro* 305. *repone* 205.
Pag. 213. *v.* 2. *pro* Nanzianzeno *cor.* Nazianzeno.
*Pag.*243. *v.*11. *pro* ἀντίανται *cor.* ἀντίκεινται.
*Pag.*245. *c.*2. *v.*14. gectae *cor.* gestae.
Pag. 267. *c.*2. *v. antep. pro* τεκτονικῶν *cor.* τεκτονικῶν.